

1. A Fájdalmas Szűzanya szobra a Golgotán.

2. Bevonulás a Szentsír-bazilikába.

A SZENTFÖLD LELKE

NÉGY SZENTFÖLDI UTAM EMLÉKE

ÍRTA:
PILISMARÓTI BOZÓKY GYULA
ny. vezérkari ezredes, szentföldi confrater.

Szerző saját kiadása. Minden jog fenntartva.

1933.

NIHIL OBSTAT

P. Zeno Horváth O. F. M.
censor dioecesanus.

Nr. 3904/1933.

IMPRIMATUR

Vácii, die 28. Septembris.

t STEPHANUS
Episcopus.

Kapisztrán Nyomda
Vác.

Felelős üzemvezető: Farkass
Károly.

Szentföldi zarándoklataink szeretett lelkes vezérének,

Főtisztelendő zichi és vásonkeői

Gróf Zichy Gyula

valóságos belső litkos tanácsos, stb. stb., kalocsai és bácsi érsek úrnak,

bensőséges nagy tisztelettel, hódolattal és igaz szeretettel

ajánlja

a Szerző.

Eletem legosabb en litke ara
mentfoldi varandokntam, molget grafliche
Byula Rotorani orok in veretisel, igant
testorri egyintimisten, tothtan meg.

A sok, sok megolem molget ok ugytem
is a magar tar en litke is beuyaritatok
egis orone molget visokot elvinte,
hisem ke ltkembe.

Mindenki kint sok kisit, kanyogait vit
magivokt az. Mi kirus ment mintofoldra, de
litokben isseforra kanosen kanyogait
tetem iddait a kanyara, hogy megis,
faldit karantant, kuz maria Oragait mie-
tabb faldamassa is.

Oronmet indon lak e kanyo megjelent,
karsok mint tabben oronaitis magatol-
nok az utat, molga minden napi, rajos olt
forगतगतल a ltki magar lott, kuz a cig-
korsbe veret.

Erreket to bereque

Not. Akentou.

az. Minak 1933. az. Tundjiden.

ELŐSZÓ.

MINDIG vágyakoztam a Szentföldre és ez a vágy erősen fokozódott bennem, mikor 1925-ben a Szentév alkalmával Rómában jártam és ott, a vatikáni kertekben, a világhíres missziós kiállításon a sok-sok látnivaló között Palesztinának óriási nagy méretű domborzati-modelljét tanulmányoztam, bár akkor még csak nem is álmodhattam arról, hogy oda valaha is eljuthassak.

Az anno Santónak ünnepi fénye még ott ragyogott lelkemben, mikor a következő évben a lourdesi barlangban térdeltem a Szűz Anyának szobra előtt és még most is megrendüléssel gondolok vissza arra a csodálatos gyógyulásra, mely közvetlen mellettem történt a mindennap délutáni szentségi körmenet alkalmával, mikor minden beteg külön-külön szentségi áldásban részesül. Soha sem fogom elfelejteni a tíz és tízezrek hálaadó, kígyózó gyertyás körmenetét a szeliden csobogó Gáve partján és még ma is fülemben zsong az Ave! Ave! Ave! Maria! szinte végnélküli himnusza, amint a beláthatlan tömeg ajakán szállott föl az ének a hóval födött Pireneusok csipkés ormán át, a szép, csillagos éjbe. Ez az átélés, melynek csodálatos részletei még most is, annyi év után megremegettik egész lényemet, oly mély hatással volt reám, hogy minden gondolatomat lekötötte, mert Lourdesben magával a názárethi Jézussal találkoztam, kihez, mint egykor régen Jézus idejében, úgy könyörögtek a világ minden részéből összesereglett zarándokok is, hangos fölkiáltással: „Jézus, Dávid Fia, könyörülj rajtunk! Uram! add, hogy lássak! Uram! add, hogy halljak! add, hogy járjak!” És, ha testi szemeimmel nem is láttam Jézus szent alakját, de amikor közvetlen mellettem gyógyultan kelt föl a már félholt beteg leány, porba omoltam az Úr Jézus előtt, miközben látni és hallani véltem áldott kezének suhintását. . . Ez már a második találkozásom volt az Úr Jézussal, kit először a harc-téren láttam egy szép májusi estén, mikor a Kárpátok vad rengetegében, egy kopasz hegykúpon egész váratlanul jelent meg, hogy beteljesítse nagy ígéretét, melyet Alacoque Margitnak tett: hogy nem fog szentségek nélkül kimúlni az, ki alázatos szívvel elvégzi az első pénteki nagy kilencedet. Egyik fiatal altisztem, ki csak néhány héttel azelőtt érkezett a harc-térre, épp az utolsó pénteken kapott súlyos tüdő-lövést. És amint ott feküdt a lombsaroglyán, szomorúan panaszkodott, hogy nem fejezhette be a kilencedet, mikor alig pár száz méterre

tőlünk leszállott egy német repülőgép, melynek utasa, egy tábori Páter, már hozta is az Úr Jézus Szent Testét, melyet boldog, átszellemült mosollyal vett magához a haldokló magyar vitéz . . . Miközben lezártam szemeit, a lemenő nap bíborvörösre festette a sápadt, de boldog, megfagyott arcot. Tisztjeimmel hangosan imádkoztunk és éreztem, hogy az Úr Jézus haladt el mellettünk, ki nagy Ígéretéhez híven még ebben a valóban reménytelennek látszott helyzetben is eljött, hogy hű gyermekét személyesen kísérje föl országába, mely nem ebből a világból való és melynek fényes ablakai oly titokzatosan ragyogtak le a szép, balsamos májusi égboltról!

Igen! Lourdesban már másodszor találkoztam az Úr Jézussal és még akkor sem sejtettem azt a nagy kegyelmet, hogy a következő évben szülőföldjét is meg fogom látni. Amikor azután egészen váratlanul, csupán 48 órával az indulás előtt tudtam meg, hogy a Szentföldre megyek, valóban az isteni Gondviselés kezét láttam abban és úgy véltem, hogy az Úr Jézus, kinek mindenhatóságát már kétszer tapasztaltam oly megrendítő módon, most alkalmat akar adni, hogy szent szülőföldjén meg én keressem meg áldott szent szellemét. Nos, hát én kerestem és meg is találtam, mert már első zarándokutam oly rendkívüli mély hatást gyakorolt reám, hogy még lent Jeruzsálemben megfogadtam, hogy lelkes szószólója leszek az Úr Jézus szent szülőföldjének, melyből oly sok kegyelem, vigasztalás és kimondhatatlan nagy megnyugvás áradt a lelkembe. Az azóta eltelt hat év folyamán közel száz vetítettképes előadást tartottam az egész országban és legalább ugyanannyi cikkben iparkodtam az érdeklődést és figyelmet a Szentföldre terelni. Erkölcsi sikereim igen nagy örömet szereztek, mikor láttam, hogy milyen mélyen szántottak a szívekbe, lelkekbe a Szentföld evangéliumi légköréből merített tartalmas igazságok és benyomások; egy-egy előadás után férfiak könnyes szemmel vallották be, hogy 10—20 év óta nem gyóntak és ígérték, hogy új életet kezdenek és nem egy hasonló tartalmú levelet hozott számomra sokszor a posta is.

Amikor pedig az első szentföldi utam után megindítottam a gyűjtést a Getszemáni-kerti Agónia-bazilika hatalmas mozaikképére, alig pár hónap alatt együtt volt a szükséges 30.000 P és a sok ékszeradomány, melyekből díszes aranykelyhet készítettünk. Második utam után hasonló eredménnyel végződött a sionhegyi „Magyarok Nagyasszonya-kápolna”¹¹ javára rendezett gyűjtés is és e két akció folyamán írt sok-száz egyéni levél, a szétküldött szentföldi emlékek, érmek, képek, préselt virágok és olajfalevelek stb. nagyban hozzájárultak a Szentföld iránti tisztelet és érdeklődés fölkeltéséhez, mely cél lebegett szemem előtt akkor is, mikor elhatároztam e szerény sorok kiadását, melyeket bár gyarló emberi tollal, de annál nagyobb szere-

tettel és mélyen átérzett lelkeséggel iparkodtam megírni, hogy az Úr Jézus drága szülőföldjén gyűjtött kegyelem virágaiból kötött színpompás, illatos csokorral kedveskedjem az olvasónak. Emellett arra is törekedtem, hogy az elmúlt évszázadok történetének egy-egy fény sugarát is rávetítsem az egyes szent helyekre, melyeket az isteni Megváltó születésével, életével és halálával megszentelt, hogy azok lehetőleg a helyes megvilágításban álljanak az olvasó előtt; ugyanezen célból szükségét láttam annak is, hogy főbb vonásaiban a Szentföldnek földrajzi viszonyait is ismertessem.

Bár nem naplószerűen, de mégis zárandoklataimnak keretében igyekeztem élményeimet megírni, hogy ezzel is aláhúzzam annak szükségességét, hogy a Krisztust kereső igazi zárandok csak oldott sarukkal léphet a Szentföldre, hacsak nem akarja az Úr Jézus szent szülőföldjét lesülyeszteni a csupán érdekes és egzotikus látnivalók színvonalára. Akit tehát az igazi áhitat és szent kegyelet vonz a Szentföldre, az ne menjen oda egyszerű utazótársaságokkal, úgynevezett filléres hajókkal, csak azért, hogy elmondhassa, hogy járt Jeruzsálemben is, mert aki ezt teszi, az föltétlenül ki is fog belőle ábrándulni. Aki igazán vágyik a Szentföldre, az inkább ne menjen oda, ha nincs megfelelő zárandoktársaság, melyhez csatlakozhat, vagy ha csak egy-két napot tölthetne ott.

A szentföldi zárandoknak a Szentföld lelkét kell keresnie, ami pedig nem más, mint maga az Úr Jézusnak, az isteni szent Vándornak a szent emléke, a szent lelke! Ó hányszor éreztem ennek az isteni szent léleknek az elsuhanását és belém áradását, mikor elmerültem Palesztina bájos tájainak szemlélésébe, Júdea kopár sziklái, Samaria, Galilea és a Jordán madárdalos, szép zöld berkei között; ó hányszor dobbant meg erősebben a szívem és hányszor peregtek végig arcomon azok a forró könnyek, melyeket a szent emlékezés facsart ki szívemből és amelyekben csodálatos tisztasággal tükröződött vissza az Úr Jézusnak szent alakja, miközben szívem, lelkem csordultig megtelt az isteni kegyelemnek gazdag kincseivel. Ezekből a mérhqtlen értékekből akarok most juttatni hittestvéreimnek, mert remélni szeretném, hogy minden jószándékú olvasóm, gyarló és szerény soraim között, mindenütt meg fogja találni a Szentföld igazi lelkét, magát az Úr Jézust, kinek tizenkilencszázados jubileumán az egész civilizált világnak egy szívvel-lélekkel és meggyőződéses alázatossággal kellene harsognia: „Aldunk és imádunk téged Jézus, mert szent kereszted által megváltottad a világot“. Hiszen mindenünket, ami csak van ezen a világon, a Megváltó Úr Jézusnak köszönhetünk; a Golgotha véres keresztye világított be tizenkilencévszázaddal ezelőtt 4000 év pogányságának a sötétségébe és adott új programot az emberiségnek, mely-

nek nyomán az igazi civilizáció és az a csodálatos mozgalom megindult, melyet sem tűzzel, sem vassal, sem az arénák fenevadjaival többé megállítani nem lehetett és nem lehet ma sem, a világ végezetéig, mert írva vagyon, hogy Krisztus Egyházán a pokol kapui sem vehetnek erőt soha.

Megingathatlan meggyőződéssel hiszem és vallom, hogy miként tizenkilencévszázaddal ezelőtt a Golgotha keresztségéből kisugárzott fényesség oszlatta el a pogány sötétséget, úgy ma is csak a Krisztus keresztségéből kiáradó csodálatos erők képesek arra, hogy a tülekedő emberiséget kiemeljék abból a nagy világkaoszból és kínzó bizonytalanságból, melyben sínylődik és bevilágítsanak a modern pogányságnak csupán az anyagot dicsőítő, vigasztalhatlan sötétségébe, melyből a hitében, reményében és szeretetében megrendült emberiség már kivezető utat sem lát. Vajha ez a meggyötört és az anyagiasság fertőjébe sülyedt emberiség ismét megtalálná önmagát és végre ráeszmélne az egész tülekedő világ arra a nagy igazságra, melyet a Megfeszített hirdetett, hogy „Mit használ az embernek, ha az egész világot is megnyeri, de lelkének kárát vallja“.

A Golgotha keresztsje változatlan fényességben ragyog bele ma is a tülekedő világba és az isteni Megváltó kitárt karjaival változatosan szeretettel hívja ma is az egész emberiséget: „Jöjjetek hozzám mindnyájan . . . és én megenyhítlek benneteket“. Ól bár minél több ember szívébe bevilágítana ez a jubiláló kereszt, mely, mint szent és üdvös nagy intőjel áll a Kálvária Krisztus vértől ázott szikláján szilárdan és megingathatatlanul, hogy figyelmeztessen minden halandót arra a nagy igazságra, hogy lelkének igazi nyugalma csak e keresztnél található meg. Ezt az igazságot óhajtom e szerény könyvemmel is szolgálni, mikor azt mély alázattal, köszönetem és hálám jeléül is fölajánlom az Úr Jézusnak, kinek kegyelméből, Szent Anyjának oltalma alatt, már négyízben zarándokolhattam végig szent szülőföldjén.

Felsőgöd, a megváltás 1900-ik jubileumi szent évében.

A SZERZŐ.

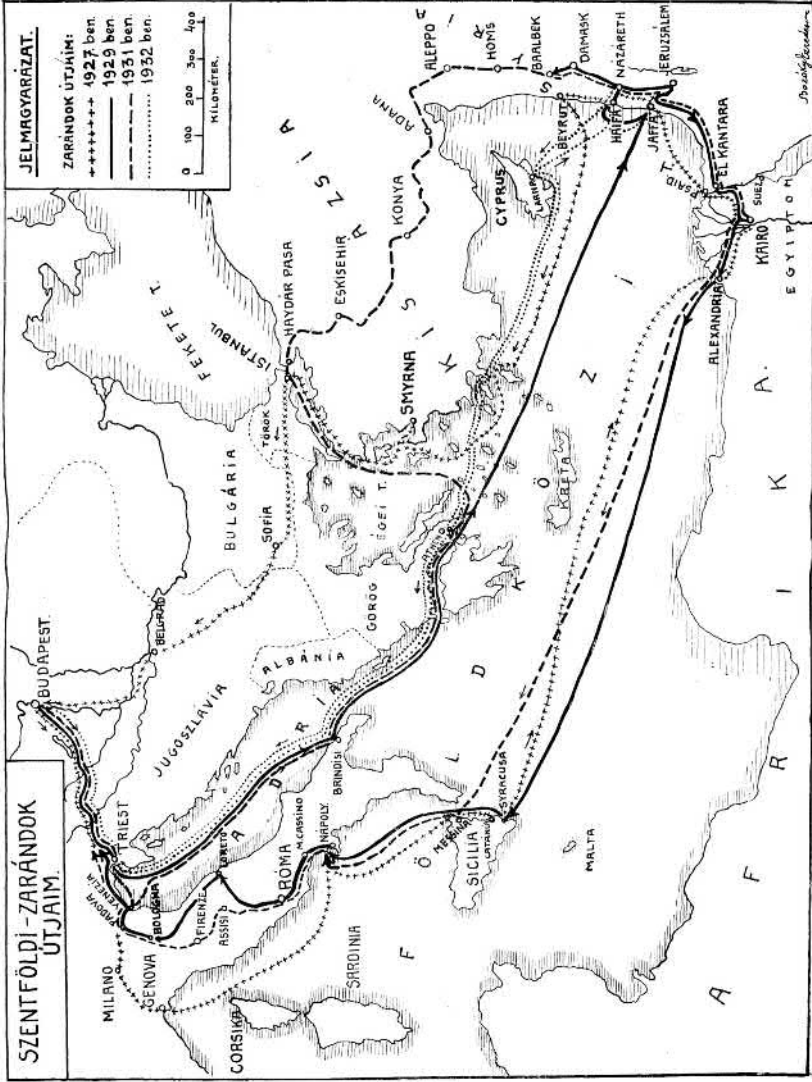
Bevezetés.

Igen sokan vannak, kik messzebbre gondolják a Szentföldet, mint amennyire van, pedig ha Európa térképén körzönk hegyét Budapestre, másik végét pedig Jeruzsálemre illesztve teljes kört húzunk, látjuk, hogy pl. a Nordcap több mint 500 kilométerrel, Izlandszigete 600, a Portugál főváros 300 és még Gibraltar is csaknam 200 kilométerrel esik kívül ezen a körön. A távolság Budapest és Jeruzsálem között légvonalban kereken 2300 kilométer, vagyis a Szentváros ugyanannyira van délkeletre, mint pl. Írország nyugati partvidékei tőlünk északnyugatra és így Jeruzsálem csak alig 150 kilométerrel esik messzebbre tőlünk, mint pl. Madrid. A Zeppelinen még 20 órát sem tartana odáig az út, de mivel rendszeres járatok még nincsenek, a repülőgépek pedig Belgrád Sofia Istanbul és Aleppón át, tehát nem a legrövidebb irányban közlekednek és csak megszakításokkal teszik meg az utat, de meg a zarándoklás céljának különben sem felelnek meg, bár az olaszok nemrégiben légi úton megteendő szentföldi zarándoklatot is hirdettek, foglalkozzunk csupán a tengeri és a szárazföldi úttal.

A zarándoklás céljaira legalkalmasabb a tengeri út, mely különben is a legszebb, legkényelmesebb és legegészségesebb, mert a mai modern hajókon még nagyobb számú zarándoktársaságok is igen kényelmesen elhelyezkedhetnek és az utazás alatt is valóban rendezett szép zarándokéletet folytathatnak. A hajó tágas és sokféle helyiségei lehetővé teszik a mindennapi rendes szentmiséket, Utániakat, közös imádságokat, előadásokat stb.; de meg a tenger fölséges varázsa, a néma csend, a csillagokkal teleszórt végtelen kék égbolt, mind oly istenadta adottságok, melyek az annyira szükséges elmélkedést és előkészítő lelki elmélyedést igen kedvezően elősegítik. Aki azonban nem akar semmiképen sem a tengerre szállani, az

hetős nagy kísérettel, mint pl. Gumpenberg s öt társa 1449-ben 1 káplán, 1 írnok, 1 lovász, 1 festő, 1 szakács és 4 szolgálival kelt útra. És ha meggondoljuk, hogy akkoriban a zarándokoknak úttalan utakon számár, öszvér vagy teveháton kellett utazniok, a szabad ég alatt sátorokban tanyáznuk, az ételt és italt mindenüvé magukkal szállítaniuk és hozzá még az életük is örökösen veszedelemben forgott az útonállók, rablók és a keresztényeket vérig gyűlölő pogány és arab benszülöttek részéről, akkor valóban a legnagyobb tisztelettel és bámulattal kell meghajolnunk e régi elődeink nagy hite, áldozatkészsége és merészsége előtt. Az ugyancsak a XV. században lent járt Félix barát és társainak már a hajón csaknem egy hétig kellett várakozniuk, míg a pogányok megengedték Jaifánál a partraszállást, ahol persze semmit sem találtak, hanem a 40 kilométerre fekvő Ramleh-ből kellett öszvéreket, hajtsárokot valamint drága pénzen megfizetett kíséretet kérni a szultán embereitől és míg ezek megérkeztek, piszkos, börtönszerű helyiségbe terelték a zarándokokat, honnét az elkerülhetetlen szűkség idején is csak pénzért eresztették ki őket. Sándor palatinusokat pedig Ramleh-nál fogták be a pogányok és 200 arany váltságdíjat követeltek tőle, megesküdvén, hogy vonakodásuk esetén napról-napra megkettőzik a kívánt összeget; végül is a sionhegyi ferences barátok közbenjárására 20 rőf skárlátposztó és más efféle kelmék átengedésével sikerült nagy nehezen kiszabadulniuk. De még a múlt század második felében is olyanok voltak a közlekedési és más egyéb viszonyok, hogy bizony a mai kor szülötteiből hasonló viszonyok mellett nem sokan vállalkoznának szentföldi utazásra.

Dr. Hoványi Ferenc nagyváradi kanonok, 1856-ban egy mindössze 250 lóerős lapátkerekes gőzhajón utazott le Palesztinába, és ma már csak mosolyogva olvassuk útleírásából azt a lelkes bámulatot, melyet ez a pár száz tonnás hajó „fényűző kényelmével“ a kanonok úrból kiváltott. A többek között pl. ezeket írja: „A jó kosztón kívül még azon különös szerencsével is dicsekedhettünk, hogy oly teremben, melyben 16—20 utasnak van kitűzött helye, csak heten valánk, tehát a szabadabb mozgalom becses előnyét is élvezők“. Hogy pedig az ágyak milyenek lehettek, arra élénk fényt vetnek a következő föl jegyzései: „Ma rendkívüli későn, hat óra felé jutánk ebéd-

hez, mely után esti levegőt szívni, theázni és éjjeli koporsó-inkba bújni, szokott napirendünkhöz tartozott. Ez ágyhelyek alkata is üdvös emlékeztetés a halálra, s az embert előre hozzászoktatja egykori keskeny szűk lakáshoz. Lám a tengerfenéken is lehetne csinos deszkahajlékban nyugodni, míg az angyali riadó föl nem idézne bennünket“. Az ellátásra vonatkozóan pedig csupán ezt a pár sort idézem: „E nemes célra szolgál a fődözeteni (födélzetén) hosszú ketrecekbe zsúfolt aprómarhák kövér egyeteme, szép alkalmat nyújtván a házi szárnyasok mindenféle nemeinek tanulmányozására, míglen az egyes példányok lassanként megszabadulnak kínos rabságukból, kínosabb halálosabb műtétei útján, hogy a tudós úri gyomrok életölő vágya kielégíttessék“ . . . „csak a friss víz hiánya volt reánk nézve sokszor igen kellemetlen; annál inkább, mivel a corfui kormányzó-lord számára nagy hordókban drága jegget vitt a gőzös szemünk láttára s azalatt mi magunk habár egy csepp enyhítő hideg ital után hasztalan epedezénk. De hiszen olykor-olykor egy kicsit sanyargató nélkülözés a búcsújárat érdemeit növeli“. És amikor nevezett váradi kanonok megbámulta a technika e nagyszerű vívmányának a gépházát is: „melynek fűtéséhez óránként 20 pengő forint árú kőszén szükségeltetik és a melyeknek szapora salakját rendszeres időközönként naponta hatszor szokták kidobni a tengerbe, így ír: Gondolom, Rousseau mondta egyszer, hogy őt semmi oly bámulattal nem képes eltölteni, amint tengeri nagyhajók belső szerkezete; hátha még egy mostani gőzös csodaszerű művészi alkotását szemlélhette volna!“

És vájjon mit szólna hozzá e tiszteletre méltó kedves nagybátyám, boldogult Ferenc József királyunknak és a Mexikóban oly tragikus véget ért Miksa császárnak 34 éven át volt magyar tanára, ha most a mi hajónkon utazhatna a Szentföldre s ha hirtelen ott teremhetett volna közöttünk, a 13,000 tonnás „*Esperia*“ duplacsavarú olajmotoros luxushajó fedélzetén, a mikor éppen az ő útleírásából olvasgattam föl zarándoktársaimnak? Vájjon mit szólt volna a keleti kényelemmel és művészi pazar fényűzéssel berendezett szalonokhoz, zene és éttermekhez, a kápolnához, a délszaki növényekkel és aranyhalas tavakkal díszített télikertekhez, a hideg és melegvizes mosdókkal felszerelt kényelmes kabinokhoz, a pompás fürdőmé-

dencékhez, a borbély-, pék- és cukrászműhelyekhez, a nagyszerű konyhához, a hűtőkamrákhoz, a rádióhoz, a mozielőadásokhoz, a hajón megjelenő újságokhoz, a 12,000 lóerős hajógépezethez és még sok minden máshoz? És mégis, sokan azért nem jöttek velünk, mert kicsinyelték az utazásunkhoz tervbe vett hajókat; mennyi sok levelet kellett írnom az érdeklődőknek, hogy megnyugtassam és fölvilágosítsam őket, hogy Palesztinába és Egyiptomba nem igen járnak ennél nagyobb hajók, de még sokszor sokkal biztosabban lehet utazni egy 4—5,000 tonás hajón, mint akár egy háromszor akkorán; pl. 1927-ben is a Lloyd-Triestino 6,000 tonnás hajója oly pompásan ki volt egyensúlyozva, hogy a *Cap-Matapánnál* mindig erősen hullámzó tengeren is sokkal nyugodtabban haladtunk keresztül, mint hazafelé jövet a csaknem háromszor akkora luxushajón, mely könnyű, de magas fölépítményével nem tudott olyan jól belefeküdni a hullámokba, mint a teherárúkkal jól megrakott kis Carnaro.

*

*

*

Szükségesnek látom, hogy még a „zarándokutazás“ lényegéről és belső tartalmáról is elmondjak egyet s mást, mert napjainkban nagyon szeretnek visszaélni ezzel a szóval és még olyan utazásokat is zarándoklatnak keresztelnek el, melyeket egyáltalában nem illet meg ez a sokat kifejező tiszteletreméltó jelző. A zarándoklat nem luxus vagy szórakoztató kéjutazás, még akkor sem, ha annak lebonyolítására a technika legluxuriózusabb közlekedési eszközeit vesszük is igénybe és ha nem is szőrcsuhába öltözve kelünk útra, hogy sáskával, gyökerekkel és vadmézzel táplálkozzunk, mint egykor Szt. János a pusztában. Szentföldi zarándoklataink folyamán mi is utaztunk luxushajón, expresszvonalon, fényűző idegen utasok zajló társaságában, mi is megszállottunk hotelekben és nem egyszer gyönyörködtünk a szép zenében is, de igazi zarándokjellegünket mindenkor meg tudtuk őrizni, mert nem szégyeltük, hogy zarándokok vagyunk, sőt ellenkezőleg, mindenkor büszkén vallottuk magunkat azoknak; étkezéseink előtt imáinkat mindig állva és hangosan végeztük, még a vasúti étkezőkocsiban és a hajók s szállodák fényesen kivilágított éttermeiben is estélyi ruhás hölgyek és frakkos uraktól körülvéve. 1931 év tavaszán még a pünkösdt megelőző keresztjárnapok ájtatos

körmeneteit is megtartottuk az előkelő utasokkal telt „Umbria“ fedélzetén, Alexandria és Nápoly között, mert az igazi zárándokutazás a hitéletnek öntudatos és meggyőződésszerű bensőséges gyakorlása nélkül még csak el sem képzelhető. De ez sem azt jelenti, hogy a zárándoknak reggeltől estig mindig csak imádkoznia kell; ó korántsem sem! mert mindig nyílik bőséges alkalom a szórakozásokra és nemes élvezetekre is a pontosan beosztott vallási elmélyedés keretein belül, sőt merem állítani, nemesebben, tartalmasabban tudja élvezni a tengert valamint az egész útnak kellemeit és gyönyöreit, mint az a kéjutazó, ki teljesen a testi és anyagi gyönyöröknek adja át magát. Különösen áll ez a Szentföldre vonatkozóan, mert ha még oly gazdag is valaki, a Szentföldet mindaddig igazán meg nem láthatja, míg csak oldott sarukkal, alázatos szívvel nem lép annak földjére.

Aki csak utazni akar és csupán kíváncsiságból keresi föl Palesztinát, az inkább ne is menjen oda, mert csak keserves csalódásnak teszi ki magát; de lehetőleg egyedül se utazzék oda senki, mert az Úr Jézus szülőföldjét megismerni és megérteni csak jól vezetett százperentes katolikus zárándoklat keretében lehet. A helyesen irányított együttes zárándoklás kegyelmeit, örömeit, bensőséges tartalmát, leírhatatlan bájait semmi sem pótolhatja a világon! A lelkivezetőnek helyszíni irányító beszédei, elmélkedései, a közös bevonulások és énekek, közös imák és szentáldozások stb. stb. azok a kegyelmi eszközök és módok, melyekkel még közel 2000 év múltán is mindenütt megtaláljuk az Úr Jézus szent lábanyomait és követni tudjuk az isteni Vándornak az útját, tanításait végig az egész Szentföldön. Egy igen régi olasznyelvű útikalauz a Szentföldre lépő zárándokokhoz mindenekelőtt ezt a komoly és végtelen mélytartalmú kérdést intézi: „A che sei venuto in Terra Santa“? „Miért jöttél a Szentföldre? Talán pusztán szórakozásból új országot és népet megismerni?“ Majd ezzel az intéssel folytatja az üdvös tudnivalókat: „Vándor! jól jegyzed meg, hogy a bűnbocsánat szükségességének átérzése és a megváltás érdeme felőli meggyőződés nélkül hiába vándorolsz Jeruzsálembe“. És valóban úgy is van, mert aki nem összeszedett lélekkel és bűnbánó szívvel lép az áldott földre, az nem igazi zárándok és csak önmagát fosztja meg a kegyelemnek leggazdagabb forrásaitól.

Nem lesz talán érdektelen, ha még azt is megemlítem, hogy a régebbi korokban csak a pápa engedélyével lehetett a Szentföldre zarándokolni és a parancs áthágóira a kiközösítés büntetése súlytott le, mely alól bizonyos esetekben azonban a sionhegyi gárdián feloldhatta az engedély nélkül Jeruzsálembé érkező zarándokot. Ennek a régi szokásnak hódoltunk mi is, mikor indulásunk előtt érseki vezérünk a Szentatya áldását kérte, a visszatérés alkalmával pedig mélységes hódolattal járultunk Krisztus földi helytartójának a színe elé, hogy a látottakról neki beszámoljunk.

Újabbán nagyon divatba jöttek a középtengeri olcsó hajókirándulások, mégpedig egyenesen a Szentföld cégére alatt, sőt a Megváltás jubileumi évére hivatkozva. Sokan be is dőltek, de azután szomorúan kellett tapasztalniuk, hogy bizony 48 óra alatt nem igen sokat lehet látni a Szentföldből és jobban tették volna, ha egy szolid zarándokcsoporthoz csatlakoztak volna, mert végeredményében sokkal drágább egy ilyen „olcsó“-nak hirdetett szentföldi út, mint egy jól megszervezett rendes zarándokutazás, melynek résztvevői közel 3 hetet tölthetnek a Szentföldön és nem bosszankodva csalódottan, hanem tapasztalatokban és szép emlékekben gazdagon, lelki kincsekkel és kegyelmekkel megtöltekezett szívvel és lélekkel térnek haza.

A Szentföldre nem lehet csak úgy bekukkantani, hanem ahhoz idő kell, ha valaki igazán meg akarja fürösztetni lelkét Krisztus szent szülőföldjének áldott légkörében.

A SZENTFÖLDRŐL ÁLTALÁBAN

A Szentföld mai képe.

Mielőtt áttérnék szentföldi zarándoklataim élményeire, csak Megész röviden vázolni akarom Palesztina mai helyzetét, a „Cionizmus“ mozgalmát, valamint nagy vonásokban az áldott föld földrajzi viszonyait is, hogy ilyen módon közelebb hozzam és még jobban felköltsem az érdeklődést az Úr Jézus szent szülőföldje iránt.

A világháború nyomán a Szentföld helyzete is lényegesen megváltozott, mert Palesztina is a népszövetség rendelkezési területe lett, melyen a hatalmi képvisellel Angliát és Franciaországot bízták meg, oly módon, hogy a tulajdonképeni Szentföld, vagyis Júdea, Samaria, Galilea, valamint Transzjordánia angol, Szíria pedig francia fennhatóság alá került. Anglia 1920 áprilisában, a sanremói konferencián kapta ezt a megbízást, mely bár csak ideiglenes jellegű, de mégis teljesen bizonyos, hogy a reá nézve igen fontos területről többé nem fog kivonulni. A népszövetség keresztény hatalmainak örök szégyene marad az a határozat, hogy nem tudták, vagy talán nem is akarták megvédeni a Szentföldnek minden nemzetek fölötti jellegét és hogy míg a zsidóknak egészen kiváltságos jogokat biztosítottak Palesztinában, addig arra még csak nem is gondoltak, hogy megvédelmezzék a keresztényeknek legalább legegyszerűbb jogait is. Palesztina a török uralom alatt a nemzetek fölötti jellegét sokkal jobban megőrizte, mint ma, mert akkoriban a keresztény, jelesen a katolikus érdekek a különböző szerződésekkel és szultáni fermánokkal mégis csak biztosítva voltak, de ma az a helyzet, hogy intézményesen csak a zsidók részesülnek védelemben és támogatásban.

A kereszténységnek durva és eléggé el nem ítéhető sérelme ellen csak a Pápa emelte föl szavát, amikor 1922. május 15-én hivatalos tiltakozó jegyzékben fordult Gasparri bíboros útján a népszövetséghez, de tiltakozásának, mint az

előrelátható volt, nem lett semmi eredménye, mert Anglia tovább játszotta és játsza még ma is kétszínű szerepét az öt hatalomra segítő zsidókkal, meg a benszülött arabokkal szemben, sőt még a szakadár schizmatikusokkal is képes paktálni a nyugati kereszténység, főleg pedig a katolikusok érdekei ellen. Ezt bizonyítja az a törekvése is, hogy még a régi szerződéseket is iparkodik minden úton-módon fölbontani, melyek pedig már csak egyedüli védelmezői a keresztény érdekeknek. Az angol politika teljesen szabad kezet akar magának biztosítani. Hogy pedig mi katolikusok mit várhatunk Angliától, azt az alábbi esetből könnyen lehet következtetni: egy igen magas állású angol hivatalnok tisztviselő, ki több évet töltött Palesztinában, egy alkalommal kijelentette, hogy igazán nem tudja megérteni, hogy miért székel Jeruzsálemben a Pápa képviselőtében a latin pátriárka, mert nézete szerint a szakadár orthodox pátriárka jelenléte is teljesen elegendő. De jellemző az is, hogy ez a jeles férfiú ugyanakkor egy anglikán patriarkátus fölállítását „sürgős“ szükségességnek hangoztatta. Tudomásom szerint protestáns pátriárka még nincsen Jeruzsálemben, de mikor legutoljára ott jártam, örömmel tapasztaltam, hogy a latin pátriárkán kívül már Pápai Nuncius is székel a Sión orma alatt. Mi katolikusok sok jót bizony nem igen várhatunk az angol uralomtól, mely csupán saját világpolitikai célját igyekszik előmozdítani, mely pedig a legélesebb ellentétben áll úgy a megígért zsidó nemzeti állam, mint pedig a szabad önálló arab állam kiépítésével, amit úgy a zsidók, mint pedig az arabok hamarosan beláttak, miért is mindketten a legnagyobb elégedetlenséggel viseltetnek az új uralom iránt. Az arabok főképp azért panaszkodnak, mert Anglia a nyakukra hozta a halálosan gyűlölt zsidókat s mert nem Palesztina érdekeinek megfelelő, hanem csupán az angol érdekeket szem előtt tartó politikát követnek; a vasút-, út- és kikötő építések mind kizáróan csak angol érdekeket követnek, mert a mezopotámiai petróleumot, valamint a szárazföldi összeköttetést Indiával mindenáron biztosítani kell! A zsidók pedig azért elégedetlenek, mert az angolok nem teljesítik a zsidó nemzeti állam létesítését célzó kötelezettségüket, melyet a népszövetség reájuk bízott. Ez a kétszínű politika már kezdettől fogva egymás ellen uszította az arabokat és a zsidókat, kik ellen az arabok már

1920 és 1921-ben véres támadásokat intéztek az angolok hallgatólagos támogatásával, mely támogatást az 1929. évi zavargások alkalmával sem vontak meg az araboktól az angolok, kik mindinkább a nagy többségben levő arabok felé tájékozódnak. Az egész dologban pedig az a legszomorúbb, hogy komolyan félni lehet attól, hogy Palesztina maroknyi kereszténysége teljesen felőrlődik a nagy arab többség és a kivált-ságozott zsidók között. Megdöbbentő és szégyenletes tény tehát, hogy a katolikusok helyzete a Szentföldön a „Keresztény” uralom óta nem, hogy javult volna, hanem határozottan rosszabbodott, mert az angol kormány, ahol csak lehet, mindenütt a katolikus érdekek ellen cselekszik. A katolikus ellenes röpiratoknak arab és más nyelveken való terjesztése kimondhatlan módon aláássa az egész kereszténység tekintélyét. Az anglikanizmus ennek ellenére is hatalmas anyagi eszközökkel igyekszik tért nyerni a katolikusok rovására, pedig a mindinkább szaporodó anglikán és más imaházak sehogy sem illenek bele Jeruzsálem és a többi városok patinás ősi evangéliumi légkörébe, hol még Mohammed fiai is látható nagy tisztelettel viseltetnek Isten Szent Anyja iránt.

A katolikusok százmilliói nem nyugodhatnak tehát bele a mai szégyenletes állapotokba, miért is követelnünk kell Palesztina államjogi helyzetének a revízióját, mert a katolikusok, de meg az egész kereszténység sem tűrheti tétlenül, hogy az egész emberiség közös kincse, a Szentföld, Anglia politikájának a játéklabdája legyen. Az Úr Jézus szülőföldjének szent jellegét minden időkre meg kell őriznünk, mert ez keresztényi szent kötelességünk.

Azt azonban nem lehet tagadni, hogy mindazok a kultúrtevékenységek, melyeket az angolok az elmúlt évtizedben kifejtettek, nagyon megkönnyítik a Szentföld végigzarándokolását, mert a pompás utak lehetővé teszik, hogy rövid idő alatt nagy darab földet bejárhassunk. Mióta a kóbor beduinokat lefegyverezték, a közbiztonsági állapotok lényegesen javultak és az egészségügy terén is már igen sokat tettek, csak hogy mindjobban növelhessék Palesztina idegenforgalmát. A Kairó—jeruzsálemi express vonat, valamint a mindinkább föllanduló hajóforgalom csakúgy ontja az idegeneket a Szentvárosba, de sajnos, ezeket a tömegeket nem annyira a szent kegyelet, ha-

nem inkább a pusztá kíváncsiság hozza ide; Szíria felől is erősen növekszik az idegenforgalom, mert ma már még Londontól is végig szárazföldön lehet megtenni az utat Palaszínán át az erősen látogatott Kairóba.

A kultúra nyújtotta előnyöknek azonban hátrányai is vannak, mert a Szentföldnek kedves, bájos romantikáját és ősi eredetiségét mindjobban elnyeli a modern szellem anyagi kultúrája, mely lélek nélküli ál-kultúrának máris szomorúan tapasztalhatjuk, a mindent egyhangú, vigasztalhatatlan szürkére átfestő nivelláló hatását, mely lassanként kegyetlenül letarol minden sajátos nemzeti vonást az ország arculatáról; a mindinkább szaporodó gyárak és nagy üzemek már ide is áthozták Európából a Marxista tanok mindent pusztító bacillussait. A Jaffa mellett, zsidó pénzen fölépült modern, hatalmas város, *Tel-Aviv* pedig valóságos keleti kis Paris, a nyugati Parisának minden bűnével és erkölcstelenségével. Szomorú megállapítás, de letagadhatatlan valóság, hogy így mételyezi meg az anyagiasság fertőjébe sülyedt nyugati „keresztény civilizáció“ a pogány keletnek sokszor igen tiszteletreméltó erkölceit, szokásait és hagyományait, mert amikor a kultúrák kicseréléséről van szó, rendszerint nem a jót, hanem a rosszat veszik át elsősorban egymástól a népek. így mételyezte meg az egész művelt nyugatot a jazz-bandok förtelmes zenéje és erkölcstelen táncai is, mert csodálatos módon, nem a magasabb rendű zenei és tánc esztétika indult el hódító körútjára az alsóbbrendű ízléssel bíró népek közé, hanem épp fordítva történt, mikor mi vettük át, a nyugati kultúrát, sőt az emberi méltóságot is lealacsonyító méltatlan hangkhaoszt és erkölcstelen táncmozdulatokat.

*

*

*

A *cionizmus* vagy a zsidókérdésről is meg kell még emlékezni, ha Palesztina mai helyzetéről tiszta képet akarunk látni, mert tagadhatatlan, hogy ez a nagy és jól megalapozott mozgalom olyan tényező, olyan adottság, melyet nem lehet számításon kívül hagyni. A mozgalom tulajdonképpen 1897-ben nyert határozott formát, mikor a Baselben Herzl Tivadar kezdeményezésére összehívott cionista kongresszus egy zsidó nemzeti állam megalakítását tűzte ki céljául. A mozgalom vezetői még jóval a világháború kitörése előtt megkezdték cél-

tudatos telepítési munkálataikat, mert a zsidóságnak Palesztina kezdettől fogva kiszemelt területe volt, melyhez szívósan ragaszkodtak még akkor is, mikor a telepítés céljaira előbb a Sinai félszigetet, majd pedig az afrikai Ugandát ajánlották fel nekik az angolok, pedig az említett helyek bármelyikén sokkal zavaralanabban kísérletezhetek volna utópisztikus álmaik megvalósítására.

A zsidók különösen 1903-tól kezdve fejtették ki nagy tevékenységet; a „*Keren Kayemet*“ nevű földalap, *valamint a* két újonnan alapított bank a már meglévő Palesztinai zsidótelepekre támaszkodva, fokozottabb mértékben folytatták a telepítést és arra törekedtek, hogy minél több földet vásároljanak meg Palesztinában. Közben a „*Hirsch báró alapítvány*“ tőkéjét is latba vetették és 1908-ban megkezdte működését a cionista egyesület is. Persze volt gondjuk rá, hogy Palesztina legtermékenyebb vidékein fészkeljék be magukat és mikor ez megtörtént, 1909-ben letették az első zsidó városnak, *Tel-Aviv*-nak, magyarul „A kikelet halma“-nak az alapkövét, Jalfától északra, a Földközi tenger homokos partján. A városnak 1911-ben még alig 550, ma pedig már 50,000-en felüli lakosa van. A zsidó főváros a legmodernebb elvek alapján épült föl, tágas, széles utcákkal, terekkel, villanegyedekkel, színházakkal, sőt még operaháza is van, bár igaz, hogy nemsokat játszanak benne; a modern nagy üzletek és áruházak sem hiányoznak, de azért az egész olyan benyomást gyakorol az emberre, mintha nem is igazi, hanem festett nagy színpadi városban járna az ember, mert nincs meg benne a szolid, igazi városi élet és forgalom. Persze a fölíratok, utcanevek héber betűkkel ékeskednek, akárcsak az ott megjelenő újságok is. A tengerparton nagyszerű strandot is telepítettek, messze a vízbe nyúló terraszos kávéházzal és minden szükséges más épületekkel.

A cionista mozgalomnak az igazi lendületet a világháború adta meg, mert amikor az Entente hatalmak katonai helyzete 1917-ben annyira válságosra fordult, hogy szükségesnek mutatkozott az amerikai segítség, a zsidók ügyesen ki tudták használni a helyzetet, *mert Amerika beavatkozása csaknem kizárólag a befolyásos cionista köröktől függött.* Itt volt tehát az alkalom, hogy az Európán segítő cionisták régi álmaikat valóra

válthassák, mert a jó szolgálataik fejében kikötéseket tehettek a megszorult Entente hatalmakkal szemben. De a ravasz angol politika is értett hozzá, hogy az adott helyzetet teljesen a maga javára aknázza ki. Az angol külügyminiszter, lord Balfour ügyes sakhúzással deklarációt intézett Rotschild lordhoz, melyben Palesztinát a zsidó nemzeti állam céljaira följánlotta és ettől kezdve azután a zsidóság teljes erejéből támogatta Anglia palesztinai aspirációit és keresztül is vitte Amerika tényleges beavatkozását a világháborúba.

Anglia tehát a zsidóknak köszönhette az 1920-ban Sanremóban kapott mandátumát, mely azonban kötelességévé tette a Britt-birodalomnak, hogy a készítenő palesztinai alkotmánytervezetbe olyan intézkedéseket is felvegyen, melyek a zsidó nemzeti állam kiépítését lehetővé teszik. A zsidók boldogok voltak, mert hiszen két évezred ábrándképét látták megvalósulni és mert úgy vélték, hogy a sanremói szerződés valóban meg fogja adni a zsidó Palesztina fejlődésének külpolitikai lehetőségét, annyiival is inkább, mert ezt látszott támogatni az első palesztinai főkormányzónak, a zsidó Sir Herbert Sámuelnek a kinevezése is. Most már a zsidók újult erővel láttak hozzá a még szükséges pénzüsszegek előteremtéséhez és megalapították a „*Keren Hayesod*“ Palesztinai újjáépítő alapot, melynek szabályzata szerint minden zsidótól a „Maaszér“-t, vagyis egy 10%-os vagyoni- és jövedelmi-dézsmát levonását követelte. Világszerte megindult a gyűjtés, mert a legközelebbi 5 év folyamán 25 millió fontot kellett összehozni, mely összeg alapvető föltétele volt annak, hogy „a rendkívüli alkalom“, — mint azt a zsidók maguk is hangsúlyozták, — melyet a sanremói szerződés a zsidó népnek kínál, sikerrel végzódjék.

Nemsokára ezután bekövetkezett a kölcsönös kiábrándulás, mert az impérium átvétele után csakhamar kiderült, hogy a számításba igen nagy hiba csúszott bele, amennyiben az ország igazi urait, az arab benszülötteket egyáltalában figyelembe sem vették és csak róluk, de nélkülük határoztak. Az arabok ugyanis egyáltalában nem mutatkoztak hajlandónak, hogy hazájukat a zsidóknak átengedjék és már a Balfour-deklaráció egyszerre talpra állította az összes arabokat, nemzeti öntudatukat pedig a végső elszántsáig fokozta. Az angolok úgy vélték az arabok ellentállását leszerelni, hogy a „konc-

dobás-politika“ szabályai szerint megígérték nekik, hogy egy nagy, Palesztina határain is túl érő arab nemzeti állam megalkotását fogják elősegíteni, bár ez az Ígéret teljesen ellentétben állott a zsidóknak megígért politikával, de Anglia fontosabbnak tartotta a jóbarátságot az arabokkal, mint az őt hatalomhoz segítő zsidókkal szemben vállalt kötelezettségeinek teljesítését. Ez a magyarázata tehát annak, hogy az 1922-ben kiadott angol deklaráció már meglehetősen száraz hangon jelentette ki, hogy a zsidó nemzeti állam létesítését kivihetetlennek tartja, miért is nemcsak kívánatos, hanem szükséges is, hogy a megindult zsidó bevándorlás a kellő határok közé tereitessék. Anglia kénytelen volt ilyen értelemben nyilatkozni, mert az arabok magatartása mindinkább fenyegetőbbé vált és a Nablusban megtartott nemzeti gyűlésükön kimondották, hogy mindaddig, míg a rájuk nézve sérelmes törvényt vissza nem vonják, a passzív rezisztencia álláspontjára helyezkednek, sőt még a képviselőválasztásokon sem vesznek részt; a zsidók ellen pedig a legkíméletlenebb bojkottot indították meg. Az arabok jelszava lett: „Eladhatsz a zsidónak bármit, csak földet nem, de a zsidótól mást ne vásárolj, csak földet.“

Az újabb deklaráció után a zsidó bevándorlás csakugyan erősen csökkent. Pl. 1926 decemberben 513 bevándorló érkezett, de ugyanekkor 642 vándorolt vissza és az eddig bevándorlottak száma is mindössze csak 130,000 főre tehető. Lassan-lassan a zsidók is kezdik belátni, hogy zsidó nemzeti államot alapítani nem lehet, mert teljes képtelenség az egész világból idevándorolt heterogén elemeket nemzeti alapon egyesíteni. A cionista vezérek persze makacsul ragaszkodnak „jogaikhoz“ és gondjuk van arra, hogy legkisebb sérelmeiket is erősen kiszínezve világgá kürtöljék. Így történt ez 1929 őszén is, a legutóbbi palesztinai zavargások idején, mikor az arabok kb. 400 zsidót megöltek és vagy 700-at megsebesítettek.

Az angolok tehát mindinkább az arabok felé hajlanak, mert látják, hogy nagy céljaik megvalósításában inkább az arabokra támaszkodhatnak, mint a zsidókra. A helyzet mindenestre súlyos és bonyolult, mert az arabok semmi körülmények között sem engedik országukat elrabolni, a zsidók pedig szintén nem hajlandók engedni, mert már eddig is óriási befektetéseket tettek Palesztinában.

Bár a Keren Hayesod egyesület a megalakulása első nyolc évében sem tudta összehozni az első öt évre előirányzott 25 millió angol fontot, de a világ zsidóságától mégis összegyűjtött 3½ millió fontot, mely óriási összeget a következő célokra fordították:

Mezőgazdasági gyarmatosításra	1.045,072 angol font
Városalapításra	754,447
Bevándorlásra	339,929
Egészségügyre	253,108
Vallási intézményekre	208,534
Adminisztrációra	157,000
Iskolaügyre	595,319

Összesen: 3.353,409 angol font.

A *Keren Kayemet* földalap, mely a világháború kitörésekor már 3000 kat. hold földdel rendelkezett Palesztinában, ma már több mint 40,000 hold földnek az ura, melyből 25,000 hold a legtermékenyebb Ezdreloni síkságon fekszik és összesen 130 mezőgazdasági telepük van. Az angol-arab-zsidó ellentét tehát igen sok gondot okoz Palesztina új urainak, melyet eddigi kétszínű politikájukkal megoldani nem fognak sohasem és vajjon ki tudná megmondani, hogy hová fognak a dolgok fejlődni? de az bizonyos, hogy még nagyon izgalmas, véres napok fognak Palesztinára virradni, mert az arabok fanatizmusa fél munkánál nem fog megállani.

Nincs Isten áldása és nincs Krisztus békéje az Úrnak áldott szülőföldjén és nem is lesz, míg csak nem kerül a Szentföld katolikus hatalmak protektorátusa alá. A katolikusok száz és százmillióinak kell összefogni, hogy visszaköveteljék a Szentföldet az igazi kereszténységnek. Mit tehetne Anglia, ha most is katolikus ország lenne és mi lehetne ma a Szentföldön, ha a szakadarság és eretnokség, meg a XVI. század vallásforradalma nem zúdult volna az emberiségre, tehát ha a kereszténység imponáló egységben tudott volna áldásos működést kifejteni ezen a szent missziós területen! Már régen virágzó kereszténység termékeny, nemes kultúrája áradna ki a Szentföldről az egész emberiségre! És bár mindnyájunknak fáj az a fonák helyzet, hogy a legszentebb emlékü helyek a szakadarak és a mohammedánok birtokában vannak, mégis alázatos és jámbor örömmel tölt el bennünket az a biztos

tudat, hogy ha az Úr Jézus szülőföldjét el is vették tőlünk, de a mennyei Jeruzsálemet senki el nem rabolhatja. Bár az évszázadok folyamán sok szent helyről verték ki a Ferences barátokat és sok-sok ezret meg is öltek közülök, de a szívekből és lelkekből nem tudják kiverni a Szentföldnek e legdrágább és leghívebb őreit, mert még a pogány népek fiai és a mohammedánok is a legnagyobb tisztelettel veszik őket kprül. A Ferences barátok és a többi szerzetes rendek áldásos működése, kultúrája hirdeti legbeszédesebben, hogy a Szentföldnek törvényes és igazi örökösei csak Krisztus igaz egyházának hívei lehetnek. A Szentföldet nem az erőszak, hanem csak a béketűrő, forró szeretet fogja tudni visszahódítani.

Szépen írja Misslin a Szentföld őreiről:

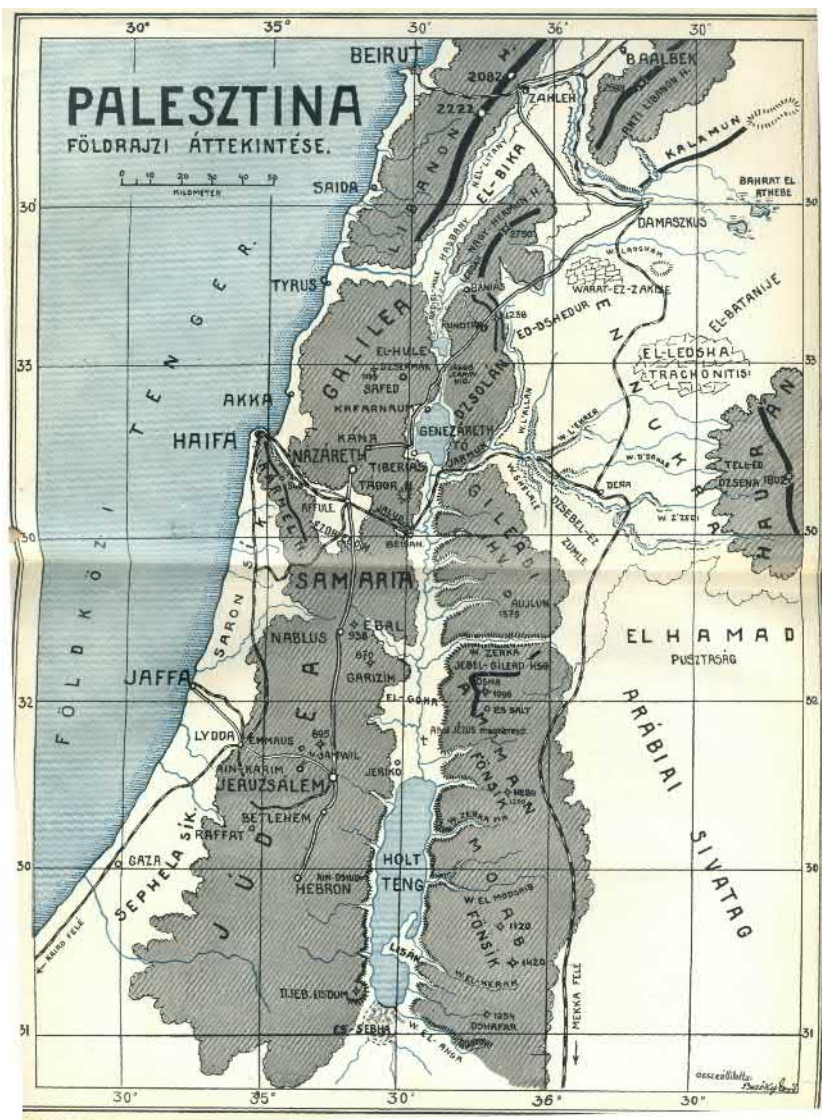
„Assisi Szent Ferenc birodalma tovább tartott Bouillon Gottfried királyságánál és az ő szegény, alázatos fiai túlélték a templáriusok és más középkori vitéz lovagrendek uralmát; ez önzetlen, fegyvertelen barátok útján őrizte meg a jó Isten számunkra édes Megváltónk sírját, üdvösségünk és szent hitünk bölcsőjét. Hány érseki és püspöki szék, apátság és káptalan tündöklött a XII. és XIII. századokban Palesztina visszafoglalt földjén és egy északkeleti rút vihar nyomtalanul elsöpri mindnyáját; csak a durva csuhás, koldus barát állja ki mindvégig a véres zivatart.“

Lamartine pedig jókedvében egyszer azt mondta, hogy a szerzetesek két dolgot tudnak jobban végezni, mint az államok, nevezetesen: tanítani az embereket és testi nyomoraikban ápolni őket, de fűzzük hozzá még harmadikul az imádságot, melyhez a barátok szintén jobban értenek, mint az államférfiak. Új keresztes hadjáratot kell megindítanunk nekünk is, melyet nem öldöklő fegyverekkel, hanem anyagi áldozatok följajánlásával, szeretettel és az imádság erejével kell megvívni 350 millió katolikusnak; de a Szentföldnek szentnek kell maradnia! A megváltásunk 1900 éves jubileumán, a szentföldi szentévben is ezért imádkozzon minden hithű katolikus!

Palesztina rövid földrajzi ismertetése.

Nem akarom száraz adathalmazokkal untatni az olvasót, de mégis szükségesnek vélem, hogy néhány jellegzetes vonással megrajzoljam a Szentföldnek, a legnagyobb világtörténeti eseménynek, a Megváltó Úr Jézus működési színterének a képét, mert a Szentföldnek általános nagy földrajzi helyzete már egymagában is igen érdekes gondolatokat és kérdéseket ébreszt a kissé mélyebben gondolkozó emberben, mint amilyen pld. mindjárt az a kérdés, hogy vajjon miért éppen Palesztinát választotta ki az isteni Gondviselés a Megváltás nagy művének végrehajtására? Persze igen nehéz erre érdemleges választ adni, de mégis, ha csak kissé is foglalkozunk vele, sikerül egészen helytálló magyarázatot találni. Kiindulhatunk mindjárt Mózesnek világos és határozott kijelentéséből, hogy Izrael népének biztonságban és egyedül kell élnie. Szüksége volt e kis nemzetnek — mint Kepler rottenburgi püspök oly szépen írja — egy, a természettől védett és a nagy világtól izolált országra, mert különben idő előtt elseperte volna a pogány népek félelmetes ereje; de azért a nagyvilággal való gyors érintkezés lehetősége is kívánatos volt, hogy nagy küldetését az emberiséggel szemben betölthesse. Palesztina ennek a két, egymással csaknem teljesen ellentétes követelménynek nagyon jól megfelelt, mert valóban úgy állott ottan, mint a népek tengeréből kiemelkedő magas sziget, melynek partjait a hullámok bár erősen verték és ostromolták, de elárasztani azt még sem tudták és ha különösen viharos időkben egy-egy nagyobb hullám át is csapott fölötte, oly gyorsan, mint ahogyan jött, újra le is siklott róla. Északon a Libanon és Antilibanon, valamint a Nagy-Hermon hatalmas sziklatömegei, délen és keleten az arab- meg a szír homoksivatagok, nyugaton pedig a Földközi tenger szirtes partjai határolják, melyeken nem egykönnyen lehetett partraszállni.

Az isteni Gondviselés ebbe a nagy természeti akadályokkal körülvett és védett kis országba vezette választott népét, hogy az idegen kultúra befolyásaitól és ellenséges seregektől megvédve nevelhesse föl az isteni kinyilatkoztatás zsenge palántáját; de azért mindezek a hatalmas akadályok nem a kínai fal merevségével izolálták el az ókori világ központjában

Európa, Ázsia és Afrika küszöbén fekvő kis országot. Az ókori világ nagy közlekedési vonalai minden irányban összekötötték Palesztinát Egyiptommal, Asszíria, Babylonia, Perzsia és Örményországgal, a Földközi-tenger pedig a nyugattal való összeköttetést is lehetővé tette. Egy igen szép hasonlat Görög-és Olaszországot Európa kinyújtott kezének mondja, hogy a Palesztinából jövő égi adományt átvehesse.

A történelem és háborúk viharai, valamint szellemi és vallási áramlatai a kinyilatkoztatás termékenyítő csíráját a szélrózsa minden irányában szétvitték, hogy a kereszténység talaját mindenütt előkészítsék.

A tulajdonképpeni Szentföld kiterjedése mindössze 28.000 négyzetkilométer, tehát csak alig harmadrésze Csonka-Magyarországnak; a Földközi-tenger mentén szabálytalan tégiány alakban, mintegy 270 km hosszúságban húzódik észak-déli irányban. Területét a Jordán folyó Nyugat- és Kelet-Palesztinára osztja, mely utóbbit Transjordániának szokás nevezni. Az Úr Jézus tulajdonképpeni működési tere főleg csak Nyugat-Palesztinára terjedt, melynek területe mindössze csak 19.000 négyzetkilométer, tehát kb. csak félakkora, mint a Dunántúl. Ennek a hosszant elnyúló területnek a szélessége délen a Földközi-tenger és a Holt-tenger között csak 90 km és északfelé mindinkább keskenyedik, úgyhogy a tenger és a Genezáreth tava között már csak alig 40 km. A Földközi-tenger és a Jordán közötti 5—800 m magas vízvásztó gerinc a Jordánnal párhuzamosan és inkább a Jordánhoz közelebb vonul végig. Gázától Haifáig mintegy 15—29 km szélességben a tengerparton síkság húzódik végig, de Haifától északra a hegyvonulat nyúlványai egészen a tengerig érnek és csak helyenként hagynak szabadon keskeny síkföldet a tengerparton.

Jeruzsálem 750 m magasan a vízvásztó gerincen fekszik, mely hegyvonulat a Jordán felé meredek lépcsőkben és szakadékosan tagolt völgyekben ereszkedik alá, a Földközi-tenger felé pedig sokkal szelídebben lejt. Ez a hegyrendszer legtömörebb a déli részében, vagyis Júdeában, míg a középső szamariai szakaszában az ott beékelődő völgyek és síkságok különálló hegycsoportokra tagolják. A júdeai hegyek legmagasabb pontja a Jeruzsálemtől északnyugatra fekvő Nebi Samwil 895 m, míg Samariában a Garizim (870 m) és az Ebal (938 m) a legmagasabb pontok.

Egész Nyugat-Palesztinának legmagasabb pontja a Názarethtől északra fekvő 1199 m magas Dzsermak. Említésre méltó, hogy Nablusnál a vízválasztó gerincet megszakítja azaz összefüggő völgymélyedés, mely a Földközi-tengertől haránt irányban a Jordánhoz húzódik. A samariai hegyek legészakibb nyúlványa a szép, erdődús Kármelhegye, mely mintegy 23 km hosszú vonulatával hegyiokszerűen nyúlik bele a Földközi-tengerbe; legmagasabb csúcsa 540 m magas. Ezen a környéken, Názarethtől délre van Nyugat-Palesztinának legnagyobb síksága, az Ezdrelónnak nevezett rónaság, mely Samariát Galileától elválasztja.

Palesztina hegyei általában véve koparak, de azért még Júdeában is látni szépen zöldelő ligeteket és mint legutóbbi utam alkalmával örömmel tapasztaltam, az angolok igen nagy sikerrel kísérleteznek a kopár hegyek befásításával; Jeruzsálemtől délnyugatra, Abu-gós környékén már igen szép fiatal erdők vannak, Samaria és Galilea hegyei pedig már sokkal növénydúsabbak, mint a júdeai hegyek.

A *Jordán völgye*. Földrajzilag Palesztinának egyik legjellegzetesebb és legérdekesebb vidéke az a szakadékszerű nagy völgyárok, melyen az egész földkerekségnek kétségtelenül legérdekesebb folyója, a Jordán folyik keresztül, mely Szíriában, a 2750 m magas Nagy-Hermon havas ormainak az oldalán ered három külön forrásból. A legészakibb ága a *Hasbani* jön legmesszebről, a Nagy-Hermon északi oldaláról, míg a másik két ágának Fülöpp-Cezarea bájos és vadregényes vidékén van a forrása; a *Nahr-El-Leddán* nevű ága egy kialudt vulkán kráterénél, a *Nahr-El-Baniás* pedig az ősi Pán-barlangból tör elő szinte hihetetlen vízbőséggel, hogy Fülöpp-Cezareától délnyugatra, a másik két ággal egyesülve, megalkossa az *Ard-El-Hule* mocsaras és egészségtelen vidékét, melynek 15 km hosszú szakaszán áthaladva, fölveszi a Jordán nevet és a körtealakú *Bahrat-El-Hule* tóba ömlik bele, melynek víztükre már csak két méterrel fekszik magasabban a Földközi-tenger színénél, de innét kezdve a terep már erősen lejtenei kezd. Itt vezet át a Jordánon a „Jákob leányai hídján“ a régi nagy karaván út Damaszkuson át az Euphrát-völgyébe. Szűk, sziklás völgyben kataraktaszerűen hömpölyög tovább a Jordán sziklás, kavicsos medrében, úgyhogy ezen a mindössze 16 kilométeres rövid

szakaszán már 210 métert esik a Galileai-tengerig, melynek tükre már 212 méterrel van mélyebben, mint a Földközi-tenger.

A Genezáreth-tó, másképpen Tiberiás-tava, vagy Galileai-tenger hossza 21, szélessége 8—9 km, átlagban 40—50 méter mély, de helyenként 80 méter mélységet is mértek benne. Itt kezdődik a Jordánt kísérő, hegyektől határolt, váltakozó szélességű *El-Gohr-nak* nevezett salétromos, agyagos homoksivatag. Ebben a mélyfekvésű völgyben vágott magának utat a folyó, mégpedig oly szeszélyes kanyarodókkal, hogy a Genezáreth tavától légvonalban csupán 120 km-re fekvő Holt-tengert csak 360 km folyáshosszal éri el, miközben medre ismét 200 métert esik. A Jordán alig, hogy elhagyja a Genezáreth-tavát, balról magába veszi Palesztina második legnagyobb folyójának, a Jarmuk-nak vizét. Ezen a vidéken még igen termékeny a völgy, mely *Beisán* környékén erősen kiszélesedik és a *Nahr-Jalud* folyócska mentén fölnyúlik egészen az Ezdrelóni-síkságig, de Beisántól délre mindinkább terméketlenebbé válik, a Jordán pedig oly mélyen bevágott mederben folyik tovább, hogy a környező síkság öntözése már nem lehetséges. Majd hirtelen a völgy is összeszorul és csak lejjebb, a kelet felől beleömlő *Zerka* folyó torkolatától kezdve szélesedik ismét ki.

A mintegy 20 km széles és már 400 m mélyen a tenger színe alatt fekvő völgy-lapálnak itten már teljesen sivatag jellege van. A széles formákban hullámos terepen szeszélyes, bizar agyaghalmok emelkednek ki az egyhangú, szürkés-sárgás homokbuckákból és az itt-ott tüskés bokrokkal, sásszerű fűvel borított talajból; csupán a Jordán partjait díszíti a vegetációnak üde-zöld, szép sávja. A kísérő magaslatok lábánál, különösen ott, hol kisebb folyók sietnek le a Jordánhoz, szintén lehet kisebb zöldelő oázisokat találni, mint pl. Jerichónál is. A Holt-tengernél azután megszűnik minden élet és sok helyen úgy néz ki körülötte a sivatag, mintha dér vagy frissen esett hó borítaná, mert sok helyen vastag rétegben áll rajta a só és a salétrom.

A *Holt-tenger* a világnak legmélyebb látható depressziója, csaknem 400 méter mélyen a Földközi-tenger színe alatt. Hossza 76, szélessége 16 km, mélysége pedig helyenként eléri a 400 métert is. Alsó harmadában, ahol az *El-Lisán* félsziget mélyen belenyúlik a vízbe, partjai 40 kilométerre szűkülnek össze; sótartalma hatszor olyan nagy, mint az óceánoké, amit azzal

magyaráznak, hogy a beleömlő folyók vize erősen ásványtartalmu és hogy a nagy hőségben felületének másfél centiméter vastag vízrétege párolog el naponta; megjegyzem, hogy 1932 novemberében, mikor legutóbb ott jártam, hőmérőm higanyoszlopa a 40 fok fölé szökött föl. Vize nagymennyiségben tartalmaz Chlór, Bróm, Nátrium, Magnézium, Kálium és Kalciumot; undorító, kellemetlen keserű ízét a Chlór-magnézium okozza, olajos jellegét pedig a Chlór-kalciumtól kapja. Mindkét oldalról magas hegyek közé van beágyazva, melyek közül a keleti partot kísérő kopár sziklák meredek eséssel buknak a víz alá, úgyhogy csak a betorkoló kis folyóknál lehet a tengert megközelíteni. Különösen nevezetes a *Wadi-Zerka* völgye, melynek 70 fokos meleg kénes forrásainál hiába keresett gyógyulást undok betegsége ellen Heródes, és a *Wadi-Modshib* völgye. A Holt-tenger közvetlen partvidékének egyetlen lakott helye az *El-Lisán* félszigetnél betorkoló *Kerak* folyócska szépen megművelt oázisa, hol a Gohr-beduinok laknak négy faluban.

A tengert nyugatról kísérő hegyek kevésbé meredek és magasak, úgyhogy a partot végigkíséri egy keskeny lapály. A nyugati partoknak a közepetáján, 185 méter magasan a Holt-tenger színe fölött, *Ain-Dshidi-nél*, szép zöld oázis közepén édesvízű, meleg források fakadnak, melyek környékén, a híres Sodomalma (*Asclepias Gigantea*) is található. A délnyugati parton emelkedik a híres *Dsebel Usdum*, vagyis a Sodom-hegy, melynek lába mintegy 30—40 méter magasságig ragyogó sósziklából áll; úgy tartják, hogy itt feküdt hajdan a bibliai Sordona városa, noha most legújabbán a Holt-tenger északi partján kiásott városromokról gondolják azt, hogy ennek a hírhedt városnak a helyére bukkantak. A Holt-tenger medre délfelé mindinkább emelkedik, úgyhogy *El-Lisán-iól* délre a víz általában már csak alig 3—4 méter mély, majd pedig az *Es-Sebhanak* nevezett mocsaras, lápos vidékbe megy át, melynek további déli folytatásában kalászosokat és kitűnő dohányt termelnek. A terep azután szelíden emelkedik, hogy megalkossa az *Er-Rishe-nek* nevezett 240 méter magas vízválasztó gerincet, a Holt- és a Vörös-tenger között.

A Jordán keleti vidéke, vagyis Transjordánia, angol fönhatóság alatt álló autonóm fejedelemség, melynek földje történelmi emlékekben szintén igen gazdag; itt vonultak át a zsi-

dók is az ígérlet földjére. Transzjordánia területén földrajzilag négy jellegzetes részt különböztethetünk meg, nevezetesen:

A) A *Dzsolán vidékét*, mely Transzjordániának az északkeleti részében, a Hermon-hegység és a Jármuk folyó között, vagyis a Jordán felső folyásától és a Genezáreth-tavától keletre terül el. Ez a fensíkszerű vidék északi részében az 1100 méter magasságot is eléri, míg délfelé 300 méterre ereszkedik alá a teljesen vulkanikus eredetű talaj. Baniás vidékéről két párhuzamos hegygerinc húzódik délkeleti irányban, melyeknek cukorsüvegalakú kúpjai azonnal elárulják, hogy kialudt vulkánok vidékén járunk. Ezek a hegykúpok 1000 méternél mind magasabbak; a Baniástól délre fekvő *Tell-El-Ahmar* 1238, a *Tel-Abuneda* pedig 1257 méter magas. A Dzsolán egész területét láva borítja, de míg az északi részén a nagy darabokban és összevisszaságban heverő lávadarabok a föld művelését csak foltokban engedik meg, addig a déli felében termékeny, sötétbarna lávaföld borítja a talajt, melyen buja, zöld vetéseket, konyhakerti veteményeket, illatos virágú kaszálókat és réteket láttunk, mikor tavasszal ott jártunk.

B) A *Haurán*. így nevezik azt a vidéket, mely a Dzsolántól keletre és délkeletre, egészen az arábiai sivatagig terjed. Északi határa a *Wadi Ladsham* vízvonala Damaszkustól délre, míg délen az *El-Hamad* nevű köves pusztaságig terjed. A Hauránnak központja az itt-ott vulkanikus dombokkal teleszórt *En-iVufera*-fensík, mely nyugatról (550 m) kelet felé lassan emelkedik (880 m). A fensíkot vörösbarnás színű, laza, termékeny lávaföld borítja és bár nagyon egyhangú, úgyhogy még fát is alig látni rajta, mégis, rendkívül termékenysége folytán Szíria gabonaráktárának szokták nevezni. A tájnak egészen különös jellegű, festői érdekességet adnak a rendkívüli mélyen és meredeken bevágott folyócskáknak szinte groteszk völgyei, melyek közül a legjelentékenyebbek: a Wadi-L'allan, a Wadi-Shellale, a Wadi-l'ehrer és két, a Haurán-hegységből eredő patak, a Wadi-d'dahab és a Wadi-z'zedi.

Az En-Nukra fensíktól délre a Haurán sötét földje a *Dzsebel Ez-Zumle* világosabb színű agyagtalajával, valamint az *jE7-Hamad*-pusztaság sárga talajával keveredik és így már korántsem olyan termékeny, mint a Nukra földje. A *Nukra* északi részében van a rétejiről híres *Ed-Dshedur*, melynek legészakibb

részét a *Warat-Ez-Zakije* nevezetű nagy lávamező alkotja. Hasonló, de még sokkal nagyobb lávamezőt találunk a Nukra északkeleti részében is, az ú. n. *El-Ledshát*, a régi *Trachoniúst* (menedék), melynek vad, szakadékos lávatómbjei között még a gyalogos is csak igen nehezen tud mozogni, lóval meg éppenséggel nem lehet rajta keresztül haladni. Talaja salétromtartalmú és már a legrégebb időben a beduin rablóbandák ellen kitűnő menedéket nyújtott. Ennek a vidéknek a lávája a Haurán-hegység vagy más néven Druz-hegység északnyugati oldalán levő kráterekből származik. Ez a 80 km hosszú és 45 km széles hegycsoport forrásokban és erdőben igen gazdag és igen messze láthatóan teljesen elszigetelten emelkedik ki a Haurán fensíkből; legmagasabb csúcsa a *Tell-Ed-Dzsena* 1802 m magas és a többi csúcsai is mind fölül vannak az 1700 méteren.

A Haurántól északra a Nukrához teljesen hasonló fensík terül el, melyet *El-Batanije-nek* neveznek és amelyet vérvörös színű lávaföld borít; még tovább keletre pedig *Diret-Et-Tululnak* nevezett sajátságos dombvidék húzódik, melyen egyik kialudt kráter a másikat éri és vad, szakadékos lávamezői még kevésbé járhatók, mint az *El-Ledsha*. Ezen túl a *Harra* kőmezői következnek, melyek már mélyen belenyúlnak az arabiai sivatagba és e sivár vidéken még csupán egyetlen oázis, az *Er-Ruchbe* található, hol az esős időszakban egy nagy tömedencébe gyűl össze a víz, mely a talajt annyira áztatja, hogy késő ősszel és kora tavasszal még magvetésre is alkalmassá válik.

C) *A gileadi hegyvidék.* így nevezik a Jordán keleti partját kísérő vidéket, a Genezáreth-tó és a Holt-tenger közötti szakaszában. A mintegy 100 km hosszú és 400 km széles hegyvidéket a *Nahr-Ez-Zerka* folyó osztja két részre. Az egész vidék mészkőzetből áll, csupán a Jármuk völgyben található bazalt. A hegyvidék északi fele átlag 500 m magas fensík, melyet a völgyek kiterjedt hálózata árkol keresztül-kasul; a Jordán felé meredeken esik alá, míg keletnek az *El-Hamad* pusztaság felé szelíden lejt és igen termékeny. Déli irányban a *Zerka* folyó felé elég meredeken emelkedik az A//un-hegység vidékéig, melynek legmagasabb csúcsa 1379 méter magas, ahol még szép tölgyerdők is díszlenek, ami Palesztinában valóban ritka látványosság számba megy. A Zerka folyó itt töri át 1000

m magas szakadékos völgyével a gileadi fensíkot; ettől a nagy szakadéktól délre a *Jebel-Gilead-hegység* emelkedik, melynek legmagasabb csúcsa a *Jebel-Osha* (1096 m). Ezt a hegységet csaknem 1000 m magas hegygerinc köt össze az *Ammoni* fennsíkkal, mely a Holt-tengertől északkeletre terül el abban a sarokban, melyet a Zerka folyó a Jordánnal képez. Még ezen a vidéken is található szép erdőket, bár ezek legnagyobbbrészt a cserkeszek vadságának estek áldozatul.

D) A *Moab-fensík* a Holt-tenger keleti partvidékén közvetlenül emelkedik ki a Holt-tenger vizéből 1000 m magasságra. Csaknem teljesen fátlan, egyhangú vidék, meredek sziklás falakkal; kelet és dél felé mindinkább emelkedik és tetőpontját az 1254 m magas *Dshafar* csúcsnál éri el, honnét azután hirtelen ereszkedik alá a Holt-tenger utolsó déli folyócskájának, a *Wadi-El-Ahsa-nak* a völgyébe. A fensík igen termékeny és már a legrégebb korok följegyzései is mint híres gabonatermő vidéknek említik. Igen jellegzetesek a Holt-tengerre nyíló mélyen bevágott völgyei, mint a szép *Wadi-Zerka-Ma*, az impozáns *Wadi-el-Modshib*, valamint a gyümölcsfákkal és szőlővel beültetett *Wadi-el-Kerak* völgye. A fensík csúcsairól Palesztina legszebb tájképei tárulnak a szemlélő elé, melyek közül említésre méltók a Nébo (1200 m), a Mekaur (1120 m) és a Kerak (1420 m).

Palesztina növény- és állatvilága.

A Szentföld növény- és állatvilágáról is emlékezzünk meg egészen röviden. Palesztina növényei kétharmadrészben ugyanazok a fajták, mint amelyek Déle Európában találhatóak, de ezeken kívül a déleuropai, alpesi és subalpesi, valamint a keleti pusztaságok flórája és trópusi növényei is előfordulnak. A 3002-féleségből 2599 tartozik a középtengeri és keleti pusztaság flórájához, a többi pedig etiópiai, indiai s abesszíniai származású. A Jordán-depresszió flórájának azonban kétharmada egzotikus eredetű. A tengerparton és a hegyekben középtengeri, a többi részeken pedig a keleti pusztaság flórája található, mely utóbbinak az a sajátja, hogy alkalmazkodni tud a hosszú, esőnélküli nyárhoz.

Tavasszal gyönyörű zöld színben és virágdíszben pompázik Palesztina és még Júdea kopár hegyei is kizöldülnek, de amikor megszűnnek az esőzések, a forró napsugarak egyszerre leperzselnek mindent, csak a fák, bokrok és cserjék, melyek többnyire örökzöld, kemény, húsoslevelűek, tartják meg lombjukat; vannak ugyan lombhullató fák is, mint pl. a rekettye, de ezeknél azután a tövisek vagy a zöld szárok veszik át a levelek asszimiláló szerepét. A mindig nedves helyeken, mint pl. Nablusnál, még a kényesebb fák, bokrok és növények is egész nyáron át igen szépen tenyésznek. Erdő csak igen ritkán található; Júdeában és Samariában majdnem sehol, bár most újabban igen sikeres erdősítési kísérleteket végeznek az angolok, de Galileában és főleg a Kármel-hegyén igen szép erdők vannak. Szálerdők csak Transjordániában vannak. Az erdők többnyire lombfákból állanak, mégpedig leginkább tölgyfajtákból, mint a gubacs, kövi és bíbortölgy, továbbá terpentinfá, masztiksza, fűhényárfá, szentjánoskenyérfa és Eukalyptus, de azért a tűlevelű fák is, mint a tengerparti fenyő, pínia, ciprusfajták és nagyritkán a fenyő is előfordul. Jellegzetesek az örökzöld cserjés erdők, melyeknek megnövekedését minden erdőnek legnagyobb ellensége, a kecske akadályozza meg; ezekben a cserjésekben a már említett fákon kívül ott találjuk a Júdásfát, a bűdös dögfát, a gránátalmát, mirtust, vadolajfát, a babért, a káprít, a fűzfajtákat, továbbá a labdarózsát, jázmin és a borókát,

A mocsaras helyeken, a tengerparton és a felső Jordán völgyében szépen tenyészik a káka, a nád, a papyrus, az oleander. Rétet csak nagyon ritkán és csak egészen kis foltokban lehet találni és ezek helyett a csak télen és tavasszal zöld vegetációtakarók díszlenek nedvesebb területeken és a tengerparton, persze ezek a vékony takarók egyáltalában nem alkalmasak nagy szarvasmarhák legeltetésére és ezért oly ritka a marhahús Palesztinában. Amint nem régebbe láttam, Palesztina a marhahús szükségletét Cyprus szigetéről és Szíriából szerzi be. Fölötte groteszk látványt nyújtott a larnakai kikötőben, amint a marhákat széles gurnikon fölemelték a hajónkra. Igen kedvesek Palesztinában a gyümölcsösök, melyekben az olaj- és fügefa mellett ott találjuk sokszor az eper-, Barack-, mogyoró-, körte-, szilva-, cseresznye-, mandula-, pisztácia-, birsalma-

gránátalma- és szentjánoskenyérfa is. Nagyon szépek a narancs, citrom és banánültetvények, sőt újabban a nagykiterjedésű szőlőtelepek is, melyeknek kultiválását főleg a bevándorolt zsidók vették a kezükbe és különösen az utóbbi években óriási nagy területeket ültettek be szőlővel és banánnal. Jellegzetesek a sokszor 2—4 méter magasra megnövekedő fügekaktusz sövények, melyeknek gyümölcse igen ízletes. Kisebb mértékben a termő datolyafák is előfordulnak. A Jordán folyó partjait az ú. n. *Zórt*, igen dús vegetáció kíséri; a tamariszkus, a babylóni fűz, az Euphrát nyárfa, az akácfa, az egyiptomi balsamfa, a Sodomaalma a legbujábbban tenyésznek és gyönyörű lombátort borítanak a folyó partjaira.

Az állatvilág.

Palesztina faunája is éppen olyan vegyes jellegű, mint a flórája; északi részének palaoarktikus, déli részének pedig äthiopiai faunája van, vagyis a Sinai-félsziget, Egyiptom és Nubia állatvilágához hasonló. Észak-Palesztinában előfordulnak: a barna medve (a Libanonban), a borz, a hiúz, a hermelin, a nyest, mókus, hörcsög, mezei egér, dämvad és az öz. Palesztina déli vidékein az ókorban még oroszlánok is éltek, de ma már teljesen kihaltak és ugyancsak kiveszőfélben vannak a párducok is. Transjordániában, a Gohrban, a Tábor- és Kármelhegyén még ma is találhatók: nilusi róka, különböző vadmacskafajták, sinai vadkecskék, a gazellák, a sziklakakó mormoták (húsa ehető), sündisznók, különböző mezei egerek, palesztinai farkasok, hiénák (az embert nem bántja) és kétfajta sakál (az egyiptomi és az indiai). Ez utóbbi állatok csoportosan kóborolnak és éjjeli üvöltéseiket gyakran lehet hallani még Jeruzsálemben is.

Ami a madárvilágot illeti, igen érdekes megemlíteni, hogy sok vándormadarunk szokott a tél kezdetén és végén Palesztinában megpihenni, sőt némelyek még költeni is szoktak a Jordán partján, mint pl. a kakuk madarunk és a fülemüle. Éneklőmadár csak igen kevés van a Szentföldön, de azért egyes vidékeken, mint lent a Gohrban, a Holt-tenger keleti partján

sok madárcsicsergést lehet hallani. A pintyeknek, fecskéknek és húros madaraknak számos faja van képviselve. Főlemlítésre méltó a palesztinai csalogány, az ú. n. bülbül, a Holt-tenger vidékén élő trópusi madarak, a sivatag-pacsirta és a jégmadár. Házi verebünket is megtaláljuk a nálánál sokkal szebb moabitai veréb társaságában. A varjaknak nem kevesebb, mint hét fajtája van képviselve. A ragadozó madarak közül pedig a sas, vércse, sólyom, karvaly, kánya, bagoly, a másfajtajúak közül pedig a fehér és fekete gólya, a pelikán, a flamingó, kócsag, gém, vadliba, vadkacsa, hattyú, snepf, daru, túzok és vadgalamb mind képviselve vannak és az arabiai sivatagból olykor még a struccmadár is átlátogat Transzjordánia vidékére.

A csúszó hüllők 33 fajtája van képviselve, közöttük igen mérges fajták, mint pl. az egyiptomi kobra és az indiai Daboia xanthina, a vizekben pedig igen sok vízi kígyó él. A gyíkoknak 44 fajtája található, sőt néha még krokodilus is előfordul, mint pl. a Kármel-hegyétől délre. 1902-ben a beduinok egy 3 méternél hosszabb krokodilust öltek meg. Teknősbékák és kamaeleonok is előfordulnak. Palesztina vizei halakban is igen gazdagok és pl. magában a Genézareth-tavában 40 fajta hal él. A gerinctelenek közül megemlítem a skorpiót, valami 40 fajta sáskát, melyek közül a legrettegettebb az arabiai vándorsáska, mely már nem egyszer tett óriási pusztításokat a természetben. Némelyik beduin törzs a sáskát meg is eszi. A darazsak, méhek és moszkítókat közül a legveszedelmesebbek a maláriát terjesztő szúnyogfajták. A házi férgek persze Palesztinában sem ismeretlenek, mondják, hogy a bolhák királya Tibériásban székel.

Az éghajlati viszonyok.

Palesztina bár kiterjedelmű földdarab, klímája mégsem egységes, mert szélsőséges domborzati viszonyai, valamint a tenger és a sivatag közötti beékelte helyzete éghajlatában is nagy változásokat és különféleségeket idéz elő. A Földközi-tenger partján egyforma, enyhe, középtengeri, a Jordán nyugati partvidékein zord és változó, a Gohrban csaknem teljesen trópusi, Transzjordániában pedig a sivatag közelsége folytán konti-

mentális klíma uralkodik. Palesztinában tulajdonképpen csak két, egymástól élesen elkülönített évszak van, nevezetesen a forró, csapadéknélküli nyár és a hűvös, esős időszak. Jeruzsálemben pl. májustól októberig bezáróan a középhőmérséklet árnyékban mérve sohasem süllyed a 20 fok alá, míg a másik hat hónap középhőmérséklete 12 fok. 1932. év október végén, sőt még novemberben is, nap mint nap 28—30 fok meleget tapasztaltam és még este 10 órakor sem szállt a hőmérő higánya a 23 fok alá. A leghidegebb hónap a január, mikor mínusz 6 fokig is süllyedhet a hőmérséklet és a hó is mindig jelentkezik nemcsak a hegyekben, hanem olykor még a Genezáreth tó partján is, hol pedig 163 napon keresztül 33 fok és 36 napon keresztül 38 fok, sőt még ennél is nagyobb hőséget mutat a hőmérő az árnyékban. A napi hőmérsékleti ingadozások igen nagyok, pl. Jeruzsálemben nyáron is sokszor előfordul, hogy esténként még a kabát is fölfér az emberre.

A Palesztinában uralkodó szelek a Földközi-tenger szélviszonyaival függnek össze és nemcsak a nyári passzát és téli antipasszát, hanem a monszunszerű szárazföldi és tengeri szelek szabályos rendszerei is erősen befolyásolják a klímát. Nyáron, mikor a nap perzselő sugarai erősen fölmelegítik a kopár sziklákat, a tenger felől fúj a hűsítő szellő, míg télen keletről, a tenger felé fújnak erős szelek, nyáron pedig naponta ismétlődik ugyanez a széljárás. Napközben, főleg délben, a tengerfelől jön mindig az enyhet adó hűs szellő, míg naplemente után mindig keleti, vagyis a tenger felől fújó szél támad. A Jordán-völgy nagy árkában, a Gohrban, azonban a szél járása egészen más, mert rendkívüli mély fekvésénél fogva ott északi és déli szelek váltakoznak egymással, mely folyamatot a Holt-tenger erős párolgása idézi elő; nyáron a Holt-tenger felől áramlik a levegő a Jordán-völgyén fölfelé, míg télen északról seper végig azon.

Télen, az esős időszakban, a nyugati és déli szelek sok párátatot hoznak magukkal, de gyakoriak a keleti hideg szelek is, melyek erős lehüléssel járnak; a leghidegebbek azonban a téli északi, de még inkább északnyugati szelek. Március és áprilisban sirokkószerű délnyugati szelek hozzák Palesztinába a Szahara és az arábiai sivatag forróságát, mely szelek gyakran, még május és júniusban is jelentkeznek 3—4 napon

át, sőt, ha egyszer megindultak, sokszor még tovább is tartanak. Ilyenkor azután a légnyomás erősen lesüllyed; a hőmérő pedig egyszerre felszökik 40 fokra, sőt még azon felül is; nyomasztó tikkasztó hőség borul az egész tájra, a levegő finom sivatagi porral van tele, melyen át a nap is csak bágyadtan süt alá a fonnyadtlevelű, kiperzselt növényzetre. Ritkábban orkánszerű forgószelek is keletkeznek, melyek sárgásszínű, néhez homokfelhőkkel borítják be az egész eget.

A csapadék.

Palesztinában az eső egyenesen életkérdés, mert az évnél csak igen szűk szakára van korlátozva, tehát ha nem elég kiadós, nemcsak a termények nem tudnak fejlődni, hanem a ciszternákban sem gyűl össze elegendő vízmennyiség az évi vízszükséglet fedezésére. A csapadéknak legfőbb forrása a Földközi-tenger. Az esőt Jeruzsálemben igen kevés kivétellel a délnyugat, nyugat és északnyugati szelek hozzák és a csapadék általában véve elég bő. December, január és februárban átlagban 130—170 mm, de előfordul olyan hónap is, melyben 300—350 mm csapadék esik. Az esőzések párnapos periódusokban történnek, de 10 napnál tovább csak a legkritikább esetben tartanak és legtöbbször heves felhőszakadások formájában hull alá. A *Jókori eső* rendszeren október második felében kezdődik, a talajt átáztatja és alkalmassá teszi a szántás és vetési munkálatok elvégzésére.

Csak jellemzésül hozom föl, hogy 1932-ben már október első napjaiban szakadt le az első „jókori eső“ a Szentföld kiszikkadt, szomjas talajára, mégpedig oly hatalmas mennyiségben, hogy Jeruzsálem közelében két nagy birkanyáját sodort le a hegy oldaláról a víz és vitt el 10 km távolságra, a két elpusztult pásztor holttestével együtt. Október közepén ismét volt egy párórás nagy eső, úgyhogy amikor a hó végefelé a Szentföldre érkeztem, szinte csodálkoztam a növényzet szép, üde zöldjén, mert az eső szép tisztára mosott minden levelet és akárcsak tavasszal, zöldülni kezdtek még a kopár sziklák is, sőt sok gyümölcsfa virágdíszbe borult, a földeken mindenütt

szántottak, vetettek, a kertekben pedig pompás virágok díszlettek. Magam csak egyszer áztam bőrig Jeruzsálemben, amikor nem győztem betelni a közeledő nagyszerű felhőzet színpompás és tündéri képével. Az Olajfák hegye felől jött akkor az áldás. A koromfekete égbolton mint jéggefagyott hatalmas fehér fűrtök lógtak le a nehéz felhők, majd egyszerre sötét violaszínű lett az egész láthatár, melyen narancsszínű és acélkék színben pompázó felhőgomolyok nyargaltak mind közelebb felénk, míg egyszerre csak, mintha dézsából öntötték volna, szakadt ránk az eső. Mint másnap hallottam, oly hatalmas vihar dúlt lent a Jordán völgyében, hogy a Holt-tengerhez vezető útnak nagy szakaszát teljesen járhatatlanná tette, de magam is tapasztalhattam a nagy esőnek a nyomait, mikor másnap délelőtt Barlassina jeruzsálemi pátriárka Ő boldogságával, valamint helyettese, Feliinger püspök társaságában úgy megfeneklettünk a nagy sárban, hogy még az autó ajtaját is alig tudtuk kinyitni, hogy a kocsiból kimászva, segítséget keressünk. A „fő esős időszak“ bőséges felhőszakadásaival december, január és február hónapokban köszönt be, amikor azután a földek teljesen átáznak, a kutak, tavak és ciszternák pedig megtelnek vízzel; a patakok és folyók megáradnak és a nyáron át teljesen száraz völgyekben, medrekben félelmetes erővel hömpölyög le a víz.

Az „utó esőzések“ március végétől május elejéig tartanak és rendkívüli fontossággal bírnak a kikelt vetemények további fejlődése szempontjából. Ezek a késői esőzések varázsolják elő még a kopár sziklákon és a Gohr homokpusztságában is azt a kedves, sokszínű, virágos tavaszi flórát, mely azután legtöbbször már május közepén oly hirtelenül, mint ahogyan jött, tűnik el. Igen gyakran már a forró sivatagnak első lehelete kérelhetetlenül letarol mindent, mintha csak egy óriási forrasztó lámpa lángja suhant volna el a talaj fölött.

A nyári harmathullás, ha nem is pótolja az eső hiányát, de mégis igen jótékonyan hat a szomjas, tikkadt növényzetre. Érdekes megemlíteni, hogy az évnek 140 napján teljesen felhőtlen kék égbolt ragyog Jeruzsálem fölött, mely reggel és este bíbor és violaszínekben tündöklök és ezt a szép eget még télen sem borítja be teljesen sohasem a felhőzet, mert mindig látni egy darabka kék eget, ha még oly nagy eső van is. A jeges esők és a hóesések sokkal gyakoriabbak, mint azt sokan

gondolják; egy megfigyelés szerint 14 egymásután következő tél folyamán 47-szer havazott a Szentvárosban, sőt még a Gohr északi részében és s Genezáreth tavánál is figyeltek meg havazásokat. A hó persze csak néhány óráig maradi meg a földön és ilyenkor Jaffából tömegesen jönnek föl az emberek, hogy a nagy természeti csodát megbámulják. Feljebb északra, mint pl. a Dzsolán vidékén, heteken át fekszik méter magasan a hó és a Haurán-hegység csúcsai is egész télen át fehérek, míg a Nagy-Hermon és a Libanonok ormain még nyáron is lehet havat látni, hiszen a jó damaszкусиaknak ez a jégvermük, honnan rendszeresen szállítják le a havat az élelmiszerek és italok behűtésére.

Palesztina lakossága.

A Szentföld lakosságát néprajzilag a következő csoportokba oszthatjuk:

1. Az *arabok* részben beduinok, részben pedig állandó lakhelyhez kötött lakosok. A beduinokban ős, tiszta arab vér csörgedez, kik nagy juhnyájakkal és tevecsordáikkal, meg lovaikkal nomád életet élnek a Gohrban, Ezdrelon rónáin, a Galileai völgyekben és Transjordániában. Két csoportra oszlanak, nevezetesen a négy törzsrre tagozódó *anezek-re*, kik a tél beköszöntével belső-Arábiába húzódnak vissza és az állandóan Palesztinában élők csoportjára, mint amilyenek pl. a Moab-ban, a Holt-tenger keleti partján lakó *Béni Sachr-törzs* és a Gohr lakói, a Gaioarne-törzs. Az állandó lakhelyű arabok már erősen keveredtek a régi szír lakosokkal.

2. A *szírek* tulajdonképpen az elarabosított ős izlamoknak az utódai, kik részben keresztények maradtak, részben pedig Mohammed hitét vették föl és erősen arab vérral keverten, városokban és falvakban laknak. A Szírekhez számíthatjuk a *drúzokat* is, kik részben már igen régi idő óta élnek Palesztinában a Kármel-hegy vidékén, részben pedig Szíriában, a Libanonban és az 1860,-i nagy keresztény öldöklés ideje óta a Haurán-hegység környékén is, ahová akkor menekültek.

3. A *zsidók*. Palesztinában a zsidóknak több fajtája él.

Az ős palesztinai zsidóság már a bizánci időkben nagyon megfogyatkozott, a keresztes hadjáratok idejében pedig csaknem teljesen kipusztult, csupán Damaszkusban, meg Galileában *Safed* és *El-Buke* környékén él még néhány ős-zsidó család. A ma Palesztinában élő zsidók csaknem kivétel nélkül a később bevándorlottak utódai, kiket két nagy csoportba oszthatunk, nevezetesen: a) a *sefardimok*, azaz a spanyol-portugál zsidók, kik a spanyolországi kiutasításuk után, 1498-ban vándoroltak be Palesztinába, hol azután erősen keveredtek az arabokkal; b) az *aschkenazim*, vagyis a keleteurópai zsidók csoportja, mely sokkal nagyobb az előbbinél és akik a középkorban, de különösen a lengyel háború idejében (1648—1656) kezdtek idevándorolni, majd még tömegesebben a XIX. században, az orosz és román kivételes törvények hozása idejében és végül napjainkban, a cionista mozgalom kapcsán. A zsidóknak ez a csoportja nem tiszta sémita — hanem keverékfaj. Főleg Jeruzsálem, Safed, Tiberiás, Jaffa, Haifa, Hebron és az új zsidó telepeken laknak, elszórtan az egész országban.

4. A *törökök*. Az új angol uralom óta megcsappant a törökök száma, mert a török uralom hivatalnokai nagyjából visszamentek hazájukba, úgy, hogy csak néhány turkomántörzs él még Palesztinában, mint pl. a Dzsolanban a turkomán arabok és a *Nahr-er-Zerka*-ól délre, a Transjordániában élő *Er-Rumman turkománok*.

5. *Vegyések*. Szétszórtan található még algíriai *magribik*, egyiptomiak, núbiaiak, perzsák, indusok és végül cigányok.

6. *Cserkeszek*. Bulgáriából jöttek ide 1878-ban és a Dzsolanban, *El Kuneitra* környékén laknak 12 virágzó faluban, valamint a Hauránban, hová a török kormány telepítette le őket. Ez a harcias nép igen erélyesen lépett fel a beduinokkal szemben, kiket kíméletlenül visszaszorított erről a termékeny vidékről, miért is a török kormány nagy előszeretettel telepített mindig újabb és újabb csoportokat Transjordániába is a beduinok fékentartására.

7. A *frankok*, vagyis európaiak aránylag igen kevesen élnek Palesztinában. Jelentékenyek a német templáriusoknak (protestáns szekta) telepítvényei Jaffa, Saróna, Wilhelma, Jeruzsálem, Haifa, Neuhardhof és a galileai *Bet-Lam-ban*. Az angol uralom óta természetesen erősen megnövekedett az

európaiak száma is, amihez hozzá kell vennünk a Szentföldön működő, több mint harminc-féle katolikus szerzetes rendet és a szakadár szerzetesek telepítvényeit is.

Az 1926-ban megtartott népszámlálás adatai szerint nyugat Jordániában összesen 887,000 ember élt, melyből 644,000 mohammedán, 158,000 zsidó, 78,000 keresztény és 7000 drúz. Az 1931. évi népszámlálás adatai már lényeges szaporodást mutatnak, amennyiben az összes lakosok száma 1.050,000, melyből kereken 760,000 mohammedán, 175,000 zsidó és 90,000 keresztény. A keresztények zömét, sajnos, a szakadár görögkeletiek alkotják 34,000 fővel. A katolikusok száma mintegy 32,000 fő, de ennek a létszámnak csak mintegy a fele római katolikus, a másik feléből 12,000 görög-katolikus, 4000 maronita, szír és örménykatolikus. A görögkeletiekén kívül a szakadárok még a következő felekezetekkel vannak képviselve: a szakadár örmények, mintegy 3000 fővel és külön patriarkátussal, a szír. kopt és abeszíniai felekezetek 1—1 „püspökkel“, összesen mintegy 1500 hívővel. A német, angol és amerikai protestánsok szektái közül mintegy 7000 fő él a Szentföldön és pedig anglikán mintegy 5000 fő, református 900, luteránus 600, presbiter 500 fő.

Ez a szomorú statisztika is mutatja, hogy a katolikusok mennyire a háttérbe vannak szorítva a Szentföldön. A szakadár görögök a katolikusoknak legnagyobb ellenségei; a török uralom alatt fészkeltek be magukat álnoksággal, csellel, erőszakkal, de főleg csengő orosz rubelekkel a Szentsír bazilikába, Jeruzsálembe, a betlehemi születési bazilikába és Szűz Mária sírjába, stb. stb., mely helyek mind a Jeruzsálemben székelő görögkeleti pátriárka tulajdonában vannak. De tudnunk kell azt is, hogy a nagy világháború előtt a „Palesztinai Orosz Társaság“ nagyon bőkezűen támogatta a görögkeleti intézményeket, melyek azonban ma nyomorral küzdenek, mert a szovjet egyáltalában nem törődik velük és a pénzt hozó sok-sok tízezerfőnyi orosz zarándokok is mind elmaradtak, úgy, hogy most eladások útján igyekeznek pénzhez jutni, hogy fennmaradásukat biztosítsák. Sok szent helyet vissza lehetne most szerezni, ha a katolikusok több megértést és több kegyeletet tanúsítanának a Szentföld iránt.

3. Szentföldi zarándokok. 1920 augusztus 28—október 2.

Hátso sor: Strack J. bankig, Strackné. Dvorak A.-né, vitéz Németh I. őrnagy Fáu Árpád tanár, Dr. Baksay J. orvos, Dr Fábian 6. műépítész, Lukachich F. gyárig., Dr. vas Tibor pü. tan., Or. Avedik Félix ib. elnök. Magyar J. ny. pléb. Horváth Zsigmond O. F. M., Dworák A. gyáros.

Középső sor: Dr. Fekete L. kir. közjegyző, Farkas Anna, özv. Dr. Katonáné egy. tan. özvegye, Dr. Paulovits S Szentsír lov., Dr. Kubinyi K. ügyvéd. Piiismaróti Bozóky Gyuláné, Kossányi L.-né tábornok neje. Bárányos M. Kálovits R. bencés tan., Gál lelkesz. Pilismaróti Bozóky Gyula ny. vk. ezredes. Báró Vécsey A. J. c. kanonok.

Első sor: Dr. Ágoston 6. főv, árvszki ein. Podhorányi J. pp. prael. özv. Schorsch F.-né, Almási-Franke Margit, Gr. Zichy Gyula kalocsai érsek. Barlassfna Lajos jeruzsálemi pátriárka, Erzsébet főhcgno, Fel inger Ferenc püspök, Dr. Madarász István pp. prael. Dr. Mosonyi Dénes pp. prael. Gelati Illés jeruzsálemi magyar konzul.

Hiányoznak: Felchtinger Mátyás lelki vezető és özv. Reök Ivánné, Dr Rónaszéky Trux Jenő min. tan.

4. Szentföldi zarándokok. 1931. Április 14—május 23.

Hátso sor: Szekuli Pál ny. rend. alt., Kovács Borbála, Pávits Illésné, Dakkak Fuad, Kálovits bencés tan., Bertha Kálmán minorita, Báró Vécsey A. József kanonok, Szabó Imréné, özv. Gyemó Antalné.

Középső sor: Dr. Szabados János orvos. Szabó János jib., Dworák Norbert gyáros, Dworákné Nerfeti F., Mártonffy Barnámé, Piiismaróti Bozóky Gy. ny. vk. ezr., Dr. Rónaszéki Trux Jenő min. tan., Mártonffy Barna földb., Dr. Láng Ince eist., Lappert Rezső műszaki főtanácsos.

Első sor: Báró Schell Ferenc. Hász Brokárd karmelita tart. főnök, Felchtinger Mátyás lelki vez., özv. Bolza Péterné grófné Jakopozzi Nazareno szentföldi kusztosz-anya, Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek, Gróf Draschkowich Ivánné Pongrác Karola grófné, Buday János kanonok, özv. Stuchlich Ferencné. Lippay Lajos.

5. Zarándokzászlók első oldala.

6. Zarándokzászlók a tengeren.

7. Holdvilágos este a tengeren.

8. Zarándokzászlók másik oldala.

UTAZÁSUNK TRIESZTTŐL-HAIFÁIG

Előkészületek és a zárandoklat megszervezése.

A szentföldi zárandoklat előkészítése és megszervezése akoránt sem oly kis munka, mint azt sokan gondolják, mert pl. az 1929. évi őszi palesztinai utunk előkészítő és megszervezési munkálatai is csaknem 10 hónapot vettek igénybe.

A szervezőnek, illetve a zárandoklat technikai vezetőjének föltétlenül ismernie kell nemcsak a helyszíni, hanem minden egyéb más viszonyokat is, mert különben sem helyesen szervezni, sem pedig vezetni nem lehet. A szervezés és a vezetés bár igen terhes, rendkívüli sok fáradsággal és nagy felelősséggel járó, de egyszersmind igen szép feladat is; tehát nem lehet csak úgy ötlet szerint elkészíteni a tervet, vagy csak főbb vonásaiban meghatározni, hanem még a legkisebb részleteknek is legalaposabb mérlegelésével kell jól megfontolni és összeállítani olyan reális programot, melyet azután tényleg meg is lehet valósítani. Érteni kell a célszerű beosztáshoz, mert csakis így lehet a rendelkezésre álló többnyire igen rövid idő alatt a lehető legtöbbet nyújtani a zárandokoknak a nélkül, hogy azok halálra fáradnának, mert mit ér a legszebb Program is, ha a testi kimerültség következtében nem tudjuk élvezni. Mindezt a munkát pedig csak úgy tudjuk elvégezni, ha jól és alaposan ismerjük a helyi adottságokat, a klímától a közlekedési és elhelyezési lehetőségek, valamint még sok-sok más tényezőig. Az útnak úgy kell előkészítve lennie, hogy minden zökkenő nélkül teljesen simán lehessen a zárandoklatot lebonyolítani.

Az 1929. évi zárandoklatunk három világrész hat országán vezetett keresztül, míg két évvel később, a tavaszi zárandoklat előkészítési munkálatai Európa, Ázsia és Afrika kilenc országára terjedtek ki. Az előzetes tárgyalások a vasút és hájóstársaságokkal, autóvállalatokkal, szállodákkal, konzulátusokkal stb. mind, hihetetlen nagy levelezést igényelnek, mert min-

dezekkel, az oda való megérkezés napjáig állandóan, sőt még a vasút és tengeri utazás alatt is összeköttetésben kell a vezetőnek maradnia. Utazásaink alatt ismételtén szükség volt arra, hogy rádiógrammok útján érintkezzünk az egyes helyekkel és még ilyen gondos előkészületek mellett is előfordultak kisebb nagyobb meglepetések, mint pl. 1929-ben a tenger kel- lős közepén kaptam a hírt, hogy autóinkat, melyeknek Hai- fában kellett reánk várakozni, az angolok csapatszállítások céljaira lefoglalták; vagy 1931-ben, mikor már útban voltunk Damaszkusból Názárethbe, az országúton kaptam a sürgönyt, hogy a Názárethbe váratlanul érkezett nagyszámú olasz za- rándok minden szobát lefoglalt, tehát éjjelezzünk Tiberiásban a Genezáreth-tó partján. Még igen sok esetet tudnék fölhozni, de talán ennyi is elég annak a megvilágítására, hogy a tech- nikai vezetőnek mindig talpon kell lennie, hogy az előre nem látott helyzetekben is azonnal intézkedni tudjon. De az is igaz azután, hogy csak a technikai vezető tudja valóban élvezni, mikor látja, hogy a megtett intézkedései alap- ján minden pontosan és jól megy; emlékezem, hogy majd a nyakába borultam a jó Dakkak Fuadnak, mikor 1931 tava- szán közel 2000 kilométeres vasútazás után *Baalbekbe* ér- kezve elsőnek ugrottam ki a Taurus-Express hálókocsijából és az én derék autó vállalkozóm, gomblyukában a zománcos ma- gyar címerrel, a szép sorban álló, magyar zászlókkal díszített autókra mutatva, katonásan jelentette, hogy minden rendben van. Tülemekdni sem kellett a helyekért, mert minden autón ki volt írva a zarándokok neve kiknek azt kiutaltam. Vagy, hogyne örültem volna, mikor Jeruzsálemből Kairóba utazva, a palesztinai Expressen berobogtunk a Szezi-csatorna melletti El-Kantarába, izmos arab legényeim már ott vártak reánk és percek alatt lekapkodták összes csomagjainkat, hogy a kompon átszállítsák az afrikai partra a csatlakozó gyorsvonat- hoz; és mily jól esett mindnyájunknak, mikor Kairóban az ál- lomásnál várt reánk a magyar konzul és szállodánk ormán ott lobogott a tiszteletünkre fölhúzott hatalmas magyar zászló és névcédulákkal már ellátott gondos figyelemmel elkészített szo- bájába ki-ki azonnal bevonulhatott.

Nagy gondot ad ám a szervezőnek a résztvevők össze- toborozása is. A zarándok utazásra való fölhívások szétküldése

után több hónapos levelezés vette ismét kezdetét az érdeklődőkkel és a végre jelentkezettekkel; majd jönnek a lemondások vagy az utolsó percben jelentkezők. Mindez persze roppant megnehezíti a szervezés munkáját is, mert nem lehet fix számokkal dolgozni. A hajó-helyeket pl. már hónapokkal előbb meg lehetős nagy összegű biztosíték mellett le kell foglalni, így azután bizony előfordul, hogy a későn jelentkezett zárandokok számára nem lehet mindig megfelelő helyről gondoskodni, mert időközben azt már mások lefoglalták; de meg azután a létszámban beálló minden változást azonnal tudatni kell az egész vonalon, három világrészen keresztül, mely művelet megint igen nagy levelezéssel és táviratváltásokkal van egybekötve. Az 1929. évi zárandok utazás előkészületei folyamán mintegy 600 egyéni levelet írtam, melyeknek nagyobb része a zárandokok összetoborozása érdekében volt szükséges; ha hozzászámítjuk még azt, hogy ezen kívül még 2000 saját kezűleg írt és sokszorosított fölhívást küldtem széjjel és még egy sereg újságban és a rádióon is meghirdettük a zárandoklatot, hát bizony igen szerény eredménynek kell tekintenünk az ily sok fáradság és vesződés árán összegyűjtött 34 zárandokot. Pedig ez egészen kiváltságos alkalmú, az egész magyar nemzetet reprezentáló zárandoklás volt, melyben 0 királyi fensége Erzsébet főhercegnő, a kormány és a főváros küldöttei is részt vettek. Nem is tagadom, hogy nemcsak engem, de mindnyájunkat bizonyos szomorúsággal töltött el ez a nagy részvétlenség, melyet nagy hiba lenne tisztán az anyagiak hiányával magyarázni, mert hiszen csupán az érdeklődők között is volt kb. 40 olyan egyén, kinél az anyagiak egyáltalában nem is jöttek tekintetbe; de egyiket a nagy hőség, másikat a fáradalmak, a tengeri-út vagy a koszt miatti aggodalom tartott vissza az úttól, vagy mondtak arról le mindenféle más fölhozott okok miatt. Mindezeknél nagyobb volt a test szeretete, mint a lélek vágyódása az Úr Jézus szent szülőföldje után. Egyik buzgó zárandoktestvérem igen találóan jegyezte meg, hogy rájuk is az Úr példabeszédét lehet alkalmazni, mely azaz az igazsággal végződik, hogy „sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak“. Ezzel szemben dicsérettel emelem ki, hogy a résztvevők legnagyobb része valóban nagy, sőt igen nagy áldozatot hozott, hogy részt vehessen a zárandoklaton.

Egy 1856-ban megjelent útleírásban, annak előkelő szerzője erről a témáról elmélkedve a következőket írja: „Már a legrégebb idők óta csalhatlan hévmérője lőn a keresztény világ buzgalmának azon részvét, mellyel a keresztényi főséges áldozat sziklaoltára iránt, időszakonként viseltetek; s ha méltán bélyegzé Európát e szentföldi zarándoklatoknak az utolsó század folytábani botrányos megritkulása; szabad lesz már most az ellenkező tüneményt a mindenhol erősbülő vallásos érület egyik bizonyságának tekinteni, s egy jobb jövő kedves hajnalaként üdvözölni. Hadd legyen mindinkább igaza Tripolis püspökének, miszerint: a szomjazó szellemek újra, miként évszázadok alatt, a kálváriáról csörgedező forrásnál keresnek ílekedző enyhülést“.

Az eddig elmondottakkal még koránt sincs a szervezés és az előkészületek nagy munkája teljesen vázolva, a személyes kijárások a legkülönbözőbb ügyek elintézése, a hét-nyolc vízum beszerzése stb. stb., de nem akarom tovább untatni az olvasót, csupán még azt említem meg, hogy már jóval az indulás előtt, minden résztvevő, egy saját kéziratomban, saját házi nyomdámon, sajátkezüleg 6 színnyomással előállított, képekkel, térképekkel és vázlatokkal gazdagon fölszerelt 64 oldalas „Útikalauzt“ kapott, mely az egész 40 napos útról, annak programjáról és látnivalóiról bőséges felvilágosítással szolgált, és mindjárt az első oldalon leszegezte a zarándok utazás célját is, hogy minden résztvevő ahhoz igazodhasson. Az 1929. évi Útikalauzomból idézem az erre vonatkozó következő sorokat“:

„Zarándoklatunk legfőbb célja a lelki épülés, miért is a zarándoklat vezetősége nagy súlyt helyez arra, hogy a zarándokok lelki vágyai és szükségletei kielégíttessenek“.

„Nem profán turista módra, hanem mint alázatos zarándokok akarjuk végigjárni azt a legszentebb földet, melyen a világ Megváltója született, élt és érettünk kereszthalált szenvedett. A súlyos megpróbáltatások után, küzdelmes életünk közepette, erre a néhány hétre ki akarjuk ragadni magunkat a zajos élet forgatagából, hogy lelkünket és szívünket megtöltsük azzal a szent krisztusi szellemmel, mely immár 2000 év óta ott lebeg Palesztina bájos bibliai tájai fölött, hogy ilyen módon hitünkben és világnézetünkben megerősödve, az evangéliumi

légkörben megfűrösztött lélekkel, egész életre szóló mély benyomásokkal térjünk haza. Kivételes alkalmú zarándoklatunk az egész nemzetnek, a Regnum Marianum sokat szenvedett hű íiainak hódolatát viszi magával a Szentföldre, hogy bensőséges hittel, reménységgel és szeretettel ajánlja föl a vértizzadó Jézus haláltusáját megörökítő hatalmas mozaikképet, mely a világ legmegrendítőbb emlékü szentélyét, a Getszemáni-kert Agónia bazilikájának főoltárát fogja díszíteni“.

„Imponáló méltósággal akarjuk képviselni nemzetünket a Szentföldön, hogy valóban méltókká tegyük magunkat arra a nagy kitüntetésre, hogy a világ nemzeteinek Getszemáni-kerti hódolatában nekünk jutott a vezetős szerep osztályrészül. Megbecsülést és tiszteletet akarunk szerezni, komoly bensőséges zarándoklatunkkal is a magyar névnek, mert tapasztaltuk, hogy mily kedvező hatást vált ki az, nemcsak a lakosságnál, hanem az új impérium képviselőinek soraiban is“.

Ezzel a nyílt célkitűzéssel is biztosítani akartam a résztvevők lelki homogenitását és a zarándoklatnak teljes katolikus jellegét, a nélkül azonban, hogy abból a jóindulatú és alkalmazkodni tudó nem katolikusokat kizárjam, mint a hogyan tényleg volt is velünk néhány protestáns, kik valóban a leg-tiszteletreméltóbban viselkedtek az egész úton, úgyhogy aláztos és áhítatos maguktartásán sok közönyös katolikus épülhetett volna.

Az Útikalauzon kívül még egy énekes könyvet is kapott minden zarándok, melyben csupán azok az énekek, litániák, himnuszok voltak fölveve, melyekre zarándoklatunk alatt szükségünk volt. Az Útikalauznak és az énekeskönyvnek az elkészítése egymagában 1,000 munkaórát vett igénybe.

*

De bármily sok volt is a teendő, Isten segítségével mégis minden munkával idejében kész lettem és már erősen közeledett az indulás boldog napja. Úgy számítottam, hogy a több hónapi megfeszített munka után az utolsó 3—4 napot arra fogom fölhasználni, hogy magam is kissé összeszedelőzködjem, úti-poggyászaimat rendbehozzam és becsomagoljak mindent, amire csak egy zarándoknak és technikai vezetőnek szüksége van. De bizony minden másképpen történt, mert a nyugalmas napok helyett oly izgalmas három napban lett egyszerre részem,

melyek erős próbára tették minden idegzetemet. Ugyanis, mint a derült égből a villám, csapott le közibünk augusztus 26-án a palesztinai zavargásoknak rémhíre; különösen a liberális lapok hasábjait közölték vastag betűs hangzatos címekkel a szörnyű vérengzésekről, a jeruzsálemi utcai harcok több száz halottjáról és sebesültjéről, a Palesztinában kihirdetett ostromállapotról, Anglia és Amerika beavatkozásáról, keresztények lemészárlásáról stb.

A helyzet kínosan kritikus volt, mert csak a hétfő déli lapokból tudtam meg ezeket az egész zarándoklatot fölborítással fenyegető híreket, pedig az indulás órája már szerdán este 72 7 órára volt kitűzve. Még arra sem volt időm, hogy a helyzetet kellő módon mérlegelhessem, mert mire $\frac{1}{2}$ 2-kor hazakerkeztem Felsőgödre, már egymásután kaptam a zarándokok tudakozódó táviratait, a telefon pedig csaknem szünet nélkül csilingelt. A zarándoklat elhalasztására egy pillanatig sem gondoltam, mert tudatában voltam annak, hogy mit jelentene ez a zarándokok számára; hiszen a vasút és hajójegyek már mind meg voltak váltva, még pedig nemcsak oda, hanem vissza is, sőt a Szentföld kivételével már az összes szállodák elhelyezési és ételmezési költségei is ki voltak már fizetve, a palesztinai autók pedig a már szintén lefizetett 50 angol font előleggel voltak biztosítva, és egy egész sereg olyan intézkedést tettem már, melyek mind súlyos pénzekbe kerültek és a melyeket visszavonni már nem lehetett. Az út lemondása esetén a legsúlyosabban latba eső hajójegyek árából is csupán kis töredék részt kaphattunk volna vissza és csak abban az esetben, ha a hajó a zavargások folytán nem indult volna el, lehetett volna számítani teljes visszatérítésre. Az indulás idejét sem lehetett bizonytalan határidőre kitolni már csak azért sem, mert hiszen a résztvevők legnagyobb része nem rendelkezett idejével szabadon, amennyiben szabadságuk határozott időhöz volt kötve, költséges helyettesekkel avagy más fontos magán és családi ügyekkel kapcsolatban.

Mindezeknek a tudatában és nagy felelősségemnek teljes érzetében első sorban is a Lloyd-Triestino hajóstársasággal léptem érintkezésbe és a mikor megtudtam, hogy a palesztinai járat „*Carnaro*“ nevű hajója csütörtökön este augusztus 29-én, teljesen programmszerűen el fog indulni Triesztből, mert idáig

még semmi nemű korlátozási intézkedések sem adtak ki, minden habozás nélkül adtam föl körtáviratomat az összes résztvevőknek, hogy a zarándokutazást program szerint végrehajtsuk.

Alig, hogy elmentek a táviratok, a zarándoklat illusztris vezetőjétől, magától az Érsek úrtól kaptam Kalocsáról a telefon parancsot, hogy a zarándoklatot el kell halasztani: nyomban ezután pedig Alcsútról jött az utasítás, hogy Ő királyi fensége József főherceg kívánságára, szerezzek be haladéktalanul pontos információkat a budapesti angol nagykövetségen, mert a Fenséges úr már intézkedett, hogy Londonból fölvilágosító híreket kapjunk. Mindezeket az aggodalmakat természetesnek és helyesnek találám, bár előre tudtam, hogy az adott helyzetben mégis csak a legértékesebb fölvilágosításokat nem az angol követségtől, hanem a hajóstársaságtól szerezhetem be, mert veszély esetén az üzleti vállalatok a legbiztosabb fokmérői az igazi helyzetnek. Tehát minden bizalmat a hajós társaság palesztinai ügynökségébe helyeztem, mert ezek bizonyára nem fogják kitenni az árúkkal és utasokkal teljesen megrakott hajójukat annak, hogy az kénytelen legyen kikötés nélkül Palesztina partjairól visszafordulni. De még nagyobb bizalommal voltam a Boldogságos Szűz Mária iránt, kinek hathatós támogatásért már kezdettől könyörögtem, de ezen az estén különös buzgósággal esedeztem a zarándoklat sikeréért. Mindenesetre nagy sikert jelentett már az is, hogy az ez napi hosszas telefon beszélgetéseket különösen Kalocsával azzal sikerült lezárnom, hogy amennyiben sikerül holnap teljesen megbízható híreket kapnunk, mégis útra kelhetünk.

A hétfőről keddre virradó éjjel bizony nem sokat aludtam; hajnalig dolgoztam a még szükséges nyomtatványok, névjegyzékek, fölíratok és kimutatások előállításán és reggel, már jókor bementem Budapestre, honnét csak későn este lértem ismét haza, mert az egész nap ismét izgalmas hajszában, tárgyalásokban és telefon beszélgetésekben merült ki. Az angol nagykövet ő excellenciája, bár igen előzékenyen fogadott, de pozitívumot mondani nem tudott és ugyanez volt az eredménye a külügyminisztériumban tett látogatásomnak is, mert a Fenséges úr kérésére bár azonnal kábelen fordultak fölvilágosításért Londonba, de onnan csak azt a választ kapták, hogy a

palesztínai eseményekről még az angol kormány sincs bővebben informálva; az angol konzulátuson is teljesen eredménytelenül végződött látogatásom és így nem lettem okosabb sehol sem.

Egyedüli biztos alapom, melyre építeni tudtam, rendíthetetlen hitem, valamint a Gondviselésbe és az abba vetett bizalmam volt, hogy Szűz Mária segíteni fog, miért is a nap folyamán ismételten föl kerestem a szent Gellért-hegyi sziklabarlang meghitt csendes szentélyét és buzgó szívvel esedeztem ahhoz, kiről még sohasem lehetett hallani, hogy valakit gyámoltalanul magára hagyott volna, ki pártfogásért hozzája folyamodott. A hajóstársaságtól óránként kértem és kaptam értesítéseket és a délután folyamán megérkezett a triesti igazgatóság utolsó távirata is mely a jaffai ügynökségiől beszerzett hírek alapján, bár teljesen megnyugtató pozitívumokat nem is tartalmazott, de közvetlen aggodalomra sem adott okot. A hír, hogy a hajó pontosan fog elindulni, nagyon megnyugtató, mert hiszen attól tartottam legjobban, hogy az indulást elhalasztják, ez pedig a zarándoklat teljes összeomlását jelentette volna. Ilyen módon ez a második izgalmas nap, reám nézve a legkínosabb bizonytalanság érzetével zárult, mivel a vidéki záróra még mielőtt előterjesztéseimre választ kaphattam volna, félbeszakította Kalocsával telefonbeszélgetésemet. Jól emlékezem, hogy utolsó szavaimban a leghatározottabban kértem az Érsek úr Ő excellenciáját, hogy reggel 8-kor a programmszerinti szent misét a Jézus Szíve templomában okvetlenül megtartsa, mert hiszen a mi zarándoklatunk sokkal szentebb és nemesebb célokat szolgál, semhogy az első akadály láttára meghátrálhatnánk; a zarándoklat lemondása oly erkölcsi és anyagi összeroppanással járna, melynek kiszámíthatatlan súlyos következményei lennének.

Elképzelhető, hogy milyen lelki állapotban töltöttem az utazásunk előtti éjjelt, a legkínosabb bizonytalanságban, hogy vájjon reggel ott fogom-e találni a zarándokok élén főpapi vezérünket? így történt azután, hogy csak e legutolsó órákban tudtam feleségemmel együtt nagy sebbel-lobbal összekészíteni csomagjainkat, hiszen magam részéről le sem hunytam szememet, mert hajnali 3 óra már elmúlt, mikor lefeküdhettem és reggel hat óra előtt már robogtunk Budapest felé, hogy a szörnyű bizonytalanság érzésének minél előbb véget vethessünk.

Budapestre érkezve előbb csomagjainkat vittük ki a Déli-vasút pályaudvarára, azután a Patrona Hungariae és Jézus Szent Szíve képével díszített hímezésekkel ékes magyar selyemzásziónk lobogása mellett rohant végig autónk a főváros utcáin Jézus Szíve templomához. Nagy kő esett le a szívemről, mikor a templomba lépve már ott találtam a zarándokokat élükön Ő királyi fensége Erzsébet főhercegnővel, udvarhölgyével özv. Schorsch Ferencné Almási—Franke Margittal, és még mielőtt csak egy szóval is érdeklődhettem volna, máris kilépett a sekrestyéből Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek, hogy Dr. Mosonyi Dénes praelátus, apátkanonok asszisztálásával a szentmisét megkezdje. Nem szégyenlem bevallani, de zokogtam mint egy gyermek, mikor mindezt látva hálát adtam a Szűzanyának eddigi hathatós segítségéért és további oltalmáért esedeztem. De nem maradt szem szárazon a zsúfolásig megtelt templomban sem, az érsek lánglelkű lelkes szavainak hatása alatt, melyeket az első evangélium után intézett az oltártól az útrakelő zarándokokhoz. Rendíthetlen mély hittől izzó beszédében a palesztinai bizonytalan helyzetet vázolta, melytől azonban az igaz zarándokoknak nem szabad visszariadniok, sőt ellenkezőleg örülnünk kell, hogy ilyen módon is látható tanújelét adhatjuk szent elhatározásunk bensőségének, hogy valóban bűnbánó és hódoló szándékkal akarunk végigzarándokolni az Úr Jézus szent szülőföldjén; nekünk nincs mitől félnünk, mondotta az érsek, hiszen nem idegenbe, hanem hazamegyünk, második földi hazánkba és nem is egyedül, mert hiszen velünk jön a Boldogságos Szűz Mária is, hogy megoltalmazzon minden bajtól. Az Ő képe fog mindig lemosóiogni reánk zarándokzászlónkról, melynek másik feléről Jézus Szívének szent képe fogja ébren tartani bennünk az Ő végtelen kegyelmébe és irgalmába vetett bizodalmunkat és reménységünket.

Mélyen meghatott szívvel és lélekkel vettük magunhoz a szentmise alatt az Úr Jézus szent Testét, mellyel élni, zarándokiasunk 40 napja alatt egyetlenegyszer sem mulasztottuk el. Szentmise végén a Szentatyától kért és kapott áldást adta az érsek a zarándokokra, majd nagy lelkesedéssel fogadták el zarándoktestvéreim azt a javaslatomat, hogy szerencsés hazaérkezésünk után, a Szent Gellért-hegyi sziklabarlangban elhelyezendő márványtáblára vésve fejezzük ki látható módon is há-

lánkat és köszönetünket a Boldogságos Szűz Anyának. Ragyogó arccal és boldog szívvel mondtunk ezután búcsút egymásnak azzal, hogy délután $\frac{1}{2}$ 6-kor ismét találkozunk a Déli-vasút pályaudvarában.

Az indulás.

Zarándokok útrakelése mindig lélekemelő, szép élmény. Szokott lenni úgy a távozők, mint pedig az itthonmaradók számára, hát hogyné lett volna mindnyájunknak felejthetetlenül kedves és emlékezetes esemény, mikor eljött az indulásnak boldog órája.

Már jóval előbb kint voltam a Déli-vasút várócsarnokában, hogy még a szükséges intézkedéseket megtehessem: alig hogy átvettem a kiutalt vasúti kocsikat, azonnal ellepték a már akkor nagyszámban megjelent hölgyek, hogy azokat virágokkal feldíszítsék. Különös szeretettel tűzdelték körül rózsákkal és zöld gályákkal a kalocsai érsek és Erzsébet főhercegnő szakaszainak ablakait, melyekre fölkerültek a külön e célra készült magyar címeres, nemzeti szegélyes nagy cédulák is: „Pelegri-naggio Ungharese“ fölirattal, hogy már ezzel is elejét vegyük az úton minden zaklatásnak. Az ülőhelyeket is névcédulákkal láttam el, majd kitűztem a kocsi ablakából szűz Máriás zarándokzászlókat és mire mindezzel elkészültem, már jókora tömeg ember gyűlt össze a pályaudvar csarnokában. Egymásután jöttek a vidám, örömtől ragyogó arcú zarándoktársak, kiket már jó messziről meg lehetett ismerni a kabátjukon díszlő, a magyar- és a pápai színekből, meg a kettős keresztből összekombinált, a közepén Patrona Hungáriáé képével díszített zománcos zarándok jelvényekről, itt-ott trópusi sisakjaikról, no meg a csomagjaikra ragasztott vörös vagy kék hajócedulákról, melyeken már föl volt jegyezve a hajón kiutalt kabin száma is. Volt nagy lőtás-futás, a búcsúzkodások, kérdezősködések, komissió adások és ezek előjegyzése, stb. stb. Százféle kéressel és kérdéssel ostromoltak, úgy, hogy alig győztem válaszolni és mindent följegyezni. Engem persze most az érdekelt elsősorban, hogy vajjon itt van-e már mindenki, mert még mindig tartottam tőle,

hogy az utolsó pillanatban fog az úttól valaki visszaretent; szorgalmasan pipáztam ki a neveket a névjegyzékemben és csak akkor nyugodtam meg, mikor meggyőződtem róla, hogy mindnyájan együtt vagyunk. Egyházi és világi előkelőségek, képviselők, valamint a zarándokok sorfala között érkezett meg Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek; riadó éljenzéssel és kalaplengetéssel fogadtuk zarándoklatunk vezérét és a nagy közönség is szűnni nem akaró meleg ünneplésben részesítette a hosszú évtizedek óta Szentföldre zarándokoló első magyar megyéspüspököt és érseket, valamint ő királyi fensége, Erzsébet főhercegnőt, ki udvarhölgye, özv. Schorsch Ferencné, Almási-Franke Margit kíséretében jelent meg. Már csak rövid percek voltak az indulásig, de mégis közszemlére állítottam azt a remekművű kelyhet, melyet, az összegyűlt aranyadományokból és ékszerekből készítettett az Agónia-képbizottság, majd pedig felolvastam a művészi kivitelű pergamentet, mely a magyar katolikusok hódolati ajándékát ajánlja fel. A latin és magyar nyelven írt okmány magyar szövege így hangzott: „*Főtisztelendő Pater Aurelio Marotta, szentföldi Atya!* Az 1927. évben a Szentföldön járt magyar zarándokok lelkét mélyen megkapta az a gondolat, hogy a Getszemánikert Agónia Bazilikájában a vért izzadó Jézus emlékének hódoló nemzetek között szintén helyet kérjen magának. Az egész magyar katolikusság ujjongó örömmel és hálával fogadta a szentföldi Custodiának kitüntető felajánlását, mely lehetővé tette, hogy az Agónia Bazilikának hatalmas főoltár mozaikképét a magyar címer díszítse. Mi átértéztük mindnyájan ennek a kitüntetésnek jelentőségét és nagy értékét és boldogok vagyunk, — mert valóban mi, kik a nagy világháborúban országunk kétharmadrészét elvesztettük, — szenvedtünk és szenvedünk legtöbbet és így mi magyarok vagyunk elsősorban ráutalva, hogy bensőséges hittel, megrendült lélekkel imádkozzunk együtt a szenvedő Jézussal: Atyánk! múltjék el tőlünk a pohár, de mindazonáltal nem a mi, hanem a Te akaratod teljesejden. A fölállítandó mozaikképnek minden egyes követ a rendíthetetlen mély hit, remény és szeretet hordta össze, nemcsak csonka Magyarországból, hanem az Ó- és Újvilágban élő magyar katolikusoktól, úgy, hogy ez a kép nemzetünk köbefagyasztott bensőséges imádsága és alázatos hódolata az

érettünk oly sokat szenvedett Úr Jézus iránt. Tudjuk, hogy ezek a kövek élni fognak még akkor is, mikor adományozóik már régen porladozni fognak, mert mikor esténkint ráborul az éj leple a Getszemáni-kert ezüstös és titokzatosan suttogó olajfáira és az öröklámpás szelíd fénye reszketve törik meg a néma csendben a fényes mozaikköveken, azokat ismét új életre fogja csókolni és így e kövek mindenkor ki fogják sugározni a beléjük sűrített imádságot. Örömmel és szent áhítattal ajánljuk fel tehát a magyar katolikusok nevében ezt a hódolati mozaik-képet, mely mindenkor hirdetni fogja országnak, világnak, hogy Szűz Mária virágos kertjének, a Regnum Marianum hú gyermekeinek hitét és szeretetét a megváltó Jézus iránt megtörni nem lehet, mert ha most megpróbáltatások szakadtak is reánk, de rendületlenül hisszük, hogy el fog jönni a föltámadás és Isten nagyobb dicsőségére és szentegyházunk díszére ismét a régi fényében fog ragyogni a nagy történelmi Regnum Marianum, Szent István apostoli királyunk ősi nagy birodalma, úgy legyen!“

Az összegyűlt közönség mély meghatottsággal hallgatta zarándoklatunk célját ismertető irat felolvasását, majd a kivonult zenekar a magyar himnuszt játszotta, melyet könnyes szemmel énekeltünk mindnyájan. A búcsúbeszédnek is lelkes éljenzések közepette hangzottak el, miközben rohamosan közeledett az indulás pillanata és így túl kellett esnünk a búcsúzkodásnak mindig keserű percein is, mert hát nincs öröm a földön ürem nélkül! Már mindnyájan ott állottunk a vasúti kocsik nyitott, virágos ablakainál, amikor fölsendültek a pápai himnusz lelkesítő, ünnepélyes akkordjai és a trieszti gyors, a visszamaradtak lelkes éljenzése, kalapok és zsebkendők lobogtatása közben szép lassan megindult, hogy alig néhány perc múlva a Naphegy sötét alagútja elnyelje.

Előkerültek csakhamar az elemőzsiás csomagok is a koferekből és vidám falatozás közben megkezdődött a tulajdonképeni első ismerkedés; mindenkinek volt valami érdekes mondanivalója, úgy, hogy a legderűsebb hangulat uralkodott a virágillatos, ünnepi díszben pompázó vasúti kocsiban és csakhamar úgy összebarátkozott a kis társaság, mintha már évek óta ismerték volna egymást, noha meg kell jegyeznem, hogy majdnem fele a zarándokoknak valóban ismerte is egymást. Mindenki csupa kellem és szívesség volt, mint amilye-

nek csak megelégedett, boldog emberek szoktak egymás iránt lenni. Az útrakelés kifogyhatatlan örömeinek a varázsa alatt állottunk, hiszen mindnyájan többé-kevésbé terhes munkakörből szakítottuk ki magunkat, tehát hogyan élveztük volna a gondtalan szabadság megkezdésének édes perceit, melyekben a régi vágyak és álmok megvalósulása is megkezdődik. Átéreztük a Szentföldre zárandokolhatás nagy kegyelmét, mely bizony csak nagyon keveseknek jut osztályrészül.

A nap már régen leáldozott és éppen a szép Balaton partján száguldozott vonatunk, mikor első közös rózsafüzér-imádságunkat az égbe küldtük, melyet egész utunk alatt, bárhol is voltunk, mindig közösen imádkoztunk el. Ahol csak megállott vonatunk, mindenütt megbámulták felvirágzott kocsinkat és vágyakozó szemekkel olvasták le a transzparensszerű levilágító nagy cédulákról zárandokútunk irányát jelző városok neveit:

Budapest, Trieszt, Haifa, Názáreth, Damaszkus, Jeruzsálem, Kairó, Alexandria, Nápoly, Róma, Loreto, Padova, Bologna, Trieszt, Budapest.

Éjjel Vali-kor robogott be vonatunk Nagykanizsára, hol őszinte, lelkes örömmel üdvözöltük a Sopronból ott hozzánk csatlakozott aranyszájú lelkivezetőnket, a Szentföldet már négy-szer megjárt Feichtinger Mátyás barátunkat, ki friss szentföldi virágszálakkal kedveskedett mindnyájunknak. Bájos, kedves gondolat és valóban gyengéd figyelem volt ez tőle, melyet különösen öten tudtunk kellőképpen méltányolni, kik két évvel ezelőtt ott voltunk vele Keresztelő Szent János szép, virágos szülőfalujában, Ain Karimban, hol a Notre Dame Sion apácáktól kapta már első zárandokútja alkalmával a virágok magvait, melyek azóta minden évben hűségesen elhozzák soproni kis kertjébe a Szentföld illatos virágüdvözlését és amelyekből most nekünk is juttatott. Valahogyan úgy jobban megdobbant a szívünk, mikor a kedves emlékü virágokat megcsókoltuk és boldogan gondoltunk rá, hogy a jóságos Isten kegyelméből most ismét a bájos, szent tájak felé vagyunk útban. De még egy kedves útitársunk, zárandoklatunk legidősebb leánykája, a 76 éves jó Anna néni is itt csatlakozott hozzánk, kivel sokat leveleztem zárandoklatunk előtt és mikor azt kérdezte tőlem, hogy vajjon eljöh-e ő is a zárandoklatra, azt a tanácsot ad-

tam neki, hogy biztonság okából kérje ki az orvos tanácsát és ha a szíve rendben van, úgy bátran jöhet, mert ha valaki 76 esztendősen a Szentföldre akar menni, az nem lehet olyan beteg, hogy félni kellessen az úttól. De persze az öreg Anna nénit nem volt oly könnyű megtalálni, mint Feichtinger atyánkat, mert az elég rosszul világított állomáson sokáig kellett kutatnom, keresnem, míg végre, állandóan a nevét kiáltozva, felém tipegett apró, szapora léptekben egy bekötött fejű, öreg anyóka, kezében kis cekkerrel, melyen ott ékeskedett a színes hajócedula és amikor érdeklődtem, hogy hol vannak csomagjai, mert hiszen a vonat nemsokára indul, nagy csodálkozással nézett rám és látható méltatlankodással emelgette orrom alá kis cekkerét: „hát nem látja? itt van e!” De hát hol van a kabátja? kérdeztem, „Ejnye, még keresi? hiszen azt írta nekem, hogy melegbe megyünk, hát nem kell, meg azután elég vastag ruha van rajtam, kettő is és ha nagyon meleg lesz, majd ledobok egyet, ha meg fázom, hát van ám jófajta borocska is a szatyoromban,” mondta hamiskásan a jó öreg néni.

Így történt az első találkozásom Anna nénivel, ki csakhamar dédelgett kedvence lett az egész társaságnak és még sok-sok derűs órát szerzett egészséges, vidám humorával mindnyájunknak; méltóságos urak, bárók és prelátusok nyújtották karjukat az öreg Anna zarándoktestvérnek, amikor arra szükség volt, sőt nem egyszer Erzsébet főhercegnő karján is láttuk az okos szemű kis Anna nénit. Most már igazán együtt volt az egész társaság, számszerint harmincnégyen.

Vonatunk tovább robogott a sötét éjjelben és lassan mindnyájan nyugodni tértek, csak magam maradtam fent Paulovits barátommal, hogy a határátlépés formalitásait eJintézzük, mely művelet nem mindig oly egyszerű, mint az ember gondolná, mert legutóbbi utunk alkalmával is órákon keresztül zaklattak különböző ürügyek alatt, de a legnagyobb baj az volt, hogy az egyik szerb altisztnek lefizetett 340 dinárt mindenáron újból követelték tőlem, míg végül is kiderült, hogy a pénzt egy arra illetéktelen csendőr altiszt vágta zsebre, kit személyleírásom alapján elő is kerítettek, de azzal védekezett, hogy ő azt hitte, hogy én borraalónak szántam a neki adott összeget. A dologban az volt a legérdekesebb, hogy nem is mutatkozott

hajlandónak, hogy a pénzt visszaadja és csak nagy veszeke-
 dés után, mikor a leghatározottabban kijelentettem, hogy én
 meg éppen nem vagyok hajlandó az előírt illetéket még egy-
 szer kifizetni, adott át nagy kegyesen 120 dinárt, a pénz föl-
 vételére illetékes kalauznak. Na meg az útlevelekkel is baj
 volt, mert az átadott 34 darab helyett csak harmincat kaptam
 vissza, de még az olasz határ átlépése előtt sikerült az elté-
 vedt útleveleket is megkapnom. Már hajnal felé járt az idő,
 mikor végre én is behúzódtam a helyemre, hogy kissé kipihen-
 jem magam és már éppen félálomban voltam, mikor megint
 erélyesen zörgettek fülkém ajtaján; a vasúti kalauz volt, ki
 mindenáron valami „kárpótlást“ akart kicsikarni tőlem, ami
 részben sikerült is neki, mert mikor gyermekeire hivatkozva,
 el kezdett panaszkodni, megsajnáltam, adtam neki még 80 dinárt,
 de kijelentettem, hogy ha mégegyszer bemerészel zörgetni, akkor
 majd másképpen fogok beszélni. Nem is zavart többé senki és
 ültőhelyemben oly mély álomba merültem, hogy csak az olasz
 határnál ébredtem fel, hol már sokkal hamarabb túlestem az
 útlevel- és vámvizsgálaton. Egy kis baj itt is volt azért, mert
 az egyik szerb útlevelemmel utazó zarándoknak nem volt olasz
 vízuma, de szerencsére sikerült ezt az ügyet is simán lebonyo-
 lítani és most már minden akadályt elhárítva, szapora doho-
 gással kanyargott vonatunk a friss, reggeli légben a karszt
 fensík jellegzetes tájain; alagútból-alagútba kúszva, míg egy-
 szerre csak elének tárult a tengernek örökszép panorámája, mely
 azonnal elfelejtette mindenki a hosszú éjszaka kényszere-
 dett kellemeit. A tegnapi búcsúzkodás és elindulás szép élmé-
 nyeit már mind elnyelte az átutazott éjjel sötétje, csupán a
 hervadt rózsák, virágok és zöld galyak keretezték körül még
 most is ablakainkat, melyeken át élvezettel gyönyörködtünk a
 táj szépségeiben, miközben merész serpentineken rohantunk
 le a karszt lejtjén. Most már minden érdeklődésünk a tenger
 felé fordult, melynek hátán öt éjjelt fogunk eltölteni, míg a
 Szentföldre érünk. Voltak egyesek, kik máris vihart jósoltak
 és a gyengébb idegzetűeket ijesztgették, kik még sohasem vol-
 tak a tengeren, én pedig vágyakozva néztem a szép kék vizet
 és már előre örültem a kellemes, nyugodt éjjelnek, amikor
 majd kipihenhetem az átvirrasztott éjszakák izgalmaival.

Nemsokára elrobogtunk a Miramare regényes fekvésű

császári kéjlaka fölött és a hosszú alagúton át befutott vonatunk a trieszti pályaudvar nagy üvegsarnokába.

Első utunk a S. *Antonio* templomába vezetett, hol az érsek és többi papjaink szentmiséjén vettünk részt és a szentáldozáshoz járultunk, mert nem akartuk elmulasztani, hogy a tengerre szállás előtt is buzgó imában fohászkodjunk az Úr isten áldásáért, a boldogságos Szűzanya segítségéért, hogy kegyelmekben gazdagon járassuk végig hosszú zarándoklatunkat; ezért kértük a Szentlélek Isten kegyelmét is a bensőségesen elimádkozott *Veni Sanctéban*. A délelőtt hátralévő részét mindenki ügyes-bajos dolgainak elintézésére fordította, mert még mindig akadt egy-két bevásárolni való dolog; én pedig siettem a hajóstársaság igazgatóságához, hogy a palesztinai helyzetről meg tudjam a legfrissebb híreket. Nem volt semmi újság; a hajó este 8 órakor utasokkal és árukkal gazdagon megrakodva, pontosan fog indulni és még azt is megtudtam, hogy mintegy 300, főleg lengyelországi zsidó kivándorló is velünk fog utazni, kik az új cionista-telepekre igyekeznek. Ez utóbbi hírt bizonyos megnyugvással fogadtam, mert hiszen ha valakinek, úgy éppen a zsidóknak volt okuk bőrüket féltetni. Nagyon jó jelnek kellett tehát tekintenem, hogy a cionisták jeruzsálemi kivándorló irodája nem tartotta szükségesnek a kivándorlók visszatartását. A Lloyd irodából a kikötőbe siettem, hogy megsejleljem a kiutalt kabinokat, melyeket azonnal el is láttam névcédulákkal és intézkedtem, hogy a poggyászainkat kinek-kinek kabinjába vigyék. A mólónál impozánsan reprezentálta magát a hatalmas, magas felépítményű, 6500 tonnás „*Carnaro*“, melyen igen élénk volt az élet, mikor odaérkeztem; a hajó nagy gőzdarui szünet nélkül emelték a súlyos nagy terheket, zsákokat, óriási ládákat, teherautókat, stb. stb. a fedélzetre hogy a következő pillanatban mindezek eltűnjenek a hajó mély gyomrába. Terhekkal megrakott egész sereg kisebb hajó vette körül a méltóságteljesen pöfékelő *Carnarót*, melyek mind arra vártak, hogy terheiket átadhassák. A mólóról a hajóra felvezető lejtős hidakon is igen élénk volt a forgalom; a kikötőmunkások százai cipelték fel vállaikon a kisebb terheket, a fedélzeteket pedig a matrózok fűrge hada mosta, súrolta vastag vízsugarakkal, kefékkel, mások meg az ablakokat és rézalkatrészeket tisztogatták ragyogó fényesre. Ebben a

nagy vir-várban végigjártam a hajónak mind a három nagy fedélzetét, megtekintettem az éttermeket, szalonokat, bárakat, zenetermet, dohányzót és olvasótermekeket, hogy már eleve mindenről tájékozva legyek. Kiszemeltem a szentmisék és közös imádságok tartására alkalmas helyeket, lefoglaltam az étteremben az asztalokat is, melyeket a magammal hozott apró nemzeti zászlócskákkal jelöltem meg. Mindez bizony nem ment minden nehézség nélkül, de azért szép szóval, na meg egy kis más egyébbel is, minden jól sikerült, tehát boldog meglepéssel térhettem vissza a városba, hogy a délutáni kirándulások lehetőségeiről tájékozást szerezzek. Kitűnő hangulatban fogyasztottuk el a városban első közös ebédünket a virágokkal és kis magyar zászlókkal gazdagon díszített hosszú asztalunknál, a délutánt pedig arra használtuk fel, hogy a látni-valókban gazdag környéken kirándulásokat tettünk. Sokan nagy aggodalommal nézték, hogy a már délelőtt jelentkezett sirokkó délután még erősebbé vált, minek következtében a tenger eléggé tarajos lett, de estefelé a szél mégis csak elült.

Este fél hétkor már mindnyájan a hajón voltunk és csakhamar fel is szolgálták a pompás vacsorát, mely az élelmezés tekintetében a zarándokokban a legszebb reményeket keltette. Persze, vacsora után azonnal felsiettünk a legfelső födélzetre, hogy az indulás ünnepélyes pillanatát onnét élvezhessük végig, mert bármilyen sokszor is szálljon valaki a tengerre, mégis mindig újból és újból meghatja és mély benyomást gyakorol reá a hajó elindulása a kikötőből; lehet gondolni tehát, hogy mennyire megihletődnek azok, kik eddig még tengert nem láttak, pedig hát ilyenek is voltak közöttünk. A mennydörgés-szerűen dübörgő motorok kattogása, a nehéz horgonylánc felhúzásával járó zaj, a gőzszirénák üvöltése, a hajó harangjának kongása, valamint a matrózok lótása-futása, a parton álló embertömeg nyüzsgése, kiabálása és integetése, mind saját-szerűen hatnak a szemlélőre. Mi is mély elfogódottsággal állottunk a hajó födélzetén és amikor szép csendesen mindinkább távolodni kezdett a mólótól, felcsendült ajkainkon a magyar himnusz, majd pedig a Boldogasszony Anyánk mélabús, ősi dallama. Ó mily szép volt az első közös rózsafüzér is a hajó födélzetén!

Elég sokáig tartott, míg egész lassú menetben kijutottunk

a mólótól a nagy hullámtörő kőgátig, melyen túl már a nyílt tenger kezdődik. Sokáig kellett itt vesztegelnünk, mert a rendőrség keresett valakit, miközben a mi hajónkat is alaposan átkutatta és így bőségesen volt alkalmunk, hogy gyönyörködjünk a kivilágított kikötőváros színpompás esti képében. A sokszínű lámpák ezrei tükröződtek bele a tenger bársonyfekete vizébe, mint ragyogó, színes fonalakból, tündérkezek szőtte álmokkép ragyogott és vibrált előttünk és körülöttünk minden. Szabályos, rövid időközökben a nagy világítótorny vakító, fényes kévéje söpörte végig az egész kikötőt, fölöttünk pedig a fényes csillagokkal teleszórt sötét égbolt borult az ezeregyéjszaka meséibe illő bűbájos képre. Bár az indulás órája este 8-ra volt kitűzve, már 11 órára járt az idő, mikor jó öreg *Carnarónk* szirénái még egyszer belesivítottak az éjszakába és azután teljes gőzzel vágott neki az Adria rejtelmes sötétjének. A jókori lefekvésből bizony megint nem lett semmi, mert még hosszú ideig ott állottam a födéletén és néztem, hogyan tűnnek el mindinkább az éj homályában a kikötő fényes lámpái. Mily végtelenül jól esett ez a felséges nyugalom a nesztelenül tovasikló hajó födéletén, melyen lassan-lassan elcsendesedett az élet és már csak magam bámultam bele a nagy magasságból a tenger sötét vizébe és gyönyörködtem a hajónkról kiáradó fényben tündöklő szeszélyes, fehér habos csipkékben, melyeket az egyenletes sebességgel haladó hajó varázsolt elő állandóan a tengernek sötéten hullámzó vizéből.

Csodálatos szép az augusztusi csillagos éj varázsa a tengeren, különösen mikor tudjuk, hogy hajónk orra a Szentföld felé van irányítva.

Tengeriút Trieszttől — Haifáig.

A szentföldi zarándokútnak egyik legkellemesebb szakasza a tengeri utazás, mely testi, lelki üdülést és abszolút pihenést nyújtott mindnyájunknak; kellemes és jótékonyhatású átmenet ez az öt napos tengeri utazás a hétköznapi élet forgatagából a Szentföldnek evangéliumi légkörébe. A munkában, gondokban elernyedte idegek új erőre kapnak, a háborgó lel-

kek megnyugosznak és a titokzatos tenger kifogyhatlan szépségeivel Isten végtelen hatalmát tárva szemünk elé, üdvös gondolatokat ébreszt bennünk. Nagy igazság rejlik abban a régi mondásban, hogy aki nem tud imádkozni, az menjen a tengerre, mert zarándoktársaim közül is sokan mondták, hogy bár ők azt hitték, hogy tudnak imádkozni, de csak most látják és tapasztalják, hogy még jobban is lehet; sokan bevallották, hogy csak itt tanulták meg, hogy az imádkozás nem teher, hanem nagy lelkiélvezetet nyújtó fölemelkedés Istenhez, oly gyönyör, melyről idáig fogalmuk sem volt, mert nem a megszőkás vagy a kötelesség, hanem a léleknek őszinte vágyakozása Isten után tudja csak igazi imára nyitni az ajkat. Nem is volt teher senkinek sem zarándok-napirendünk, meri mindenki örömmel és szent élvezettel vett részt a napi szentmiséken, Utániaikon, az esti szentbeszédeken, a közös rózsafűzér-imákon vagy más, alkalmi lelki elmélyedéseken. A hajón fölállított két oltárnál mindennap 10 zarándok papunk mutatta be a szentmisét; a „Carnaro„ elegáns sárga szalonjában misézett minden reggel 7 órakor az érsek, de már reggel 6 órától kezdve lehetett szentmiséket hallgatni, bár az érseki misén legtöbbször azok is megjelentek, akik már jókorábbi misét hallgattak. Ez volt a hivatalos mise, melyen mindig énekelünk is és erre a misére jártak az idegenek meg a hajó személyzete is, kik részére néhányszor olasz nyelvű szentbeszédet is tartott Báró Vécsey Aurél zarándoktestvérünk. A misén nem egyszer a hajó barátságos kapitánya is megjelent tisztjeivel. De nem is lehet leírni ezeknek a tengeri szentmiséknek minden szépségét, bensőségét és szent báját.

Másnap, augusztus 30-án virradt ránk az első nap a tengeren: mennyivel más volt az ébredés, mint tegnap a vasúton: jól kialudt vidám mosolygóarcú zarándokok igyekeztek a fedélzet hosszú sétányain keresztül a kellemes hűs reggeli* szellőben a szentmisére. A látóhatárt köröskörül még a jókori pára lilás ködje borította és csak itt-ott lehetett sejteni egy-egy sziklacsúcsot a messze távoli dalmát partokon; hajónk orra szép egyenletes mozgással hasította a reggeli ^rákban még teljesen sötétkék tenger tükörsima vizét, hófehéren habzó és a kék minden árnyalatában gyöngyöző barázdákat vágva rajta. És amikor a vörösen izzó nap korongja megje-

lent a keietti látóhatáron és első aranyos sugarai szelíden siklottak végig a tengeren, már ott köszönthették Isteni Teremtőjük szent Testét a hajónk fedélzetén, ragyogó fénnel világítván meg az Úrfölmutatás hófehér szentostyáját. Finom bájosággal csengett bele az oltárcsengő ezüstös hangja a fonséges szép reggel néma csendjébe, és lelkünk-szívünk legmélyebb húrjait is megrezegtette, mikor mély áhítattal vettük magunkhoz a mennyei eledelt. A zarándokok legnagyobb része az érseki szentmisén áldozott, élén Erzsébet királyi hercegnővel és özv. Schorsch Ferencné, Almási-Franke Margit 0 kir. fensége udvarhölgyével.

A gazdag reggeli után kiki saját ízlése és módja szerint adta át magát annak a sok-sok gyönyörnek, melyet a tengeri utazás nyújt; megkezdődött a vándorlás a hajó legmélyebb pontjától a legfelsőbb fedélzetig és a hajó orrától a faráig. Majd apróbb társaságok alakultak és a kényelmes fekvőszékeken végigheveredve, kedélyes beszélgetésbe merülve, tele tüdővel szívtuk magunkba az üde sós tengeri levegőt. Magam részéről a legnagyobb gyönyörűséggel szemléltem azoknak az élvezetét, kik még tengert sem láttak eddig; egyik bencés tanár úgy örült, mint egy gyermek, tapsolt örömében és csak úgy ragyogtak szemei a túlárado boldogságtól, amint a hajó korlátjára támaszkodva nézett le háromemeletes ház magasságából a gyönyörű azúrkék tenger ragyogó vizére és a hullámok játékára. „Azt mindig gondoltam, hogy szép lesz a tengeri utazás, de ilyen gyönyörűséget még álmomban, sem tudtam elképzelni“ mondta derék zarándoktestvérünk.

De érdekes volt az öreg Anna néni is, mikor egészen váratlanul azzal a kérdéssel fordult hozzám, hogy hát úgy-e holnap reggel már Jeruzsálemben leszünk, mert okvetlen sürgönyözni akar Kőszegpatyra a plébános úrnak, a búcsú alkalmából. Először azt hittem, hogy csak tréfálni akar és elnevettem magam, de a mikor fölvilágosítottam, hogy még négy éjjelt kell a hajón töltenünk, nagyon elkomolyodott és erősen csóválta a fejét, mint mikor valaki nagyon megbotráncozik valamin. Szúró tekintettel nézett rám apró barna szemeivel: „ejnye ejnye! hát nem fél a jó Istentől, hogy hazunyi mer a tengörön!“ Persze óriási kacagás követte szavait és sokáig tartott, míg végre meg tudtuk győzni, hogy hát messze van bi-

zony Kőszegpatytól Jeruzsálem! A tengert különben Anna néni is nagyon élvezte és mint afféle módos nő, a hajón is a II. osztályon utazott; a jó borocska és a jó koszt nagyon ízlett neki, aminek nem egyszer fényes tanújelét is adta. Mikor őt kínálták a pincérek először, hát három ember számára valót szedett ki a tálból, meg a teát és a kávé is 8 darab cukorral szerette, de a legnagyobb derűtséget az keltette, mikor a fagyalittal bélelt nagy kerek tortát pontosan az átmérő irányában vágta ketté és seperte be tányérjába. Nemcsak mi, hanem a pincérek sőt a szomszéd asztaloknál ülő idegen utasok is hahotával nevettek; de még ennél is nagyobb derűtséget váltott ki nálunk Anna néni csendes érdeklődése, hogy vajjon min mulatnak olyan jót az emberek? Persze a világért sem árultuk volna el, hogy ő rajta nevetnek, mert bizony nagyon megapprehendált volna reánk. Csak példálózgattunk, hogy vajjon nem fog-e megártani az a sok fagyal? „Hát tudja lelkem jól esik ez a kis hideg ebben a nagy melegben, aztán meg mi ártana rajta?” felelte huncut mosollyal.

Mindjárt ez első nap délelőttjén látogatást tettünk a kapitánynál, ki csinosan berendezett két szobás lakásában fogadta az érseket és kíséretét. A legnagyobb megértéssel teljesítette kérésemet, hogy összes zarándokaink szabadon mozoghassanak a hajó fedélzetein és összes helyiségeiben, mely engedmény igen nagy könnyítést és kényelmet jelentett főleg a III. osztályon utazók részére, kik ilyen módon, egész nap a kényelmes fedélzeteken tartózkodhattak és csak étkezni és aludni mentek saját osztályukba.

A délutáni litánia keretében szép kis ünnepséget rendeztünk, melyre meghívtuk a kapitányt tisztikarával és néhány előkelő külföldi vendéget, kikkel már összebarátkoztunk, a többek között a jeruzsálemi legfőbb törvényszék elnökét is, ki följajánlotta jó szolgálatait, ha Palesztinában bármiben is segítségünkre lehet és, mint majd látni fogjuk, a sors ügy hozta magával, hogy a magas barátságának tényleg igen jó hasznát vehettük. Szép selyem nemzeti zászlónkat szentelte meg ez alkalommal az érsek. Ő királyi fensége Erzsébet főhercegnőt kértem föl a zászlóanyai tisztségre azzal az óhajjal, hogy bár adná az Isten, hogy e Szűz Máriás zászló alatt minél több honfitársunk zarándokoljon majd el a Szentföldre, hogy ott hitben és lélek-

ben megerősödve, mint Krisztusnak és a Regnum Marianumnak rettenhetlen harcosai térjenek vissza szegény csonka hazánkba. A Fenséges asszony lelkes beszéd kíséretében vette át a zászlót, melyet azután az érsek megszentelt. Ugyanekkor szentelte meg érsekünk azokat a remekbe készült egyházi ruhákat is, melyeket a főhercegnő az ő és nővére, Mária orléansi hercegnő nevében hozott magával az Agónia-bazilika számára. A nehéz selyembrokát miseruhán az Árpád-házi szentek képei vannak remek tűfestéssel kihímezve és e ruhákkal együtt, közszemlére állítottuk a zománcképekkel díszített és drágakövekkel kirakott arany kelyhet, valamint a díszes pergament okiratot is, melyeket az énekeslitánia után nagy érdeklődéssel szemlélték meg vendégeink.

A tengeri utazás kedvelt és várva-várt napi programjához tartozott a szebbnél szebb naplementék szemlélése is, mert ez a gyönyörű természeti tünemény mindig más és más változatban mutatkozik, a párázat és felhőzet minősége szerint, mivel a nyílt tengeren ezek a tényezők befolyásolják a napsugarak színezését valamint a háttér szeszélyes, bizarformájú alakzatait. Tündéri látványt nyújt a percről-percre változó nagyszerű színjáték; mikor a nap hanyatlani kezd és ragyogó arany sugarait szétömleszti a tengeren, úgy néz ki, mintha olvasztott aranyban úszna tovább a hajónk. A aranyszínben ragyogó égbolt, lassan narancssárgába majd bíborvörösbe és végül lilás színbe megy át; a háttér párázata és felhőzete sokszor a csalódásig hű hegyvidék legfantasztikusabb képét mutatja a legváltozatosabb ragyogó színárnyalatokkal és mindezekkel a fluoreszkáló meleg színekkel, éles ellentétet alkot az előtérnek hideg acélkék majd sötét platinaszínű ezüstje. Legérdekesebb a végső pillanat, mikor egyszerre bukik alá a nap óriási korongja és mielőtt végleg eltűnik, egy csodálatos zöld sugarat lövel ki magából, melyet nem mindig, hanem csak igen ritkán lehet megfigyelni. A nap sokszor felhők mögé bújva nyílegyenes és legyezőszerűen szétágazó fénykévéket lövel az égboltra, mint ahogyan a szentképeken szokták azt ábrázolni. Ha nem is olyan szín pompás, de nemkevésbé nagyszerű látványt nyújt a hold fölkelése a tengeren, melyben szintén sokat gyönyörködtünk szép utazásaink alatt.

Azt persze mondanom sem kell, hogy a legnagyobb ér-

deklódással kísértük figyelemmel a rádión érkező híreket, melyeket napjában kétszer függesztettek ki a hajón; a hivatalos híreken kívül még privát rádiógrammok is érkeztek a fedélzetre, melyeknek legnagyobb részét a cionista kivándorlók vezetősége, valamint a hajón tartózkodó három amerikai újságíró kapta. Ez utóbbiakat egy fotóriporter kíséretében a cionisták amerikai központi irodája küldte Palesztinába, amit persze nem ők árultak el nekem, hanem útleveleikből állapítottam meg, melyeket a hajó kommisszáriusa nekem megmutatott. Kezdetben igen nagy érdeklődést tanúsítottak irántunk, résztvettek a zászlószentelés! ünnepélyünkön is sőt még fotóriportot is küldtek rólunk az amerikai lapok számára, de azután mikor a kölcsönös nézetváltások folyama alatt kitűnt, hogy nem nekünk való társaság, lassan megszakitottuk velük az érintkezést és ők is elmaradtak, mert hát mi keresni valójuk is lenne a zsidó világsajtó exponenseinek a katolikus szentföldi zarándokok társaságában? Még ha legalább az európai zsidók pártján állottunk volna az arabokkal szemben, akkor bizonyára tovább fűzték volna a barátságot, hogy tőkét kovácsolhassanak ebből is, a palesztinai zsidók „rettenetes sérelmeinek“ még színesebb kidomborítására, mi azonban erősen az arabok pártjára állottunk, ami azután sehogyan sem tett nekik.

A nyilvános rádió híreken kívül a kivándorló zsidók magatartásából is következtethettünk a palesztinai helyzet mibenlétére, mert ha vígak voltak, tudtuk, hogy nincs semmi baj. Így volt ez mindjárt az első este is, mikor nagy kurjongatás kíséretében tapsolva és énekelve táncolták körül az egész fedélzetet, majd pedig mélabús ének és harmonika kíséret mellett órákon át ropták a sajtóságos mozdulatú zsidó és lengyel táncokat, a kivándorló fiatal emberek és lányok, de azonnal szomorúvá lett az egész társaság, ha rossz híreket kaptak. Az egész tengeri út alatt így váltakozott a lehangoltság a vidámsággal és egyik este különösen rossz híreket kaphattak, mert nagyon leverteknek látszottak és rabbijok elnöklete alatt komoly tanácskozássra gyűltek össze; az ablakon keresztül néztem be a terembe és ha nem is értettem, hogy mit beszélnek, de a megdöbönt kétségbeesett arcok, a könnyes szemek elárulták, hogy igen komoly kérdésekről volt szó. Később azután

mégis megtudtam, hogy tömeges zsidó megszárlásról valamint arról kaptak hírt, hogy el kell készülniök arra, hogy esetleg partra sem szállhatnak Palesztinában.

A rádió útján még azt is megtudtuk, hogy az osztrák zarándokok, kiknek szintén a mi hajónkon kellett volna utazniok, azért nem indultak el, mert a pápa az előtte tisztelgő olasz zarándokok előtt úgy nyilatkozott, hogy most nem tartja kívánatosnak a Szentföldre zarándoklást. Mindezek a hírek természetesen miránk is nyomasztóan hatottak, úgyhogy most, már magam is kénytelen voltam alapos megfontolás tárgyává tenni, hogy mit tegyünk abban az esetben, ha tényleg nem szállhatnánk partra.

Két tervet is kidolgoztam, sőt már részben elő is készítettem, nevezetesen arra gondoltam, hogy esetleg fölmegyünk a szíriai Beirutig, hol egy-két napot eltöltve, a Libanon-hegységen át meglátogatjuk Baalbeket, Damaszkust abban a reményben, hogy addig a helyzet tisztázódni fog és akkor majd tovább folytathatjuk utunkat a Szentföldre. Másik tervem pedig az volt, hogy Beirutból csupán autó kirándulást teszünk Baalbekbe, Damaszkusba, aztán visszatérve hajónkra lejnegyünk Alexandriába és Kairóba és ott várjuk meg, az eredeti programunk szerint szeptember 19-én Európába visszainduló hajónkat; ez esetben felső Egyiptomba is ellátogattunk volna. E második terv szerint is meg volt a lehetősége annak, hogy alkalmas időben vasúton a Szentföldre mehessünk. De e tervek mellett sem szüntünk meg bizakodni abban, hogy mégis csak be fogunk tudni mehetni a Szentföldre, mely forró vágyunkért imádkoztunk mindennap.

Közben még az a kellemetlen hír is befutott, hogy az angol kormányzóság autóinkat is lefoglalta és angol hadihajók indultak a palesztinai partokra. A hír első része igen kellemetlenül érintett, mert hiszen egész utunk ezekre az autókra volt fölépítve, miért is azonnal rádiógrammot küldtem az autóvállalkozónak és fölvilágosítást kértem szept. 4-re a hajó földézetére, hogy mikor a palesztinai partokat elérjük, teljesen tisztán láthassam a helyzetet. Nagyon hosszúra nyúlna, ha naplószerűen akarnék beszámolni a tengeri útnak minden szép élményéről, tehát csak egészen röviden vázolom a további utunkat. Hajónk Brindisiig teljesen behozta az indulásnál szen-

vedett csaknem 4 órás késést, úgyhogy augusztus 31-én reggel 6-kor futottunk be az érdekes kikötőbe, hol három teljes órát töltve legtöbbször ki is szállottak, hogy kocsival bejárják a híres *Via Appia* végpontján épült és a keleti forgalomban már az ókorban híres volt 30,000 lakosú kis várost, melyet 1348-ban Nagy Lajos magyar király pusztított el, évszázadokkal később pedig borzalmas földrengés temette romjai alá a lakosságot.

Mihelyt a hajó kikötött, az árusok egész raja lepte el a fedélzetet és megindult a színes vásári forgalom; a tengeri kagylótól a borotvapengéig és a nyakkendő tőtől a fogkeféig mindent lehetett itt kapni. Igen érdekes képet nyújtott az öbölbe való érkezésünk, mert nemcsak a keleti forgalomban közlekedő hidroplánoknak van itt a kiinduló állomása, hanem az olaszoknak nagy hadikikötője is. Egy alkalommal ugyancsak harcias képet élveztünk itt végig, csakúgy röpködtek fejünk fölött a hidroplánok és dobálták le vaktöltésű bombáikat és működésbe léptek a parti erődök ütegei is; láttunk néhány tengeralatti naszádot is továbbá egy olasz hadi flottát kifutni a kikötőből, amint a tengeren úszó céltáblákra lövöldöztek.

Pont 9 órakor hagytuk el Brindisit abban a hitben, hogy most már búcsút mondunk Európának is, de csakhamar kellemesen csalódtunk, mert megtudtuk, hogy eltérően a rendes útiránytól, nem kerülünk le Kréta-szigete és Afrika közé, hanem a korinthusi csatornán át fogunk irányt venni egyenesen Jaffának. Nagyon örültünk a híreknek, mert a korinthusi öblön és csatornán átutazni valóban nem mindennapi élmény.

Az otrantói tengerszoroson áthaladva inkább a görög partokhoz tartottunk közelebb és így egész napon át élvezhettük a távoli kék hegyek szép vonulatát, igen sok színes vitorlájú halászbárkával és kisebb hajóval találkoztunk ezen a vidéken, melyek mind igen kedves festői képekkel gazdagították nemcsak amatőr fényképészeink készleteit, de szép utazásunk összbemutatóit is.

Másnap reggel már bent voltunk a korinthusi öbölben, mely mint egy nagy alpesi tó terült el körülöttünk és mindig volt valami a mi figyelmünket lekötötte; a bejáratnak szeszélyes alakú sziklaszigetjei, az északi és déli partnak égbenyúló hegy óriásai, a parti városkák, pirosfedelű szép villák és ház-

csoportok, a hajónkkal versenyt futó és csak játéknak föltűnő vasutak stb. stb. tették felejthetlenné ezt a szép útszakaszt.

De legérdekesebb volt az átkelés a csatornán, mely egész Európában ritkítja párját. A korinthusi öböl mintegy 250 km mélyen nyúlik be a szárazföldre és a keleti végén az Agei-tengertől csupán egy 6 és félkilométer széles és a tenger színe fölé 78 m magasra emelkedő földszáv választja el, melyet már az ókorban megpróbáltak átvágni, de a kellő technikai eszközök hiányában nem tudtak megbirkózni a különben puha kőzetű földszorosnak igen kemény mészkőrétegeivel. Az Isthmus átvágása *Türr István* magyar tábornok nevéhez fűződik, ki magyar mérnökeivel 1891-ben fejezte be a nagy művet.

Éppen a déli órákban érkeztünk a csatorna bejáratához, hol meg kellett várnunk, míg a kelet felől jövő hajó a csatornából kijött, mert a csatorna szélessége mindössze 22 méter. Már messziről végig lehet látni a nyílegyenes átvágáson, melynek közepetáján vasúti híd köti össze a mintegy 70 méter magas oldalfalakat. Sajátságos szép látványt nyújtott a csatornának smaragd zöld sávja a korinthusi öböl ragyogó ultramarin kék színű vize fölött. „*Carnarónkat* a kis *Türr*“ gőzös vette kötéltre, mert a nagy hajók gépjeinek nem szabad a csatornában dolgozniok. Mindnyájan a hajó hátsó fődélzetén állottunk mi alatt szép csendesen áthaladtunk a csatornán; a fényképező gépek egész légiója intézett támadást a csatorna érdekes oldalfalai, be és kijárata ellen, sőt még a fölöttünk szédületes magasságban feszülő vasúti hidat is megostromolták amatőrjeink. A szép fehér sirályoknak sűrű rajai kóvályogtak a folyosószerűen bevágott csatornában és ha a hajó hátuljáról egy-egy kenyérdarabot dobtunk be a vízbe, erős szárnycsapkodásokkal vetették rá magukat a zsákmányra, hogy kihalásszák. Nagyobb hajók áthaladásánál még külön óvintézkedésekre is van szükség, hogy a partok és a hajó megrongálásának elejét vegyék: így volt ez akkor is, mikor 1931 tavaszán a 13,000 tonnás „*Teuere*“-hajónk csaknem teljes szélességében elfoglalta a csatorna víztükrét, úgy hogy jobbról és balról alig 1 — 1 méter hely maradt szabadon a csatornából. A hajó mindkét oldalához láncokkal oda csatolt parafa tutajok voltak hivatva arra, hogy az esetleges odaütődéseket megakadályozzák. Valóban bizarr látványt nyújt egy ilyen nagy hajó a szűk csatorna meredek

oldalfalai között. A csatorna mindkét végét nagy köralakú mólók védik a hevesebb hullámok romboló hatása ellen és végig mindkét oldalon keskeny járda is vezet, melyeken rendszerint baksist kérő gyerekek szokták ordítva a hajót végigkísérni a közel egy órát tartó hosszú úton, melyek nem kevesebb mint 350 km. utat takarítanak meg az által, hogy nem kell egész Görögországot körülhajózniuk.

Ez alkalommal Pireusban nem kötöttünk ki és így csak távcsövön keresztül láttuk a késő délutáni nap sajátos fényében Athén Akropoliszának klasszikus romjait.,

Most már azután tényleg búcsút mondtunk a vén Európának, mert hajónk orrát délkeletnek fordítva, egyenesen Jaffának vette irányát. Utunk felét már megtettük és már csak másnap volt még alkalmunk gyönyörködni a Kykládok bizar szigetvilágában. Rhodos és Cyprus szigetét csak messziről láttuk, de azután Jaffáig több szárazföld nem került szemünk elé. A szép Rhodos szigetén különösen nagy vágyakozással legettettem szemeimet, mert szerettem volna viszontlátni ezt a természeti szépségekkel is megáldott földi paradicsomot, középkori érdekes építményeit, régi, hatalmas falait, kapuit, nagy, kerek tornyait és a lovagok utcájának patinás, címeres, ősi palotáit; mily örömmel mutogattam volna meg mindent zarándoktestvéreimnek! De talán jó is, hogy nem rendelkezhettem hajónk kapitányával, mert akkor talán még most is csak valahol Korfu szigetének bájos, virágos erdőiben sétálgatnánk, ahol persze szintén kikötöttünk volna. Hát hiába! szép a világ, de nem lehet mindent egyszerre megnézni, de azért vagyunk emberek, hogy kitörjön belőlünk a nemes vágyakozás a szép után, pláne, mikor olyan közel járunk hozzá. Persze mindez csak a pillanatnyi óhaj érzése volt és nem az a mélyen a szívünkben, lelkünkben gyökerező komoly vágyakozás, mely annál inkább fokozódott bennünk, minél jobban közeledtünk a Szentföldre és amely vágyakozást oly szépen énekelte meg a költő:

*Kelet felé szárnyal az én lelkem,
Odahajtja vágyaim szellője,
Oda, hol a hajnalcsillag támad
Virányaidra, Jézusom Szentföldje!
Hol a rózsza Isten vértől pirul,*

*Szeretettől forró meleg a lég,
Hol a harmat édes, tiszta manna
Ah Istenem, csak odamehetnék!*

Mindszenty, 1885.

Tengeri utazásunk utolsóelőtti napján valami kimondhatatlan édes varázs, a Szentföld közelségének tudata vidámitotta a zarándokok szívét-lelkét. Egész nap csak erről beszélünk és már jókor reggel vidám arccal köszöntöttük egymást és örömmel mondogattuk, hogy holnap már a Szentföldön leszünk; mindenkin meglátszott a jámbor, szent izgalom élenkítő hatása. Szorgalmasan lapozgatta mindenki az „Útikalauzt“, mely azt is megmondta, hogy ma reggel 8 óráig már 2192 km. utat futott meg hajónk és Jaffáig már csak 448 km. út van hátra.

Ezen az utolsó napon különösen fokozott szorgalommal tartottuk meg mindennapi énekpróbánkat a zeneteremben, Kálovics bencéstanár vezetésével. Izraelitáink táborából is felhangzott egy-egy ének, de oly közömbösen viselkedtek, hogy abból sem jót, sem rosszat következtetni nem tudtunk és a rádión sem kaptunk ma érdemleges híreket.

Utolsó esti ájtatosságunk különösen bensőséges szép és megható volt. Vacsora után a hajó legfelső fedélzetére vonultunk, honnét köröskörül szabad kilátásunk nyílt a holdvilág ezüsthéjében tündöklő tengerre. Nem zavart senki és semmi, mert még a legcsekélyebb zaj sem hatolt föl ide a hajó mélyéből; teljesen nesztelenül siklott tova hajónk a tükörsima ezüstfelületen, melyre a holdvilágos, bársonyos égbolt borult milliárdnyi ragyogó csillagával és e fönséges, néma csendben térdreereszkedett zarándokok bensőséges közös imája szállott az ég felé. Keddi nap lévén, a fájdalmas rózsafüzért imádkoztuk az Úr Jézus szent szülőföldjének küszöbén ... „Ki érettünk a nehéz keresztet hordozta és akit értünk keresztre feszítettek“. Könnyes szemmel hallgattuk lelkivezetőnk szívét-lelket magával ragadó, mélyenszántó gyönyörű szavait, mert a mély átérzéstől és meghatottságtól remegő lelkes hangjának a zöngéje a szívek mélyéig hatolt és a holdvilág szelíd fényénél szemekben megcsillanó könnyek a mi szemekből is könnyeket fakasztottak. Ez utolsó esti tengeri ájtatosságunk után a Szentföld édes közelségében vájjon mit is énekelhettünk volna mást,

mint: „A keresztfához megyek, mert másutt nem lelhetek nyugodalmat lelkenek ...“ hiszen tömörebben, szebben ki sem tudtuk volna fejezni lelkünk és szívünk hangulatát. Sok szép Mária-éneket is elénekeltünk és még sokáig élveztük ezt a tündérien varázslatos, bájos estét, míg végül is azzal a boldog tudattal hajtottuk álomra fejünket, hogy reggel már a Szentföld partjai előtt fog horgonyozni a hajónk.

Bár voltak egyesek, kik már hajnal óta kémlelték a látóhatárt és lestek, hogy mikor pillantják meg *az áldott föld* partjait, de a zarándokok csak a horgonylánc leeresztésével járó dübörgő zajra ébredtek föl. Kevéssel reggel 5 óra után már ott állottunk mindnyájan a fedélzeten és mély megilletődöttséggel szemléltük a tőlünk alig 1—2 kilométerre fekvő jaffai partokat. A halványrózsaszínű égboltra éles körvonalakban rajzolódtak rá a lilás ködben úszó júdeai hegyek körvonalai, melyek mögül a széles kékben előtörő napsugarak finom aranyos szegéllyel keretezték körül a palesztinai égbolton úszó könnyű reggeli felhőket. Nagy érdeklődéssel szemléltük Jaffa festői házait, amint egymás hegyén-hátán kapaszkodnak föl arra a sziklás domborulatra, melynek tetején a Ferencesek zárdája és temploma áll, melyet még Szent Lajos király építtetett és ahová a Jaffában partraszálló zarándokok elsősorban szoktak fölmenni hálaadásra. Jaffától balra, vagyis északra Tel-Aviv házrengetegét láttuk, de kutató szemeim azonnal fölfedezték a lehorgonyzott öt nagy hadihajót is és távcsöveimmel tisztán kivehettem a parton álló tankokat, valamint a szárazföld felett berregő repülőgépeket.

Mivel a „*Carnaro*“-m rendelt rádióértesítést nem kaptam meg, már alig vártam, hogy partraszállhassak, hogy a hatóságoktól megtudjak valamit. Erre pedig még várnom kellett, mert míg az angol bizottság a hajónkra nem érkezett, még csak gondolni sem lehetett a hajó elhagyására. A bizottság pedig erősen késett, úgyhogy még szentmisét is hallgathattam, míg végre azután egy gyorsjáratú kis motorcsónakon megérkezett a komisszió és kezdetét vette az útlevívizsgálat hosszadalmas eljárása. Közben pedig izmos arab legények hajtotta apró bárkák egész kis raja vette körül hajónkat és élénk gesztusoktól kísérve, hangos ordítózással kínálgatták erősen himbálódzó alkalmatosságaikat. A nagyobb bárkák és kisebb hajók már ré-

gében jelentkeztek, hogy átvegyék a Palesztinába szóló teherárúkat. Nem győztük bámulni, hogy ezek az arab legények milyen ügyesen operáltak evezőikkel, az erősen hullámzó tengeren. Megkezdődött ismét a nagy futkosás és zaj a fedélzeten, mikor a hatalmas gőzdaru szakadatlanul emelgette a hajó gyomrából a nagy ládákat, vasárúkat és a bálákba kötött zsákok tömegeit, hogy azután nagy lendülettel lóbálja ki azokat a bizonytalan mozgásokat végző, folyton le- és felfelé himbálódzó bárkák fölé, hogy alkalmas pillanatban leereszthesse azok fedélzetére. Tudnunk kell, hogy Jaffában a partraszállás nem mindig megy simán, sőt mint kapitányunk beszélte, már az is előfordult, hogy napokon át vesztegelt hajójával Jaffa előtt, anélkül, hogy egyetlen utast is partra tudott volna tenni. Azt meg Jeruzsálemben hallottam, hogy boldogult királyunk, I. Ferenc József, mikor a szuezi csatorna megnyitása alkalmával a Szentföldön járt, csak úgy tudott visszajutni hajójára, hogy a gőzdaru láncán leeresztett mély kosárba kellett beállania, melyet azután nagy lendülettel felhúztak a fedélzetre; az ugyanilyen módon fölhúzott koffereiből kettő bele is pottyant a tengerbe. Jaffában még ma is ilyenek a viszonyok és még nagyon sokáig ilyenek is fognak maradni, mert az angolok nem sokat törődnek Jaffával, hanem minden erejüket a haifai kikötő kiépítésére fordítják, hol bármilyen időjárás esetén is ki lehet már szállani.

Bizony már reggel nyolcra járt az idő, mikor zarándoktársaim kalap és zsebkendő lobogtatása közben harmadmagammal megindult egy kis bárka a part felé. Többen igen tragikusan fogták föl a helyzetet, mert hallották, mikor a Carnaro kapitánya engem is le akart beszélni a partraszállásról: „Colonel! megölik és én nem vállalok felelősséget, ha partra száll“, mondta a kapitány. Aggódtak is értünk nagyon, míg csak ismét vissza nem érkeztünk a hajóra, bár a magam részéről egyáltalában nem tartottam a helyzetet veszedelmesnek, sőt inkább biztosabbnak, mint valaha, hiszen egy nagy világhatalom tengeri, szárazföldi és légi hadereje örködött felettünk. Míg csak ki nem értünk a partra, folyton lengettük kalapjainkat, ámbár a hajó sokszor eltűnt a szemünk elől, mikor a hullámvölgyek fenekén jártunk, mert meg kell említenem, hogy Jaffánál sohasem teljesen nyugodt a tenger. Bámulatos ügyességgel kormá-

nyozták a kis bárkát a derék arabok a partok előtt húzódo, a vízből alig kiálló, sőt helyenként csak a vízalatti szirtek közötti keskeny átjárókon, mert ha csak egy kicsit is eltévesztik az irányítást, hát menthetetlenül ízzé-porrá zúzódik a kis lélekvesztő a sziklákon, melyekre azóta, mint azt nemrégiben láttam, egy 8000 tonnás nagy norvég hajót sodort ki a hirtelen támadt vihar és most ott fekszik féloldalra dülve a szirtek között, állandó intő jelül mindenkinek, ki csak erre jár.

No de hála Istennek szerencsésen kijutottunk a partra és azonnal a kormányzóság palotájába igyekeztünk, hol bár igen barátságosan fogadtak, de hogy vajjon Haifában partraszállhatunk-e, nem tudtam meg, mert Haifa már más körlethez tartozik. Tehát itt is csak annyival lettem okosabb, amennyit magam is láttam. A város ugyanis teljesen az ostromállapot képét mutatta, a falakon óriási plakátok adták hírül angol, arab és zsidó nyelven a statáriális intézkedéseket; az utcákon angol matrózok cirkáltál} kézigránátokkal és fegyverekkel főszerelve, a középületek előtt pedig lovasság és gyalogság táborozott fölállított géppuskákkal és kisebb kaliberű ágyúkkal. A kikötő szűk utcáin dübörögve vonultak végig a páncélosautók és a tengerészekkel megrakott nehéz teherautók; összekötözött kezű foglyokat is láttunk bőségesen. Mindez azonban nem akadályozott meg bennünket abban, hogy egy kissé széjjelnezzünk a városban. Fölkapaszkodtunk a hihetetlenül piszkos és szűk sikátorokon a Ferencesek zárdájához és minekutána az ősi templomban elvégeztük rövid ájtatosságunkat, a zárda lapos terraszairól remek kilátást élveztünk az egész környékre; a szép kék tengeren az angol hadihajók és a mi „*Carnarónk*“, mint gyermekjátékszerek tűntek csak föl, alattunk pedig Jaffa házai és üde zöld narancsligetei tárultak szemünk elé. Az új cionista várost, Tel-Avivot is pompásan áttekinthettük és tovább északra, egészen a Kármel-hegyfokáig láttuk a homokos palesztinai partot.

De most már sietnünk kellett, mert fölsívítottak a „*Carnaro*“ szirénái, jelezvén, hogy nemsokára fölszedi horgonyait, hogy tovább menjen Haifába. Zarándoktársaink a legmelegebb ovációban részesítettek, mikor a hajóhoz közeledtünk és nagy érdeklődéssel nézték, hogyan tornászunk ki a kis bárkából, a tengerszínéig leeresztett hosszú hajólépcső kis terraszára. Alig

tudtunk felelni a sok kérdésre, mellyel megostromoltak bennünket.

Pont 11 órakor élesen sivített bele a hajó szirénája a vakító napfényben izzó légkörbe, azután búcsút intve Jaffának, egyenesen a Kármel-hegyének vett irányt. Délután 4 óráig még, volt időnk gondolkozni, hogy mit csináljunk? A partoktól alig néhány kilométerre haladtunk és így jól megfigyelhettük a Szentföldnek egész partvidékét, a Sáron-síksága mögött húzódó júdeai, majd samariai hegyek vonulatát. Ebéd után összes csomagjainkat készenlétbe helyeztettem a fedélzeten és kihirdettem, hogy az esetben, ha nem szállhatunk partra, tovább folytatjuk utunkat Beirutba, tehát az éjjelt a hajón töltjük. Délután 4 óra felé már a Kármel-hegyfoka alatt jártunk és vágyakozva tekintettünk föl a kolostorra, hogy vájjon följutunk-e még ma oda?

Nagy körívben kanyarodott be hajónk a tágas akkai öbölbe, Haifa kikötője felé, melynek partjairól a város házai és szép pálmaligetei integettek, de azonnal szemünkbe ötlöttek itt is a lehorgonyzott angol hadihajók.

Itt nem kellett oly sokáig várakoznunk, mint Jaffában, mert alig, hogy horgonyt vetett a hajónk, máris száguldozott felénk az angollobogós motoroscsónak a hatóság embereivel és míg a négytagú bizottsága hajó dohányzótermében berendezte az irodahelyiségét, annyit máris megtudtam, hogy partra szállhatunk, mely jó hírt nagy örömmel fogadták a zarándoktestvérek. De még jobban megörültem, mikor egyszerre csak előttem termett az autóvállalkozóm és jelentette, hogy minden rendben van és az autók már várnak reánk a parton, holnap pedig bemehetünk Názárethbe is. Persze eltelt még egy kis idő, míg a nagy tolongásban útleveleinket megkaphattam és amíg a láttamozás és az „orvosi vizsgálat“ formalitásain átesve, a kiszálláshoz foghattunk. Itt is jó 2 kilométerre a parttól horgonyzott le a hajónk, de az eléggé tágas kis motorcsónaknak mindössze csak kétszer kellett fordulnia, hogy mindnyájunkat a partra szállítson. A tenger még erősebben hullámzott, mint Jaffában és így sokak számára elég kritikus percek voltak, mikor le kellett menni az ingatag, hosszú lépcsőn, hogy az erősen sülyedő és emelkedő mozgásokat végző csónakba beszállhassunk; de még a legjobban izgulok is megnyugodtak, mikor lát-

ták, hogy a jó öreg Anna nénit is mindjárt az elsők között milyen biztos kézzel emelték a bárkába az izmoskarú matrózok. De azért ez a rövid kis utazás az erősen hullámzó tengeren mindnyájunk számára igen érdekes élmény volt és amikor partraszállottunk, szinte fájó szívvel mondtunk búcsút a jó öreg „*Carnaro*“-nak, melyet már annyira megszerettünk. A következő percben mindent elfelejtettünk, hiszen nagy célunkat elérve, már az Úr Jézus szent szülőföldjén állottunk és csakhamar vidám berregéssel száguldoztak autóink Haifán keresztül, föl a szép Kármel-hegyére, melynek zöld hegyfokáról oly hívogatóan tekintett le reánk a Karmeliták ősi kolostora.

GALILEÁBAN ÉS SZÍRIÁBAN

Kármel-hegyn.

Az alkonyati nap aranyos, szelíd fényében ragyogott körülöttünk a tájék, mikor égő gyertyával a kezünkben, Mária-énekekkel ajkainkon, a kármelhegyi kolostor harangjainak zúgása mellett, a Földközi-tengerbe mélyen benyúló hegyháton álló kolostornak szép templomába bevonultunk. A legtöbben közülünk először voltak a Szentföldön és így a gyönyörű kép varázsát erősen fokozta a leírhatatlan elfogódás érzése is, mely a Szentföldön már többször járt zarándokot is hatalmába keríti, el lehet gondolni tehát, hogy mit érez szívében az, ki először teszi lábát az Úr Jézus szent szülőföldjére.

A hálaadás kötelezettségének édes érzését, mélységes hitünk minden ihletét, boldogságunk és szeretetünk minden melegét öntöttük bele a skapuláris Szűzanya díszes oltáránál elzengett Te Deum laudamus-ba. Igen! mert az igazi zarándok nemcsak mindig kérni, könyörögni, hanem boldog szívvel és ujjongó örömmel hálát is tud adni a nyert kegyelmekért. A tenger csillagára, a „Stella Maris“-ra bíztuk magunkat, mikor elindultunk és nem is csalódtunk benne, mert minden baj nélkül vezérelt át a tengeren Szent Fiának édes szülőföldjére és most, mint a vendégszerető, gondos háziasszony, már Szentföldre lépésünknek az első órájában szeretettel fogadta megcsónkított országának hű gyermekeit; mi pedig könnyes szemekkel borultunk lábaihoz, hogy mélységes hálánkat és köszönetünket kifejezzük. Ó! mily kedves és bájos volt a loretoi litánia megszokott, kedves dallamával üdvözölhetni Istennek Szent Anyját, a Kármelnek szent hegyn! Mélyen meghatott az is, mikor az érseki litánia után Kálovics bencés tanár, zarándoktestvérünk adott nyilvánosan hálát a kármelhegyi Szűzanyának élete megmentéseért. Mély megilletődéssel hallgattuk lelkes és mély meghatottságtól remegő szavait, csodálatos megmenekülésének a történetét, hogy botanizálás közben miként

zuhant le társával a meredek sziklákon, ki szörnyethalt, míg az ő gurulását skapuláréjának egy sziklaköbe beakadó zsinórja akadályozta meg. Akkor még nem sejtette senki sem, hogy a hálának szent tüzét mily hatalmas lángra lobbantotta fiatal szerzetesünk lelkében Kármel-hegyének ősi, szent ihlete, hasonlóan ahhoz a szent tűzhöz, melyet Illés próféta könyörgött le itten az égből, áldozati oltárára. Miként a nagy próféta e helyről pillantá meg a többévi szárazság után teljesen kiszott vidékre termékenyítő esőt hozó, a Boldogságos Szüzet jelképező fényes felhőcskét, úgy a mi kedves zarándoktestvérünk is, a mécsesek szelíd lángjaitól megvilágított Szent Illés próféta ősi barlangja fölött állva, fogadta szívébe a kármelhegyi Szűzanya édesen hívó szavát, melynek varázsától többé azután nem is tudott szabadulni. Mint a mágnes, vonzotta szívét a kármelhegyi Szűzanya, mert két évvel később, mikor a Szentföldre mentünk, ismét hozzánk csatlakozott, csak hogy egy teljes napot tölthessen Kármelnek kedves szentélyében. Úgy látszik, hogy ekkor fejeződött be Szent Benedek fiának lelkében a nagy tusakodás, mely a Szűzanya hívó szavának győzelmével végződött, de nagy elhatározásáról még akkor sem mondott nekünk semmit, hanem csak néhány hónappal hazakerkezésünk után kérte zarándoktestvéreinek buzgó imáit abból az alkalomból, hogy a győri Karmelita zárdába novíciusnak belép. Még azóta nem volt alkalmam kedves zarándoktársunkkal találkozni, de hiszem, hogy nem fogja rossznéven venni tőlem, hogy e néhány sorban megemlékeztem életének e nagy elhatározásáról, mert hiszen ezzel is a Mennyei Királynő Asszonya iránt érzett mélységes hódolatomnak és tiszteletemnek akartam kifejezést adni.

Hálaadó ájtatosságunk után részletesen megtekintettük a zárdába beépített szép templomot, melynek kupolájáról az aranyos kereszt messze beragyog a végtelen tengerbe. A templom szentélye Illés próféta ősi barlangja fölé épült és ilyen módon mintegy 3 méterrel van magasabban, mint a templom padlója. A szentélybe még 1929-ben a próféta barlangjától kétoldalt föl-kanyarodó lépcsőkön lehetett följutni, melyek a barlangot csaknem teljesen eltakarták, de 1931-ben már nem találtuk ott a lépcsőket és az egész templom átalakított formájában tündöklött; a falakat gyönyörű erezésű sárga márványtáblákkal bur-

kolták és a nagy kupolát is szép freskókkal díszítették, melyeknek egyik legkedvesebb képe a földre rózsákat ledobó kis Szent Terézke. Ebben az új formájában egész Palesztinának egyik legművészeibb és legszebb temploma, melynek legtündöklőbb díszé a remekművű főoltárnak életnagyságú, arany és drágakőhímzésű, nehéz selyem brokátba öltöztetett, díszes trónon ülő Szűz Mária szobra, fején aranykoronával, baljában az ugyancsak koronás kis Jézust tartja és úgy a kis Jézus, mint pedig Mária, gazdagon hímzett skapulárét tartanak jobbkezükbén. A hét trónlépcső utolsó fokán ez a fölírás olvasható: „*Decor Carmeli*“, vagyis Kármel-hegyének ékessége. Jobbról és balról egy-egy imádkozó angyal térdel. A szép szobrot a spanyolok ajándékozták a templomnak és Pius pápa áldotta meg, mielőtt idehozták.

Közülünk, kiknek még nem volt meg, itt vették föl a skapulárét, melyet a Karmeliták hatodik rendi generálisa, a jámbor Stock Simon útján ajánlott föl a rendnek a neki 1251. július 16-án, vasárnap megjelent Boldogságos Szűz Mária, mint különös oltalmának a jelvényét. És valóban a Szűzanya oltalmazta annyi sok veszély és szenvedés közepette a Karmeliták rendjét, melyet a francia származású *Brocard* alapított itt a Kármel-hegyén, 1212-ben. A rend, akár csak a Stock Simon alapította „Kármel-hegyi Boldogasszony Skapuláréja Társaság“, csakhamar elterjedt egész Európában, de annál több szenvedésben és üldöztetésben volt része Palesztinában. A mohamedánok vak dühe ismételten elűzte vagy fölkoncolta a szerzeteseket, de azok mégis mindig visszatértek a szép Kármel-hegyére. A XIII. század kegyetlen mészárlásai után azonban közel 500 éven át árván állott a Karmelita barátok vérével öntözött ősi, szent fészke, melyet csak 1767-ben tudtak visszaszerezni és a romokon ismét fölépíteni kolostorukat, de kevéssel utóbb a törökök ellen harcoló Napoleon kórházzá alakította át, ami azután a kolostor vesztét vonta maga után, mert mihelyt Napoleon eltávozott 1799 május 29-én, a törökök nagy dühvel vetették magukat a kolostorra, az ott visszahagyott sebesülteket és Karmelitákat kegyetlenül lemészárolták, az épületet pedig fölgújtották. Megint csaknem három évtizeden át állottak ott árván a füstös romok, míg végre 1827-ben az Európában összekoldult fillérekből a hős Karmelita atyák ismét föl tudták építeni a ma is ott álló kolostort.

Mély gondolatokba merülve állottunk meg a templom előtti kertben pálmafák árnyában álló, kereszttel díszített kőpiramisnál, mely alatt a legutóbbi mészárlás áldozatainak véres csontjai porladnak és azon töprengtünk, hogy vájjon milyen sors vár a mostani szép kolostorra és templomra, a hitetlen pogányvilág közepette. Békés évszázadok köszöntenek-e végre reá, vagy pedig a megpróbáltatások szomorú évei; vájjon ki tudná ezt megmondani? Az azonban teljesen bizonyos, hogy akár hányszor is rombolnák le a békés kolostort a gonoszság és hitetlenség ördögei és akár hányszor is gyilkolnák le Szent Brokárd fiait, a szeretet és jóságnak angyalai azt mindig újból föl fogják építeni és mindig lesznek Kármelita szerzetesek, hogy vértanú testvéreik helyét betöltve, Kármel-hegyének véráztatta szent földjéről fönséges himnuszt zengjenek a skapulárés Boldogasszonynak! Igen! mert szent ez a föld, melyből még ma is az őszövetség leghatalmasabb prófétájának, Szent Illésnek lelke, ereje és szelleme árad ki; ő az egyedüli őszövetségi próféta, kinek tiszteletére az Egyház külön szentmisét rendelt, mely misét a zarándokpapok az év minden napján elmondhatnak a Kármel-hegyén. Ez a nagy próféta a Kármel-hegy csúcsán már 1000 évvel Krisztus születése előtt bemutatta égő áldozatát az igaz Istennek, a pogányok tízezreinek és *Baal* 450 pogány papjának jelenlétében, kik azért sereglettek föl a hegyre, hogy a már három és fél év óta tartó szárazság megszűnését kérik a pogány istentől; de hiába táncolták körül Baal papjai a levágott áldozati bikát és hiába kiáltozták mind hangosabban: „Baal, hallgass meg minket“, az égi tűz sehogyan sem akart megjelenni. Amikor azután mind a papok, mind a tömeg egész napon át már teljesen rekedtre kiabálták magukat, Illés próféta este így szólt a néphez! „Gyertek most már hozzám“; és oltárt építve 12 kőből, rőzsét, majd pedig a szétvagdalt bika húsát elhelyezve azon, oly bőven megöntözte vízzel, hogy azzal még az oltárt körülvevő árkok is teljesen megteltek. Azután könyörögni kezdett: „Uram! Ábrahám, Izsák és Jákob Istene! Mutasd meg, hogy te vagy Izrael Istene, hogy ez a szegény félrevezetett nép is hozzád térjen“. És íme! az égből tűz csapott le, mely elemésztette az áldozati állat húsát és még a vizet is felszárította az árokból; majd esőért könyörgött, mire a tenger fölött egy alig tenyérnyi felhő jelent meg, mely lassan az egész

eget beborítva, csakhamar megeredt az eső, bőségesen átáz-
tatva a kiszáradt talajt. A nagy tömeg tényleg megtért igaz Is-
tenéhez, mire a szent próféta a Cison-pataknál a pogány papo-
kat mind lemészároltatta.

És mindez csak egy epizód Illés próféta csodálatos kül-
detéséről, mert hiszen a Királyok Könyve hosszú fejezetekben
írja meg Illés prófétának csodálatos életét és tetteit, melyeket
az Úr általa a földön műveltetett. Kiváló prófétai, látnoki ké-
pességgel ruházta őt fel az Úr, ki e nagy férfiú különös kivá-
lasztottságát többször kimutatta, mint pl. mikor varjak hoztak
neki mindennap húst és kenyeret, vagy amikor 40 napon át
táplálta természetfeletti módon egy darabka kenyérral és egy
kis vízzel, a Horeb-hegyi zarándokútja alatt, hol az Úr beszélt
is vele. De még földi küldetésének a végén is kitüntette, mi-
kor tüzes szekéren ragadta őt föl a földről, hová még egyszer
leküldötte, mikor az Úr Jézus a Tábor-hegyén színében elvál-
tozott. Illés próféta sokáig rejtőzködött abban a barlangban,
mely fölött most a Szűzanya oltára áll. A zárda alatt, a mere-
dek hegyoldalban, egy sziklába vágott barlangban van a pró-
féta iskolája is, mely a Szentföldnek egyik legrégebbi emlékü,
eredeti formájában megmaradt helye. Bokrokkal benőtt, rend-
kívüli meredek sziklás ösvényen másztunk le a hegy oldalán
a tengerpart felé, miközben a minket kísérő Karmelita atya
fölvívta a figyelmünket az itten vadon tenyésző Synapisra, va-
gyis mustár növényre, melynek a többek között az a tulajdon-
sága, hogy tavasszal 10—20 centimétert is képesek az ágai egy
nap alatt hajtani, magvai pedig még a mákszemnél is sokkal
apróbbak; ezekről beszélt az Úr Jézus példabeszédében, mi-
kor a mustármagot említette. A mindig gördülő kövek miatt
csak vigyázva és óvatosan haladhattunk lefelé és alig pár perc
múlva igen érdekes romokhoz értünk, hol a nagy barlangüre-
gek egyikében még tisztán láttuk a nyomait annak a kápolná-
nak, mely Stock Simonnak volt szentelve, ki sokáig élt benne.
Negyedórai mászás után végre leérkeztünk a hegy lábához,
hol egy mohammedán temető mellett álló ház udvarára belépve,
nyomban éktelen szamárbölgés fogadott: úgylátszik, hogy a
házórzó kutya szerepét töltötte be a kapu mellé kikötött nagy-
fülű állatt, mert mindaddig nem hallgatott el, míg csak elő nem
került egy nagyszakálú kaftános mozlim, ki azután az udvaron

keresztül bevezetett a teljesen sziklába vájt, szabályos téglányalakú terembe, hol egykor a nagy próféta az összegyűlteket tanította; ezért nevezik a „Próféta iskolájának“. A zsidók, keresztények és mohammedánok nagy tiszteletben részesítik ezt a helyet, melyet az arabok mecsetnek használnak. A mintegy 14 m hosszú sziklateremnek a falai nevekkel és mindenféle bizar írásjelekkel vannak tele vésvé, melyeket az évszázadok patinája vont be tiszteletreméltó barnás rétegével. Illés próféta áldozati oltárához már nem tudtunk elmenni, mert annak megtekintése egy teljes félnapot vett volna igénybe; ez fönt van ugyanis a Kármel-hegyének legmagasabb csúcsán, 580 m magasságban, hol a Karmelita atyák néhány évvel ezelőtt egy kis kápolnát is építettek.

Íme! már néhány órai szentföldi tartózkodás is milyen gazdag és mély benyomásokkal töltött be mindnyájunkat, mert a Szentföldnek kimondhatatlan nagy varázsa egyszerre megfogja a hívő lelkeket. Ereztük, hogy itten valóban a kövek beszélnek, de persze a hitközönyös, profán turista nem tudja vagy talán nem is akarja megérteni szavukat, melyeket csak az alázatos zarándok mélyenhívó lelkének mikrofonja képes felfogni. Illés próféta tüze a mi szívünket is lángragyújtotta azzal a szent vágyakozással, hogy vajha ma is támadna egy Illés próféta, ki visszavezetné korunk romlotterkölcsű, hitközönyös, hitetlen, tülekedő tömegeit az egy igaz Istenhez.

Mikor a templomból kiléptünk, a nap már lemenőben volt és csodálatos színekben ragyogó fényével tündérien világította meg azt a páratlanul szép körpanorámát, melyet a Karmeliták új zarándokházának, a „Stella Maris“-nak tetejéről élveztünk. Nincs ecset, mely le tudná festeni és nincs toll, mely le tudná írni az elibünk tárult, percről-percre változó szép képet. A nyugati és északi láthatáron a tenger végtelen tükre ragyogott a szivárvány minden színében, mélyen alattunk a partokon Haifa házai mint apró játékszerek tarkállottak; északkeleten pedig a galileai hegyek mögött, a Libanon és Nagy-Hermon havas ormai voltak mintegy csak rálehelve a lilás égboltra. Kelet felé az Ezdrelóni síkságba pillanthattunk be, míg déli irányban az efraimi és júdeai hegyek vidékét láttuk.

Nem győztünk betelni a tündéri szép látvány szemlélésével és még a lapos tető egyik sarkában levő világítótoronyba

is fölmásztunk, hogy megtekintsük azokat a hatalmas reflektorokat, melyek esténként messze bevilágítanak a *tengerbe* és villanásukat még Jaffából is lehet látni. Meglehetősen forgalmat csináltunk a kolostor kis boltjában is, mert a szép kegytárgyakból, fényképekből, albumokból és más emléktárgyakból, no meg a híres kármelhegyi cseppekből és likőrből, melyet az itten oly dús választékban termő gyógyfüvekből és növényekből készítenek a szerzetesek, mindenki bőségesen vásárolt. Szentföldi első vacsoránkat ez alkalommal a Stella Maris tágas éttermeiben fogyasztottuk el, melyekben hajdan *Abdallah pasa* fényes udvarával tanyázott, mikor 1821-ben a kolostor romjából magának itt kényelmes szép lakot építtetett és amelyet a Karmeliták később zarándokházzá alakítottak át. Időközben a jó Karmelita atyáktól alapos információkat szereztem a helyzetről, mert autóvállalkozóink még az est folyamán azt jelentette, hogy csupán Názarethbe tudunk bemenni, de már a Tábor-hegyére sem juthatunk föl, mert ott tegnap óta nagy harc folyik; Szíriában pedig a keresztényeket mészárolják és mint hírlik, 20.000 drúz közeledik északról a palesztinai határ felé, melynek mentén az angolok nagy sietséggel drótkadályokat készítenek és lövészárkokat ásnak.

Persze mindebből egy árva szó sem volt igaz, csupán az volt a tényállás, hogy a már végletekig elkésérített arabok fegyvert emeltek a betolakodó zsidók ellen, néhány százat megöltek közülük, de különbeni békés szándékuknak az által is kifejezést adtak, hogy a keresztények házait ők maguk jelölték meg a falra meszelt nagy keresztel, hogy bántódás ne érje őket; Szíriában pedig teljes a nyugalom, mint azt megtudtam. Mindezekről persze nem szóltam V. autóvállalkozónak, kinek ugyancsak hosszúra nyúlt az ábrázatja, mikor vacsora után kihirdettem zarándoktársaimnak a másnapi programot, többek között azzal a célzatosan hangsúlyozott intézkedéssel, hogy a kiadott tervtől eltérően, lehetőleg már holnap délután föl fogunk menni a Tábor-hegyre, mert az ottani nagy csatából mégis csak látni akarunk valamit. Az autóvállalkozó persze megkísérelte az ellenkezést, de most már nem engedtem, hanem teljes eréllyel vettem kezembe a vezetés felelősségteljes feladatát, mely nemcsak a zarándokok testi biztonságát kell, hogy szem előtt tartsa, hanem azt is, hogy érdekeiket megóvjja a ki-

talált rémhírekkel szemben. Csak most tudtam meg, hogy a minden ilyen rémhírekre erősen reagáló fiatal ember, az indulásunk előtti napon olyan tartalmú sürgönyt küldött nekem, hogy semmi körülmények között se merjünk útrakelni, de szerencsére ezt a sürgönyt csak hazaérkezésünk után kaptam meg, mert ha idejében megérkezett volna, csak fokozta volna az indulásunkat megelőző napok izgalmát. Esti ájtatosságunkat ismét a templomban tartottuk meg, majd pedig a kolostor előtti nagy térség közepén álló Szűz Mária szoborhoz vonultunk, hol sok szép éneket zengtünk bele Kármel-hegyének kedves, áhíratos légkörébe. Ezt a magas gránitalapzaton nyugvó és a tenger felől is messzire látható szép szobrot a csilléi zarándokok állították fel. 1931 év tavaszán a világ minden részéből idesereglett Karmelita elektorokkal találkoztunk itten, amint éppen csoportképet készítettek róluk; akkor is a szobor tövében énekeltek és imádkoztak nagy áhítattal közös rózsafüzérünket, ami annyira meghatotta a jó Karmelita atyákat, hogy lelkes tapsviharban törtek ki: „Bravó! Bravó! íme a magyarok nem szégyenlik az evangéliumot!”

Felejthetetlen szép volt az este is a bájos Kármel-hegyén, mert mikor már teljes sötétség borult a tájra, mint apró szentjánosbogarak, a lámpáknak ezrei gyulladtak ki a szárazföldön és a tengeren. A kármelhegyi világítótoronynak széles fény kévéje méltóságteljes lassúsággal sepegte végig a tengert; először jobbról balra, majd pedig balról jobbra, miközben mint apró játékszerek tűntek föl néhány másodpercre az angol cirkálóják, mikor át-át haladt rajtuk a reflektor vakító fénykévéje. De nem maradtak tétlenül a hadihajók fényszórói sem, mert ezek meg a partot kaszálták végig vakító fénysugaraikkal. Nappali fényben tündöklött a kolostor is, mikor a fénykéve vonalába került és éles fekete árnyékot vetett a térre, melyen állottunk. Az égbolton a csillagok milliárdjai ragyogva pislogtak le reánk, a mélyben pedig a hadihajókról a magasba lőtt világítórakéták zöld, kék és piros csillagai tették még változatosabbá a szép képet.

Lassan-lassan a hold óriási fényes tányérja is feljött a tenger fölé, hogy csillogó, villogó, tündöklő ezüstoffátolát ráborítsa a Kármel bájos tájaira. Az ünnepies, néma csendben csak a tenger hullámainak csobbanása hangzott föl hozzánk és az

olajfák sápadt, zöld levéllombjait titokteljesen suttogtatta meg a tengeri hús szellő. A kolostor tornyában méltóságteljes lassúsággal ütötte el az óra a tizenegyet és mielőtt a Stella Maris kedves, tiszta szobáiba aludni tértünk, még egyszer fölcsendült a néma, szép éjbe az ének:

*Te vagy földi éltünk vezércsillaga,
Édes reménységünk, kegyes Szűzanya.
Téged rendelt jó Anyánknak az Isten Fia!
Azért áldunk örvendezve, ó Szűz Mária!*

*

*

*

Legutóbb 1932. novemberben jártam Haifában és a Kármel-hegyén, Magyarország szentföldi biztosával, Majsai Mór atyával és Gróf Spee német bencés atyával, ki éppen heti gyóntatását végezte lent a Genezáreth tavánál, a tabighai szép német telepen és onnét visszajövet, Názárethben csatlakozott hozzánk, hogy együtt menjünk át Haifába. Régi kedves barátom meghívására ezúttal nem a Karmelitáknál, hanem a pompás kényelemmel berendezett német hospitiumban, a Kármel-hegy gerincén épült „Éliás Ruhe“-ban szállottunk meg.

Már erősen alkonyodott, mikor Názárethből a pompás, aszfaltos úton, szakadó esőben indultunk el Haifába, melyen áthaladva, jól gondozott serpentineken kapaszkodott fel az autónk a csinos villákkal és kertekkel szegélyezett erdei úton. Az eső ekkor már elállott és bár Haifa kivilágított kikötőjével igen szép látványt nyújtott, a sötét, gomolygó felhők mögül ki-kikandikáló holdvilágnál, de csak másnap reggel tudtuk igazán élvezni a hospitium erkélyéről elibünk táruló szép képet. Balra tőlünk a Kármel-hegy szép, zöld gerince ereszkedett le, mélyen a tengerbe; friss, üdezöld dús berkeiből kimagasló ciprusfák és csinos, fehér villák mosolyogtak felénk; előttünk a végtelen tenger, Haifa tágas öblével, pálmafákkal telezsórt házcsoportjaival, míg jobbra a galileai és szír tengerpart körvonalai vesztek el a lilás reggeli ködben. A sárgás-rózsaszínű égbolton a legbizarabb felhőalakulatok gomolyogtak a pasztellszínekben tündöklő bájos vidék fölött, melyet a felhők közül minduntalan kibújó nap, a legsajátságosabb megvilágításba helyezett. A várostól északra az acrei nagy síkságról mint ezüst szalag csillámlott föl a kanyargós Cison folyó, mely a tegnapi esőben úgy megáradt, hogy még ma is láthat-

tunk vizet a különben mindig száraz medrében. A sötét felhők mögül előtörő fénynyaláb élesen világított Acre városának fehér házaira és a tengerbe mélyen benyúló hegy fokára. Sokáig gyönyörködtünk a történelmi táj szépségeiben, miközben kellemes meglepetéssel szemléltem innét a magasból, hogy a haifai kikötő nagy mólója már készen van és így most már bármilyen időjárásnál is partra lehet szállani, nem úgy, mint régen, amikor bizony nem egyszer előfordult, hogy a hajó sem Jaffában, sem Haifában nem tudta letenni utasait, hanem továbbvitte azokat Beirutba.

Az angolok most mindent elkövetnek, hogy Haifát, mint az Egyiptom, Szíria és Mezopotámiából itt összefutó vasutak fontos gócpontját kiépítsék és mióta megkezdték nagyszabású kikötő építési munkálataikat, a város hihetetlen nagy fejlődésnek indult. Mintha nem is abban a városban jártam volna, hol alig másfél évvel ezelőtt fordultam meg utoljára. Egész utcasorok, hatalmas raktárak, bérházak, villák épültek azóta és azt hiszem, hogy nem soká fog tartani, míg a város szélén lévő szép sudár pálmaerdő is bekerül a városba, melynek környékén oly jól esett most a fürdés a tenger nagyszerű hullámaiban. Már ma is 50,000 ember él Haifában, de mondják, hogy hamarosan el fogja érni a százezret is; persze a zsidó bevándorlók révén, kik máris csaknem a harmadát teszik ki a város lakóinak. A már üzemben levő nagy olaj-, szappan-, pászka- és cementgyárak, valamint a nagy malmok is, mind a zsidók tulajdonában vannak. Haifa különben egyik fő gócpontja a cionista telepítésnek, mert a város körül a föld is, ameddig a szem ellát, mind az övék. Haifa és Acre között nem kevesebb, mint 5000 katasztrális holdon kezdték meg a gazdálkodást. Már a Kármel hegyét is ellepték a zsidók, hol különböző telepeik, villáik és üdülőhelyeik vannak. Kétségtelen, hogy a zsidó nagytőke erősen nekilátott Palesztina meghódításához, de hogy hogyan fog végzödni ez a hódítás, azt senki megmondani nem tudja. A városban több intézményt meglátogattunk, a többek között az arab elemi iskolát is, hol a gyermekek énekszóval fogadtak, azután a tanító kiszólitott egy pöttömnyi kis fiút, ki nagy hévvel szavalt el egy hazafias verset, melynek mindig az volt a refrénje: „Hazánkat elrabolni nem engedjük, én palesztinai vagyok“, miközben nagy lelkesedéssel ütött mindig a mellére,

fekete, nagy szemei pedig vésztojósóan szikráztak. Megtekintettük a németek másik hospitiumát is, mely lent van a városban és amelyet szintén a Boromeai-apácák tartanak fent mintaszerű pedantériával és kitűnő, ízletes konyhával; hatalmas kertjükben kedvünkre elgyönyörködtünk a gyümölcsfel megrakott szép narancs, citrom és citronád ültetvényeikben, meg a több, mint százéves hatalmas, terebélyes fügefában, melynek ágai sátorszerűen borultak a talajra, tágas, zöld lugast alkotva.

Felejthetetlenül szép volt reggel az esőtől felfrissült, napfényes, tiszta levegőben a sétánk az Elias Ruhéból a Karmeliták kolostoráig; mintha nem is november, hanem inkább tavasz lett volna, oly szép üde volt körülöttünk a vegetáció. A kertekben mindenütt élénk színű virágok illatoztak és a kerítésekről, meg a villák falairól, erkélyeiről szinte hihetetlen buja zuhatagokban csüngtek le a bougainvilleák biborlila, dús fürtjei; sok fa és bokor teljes virágdíszben pompázott, a datolyapálmákról pedig aranyárga fürtökben lógtak le az érett gyümölcsök. Az őszenek még sehol semmi nyomára sem bukkantunk, mert még a lombhullató fák levelei is csak itt-ott kezdtek sárgulni. Péter Mór a kármelhegyi Szűzanya díszes főoltáránál mondta miséjét és én voltam oly szerencsés, hogy ministrálhattam neki. Nem voltak zarándokok jelen, csak egy öreg Karmelita atya és öreg bencés barátom hallgatták a szentmisét, melynek végeztével hosszasan időztünk a Stella Maris zarándokház lapos fedelén és élveztük a bájos tájat, melytől ismét búcsúznom kellett. Úgy él most szívemben és emlékemben a bájos Kármel-hegye, mint ahogyan utoljára láttam: virágosán, üde zölden, a ragyogó őszi napsütésben.

Este 11 órakor indult hajónk haza a vén Európába, de éjfélkor még mindig ott álltam az „Itália“ hátsó fedélzetén és néztem, néztem, hogy miként nyeli el a távolság köde a fényesen kivilágított haifai öblöt. Csak a kármelhegyi világítótorony fényvillanásai tettek még három óra elmúltával is rövid búcsúlátogatásokat a hajónk fedélzetén. Sohasem fogom elfelejteni azt a megható, bájos élményt, melynek akaratlanul is tanúja voltam akkor este. Egy írországi fiatal Karmelita, ki három évet töltött a Szentföldön, hol nemrégiben szentelték pappá, utazott velünk a hajón, de nem vette észre, hogy alig pár lépésre tőle egy

sötét sarokban ültem. Ő is búcsúzkodni akart a kármelhegyi Szűzanyától, azért jött a hajó legvégére, hol letérdelt és majdnem egy teljes órán keresztül kitárt karokkal énekelte halk hangon a szép zsoltárokat Szűz Mária tiszteletére. Közben többször áldást adott a világítótorony felvillanó fénye irányában, majd nekitámasztva fejét a hajó vaskorlátjához, buzgón imádkozott, miközben nem egyszer vette elő zsebkendőjét és törölte le a szemeiből kicsorduló könnyeket. Vájjon mit érezhetett ez a derék fiatal szerzetes a szívében, mikor végre ő is aludni tért kabinjába? Elbeszélte másnap, hogy otthon, Írországban özvegy édesanyja, egy nővére és egy fivére várják, kiket már három éve nem látott és hogy most Rómába utazik még egy évi tanulmányra és majd csak azután térhet hazájába. Mély gondolatokba merülve mentem le én is kabinomba és már le is feküdtem, de nem volt nyugtom és egyszerre csak azon vettem észre magamat, hogy ismét fenn állok a hajó legfelső fedélzetén a szép, csillagos éjszakában és nézek, nézek a Kármel-hegye felé . . .

A világítótorony fénye már nem látszott, de azért még egy utolsó, talán legutolsó üdvözlést küldtem nemcsak a Szűzanya kármelhegyi szép trónusának, hanem az Úr Jézus szent szülőföldjének is. Néztem a tovarohanó fehér tarajos nagy hullámhegyeket és hullámvölgyeket és miközben rózsafüzéremet imádkoztam, arra kértem Kármel ékességét, Palesztina királynéját, hogy ne ez legyen az utolsó búcsúzásom az áldott földtől.

Názarethben.

A Kármel szent hegyén eltöltött búbajos est szép emléke-
Aitól mámorosan, köszöntöttük a felkelő ragyogó napot a „Stella-Maris“ zarándokház lapos tetejéről. Az elválásnak mindig kellemetlen érzését csak az az örömteljes tudat enyhítette, hogy nemsokára Názarethben, a Szent Család édes otthonában leszünk, azon a vidéken, hol Jézus földi életének legnagyobb részét töltötte. A búcsúzás okozta fájdalom és az új szent tájak látása iránti vágyakozás édes örömeirészeinek gyors

váltakozása végig kísérik a zarándokot az egész Szentföldön, mert az idő többnyire igen rövidre van szabva, tehát sietni kell, pedig most is, milyen szívesen töltöttünk volna még néhány napot a Kármelen, melyet minél többször látunk, annál inkább megkedvelünk.

Bár Szűzanya oltáránál és Szent Illés barlangjában jókor reggel már hallgattunk szentmisét, a hivatalos, érseki mise názárethi programunk első pontjául volt kitűzve, mert szentmisével és szentáldozással akartuk köszönteni a megtestesült Igét abban a kedves szűz liliom fehér városkában, melyet oly találóan nevezett el Szent Jeromos a virágfakadás városának, melynek neve arabul is „*Nezer*“, rügyet, bimbót jelent, mely igen találóan illik is rá, mert hiszen tényleg ott fakadt, ott rügyezett és nyílott ki az emberi nem legszebb virága, a testet öltött és földre szállott isteni Megváltó. Alázatos bűnbánó tiszta szívvel akartuk köszönteni a Boldogságos Szűz Máriát, kiben valóra vált a megtettesülés szent titka, hogy befogadhassuk a kegyelmek és lelki örömök áráját, melyet az alázatos szívűeknek Jézus maga ígért meg, ki a mélységes megalázkodásnak oly sok és főséges tanújelét adta Názarethben.

Őszinte fájtó szívvel búcsúztunk a jó Karmelita atyáktól, kik ott tartózkodásunk alatt szeretetük és figyelmességük minden melegével elhalmoztak. Könnyes szemmel zengtük el a Szűzanya szobra előtt szép búcsúénekünket: „ó Mária! ó Mária! ó Mária! segíts!“ Azután az élen érseki vezérünk Mária lobogós autójával megindultunk lefelé a hegyről, miközben nem győztünk betelni a kék színben ragyogó tenger gyönyörű képével, mikor a ciprusokkal, oleanderekkel, babérfákkal meg hatalmas kaktuszokkal szegélyezett pompás úton lefelé suhantak kocsijaink. Leérve a tengerpartra még egy búcsú pillantást vetettünk a kedves kolostorra, azután délkeletnek fordulva, Haifa nyüzsgő utcáin már csak lassabban haladhattunk, sőt negyedórára pihenőt is tartottunk, hogy autóink kedvükre teleihassák magukat jófajta benzinnel. Fotográfusaink persze kihasználták az időt, hogy érdekesebb utcai jeleneteket megörökítsenek, éppen alkalmas pillanatban haladt el mellettünk az okos kis csacsi vezette, nehéz terhekkal megrakott teve karaván, festői viseletű fellahokkal és beduinokkal; persze jó üzleteket csináltak a képes levelező lap árusok is, míg csak sípom éles hangja véget nem vetett egyszerre minden vásárnak.

A midössze 38 kilométer hosszú utat egy óra alatt tettük meg, mert az útépitési munkálatok miatt minduntalan a mellékutakra kellett letérni, de persze azóta már pompás aszfaltos út vezet végig úgy, hogy 40 perc alatt kényelmesen be lehet futni Názárethbe. Hú kísérőnk volt a Haifából a Genezáreth-tó déli végéhez vezető keskenyvágányú vasútvonal, mely az Ezdrelóni síkság kellős közepét metszi át, hogy a Jordán és Jármuk völgyén keresztül bekapcsolódjon a hedzsaszi nagy vonalba, mely Damaszkustól Mekkába vezet. A vasút Názárethet messze elkerüli, csupán tőle mintegy 10 kilométernyire délre, lent a völgyben, *Afuleh-né* van megálló helye. Találkoztunk is, egy ugyancsak prüszkölő kis kávédaráló vontatta hosszú tehervonattal, a gaz fölverte, nem nagyon biztatóan kinéző pályán. Jobbról a Kármel-hegy szép zöld hegyvonulata nyújtott bájos képeket, míg balról a Cison termékeny lapályára nyílt kilátásunk. Csupa zsidó telepítések között jártunk, mert Haifától kezdve egészen a Jordánig csaknem az összes termő föld mintegy 80 km hosszúságban és 5—6 km szélességben az ő kezükben van. Elhaladtunk Palesztinának legnagyobb gyáripari telepe, a „*Nescher*“ cementgyár mellett és láttuk a gyár körül a munkások telepítvényeit is, melyek valóban iskolapéldája annak a nagy szívósságnak, mellyel a zsidók Palesztinát meghódítani akarják. Palesztina összes cement szükségletét még 1923-ban is a külföldről fedezte mintegy 1 millió font sterling értékben, de ma már a behozatal mindössze 20,000 fontra zsugorodott össze. Főleg jugoszláv és lengyelzsidó telepítvényesek laknak ezen a vidéken. Utunk a hegyoldalon vezetett és különösen akkor vált érdekessé, mikor elértük a szép serpentineket, melyek merész kanyarodókkal vezetnek föl a 350 m magasán fekvő Názárethbe. Mindnyájan kémlelő szemekkel lestük, hogy mikor pillantjuk meg a várost, de hiába vártunk, mert a nyugati irányból közeledő vándor szemei elől csaknem az utolsó pillanatig rejtve maradnak házaik, melyek a délnek nyíló völgykatlannak nyugati oldalán kúsznak föl a magasba a hegyen. Csupán a francia Szaléziánusok hatalmas árvaházát sötét karcsú ciprusaival, kettős tornyú templomával és azt a meredek sziklaszakadékot, melybe az Úr Jézust a zsidók le akarták taszítani, pillanthattuk meg már a távolból.

Még nem volt 8 óra, mikor autóink megállottunk a Fe-

rences barátok kétemeletes impozáns szép termésköböl épült Casa-Novája előtt. Boldogan ugrottunk ki autóinkból és sietünk föl a virágokkal dúsan befuttatott szabad lépcsőn a zárandokház széles földszinti folyosójára, hol azonnal körmenet-
hez sorakoztunk és az Annunciáció-templom harangjainak zúgása mellett, kezünkben lobogó gyertyával, Mária énekeket énekelve vonultunk be a Casa-Novától csupán egy keskeny utcával elválasztott Angyali üdvözet templomába, melynek díszes főoltára alatt van az a sziklába vágott helyiség, melyben a Boldogságos Szűz Máriát az Úrnak Angyala köszönté.

Lehetetlen leírni azt az örömteljes boldog érzést, azt a szent elfogultságot, mely mindnyájunkat áthatott, mikor az orgona bugása mellett az egyszerű de kedves templomba beléptünk; ujjongott a lelkünk és valahogyan hevesebben dobogott a szívünk, mikor zengő énekekben adtunk hálát a jó Istennek, hogy minket ide elvezérelt. Sokszor megfigyeltem zárandoktestvéreimen és magamon is tapasztaltam, hogy azok a könnyek, melyek ilyenkor kicsordulnak a szemekből, valóban az igazi boldogságnak könnyei, melyeket pénzért megvásárolni nem lehet, mert azokat csak az igazi hit, az együttesen átértett alázatos zárandoklás képes fakasztani. Mély meghatottsággal mentünk le a széles lépcsőfokokon Szűzanya hajlékába és összeszedett lélekkel hallgattuk érsekünk miséjét az Angyali üdvözet oltaránál, magunkhoz véve az Úr Jézus Szent Testét ott azon a szent helyen, ahol az Ige valóban Testté lőn. Szent megihletődéssel olvastuk az oltár márványába vésett csodálatos szavakat: „*Verbum Caro Hie Factum Est*“. A Szentföldön először járt zárandokok itt érezték első ízben annak a „*Hic*“ szónak, csodálatos lenyűgöző erejét, mely oly sokszor markol bele minden igaz zárandoknak a szívébe, lelkébe még akkor is ha már ismételen be is járta az összes szent helyeket, sőt merem állítani, hogy minél többször adatik meg valakinek a nagy kegyelem, hogy végig zárandokolhasson a Szentföldön, annál jobban megfogja lelkét a szenthelyek varázsa, ami természetes is, mert az ismételt látogatásoknál már mindinkább elmaradnak a zavaró mellékkörülmények és így zavartalanabban összpontosíthatja minden figyelmét és áhítatát a szent emlékek fölötti elmélkedésre, milyenek itt Názárethben, hol az Úr Jézus egész ifjúságát töltötte, bőségesen akadnak.

Már egyedül az a tudat, hogy most oly földön járunk, melyet Jézus szent lábai is érintettek, kimondhatlan boldogsággal és áhítattal tölti el az embert, mert érzi, hogy az ártatlan gyermeki-öröm boldogsága mily kedvesen zsong bele lelkébe, szívébe. Itt igazán nincs helye kételkedésnek, vagy vitának, mert még a legmegrögzöttebb kétkedő, vagy a szent események helyeit centiméter pontossággal kereső, sőt még a világjáró turista is kénytelen elismerni, hogy a szentcsalád ősi fészkeiben vagyunk, hol e bájos vidéknek minden röge, pora csak Ő róluk beszél. Ez a fölemelő gondolat és bizonyosság vidámítja a zarándok szívét és emeli lelkét, gondolatait közelebb Istenhez és az ő Szent Anyjához, a Boldogságos Szűz Máriához. Ezt a megelégedeti boldog örömet éreztük mi is Názárethben, mikor az isteni Vándor szent lábanyomain járva, megfüröszöttük és erősítettük lelkünket az áldott földből kiáradó csodálatos evangéliumi légkörben.

Közel 2,000 év óta persze sok minden megváltozott itten, de az általános kép, főleg a vidék panorámája ma is olyan, mint volt, mikor még az Úr Jézus simogatta végig szemével e bájos táj minden részletét. A város körüli magaslatokról sokszor elgyönyörködtem Názáreth kedves fekvésében; sorra vettem a festői halmokat, kilátó pontokat, és mindig fedeztem föl valami újat, bájosát, amit egy másik pontról eddig nem láttam. *Jebé-es-Sih-nek* nevezik az arabok az Ezredlóni síkság északi szélét határoló mintegy 15 km hosszú hegygerincet, melynek a közepén fekszik Názáreth, katlanszerű hajlásban, melyben egymás hegyén-hátán kúsznak föl a magasba a városnak barátságos házai. A füge és olajfaligetek, meg a szép virágos kertek zöldjéből kedvesen mosolyognak ki a régi egyszerű házak, tarkítva a legmodernebb európai építményekkel, középépületekkel és virággal befuttatott kedves villákkal. Itt-ott sötét lombú, sudár ciprusfák dugják föl fejüket a magasba, melyek a hatalmas kaktusz-sövényekkel és pálmákkal erősen keleti jelleget adnak a városnak. És milyen bájos Názárethnek páratlan szép körképe: északon a mindinkább magasodó galileai hegyvidék, mely fölött tiszta időben a Nagy-Hermon hóval fedett csúcsát is lehet látni, délen az Ezdrelóni síkság fölött a gilboai és efraini hegyvidék, keleten pedig a Dzsolán hatalmas hegylánc zárja el a kilátást, de kissé lejjebb a Tá-

bor-hegyének kerek kúpja mellett a Transjordán hegyeknek lilás vonulatát is jól lehet látni, míg nyugaton, a Földközi-tenger végtelen tükre csillog, a Kármel szép zöld hegyfokánál.

Valami csodálatos szent áhítat fogja meg az ember lelkét, mikor e bibliai tájak szemlélésébe merül; ez tehát az Úr városa, ki mint Szent Máthé olyan szépen mondja, azért jött ide lakni, hogy beteljesedjen a Próféta jóslata: „Názárethi lesz az ő neve“. Jézus idejében csak igen jelentéktelen kis eldugott falucska lehetett, mert hiszen az ó szövetségi írások egyáltalában nem is említik, de meg a Szent Családnak komoly okai voltak arra, hogy e rejtett kis falucskában őrizze és nevelje az isteni gyermeket a legszerényebb visszavonultságban. Bár Jézus földi életének legnagyobb részét Názárethben töltötte, csak kevés helyi emlék maradt fönt utána, de ezek azután valóban hitelesek, mint az elsőnek említett Angyali üdvözlés szentélye is, mely az évszázadok folyamán újból és újból előkerült a romok közül, mert a szent tisztelet és a hagyományokhoz való makacs ragaszkodás megőrizte a történelem legvéresebb viharaiban is szent emlékét. De önkéntelen őrzője volt Szűzanya házának a zsidók és a pogányok féktelen gyűlölete is, mely még attól sem riadt vissza, hogy a döglött barmaikat, tevéiket és szamaraikat, abban a szent barlangban nyúzássák meg, melyben az Ige Testté lőn. A Szent Család házának sziklához épített külső részét ezért vitték át az angyalok oly csodálatos módon Lorettóba, melyet hazafelé menet mi is fölkerestünk. Bár a názárethi szentély első négy századának történetéből vajmi keveset tudunk, de teljesen bizonyos, hogy már az első keresztények, kiket a zsidók és a pogányok megvetésből neveztek Názárethieknek, igen nagy tiszteletben tartották mindazokat a helyeket, melyek az Úr Jézussal és a Szent Családdal vonatkozásban állottak, mert különben Nagy Konstantin császár, közvetlenül a kereszténység diadalra jutása után, az Angyali üdvözlés barlangja fölé nem építhetett volna fényes bazilikát, mely a IV. század derekától egészen a XI. század végéig hirdette a megtestesülés nagy titkának szent emlékét. Kevéssel azután, hogy a kereszties vitézek bevonultak Jeruzsálembe, a szaracénok 1100-ban elpusztították a bazilikát, úgyhogy a Galilea meghódítására kiküldött Tankréd lovag már csak a romokat találta ott, melyeket a kereszt-

tesek újból fölépítettek ugyan, de sajnos, az új templom nem sokáig hirdethette Isten dicsőségét, mert Bibars, az egyiptomi szultán, a XIII. század derekán ismét földig romboltatta. Szent Lajos francia király, 1254 év tavaszán, mikor egyiptomi fogása után alázatos szívvel zarándokolt el Názarethbe, még látta a templomot. Igen szomorú napok következtek ezután, mert mikor a keresztes vitézek 1291-ben végleg távoztak a Szentföldről, ugyancsak elmentek a nyugatról ide sereglett világi és szerzetes papok is, csupán a Ferences barátok tartottak ki hűségesen, hogy vérükkel is megvédjék a szent helyeket. Már a XIV. század derekán sikerült is nekik a názarethi szentély romjai közé telepedni és bár a pogányok őket onnét ismételten kiűzték, 1620-ban a templomot megint csak fölépítették. A barátok hősiiesen túrték a beduniok és drúzok örökös zaklatásait, de azt nem tudták megakadályozni, hogy 1638-ban a beduinok a szentélyt újra le ne rombolják. A Szentföld derék őreit azonban még ez a sok szenvedés, vértanúság és az ismételten rájuk rótt hatalmas pénzbírság sem tudta visszarontenteni attól, hogy a legnagyobb szívóssággal ne ragaszkodjanak kedves szentélyükhöz, mert hiába üldözték ki őket Názarethből, alig három év elteltével ismét visszajöttek oda és a romokon fölépített kis kolostorukban, úgy a hogyan tudtak, ismét berendezkedtek, hogy ott legalább a szentmisét bemutatassák mindennap. Ez a harmadszori kísérletük sikerrel is járt, mert bár még 90 esztendőn át kellett elviselniök a törökök kegyetlen zaklatásait és ismételt betöréseit, de most már végleg ott maradtak, sőt 1730-ban, az akkor ott uralkodó embersegesebb érzelmű sejktől még arra is engedélyt kaptak, hogy a templomot fölépítsék, de nagyon megbénította kezüket az a határozott kikötés, hogy az építkezést 7 hónap alatt be kell fejezniök. Még ma is ez a templom áll Názarethben, mely persze azóta több-kevesebb javításon ment már keresztül, és az ember valóban bámulja a szeretetnek csodálatos erejét, mely oly mostoha viszonyok közepette, oly rövid idő alatt ily kedves kis templomot tudott oda varázsolni, különösen ha még azt is megfontoljuk, hogy a szakadár görögök már abban az időben is erősen áskálódtak ellenük, a fényes portánál.

A barátok már ekkor kezdték kutatni a IV. századbeli bazilikának az alapjait, de persze az építésre kikötött rövid, zá-

9. Tabarijeh a Táborhegy tövében.

10. A Táborhegy szerpentinjei.

11. „Az Úr Színeváltozási bazilika“ a Táborhegyen.

12. A táborhegyi bazilika belseje.

13. Názareth látképe.

14. Ahonnan Jézust le akarták taszítani.

15. Názáreth, a zarándokház (Cappuccinok)

ros határidő, meg a mohammedánok ellenséges érzülete miatt, akkoriban nem sokra mehettek és csak itt-ott került a napfényre egy-egy faragott oszlop, mozaikdarab vagy falmaradvány. És később is hasztalan törekedtek a barátok arra, hogy a templom körüli telkeket és rozoga házakat megvásárolják, mert a mohammedánok fanatikus gyűlöletén minden jószándékuk megtörött.

Csak újabban tudták azokat jó pénzért megszerezni, hogy rendszeres és szakszerű ásátások útján a felszínre hozzák a régi bazilika alapjait. Mi már láttuk az ásátások nagyszerű eredményeit, melyek véglegesen tisztázták azt a sokat vitatott kérdést, hogy a mai templom valóban csak alig egynegyedrészt teszi ki a régi bazilikának és csak a régi bazilika kereszt-hajójának a helyét foglalja el. A munkálatok alatt felszínre került gyönyörű faragású oszlopfejek, domborművű kőfaragványok, edények, pénzek és még sok más érdekességeket a már fölépült szeminárium monumentális épületének kis múzeumába helyezték el, hol nem győztünk betelni azoknak szemlélésével.

Most azon fáradoznak a barátok, hogy az ősi alapokon ismét fölépítsék Konstantin bazilikáját, mely ha egyszer majd elkészül, valóban méltó dísz lesz Názarethnek. Szent József műhelye fölött már készen van a szép nagy templom, melyhez közvetlenül csatlakozik a terméskőből épített szeminárium a noviciusok részére, mely viszont az építendő bazilikával lesz szerves összefüggésben, úgyhogy ez a hatalmas épületcsoport messze ki fog tűnni a városnak képéből. Látva a régi századoknak e beszédes tanúit, még nagyobb érdeklődéssel és áhítattal vettük szemügyre az Angyali üdvözet szentélyének minden legkisebb zegét-zúgát, melyet a reggeli szentmise alkalmával csak futólag tekinthettünk meg. A háromhajós templomnak középső hajójában az apsisnak aranycsillagos, világoskék boltíve alatt mintegy három méter magasan áll a díszes főoltár, mely mögött a szép oratórium foglal helyet. A főoltárhoz, mely boldogult királyunk, Ferenc Józsefnek az ajándéka, mindkét oldalról díszes karfázatú lépcsőkön lehet feljutni, melyek között a középben ugyancsak lépcső vezet le egy díszesen kiképzett főkapun keresztül a főoltár alatti barlangüregbe, mely a Szent Család házának sziklába vágott belső helyisége volt. A 15 fokú lépcsőzeten lemenve, először egy téglányalakú előcsarnokba jutunk, melyben jobbról a Szűzanya szüleinek, Szent Joachim

és Szent Annának, balról pedig az Ég küldöttének, Gábriel arkangyalnak szentelt kis oltárokat találjuk. Ezt az előcsarnokot az „Angyal-kápolnája“-nak nevezik, melyből két fehér márványoszlopon nyugvó, öt ezüst öröklámpással díszített árkados kapun keresztül még további két lépcsőn kell lemennünk, hogy az Angyali üdvözlés tulajdonképpen szentélyébe jussunk, melyet egy, a közepén álló, kétoldali oltár oszt egy elülső kisebb és egy hátsó nagyobb részre. Az egyetlen oltárlépcsőn nyugvó kis oltár képe az Angyali üdvözlést ábrázolja; az oltár menzája alatt öt kis örökmécses függ a padlón elhelyezett márványrózsa felett, melyet a zárándokok csókjaikkal szoktak illetni. Meg kell emlékezni arról a két kőoszlopról, melyek az evangélium oldalán láthatók és amelyekről azt tartják, hogy azok Szűz Mária és az angyal helyét jelzik, mely hit onnan eredhet, hogy a középkori zárándokok beszámoltak arról is, hogy az egyik oszlopon Gábor arkangyal képe még egészen jól kivehető volt. A valószínű tényállás pedig az, hogy a IV. században ezzel a két oszloppal támasztották alá a barlangüreg boltozatát, ma ugyan már csak az egyik oszlop felel meg rendeltetésének, mert a másik oszlopot, melyet a Szent Szűz oszlopának tartottak, az afrikai mórok a talaj fölött mintegy embermagasságban széttörték, mert kincseket sejtettek benne; azóta ez az oszlopcsonk a mennyezetről lóg alá, melyhez erős vas-
kapcsokkal van hozzáerősítve s nehogy valaki a fejét beleüttesse, alája egy kis kőoszlopot helyeztek el, mely alkalmas ülőhelyül is szolgál. A barlangüreg falai fehér márvánnyal vannak borítva, csupán a mennyezeten lehet látni az eredeti sziklát. Az oltártól jobbra egy kis ajtón keresztül léphetünk be a barlang hátsó nagyobb részébe, hol az oltár képe az Egyiptomból visszatérő Szent Család képét ábrázolja. Ebből a hátsó részből a sziklába vágott 16 fokú lépcsőn lehet fölmenni abba a kis sziklaüregbe, melyet a nép már igen régen Szűzanyánk konyhájának nevezett el, valószínűleg azért, mert ebből az üregből egy kéményszerű nyílás vezet ki a szabadba.

Nagy figyelemmel szemléltük a Gábriel arkangyal-oltára mellett azt a vasráccsal elkerített mozaikpadlót, melynek eredeti föliratából megtudtuk, hogy azt egy *Konos* nevű jeruzsálemi diakónus készítette, a szakértők szerint a IV. században. Aki látta egyszer a názárethi kedves szentélyt és a IV. szá-

zadbeli bazilikának kiásott alapfalait, az csak a legmélyebb megilletődéssel állhat meg e tiszteletreméltó szent romok között, melyek mind ékes bizonyosságai annak, hogy a Szent Család emlékét már a legrégebb századokban is nagy kegyelettel tisztelték és nem úgy, mint a modern kor hitelenei, hitközönyösei és a magukat keresztyényeknek nevező eretnekek egynémelyike, mint pl. egy bizonyos *Zickermann* nevezetű protestáns német úr, kinek útleírásában mély megbotránkozással olvastam, hogy még „*azt sem tartotta érdemesnek, hogy bemenjen az Angyali üdvözlet templomába, hanem csak bekukkantott az ajtón és csak az oltárt látta, mely alatt állítólag az égi üdvözlet történt*“, mert mint tovább írja: „*ezek az úgynevezett szent helyek mind csak később kerültek bele a tradíciókba, így tehát még csak a legcsekélyebb mértékben sem tarthatnak számot a hitelességre*“.

Szegény, szegény, elfogult, elvakult protestáns felebarátom! milyen sivár és üres lélekkel járhattad te végig Palesztinának szent tájait, te, ki nem tudod fölfogni és megérteni, hogy mily nagy értékük van a szent hagyományoknak; de hát minek is mentél te Názárethbe, ha még csak tisztelni sem tudod Istennek Szent Anyját, noha már régen meg vagyon írva, „Tiszteld atyádat és anyádat...“ és csak éppen Jézus Anyját ne tiszteljük? Valóban nem tudja az ember, hogy ilyenkor min csodálkozzék és döbbenjen meg inkább, a vakságon, a logikátlanságon, vagy a konok tagadás szellemén, mely még a názárethi ősi szent emlékeket is kétségbe meri vonni!

Különös figyelemmel tanulmányoztuk a nagy barlanghoz csatlakozó alapfalakat, melyeken a most Lorettóban levő szent ház állott.*)

Názárethi tartózkodásunk alatt sokszor fölkerestük ezt a meghitt, kedves szentélyt, melyben a megnyugvást kereső és a hitben elmélyedni tudó zarándok bármikor is megy oda, felejt-

*) A szentház történetének már egész irodalma van, mert régészek és szakértők megállapították, hogy a Lorettóban levő ház méretei és anyaga mindenben megegyezik az itteni alapok méreteivel és anyagával, úgyhogy ha ezt a házat vissza lehetne hozni Názárethbe, pontosan ráillene az alapokra s hű képét adná annak, hogy miként nézett ki a Szent Család háza kívülről, azaz, hogy hogyan volt ez az épített külső rész a sziklába vájt belső barlanghoz hozzacsatlolva; de különben Názárethben igen sok hasonló lakást lehet még ma is látni.

hetetlen boldog perceket és lelkiörömöket talál. Boldog ember, ki csak egyetlen Ave Mariát is elimádkozhatott itten úgy, mint azt már hosszú évszázadok óta Názárethben imádkozni szokták: „Az Úr angyala itt köszöntötte a Boldogságos Szűz Máriát és az itt fogadta méhében Szent Fiát ...“ Mikor összeszedett lélekkel, remegő ajakkal és vidám szívvel mi is így imádkoztunk ebben a kedves szentélyben, valahogyan úgy éreztük, mintha az egész földkerekség katolikusai imáinak a fókuszában állanánk és mintha a szélrózsa minden irányából, a világ minden nyelvén millió és millió Ave Maria zsongana körülötünk, hogy mielőtt az imádság szárnyain fölszállanának a Menynek Királynő Asszonya égi trónjához, először a szent barlang tiszteletreméltó patinás köveit csókolják végig, melyek tanúi voltak a legelső angyali üdvözlésnek.

Az ős názárethi bazilika valóban méltán viselte homlokzatán ezeket a mélyértelmű szavakat: *Haec est ara in qua primo jactum est humanae salutis fundamentum*, mert Galilea e bájos kis városkájában valóban az újszövetség helyén állunk, melyet az isteni Gondviselés választott ki arra, hogy ez egész emberi nem boldogságának és üdvösségének a csíráját elültesse. Innét indult ki a megváltás nagy munkája, mely 33 évvel később a Golgothán befejeződött; hát hogyan fogná meg az aláztos és hívő zarándok szívét és lelkét az a tudat, hogy azon a helyen áll, hol közel 2000 évvel ezelőtt az isteni követ a Szent Szüzet azokkal a szavakkal köszöntötte, melyekkel azóta a katolikusok száz és ezermilliói üdvözölték és üdvözlik a Boldogságos Szűz Máriát és az élet titokteljes óráján nem múlik el egy másodperc sem, melyben a földkerekség valamelyik pontján föl ne hangzana az angyali üdvözlés Ave Mariája, hogy beteljesedjenek Isten Anyjának *Ain Karim-ban* mondott szavai: „íme, mostantól fogva boldognak hirdetem engem minden nemzedék“. Igen! a szent meghatottság és végtelen boldogság fűti át szívünket, mikor e történelmi, nagy szent helyen elrebeghetik ajkunk: „És az Ige iff Ión Testté és mibennünk lakozék...“ Leírni ezt a nagy boldogságot nem lehet, de mindnyájan éreztük, hogyan áradt be lelkünkbe, szívünkbe az isteni kegyelmeknek az árja, az a varázslatos, szent légkör, mely Palesztina földjéből mindenütt besugárzik a hívő lélekbe.

Amikor kijöttünk a templomból, még sokáig nézegettük

az ásatások nyomán fölszínre került IV. századbéli bazilika alapfalait és kőfaragványait, valamint földrefektetett oszlopait, melyekre a magasból karcsú oszlopon álló szép Mária-szobor mosolyog le két, hatalmas, piros virágokkal megrakott oleanderfa között. A szobor előtt több egymásfölött elhelyezett polcon színpompás cserepes virágok, melyeken át a délignyitónak lila, tölcéses virágokkal megrakott indái egészen a Szűzanya lábáig fölkúsztak. A hangulatos, kedves képet festőien egészíti ki a nagy kőlapokkal kirakott udvar közepén álló díszes ciszterna kőkút, a háttérben látszó néhány ciprussal és pálmával. Amikor öt évvel ezelőtt először jártam itten, a piszkos mohammedán viskók egészen a templom faláig húzódtak föl és nehéz volt elképzelni, hogy hol is állhatott az ősi bazilika, de ma már az az egész tér szabaddá van téve, úgyhogy egészen tisztán lehet látni a helyzetet. Örvendek, hogy a maguk eredetiségében láthattam ezeket az ásatásokat, mert ezek talán nagyobb hatást gyakoroltak reám, mintha már az új bazilikát szemlélhettem volna.

A nagy világnymorúság persze erősen háttérbe szorította ennek a bazilikának felépítését is, de örömmel jegyzem meg, hogy annak egyik kápolnáját szintén a „Magyarok Nagyasszonya“ tiszteletére óhajtjuk fölékesíteni; bár adná a jóságos Isten, hogy ezt mihamarább megtehessek.

Gyöngéd kegyelettel és mély meghatottsággal kerestük föl ezután mindazokat a szent helyeket, melyeket az Úr Jézussal és a Szent Családdal kapcsolatban vannak és amelyeket az egymást követő generációk szent kegyelete őrzött meg számunkra. Nem kutattuk, nem firtattuk ezeknek a helyeknek hitelességét, vitatkozzanak azon az archeológusok és biblikusok, mert mi csak hitet meríteni és kegyelmekkel megtöltekezni jöttünk ide, ami hála legyen az Istennek, teljes mértékben sikerült is.

Az Angyali üdvözet szentélyétől alig száz lépésre fekvő Szent József műhelyét kerestük fel azután, mely hasonlóan a Szűzanya lakásához, egy, a sziklába vájt üreges részből és egy a sziklához épített külső házból állott; a külső ház persze régen elpusztult, de a sziklába vágott barlangos része ma is megvan, annak a szép románstíliú templomnak alsó részében, melyet a Ferences barátok már 1914-ben fedél alá hoztak, de a világháború miatt csak most nemrégiben fejezhetek be. Ez

a szép templom is a kiásott IV. századbéli ősi alapokon épült, melyek fölött megtalálták a keresztes vitézek nyomait is a hely hitelességének bizonyosságául. A háromhajós templomból a mozaikkal kirakott eredeti lépcsőkön jutottunk le ebbe a barlanghelyiségbe, hol hajdan Szent Józsefnek a műhelye volt; láttuk a ciszternát is, melyről a középkori zarándokok is megemlékeznek leírásaikban. Lehetetlen a legmélyebb megindulás nélkül belépni e szent sziklák közé, hol az Úr Jézus ifjúsága legnagyobb részét töltötte. Mily sokat mondtak és fejeztek ki azok az egyszerű szavak, melyeket a barlang fölötti kis oltárról olvastunk le: „*Hie erat subditus Ulis*“ — Itt volt nekik engedelmes.

Mint már említettem, ez a terméskőkői épült szép templom szerves összefüggésben van a noviciátus pompás, nagy épületével, mely viszont az újonnan felépítendő Angyali üdvözet templomával lesz közvetlenül összekapcsolva; impozánsan foghatni, ha majd elkészül minden, mert olyan lesz ez, mint egy nagy szent vár, mely Jézus és a Szent Család emlékének ezt a két szép drágakövet van hivatva megőrizni a jövő századok generációi számára.

Majd felkapaszkodtunk a hegyoldalra, hol egy kupolás kis kápolnában megtekintettük azt az asztalalakú hatalmas kőtömböt, melyről azt tartják, hogy Jézus a feltámadás után tanítványaival egyszer azon étkezett; ezért nevezik „Mensa Christi“nek, vagyis az Úr asztalának. A kis kápolnát a Ferences barátok építették és annak látogatása búcsúval van egybekötve. Felkerestük a Casa-Nova közelében lévő görög katolikus plébánia templomot is, mely mellett egy kis kápolna van azon a helyen, hol Jézus idejében a zsinagóga állott. A különben elég tágas kis templomnak szabadon álló kis oltára fölött természetes nagyságú aranygalambot láttunk függeni, mely ókeresztény módra a tabernákulumot helyettesíti. A kis szentélynek az őrzői ugyanis, a görög katolikusok, kik a római propaganda kongregáció rendelkezése a múlt század negyvenes éveiben vették azt át, hogy plébánia templomul használhassák. Az Úr Jézus ifjú éveiben gyakran megfordult ebben a zsinagógában és bámulatba ejtette a zsidókat értelmes, okos tanításaival, kik szívesen hallgatták az ácsmester bölcs fiát, kinek ők Jézust akkoriban nevezték. Nevelőatyjának, Szent Józsefnek halála

után, Jézus leköltözött Szent Anyjával a Galileai-tenger partvidékére, Kafarneumba, hol azután oly sok csodát művelt, hogy a zsidók, mikor egyszer ismét ellátogatott Názárethbe ezt neki szemére vetették és unszolták őt, hogy tegyen nekik is valami csodát, de Jézus megfedte őket hitetlenségükért és itt mondta azokat az egész világon közmondássá vált szavakat: „Bizony mondom nektek, hogy egy próféta sem kedves a maga hazájában.“ Az Úr Jézus éppen Ézsaiás próféta írásainak egy reávonatkozó helyét magyarázta, mire a zsidók megdühödtek, kihurcolták a zsinagógából egy meredek sziklaszakadékhoz, hogy Őt onnét letaszítsák, de mint az evangélium följegyezte: „Jézus méltóságteljesen, sértetlenül távozott el a bámuló zsidók sorai között.“

A kis templom hűs padjain ülve, mély gondolatokba merülve hallgattuk Szent Lukács evangéliumának erre vonatkozó szakaszát (Lukács IV. 16—30.). Az emberi gonoszság és háládatlanság jutott eszünkbe; mennyi sok jót tett Jézus a názárethiekkel, nem ártott senkinek, sőt korát messze felülmúló bölcseséggel magyarázta nekik a nagy próféták könyveit, de amikor hibáikat és kapzsiságukat vetette szemükre és az igazságot hirdette, ez már nem tetszett nekik és képesek lettek volna Őt meg is ölni. És bizony így van ez manapság is, mert csak addig ünnepelnek valakit, míg hasznot remélhetnek tőle, de azonnal hátat fordítanak neki, ha az igazságot és hibáikat meri szemük közé vágni.

Az a félelmetes sziklaszakadék, vagy mint nevezik, Precepicium, melybe Jézust le akarták taszítani, a várostól délre van, közvetlenül a Názáreth—jeruzsálemi útnak a mentén. Nemrégiben gyalogosan kísétáltunk e jellegzetes sziklaszakadékhoz, mely a Casa-Nova erkélyéről is jól látszik és amely Názárethnek is igen jellegzetes pontja, akárcsak a „Boldogasszony ijedelmé“ hegye, vagyis a „Mons Tremoris“, hová a Boldogságos Szűz Mária kísietett, mikor meghallotta a nagy veszélyt, mely Szent Fiát fenyegette. A Precepició szikláján, sajnos, ma nem áll semmiféle szentély, csupán az ott található romok tanúsítják, hogy ez a hegy mindenkor a keresztények nagy tiszteletében állott. A IX. században nyolc szerzetes lakott itt a Szűz Mária tiszteletére épített kolostorban. A Mons Tremorison azonban még ma is áll egy csinos kis kápolna,

vastagtörzsű, öreg, szép ciprusiak között, mely a Ferences barátok tulajdona és egy öreg fráter a gondozója ennek a kis szentélynek; már 23 év óta lakik itt és valóságos kis paradicsommá változtatta azt a jókora darab földet, mely a szentély körül a Ferencesek birtokában van. Egy része szőlővel van beültetve, a tőkék között pedig szép gyümölcsfák díszlenek. Öregtörzsű, hatalmas fügefákat, gránátalma-fákat, Szentjánoskenyér-fát és más gyümölcsfákat bőséggel láttunk, mikor legutóbb novemberben itt jártunk. Nagyon jónak ígérkezett a narancs- és citromtermés is, mert a fáknak gályáit csaknem a földig húzták le a már szépen sárguló és pirosuló gyümölcsök. Az egész kis birtok kőfallal van körülkerítve és ciprusokkal körülültetve, mely jellegzetes, szép növésű fák sötét lombjai alatt pihennek az itt elhalt Ferences barátok, egyforma kereszteltekkel megjelölt sírokban. Erről a pontról lehet élvezni a legszebb kilátást a városra, melynek apró házai felkúsznak a Mons Tremoris oldalára is, egészen a Ferencesek kőfaláig. Lent, a domb tövében van a Klarisszák magas falakkal körülkerített zárdája, szemben a hegyoldalon pedig a francia kórház impozáns új épületszárnyát, a másik oldalon a Precepicio szakadékához vezető gerincen egy kis oszlopcsarnokos, fehér kápolnát láttunk, mely a görögkeletiek tulajdona, akik azon a helyen mutatják zárándokaiknak Mária ijedelmének a helyét, de hogy ez nyilvánvaló tévedés, mely még jóhiszeműségen sem alapulhat, azt mindenki azonnal láthatja, ha csak egy pillantást is vet a zsinagógára és a sziklaszakadékra, mert ez a görög kápolna teljesen távol esik ettől a vonaltól, mely e két helyet egymással összeköti.

Összejártuk Názarethnek zeg-zúgos utcáit és jóleső örömmel tapasztaltuk, hogy még a bazárok utcájában is sokkal nagyobb rend és tisztaság uralkodik, mint pl. Jeruzsálemben. Hiába! a kereszténység rányomja bélyegét az egész városra, melyben egyáltalán nem laknak zsidók, kik oly hihetetlenül mocskossá képesek tenni egész városrészeket. Vidám, mosolygó, szép arcú gyermekekkel találkoztunk, kik közül mint a fonnyadt virág váltak ki a melancholikus, bágyadt szemű mohammedán gyermekek, kik sem vidáman játszani, sem nevetni nem tudnak úgy, mint a keresztények, de érdekes azt is megfigyelni, hogy a katolikus hitre áttért arab gyermek is, a keresztény

tanítások hatása alatt, csakhamar átalakul vidám lelkületű, nyílt tekintetű gyermekké. Világos példája ez is a kereszténység nagy átalakító hatásának és erejének, mely már a gyermeklelket is képes megtölteni az élet derűjével és azzal a vidám örömmel, mely Názáreth bájos vidékéről kiрад. A názárethiek megőrizték hagyományos ősi viseletüket, különösen a nők, úgy-hogy igazán nem nehéz magunk elé képzelni a Szűzanyát is a kis Jézussal, mikor még itt járt-kelt a város meredek utcáin. Különösen a város szélén fekvő „Mária kútja“-nál szerezhettünk magunknak teljes illúziót, mikor megfigyeltük a nap minden szakában ott lejátszódó színes, mozgalmas életet. Gyermek-ek, asszonyok, járnak-keínek, fejükön a keskeny nyakú, öblös, magas cserépkorsókkal; bámulatos ügyességgel egyensúlyozzák ki ezeket a vízzel telt súlyos edényeket. A kút, vagy helyesebben forrás vályújában pedig vígan, nagy tereferelés közben folyik a nagymosás, miközben a tarka ruhákkal telt nagy kosarakat szintén a fejükön hozzák és viszik az asszonyok és leányok. Persze mindnyájan ittunk az egyetlen názárethi forrás üdítő, tiszta vizéből, melyhez a kis Jézus is bizonyára sokszor elkísérte Szent Anyját.

Már többször voltam fönt a francia szaléziánusok impozáns árvaházában is, melynek széles, árka-dos folyosójáról gyönyörű kilátást élveztünk a városra és annak szép környékére. Sok szép emléket vásároltunk össze az árvaház barátságos atyáitól, kik a legnagyobb előzékenységgel mutogatták meg a pompásan berendezett iskolájukat, a termeket és végül az árvaházzal egybeépített „Jézus Ifjúsága“ bazilikát. Gyönyörűen hat a főoltár fölött a kék fényben ragyogó fülkében diorámaszerűen elhelyezett bájos, kedves fehér márványszobor, mely az ifjú Jézust ábrázolja oly misztikusan szépen, hogy sokáig nem győztünk betelni annak szemlélésével. Maradandó emlékként hoztuk magunkkal a szobor művészi fényképét, mellyel legkedvesebb zarándoktestvérünk, Erzsébet főhercegnő ajándékozta meg kitüntető figyelemmel zarándoktársait. A bazilika kriptájában vannak eltemetve az alapítók földi maradványai: *Leon Foache* francia tűzértábornok és neje, *Charlotte de Cevilly*, kiknek emlékét igen szép márványszobor őrzi a templom egyik kis kápolnájában. Az emlék a legaprólékosabb gonddal van kidolgozva és igen mély hatást gyakorol a szemlélőre; a tűzértá-

bornoki ruhába öltözött férj jobbkezevel a mellette fekvő neje balkezét tartja, balkezevel pedig kardját szorítja szívéhez, míg a felesége jobbkezeiben egy szál rózsát tart. A boldog halál és fönséges nyugalom tükröződik le arcukról és a szemlélőben is azt a boldog érzést kelti, hogy a halál nem végleges elmúlás, megsemmisülés, hanem csak átmenet a földi életből az örökéletbe.

Felmentünk még a hátsó kertnek hegyre kúszó, illatos fenyőerdejébe, melynek magas kőfaláról a lemenő nap ragyogó bíborában remek kilátást élveztünk a Földközi-tenger csillogó tükrére. Legutóbb, mikor novemberben állottam, e helyen sűrű, sötét fellegek borították az eget és az egész vidék egyhangú szürkéségben terült el körülöttem, csupán a Tábor-hegy jellegzetes kúpját világította meg élesen és ragyogó fényességével egy, a felhők mögül előtört széles fénynyaláb.

A Tábor-hegy monumentális bazilikája vakító fehér foltjával világított felénk, jelezvén a helyet, hol az Úr színében változott; a másik oldalon pedig a Kármel sötét hegyfokát láttuk benyúlni a tengernek föl-fölcsilanó tükrébe, míg közvetlen előttünk Názáreth kedves házai alkották előterét ennek a nagyszerű bibliai panorámának, melynek szépségeivel nem győztünk eléggé betelni.

A következő percben megváltozott a kép, mert a Tábor-hegye is árnyékba borult és helyette a lemenő napnak, a felhők közül előtörő sugarai a Mons Tremoris karcsú ciprusainak sudaraira varázsoltak vérvörös lángokat, mintha csak az éppen megkondult estharangszóra gyulladtak volna meg ezek az óriási gyertyák. Lefelé indultunk a hegyről és bennsőséges áhítattal imádkoztuk názárethi módra az Avet: „Az Úr angyala itt köszönté a Boldogságos Szűz Máriát ...“ A meredek, közvezett, keskeny utcán lefelé haladva, itt is, ott is bepislantottunk az ablakokon vagy nyitott ajtókon az egyszerű, de tiszta kis lakásokba és nem egy helyen láttunk Szűz Mária képeket vagy szobrokat, melyek előtt gyertyák vagy kis örökmécsesek égtek, de legjobban megfogta lelkemet az a bájos kép, melyet az egyik házban láttam, hol az egész család, a gyermekek elől, a szülők pedig mögöttük térdeltek virágokkal földíszített Mária-szobor előtt és közösen végezték esti imájukat; rossz emberek ezek nem lehetnek!

A Tábor-hegyén.

Már négyszer voltam fölnt a Tábor-hegyén; elsőízben Jeruzsálem felől, tehát délről, majd Názárethből, azaz nyugatról, legutóbbi zarándoklatunk alkalmával pedig északkelet felől, Tiberiásból mentünk oda föl. A délfelől közeledő zarándok már igen messziről megpillantja a hegynek csaknem teljesen szabályos félkör alakú szilhuettjét, mely mint egy nagy oltár emelkedik ki a végtelennek tetsző Ezdrelóni síkságból. A népek ősi nagy csatamezején, a jezraeli síkon, az Isten vetésén (nevének ugyanis ez a jelentése) méltóságteljesen nyugszik ez a szent hegy, melyet névszerint a szentírás nem említ ugyan meg, de egészen az apostolokig visszamenő hagyományok, melyekhez a keleti népek oly nagy tisztelettel és szívóssággal ragaszkodnak, tanúsítják, hogy az Úr színeváltozása valóban ezen a hegyen történt. Légvonalban mindössze csak 8 kilométerre fekszik Názárethtől, de még autóval is csaknem egy teljes órát vesz igénybe az út, míg fölértünk lapos síkjára, mert hiszen Názárethből a nagy serpentineken előbb ismét le kell ereszkednünk a síkságra és azután megint 600 m magasra fölkapaszkodni, meg azután az odavezető út is igen rossz állapotban van és helyenként mély árkokon is át kell haladnunk. A Genezáreth-tavától is csak mezei utakon, magas vetések között, majd pedig árkon-bokron keresztül tudtuk csak a hegy lábát elérni. Múlt év őszén pedig, mikor a Tábor-hegyéről a Genezáreth-tavához igyekeztünk, oly kietlen sziklamezőre tévedtünk, hogy több, mint egy óra hosszat is eltartott, míg végre nagynehezen, de hála Istennek szerencsésen ki tudtunk vergődni az országútra. Beszélték a barátok, hogy még nem is olyan régen, csak öszvér- vagy számárháton lehetett a hegyre följutni és, hogy most mégis út vezet oda, azt egyenesen II. Vilmos német császárnak köszönhetjük, kinek a tiszteletére 1898-ban igen sok úgynevezet ideiglenes utat építettek Palesztinában; ekkor készült a Tábor-hegyre is az út, hogy oda a császári pár kényelmesen följuhasson. Ezek az improvizált utak igen jól megfeleltek a császári látogatás céljainak, de azután amily hamar elkészültek, épp oly hamar el is pusztultak és csupán az irányuk, a nyomuk maradt meg. Nagyon jellemző a volt török közizgatásra az a módszer, ahogyan ezeket az utakat akkor

megépítették; ugyanis a környék lakosságát, íeilahjait összehívták Názarethbe és kihirdették előttük, hogy meghatározott napszám-bérekért utakat fognak építeni. Az egybehívottak erre egyhangúan kijelentették a Valinak, hogy az utakat hajlandók megépíteni, de már most lemondanak a munkabékekről; és mikor az elképedt Vali megkérdezte őket, hogy mi az oka e nagy áldozatkészségüknek, őszintén és nyíltan kijelentették, hogy inkább most mondanak le önként a békekről, mert ha pénzért vállalnák a munkát, a végén úgyis addig ütnék-vernék őket, míg csak alá nem írják, hogy bérüket pontosan megkapták; tehát ha már így is, meg amúgy is ingyen kell dolgozniok, okosabb a munkát verés nélkül elvégezni. Pedig az útépités ezen a vidéken a nagy vízhiány miatt bizony nem könnyű földadat. Az Ezdrelóni síkságon csak igen kevés forrás van, az egyiknél meg is álltunk, hogy gyönyörködjünk az érdekes, színes képen, mely a hatalmas kövekkel befedett és hosszú kőváyúkkal kiképzett forrás körül nyüzsgött. A keleti népek különösen nagy tiszteletben tartják a forrásokat, kutakat és a vizet általában, mert bizony egyes vidékeken napi járóföldről kell a vízszükségletet hazahordozni.

Falunak vagy lakóhelynek még nyomát sem találtuk, mégis meglehetősen sokan tanyáztak a forrásból csörgedező kis vízernél, a többszáz darabból álló szép fekete birkanyáj mellett. Egyesek ruháikat mosták, mások pedig hatalmas kőkancsókat töltöttek meg vízzel, melyeket az asszonyok és gyermekek fejükre helyezve hordtak széjjel a szélrózsa minden irányában. Egy sereg vízhordó szamarat és tevét is láttunk, jól fölpackolva a vízzel töltött kecskebőrökkel. Ezek a tömlők is igazi keleti specialitások; a megkoppasztott kecskebőrt, melyen a végtagokat és a nyakrészt is rajta hagyják, a hasánál ismét jó erősen összevarrják, majd pedig a nyakrésznél dugóval vagy csappal ellátott csövet illesztenek bele. A városokban is igen gyakran látni ilyen vízzel kitömött kecskéket cipelő arabokat, amint a nyakukról lelógó állatbőrből rézpoharakban mérik ki a bizonyára kissé pikáns mellékízű „friss“ ivóvizet. Minél inkább közeledtünk célunkhoz, annál impozánsabb arányokban bontakozott ki előttünk a meredekoldalú, nemes formájú, szép hegy és már messziről ki lehetett venni fönt a magasban a

hatalmas bazilikának fehéren ragyogó kis foltját, valamint a hegyre fölkésző zezgugos szerpentinutat.

A hegy közelében népes beduintábornak jellegzetes fekete sátraikat láttuk és sokaknál nem kis rémületet okozott, mikor 20—25 főből álló festői beduincsapat vágtatott felénk pompás arabs paripákon, pedig hát nem volt gonosz szándékuk, mindössze egy kis baksist akartak, amit meg is kaptak. Mióta az angolok lefegyverezték a pusztáknak e nomád fiait, már nem annyira veszedelmesek, mint voltak a régi időkben. Elhaladtunk a hegy lábának egyik mély szakadéka szélén fekvő *Taburieh* nevű nyomorúságos mohammedán falucska mellett, melyről a hagyomány azt tartja, hogy az Úr Jézus itt hagyta vissza apostolait, míg ő a hárommal fölment a hegyre.

A kopár sziklakövek között most már lassan emelkedni kezdett utunk és amikor a jobbról ránk meredező hegyre tekintettünk, még csak el sem tudtuk képzelni, hogy hogyan fogunk mi oda följutni. De itt meg is kellett állnunk, mert két autónak nem működött a lábfékje és az óvatos Dakkak Fuad kérte, hogy a két autó utasait osszam el a többi kocsira. Ez már azért sem okozott különösebb gondot, mert néhány vállalkozó szellemű zarándok, élén a botanizálni akaró Kálovics bencés tanárral, gyalog vágott neki orom iránt a még innét is 400 m magas hegynek. Jó arabom szinte megrémült, mikor látta a kis társaságot a hegy sziklás, meredek oldalán fölkapaszkodni; csak nagynehezen tudtam megnyugtatni, hogy ne aggódjon, mert egy órán belül ők is fönt lesznek a hegyen. Magam is szívesen mentem volna föl gyalog a szép tarka virágokkal és virágzó bokrokkal borított hegyoldalon, hogy érdekes képeket készíthessek a szerpentinekről, de mint vezető, nem hagyhatam magára a társaságot; és jó is volt, hogy az autónál maradtam, mert ez alkalommal különösen sok rémüldöző akadt nemcsak a hölgyek, hanem még az urak között is. Volt olyan, aki határozottan kijelentette, hogy ő nem megy föl, hanem megvár bennünket a hegy lábánál; persze erről még csak hallani sem akartam, a közelben tanyázó beduinok miatt. Mások meg útközben szállottak ki az autóból egy-egy veszedelmesnek látszó kanyarodó előtt, de a legnagyobb ribilliót az érseki vezérünk autójába ültetett „pótutas“ idézte elő, mikor az egyik fordulónál annyira erőt vett rajta a félelem, hogy e hangos

vészkiáltással: „Kegyelmes úr, meneküljünk!“ fölrántotta a kocsai ajtaját és kiugrott az egészen lassan haladó autóból. Persze nem történt semmi baja, de bizony a breviáriumoszásban elmélyedt érsekünknek nem lehetett valami nagyon kellemes, mikor a váratlan csatakiáltás fölriasztotta áhítatából. Minden ékesszólásomat és erélyemet igénybe kellett vennem, hogy a maradozókat visszatessék eljem a kocsikba. Csupán a gyomorfájásról panaszkodó doktorunknak engedtem meg, hogy az elromlott fékű két autónál visszamaradjon, de nála nem is firtattam tovább, hogy vajjon csakugyan a gyomra fáj-e, vagy pedig a veszélyeseknek elhíresztelt szerpentineket akarta elkerülni. Nem mondom magam sem, hogy ennek az improvizált keskeny serpentinútnak minden szakasza valami nagyon biztatónak néz ki, mert bizony sehol sincsenek korlátok vagy kerékvető kövek, a kanyarodók pedig a legtöbb helyen teljes 180 foknyi szög alatt fordulnak vissza, úgy, hogy a nagyobb méretű túraautóink némelyik fordulót csak úgy voltak képesek venni, hogy ismételt hátrálással dolgozták bele magukat a kanyarodóba, márpedig éppen ezek a „visszaeresztések“ izgatják legjobban az embert, mert bizony, ha a kocsivezető csak pár centiméterrel is hátrább engedné a kocsit, hát menthetetlenül lezuhanna a meredek hegyoldalon. De azért mégis merem állítani, hogy sokkal nagyobb a híre ennek a veszedelemnek, mint amilyen valójában, mert letagadhatatlan tény, hogy 35 év óta már sok ezer autó kapaszkodott föl ezeken a szerpentineken, de hála Istennek, még egyetlen egyszer sem történt még a legkisebb baleset sem. Az igazság kedvéért azonban hozzá kell tennem még azt is, hogy az arab és néger autóvezetők valóban páratlan ügyességgel vezetnek. Mindezt tudva, teljesen nyugodt voltam, hogy Isten segítségével most sem fog történni baleset, de azért nem csodálkoztam a rémüldözőkön sem, mert visszaemlékeztem, hogy amikor először jártam itt, hát magam is ugrásra készen állottam, valahányszor a visszaeresztéseknél a néger kocsivezető vigyorgó fehér fogait mutogatva hátrafordult és leste a hatást; úgylátszik, hogy ez már valahogyan hozzátartozik a gépkocsivezetők táborhegyi szórakozásaihoz. Ezért figyelmeztettem a zarándokokat, hogy aki szédül vagy fél, az hunyja be szeméit, imádkozzon el egy rózsafüzért és mire ezt elvégzi, már fönt is leszünk, minden baj nélkül a hegyen.

Mult év őszén gyalog is végigjártam ezt az utat, sőt mozgó-filmfelvételt is készítettem a lefelé jövő autókról és mondhatom, hogy egyáltalában nem találtam azt rémületesnek. Az út kezdetben, az igen szelíd lejtésű, széles hegy lábán vezet, meglehetősen hosszú szerpentinekben és csak amikor a meredekebb lejtű hegytörzset eléri, kezdődnek a rövid szerpentinek, melyek csak azért tűnnek fel oly veszedelmeseknek, mert a hegy oldala elég meredek és így a kocsiból kitekintve az a benyomása az embernek, mintha repülőgépből nézné az alatta mélyen elterülő vidéket; ugyanis oldalra tekintve, az útból semmit sem lát, hacsak ki nem hajlik az ember az ablakon. Meg kell még jegyeznem azt is, hogy az utat folyton javítgatják, úgy, hogy most már azok a bizonyos „visszaeresztgetések“ teljesen fölöslegessé váltak, mert a kanyarodókat mindenütt kiszélesítették. A szerpentin utolsó szakasza pedig már egyáltalában nem veszedelmes. Minél feljebb értünk, annál sűrűbb lett a vegetáció, majd hatalmas tölgy- és terpentinfák között robogtunk tovább és mindkét oldalról szép, virágos bokrok és fák szegélyezték az utat. A „Tábor-hegy“-nek várszerű, hatalmas, boltíves kapuján áthaladva, fél kilométernél is hosszabb fásoros, széles, egyenes útra jutottunk, melynek végén az „Úr színeváltozása bazilikádnak kéttornyú, impozáns épülete fehérlett felénk. A Ferences barátok csinos kis kolostora előtt szállottunk le autóinkról és a körmenethez sorakozva, a pap-ság karingben, mindnyájan égő gyertyával a kezünkben, az élen a magasra tartott zarándokzászlókkal „Te Deum laudámust“ zengedezve, vonultunk be a gyönyörű bazilikába.

Az értelemnek, szívnek, léleknek, hangulatnak, művészi alkotásnak és a hely szentségének ily tökéletes harmóniájában talán még sehol sem dicsértük az Istent, mert e szent hegynek az ormán minden adottságunk meg volt hozzá, hogy bensőséges hitünk szárnyain felemelkedjünk a mennyek magasságába, melynek tündöklő fényességében az Úr Jézus megdicsőült testet öltve, kiválasztott tanítványainak itt bemutatkozott. A templom főhajójának a végén széles lépcsőkön mentünk le az alsó szentélybe, hol a felségesen grandiózus bazilika néma csendjében hallgattuk az evangéliumnak szent ígéit:

„Történt pedig e beszédek után mintegy nyolcad napra, hogy maga mellé vevén Pétert, Jakabot és Jánost, fölméne a

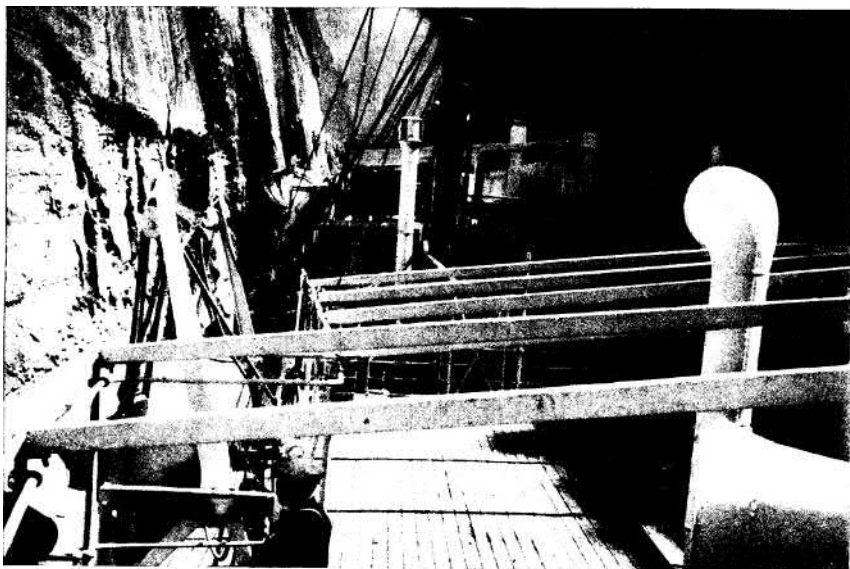
hegyre imádkozni. És amint imádkozott, arcának képe elváltozék és ruházata fehér lőn és fényben sugárzó. És íme két férfiú beszélget véle, ővele, Mózes és Illés, kik dicsőségben megjelenvén, szólanának az ő haláláról, melyet beteljesíteni készült Jeruzsálemben. Péterre pedig és a vele levőkre álom nehezedett, felébredvén pedig, láták az ő dicsőségét és a két férfiút, kik vele ott állottak vala. És lőn, mikor ezek távozóban voltak tőle, monda Péter Jézusnak: Mester! jó nekünk itt lenni; csináljunk hát három sátrat, neked egyet, Mózesnek egyet és Illésnek egyet; nem tudván, mit mond. Amint ezeket mondta, felhő szállá le és beárnyékozá őket és megfélemlenek, mikor amazok bementek a felhőkbe; És szózat hallatszék a felhőből, mely monda: Ez az én igen kedves fiam, őt hallgassátok. És mikor a szózat lőn, egyedül maradt Jézus. (Lukács IX.). És amint lemenének a hegyről, meghagyá nekik Jézus, mondván: senkinek ne mondjátok a látomást, míg csak az Emberfia halottaiból fel nem támad“ (Máthé XVII.).

Jézus színeváltozásának e fenséges jelenetét mindenki ismeri, de csak igen kevesen vannak, kiknek tudatában nemcsak mint az evangéliumnak egy magános kis fényes mozaik-köve él, hanem azt be is tudják illeszteni Jézus tanítói működése utolsó évének pompás, összefüggő, nagyszerű mozaik-képébe, ami pedig igen fontos, mert enélkül nem láthatunk tisztán. A szentföldi zarándoklás nagy lelkigyakorlatának éppen egyik nagy értéke, hogy Jézus szent lába nyomait járva, arra is törekszünk, hogy az események összefüggéseit keresve, igyekszünk teljesen megismerni és magunk elé varázsolni az Úr Jézus életét és tanításainak nagy céljait.

Ezt az eljárást követve, világosan látjuk, hogy a tábor-hegyi fenséges jelenet nemcsak gyorsan tovatűnő, ötletszerű kis epizód volt Jézus életében, hanem a legnagyobb gonddal előkészített befejezése annak az egy heti tanításnak, melyben Jézus a tanítványait az egyházalapítás fenséges ténye után részesítette, mialatt velük Fülöp-Cezareából lassan vándorolva, a Tábor-hegyére jött. Az evangélium szerint 6 napig tartott ez a mintegy 80 kilométeres út, mely alatt Jézus elsősorban is bekövetkezendő szenvedéseiről, haláláról és feltámadásáról beszélt és tudjuk, hogy Péter erre szinte rémülten kiáltott föl: „Isten mentsen téged Uram: nem fog ez történni veled“ és tudjuk azt

16. A Lloyd-Triestino „Carnaro“ gőzöse Haifa előtt.

17. A „Tevere“ a Korinthusi csatornában.

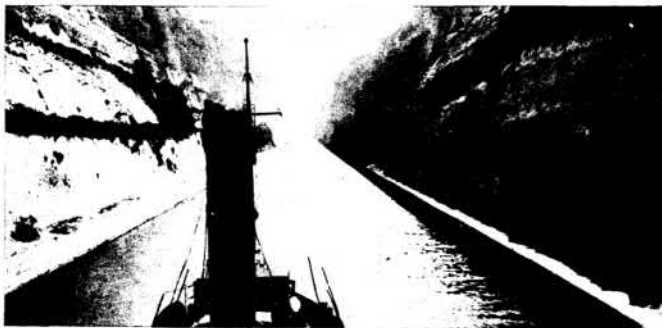
18. Reggeli hangulat a Korinthusi öbölben.

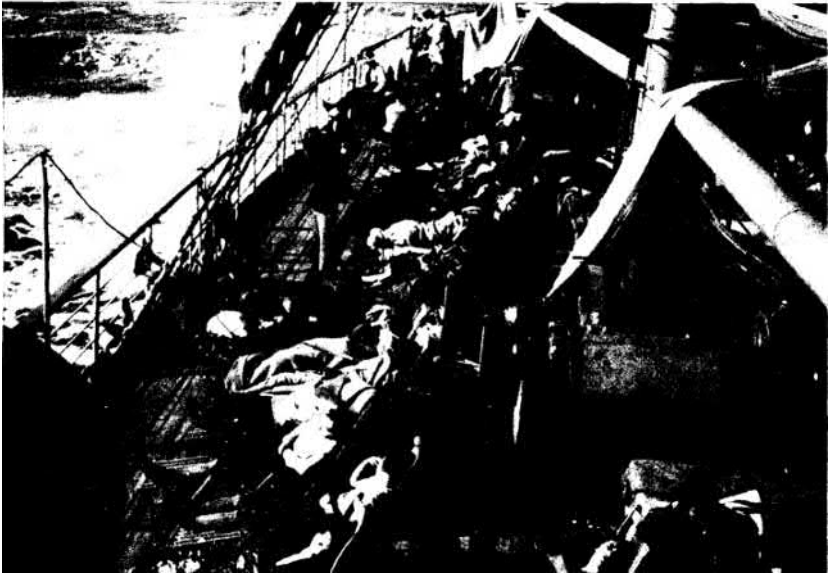
19. A védőtutajt hajónkhoz csatolják.

20. Hajóval találkozunk.

21. A Korinthusi csatornában.

22. Zsidó kivándorlók az „Adria“ fődélzetén.

23. Az „Itália“ gőzös Haifa előtt.

24. Jaffa látképe hajónkról.

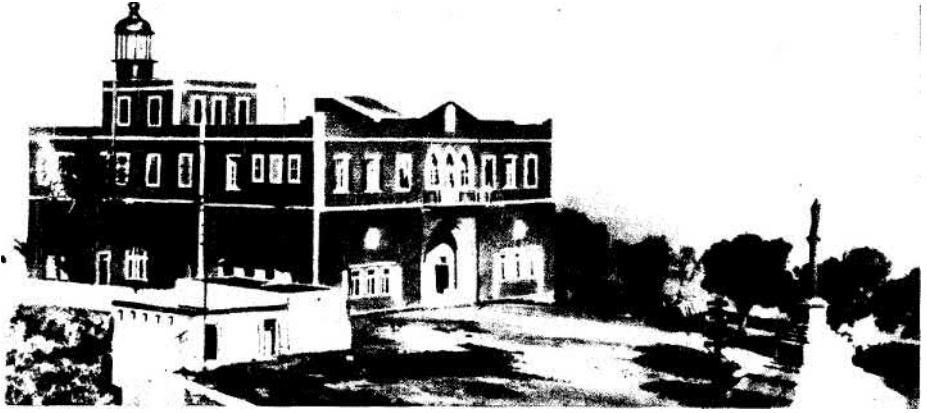
25. A jaffai strandon.

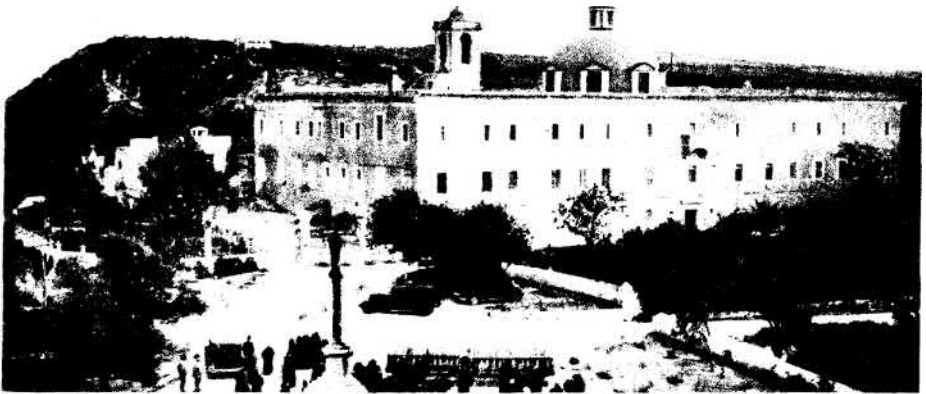
26. A technikai vezető gálában.

27. Tel-Aviv, az új zsidó város Jaffa mellett.

28. „Stella Maris“ zárandokház a Karmelen.

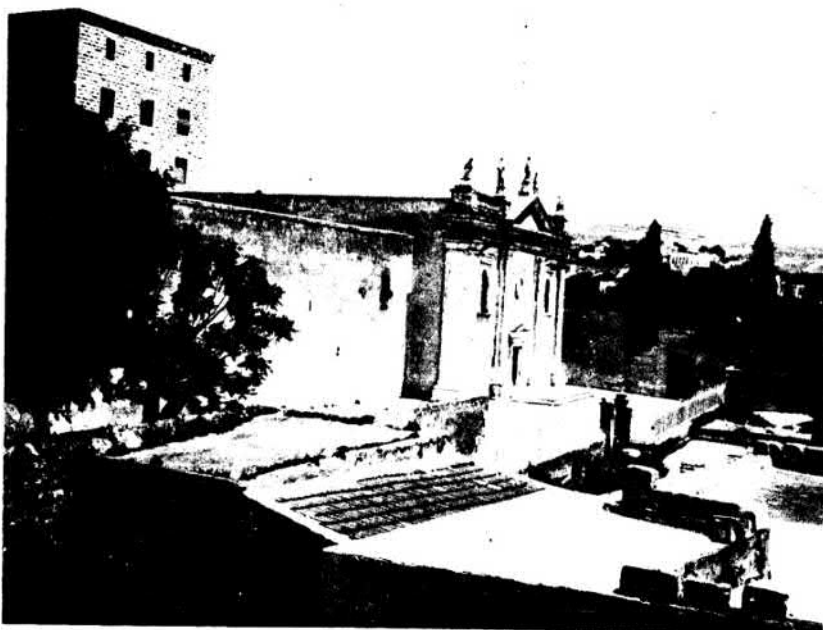
29. A karmelhegyi kolostor.

30. Kilátás a kolostortól Hai fára.

31. Haifa, pálmák a város mellett.

32. „Az Angyali üdvözlet temploma“ Názárethben.

33. „Az Agyali üdvözlet templom“ belseje.

34. Názáreth, a Ferences noviciátus a Szent József-templommal.

35. Názéreth, vízhordó gyermekek Mérta kútjánál.

36. A Mons Tremorls Názárethtől délre.

is, hogy az Úr Jézus megkorholta ezért Pétert és mint „kísértőt“ utasította el magától. Jézus ebből is látta, hogy mily nagy szükség van arra, hogy tanítványainak a hitét megerősítse, miért is, míg csak a Tábor-hegyre nem értek, tanítványainak és a népek seregeinek olyan igazságokat tanított, melyekben klasszikus rövidséggel, katolikus hitünknek úgyszólván egész gerince és minden biztos reménységünk benne van. Az önmegtágadásról, a lélek megmentéséről és az ő nyilvános megváltásának elhanyagolásáról beszélt; ekkor tanította, hogy aki utána akar jönni, meg kell tagadnia önmagát, fel kell vennie keresztségét és követnie őt, mert aki megakarja menteni életét, el fogja veszíteni, aki pedig elveszti életét Jézusért, az meg fogja találni azt. E rendkívüli mély értelmű szavak is akkor hangzottak el az isteni Vándor szent ajakán: „Mit használ az embernek, ha az egész világot is megnyeri, de lelkének kárát vallja; mert az Emberfia el fog jönni az Atya dicsőségében az ő angyalaival és akkor majd megfizet mindenkinek cselekedete szerint.“

A Tábornak szent hegyén állva, mily eleven erővel vágta bele szívünkbe, lelkünkbe és értelmünkbe ezek az alapvető, súlyos, nagy igazságok, melyekből valóban megértettük a táborhegyi fenséges nagy jelenetet, melyben Jézus, a mennyország égi fényességének, bár csak egy sugarát mutatta meg kiválasztott tanítványainak, de ez is elegendő volt ahhoz, hogy ezek a nagy megrendüléstől arcukra boruljanak. Az égi fényességben megmutatkozott Jézus, mintha csak mondta volna: íme! ezért alapítottam egyházamat, hogy az a világ végezetéig mutassa az utat és biztos kézzel vezesse az embereket ebbe a nagyszerű égi fényességbe. Mintegy nyomatékot akart adni az Úr Jézus eddigi tanításainak, mikor a túlvilági életet elfedő függönynek egyik kis sarkát félre libbentette, mert tudta, hogy milyen szörnyű megpróbáltatások vártak már a legközelebbi időkben tanítványaira, kik hivatva voltak, hogy egyházát az egész földön elterjessék; lelket és hitet akart önteni beléjük és erősíteni akarta őket, mikor magát mennyei dicsőségében bemutatta.

És amikor mind e felől elméltünk, mi is átérettük ennek a mennyei biztatásnak és erősítésnek a szükségességét, mert vájjon mi, kik az élet nehéz igája alatt görnyedünk, nem

vagyunk-e szintén a legnagyobb megpróbáltatásoknak és kísértéseknek kitéve? Vájjon csakugyan oly erős-e mindnyájunknak a hite, hogy készek lennénk bármelyik percben, ha kell, életünket is áldozni Krisztusért, hogy el ne veszítsük, hanem megtaláljuk azt, mint maga Jézus mondta?

Átéreztük tehát teljesen a szükségességét annak, hogy hitünkben és reményünkben megerősítsünk és ezért esett oly végtelenül jól, megállani a Tábornak szent hegyén és a legkömolyabban elmélyedni a Krisztus tanította nagy igazságokban, beletekinteni a halhatatlan lélek végtelen nagy perspektívájába és megfürösztelni lelkünket abban a nagy mennyei fényességben, melyben az Úr Jézus itt megjelent tanítványainak. De a megerősítésünknek nemcsak a szükségességét láttuk át, hanem valóban éreztük is, hogy mint telik meg lelkünk és szívünk az isteni kegyelem gazdag kincseivel, a hit, remény és szeretetnek kimondhatlan boldog érzéseivel. A világot járó turista is fel szokott jönni a Tábor-hegyére, hogy gyönyörködjön abban a páratlan szép kilátásban, amey itt szeme elé tárul, de mi ennél sokkal többet, magát az Úr Jézust találtunk itt, mert őszinte vágyakozással kerestük őt.

A lélek halhatatlansága és a túlvilági életbe vetett megingathatatlan erős hitünk adott irányt elmélkedésünknek a szent Tábor-hegyén, mialatt a legnagyobb áhítattal hallgattuk a szentmisét és a mennyei boldogság érzetével vettük magunkhoz az Úr Jézusnak Szent Testét.

Ájtatosságunk végeztével részletesen megtekintettük a Barluzzi mester építette román stílű bazilikát, mely valóban olyan, mint egy kőbe faragott ujjongó nagy Te Deum laudamus. A hatalmas méretek, a nemesen ívelő vonalak és oszlopok nagyszerű, fönséges harmóniája egyszerre megfogja az embernek a lelkét. Az alsó oltár, a tulajdonképpeni szentélyben, széles, alagútszerűen kiképzett, mintegy 6 m hosszú kápolnában áll, melynek falain és boltozatán, díszes mozaikkal van kirakva a négy képletes átváltozás, nevezetesen a Megtestesült Ige, vagyis Jézus születése, a halál, a föltámadás és az Oltáriszentség. Az oltár alatti kriptaszerű helyiségben szent áhítattal érintettük ajkainkkal azt a természetes sziklakövet, melyen a hagyomány szerint az Úr Jézus állott, mikor színében elváltozott. Ezt a sziklát különben meg lehet érinteni a szen-

télyből is, a padlón levő csapóajtókkal ellátott két nyíláson keresztül. A szép mozaikképek pompásan érvényesültek az oltár mögötti színes ablakokon beszűrődő tompított fényben. A szentély fölötti apsisban áll, mintegy 3 m magasságban a templom padozata fölött a másik díszes oltár, melyhez a két oldalhajóból vezetnek föl széles lépcsőzetek. Az oltár mögötti díszes ablakok vékonyra csiszolt színes márványlemezein áthatolnak be reggelenként a Jordán felől a felkelő nap aranyos sugarai, melyek sajtósárga sárgás fénnel árasztják el az apsis magas félkupoláját, melyen aranyos mozaikba rakva csillog a megdicsőült Jézus, mellette Mózes és Illés prófétákkal. A tetőzet nemes-fa gerendázatból van kiképezve, ugyancsak áttetsző lemezekkel berakott nyílásokkal, melyeken keresztül az egész templom igen szép megvilágítást nyer.

Úgy emelkedik ki ez a pompás bazilika a Tábor-hegy ősi romjaiból, mint a hamvaiból megifjodva újraéledő Phönix madár, mert bármerre is tekintünk, a hegynek csaknem kilométer hosszú és 400 m széles síkját, a legkülönbözőbb időkben származó romok borítják. A letűnt évezredek e nagy temetőjében a legnagyobb összevisszaságban hevernek a zsidó, szaracén arab, török és keresztény építmények maradványai, mert a hegyet, domináló fekvése miatt, már a legrégebbi időkben erődítménynek használták; a keresztényeket pedig az ájtatos kegyelet hozta föl ide és már az első századokban az ájtatos remetéik és szerzetesek igen nagy számban éltek a hegyen és annak barlangjaiban. Szent Jeromos följegyzéseiből tudjuk, hogy Szent Ilona császárnő a hegység keleti végében, azaz ugyanott, hol a mai bazilika áll, az Úr Jézus színe változása emlékére pompás bazilikát építtetett. Akkoriban 4340 fokú lépcsőn jártak föl a zarándokok a hegyre és még elképzelni is gyönyörűség, hogy milyen szép keresztény kultúra virágzott itt a kereszties vitézek idejében, mikor a hős Tankréd bencés kolostort alapított a hegyen, melynek apátja ólommal pecsételte le a bulláit csakúgy, mint a pápa. A XIV. században itt járt Rudolf, valamint Montevilla orvos még látták az apátság romjait, melyet a nagy bazilikával együtt 1187-ben, a szaracénok dúltak föl. E régi zarándokok útleírásaiban olvassuk, hogy ebben az időben a hegy lábánál is állott egy hatalmas „Blansgarden“-nak nevezett kastély az ott élő keresztény gyülekezetek számára, az „Isten iskolája“ nevezetű falu mellett.

Ezt az épületet másképpen „Istenfia kastélya“-nak is nevezték, melyben a tábor-hegyi zarándokok is otthonra találtak. Bonifác barát följegyzéseiből pedig tudjuk azt is, hogy mint magyar királyi alapítás, a Tábor-hegyén állott az egyedüli magyar szerzetes rendnek, Szent Pál remetéinek, a Pálosoknak a zárdája. Az újabb kutatások föl is fedezték mind a bencések, pedig a Pálosok zárdájának a romjait. Mily fönséges gondolat lenne a Pálosokat ismét visszatelepíteni Palesztina szent földjére, hogy munkájukat ott folytathassák, hol nagynevű elődeik azt elhagyták. Az amerikai katolikusok fényes példáját adták annak, hogy mit lehet egy kis szeretettel és áldozatkészséggel a szentföldi misszióért tenni; én azt hiszem, hogy ha ők felépítették a háború után a táborhegyi pompás bazilikát, hát mi is képesek lennénk legalább egy egészen egyszerű kis kolostort néhány Pálos barát számára fölépíteni, hogy történelmi jogainkat biztosítsuk. A Ferences barátok 1631 óta vannak a Tábor-hegy síkja déli felének birtokában, míg az északi leíén a görög szakadárak rendezkedtek be; sűrű ciprusok között láttuk is kolostorukat és templomukat. Földéztük a magyar kereszties vitézek emlékeit is, kik II. Endre királyunk vezetése alatt 1217. november 30-án érkeztek meg a hegy lábához, és minek utána sikerült fölfedezniök a közelben egy forrást, mely vízszükségletüket biztosította, december 3-án megkezdtek a várnak ostromát, melyet bevenniök csak azért nem sikerült, mert az idegen vezérek között egyenletlenség támadt. Magyar vér is öntözte tehát Tábor-hegyének szent földjét és a romok között bizonyára sok magyar vitéznek csontjai porladnak, kiknek lelkei, Isten e nagy oltárától szállottak föl az Úr színe elé, annak a mennynek fényességébe, melynek egy sugara 1900 évvel ezelőtt erre a nagy hegy-oltárra esett.

Sokáig elgyönyörködtünk a nagyszerű körképben, mely a lapos tetősétányokról szemünk elé tárult, mert csaknem egész Palesztinát be lehet innét tekinteni, sőt még Szíriába is messze be lehet látni. Igyekeztünk a szemünkbe, lelkünkbe vésní ennek a bájos panorámának minden részletét, hiszen az Úr Jézus szent szülőföldje terült el alattunk teljes egészében. Északon a nagy messzeségben a Nagy-Hermon és Libanon havas ormai fehérlettek, keleten a transzjordániai hegyek vonulata veszett el a kékes, lilás párában, itt-ott pedig a Jordánnak

ezüst szalagja valamint a Genezáreth-tavának legtávolabbi csücske csillámlott föl nagy mélységből; a déli láthatáron a gilboai, efraini és a júdeai hegyek mögött a nagy messzeségben a Moab hegyek vonulata és a Nébó-hegy csúcsa jelezte a Holt-tenger és a Szentvárosnak is a helyét; nyugaton a szép zöld Kármel-hegy mellett a Földközi-tenger végtelen tükre folyt egybe a csodálatos kék színben ragyogó égbolttal, de igen szép látványt nyújtott a közvetlen alattunk elterülő Ezdrelóni rónaságnak virágokkal tele szórt nagy zöld mezeje is. Alig 3 kilométerre előttünk Endor falucska kis foltját láttuk szelíd hajlású domboldalban, hol Saul szellemet idézett, nem messze tőle pedig Naimot, hol az Úr föltámasztotta az özvegynek fiát, és mely helységek előtt táboroztak II. Endre király magyar hadai; láttuk a gilboai-hegyek jellegzetes hegyes csúcsát is, melyen a filiszteusok kitűzték Saulnak a fejét. De ki tudná felsorolni mind azt a sok történelmi emlékü helyet, mely innét az Ó és Újszövetség történelmi színpadának kellős közepéről áttekinthető. A Ferences barátok kis hospitiuma tágas ebédlőjének dúsan terített asztalainál búcsúztunk a derék barátoktól, kik nemcsak lelki, de minden testi jóval is elláttak bennünket; megígértünk nekik, hogy legközelebb majd úgy intézzük a dolgot, hogy egy teliholdas szép estét is tölthessünk e rejtelmes szép szent hegyen, melynek köveiből ismét oly sok kegyelem, öröm, vigasztalás és a mennyország utáni vágyakozás áradt be szívünkbe és lelkünkbe. Talán lelkünk e megerősítésének köszönhattük azt is, hogy lefelé menet már nem félt senki sem a veszedelmes úttól és a hegy lábától akár azonnal vissza is fordultunk volna, ha meg lett volna a lehetősége annak, hogy a hegyen tölthessük az éjjelt. Csak szegény doktorunkat, meg az érseki autóból kiugrott zarándoktestvérünket sajnáltuk, kiknek nem volt részük a Tábor-hegy gyönyörűségeiben.

Élmények Názárethtől Damaszkusig.

Eredeti utitervünk szerint Názárethben három napot akartunk tölteni, de többek óhajára már itthon összeállítottam egy tervet azok számára, kik Damaszkust és Baalbeket

is meg akarták tekinteni. Mikor Názárethbe érteztünk, a palesztinai utak még mindig zárva voltak, így tehát öt zarándok kivételével, most már valamennyien részt akartak venni az igen érdekesnek ígérkező szíriai kiránduláson, mert úgy okoskodtak, hogy ha hamarosan meg nem engedik a forgalmat az utakon, akkor Damaszkusból visszajövet úgysis lesz időnk bőven, hogy még Názárethben időzzünk.

A rémhírek a drúzok lázadásáról és a keresztények megszárlásáról tovább suttogtak és így mindenki feszült figyelemmel várta a másnapi program kihirdetését. Eleinte magam sem tudtam, hogy mit tegyek, de azután amikor sikerült kedvező híreket szerezni az egyik barátától, ki éppen a napokban volt odaát Damaszkusban, úgy intézkedtem, hogy másnap reggel, szeptember hó 6-án, elindulunk a tervezett kirándulásra. Persze autótársaságom részéről megint egy kis ellenkezésre adott okot ez az intézkedésem, azonban erélyes föllépésem hamar leszerelt minden ellentállást, különösen mikor jeruzsálemi „barátomra“, a legfelsőbb törvényszék elnökére hivatkoztam és annak névjegyét orra alá tartva, csupán azt a kérését teljesítettem, hogy megengedtem neki, hogy ne az első, hanem az utolsó kocsin utazhasson. A zarándokok között is akadtak néhányan, kik a kirándulás lemondását javasolták, de mivel a nagy többség menni akart, tehát mentünk. Érsek vezérünk és közvetlen kísérete visszamaradtak Názárethben, mert nem mutatkozott ajánlatosnak, hogy a meglehetősen erőltetett tempójú strapás kirándulás fáradalmainak magát kitegye; a két és fél napos kirándulásunk ugyanis kereken 600 km autózást jelentett, miért is jobb időkre halasztották e helyek megtekintését, amire nem is sokáig kellett várakozni, mert már alig másfél évvel később, 1931 év tavaszán, amikor Istanbulból vasúton utaztunk le a Szentföldre, mindent a legnagyobb kényelemben, a tavasz csodálatos virágpompájában tekinthettünk meg érseki vezérünkkel.

A) Kánában.

Azt mondanom sem kell, hogy másnap derült, szép napra virradtunk, mert hiszen ebben az évszakban százszázalékos valószínűséggel meg lehet az időt jósolni. Egyik nap olyan,

mint a másik; ragyogó kék égbolt köszönti az ébredőt és már 6 órakor reggel erőteljes fénnel tűz le a nap a magasból. Szentmisét még Názarethben hallgattunk és a pompás, kiadós reggeli után, útrakészen siettünk le a Casa-Nova lila vörös virágokkal befuttatott lépcsőjén, virágdíszben pompázó pálmafás kertjén át, a nagy rácsos vaskapu előtti térre, melyen felsorakozott autóink már vártak reánk. Ma csak „könnyű fölszereléssel“ vonultunk ki, mert a legtöbben felsőkabátjuk zsebeit nevezték ki koffernek, vagy csak könnyű kis kiegészítést hoztak magukkal és így máskor a kocsikra hátul fölcsatolt és ponyvával letakart csomaghegyek hiányoztak róluk. Nagy volt a sűrűség-forgás az autók körül és különösen gyermekekben és baksistékérőkben nem volt hiány, de ott settenkedtek a levelezőlap és más egyéb árusok nagy táborai is; legjobb üzleteket a gyümölcsárusok csinálták fűgével, narancssal és szép piros gránátalmáikkal.

Egy éles füttyszó és máris szép egymásutánban, százszáz lépésnyi távközökben robogtak autóink a kánai országúton. A várost elhagyva, meglehetősen emelkedéssel kapaszkodtunk föl a Nebi-Sain gerincére, honnét még egy utolsó pillantást vehettünk a városra, mely innét egészen új formájában mutatkozott be, amennyiben a háttér nem a galileai hegyek, hanem az Ezdrelóni síkság alkotta, melynek déli szegélyén a távolban a gilboai hegyek kéklettek. Bibliai-történeti tájakon haladtunk keresztül; az ősi *Gath-Hepher* falucska mellett suhantunk el, hol Jónás prófétának volt a hazája, balra lent a völgyben pedig Sefhoris szegényes kis házait, a Boldogságos Szűz Mária szüleinek ősi szülővárosát láttuk. Csakhamar megpillantottuk a magasból a szépfekvésű Kánát is, vagy mint az arabok nevezik, Kefr-Kenna-t, mely különösen tavasszal, mikor szép zöld rétjeit a mezei virágok tarka szőnyege borítja és kertjei is illatos díszben pompáznak, felejthetetlen kedves képet nyújt. Az országútmenti sűrű, magas kaktuszbokrok is magukra öltik húsoslevelű tüskés testükre sárgavirágos díszruhájukat, melyet bizony ilyenkor vastag, fehér porréteg borít, de annál szebb látványt nyújtottak a gyümölcsel gazdagon megrakott fák, melyek már messziről csábítóan integettek felénk. Emlékezem, hogy mikor első ízben itt jártam, egy barátságos arab rászabadította a zarándokokat a roskadásig megrakott gránát-

almaléra és bár mindnyájan bőségesen elláttuk magunkat gyümölcssel, még a tulajdonos is tördelt le rövid kis ágakat, melyeken öt-hat, sőt még ennél is több hatalmas gránátalma piroslott. Haza is hoztam egy szép galyat, de bizony itthon már nem ízlett úgy, mint a helyszínén, hol valóságos Istenáldása ez a gyümölcs. Érése idején minden felnőtt vagy gyermek káftánjában meghúzódik egy-két gránátalma, melyet nem szokás késsel föl vágni, hanem csak egyszerűen kétfelé töri az ember és máris kaparhatja a markába a lófogú tengerihez hasonló, fehér hártýába burkolt nagy szemeket, melyeknek illatos, kellemes málnaszörphöz hasonló vörös leve a szomjúság érzetét csodálatos módon csökkenti anélkül, hogy a sok folyadékivással járó izzadásnak lenne kitéve az ember. De nagyon kellemesek a fügekaktusznak a sárgadinnye ízére emlékeztető narancssárgaszínű gyümölcsei is.

Názárethi ihlettel megtöltve léptünk be abba a kis templomba, mely a történelmi romok fölé építve hirdeti ma is Jézusnak első csodatevését. A kiásott kövek, valamint a makacs szívóssággal ápolt ősi hagyományok kezeskednek arról, hogy valóban azon a szent helyen állunk, hol az ur Jézus megjelenésével és csodájával is a házasságot szentséggé avatva, a keresztény család alapkövét lerakta. Erről a nagy eseményről beszélt nekünk e szent helyen lelkivezetőnk, arany-szájú Mátyás testvérünk, mégpedig oly bensőséggel és lelkesedéssel, hogy mindnyájan szinte megborzadtunk annak a legsürgősebb jóvátételre váró, istenkáromlás számba menő bűnnek az iszonyatától, melyet véreink a polgári házasság nemzet és erkölcspszítító törvényének a megszavazásával elkövettek. Eszünkbe jutott, hogy mily csúnya igazságtalanságot követünk el akkor, mikor teleszájjal követeljük Trianon revízióját, de hogy ehhez a nagy törekvésünkhöz az Úr Isten segítségét is megnyerni igyekezzünk, egy lépést sem teszünk oly irányban, hogy mi is revízió alá vonjuk ezeket a nemzetgyilkos törvényeket.

Mély áhítattal hallgattuk az evangéliumnak Kánára vonatkozó szavait, majd apróra megtekintettük a lakodalmas ház kiásott helyiségeit, mely fölé már az első századokban fényes templomnak boltívei borultak, ma azonban csak a Ferences barátoknak szerény, de csinos, nagykupolás, kéttornyú temploma őrzi a helynek szent emlékét. A fölemelt szentély főoltárához,

két oldalról fölvezető lépcsőkön lehet följutni és ugyancsak lépcsőkön kellett lemennünk, a szentély alatti menyegzős házba is, melynek kis oltára fölött az a jelenet van megörökítve, amint Jézus a vizet borrá változtatta. Ebből a kis kápolnából nyílik az a helyiség, hol igen jól lehet látni az eddig eszközölt ásatásoknak nagyszerű eredményeit, nevezetesen az eredeti lakodalmas ház falaiból egy nagy darabot, továbbá a IV. századbeli bazilikának mozaik és oszlopmaradványait stb. A Ferencesek csak a XVII. század derekán szerezték meg ezt a területet, de csak két évszázaddal később sikerült engedélyt kapniok arra, hogy azt kőfallal körülvehessek és egy kis kápolnát építhessenek, melyet azután fokozatosan megnagyobbítottak mai formájára. A legnagyobb érdemet ebben egy derék salzburgi Ferences barát szerezte, ki 22 éven át volt plébánosa a templomnak és a legnagyobb szeretettel végeztette itt az ásatásokat, melyek még koránt sincsenek befejezve; ha egyszer majd sikerül itt is, mint Názárethben, azokat a mohammedán viskókat és dűledező házakat megvásárolni, melyek közé a mai kis templom be van ékelve, még sok érdekes dolog és bizonyíték fog a napfényre kerülni mert az eddigi ásatások határozottan mutatják, hogy a mai templom, éppúgy mint Názárethben, a régi bazilikának csak egy kis részét foglalja el.

Ha az ember széjjelnéz a szomszédos házakban, mindennütt talál valami érdekes faragott emléket, kőpárkányzatot vagy oszlopfet, melyek kétségtelenül az ősi bazilikának maradványaiból valók.

Amikor kiléptünk a templomból, valósággal reánk vetették magukat a piszkos kánai gyermekek és asszonyok, kik levelezőlapokat, fából faragott miniatúr faekéket, de főleg a kánai korsók agyagból égetett kicsinyített mását tukmálták reánk több-kevesebb sikerrel, majd pedig éneklő, síró hangon azért könyörögtek, hogy a náluk levő francia, német, olasz és magyar pénzdarabokat palesztinai pénzre cseréljük be nekik; persze baksiskérő is bőven akadt közöttük.

Sajnos, a katolikusok száma még a százat sem éri el, a kereken 1200 lakosból álló városkában több, mint a fele mohammedán, van közöttük vagy 300 szakadár görög, 150 melkita, sőt még 32 protestáns is, kik persze itt is értik a módját annak, hogy ahol csak lehet, borsot törjenek a katolikusok orra

alá, mert ők gördítették akkor is a legtöbb akadályt a Ferencesek útjába, mikor arról volt szó, hogy templomukat fölépítsék. A szakadár görögökkel fogtak össze akkor is, mikor meg kellett akadályozniuk, hogy a barátok az ásatások területét kibővítsék. Ilyen körülmények között azután nem csoda, ha a mohammedánok előtt nincs meg a keresztényeknek az a súlya, mely őket megilletné. De még így is igen szépen dolgoznak a barátok Krisztus szőlőjében, mert még ebben a kis faluban is mindig akad egy-két megtérő arab. Pár nappal odaérkezésünk előtt is két arab fivérnek volt az esküvője két arab nővér leánnyal, kik szerény, de tiszta otthonukat a legnagyobb előzékenységgel mutogatták meg, közvetlenül a templom közelében. Mily jól esett látni lakásuk falán Szűz Mária szobrát, első szentáldozási képüket és Krisztus keresztjét is. Le is fényképeztem az érdekes fiatal házaspárokat, kik díszruhájukban állottak fényképgépem elé. A nők feketében, gyöngyökkel ékes ruházatban és fejükön is gyöngyös pártát viselve, a férfiak pedig színes, selymes arab öltönyökben, övükben gyöngyházzal kirakott nyelű hüvelyes törrel. A festői képet csupán a férfiak európai szabású kabátja zavarta meg, melyet a nyugati álkultúrának minden nivellálni akaró áradata hozott el Galileának ebbe a kis falujába is. Akkor megígértem nekik, hogy ha majd ismét erre járok, adok nekik a képekből; persze akkor még álmodni sem merészeltem, hogy alig másfél év elmúltával ismét Kánában leszek. Két szép nagyított képet vittem magammal, melyeknek a hátára még arabnyelvű dedikációt is írtam egy arabul tudó barátommal, hogy a magyar ezredes adja nekik emlékebe a képet, úgy, ahogyan megígérte. Sajnos csak az egyik házaspárt találtam meg, mert a másik időközben elköltözött Haifába, hol munkát kapott a kikötőben. Szinte leírhatatlan, hogy milyen örömet okoztam képpemmel ezeknek az egyszerű embereknek; nem győztek eléggé hálálkodni, miközben persze Összeszaladt a fél falu és kézzől-kézre adva a képet, gyönyörködtek benne. A dolog vége persze ismét fényképezés lett, de most a házaspárnak díszes ünnepi ruházatát az a pöttömnyi kisleányka pótolta, ki édesanyja karján ülve, sehogyan sem akart csak egy pillanatra is nyugton maradni, míg végre is magyarul szóltam rá és ettől úgy meghökkent, hogy a kép megint pompásan sikerült. Most már csak azt várom, hogy mikor visz az utam megint

Kána felé, hogy átadhassam a képet és megcsinálhassam a fölvélt az azóta bizonyára ismét megszorodott kis családról, kik egy európai ezredest választottak udvari fényképészül. Azt persze mondanom sem kell, hogy én, talán még boldogabb voltam, hogy ily ártatlan örömet szerezhettem a kánai házaspárnak, kik megígérték, hogy a másik képet eljuttatják a sógornak, meg a sógorasszonynak Haifába.

Fölkerestük azután Kánának másik katolikus templomát, mely Szent Bertalan házának a helyén épült, hol Fülöp jelentette neki a názárethi Jézus megérkezését, ki itt pillantotta meg őt a fügefafa árnyékában. Mialatt Kána poros utcáin barangoltunk, bőven nyílt alkalmunk, az Úr Jézus példabeszédében előforduló „tűfok“ tanulmányozására, melyen, mint tapasztaltuk valóban igen nehéz lenne egy tevét átbujtatni; „tűfok“-nak nevezik ugyanis, a nagy kapuknak kis ablakszerű, ajtóval ellátott kivágásait, melyek azt a célt szolgálják, hogy ne kelljen mindig a nagykapukat kinyitni, ha valaki az udvarra akar belépni vagy onnan az utcára kimenni. Ezek a nyílások csak éppoly nagyok, hogy egy nagy lépéssel és meggörnyedt háttal az ember beléphet rajta. Mielőtt elhagytuk volna Kánát, ittunk annak a forrásnak a vizéből is, melyből a szolgák az Úr parancsára a nagy kő vedreket megtöltötték. Megbámultuk a forrás mellett itatásra odatert, húsos, tányérfarkú birkákat; egy-egy ilyen fark még megnyúzott állapotban is 2-3 kg súlyú és a palesztinai és szíriai mészárosok kirakataiban mindenütt találkozunk velük. Jeruzsálemben is mindennap láttam az aranyfüsttel és színes szalagokkal díszített csemegét, mely valóban a birkának egyik legízletesebb falatja. A kút körül szép arabs lovak is portyáztak és egy karcsú fiatal arab legénynek látható nagy gyönyörűséget okozott, hogy tüzes paripáján ülve, nagy lovas ügyességét bemutathatta, amint az itató vajukat és árkokat átugratva. De az idő elmúlt és nekünk is igyekeznünk kellett, mert még messze volt Damaszkus és addig még több helyen meg is akartunk állni.

B) A Galileai-tengernél.

Kánát elhagyva keletnek fordultunk a fensíkon át vezető kiaszfalozott úton, melynek egyhangúságát jobbról a Tá-

bor-hegy jellegzetes gömbölyű kapuja, balra pedig a görbe szarv alakú „Kurn-Hattin“ enyhítette, mely alakjától a nevét is vette. Amily örvendetes és lélekfölemelő gondolatokat ébresztett bennünk a Tábor-hegyének látása, éppoly szomorú emlékeket idézett föl a hattini csatamező, melyen 1187-ben Saladin szétverte a keresztes lovagok hadát és ezzel véget vetett a jeruzsálemi keresztény királyok uralmának. Sok ezer magyar vitéz öntözte vérével ezt a szent földet, melyen az Úrjézus oly gyakran haladt keresztül.

Nagyon sokáig a Hattin-hegyen keresték azt a helyet, hol az Úr Jézus a hegyi-beszédet mondotta, noha sok híve volt a másik tudományos tábornak is, mely a Kafarnaumtól északra fekvő magaslatokra helyezte a nyolc-boldogság hegyét. Helyszíni szemlélődéseim alapján magam is ez utóbbi táborhoz tartoztam és így érthető örömmel olvastam nemrégiben, hogy a Kafarnaumtól északra végzett ásatások, felszínre hozták a IV. századbéli templomnak az alapfalait, sőt egy föliratos oltárkölapot is találtak, mely azonos lenne azzal a kövel, melyre az Úr Jézus az öt árpa kenyeret és két halat helyezte, mikor azokat oly csodálatos módon megszaportotta. Alig várom, hogy megláthassam e romokat annak a két terpentín fának a környékén, honnét már ismételtelen volt alkalmam gyönyörködni a Genezáreth-tó bájos vidékében és a hol mindig megállottunk, hogy Szent Máté evangéliumát fölolvassuk, elmélkedjünk a hegyi-beszéd mélységes nagy igazságai fölött. Oly élénken odaképzeltük a Mestert és a hegyoldalra letelepedett nagy sokaságot, hogy szinte hallani véltük áldott szavait és tanításait, melyeket ha az emberek megfogadnának, egyszeriben más lenne az egész világnak a képe. Már az első alkalommal élénk vágyat keltett szívemben, a gondolat, hogy milyen szép és méltó lenne e szent helyen egy óriási Krisztus-szobrot fölállítani és különböző nyelveken kőbe vésní szent tanításainak az igazságait, hogy az erre elhaladó pogány és zsidó vándor lelkét is megérintse az isteni szavak varázsa.

Kánától a Galileai-tenger légvonalban csak 10 kilométerre fekszik, de az odavezető út csaknem kétszer olyan hosszú, mert a hattini fensíkről előbb nagy kanyarodókkal ereszkedik le a Jordán egyik mellékfolyójának Betsaninak nevezett termékeny lapályára, hogy onnan ismét fölkapaszkodjon arra a

hoszú hegygerincre, mely a Genezáreth-tó nyugati partjait kíséri. Csak mikor erre a gerincre fölértünk, pillantottuk meg Galilea drágagyöngyét, a szép tiszta kék tavat. Különösen nyár végén, mikor a palesztinai vándor szeme szinte már belefáradt a kiaszott és leperzselt vidékek színtelenségének szemlélésébe, varázslatosan és üdítően hat, a nagy magasságból a hatalmas tó szép kék vizének bájos panorámája. A pompás szerpentinenek majdnem teljesen nesztelenül siklottak le autóink a hegyről és csak mikor a tó partján Tiberiásban megállottunk, vált érezhetővé egyszerre a 38 fokos meleg. Bár Tiberiás fekvése valóban festőién szép, amint színes keleti házai és pálmái visszatükröződnek a tó azúrkék vizében, de mi mégsem azért jöttünk ide, hogy ezt a hihetetlenül piszkos zsidó várost szemléljük, hanem azért, mert a régi hagyomány szerint az Úr Jézus itt nevezte ki az első pápát. Szűk sikátorban állottunk meg a Casa-Nova udvarának bejáratánál és az udvaron keresztül azonnal bevonultunk a zárandokház és zárda közé ékelt kis templomba, melynek árkaDOS bejáratánál a római Szent Péter-szobornak hű másolata van fölállítva, melyet egyszer a francia zárandokok hoztak a templomnak, mely Szent Péternek van szentelve. Simon Péternek háromszoros szeretnyilatkozata után, mely a háromszori megtagadásnak részbeni elégtételül fogható föl, hangzottak itt el a föltámadt Úr Jézus ajkairól a világtörténelmi nagy ígék: „Legeltesd bárányaimat, legeltesd juhaimat...” Itt ruházta Péterre azt a legfőbb főpásztori hatalmat, melyet még kereszthalála előtt Fülöp-Cezárea vadregényes vidékén neki megígért, mikor Egyházát megalapította. Vannak, kik kétségbe vonják, hogy itt történt volna ez a nagy esemény, sőt egyesek egyenesen lehetetlennek mondják azt, mert Tiberiást (El Tabarye) Heródes Antipas, régi temetők helyén alapította és így a mózesi törvények szerint ezt a várost tisztátalannak tartották a zsidók és azt messze elkerülték, tehát igen valószínű, hogy Jézus sem fordult meg benne. Ezzel az állítással azonban szemben áll az a másik tény, hogy az újszövetségi Szentírás többször említi Tiberiást, sőt nem egyszer a tavat is róla nevezi el. De igen figyelemreméltó körülmény az is, hogy Jeruzsálem földülása után a zsidók Kr. u. 70-ben, az ó-zsidó tudományok művelésének központjává tettek, hol leghíresebb szent rabbijaik éltek, tanítottak és temet-

keztek, kiknek sírjait még ma is a legnagyobb kegyelettel veszik körül a zsidók. Tiberiás ma is, egyike a négy, zsidó szent városnak (Jeruzsálem, Tiberiás, Saied és Hebron) és Jeruzsálem után az első helyen áll. Mindez azonban nem csökkentette szent lelkesedésünket, mert, hogy mégis csak valahol a Genezáreth-tó partján történt ez a fönséges jelenet, az teljesen bizonyos, és mi ott állván a bájos tó partján, a tiberiási szentélyben, az egész emberiség sorsára oly messze kiható szent eseménynek, nem pontos helyét, hanem annak szent emlékét ünnepeltük és ezért nem ismert lelkesedésünk sem határt, mikor a pápaság csodálatos isteni intézményének a szülőhelyén, vagy mint IX. Pius pápa magát kifejezte, a pápák tulajdonképpeni illetékes plébániatemplomában hódoltunk e szent emlékeknek. Katolikus önérzetünk ujjongó lelkesedése a forrpon-tig szökött, mikor szívből, szeretetből és szent meghatódottsággal zendítettünk rá a pápai himnusz fönséges dallamára. Lelki szemekkel láttuk a főoltárképén ábrázolt Szent Pétert, amint az Üdvözítő Jézus kezéből átveszi a szent megbízatást jelképező kulcsokat és láttuk mögötte a pápák megszakítás nélküli hosszú sorát; az első századok vértanú pápáinak diadalmas seregét, kik dacolva a történelem véres viharaival, mint az Egyház hajójának kormányosai, keményen állották meg a helyüket és immár közel 2000 esztendő óta az isteni Gonviselés látható eszközei az isteni nagy ígélet beváltásának, hogy Krisztus Egyházán még a pokol kapui sem vehetnek erőt.

ős zarándokszokás szerint táviratban üdvözöltük dicsőségesen uralkodó XI. Pius pápánkat, de nem felejtkeztünk meg a hontalanság keserű kenyerén élő fiatal királyunkról sem, annak a szent koronának törvényes örököséről, melyet első szent királyunk a pápától kért és kapott és amely korona több, mint egy ezredéven át ragyogta be csodálatos fényével és erejével a magyar nemzetet. Itt éreztük át igazán, hogy mit jelent nekünk a pápa és a szent korona; ezért énekeltük el a pápai himnusz után könnyes szemekkel és szívünk mélyéből feltörő zokogással magyar nemzeti imádságunkat, az „Isten áldd meg a magyart“. Most mindössze alig két órát tölthettünk el a barátok vendégszerető házában, kik hideg limonádéval, teával, kávéval, tojással stb. kedveskedtek, mi pedig hálás fogyasztói voltunk, mert minduntalan frissen kellett megtölteniök

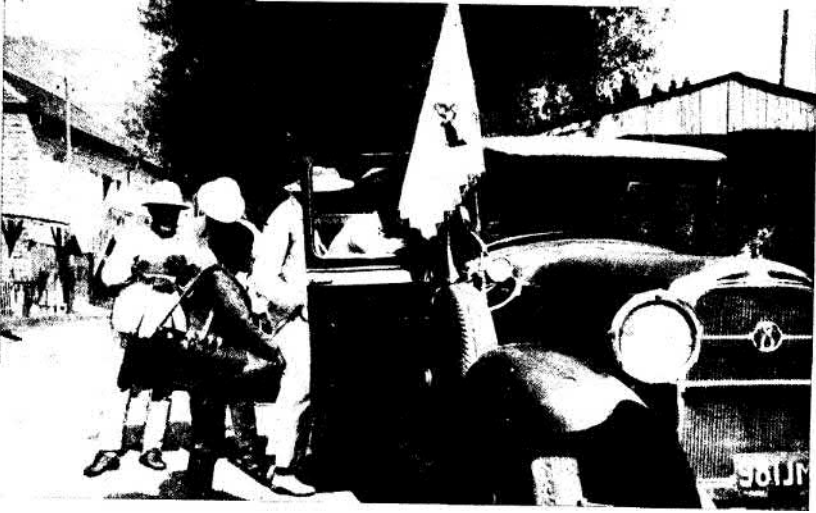
az öblös kancsókat, a jófajta citrom levével. A városba most be sem mentünk, mert ugyan mit is kerestünk volna a 4—5000 orosz- és lengyel zsidó között, kik itt élnek. Megelégedtünk a Casa-Nova tetejéről élvezett festői, színes képpel, honnan kitűnően áttekinthettük az egész várost pálmafaival, egyetlen minarettjével, tíz zsinagógájával, az ősi falak maradványai-
val és szép kilátásunk nyílt a város északi végén a hegyoldalon meghúzódó régi várromra, A zsidó üzleti szellem ért hozzá, hogy kihasználja azt a 67 C fokú meleg forrást, mely a város déli végén Akiba rabbi sírja közelében fakad. A hegyoldalon különösen a názárethi út mentén, nagy szállodákat és penziókat építettek a mindinkább szaporodó fürdővendégek számára, melyek most még elég siváran néznek ki, de néhány év múlva, ha majd a parkok új ültetvényei, a narancs-, citrom-, ciprus- és szikornorfák megnőnek, igen szépen fognak festeni a mindig szép és bájos tó partján.

Sohasem fogom elfelejteni azt a gyönyörű estét, melyet programmon kívül töltöttünk 1932 év tavaszán a tiberiási Casa-Novában. Szíriából érkeztünk ekkor, egy hirtelen ráncszakadt tavaszi záporosó után a Genezáreth-tavához, melyet a nyolc boldogság hegyéről pillantottunk meg az alkonyati napnak misztikusan szép fényhatásaiban, melyet az égbolton gomolygó felhők szeszélyes formájú lágy tömegei még inkább nagyszerűbbé tettek. Le is szállottunk autóinkról, hogy kedvünkre gyönyörködhessünk a csodaszép képben, melynek varázsát nagymértékben fokozta a szent hangulat és az a boldog tudat, hogy az Úr Jézus legtöbb csodáinak a színterén állunk, azon az áldott vidéken, melyen Jézus is annyira szeretett tartózkodni. Mintegy 500 méter mélységből csillogott föl hozzánk a Galileai-tengernek tükörsima vize, melynek a lilás fényben tündöklő trans jordániai hegyektől szegélyezett keleti fele, a lemenő nap tüneményes színárnyalatait tükrözte vissza, míg a tónak nyugati felére a hattini fensík magaslatai vetettek éles, sötét árnyékot, Egy-egy pillanatra az egész tó mély árnyékba borult, mikor a nap egy-egy sötét felhő mögé bujt és csak kis, keskeny résen át lövelt vakító, fényes, hosszú sávot a sötét vízfelületre; a komor felhők mögül pedig széles fénynyalábokban törtek elő a sugarak, melyeknek bíborpirja finoman keretezte körül a fantasztikus felhőket és a csak foszlá-

nyokban előtűnő égbolt azúrkékjével tündöklő lilás fénybe vegyült. Ez a pompás fényhatás oly változatos volt, mintha csak egy óriási színpad kulisszái mögül irányították volna a reflektorok színes fény kévéit. Amikor pedig néhány óra múlva a tiberiási Casa-Novának tengerre ugró fedélsétányán gyűltünk össze esti ájtatosságunk elvégzésére, megint egészen más képében mutatkozott ez az áldott emlékü szent tó, melynek vidéke mindenkor olyan mély hatást szokott gyakorolni a szentföldi zarándokra.

Kitűnő hangulatban fogyasztottuk el a zarándokház barátságos ebédlőjében a Genezáreth-tavából frissen halászott Szent Péter-halakat, melyekkel a derék Ferences barátok szereztek nekünk áhítatos örömet, hogy a csodálatos halfogás és kenyérszaporítás színhelyén mi is e két eledellel élhessünk.

A teli hold fényes tányérja magasan ragyogott fejünk fölött, mikor vacsora után felértünk a kétemeletes zarándokház lapos tetejére. A bájos vidéket kékeszöld, szelíd fény világította be és a Galileai-tengernek sima tükre, mely a végtelenségben látszott elveszni, úgy csillogottL_mint az olvasztott ezüst, csak a fényes csillagok vibráló fénye pislogott le az égből és a fenséges, néma csendben a víz titokzatos csobbanása hallatszott fel, amint a part nagy sziklatömbjein és a kikötött csolnakok oldalain megtörött. Mintha gyökeret vertek volna lábaink, úgy bámultunk bele a búbajos éjszakába és amikor egy-egy gyenge szellő támadt a tó felől, úgy éreztük, mintha a letűnt évezredek szent lehelete csapta volna meg lelkünket. Ó, mily édes lelki élmény volt ebben az evangéliumi környezetben köszönteni a Boldogságos Szűz Máriát és a rózsafüzér imádság szárnyain felemelkedni a Menny titokzatos magaslataiba! Mélységes áhítattal zengtük bele szép Mária-énekeinket az ezüstös holdvilágos estbe és a Szentföld kimondhatatlan édes varázsa fogta meg lelkünket, mikor gyermekkorunk kedves, színes bibliai képei jelentek meg lelki szemünk előtt, melyek már estkor a legforróbb vágyakozás érzését keltették fel szívünkben az áldott föld látása után. És most itt állunk a valóságban, a varázslatosan szép tónak a partján és belenézhetünk annak sötét, mély vizébe, melybe az Úr Jézus áldott szemei is oly sokszor belenéztek és amely oly sokszor tükrözte vissza szent alakját, mikor egyszerű halászok csolnakán járta annak vizeit, vagy

37. A vezérautónk, mikor Szíriába indultunk.

38. Villatelep Tibériásnál, a Genezáreth-tó mellett.

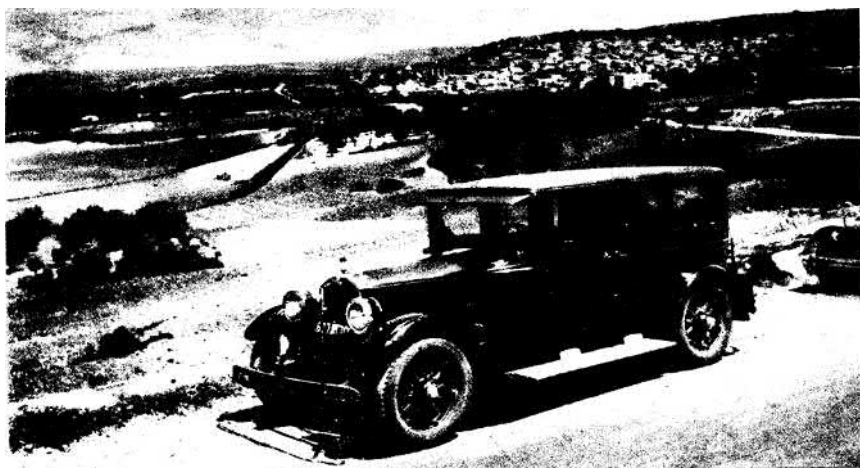
39. Genezáreth tava a magasból.

40. A Genezáreth-tó Tibériásnál.

41. Tabigha, a németek telepe, hol a kenyérszaporítás csodája történt

42 A galileai Kana látképe.

43. Az első csoda emléktemploma Kánában.

44. Leiki vezefőnk beszéde a kánai templom előtt.

45- „Arab katolikus házaspárok Kánében,

46. Eukalyptus fasor a szír-palesztinai határon.

47. A Pán-barlang előtt Fülöp Cezareában.

48. A Galileai tenger.

51. Tiberiás látképe a Genezáreth tava mellett.

52. Az ősi zsinagóga romjai Kafarneumban.

53. A kafarnetimi pálmák alatt (Bozóky ezredes és Trux Jenő min. tan.)

nagy sokaságtól kísérve vándorolt szép, virágos partjain, hogy csodatetteivel is megerősítse isteni küldetését. Szinte látni véltük a Mestert, amint a hullámok tetején járva közeledett tanítványai csolnakához, kiknek rémületét látva, így köszöntötte őket: „Bátrak legyetek, ne féljetek“ és látni véltük a hányatott csolnakból a hullámok hátára kilépő Pétert, amint hitében meginogva, merülni kezdett. Mily mélyen vágtak szívünkbe az evangéliumnak szavai: „Kicsinyhitű, miért kételkedtél?“ És vájjon nekünk, de meg az egész világnak is, nem az-e a legnagyobb bajunk, hogy kicsiny hitűek vagyunk és nem azért merültünk el mi is az anyagias világ szennyos hullámaiban, mert nem tudunk hinni és bízni eléggé? Ó, mily gyorsan kergették a gondolatok egymást az agyunkban; talán éppen előtűnt, hol most is egy halászbárkát ringatott a víz, történt a csodálatos halfogás és az a másik halászás, mely a pápaság alapításának fenséges jelenetét közvetlenül megelőzte. Ezen a felejthetetlenül szép estén, mialatt meghallgattuk az evangéliumnak idevonatkozó fejezeteit, mélyen elméltünk és lélekben, hitben megerősödve hajtottuk álomra fejünket.

C) Kafarnaumban.

E kis kitérés után most már folytassuk utunkat ott, ahol elhagytuk. A tó nyugati partján robogtunk tovább, a mintegy 16 kilométerre fekvő Kafarnaum felé. Utunk a híres „Genezársíkság“-onát vezetett, melyről az ó-kori írók és a Talmud is a legnagyobb elragadtatás hangján emlékeznek meg, de ma már persze nem érdemli meg a „földi paradicsom“ nevét, aminek azonban nem a természet, hanem az emberek az okai, mert elhanyagolták művelését. A természeti adottságok, a kitűnő klíma, a föld rendkívüli tevékenysége még ma is meg vannak, sőt még azt az igen bővizű forrást is láttuk, melyet Flavius zsidó történetíró is megemlít a Genezár-síkság termékenységé^-'magasztaló írásaiban, többek között mondván: „Hogy a szőlő és füge és igen sok más gyümölcs az év 10 hónapján keresztül szünet nélkül terem bőségben.“ És hogy ez még ma is így lehetne, bizonyítja a németek tabighai gyönyörű telepe és a kafarnaumi jól gondozott kertek a Ferences barátok kis zárdája mellett.

A bűnbánó Magdolna szülőfalujánál, a régi Magdalanál,

hol a Galambok völgye a Vadi-el-Hamam a Genezáreth-tavára torkollik, kezdődik ez a termékeny síkság, mely ma bizony, különösen a tó közelében, teljesen el van mocsarasodva és csak óriási nádak és sás terem rajta, de nagyon valószínű, hogy a napról-napra javuló közlekedési viszonyok mellett, valamelyik élelmes vállalkozó társaság ismét vissza fogja varázsolni a régi, szép paradicsomot a Galileai-tenger bájos partjaira. Ebben a völgyben tenyésztették a jeruzsálemi templom számára a galambokat, melynek meredek sziklafalain még most is látható barlangüregekben azok a gerinces, szabadságukat mindennél többre becsülő galileaiak laktak, kik sehogysen akartak a gyűlöletes Heródes zsarnok uralmának behódolni, kiket azután a kegyetlen szörnyeteg oly módon pusztított ki, hogy katonái köteleken ereszkedtek le felülről a barlangok szájáig, hol hatalmas tüzet rakva, szegény embereket a barlangból kifüstölték és azután agyonlőtték. Legutolsónak egy agg ember jött ki a barlangból feleségével és hét gyermekével, kiket letaszított a mélységbe, majd Heródest gyalázva, ő is inkább a mélységbe vetette le magát a szikláról, mintsem Heródes kegyelmére magát megadja. Tovább haladva, Péter apostolnak szülőfaluja, Betsaida mellett haladtunk el, de ma már csak jelentéktelen romok és néhány szegényes viskó jelzi a helyét, mely különben Fülöp és András apostoloknak is hazája volt. Itt fekszik a közelben a német katolikusok barátságos kis hospitiuma Tabighánál, melynek szép kertjét már több ízben láttam teljes virágpompájában és megcsodáltam gyönyörű pálmáit, szőlőlugasait meg narancsfáit. A tópartnak ez a szakasza még a legforróbb nyáron is igen szép, a mindig virágzó oleanderek, mimózák ligeteivel, füge- és gránátalmafa berkeivel. Legutóbbi otlétemkor megtekinttem az éppen folyamatban levő ásatásokat, melyek ismét sok értékes dolgot eredményeztek, a többek között megtalálták annak a VI. századbeli templomnak alapfalait, mely a kenyérszaporítás színhelyén állott. Továbbhaladva nemsokára szépen gondozott eukalyptus fasor végén megpillantottuk a Ferences barátok kedves kis zárdáját, melynek hűs falai között oly jól esett egy kissé ismét megpihenni. Sokáig vitatkoztak a tudósok Kafarnaum helyéről is, míg azután a vitát megint csak az ásók, illetve a föld mélyéből napfényre került kövek döntötték el, hogy nem Tabighánál, hanem

itt, a 2 kilométerrel északabbra fekvő Tel-Humnál állott az „Úr városa“, melynek falai között Jézus oly tömérdek csodát művelt, melyek közül csak néhányat említ fel körülményesebben az evangélium, mint pl. a százados beteg szolgájának a meggyógyítása, a siketnémának, a két vaknak, a néma ördögösnek, a vérfolyásos asszonynak a meggyógyítása és a zsinagóga főnökének, Jairus leányának a feltámasztása stb. Érthető tehát, hogy a legmélyebb áhítattal és a legnagyobb érdeklődéssel kezdtük meg szemlélő sétánkat a mintegy 2000 négyzetű területű ásatások színhelyén, melyet a kóbor beduinok ellen a barátok három oldalról kőfállal kerítettek körül, míg a negyedik oldalt maga a zarándokház és a tó vize is védi. A szép virágos kerten áthaladva, vastag törzsű pálmák között jutottunk ki a nagyértékű és érdekes romokhoz, melyeknek kiemelkedő díszé a szép, oszlopos zsinagóga, hol Jézus azt a nagyjelentőségű beszédét tartotta, melyben megígérte az Oltáriszentség alapítását. Mélyen mehatottak Szent János evangélistának felolvasott szavai, amint az ősi romok oszlopai között állva, magunk elé képzeltük a Jézus szavain méltatlankodó ravasz farizeusokat, kik akár csak a mai farizeusok, az ezer felé felekezeti szekták sajnálatraméltó félrevezetett, nagy tábora, kik még ma sem képesek megérteni az Úr Jézusnak félremagyarázhatatlan és többször megismételt szavait, melyekkel a hitetlenkedőknek válaszolt: „Bizony, bizony, mondom nektek, ha nem eszitek az Emberfia testét és nem isszátok az ő véré, nep leszen élet tibennetek. Aki eszi az én testemet és issza az én véretem, annak örök élete vagyon és én feltámasztom őt az utolsó napon, mert az én testem bizonynal étel és az én vérem bizonynal ital.“ Némán elmélkedtünk fölötte, hogy miként akkor sokan elhagyták Jézust, mert nem akarták elhinni csodálatos szavainak mély igazságait, — pedig csaknem mindennap szemük láttára gyógyított betegeket, sőt még halottakat is támasztott, — úgy ma is vannak sokan, kiknek „kemény beszéd“ mindez és nem átalják a legdurvább támadásokat intézni a legméltóságosabb Oltáriszentség tana ellen. Az Úr Jézus szent szavaival szívünk mélyéből imádkoztunk az eltévelyedett keresztényekért e szent emlékü helyen: „Uram bocsáss meg nekik, mert nem tudják, hogy mit cselekszenek.“ Az öröme és hálának igaz könnyei csillogtak szemekben, mikor

köszönetet rebegtek ajkaink a hitnek ama nagy kegyelméért és ajándékáért, hogy mindennap magunkhoz vehetjük az Úr Jézusnak szent testét, azoknak az alázatos és jámbor szavaknak kíséretében, melyek ugyancsak itt hangzottak el először a kafarnaumi százados ajakán: „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj ...“ Sokáig időztünk még e szent romok között és gyönyörködtünk az oszlopfekben és kőfaragványokban, melyek még látták az Úr Jézust; a barátok megmutatták annak a bazilikának kiásott alapjait is, mely Péter apostol háza fölött a VI. században épült, hol Jézus, Péternek anyósát gyógyította meg nehéz lázbetegségéből és ahová naplemente után a város betegeit hozták, kiket Jézus kezének rátételével gyógyított meg. Megrendült szívvel hallgattuk Szent Máté evangéliumát, melyben Jézus a megátalkodott városokról szólva, megfenyegette Kafarnaumot is: „Es te Kafarnaum, vájjon az édig fogsz-e felmagasztaltatni? a pokolig fogsz alásülyedni, mert ha Sodomában történtek volna a csodák, melyek tebenned történtek, talán megmaradt volna a mai napig. De mondom is nektek, hogy Sodorna földjének tűrhetőbb dolga lesz az ítélet napján, mint neked.“

Átéreztük a nagy igazságot, hogy annál szigorúbb lesz majd a nagy számadás a túlvilágon, minél több kegyelemben van részünk a földön; itt is mindazok a városok, melyeket az Úr Jézus oly gazdagon elhalmozott kegyelmeivel, mint Kafarnaum, Betsaida, Korozain, mind elpusztultak a föld színéről, míg ellenben Tiberiás, hol az Úr Jézus mindössze csak egyszer fordult meg, még ma is áll.

Kafarnaumtól is nehezen búcsúztunk, mert ha semmi más nem történt volna itt, csupán az a nagy ígéret, hogy a Legméltóságosabb Oltáriszentségben az Úr Jézus valóságos Testével és Vérével velünk fog maradni a földön, még akkor is nagy kegyelem lenne itt hosszasan időzni, hogy teljesen átíthatnánk lelkünket azzal a mindennél fontosabb, mindennél becsesebb és mindennél tartalmasabb krisztusi nagy elgondolással, mely az Eucharisztia lényegéből az egész emberiségre kiárad, de amelyet oly kevesen tudnak valóban megérteni, igazán átérezni és megbecsülni. Ebben a csodálatos evangéliumi légkörben a legigazabb és legmélyebb szánalom ébredt bennem a szakadárak és a megrögzött tévelygők, eretne-

kek iránt és ismét szóba került, ami beszélgetéseink közben már sokszor képezte vitánk tárgyát, hogy vajjon a Krisztus Egyházán kívül állóknak e tipikus három csoportja közül melyik a legszerencsétlenebb és szájalomra legméltóbb? Vajjon a pogány-e, ki saját hibáján kívül van megfosztva a krisztusi hit minden vigaszától, kegyelmétől, gyönyörűségétől, a szakadárokat-e, kik bár nincsenek teljesen elzárva a hit kegyelmétől és igazságaitól, de csalárd módon elpártoltak az Egyház földi fejétől és ezzel együtt Krisztus igaz Egyházától; a tévelygő szekták eretnekei-e, kik bár fennen hirdetik, hogy ők az evangélium egyedüli jogos hirdetői és bár több száz árnyalatú különböző gyülekezetekre tagozódnak, de abban mindnyájan megegyeznek, hogy nemcsak a pápát nem ismerik el Krisztus Egyháza fejének, hanem elvetik a Szentségeket, nem hisznek Krisztus Egyháza tengelyét alkotó, legszentebb, legmagasztosabb lelkében az Eucharishtiában, a szentmisében, nem élnek a Krisztus rendelte kegyelmi eszközökkel és még Isten Anyját sem tisztelik, noha mindezek világosan és félreérthetetlenül benne vannak az evangéliumban. Kétségtelen, hogy a nagy számadáskor a két utóbbi csoportnak lesz a legsúlyosabb felelőssége, különösen pedig vezetőiknek, kiknek valóban módjukban lett volna a teljes igazság megismerése és talán sokan közülök meg is ismerték, de nemcsak, hogy nem hirdették azokat, hanem egyenesen ellene beszéltek és így nemcsak, hogy a tévelyt terjesztették, hanem a sátánnal együtt az Egyház kapuit is döngették. És mindezt oly mélyen átéreztek, hogy a krisztusi örök igazságok lélekbe vágó ereje és súlya alatt, igaz részvétellel, alázatos szívvel és szeretettel imádkoztunk az Egyház nagypénteki könyörgésének szavaival a lelki-szegény testvéreinkért:

„Az eretnekekért és szakadárokat is, hogy a mi Urunk Istenünk őket minden tévelytől megszabadítván, a szent és apostoli katolikus Anyaszentegyház kebelébe visszavezetni méltóztassék“.

Könyörögtünk a hűtlen zsidókat is, hogy „a mi Urunk Istenünk, eltávolítván a leplet szíveikről ők is megismerjék a mi Urunk Jézus Krisztust“.

imádkoztunk még a pogányokért, „hogy a mindenható Isten eltávolítván szíveikből a gonoszságot, oda hagyva bálvá-

nyaikat térjenek az élő igaz Istenhez, s az ő egyetlen Fiához, Jézus Krisztushoz, a mi Urunk Istenünkhöz“.

Szívünkben a hit kegyelmének örömteljes boldog érzésével tértünk be a Ferencesek kis kápolnájába, hogy térdre borulva imádjuk az áldott Jézust, ki, mint azt, itt közel 2000 évvel ezelőtt megígérte, itt is szeretettel várt reánk az öröklámpa szelíden pislogó vörös lángja mögött a tabernákulumban.

A sok lelki öröm és lelki felüdülés után nem felejtkeztünk meg a tikkasztó hőségben elernyedtestünk kíváncsiságáról sem és nagy élvezettel vetettük be magunkat a Galileai-tenger hús hullámaiba. Csúszós lapos sziklakövek között dolgoztuk be magunkat a mélyebb vízbe, hol már valóban oly üdítően kellemes hús volt a víz, hogy csak nagy nehezen tudtam a zarándokokat onnét kicsalni. Múlt év novemberében fürödtem ott ismét néhány társammal és akkor is alig tudtunk megválni a pompás hullámveréstől.

A part terebélyes, árnyas fái alatt csakhamar felöltözködtünk és még egy kis időre letelepedtünk a zsinagóga romjaival szembe a szép datolya pálmák alatt, melyekről hatalmas fürtökben lógtak le a már félig érett datolyák kárminvörös gyümölcsei; megkóstoltuk, de még nagyon fanyar volt az ízük. A jó Ferences barátok Erzsébet főhercegnőnek pompás virágcsokorral kedveskedtek és néhány pálmagallyat is szétszórtak. Minden zarándok hozott magával valami kis emléket, a legtöbben egy-egy szép formájú lapos követ vagy csigát a Genezáret-tavából. Nagy kelendősége volt a zsinórra felfűzött apró hegyes fehér vagy tarka csigáknak is, melyeket a környék élelmes gyermekei gyűjtenek össze a tó partján, hogy azután a látogatóknak néhány piaszterért eladhassák. Trópusi sisakjaink mellé is került egy-egy szál virág és fölékesítettük szép zarándokzászlónkat is, mielőtt tovább folytattuk volna utunkat Fülöp-Cezarea felé.

D) A Galileai-tengertől a Jordán eredetéig.

Már elmúlt 10 óra, mikor Kafarnaumból elindultunk, pedig a Jordán eredetéig még több, mint 70 km út állott előttünk, határátlépéssel és többszöri meredek kapaszkodókkal súlyosbítva, már pedig mindez igen sok időt igényel. Ezért kellett si-

ettetnem az indulást, bár ez igen háládatlan föladat, különösen oly helyeken, hol mindenki szívesen töltene még hosszabb időt.

Betszaidáig ugyanazon az úton mentünk visszafelé, mint a melyen jöttünk, itt azonban egyenesen északnak vettük utunkat a Genezár-síkságon át, majd nagy szerpentineken kapaszkodtunk föl a tó fölött mintegy 400 m magasan fekvő nyolc-boldogság hegyére, hol pár perces pihenőt tartottunk, hogy az evangéliumnak ide vonatkozó szakaszát meghallgassuk és, hogy még egy pillantást vessünk a Genezáreth-tavának bájos panorámájára. Tündöklő nefelejcskék színűnek láttuk most a vizét, a transjordániai hegyek meredek, szakadozott sziklafalaikkal szinte fehérén izzottak a vakító napfényben, kissé féljobbra pedig a názárethi-hegyek és a Tábor kerek kúpja rajzolódta világos pasztel színekben a ragyogó égboltra. Virágzó német kolóniák pirosfedelű csinos fehér házai mosolyogtak felénk, a mint dohányültetvények, szőlőskertek, olajfaligetek és gyümölcsösök között tovább haladtunk fölfelé, míg azután a régi karaván-állomásnál, *Jub-Jussuf*-khánnál fölértünk a tetőpontra, honnét a Jordán északi völgyére és az azt környező vidékre nyertünk fölséges kilátást. Előttünk az El-Hule-tó vize csillogott és messze hátul a Nagy-Hermon, majd még hátrább a Libanon havas csúcsai látszottak, de csak mintegy rálehelve a ragyogó kék égboltra; a Jordán keleti partján a Dzsolán hegyvidék meredek oldalai meredeztek, melyre nem sokára nrkünk is föl kellett kapaszkodnunk. Az úttól balra, messze kiemelkedő hegykúpon, a híres Safedet, a zsidók ősi szentvárosát pillantottuk meg, melyet hegybeszédében az Úr Jézus is fölemlített, mikor az apostolok rendeltetéséről szólva monda: „Ti vagytok a világ világossága. Nem rejthető el a hegyen fekvő város ...“ és mikor ezt mondta, bizonyára rá is mutatott a 840 m magasan fekvő Safedre, mely a nyolc-boldogság hegyéről is jól látható. A keresztes lovagok, mint egész Galileának legmagasabban fekvő városát 1140-ben meg is erődtítették, az erődnek romjai még ma is megvannak, és ha a zsidók fanatizmusa nem állana útjában a kutatásoknak, még sok érdekes és értékes emlékeket hozhatnának az ásók a fölszínre. 1837-ben szörnyű földrengés pusztította el a város nagy részét, mely alkalommal a leomló falak a meredek hegyolda-

Ion házról-házra zuhantak és mint hatalmas kőzuhatag ömlött le a völgybe a törmelék, mely alatt több mint 1000 zsidó vesztette életét. Kár, hogy nem tudtunk bemenni ebbe az ősi zsidó fészekbe, melynek 25,000 lakosa közül ma több, mint a fele mohammedán, kik egymás iránt a legnagyobb gyűlölettől áthatva és a legszigorúbb elkülönítésben élnek egymás mellett. A saíedi zsidók között él még néhány Krisztus korából származó őszidó család is, de a többiek már mind későbbi bevándoroltak.

Most már lefelé vezetett utunk, cionista telepek között, melyek az El-Hule-tó nyugati partja mentén is föl húzódnak északnak, a íegegésztelenebb vidéken. Valóban bámulatos az a szívósság mellyel a cionista mozgalom ezt az elhagyatott, egészségtelen zugot is be tudta telepíteni hitsorsosaival. A Yesod-Hamala nevű kolónia mellett haladtunk el, melyet a párisi Rotschildok támogatnak bőkezűen. Láttam tavasszal is ezeket a virágzó telepeket gyönyörű gyümölcsöseivel, dús kaszálóival, virágos rétjeivel és ringó kalászos rétjeivel, mint meggyőző bizonyítékait annak, hogy már mily erősen befészkeltek magukat a zsidók Pelesztínában, melyet teljesen tervszerűen akarnak kiragadni az arabok kezéből.

Alig negyedórát tartott, míg lerohantak autóink a nagy szerpentineken a Jordán-Jolyó „Jákok nővérenek hídjá”-hoz, mely szolid kőboltozataival íveli át a mintegy 100 méter széles, tarfolyó jellegű medret, melyben fehér sziklák és színes kavicsok között még csak mint szerény patakocska csörgedez szép tiszta vize a Genezáreth-tó felé. Ennél a hídnál akarva, nem akarva, rövid pihenőt kellett tartanunk, mivel a Szíriába utazók útleveleit itt láttamozzák az angol hatóság emberei. Várakozásom ellenére nagyon hamar túlestem ezen a vizsgálaton és a terebélyes szentjánoskenyér- és kanadai nyárfák árnyékában meghúzódó kis vámépületből az útlevelekkel boldogan siettem vissza az autókhoz, hol már izgalommal vártak zarándoktestvéreim, kik közül néhányan, vagy az is lehet, hogy sokan — nem tudom — titkon vagy nyíltan abban reménykedtek, hogy talán át sem engednek bennünket a határon a sötét, vad Szíriába, hol V. autóvállalkozóm információja szerint öldöklük a keresztényeket és 20,000 drúz közeledik Palesztina határához. Nem mondom, hogy a híd környékén nem volt elég

harcias a kép, amit már akkor láttunk, mikor a hegyoldalról leereszkedtünk, mert a Jordán mellett a mezőn egy század katonaság táborozott, csupa torzonborz kinézésű öles emberek, fejükön íekete báránybőr kucsmákkal. Bennszülött arabok, törökök, cserkeszek voltak európai angol katonákkal keverten, ezenkívül géppuskákkal megrakott málhásállatok és egy csendőr lovasszakasz is pihent a réten, a hidat szuronyos őrszemek őrizték, az út pedig még vastag vasláncsal is el volt zárva, melyet egy hórihorgas, vörösfezes, feketebőrű katona őrzött, kezében tartott szuronyos puskával. Az a tény azonban, hogy a hivatalos hatósági közegek még csak legkisebb ellenvetést sem tettek, mindnyájunkra megnyugtatóan hatott s ezért nem is késlekedtünk sokáig, hanem mihelyt megnyílt előttünk a sorompó, azonnal nekiindultunk ismét az útnak, mely alig, hogy a hídon átkeltünk, erősen emelkedni kezdett.

A Dzsolán vulkanikus fensíkja kellett fölkapaszkodnunk, ami nemkevesebb, mint 1008 méter emelkedést jelentett a Jordán hídjától, mely éppen a Földközi-tengerrel fekszik egy magasságban. A Damaszkus—jeruzsálemi híres, régi karavánúton haladtunk és minél magasabbra jutottunk, annál pompásabb kép tárult szemeink elé. Az egyik kanyarodónál a nagy mélységben még a Genezáreth-tavát is megpillantottuk, de igen szép festői képet nyújtott az El-Hule-tó is, dús nád- és papirusz-erdejével, melyek fölött a tarka vízimadarak egész rajai repkedtek, míg a messze láthatáron a Nagy-Hermon és Libanon csúcsait láttuk. Többízben találkoztunk katonai járőrökkel és remek arabs paripákon ülő angol csendőrökkel, de máskülönben alig láttunk embert, mintha csak kihalt volna az egész vidék. Utunk egyik legszebb része volt ez, mely minden kanyarodónál a legváltozatosabb képekkel gyönyörködtetett. Amikor fölértünk a fensíkra, egy igen szép eukalyptusfasorban a csendőr- és vámőrség csinos kis telepén ismét meg kellett állanunk útleveleink láttamozása végett, de szerencsénkre itt is sikerült hamarosan túlesnünk a formalításokon, bár autóinkat az angol fináncok alaposan átkuttatták; visszafelé annál hosszabb ideig kellett itt rostokolnunk, mint majd később látni fogjuk. A hatóság emberei itt sem tettek semmi kifogást a határátlépés ellen, de azért minél jobban közeledtünk a szír határ felé, annál inkább nőtt az izgalom a zarándokok egy részénél, ami-

ben nem kis része volt a V. úrtól költött vész híreknek, meg annak a mindnyájunktól észrevett jelenségnek, hogy kocsivezetőink valahányszor zsidó telepeken haladtunk át, levették fejükről a piros fezt és közönséges sportsapkát nyomtak helyébe, mikor azután megint arablakta vidékre érkeztünk, ismét a fezt vették elő. Szóval többen igen bizonytalannak tartották a helyzetet és arra akartak rávenni, hogy inkább forduljunk vissza, semhogy valami baj történjen velünk. A helyzet jellemzésére hozom föl, hogy a szentföldi custodiától kíséretünkre rendelt Zsigmond barát is nem egyszer hívott félre azzal, hogy vájjon nerr, jobb lenne-e visszafordulni és a többi útitársam is csaknem az egész úton, már Názárethtől kezdve a visszafordulás szükségességét igyekeztek nekem megmagyarázni. Azonban a sok kísértés ellenére is hajthatatlan maradtam még akkor is, mikor közvetlenül EI-Kuneitra előtt autóink megállottak és Fuad nagybátyja, az autók tulajdonosa, bő arab kaftánjában odaállott elém és villogó szemekkel, teljes elszántsággal kijelentette, hogy tovább egy lépést sem megy; azt követelte, hogy vagy forduljunk azonnal vissza, vagy pedig igyekezzünk gyors tempóban Damaszkusba, meri Fülöp-Cezáreába semmi körülmények között sem hajlandó lemenni. Előkerült persze a rémhírterjesztő V. úr is és nagyhangon magyarázni kezdte, hogy legújabb értesülései szerint Fülöp-Cezáreánál nagy harcok vannak és ha jól fülelünk, hallani is lehet az ágyúörgést. Valóban kényes helyzetben voltam és azt sem tudtam már, hogy mit csináljak, rémüldöztem én is vagy pedig bosszankodjam? Nem állottam kötélnek most sem és a legnagyobb határozottsággal követeltem, hogy azonnal induljunk tovább, mert hiszen már éhesek vagyunk és minél előbb ebédelni szeretnénk Fülöp-Cezáreában, úgy, mint az a programban föl volt véve.

Épp a legjavában folyt a vita, mikor egyszerre csak európai katonabanda víg zenéje csendült föl és a következő pillanatban tőlünk alig pár száz lépésre, már láttam is a fényesen ragyogó öblös réztrombitákat, az úton felénk közeledő hosszabb csapatoszlopnak az élén. Egy francia zászlóalj volt, fiatal őrnagy vezetése alatt és nemsokára meg is állottak rövid pihenőre, úgyhogy mire odaérkeztem, az őrnagy már lóról szállva beszélgetett tisztjeivel. Bemutatkoztam, majd odavezettem az őrnagyot a felséges asszony autójához, hová csakhamar az

összes zarándokok is odasereglettek. Elmondtuk a sok rémhírt a francia tisztnek, ki jót nevetett rajta és biztosított róla, hogy egész Szíriában csend és nyugalom van, de azért lehetséges, hogy ágyúdörgést hallottunk, mert Fülöp-Cezárea környékén van a tüzérségi lőtér. Nagy szemeket meresztett ránk V. úr, meg az arab is, mikor már messziről látták vidám arcunkat. Még tovább is elbeszélgettünk volna a francia tiszttel, ha nem követte el volna szerencsétlenségére azt a nagy tapintatlanságot, hogy a fenséges asszonynak azzal dicsekedett el, hogy ő is jól ismeri Budapestet, hiszen ő fogta el Mackensen német tábornagyot; persze a fenséges asszony azonnal félbeszakította a társalgást és udvariasan bár, de olyasmit mondott a vitéz francia őrnagynak, hogy az is jobbnak látta szintén udvariasan szalutálni és piruló arccal távozni.

Most már úgy látszott, hogy minden akadály elhárult utunkból és nyugodtan mehetünk tovább, pedig nem úgy volt, mert még egy szócsatát kellett megvívnom arabunkkal programmunk sértetlenségének megóvása érdekében. Míg ugyanis Kuneitrában az autók benzint vettek, újból előállottak azzal, hogy ebédeljünk meg itt, azután menjünk rögtön Damaszkusba, mert már Vül-re jár az idő, tehát nem mehetünk le Fülöp-Cezáreaába, mely ide még 90 km távolságra van és még hozzá az út is rossz, mert különben csak késő éjjel érkezhetnénk meg Damaszkusba, márpedig este 8 órán túl nem szabad az országutakon közlekedni. Persze jó öreg arabom nem is sejtette, hogy azt is megtudtam a franciától, hogy Baneásba jó félóra alatt kényelmesen lejuthatunk és arra sem számított, hogy nagyméretű új angol térképemről már otthon lemértem, hogy Kuneitrától Baneásig mindössze 24—26 km a távolság; mikor azután mindezeket szeméhez vágtam, többet nem is mert ellenkezni, sem ő, sem pedig V. úr.

Most végre mindnyájan megnyugodtunk, de szükség is volt erre, mert már magam is unni kezdtem az örökös vitát és rémítgetést, mely a kelletnél több időt rabolt el mindnyájunktól a csendes és élvezetes szemlélődés rovására, pedig hát az úton mindig akad valami érdekes, tanulságos látnivaló és megfigyelésre érdemes dolog. Két órával előbb még lent voltunk a Genezáreth-tó katlanjának trópusi hőségében és most 1200 méterrel magasabban, a Dzsolánnak nevezett vörösbarna színű

vulkánikus fensíkon élveztük a Nagy-Hermon orma felől lengedező üdítő szellőt. A jellegzetes kráterkúpok egész sorozata vett körül bennünket, melyek legnagyobbja a Tel-Abu-en-Nedda, mintegy 200 méter magasra emelkedik ki a fensíkből Kuneitra közelében. De nemcsak a táj különbözött az eddig látott palesztinai tájaktól, hanem az építkezés módja és az emberek is. A mintegy 2000 lakosú kis Kuneitra teljesen európai benyomást gyakorol az emberre; szabályos, egyenes, széles utcák derékszögben metszik egymást és a fekete bazaltból épült házak szorosan egymás mellett állanak, forgalma igen élénk és a kirakatok is bármelyik kis vidéki városunk üzleteire emlékeztetnek. Nem hiányoznak a járdák sem és csupán a lakosság típusa, ruházata, az igen erősen megépített kiskerekű jellegzetes kocsik, taligák, valamint az átvonuló nagyszámú tevekaravánok figyelmeztettek, hogy messze, idegen országban járunk.

A lakosság legnagyobb része cserkesz, kiket még a török uralom telepített ide Bulgáriából, hogy a beduin rablóbandákat sakkban tartsa. A mintegy 12 virágzó községben élő cserkeszek ugyanis kitűnő harcos nép és minden vadságuk mellett is igen jó benyomást gyakoroltak reánk; házaikon és földjeiken is meglátszik, hogy igen dolgoz emberek, de valahogyan a fákat, akárcsak a mi székelyeink, nem tűrik. Ahol a cserkesz megtelepszik, máris ki van mondva a fákra a halálos ítélet: a Dzsolán fensíkját is szép tölgyerdők borították, mielőtt a cserkeszek idejöttek és ma már csak itt-ott húzódik meg egy-egy facsoport vagy kisebb erdőparcella, mert a többi mind a cserkeszek vadságának esett áldozatul. Amikor egy érdekes csoportjukat fényképgémem elé rendeztem, igen barátságosnak és jóindulatúnak mutatkoztak velem szemben, de gondolom, hogy pl. a beduinok teljesen más véleménnyel vannak róluk.

Ami különben a durvaságot és vadságot illeti, az nem tartozik Mohammed fiainál sem a ritkaságok közé. Még jóval El-Kuneitra előtt egy hosszú tevekaraván haladt előttünk, a mindkét oldalról mélyen árkolt úton; a karavánt szokásszerint hosszúfülű okos kis csacsi vezette, melyhez a libasorban, méltóságteljes léptekkel haladó tevesor erős kötéllel volt hozzacsatolva. Az autó túlkölésére, a terjedelmes, nagy terhekkal megterhelt tevék bizony nem nagyon reagáltak és ez annyira kihozta sodrából az arab kocsivezetőt, hogy nagy indulatában egysze-

rően nekihajtott az egyik tevének és ez az autó forró hűtőjétől kapott ütéstől megrémülve, át akart ugrani az árkon, miközben a mitsem sejtő előttesét és mögöttesét is magával rántotta. Alig pár pillanat alatt az egész karaván egyetlen körbenforgó, gomolygó tömeggé gabalyodott össze, hogy valóban nem lehetett könnyű dolog a tevéket lecsillapítani és ismét szabaddá tenni; hogy hány sérült meg közülök nem tudom, de mikor visszajöttünk, még mindig ott hevert az a szegény szamar, melyet egy másik vezetőnk gázolt el a legbrutálisabb módon.

El-Kuneitrától, a nagy fensíkon nyílegyenes úton haladtunk északnyugati irányban, mely most nyárvégén bizony elég sivár képet nyújtott, nem úgy mint tavasszal, mikor mindenütt szépen bevetett földeket, veteményes kerteket és tarka mezei virágokkal ékes, szép zöld réteket, legelőket találtunk. Csak egy, volt szép most is, nevezetesen a Nagy-Hermonnak hóval fedett, közel 3000 méter magas csúcsa, mely az úttól jobbra, az északi láthatáron állandó kísérő társunk maradt. Nem telt bele egy negyedóra és máris elértük a fensíknak a szélét, melyen azután merész szerpentineken ereszkedtünk le Fülöp-Cezáreába, vagy mint az arabok ma is nevezik, Baniásba. E szerpentinekről megint egészen más, gyönyörű vadregényes vidék tárult szemünk elé: mélyen alattunk a zöld fák lombjai közül Fülöp-Cezárea szétszórt házai kandikáltak elő, melyek mögött a Nagy-Hermonnak vad, szakadékos sziklafalai meredeztek Subebe várának fantasztikus romjaival, mely mint sásfészek ül a hegyes sziklatorony tetején. A vár mögötti több száz méter mély szakadékba a Hermon bő vizei zuhognak alá dübörgő bömböléssel. A völgysíkság bársonyos, világoszöld pázsitjain, mint ezüst szalagok villantak meg a Jordán eredő-folyócskáinak kanyargós vízerei, hogy valamivel délebbre mindnyájan egyesülve folytassák útjokat az El-Hule és Genezáreth-tó felé. Oly elragadóan szép volt ez a romantikus tájék, hogy egy alkalmas kanyarodónál meg is állítottam az autókat, hogy fotográfusaink is kielégíthessék vágyaikat.

A helység közelében, sebesfolyású, bővizű patak partján régi romok közelében, a sűrűlombú fák alá telepedtünk le, és azonnal hozzá is láttunk jóétvággyal a Názárethből nagy, fonottkosarakban hozott ebédhez. A jófajta görögdinnyéket és bort azonnal behűtöttük a patakba, úgyhogy mire ebédünket elfogyasz-

tottuk, máris rendelkezésünkre állottak a jó hidegre lehült cukorédes dinnyék, amelyeknek igen nagy volt a kelendőségük. De a mindig figyelmes és másoknak mindig örömet szerezni tudó fenséges asszonyunk kofferéből is előkerült egy és más, pompás alcsúti hazai falat, a finom torták és őszibarackok társaságában. Persze nézőközönségünk is akadt bőven és bár kezdetben kissé tartózkodóan viselkedtek az arab és drúz legények, gyermekek, de később már igen szívesen kapkodtak a nekik nyújtott jó falatok után, mert péntek lévén, a húsne-műek, a finom csirkék és sonkák, majd mind nekik jutottak. Egy pár harcias, szép szál drúz legényt pompás arabs paripáikon ülve, le is fényképeztem. Hála legyen a jó Istennek, hogy ilyen kellemes, békés körülmények között ismerkedhettünk meg ennek, a lovagiasság hírében álló, de szerfölött fanatikus népnek a fiaival és nem úgy, mint ahogyan a rémhírek ijesztgettek minket. Mindössze 40,000 drúz él Szíriában és a Libanonban, a Nagy-Hermon és a Haurán-hegység vidékén. Vallásalapítójuk Ben-Ismael-Darasi (innen a drúz név), ki a tirannus egyiptomi kalifát, Hakimot (996—1020) az istenség inkarnációjának, Messiásnak nyilvánította. Így alakult ki a drúz hit, melyet a XI. században az említett Darasi teljesen ötletszerűen állított össze az izlám és a keresztény vallásból. A drúzok vallási nézetükről sohasem beszélnek, de legtöbbszörük nem is tud beszélni róla, mert a vallásuk főszabályait csak a beavatottak, az „Okkal“-ok ismerik, kiknek kezeiben a tudatlanok, „dzsobálok“ csupán vak eszközök.

Ebédünk elköltése után egyik pap-zarándoktestvérünk olvasta föl az evangéliumnak erre a helyre vonatkozó szakaszát és mélyenszántó, szép beszédben méltatta azt a nagyjelentőségű eseményt, mely itt lejátszódott. Mély gondolatokba merülve idéztük lelki szemeink elé az isteni Vándort, Jézusnak szent alakját, amint tanítványaival földi életének utolsó évében ezen a vadregényes vidéken faluról-falura járva, ezen a helyen kérdezte meg tőlük egészen váratlanul, hogy vajjon kinek tartják őt az emberek? Ekkor monda neki Simon Péter: „Az Isten felkentjének; Te a Krisztus vagy, az élő Istennek Fia!“ Jézus pedig monda neki; „Boldog vagy Simon, Jónás fia; mert test és vér nem jelentette ezt ki neked, hanem Atyám, ki Mennyekben van. És én mondom neked,

hogy te Péter vagy és e kőszálra fogom építeni Egyházamat és a pokol kapui nem fognak erőt venni rajta. És neked adandóm a mennyek országának kulcsait. És amiket megkötöndesz a földön, meg lesznek kötve a mennyekben is és amiket feloldandasz a földön, fel lesz oldva a mennyekben is“. Persze ekkor még nem értették meg a tanítványok Jézusnak e szavait, csak több mint egy évvel később, mikor a föltámadt Jézus a Genézareth-tavánál megjelent előttük és kinevezte Pétert egyházának első pápájául. Mi, akik alázatos szívvel, hitünk melegével és szeretetével követtük az Úr Jézus nyomdokait a Szentföldön, mélyen átéreztük a helynek szentségét, melyen állottunk; gondolataink szárnyán Krisztus világegyházának székesegyházába, Rómába repültünk és magunk előtt láttuk Szent Péter sírja fölött a mai pápát, Krisztus szent Testével kezében, fölötté pedig a nagy kupolán fényes arany mozaikba kirakva Jézusnak itt, Fülöp-Cezáreában elmondott alapító szavait: „Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam et portae inferi non praevalebunt adireus earn“.

Sokat elméldedtünk afölött, hogy mily boldogok is vagyunk, mert bár az apostolok hallották ezt a nagy ígéretet, de nem láthattak be a jövőbe, mint mi, kik immár közel 2000 év viharain keresztül is látjuk beteljesedni, hogy Krisztus egyházán csakugyan a pokol kapui sem vehetnek erőt, mert hiszen országok, nemzetek, dinasztiák omlottak össze és tűntek le a történelem színpadáról, de Péter, a kőszikla áll ma is és állani fog a világ végezetéig. Mily fölemelő, vigasztaló, megnyugtató és örömteljes érzés és erő lakozik ebben a nagy bizonyosságban és mily szálnalmas vakságban szenvednek azok, kik az evangéliumnak a napnál is világosabb szavait félre tudják magyarázni és oly Ecclesiáról, oly Egyházzól is tudnak beszélni, melynek Dem Péter apostol és törvényes utódai a feje. Itt éreztük át teljes nagyszerűségében, fönségében azt a megmásíthatatlan tényt, hogy az Úr Jézus csak egyetlen Egyházat alapított, melyet Péterre, a kősziklára épített, nem lehet és nem szabad tehát azt a liberális fölfogást magunkévá tenni, hogy mindegy, melyik egyházhoz tartozunk, és hogy a fő dolog csak az, hogy egy Istent imádunk. Már csak azért sem vallhatjuk ezt a hitközönyösítő elvet, mert Jézus azt is megparancsolta, hogy Egyházára hallgatnunk kell, mely nélkül nem is üdvözülhetünk.

Ha tehát hisszük, valljuk és tudjuk, hogy mi Krisztus egyetlen Egyházának vagyunk boldog tagjai és így a többi összes, magukat bármilyen jelzővel ellátott „egyházak“ nem Krisztus alapításai, hanem csak gyarló emberi tákolmányok, melyek nincsenek a krisztusi igazságok, Szentségek és kegyelmi eszközök birtokában és így nemcsak, hogy nem védi az isteni ígéret, hanem előbb vagy utóbb, de teljes bizonyossággal bekövetkező pusztulásra vannak ítélve Krisztusnak e fenséges szavaival: „És leszen egy akol és egy pásztor.“

Íme, e szent emlékü helyen is mennyi sok kegyelemmel töltekezett meg szívünk és lelkünk, mert a liberális vallási közönynek az utálatát, az igaz hitnek a kegyelmét, Krisztus Egyházának forró szeretetét és katolikus önéretünknek, ha szabad magam így kifejeznem, a szent gögig fokozott nemes büszkeségünk megerősítését visszük magunkkal Fülöp-Cezárea vadregényes, bájos tájairól.

1931. év tavaszán hosszabb időt tölthettünk itt és akkor teljes tavaszi pompájában, virágba borult fáival és a mezei virágok balzsamos illatában szemlélhettük ezt a gyönyörű tájat. Felmentünk akkor a kövér kaszálók derékig érő, virágos fűszálai között Pán barlangjába is, hol a Jordán egyik ága ered. A barlang, a falu fölötti hegyoldalnak falmeredekségű sziklafalából ásít le a völgyre. Régen e barlang mélyéből tört elő a Jordán, de egy földrengés óta, melynek nyomait a tágas barlangban egymásra dőlt óriási sziklatömbök is mutatják, ez a forrás teljesen elapadt és most a barlang előtt, valamivel lejjebb jön elő a földből oly hevesen és oly nagy vízbőséggel, hogy szinte bámulatba ejti a szemlétőt, mikor megpillantja a hatalmas nyír- és tölgyfák alatt a bájos, zöld szigetekkel teleszórt tavat, melyben a legbujább vegetáció között, habzó fehér hullámokat, sellőket alkotva, zúgva és csobogva hömpölyög tovább kavicsos medrében a Jordán. Akkor a Damaszkusból magunkkal hozott ebédünket, a repkénnyel befutott romantikus barlangban fogyasztottuk el, melynek tágas, mély ürege, az éppen megeredt eső ellen nemcsak, hogy egyszerű védelmet nyújtott, hanem sokat is mesélt nekünk a letűnt évszázadokról, főleg pedig Baneás múltjáról. Az előttünk, a fűben heverő hatalmas, faragott kőtömbök, ledőlt oszlopok, oszlopfejek, párkányzatok és más díszítménytöredékek, valamint a sziklafalban látható szabályos

fülkék, melyekben nyilván szobrok állhattak, valamint a kőbevésett feliratok tanúsítják, hogy a régi pogány világban ez a barlang a visszhang istenének, Pánnak volt szentelve, tehát *Paneas*, arab írás szerint *Baneas* állott itten, melyről a közeli kis városkát is Baneasnak nevezték, mely csak később, Nagy Heródes idejében nyert nagyobb jelentőséget, mikor a hízelgő zsarnok templomot építtetett Augustus császár tiszteletére e helyen. Fénykorát pedig akkor élte, mikor fia Fülöp, székhelyévé tette és pompás építményekkel, palotákkal díszítette, sőt még meg is erősítette, majd pedig Tiberius tiszteletére a fényes új városnak a Cezarea nevet adta, melyet ettől kezdve a tengerparti Cezareától való megkülönböztetés céljából Fülöp-Cezareának nevezték.

Flavius, első századbeli zsidó történetíró, élénk színekkel ecseteli azokat az orgiákat, melyeket Titus Jeruzsálem bevétele és elpusztítása után e fényes császárvárosban rendezett; mint feljegyzései mondják, egyetlen napon 2500 zsidó vesztette életét a gladiátor játékokban, a tűzben és a vadállatok karmai között. Fent a hegyoldalon, a barlangtól balra, egy Szent Györgynek szentelt, valamikor kétségtelenül katolikus kápolnát láttunk, mely most a mohammedánok birtokában van. Ebből az időből származik a helység északi oldalán levő, vadszőlővel és folyondárral befutott igen érdekes, régi kőhid is, mely a hatalmas kőkockákból épült várerőszerű kapujával a mai Baneasnak egyik legromantikusabb és legfestőibb részlete.

Amikor e sok pogány emlék között sétálgattunk, elgondoltuk, hogy mily csodálatos dolog is, hogy az Úr Jézus Egyházának alapkövét nem Jeruzsálemben, hol a Megváltás nagy művét befejezte, sem Názárethben, vagy Kafarnaumban, hol oly sokat tartózkodott, hanem itt, Galileának legészakibb részében, a hitetlen pogány világnak e volt nagy központjában rakta le. Vájjon ki tudná megmondani, hogy mi indította erre az isteni Megváltót? Niiacs kizárva, hogy Jézus, ki annyira szeretete a hasonlatokat és példabeszédeket, hogy a Nagy-Hermonnak égbemeredő, megíngathatatlan, kemény sziklakolosszusát vonatkoztatta Péterre, mikor őt kősziklának nevezte, melyre Egyházát építi, azért jött ide a pogány világ küszöbére, hogy ezzel is jelképezze Egyházának magasztos hivatását, küldetését, nevezetesen a pogányság bálványainak a ledöntését és a

pokol kapuinak fékentartását. Mindez rejtély marad előttünk, de tény az, hogy Krisztus szavainak nagy jelentőségét, az Egyház megingathatatlanságának fenséges nagy gondolatát, szinte megdöbbentő erővel és minden kételyt megsemmisítő erővel hangsúlyozza még ma is, Fülöp-Cezáreának felségesen grandiózus környéke; ilyen méltó színpadot csak a Mennyei Atya tudott teremteni az ő egyszülött Fiának világot átalakító szerepléséhez.

Fülöp-Cezáreától Damaszkusig.

De az idő letelt és innét is búcsúznunk kellett. Közben egyik autónk szép csendesen lecsúszott egy bokrokkal benőtt mély árokba, de szerencsénkre csak alig pár méterre jutott, mert egy nagyobb fa törzsében megakadt és így egyesült erővel hamarosan sikerült ismét fölhúznuk a partra. Egészen jól esett ez a kis testmozgás, mely még az álmosok szeméből is kiverte az álmot és így élénk, vidám hangulatban felvirágozott autókon indultunk neki a még hátralevő 100 kilométeres útnak. Sajnos eredeti tervemet nem valósíthattam meg, mely szerint Baneásból a Nagy-Hermon déli lejtjein vezető régi Római országúton akartam volna Damaszkusba menni, mert bár az angol térképen műútnak van jelezve, de valójában állítólag olyan rossz, hogy azon csak gyalogosan vagy lóháton lehet végig menni. Nagyon sajnáltuk mindnyájan, hogy le kellett mondanunk erről a sok szépet és érdekeset ígérő útirányról, mely szépen kéklő kráter-tavak, hatalmas vízesések és vad szakadékok között, néhány drúz és maronita falun keresztül vezetett volna fönt a magasban állandóan szép kilátást nyújtva a Haurán hegyvidékére. Arra sem volt időm, hogy az út minőségéről személyesen is meggyőződést szerezhettem volna, pedig szükség lett volna erre, mert az eddig tapasztaltak alapján már azt is föl kellett tételeznem, hogy nem is az út rossz, hanem inkább a vállalkozók nem mertek vagy nem akartak azon az úton menni.

Nem maradt tehát más hátra, mint ugyanazon az úton, melyen jöttünk, visszatérni El-Kuneitrába és onnan a Dzso-

lán fensíkján át leereszkedni Damaszkusba. Újra végig élveztük a szép szerpentinákról a még szebb kilátást és Kuneitrában meg sem állva rohantunk tovább az erősen északkeleti irányban vezető damaszkusi úton. Ez a kétórás autó utazás is felejthetetlenül szép, hangulatos és érdekes volt. Miközben a végtelennek látszó síkon haladtunk keresztül, balról hosszúidőig, hűséges kísérő társunk maradt a Nagy-Hermonnak hosszú hegygerince, jobbról pedig a síkságból izoláltan kiemelkedő Haurán-hegycsoport fantasztikus vonalú szíiüettjét láttuk a távoli láthatáron. Több ízben találkoztunk francia lovas katonákkal, kisebb karavánokkal, meg az El-Kuneitrában látott sajtáságos formájú alacsony, vastag kerekekkel ellátott szeke-ekkel, taligákkal, de legérdekesebb látványt nyújtotta az úttól nem messze legelésző jó néhány száz teve, a mint kicsinyekkel szilaj jókedvükben, még nyargalásztak is a még most is szép zöld mezőn, mely az En-Nukrának leghíresebb széna-termő vidéke. Már erősen alkonyodott, mikor rövid pihenőt tartottunk egy régi római hídnál egy teljesen elhagyatottnak látszó óriási kiterjedésű boltíves kapukkal ellátott khán közelében; az út másik oldalán egy kis dombon, bizar formájú sajtáságos fáktól körülvett francia katona-telepet láttunk és a dombtetőn kimagasló antenna eszünkbe juttatta, hogy e pillanatban is körülöttünk nyüzsögnek és vibrálnak a rádió csodálatos hullámain ide érkezett hazai hangok is, de melyeket nem tudtunk persze hallani, mert nem volt felfogó készülékünk. így valahogyan vannak a Szentföldet járó glóbetrotterek tízezrei is, kik, bár ott lebeg körülöttük mindenütt az Úr Jézus szent lelke és elhangzott szent tanításainak az igazságai, de mindezekből semmit sem látnak és hallanak, mert hiányzik belőlük a hittel telített lélek felfogó készüléke. Mi pedig boldogok voltunk, hogy lelkünk mikrofonja rendben volt, hiszen most is, mikor még föl sem tűntek a láthatáron Damaszkus fényes kupolái és tornyai, de azért már hallani véltük az Úrnak égi szózatát: „Saul, Saul! miért üldözesz engem“, mert gondolataink már ott kalandoztak a világ egyik legősibb városában. Gyönyörű látványt nyújtott, a mint a napnak vérvörös korongja leáldozott a Nagy-Hermonnak sötét lila gerince mögött; az úttól balra az északi láthatáron az Antilibanonnak a lemenő nap vörös sugaraiban fürdő havas orma jelent meg. Már erősen sötétedett, mikor el-

haladtunk a *Wa'Ret-Sakkyeh*-nek nevezett óriási lávamező mellett, melynek éles, hegyes, egymásra hányt lávatömbjei között még gyalogosan is igen nehéz áthaladni; a régi időkben minden jámbor utas biztos menedéket talált benne a beduinok támadása ellen. Időközben teljes sötétség borult a vidékre, de nemsokára már jól is tűntek előttünk Damaszkus ragyogó fényfoltjai és néhány perc múlva a színes villany lámpák fényének özönében robogtunk be az ősi városba, a Grand Hotel D'Orient elé. Mint később megtudtuk, éppen valami mintavásári kiállítás volt, melyre az egész környékből igen sokan érkeztek a városba, ezért voltak a kávéházak, kertek, mozik stb. oly fényesen kivilágítva színes villanykörtekkel.

Érkezés Damaszkusba.

Nagy sürgés-forgás és nyüzsgés közepette szállottunk le a „Hotel d'Orient“-nek fényesen kivilágított bejárata előtt. Fülöp Cezarea áhítatos, csendes vidékéről, a hirtelen ráncszakadt sötétségen keresztül, szinte egyszerre cseppentünk bele a valóságos ezeregyéjszaka ragyogó, keleti forgatagába. Sokan közülünk azonnal rávetették magukat a képes-levelezőlapokra és tucatszámra vásárolták azokat, valamint az egzotikus szíriai bélyegeket, hogy a honmaradtaknak minél hamarabb útnak indíthassanak egy csapatot, mert hiszen volt közöttünk nem egy zarándoktestvér, kinek jegyzőkönyvében 3—400 lap elküldése is elő volt jegyezve, melyet pedig mind „ledolgozni“ bizony nem csekély munkát jelentett.

Mihelyt kissé rendbeszedtük magunkat, azonnal levonultunk a hotelnek bájos kertjébe, hol aranyhalas, csobogó szökőkutak mellett, gyümölcscsel gazdagon megrakott narancs- és citromfák alatt, a villanylámpák fehér fényében tündöklő, virágzó, illatos rózsával befuttatott lugasokban szürcsölgettük hosszú szalmaszálakon keresztül, hamvas-falú poharainkból az illatos hűsítőket, a gránátalma-, citrom-, narancs-, ananász- és más egyéb szörpöket, bár voltak többen, kik többre becsülték a fröccsöt, vagy a kemény, fehér habos sörös krigliket. Körülöttünk nyüzsgött a keleti színes élet, minden varázsával és itt

is, ott is akadt egy-egy egzotikus alak, ki figyelmünket különösen lekötötte.

A vacsorát szállodánk egyik nagy udvarkertjében fogyasztottuk el, melynek közepén szintén volt egy szép, nagy vízmedence, kecses ívekben egymásbaomló, csillogó vízsugarakkal, köröskörül pedig fényes levelű babérfák, virágzó oleanderek, orchideák, pompás rózsák és az első emeletig fölérő, aransárga gyümölcsökkel megrakott narancsfák szegélyezték az udvart, melynek egyik sarkában csábítóan hívogatott, a virágokkal gazdagon díszített, szépen fölterített, az ívlámpák fehér fényében tündöklő, hosszú asztalunk.

Egy pár percre elcsendesedett körülöttünk a nyüzsgő zaj, mikor Erzsébet főhercegnővel az élen bevonultunk asztalunkhoz; kíváncsi szemek meredtek reánk mindenfelől, mert a jó keletiek szemében meg mi voltunk bámulatra érdemes és méltó egzotikumok. Látható kíváncsisággal figyelték minden mozdulatunkat, mialatt szokásos asztali imánkat végeztük.

Kedves meglepetés ért, mikor helyet foglaltunk az asztalnál és egy kitűnő kvartét Liszt Ferenc második magyar rapszódiaját kezdte játszani. Kedves figyelem volt ez a szálloda maronita tulajdonosától, kit volt alkalmam közelebbről is megismerni, amikor a következő tavaszi zárandoklat alkalmával, Baalbekben is az ő szállodájában szállottunk meg és ezt megelőzően élénk levelezésben állottam vele. Azt persze mondanom sem kell, hogy viharos tapsorkánnal és éljenzéssel honoráltuk a zenészek kitűnő játékát, kik boldogan mosolyogtak ránk és nagy kitüntetésnek vették, hogy Erzsébet főhercegnő is oly lelkesen tapsolt feléjük, melyen azután felbuzdulva, még sok más magyar darabot játszottak a vacsora alatt. Ugyanez a kvartét muzsikált nekünk 1931. év tavaszán is, amikor két teljes napot töltöttünk Damaszkuszban.

Nem hivalkodásból, hanem mások épülésére és okulására említem fel, hogy bár mint utasok és idegenek, kétszeres jogcímen is fel voltunk mentve a böjt alól, mégis, péntek lévén, tartózkodtunk a húsevéstől. Jól esett mindnyájunknak, hogy legalább ily szerény kis áldozattal köszönhetjük meg a jó Istennek azt a sok kegyelmet, melyben már eddig is részünk volt a megtett hosszú utunkon. A böjtöt még a legcsábítóbb körülmények között is mindig megtartottuk anélkül, hogy erre a zárandok-

lat vezetősége még csak a legcsekélyebb befolyást is gyakorolta volna. Az 1929. évi zárándoklatunk alatt Damaszkusban, Jeruzsálemben, a hajón és Rómában töltöttük a pénteket; 1931-ben pedig, az utunk idejére esett 6 pénteket, Istanbul felé a hajón, a Taurusz-expresszen, Baalbekben, Jeruzsálemben, Kairóban és Rómában tartottuk meg. Jól tudom, hogy e könyvet talán olyanok is fogják lapozni, kik a „modern, felvilágosodott ember“ fölényes mosolyával olvassák majd e sorokat, miért is szeretettel kérem őket, hogy ha már le is mosolyognak, de legalább utána gondolkozzanak is egy kicsit és igyekezzenek meglátni azokat a nagy erkölcsi értékeket, melyeket az önfegyelmzés és lemondani tudás gyakorlása kitermel magából. Hiszen a bőjtölés még egymagában nem érdem és nem szabad azt úgy tekinteni, mintha az csupán egy előírt, merev szertartás-szerű ténykedés lenne, melyet elvégezzünk, csak azért, mert az Egyház parancsolja, bár már ez az egyetlen ok is döntő érv arra, hogy a bőjt szabályait betartsuk, de mégis a bőjtölésnek igazi értékét az a nemes egyéni elhatározás és szándék adja meg, hogy minden kényszer és parancson felül, akar bizonyos áldozatot hozni önmegtadadásával. Pl. akinek közömbös a húsevés, az, ezenkívül valamelyik más kedvenc ételét vonhatja meg magától, mint azt közülünk többen is tették. De mindettől eltekintve, mi nem testi, hanem lelki üdülést keresünk a Szentföldön, hát hogyne bőjtöltünk volna ott, hol maga az Úr Jézus adott példát nekünk erre; hiszen azért jöttünk, hogy az 0 nyomdokait kövessük, meg azután az emberi gyöngeség és gyarlóság úgyis mindig a testi kényelmek felé hajtanak, szükséges tehát, hogy legalább olykor-olykor féket tegyünk testi vágyainkra. Például ma este is, hiába határoztuk el, már jó eleve, hogy Damaszkusba érkezve csak éppen gyorsan megvacsorálunk, azután azonnal lefekszünk, — mert elvégre is a mai napunk bizony elég fárasztó volt, — bizony nem lett abból semmi sem, mert olyan jól éreztük magunkat a szokatlan és vonzó keleti környezetben, a jó zene és pompás hűsítő ital mellett, hogy bizony már nem sok hiányzott az éjfélhez, mikor asztalt bontva, a Rákóczi-induló hangjai mellett felmentünk a szobáinkba. Az improvizált kirándulásnak persze minden kellemtlen következményét is viselnünk kellett, mert a damaszkusi vásár idegen vendégei bizony nem mindnyájan utaztak el az esti vo-

nattal és így a kilátásba helyezett szobáinkat sem kaphattuk mind meg, tehát a kiutalt szobákban nemcsak, hogy igénybe kellett vennünk a pamlagokat is, hanem néhány zarándoktársunknak lent a bárban a körbenfutó, alacsony kereveteken kellett ágyat vettetni oly módon, hogy a tágas, drága keleti szőnyegekkel borított és teleaggatott teremnek egy részét, spanyolfalakkal és szekrényekkel elkülönítették. Magam is, feleségemmel olyan udvari szobába szorultam, melynek ablaka ugyan nem volt, de a zárt üvegfoiyosóra néző fala tetőtől-talpig üvegből készült és csak egy lenge csipkefüggöny lógott le róla. De ennek ellenére is kitűnően aludtunk mindnyájan, csupán a bárba szorultak panaszkodtak, hogy éjjel után 2 óráig bizony még elég sok hűsítő italt mértek ki a vendégeknek.

A másnapi program összeállítása elég sok gondot okozott, mert rövid pár óra alatt igen sokat kellett megnéznünk. Csak egyetlen nap állott rendelkezésünkre Baalbek és Damaszkus megtekintésére, pedig hát Baalbek 110 kilométerre fekszik Damaszkustól, ami egymagában is, oda és vissza, legalább is négy óra autó utat jelentett, már pedig Damaszkusban annyi a látnivaló, hogy akár egy hétre való programot is össze lehetett volna állítani. Nem maradt tehát más hátra, mint kétfelé osztani a napot: délelőtt Baalbek, délután pedig Damaszkus megtekintését vettük tervbe.

Kirándulás Baalbekbe.

A jókori fölkelésnek most is voltak opponensei, miért is nagy bölcsen rábízтам mindenkire, hogy idejével szabadon rendelkezék, mert tudtam úgyis, hogy a világhírű *Baalbek* megtekintését senki sem fogja elmulasztani és az indulásra kitűzött időben mindenki pontosan a szálloda előtt lesz; nem is csalódtam, mert féihatkor, azaz egy teljes órával az indulásra kitűzött idő előtt, már mindnyájan együtt voltunk, hogy a jezsuiták templomában még szentmisét is hallgathassunk, mint azt még este megbeszéltük.

Nemzetiszalagos, Szűz Máriás zászlókat magam vettem kezembe és úgy indultunk neki a város népes utcáin a templom felé. Már mindjárt kezdetben feltűnt, hogy ahány feketebőrű, piros sapkás francia szenegáli katonával csak találko-

tunk, az mind feszesen tisztelgett, mikor közelébe értünk. Nem tudom, hogy kinek, vagy minek nézhetek engem, fehér fátyolos trópusi sisakomban, fehér ruhában, mellemen a zarándokjelvényvel, meg a pápai és szentföldi keresztekkel, valamint azt sem tudom még ma sem megállapítani, hogy vájjon nekem-e, vagy pedig a fölvirágzott zászlónknak szólt-e a tiszteletadás, de az bizonyos, hogy nagyon megtiszteltek. Hirtelen észre sem vettem, hogy egy kaszánya előtt haladtunk el, csak a harsány vezényszóra lettem figyelmes és amikor odatekintettem, az öles termetű szenegáli gyarmati katonai őrség, kézben tartott fegyverekkel már keményen tisztelgett is; csak úgy csattogott a tenyerük a puskán, amint azt keményen megmarkolták, fekete arcuk pedig úgy fénylett a reggeli napfényben, mintha csak cipő pasztával fényesítették volna ki. Persze azonnal felfogtam a helyzetet, a zászlót magasra emeltem, kihúztam magam és parádés, kemény léptekkel, fejemet az őrség felé fordítva, viszonztam a tiszteletadást, melyet a Boldogságos Szűzanya nevében köszönettel nyugtáztam a francia gyarmati katonaságnak. Papparándoktestvéreink, Damaszkus különböző szentélyeiben miséztek, de a reggelinél már mindnyájan összejöttünk, úgy, hogy az igen érdekesnek ígérkező kirándulásunkra pont fél hétkor, Programm szerint elindulhattunk. Zászlónkat persze, mely oly nagy tisztességet és tekintélyt szerzett nekünk, megint kitzűztem az élen haladó autóra.

A Barada folyócska mentén, szép kertek és kávéházak között haladva hagytuk el a várost, majd hűs, árnyas fák és gyümölcsösök között haladtunk fölfelé a völgyön, mely csakhamar annyira megkeskenyedett, hogy a folyó szűk és sziklás medrén kívül, még csak éppen az országútnak és a Beirutba vezető keskenyvágányú vasút töltésének volt benne hely. Ez a szép völgy a damaszkusiaknak egyik legkedvesebb kirándulóhelye, mert még az izzó nyári hőség idején is mindig kellemes hűs a levegője és mi is sajnáltuk, mikor a Meithelunpatak torkolatánál hirtelen nyugatnak kanyarodva, hátat fordítottunk neki. Csak a beirutai vasút sínéi vezetnek tovább északnak, egészen az Antilibanon lábáig, hol azután a vasút is elhagyja a völgyet, hogy nyugatnak fordulva, a Libanon-hegységen át Beirutnál elérje a tengert. Sajnos, az országút a völgyben még nincs kiépítve, pedig ez lenne Baalbeknek is a leg-

rövidebb útja. A Nagy-Hermon-hegység északi és az Antilibanon déli nyúlványai között kanyargott tovább az utunk északnyugati irányban. A Meithelun völgyéből nagy szerpentinekben kapaszkodtunk föl a *Wel-Kara* völgyébe, majd még feljebb, az 1400 méter magasan fekvő vízvásztó gerincre, ahonnét egyszerre remek kilátás nyílt a *Nahr-Litany* folyónak termékeny, széles völgysíkságára, a két Libanon között elterülő híres *El-Bika-m* vagy más néven *Coele Szíriá-ra*, mely Szíriának az eleségekamrája.

Ebben az 50 kilométer hosszú és mintegy 10—12 kilométer széles szép síkságban gyönyörködtem már ősszel és tavasszal is és ha valaki azt kérdezné tőlem, hogy mikor szebb, hát azt felelném neki, hogy látni kell ezt tavasszal is, meg ősszel is, hogy az ember igazán teljes fogalmat alkothasson magának e táj különleges szépségeiről. A tavaszi pompának a bája szinte leírhatatlan; az üde zöld mezőket, réteket a szivárvány minden színében pompázó mezei virágok borítják és a lágyan ringó kálászos földek beláthatatlan hullámos zöld tengeréből, mint mosolygó, bájos szigetecskék emelkednek ki a falvacskák és telepek vörösfedelű fehér házai, tornyai, körülvéve a virágba borult gyümölcsösöktől, melyeknek a nálunk megszokott fehér és rózsaszín színárnyalatain kívül itt még a gránátalma tűzpiros virága és a kaktuszfajták citromsárga virágkelyhei is hozzájárulnak a tündéri szép képnek nagyszerű színezéséhez. A patakok és öntözőcsatornák ezüst szalagjai hálózják be az egész vidéket, melynek legsajátosabb jellegét a Libanon és Antilibannak közel 3000 méter magas, csaknem talpig csillogó fehér hóval borított, hosszan elnyúló hegyvonulatai adják meg. Csozálatos szép kép és felejthetetlen benyomás volt, a virágos tavaszt élvezni, a dermesztő télnek ragyogó hókulisszái előtt! De meg van ám az őszi képnek is a maga varázsa és így most is hosszasan gyönyörködtünk *Coele-Szíria* szép tájaiban, mialatt leereszkedtünk a hegyről. Most a hegyeknek csak a legmagasabb csúcsait borította hó és csak itt-ott csillogott elő a hegyoldal szakadékaiból, de nem oly vakító fehérséggel, mint tavasszal. A déli láthatáron a Nagy-Hermon havas orma dugta föl kíváncsian fejét, előttünk pedig, mint egy óriási sakktabla mutatkozott a síkság sárgás tarlóföldjeivel és frissen fölszántott, vörösszínű tábláival, csíkjával, melyeken a magas bog-

lyák, kazlak és karcsú jegenyék mint óriási sakkfigurák tűntek föl. A kedves falvak és telepek házai, most is barátságosan intettek felénk a terméssel gazdagon megrakott gyümölcsösök közül, de színesebb részletképek csak akkor tárultak szemünk elé, mikor leértünk a síkságra és közelről figyelhettük meg a részleteket.

Zahleh városkánál ismét elértük a beiruti vasútvonalat, melyen áthaladva, az eddigi északnyugati irányt erősen északkelet felé fordítva, a mindinkább összeszűkülő és lassan emelkedő síkságon át egyenesen Baalbeknek tartottunk. Amerre csak elhaladtunk, mindenütt tarka ruhákba öltözött mosolygó gyermekereget, dolgos, megelégedett embereket láttunk, kiknek házai már messziről elárulták, hogy nem szenvednek szűkséget semmiben.

Igen érdekes és újszerű látványt nyújtottak a nagyterjedésű szőlőtelepek, melyek mellett elhaladtunk, mert az itteni művelés teljesen különbözik az eddig látottaktól. Talán „sátorművelésnek“ nevezhetném legtalálébban, mert minden egyes tőke valóságos kis sátrat alkot. Tulajdonképpen nem is tőkék ezek, hanem szőlőfák, melyeket már egész fiatalkorukban neveltek sátorformára; a combvastagságú tőkék tövei mintegy félméter magasságban állanak ki a földből és derékszőg alatt meghajlítva, a talajjal párhuzamosan, mintegy méternyire nyúlnak tovább a még mindig jó karvastagságú tőkék, hogy végül az ott szétágazó vesszők, a középen alátámasztott kerek lombsátrakat alkossanak. Ezekben a lombsátrakban lógnak le azután a szép érett, hatalmas fürtök, akárcsak nálunk a kamrákban télire eltett szőlők. Ez a sátorszerű művelés az egész nyáron uralkodó állandó nagy hőség miatt vált szükségessé, hogy a reggeli dús harmatot az esőnélküli hosszú nyáron, a lombsátrakkal az izzó nap heve ellen megvédett talaj sokáig magában tartsa és ilyen módon a növénynek fejlődését és a gyümölcsnek érését biztosítsák. Éppen a szőlőérés ideje lévén, láttuk a guggoló vagy hanyatfekvő embereket, amint szedték a remek szőlőfürtöket, melyeket nagy gyékény vagy sásból fonott putnyokba, kosarakba raktak és a készenálló szamarakra, öszvérekre fölpackolva, azonnal el is szállítottak. Mi is vásároltunk néhány fürtöt a pompás, édes szőlőből, mely kitűnően ízlett a délelőtti nagy melegben a különös szőlősátrak tövében.

Zahleh városkába nem mentünk be, de már a külső képe elárulta, hogy a 15,000 főnyi lakossága tiszta keresztény; görögkatolikusok és maroniták s nem kevesebb, mint 14 temploma meg egy sereg iskolája van, melyek közül kettőt a jezsuita atyák vezetnek. Görögkatolikus és szakadár görögkeleti püspökség székhelye ma *Zahleh*, melyet az említett nagy keresztény mészárlás alkalmával, a drúzok teljesen földúltak és fölperzselték. A környéken legelésző szép és nagy birkanyájak is igazolták információnk helyességét, hogy a városka lakosai szarvasmarhával, gyapjával és mint láttuk, szőlővel és más gyümölcsökkel is élénk kereskedelmet folytatnak.

Zahlehel csaknem egybe van építve *Moallakat* nevű, mintegy 2000 színtiszta kereszténylakosú helység, melynek virágos ablakú, csínos főutcáján robogtunk keresztül és a városka szélén mindnyájunk szemébe ötlött különösen magasnövésű, szép nyárfaerdeje. Innét kezdve egymást érték az apró kis falvak és házcsoportok, melyekben, mint mondják, mindenütt található valami érdekes rommaradvány, római, bizánci vagy főnőci emlékek. Az úttól nem messze láttuk a kis *Furzol* nevű községet, melynek neve az első keresztény századokban *Mariamansis* és az V. században püspöki székhely volt. Most 1500 görögkatolikus él benne és az elmúlt idők szép emlékét csak a zahlehi püspök őrzi hivatalos címében: „*Zahleh, Furzol* és *Bekaa-i* püspök“. Majd egy egészen jelentéktelen, alig pár száz lakost számláló falucskán, *Karak-Nouh-on* haladtunk keresztül, melynek ősrégi mecsetjéről a jámbor lakosok azt tartják, hogy ott van eltemetve *Noé* apánk.

A keleti népek nagy mesterei a meseszövének és így azt is tudják, hogy a vízözön után, mely 2262 évvel Ádám után volt, mikor a víz apadni kezdett, *Noé* bárkája ezen a vidéken feneklett meg és azután még mintegy 350 évig élt az öreg pátriárka a *Bekaa-síkságon*.*) A legenda szerint a sírja 33 méter hosszú volt, de mások

*)A genezis szerint *Noé* 950 éves korában halt meg. A Kr. u. 37-ben Jeruzsálemben született Flavius Josephus éhez a következőket fűzi: „Senki se tartsa valótlanoknak azokat a följegyzéseket, melyeket őseink reánk hagytak, talán csak azért, mert mi rövidebb ideig élünk, mint ők éltek. Ezek a hagyományok már csak azért is hitelt érdemelnek, mert őseinket az Úr kiválóan kedvelte és különben is igen egészséges módon táplálkoztak. De meg azért is adott Isten nekik oly hosszú életet, hogy az erényekben magukat annál jobban gyakorolhassák és hogy azokat a fölfedezéseket, melyeket a

meg azt tartják, hogy ebben a sírban csupán az egyik lába van eltemetve, mert Noé olyan magastermetű óriás volt, hogy képes volt egyik lábát a Libanonon, a másikat meg az Antilibanonon megvetni. Meg is jegyeztem nagy komolyan a történetet elmesélő mohammedán kocsivezetőmnnek, hogy nem egészen jól tudják a dolgot, mert abban a hosszú sírban Noénak csupán néhány szempillaszőre van eltemetve, mert hiszen Noé lábának legalább is 30 kilométer hosszúnak kellett lennie, hogy a két Libanonon terpeszben állhasson; már pedig, hogy ez úgy volt, azt senki kétségbe nem vonhatja; a mohammedán csak mosolygott, de nem mert ellentmondani az igazságnak, melyre ő talán soha nem is gondolt.

Minél inkább közeledtünk *Baalbekhez*, annál rendezettebb szép kertek és telepek kísérték utunkat; a hegyoldalakon dús szőlőültetvények és gyümölcsösök tették kedvessé a tájat. *Nebi Eliya* községet is büszkén mutatta arabom és különösen fölhívta figyelmemet a szép karcsú mecset tornyára, melyet Illés próféta tiszteletére emeltek, kitől a község a nevét is vette. Nemsokára *Baalbek-nek* kedves képét is megpillantottuk a völgy-síkság közepén, a két Libanonnak kopár sziklaszegélyezte, termékeny zöld ölében. Nyugati irányból közeledtünk a városkához, melytől balra, a fák fölött már igen nagy távolságból jól kivehettük az Akropolis hatalmas falait, főleg pedig Jupiter templomának azt a hat óriási oszlopát, mely *Baalbek* látképének legjellegzetesebb ismertetőjele.

A város határában az úttól balra, érdekes középkori, dísztelen emlék mellett haladtunk el; a nyolc darab vörös gránitoszlopot, melyeket otromba kőgerendákkal fogtak össze, mint mondják, az arabok építették az Akropolisról hozott kövekből. *Kobbat* Douris-nak nevezik, de hogy milyen célt szolgált, azt már senki sem tudja, valamint magának *Baalbek-nek* legrégebb

geometriában és csillagászatban tettek, annál jobban fölhasználhassák, mert ezekben a tudományokban nem tudtak volna semmi biztosat megállapítani, ha legalább is 600 évet nem élnek“. De hivatkozik a görög és más történet-írókra is, mint Manethora, ki az egyiptomiak és Berosusra, ki a khaldeusok történetét írta, továbbá Hieronymusra, ki a föníciai történetét írta, kiknek adatai egyeznek az övéivel, sőt Hesod, Hekataüs, Hellanikus, Akusilaus, Ephorus és Nikolaus azt állítják, hogy a régiek több ezeréves kort is elértek. Az embri életkor csak később csökkent fokozatosan, egészen Mózesig. Ábrahám még 175 évet élt, de Mózes már 120 éves korában halt meg.

múltját is sötét homály fedi. Nevét legelőször a *Mischna*, a zsidók tradíció-könyve említi, mely könyv a második században látott napvilágot. Feltűnő, hogy a Szentírás egyáltalában nem emlékezik meg róla, bár kétségtelen, hogy *Szíria* is Salamon király birtokában volt és igen komoly érvek hozhatók föl mellett, hogy *Baalbeket* ő építtette. Kétségtelen azonban az is, hogy a napisten kultusza Egyiptomból jött át *Baalbekbe*, vagyis a napisten városába, mint azt *Macrobius* V. századbeli történet-tudós is mondja. A tudósok véleményei abban is megegyeznek, hogy a város története egészen a történelem előtti időkhöz nyúlik vissza és egy neves angol régész szerint az Akropolisz építésének az ideje a vízözön, vagy az azt közvetlenül megelőző időkre tehető.

Egész legendakör veszi körül ezeket a titokzatos rom-óriásokat, úgyhogy talán nem lesz érdektelen, ha egynéhányról itt meg is emlékezem. Az egyik legenda azt tartja, hogy *Ádám* és a Pátriárkák *Baalbek* környékén laktak és itt is haltak meg. Ádámnak a fia Káin pedig ugyancsak ezen a környéken, a mai *Abylena-ban* gyilkolta meg *Ábelt* és azután védelmül Jehova haragja ellen, a teremtés 133-ik évében, örületében építtette ezt a gigantikus menedékhelyet, hová elrejtőzött. A hatalmas várat gyermekéről, *Henok-ról* nevezte el és a védelmére óriásokkal népesítette be, kik azután oly végtelen nagy gonoszságokat vittek véghez, hogy az Úr Isten büntetésül vízözönt küldött reájuk. Egy arab legenda szerint pedig *Nimród*, ki szintén itt élt a Libanonban, lázadt föl az Úr törvényei ellen és építtette a bálványoltárokot *Baalbekben*, amiért azután Ábrahám keményen megdorgálta és figyelmeztette, hogy ezzel a sok vétkével hívta le a Teremtő haragját az égből. A dölyfös Nimród erre haragjában égő kemencébe dobatta Ábrahámot, de amikor látta, hogy az sértetlenül jött ki onnét, annyira felbőszült, hogy elhatározta, hogy Jehovát az égben fogja megtámadni. Négy hatalmas madár vontatta szekéren akart oda fölmenni; a madarak föl is vitték a magasba és sokáig kóvályogtak vele a levegőben, de végül is szekerstől együtt a Nagy-Hermon csúcsára zuhant, hol összeroncsolt holttestét el is temették. Egy másik tradíció *Eshmudi* démonnak tulajdonítja *Baalbek* építését, mert emberek azt nem építhették. A mozlim hagyomány szerint, a Damaszkusban és a környékén uralkodott Ábrahám

rezidenciája Baalbekben volt, hol több próféta társaságában lakott.

Az arabok és a többi népek persze maguk sem hisznek ezekben a fantasztikus mondákban, de azt mindnyájan állítják, hogy a hatalmas Akropoliszt Salamon király építtette és azt Sába királynőjének, *Balkis-nak* adta nászajándéknak. De még a levantei keresztények fölfogása is az, hogy az énekek énekében említett „libanoni erdő“ nem más, mint Baalbek, hol, mint abban írva vagyon, Salamon nagyszerű épületeket emelt, tehát az említett libanoni város csak Baalbek lehet. E felfogásoknak a helyességét nagyon sok tárgyilagos érv támogatja, melyek között nem éppen utolsó helyen áll Baalbeknek igen fontos és központi földrajzi fekvése, Babylonia és Szíria nagy karavánútján, Palmyra és a tengerparti Tyrus között. Salamon király érdekében állott tehát, hogy ezt a fontos helyet az ottani nagy raktárak védelmére megerősítse. De egészen helytálló az az érv is, hogy élete vége felé idegen feleségei isteneinek templomokat épített Jeruzsálemben és Szíriában is és mivel akkor általános volt egész Szíriában *Baal* napisten imádása, tehát igen kézenfekvő és nagyon valószínű is, hogy Salamon, ki annyira szerette a nagy, monumentális építkezéseket, Baalbekben is pogány templomot építtetett; építkezési szenvedélyét különben a Királyok Könyve is megemlíti. De bárhogyan álljon is a dolog, az teljesen kétségtelen, hogy már jóval Krisztus születése előtt, Szíriában *Baalbek* volt a napistentisztelet központja és, hogy azokat a kolosszális romokat, melyekről csak a XVI. század keleti utazói hozták az első híreket Európába, három nagy korszaknak munkás kezei rakták össze; nevezetesen a föníciaiak, a rómaiak és az arabok. Salamon halála után a föníciaiak lettek urai Baalbek vidékének, kik minden tudásukat és művészetüket latbavetették, hogy a napisten szentélyét szépítsék, mert hiszen a zarándokok ezrei sereglettek oda, hogy áldozataikat bemutassák Baalnak az oltárain. Azt már azonban pontosan tudjuk, hogy a római uralom alatt több, mint 200,000 lakosa volt a hatalmas Baalbek városának és a kiásott romok, érmek és pénzdarabok tanúsítják, hogy ott *Julius Caesar* római kolóniát alapított és, hogy az akkori császárok mindig azon voltak, hogy az Akropolisznak messze földön híres szépségeit újabb építkezésekkel növeljék. A hatalmas Juppiter-templomot pl. *Aelius An-*

tonius Pius császár emelte, *Septimus Severus*, majd *Carocalla* (211—217) pedig egy csodálatos terraszt építtettek a templom elé.

A kereszténység diadalra jutása után, Konstantin császár a bálványimádásnak egyszerre véget vetett és a pogány szentélyeket pompás templomokká alakíttatta át. Nagy Theodosius még ennél is tovább ment, mert ő sok pogány szentélyt le is romboltatott, hogy azoknak köveiből nagyszerű keresztény bazilikát emelhessen az Akropolisz nagy udvarán. És mily fölemelő tény az, amit Eusébiustól tudunk, hogy Nagy Konstantin császár ideje óta, mind a mai napig állandóan volt, és van még ma is püspökség Baalbekben és, hogy a püspökök még a legvéresebb keresztényüldözések idején is mindig helyükön maradtak. Vájjon ki nem látja ebben az isteni Gondviselés nagyszerű megnyilatkozását?

A muzulmán epocha alatt Baalbek, melyet Omár csapatai 636-ban elfoglaltak, állandóan a legvéresebb harcok színtere volt. Az Omajádok és *Abaside* szultán idejében a város oly nagy és fontos jelentőségre emelkedett, hogy azt igen erősen megerősítették, mely művelet következtében nagyon sok műremek lett a legbarbárabb pusztítás martaléka, mért az arabok a templomokat mind átalakították erődökké. Röviden említsük meg még azt is, hogy a várat a kereszties vitézek is. két ízben megostromolták, de bevenni nem tudták; majd 1175-ben, Saladin csapatai vonultak oda be. Később perzsa, majd ismét török uralom alá került és a XVI. században *Harfoush-emii* tartotta igájában, 1852-ben pedig Damaszkus városa volt *Baalbek*-nek ura. De nemcsak a véres harcok, hanem a századok folyamán az árvíz és a földrengés is nagy pusztításokat vitt véghez a városban és az Akropoliszban, mely azért még ma is, gigantikus méreteivel bámulatba ejt mindenkit, aki csak azt fölkeresi. A mikor II. Vilmos német császár 1898-ban keleti útja alkalmával Baalbeket is meglátogatta, oly nagy hatással voltak reá a hatalmas romok, hogy ott nyomban a helyszínén elhatározta, hogy tudományos expedíciót küld ki, hogy az, egyrészt, további világosságot derítsen Baalbek érdekes történetére, másrészt pedig, hogy a nagyszerű romokat lehetőleg megmentse a további pusztulástól. A császár állotta is a szavát, és az *O-Puchstein* híres archeológus vezetése alatt kiküldött, neves mérnökökből álló bizottság 1900. szeptemberétől 1904. márciusáig dolgozott az

Akropolisz romjai között, mely idő alatt nemcsak sok homályos pontra derített világosságot, hanem pontosan megállapította azt is, hogy az egyes építmények mily korszakból valók és ezenfelül a romok konzerválása szempontjából is igen értékes munkát végzett.

*

Még nem volt 9 óra, mikor autóink a Palmyra hotel közelében, az Akropolisz déli fala előtt megállottak. Már kívülről megbámultuk azt a hatalmas alépítményt, az óriási cyklop falakat, melyeken az Akropolisz fölépült; hiszen nem kevesebb dologról volt itt szó, mint közel 10 katasztrális holdnyi területet a környező talaj szintje fölé 9 méter magasra fölemelni, hogy azután arra fölépíthessék a hatalmas épületeket. Ennek a nagy alépítménynek a kelet-nyugat irányú hossz tengelye 300 méter, kereszt tengelye pedig 180 méter. Az Akropolisz épületeinek a falai, lenyúlnak az eredeti talajba is és így magában az alépítményben is a helyiségek és folyosók egész labirintusa található; de mindezekon kívül az alépítményben két párhuzamos, boltíves folyosó is húzódik keresztben, melyeket még egy harmadik széles alagút keresztesz derékszög alatt. Az Akropolisz keletnek néző főbejáratánál mentünk föl a két terrasszal megszakított, három méter széles csinos kőlépcsőn, melyet a német expedíció épített, az eredeti régi formájában, az egykor 60 méter széles, díszes lépcsők romjainak a közepén, hogy legalább el lehessen képzelni azt az impozáns följárót, melyen letűnt évezredek generációi közlekedtek a ragyogó pompa fényében úszó napisten templomához. Ezt a hatalmas lépcsőzetet is az arabok rombolták le az erődök építése alkalmával; ugyancsak ők pusztították el a téglány alakú előtérnek (Propylea) két végén állott toronyszerű építményét, melyek közül az egyiknek maradványai még egészen jól láthatók. Annak a 12 hatalmas korinthusi oszlopnak, mely az előtér szegélyezte, már csak az alapját láttuk a kőtörmelékek között; lemértük, éppen 1 méter volt az átmérőjük. Az egyik oszlop latin fölírátaból kitűnik, hogy annak bronzból készült díszes oszlopféjét Aurelius Antonius római légiói főtiszt aranyoztatta meg, fogadalomból a napisten tiszteletére. Ebből az előtérből három nagy kapu nyílt a 70 méter átmérőjű hexagonal udvarba, melynek már csak a romjai vannak meg, de ezek is tisztán mutatják a hatal-

mas méreteket: a középső kapu 9 méter magas és ,6 méter széles volt. Az egyik kapun, szépen kidolgozott Vénusz reliefet fedeztünk föl, mely körül a két, virágfűzért tartó Génusz alakot is jól ki lehetett venni. A földön heverő párkányzat-maradványokból pedig láttuk, hogy az egész kapu milyen szép faragványokkal volt díszítve. Sajnos, a hatszögletű udvar is legnagyobbbrészt romokban hever és csak az oszlopcsonkok és a szanaszét heverő töredékek adnak róla fogalmat, hogy milyen fölséges szép lehetett az az oszlopcsarnok, mely hajdan ezt az udvart szegélyezte. Az udvar tompaszögeiben mindenütt megtaláltuk azoknak a szabálytalan alakú, faragványokkal gazdagon díszített oszlopos építményeknek az alapfalait és sok helyen még a fal maradványait is, melyek a kőlapokkal borított udvart díszítették, hol valószínűleg vallásos táncokat lejtettek az ünnepek alkalmából.

A Hexagonból a nagy templom udvarára nyílt három kapu közül, már csak a jobboldali maradt meg, melynek vastag falai között lépcsőkön kellett fölhaladnunk, hogy beléphessünk a közel 3 katasztrális hold kiterjedésű nagy udvarba, mely szinte megdöbbenően grandiózus látványt nyújt a szemlélőnek. A néma bámulattól szó sem jött az ajkunkra, mert oly óriási méretű itt minden, hogy az ember valósággal elvesz a talajt borító hatalmas kövek között.

Az Akropolisz titokzatos romjainak szívében állottunk a templom nagy udvarán, mely mint egy nagy sírmező terült el körülöttünk; egymásra dőlt két méter átmérőjű gránitoszlopok, embermagasságú párkányzattöredékek, faragott kövek, a leg-lehetősebb groteszk helyzetben hevernek egymás hegyénhátán, melyek mögött a háttérben Juppiter nagy templomának égbe nyúló oszlopírási meredeznek. Kissé balra előttünk a Bacchus-templomának oszlopcsarnokos hatalmas falait láttuk, közvetlenül az arab-erődítménynek épen maradt tornya szomszédságában.

Amint a néma csendben tovább haladtunk, csak úgy kongott a föld lábaink alatt annak jeléül, hogy még ott is van valami. A csendes magányukban megzavart gyíkokcsák és skorpiók, rémülten menekültek előlünk a résekbe, hasadékokba, melyekből itt is, ott is előtör az élet, szépen leomló folyondárok, finomszálú füvek és apróbb cserjék, bokrok alakjában,

sőt a kövek mentén meghúzódó bársonyos zöld mohaágyak között, még tarka szép virágokat is találtunk. Sorra jártuk a nagy udvar oldalfalainak minden érdekes részletét és gyönyörködünk azok szépségeiben, mert a hány felé fordul itten az ember, ugyanannyi romantikus festői szép kép tárul a szemei elé. A jobb és baloldali falak mentén az udvart összesen nyolc négyzet alakú és négy félkör alakú kápolnaszerű helyiség (exedra) díszítette, hatalmas oszlopos bejáratokkal, melyek közül kettő különösen épen maradt meg úgy, hogy teljes fogalmat alkothattunk arról, hogy mi lehetett itten, Baalbeknek fénykorában.

Az említett 12 kápolna, a tizenkét főistennek volt szentelve, a kőfaragványokkal és párkányzatokkal gazdagon díszített belső falakon pedig két egymásfőlötti sorban, apsiszerű fülkékben, a többi isteneknek a szobrai voltak elhelyezve, összesen mintegy 330 darab. E kápolnák előtt még egy külön hatalmas oszlopsor is húzódott, melyen három méter magas, díszesen kifaragott párkányzat futott végig. Egy ledőlt oszlop világosan mutatta, hogy ezek az oszlopok, fej nélkül is 9 méter magasak voltak; a földön heverő párkányzatdarabokból pedig láttuk, hogy mily gyönyörű mély faragványokkal voltak azok díszítve. Különösen szépek a virág füzérek és a tátottszájú oroslánfejek, melyek nyilván azt a célt szolgálták, hogy a tetőzet vize rajtuk keresztül kicsurogjon. Az egyik kápolna boltozatáról óriási Medúza fej vigyorgott reánk vámpírok és sárkányok társaságából.

Minket legjobban érdekelték a nagy keresztény Bazilikának a romjai, melyek már tizenhat évszázad óta állanak a nagy udvar közepén. Meghatottsággal léptünk be a 70 méter hosszú és 40 méter széles, háromhajós Bazilika magas falai közé, melyek pontosan a hajdani pogányok oltára helyén állottak és részben annak a dísz-lépcsőzetnek a helyét is elfoglalták, mely a nagy udvarból a magasabban fekvő pogány templomba fölvezetett. Ó! ha ezek a romok beszélni tudnának és elmondhatnák, hogy hogyan döntötte le a bálványok százait vagy talán ezreit is a názárethi Jézus diadalmas Egyháza, mikor bevonult ide a hatalmas napistennek, Baalnak a díszes templomába! A keresztény üldözés első századaiban a *baalbeki* aréna porondját is igen sok ártatlan vér festette pirosra; az apostata Julián még Egyiptomból is ide küldötte a

keresztényeket megkínóztatásuk végett. Baalbek első püspöke, Theodosius térítette meg keresztény hitre az első század végén *Eudoxiát*, kit azután *Vincentius*, *Baalbek* kormányzója 114-ben lefejeztetett, bár a Szent több csodát is műveli *Vincentius* előtt (az Egyház március hó 1-én ünnepli vértanúságát).

Ugyancsak a baalbeki arénában tért meg *Dicletian* idejében Szent *Gelasimus* színész, egy színi előadás alatt, amikor egy újonan keresztelendő szerepében, hófehér ruhába öltözve nyerte el a megtérés kegyelmét és rögtön utána a vértanúság pálmáját. „Láttam az Isten dicsőségét, keresztény vagyok, úgy is akarok meghalni“ kiáltott föl az előadás közben a színész, mire az arénából azonnal kitudskolták és agyonkövezték. Nagy Konstantin idejében élt *Baalbek-ben* Szent *Ciril* diakónus is, ki lánglelkű szónoklataival igen sok pogányt térített az igaz hitre és a városban is igen sok bálványt ledöntött. Az apostata Julián, őt is a pogányok bosszújának engedte át, mire ezek a legbestiálisabb módon tépték ki a fiatal pap beleit. Amikor pedig Konstantin császár a különösen hírhedt Vénusz-templomból is keresztény templomot csinált, a barbár pogányok a legkedvesebb templomuk elvesztésén annyira felbőszültek, hogy a keresztény szüzeket mind kihajtották a város nyilvános terére, hol előbb kegyetlenül megkínózták, azután mind lefejezték őket, kitéptt beleiket pedig a sertéseknek dobták eledelül. (Emlékünnepeket az Egyház április 15-én ünnepli.)

A vértanúk földjén állottunk tehát Baalbek-ben is és mély meghatottsággal jártunk a keresztény Bazilika romjai között, mert átéreztük, hogy a napisten bálványait tulajdonképpen nem a történelem fizikai viharai és a földrengés, hanem Krisztusnak diadalmas Egyháza döntötte le, melyen a pokol kapui sem vehetnek erőt. A pogány istenek: Juppiter és Vénusz, Baal és Astarta, Helios és Aphrodite, továbbá a másodrangú istenek és istennők egész légiójával, mind eltűntek a fényes pogány szentélyből, de az a püspök, ki elsőnek kezdte meg a térítés nagy munkáját, Nagy Konstantin óta állandóan itt él utódaiban és bármennyire üldözik is, az egész világon, Krisztus Egyháza él és virágzik. Az évezredeknek nagy romtemetőjéből, mint egy hatalmas kéz, mutatnak föl az Égre Juppiter templomának épen maradt viharverte oszlopai, hogy figyelmeztessék a vándort

arra a nagy igazságra, hogy mulandó e világon minden, örökértékek csak fönt az Égben vannak. Sic transit gloria mundi... Igen! a gondolataink visszaszálltak Fülöp-Cezarea vadregényes vidékére és most még jobban megértettük azt a fanatikus pogány világot, mely Palesztinát körülvette, mikor az Úr Jézus Egyházának az alapkövét épp e pogány világ küszöbén rakta le és most még meggyőzőbben és még örömteljesebben hangzottak fülünkbe a nagy jelentőségű szent igék: „és a pokol kapui sem vesznek erőt rajta“.

A nagy udvarról fölkapaszkodtunk a Bacchus-templom északi falához és onnét bámultuk a Juppiter-templomának impozáns romhalmazát; melyekből mint legendás hősök emelkednek ki azok a hatalmas oszlopok, melyek szinte érthetetlen módon állanak még ma is a helyükön. Megjegyzem, hogy ily óriási méterű oszlopok még Egyiptomban is ritkaságszámba mennek; átmérőjük nem kevesebb, mint két és fél méter és három hatalmas hengerből vannak összerakva, hogy elérjék a 23 méter magasságot. Az oszlopsor tetején rendkívüli gondal kifaragott négy és fél méter magas párkányzat van és amikor a Napisten-temploma még teljes díszében ragyogott, ez az oszlopsor körülfutott az egész templomban, mely nem kevesebb, mint 103 méter hosszú és 60 méter széles volt.

Ma már e hat oszlopon kívül csak az északi oszlopsorból áll még négy példány, a többi pedig az óriási téren mind romokban hever a legnagyobb összeviaskodásban. A leghatalmasabb pusztítást itt is az arabok vitték véghez; ugyanis az oszlopokat megfűrták, hogy hozzájuthassanak az ólomhoz, mellyel a hengereket egymáshoz fogó vasrudak voltak megerősítve, illetve beöntve. Az ily módon meggyengített oszlopok persze nem tudtak ellentállani annak a sok földrengésnek, mely Baalbeket oly gyakran meglátogatta, mert hogy nem minden oszlopot az arabok döntöttek le, azt különösen a Bacchus-templom oszlopainál figyelhettük meg, hol még sok olyan álló oszlopot találtunk, melynek oldalai egészen a középső vasig be voltak fúrva, de nem dőltekele, mert az oszlopfejek hatalmas boltívszerű kőlapokkal vannak a templom falához erősítve. Az arabok igen sok kőanyagot cipeltek el innét, úgyhogy Baalbeknek csaknem minden házában lehet találni valamit; egész utcásokat mutattak, melyek mind az Akropolisz kövei-

bői vannak építve. Sokáig bámultuk ezt a kolosszális romhal-
mzt, melynek kövei között a szónak legszorosabban vett ér-
telmében mászkáltunk és úgy vizsgálgattuk az érdekesebb fa-
ragványokat. Mindig találtunk valami érdekes részletet, néhol
sötétben tátongó üregeket, hosszú keskeny kőárkokat fedeztünk
föl, melyeknek oldalait a repkény és a vadrózsa futotta be;
a fürgén szaladgáló szalamanderek között láttunk néhány skor-
piót is de persze óvakodtunk bővebb ismeretséget kötni ezek-
kel az undok férgekkel, melyeknek csípése igen könnyen ha-
lált is okozhat.

Most már csak a Septimus Severus építtette Bacchus-
iemplom megtekintése volt hátra, melyet „kis templomnak“ ne-
veztek, bár kicsinek még a baalbeki fogalmak szerint sem mond-
ható, mert mikor a keleti bejárata elé érkeztünk, szinte meg-
hökkenünk a szemünk elé tárult kép láttára. Nemcsak Baal-
beknek, hanem az egész világnak, ez a legfenomenálisabb és
legjobb karban megmaradt legrégebbi temploma. Valami saját-
ságos, romantikusan titokzatos hangulat ömlik szét e mohlepte
köveken, mely önkéntelenül is hatalmába keríti a szemlélőt,
amint ott áll a templom bejáratát alkotó 16 méter magas és 7
méter széles kőkapunál, melyen keresztül messze be lehet látni
a kőfaragványokkal és oszlopokkal gazdagon díszített temp-
lomba. Az előtér szabályos sima kőlapokkal van borítva és
lépcsőkkel megszakított terraszokban vezet föl a templomhoz.
A lépcsők és kőlapok hézagaiból változatos zöld növényzet
bújik elő és a hatalmas kőfalaknak is megvan a maguk
különleges vegetációja; csak a jó Isten tudná megmondani,
hogyan került föl a magas kapufélfa egyik párkányára
az a zöld lombkorona, mely oly jól odaillik a három darabból
álló homlokkőhöz, melynek alsó felületéről kiterjesztett szárnyú
óriási sas, karmaiban Merkur botjával, tekint le reánk a ma-
gasból, ugylátszik, hogy Merkur, a kapuk patrónája becsü-
letes hűséggel őrizte meg a kapu épségét a hosszú évez-
redekken keresztül, mert még ma is itt áll szép faragványai-
val, melyek szőlőfürtök és levelek között mulató faunokat, cupi-
dókat és más, művésziesen kifaragott alakokat ábrázolnak. A
75 méter hosszú és 35 méter széles templom szentélyében ál-
lott egykor Bacchusnak a szobra; oda állottam föl én is és
onnét néztem végig a hatalmas templomon; egyik legszebb föl-

vételemet is erről a helyről készítettem, honnan a bejárati kapu hatalmas kökeretében a hóval borított Libanon hegylánc bájos képet nyújtott az azúrkéken tündöklő kék égbolt hátterén. A templom hatalmas oldalfalait szépen kiképzett oszlopok és díszes szoborfülkék borítják, a nyugati falon egy kőbefaragott keresztet is láttunk, mely tanúsítja, hogy Nagy Konstantin idejében, ez a pogánytemplom is az Egyház szolgálatában állott. Most persze sietnünk kellett, de a legutóbbi tavaszi zarándokiásunk alkalmával, mikor hosszabban időztünk Baalbekben, igen alaposan szemügyre vettünk mindent. Itt történt az a kis epizód is, melyen akkor mindnyájan oly jóízűen kacagtunk: jegyváltásnál ugyanis a pénztáros adós maradt nekem egy fél libanoni fonttal, melyet azután itt adott vissza, de rettenetesen piszkos és szakadt bankjegyekben; persze nem akartam elfogadni, mire bizalmasan megveregette vállamat és nagy tisztelettel mutatott a tőlünk csak pár lépés távolságra álló vörös fezes kövér úrra, hogy legyenek csak egészen nyugodt, mert ezt a pénzt éppen most kapta 0 excellenciájától, a libanoni köztársaság pénzügyminiszterétől, ki egy bizottsággal éppen most vizsgálja végig a romokat, hogy hol kívánkozik valami javítás. A templom előtti arab torony érdekes építményének megtekintése után, még kívülről is körüljártuk a templomot, melynek falai különlegesen érdekes képet nyújtottak azzal a hatalmas oszlopsorral, mely a templomot a faltól mintegy 3 méter távolságra övezi körül, oly módon, hogy az oszlopok fönt a magasban boltívszerű faragott kőlapokkal vannak a falakhoz kapcsolva; minek következtében az egész elrendezés egy rendkívül magas, nyitott oszlopos folyosó képét nyújtja. A kőlapokon, vagyis az oszlopcsarnoknak a mennyezeten, rendkívüli finom faragványok, szimmetrikus beosztású rajzokkal szülő és akantusz levelekkel, valamint mithológiai alakokkal díszlenek. Persze ezen az oszlopcsarnokon is meglátjuk az idő vasfoga, de az északi része, mely a Juppiter-temploma felé néz, elég jó állapotban maradt meg. A boltozat kövei közül sok hever a földön, úgy amint leestek a magasból, de remélhetőleg a rongyos bankójú miniszter, ezt a templomot is fölvette renoválási programjába, mert valóban nagy kár lenne ezt a rendkívüli becses műemléket a teljes pusztulásnak átadni. Fönt a magasban még eredeti helyükön láttuk az állig

fölfegyverzett Marsot, a győzelem szárnyain. Dianát az íjjal, Vulkánt, vállain a kalapáccsal, Tichiust a bőségszarujával, Bacchust szőlőfürtös koszorúval a fején, Cerest a búzakévével és az egyik földön heverő boltívtöredéken Eirene békeistent ismertük föl.

A templomot eredetileg 42 oszlop vette körül, de a déli fal oszlopai közül már alig áll egynéhány s ezek közül is kettő egészen megdülve, szomorúan hajlik rá a falakra, mintha csak a letűnt nagy idők fényes múltját siratnák, mint ahogyan Jeruzsálemben a zsidók, Salamon templomának ősi falainál panaszkodnak elmúlt dicsőségükön. Ezek az oszlopok, bár kisebb méretűek, mint a Juppiter-templom oszlopai, de hat méteres kerületükkel és húsz méteres magasságukkal, még mindig elég tekintélyesek. Az erődöket építő arabok itt különösen jó zsákmányra tettek szert, mert minden oszlop öt darab hengerből van összeállítva, tehát bőségesen találtak ólmot bennük, melyet ki is szedtek, de az ilyen módon meglazult vasrudak azért még mindig összetartják a hengereket és így megmentik azokat az összeomlástól.

Végül az Akropolisz külső falainak megtekintésére indulunk, melyek különösen a Juppiter-templom mögött nyújtanak szinte megdöbbenően érdekes látványt, mert oly hatalmas kövek vannak oda beépítve, hogy teljes lehetetlen még csak el is képzelni, hogy hogyan is illesztették azokat be miliméternyi pontossággal a falba oly módon, hogy még csak egy vékony tűt sem lehet két kő közé bedugni.

Az Akropoliszból a mintegy 300 méter hosszú, széles, boltíves alagúton keresztül jutottunk ki, melynek szájánál a látottak hatása alatt valóságos rohamot intéztünk a levelezőlap és albumárúsok asztalai ellen; megint voltak sokan, kik tucatszámra vásárolták a képeslapokat és ívszámra a libanoni bélyegeket.

Hatalmas, árnyas fák alatt, sziklás, kavicsos mederben csörgedező, kristálytisza patak partján, regényes, szép úton haladtunk a gigászi falak árkai mentén, miközben nagy érdeklődéssel szemléltük az érdekes építményt. A patakban félmeztelen gyermekek játszadoztak a színes kavicsokkal, a fához kötött nagyfülű szürke szamár hátán kosárban ülő, piros fejkötős öklömnny kislány kapaszkodott a csacsi fülébe; azután

öszvérháton ülő szír nőekkel találkoztunk, kik a bokánál megkötött buggyos nadrágban, hátizsájukból kikandikáló gyermekkel szokatlan és érdekes látványt nyújtottak. Majd a patak-tól elkanyarodva, árnyas dió- és más gyümölcsfák szép, zöld lombsátorai alatt érkeztünk el a falnak három legnagyobb kövéhez, az úgynevezett Trilythonhoz. A földtől mintegy négy méter magasságban oly óriási köveket látunk itten a falban, melyeknél nagyobbát építkezéseknél ember még nem használt. E három kő mindegyike 22 és fél méter hosszú, 5 méter magas és 3 méter széles, darabonként nem kevesebb, mint 800 tonnát nyomnak, vagyis egyetlen ilyen kő anyagának az elszállításához 80 vasúti teherkocsira volna szükség. Ilyen hatalmas kövekből van felépítve Juppiter templomának a fala, melyet mint világosan láttuk, még magasabbra terveztek, mert idekerült volna még az a hatalmas kőóriás is, mely Baalbek városka túlsó oldalán, teljesen szabályos hasábformára kifaragva, az Akropolisz felé irányítva, még mindig várja, hogy mikor fogják elszállítani a helyére. De azt hiszem, hiába vár, mert igazán nem tudom, vajjon hogyan tudna megbirkózni a modern technika ezzel a nagy feladattal, hogy ezt a nagytömegű követ egydarabban odaszállítsa és a 12 méter magas fal tetejére helyezze. Ha azonban minden áron meg kellene ezt a feladatot oldania, végül talán mégis képes lenne rá de hogy milyen áron és milyen rettenetes költségekkel, az már megint egészen más kérdés. Ott a helyszínén önkénytelenül veti fel minden látogató a kérdést, hogy vajjon a régiek hogyan csinálták mindezt? Hát ezt igazán csak a jó Isten tudná megmondani, mert erre a kérdésre még a legnagyobb tudósok sem tudtak eddig válaszolni. Hiába kutatták az archeológusok, hiába törték rajta a fejüket a technikusok és mérnökök, de mind a mai napig nem tudtak rájönni, tehát csak találgatásokra vagyunk utalva. A legszellemesebben egy ismert angol régész oldotta meg a kérdést, mikor kijelentette, hogy a kőóriásokat a kőbányából csakis még a vízözön előtt élt mastodon állatszörnyetegekkel szállították oda, de, hogy hogyan, arról ő sem tesz említést. Az érdekes kőbánya megtekintése közben felmáztunk mindnyájan az említett nagy kőnek lejtősen álló felületére, melyen akár 500 ember is egészen kényelmesen elférne. Megihletődéssel szemléltük az ősrégi sziklasírokat, melyekben azoknak a

vértanúknak a csontjai porladoznak, kiket, mint már említettem, legnagyobbbész az apostata Julián küldött ide Egyiptomból és kiknek e kőbányában kellett súlyos kényszermunkát végezniük, mielőtt kivégezték volna őket. A bánya közelében egy kis kápolna áll, hova minden évben kijönnek a baalbeki hitű katolikusok, hogy a vértanuk emlékének áldozzanak.

Mielőtt elhagytuk Baalbeket, még sokáig elgyönyörködünk a kőbánya magaslatairól a bájos, szép tájban és most, hogy felelevenítem emlékeimet, az 1931. év tavaszán Baalbekben töltött két szép nap eseményei jutnak eszembe, mikor 50 órai út után a Taurusz-expresszen érkeztünk Aleppó felől oda. A tavasznak utolérhetetlen virágpompájában, magyar zászlós autóink néhány perc alatt íelrepítettek az Antilibanon lejtjén, szárnyas fák és virágos kertek között fekvő Hotel du Source-ba, a villaszerű bájos épületbe, melyben minden kényelmet megtaláltunk, amire csak szükségünk volt.

Szép, illatos piros rózsák nyíltak ablakaim alatt, melyekből a szintén virágba borult kedves tájra és a Libanonnak talpig hóval borított hegyláncára élvezhettem a nem mindennapi kilátást. Csupán egy hiányzott, nevezetesen vagy két hónapi szabadság, melyet e földi paradicsomban eltölthettünk volna!

Vidám, jó hangulatban fogyasztottuk el a virágokkal díszített hosszú asztalunknál a pompás vacsorát és még sokáig élveztük a holdfényben ragyogó vidék varázslatos szépségeit és virágillatos, tavaszi levegőjét. Esti ájtatosságunk után elkészítettük az oltárt a nagy szalonban, mert a házbeliek megkérték az érseket, hogy itt tartsa meg a szentmisét, hogy azon mindnyájan megáldozhassanak; fel is díszítették illatos, szép virágokkal és másnap már jókor reggel nagy áhítattal hallgatták a szép magyar egyházi énekeket a mise alatt. Az egész délelőttöt az Akropolisz romjai között töltöttük és csak ebéd után indultunk tovább Damaszkusba.

Most azonban sietnünk kellett, mert már dél felé járt az idő és délutánra, mint tudjuk, Damaszkus megtekintése volt a soron. Visszafelé nem állottunk meg sehol sem és így rövid másfél óra alatt megtettük a 110 kilométeres utat, mely helyenként gyönyörű és mesteri serpentinekben ereszkedik alá Damaszkusnak, melynek megtekintésére bizony csak egy rövid

délután állott most rendelkezésünkre, miért is a látnivalókat inkább az 1931. évi élményeink alapján fogom vázolni, amikor mégis kényelmesebben meg tudtunk tekinteni mindent, mert két éjjelt és két napot tölthettünk ott.

Damaszkus.

Damaszkusnak már a nevében rejlik valami keleti titokzatosság, varázs és vonzóerő, mely a már gyermekkorunk óta emlékezetünkben élő város iránt a bibliai történetek nyomán, oly sokban keltette föl érdeklődésünket. Évszázadok keleti utazói a paradicsom virágának, a kelet gyöngyének, a sivatag szemének, a föld anyajegyének nevezték el és a becéző nevek egész sorozatával ékesítették föl ezt az ősrégi várost, melynek fekvése valóban páratlanul áll az egész világon. Északi elővárosának, *Salihiyeh-nek* magaslatairól lehet legszebb panorámáját élvezni, miért is egy kis kitérővel mi is oda mentünk föl, hogy megcsodáljuk a színpompás képet, melyen a természet legnagyobb végletei, a csillogó, fehér hó a sivatag izzó, sárga homokjával, a buja zöld vegetáció a pusztaság sárga halálmezejével ölelkeznek.

Míntha csak a baalbeki mesebéli óriások teregették volna le a sivatag aranysárga homokjára a damaszkusi oázis tarkavirágos zöld szőnyegét. Több mint kétszáz minaret filigrán, karsú tornya és a jellegzetes lapos kupolák megszámlálhatatlan sokasága emelkedik ki a hosszant elnyúló házrengetegből, melyet a „gutának“ nevezett nemes gyümölcsfaerdő hatalmas zöld koszorú módjára övez körül. Túl a városon, délen és keleten, az oázis bársonyos zöldjéből a patakok és öntözőcsatornák ezüst szalagjai csillognak-villognak a keleti nap izzó, vakító fényében. A termékeny völgsíkságból barátságos házcsoportok, tanyák és nem kevesebb, mint 150 falu fehér házai mosolyognak felénk és mint mondják, 360 forrásnak és közel 100 öntözőcsatornának a vize ömlik bele a völgsíkságot kelet-nyugat irányban átszelő, kanyargós *Barada* folyóba, mely a várostól mintegy 25 kilométerre keletre fekvő *Bahrat-el-Ateibeh* tavakból ered. Távolságban a háttérben az arábiai-sivatag arany-

sárga párás végtelensége olvad egybe a csodálatos ragyogású, kobaltnék égbolttal, míg a másik oldalon három, egymástól elkülönített, 4—500 méter magas, okkersárga kopár homokhegy, a Jebel Kalabat, a Kasyun és a Kalamun keretezi be a szép képet, melynek legkülönösebb jellegét az Antilibanonnak és a Nagy-Hermonnak fehéren csillogó havas ormai adják.

Sokáig elgyönyörködtünk ebben a különlegesen szép panorámában és elgondoltuk, hogy milyen sokat is tudnának mesélni ezek a hegyóriások az elmúlt évezredekről, mert hiszen csak ők tudnák elmondani teljes hitelességgel, hogy mióta zöldül itt ez a földi paradicsom a forró sivatag szélén és, hogy vajjon Ádám és Éva valóban a Kasyun-hegyen telepedtek-e le azután, hogy az Úr kiüzte őket a paradicsomból? És azt is csak ezek a hegyek tudnák megmondani, hogy milyen idős volt már ez a város, amikor Ábrahám apánk Mezopotámiából Palesztinába jövet itt megpihent, mely szolgájának, Eliezernek is szülővárosa és amelyiknek híres damasztszövéséről már Arnos próféta is megemlékezett, mert mi csak annyit tudunk, hogy Damaszkus az egész földkerekség legrégebbi, ma is fennálló városa. Az ősidők nagy és híres városai, mint Babylon, Memphis stb. már régen elpusztultak, de Damaszkus keményen dacolt a hosszú évezredek viharaival és hogy ma is áll, sőt fejlődik és virágzik itt a sivatag szélén, azt csodálatos nagy vízbőségének köszönheti, mely nélkül már régen a sivatag futó homokja borított volna reá is szemfedőt és a tudósok vitatkoznának rajta, hogy vajjon, hol is állhatott hajdan az a fényes, nagy város, melynek birtokáért oly sokan versengtek és amely körül a letűnt évezredek generációinak nem egyszer patakokban ömlött a vére. Bármily érdekes is lenne hosszabban foglalkozni ez ősi város történetével, mellőzzük most mindezt, csupán történetének néhány mérföldkövével álljunk meg egy pillanatra. Az issusi csata után, Kr. előtt 333-ban Nagy Sándor birodalmához tartozott és Kr. előtt 64-től Kr. után 105-ig római gyarmat volt. Ebben az időben, Kr. után 34-ben történt Saul megtérése Damaszkus falai között. Említésreméltó még az is, hogy Palesztina határain kívül, itt alakult meg 325-ben az első keresztény egyházközség. Az *Omejada* fejedelmek alatt, a VI. században élte Damaszkus a fénykorát, amikor központja volt annak az óriási birodalomnak, mely az Atlanti-óceántól Indiáig terjedt.

Damaszkus nagyon sokat szenvedett a perzsáktól, majd a mongoloktól (1260-ban). A XII. században fényes virágzásnak indult, nagy ipari és kereskedelmi központ volt, híres orvosi főiskolával és csillagvizsgáló intézettel. A XIII. században az egyiptomi mamelukok, majd pedig 1516-ban a törökök uralma alá került, 1918 óta pedig francia fönhatóság alatt áll. A szuezi csatorna megnyitása óta sokat veszített jelentőségéből, de azért, ha ma nem is vonulnak a városon keresztül 1500—2000 tevés karavánok Bagdad felé, mégis igen élénk forgalma van a Tigris és Eufrát országaival; idegenforgalma pedig évről-évre erősen növekszik, lakossága is rohamosan szaporodik.

Ismét a Barada árnyas völgyén keresztül, egzotikus fák sűrű, sötét lombjai alatt, illatos, virágos kertek között haladva, érkeztünk be a városba. Azt hiszem, hogy sehol a világon nincsenek romantikusab fekvésű kávéházak és kerthelyiségek, mint e sötétvizű folyó hús habjai mentén. Terraszszerűen kiképzett kedves kertekben, illatos rózsalugasok, csobogó szökőkutak, színpompás, bódító illatú virágok, egzotikus fák, bokrok, tűzpiros, rózsaszín, narancssárga, kék és lilafürtös virágokkal befuttatott falak, a gyümölcstől roskadozó narancs- és citromfák között állanak szétszórtan a valóban keleti kényelmet nyújtó széles matracos, puha selyempárnás díványok, melyeken kényelmesen heverésznek a benszülött jómódú polgárok, szürcsölve az illatos arab kávé, s a különböző színű gyümölcsszörpöket. Közben persze nagyokat füstölnek a jófajta libanoni dohánynyal megtöltött vízpipákból, melyeknek hosszú gumicsövei tarkaszínű pamuttal vagy selyemmel vannak körülcsavarva, csillogó gyöngyökkel és tarka bojtokkal díszítve. Valóban az ezeregyéjszaka titokzatos, színes keleti meséi jutnak az ember eszébe a suhogó, színes selyembe öltözött vörösfezes vagy turbános, próféta szakállas emberek között, különösen este, amikor a színes lampionok ezrei tükröződnek bele a Barada lomhán tova hömpölygő sötét vizébe, miközben itt is, amott is fölhangzik a dobokkal és tamburinnal kísért kis fuvolákon a sajátságos, álmos, lomhaütemű arab vagy török zene mélabús, egyhangú dallama. Persze ma már igen sok helyen, a nem mindig kifogástalan gramofon pótolja a zenekart, de azért a francia gyarmati katonaság szene gál .négereinek zenekarát is lehet minden este valahol hallani.

Damaszkus teljesen megőrizte ősi jellegét, noha már ide is bevonult a nyugati kultúrának nem mindig ízlésesnek és szépnek mondható építkezési stílje. Különösen a perifériákon épülnek modern európai házak meg bérkaszárnnyák és nagyméretű elgondolás alapján kihalászott széles utak, melyek idővel sajnos, teljesen meg fogják fosztani a várost romantikus keleti jellegétől. Mindig szívesebben barangoltam a legősibb ódon városrészekben, melyekben annyi érdekes tapasztalatokat gyűjthet az ember. Sokszor oly szűk sikátorokon mentünk keresztül, hogy csak libasorban, egyenként haladhattunk a fényes délben is félhomályba burkolt labirintusban. Helyenként a szűk utcák, különböző magasságokban hídszerű építményekkel, fantasztikus boltívekkel vannak áthidalva, melyek néha éles szögben megtörve kötik össze az utcáknak titokzatos ódon falait. Hogy mi mindent rejtenek magukban ezek a zezugos, itt-ott lőrészzerű nyílásokkal vagy sűrű farácsos ablakokkal ellátott patinás, sok helyen apró zöld vagy vöröslevelű repkénnyel sűrűn behálózott falak, azt európai ember nem is tudja és nem is láthatja, mert mohammedán házakba belépnie nem szabad; csak ha emelkedettebb helyről nézi az ember a várost, látja, hogy e komor falak mögött, milyen kedves kertek és lakások vannak. A mohammedán magabazárkózottság hozza magával, hogy szereti a kíváncsi szemek elől elrejtetni még a lakását is, melyet a legnagyobb kényelemmel szokott berendezni.

Damaszkusi tartózkodásom alatt volt alkalmam megfordulni néhány vagyonosabb keresztény polgári család otthonában és ebből fogalmat alkothattam, hogy milyenek is lehetnek az előkelő mohammedánok luxussal berendezett házai. Mikor az ember a piszkos, szűk sikátorból nyíló keskeny kis kapun belép egy ilyen házba, egyszerre a keleti bűbajos, rejtelmes mesék színhelye tárul szeme elé minden ízlésével és pompájával. A jobbmódúak házainak beosztása többé-kevésbé mind egyforma; az utcáról az előudvarba léptünk, ahol árnyas citrom-, narancs és más gyümölcsfák alatt, a közepén kristálytisztá vizű díszes márványmedencét láttam, körülvéve illatozó, színes virágokkal; az udvart szép árkádos folyosó veszi körül, melyből a szolgaszemélyzet lakásai nyílnak. Díszes kőfaragványos kapun mentünk át, a színes mozaikkövekkel »kirakott második udvarba, hol virágbaborult díszbokrok, rózsák, tubarózsák és na-

rancsfák között a vízinövényekkel díszített nagy márványmedencében csobogott egy még díszesebb forráskútnak kristálytiszta vize, melyben vígan úszkáltak a szép aranyhalak. A közepén hatalmas vízszög szökött a magasba, mellyel a medence kerületéről előtörő vékonyabb vízszögek szépen hajlott ívekben egyesültek. Az udvart körülvevő árkádos folyosó persze itt még díszesebb, mint az első udvarban, mert a gazdag faragványú, díszes márványoszlopok mögött szép freskók, mozaikok, szobrok és más egyéb díszek láthatók. Az árkádok mórstílusú ívei alatt egy-egy dúsan virágzó oleander, tearóza vagy más egyéb dísznövény állott kőfaragványos, díszes nagy csepegekben. A ház urának fényes lakosztályai mind erre a második udvarra nyílnak és már mindjárt a belépéskor szemembe ötlött a kert végén egy verandaszerű tágas csarnok, az ú. n. liván, a keleti szőnyegekkel és hímzésekkel letakart kényelmes keretekkel, díszlámpásokkal, csillárokkal, tükrökkel, gyöngyházberakásos alacsony asztalokkal, arannyal, ezüsttel átszőtt selyempárnákkal és a falra aggatott, vagyont érő, tarka keleti szőnyegekkel. De még ennek a pompáját is felülmúlja a fogadó vagy ünnepi terem, az úgynevezett „ataba“, melyadamaszkusi konzulátusok palotáiban is mindenütt föltalálható. Ez a magas, tágas terem a keleti díszítőművészet minden pompájával, mozaikkal, arannyal, ezüsttel, márvánnyal, gyöngyökkel stb. van fölékesítve. A márványmedencék és szökőkutak persze itt sem hiányzanak és a falak mentén körfutó lágy, selymes pihenőhelyeket színpompás puha perzsa-szőnyegek borítják. Fogadóestek és ünnepélyek alkalmával a szökőkutak illatos rózsavízrel lövelnek ki magukból, mint azt a vezető megjegyezte. Damaszkusznak monumentális nagy épületei nincsenek és valamirevaló rendes házak is csak a keresztény városrészben találhatók; a zsidónegyed és a külváros házai mind nyomorúságos sárga agyagból készült kunyhók. Az északi *Salahiyeh* és a messze délnek lenyúló *Meidan* külvárosokat leszámítva, a tulajdonképpeni város nyugat-keleti irányban 3 kilométer hosszú és két kilométer széles területen fekszik, még az ősrégi római falaktól körülvéve, melyeken át tornyos, festői kapuk vezetnek ki a városból. A zezugos házrengetegen kelet-nyugati irányban két markáns, egyenes vonal húzódik keresztül, nevezetesen a Barada-folyó és az evangéliumi *Via Recta*, vagyis az

egyenes utca, melytől északra, a város keleti felében van a keresztény városrész, míg délre, a zsidó negyed terül el. A híres vásárnegyed, vagy mint a bennszülöttek nevezik, a „Suk“, a város kellős közepén, a régi nagy mecset körül van, mely minket ősi keresztény múltja miatt elsősorban érdekelt. Ugyanis a IV. században *I. Theodosius* római császár épített itten hatalmas nagy templomot, melyben Keresztelő Szent János fejét helyezte el. Két és félszázadon át hirdette Isten dicsőségét ez a háromhajós gyönyörű bazilika, de amikor az arabok 635-ben Damaszkust elfoglalták, a templomnak felét is birtokbavették, mert az a választóvonal, melyet a keresztényeknek meghagyott városrész határául kijelöltek, éppen a Szent János bazilika kellős közepén vezetett keresztül. A keresztények hetven éven át voltak kénytelenek a mohammedánokat túrni a templomukban, míg végül is át kellett adniok annak másik felét is, melyből a VIII. század elején *Welid Omajad* kalifa a legdurvább erőszakkal verte ki őket. A főoltár díszes tabernákulumát sajátkezűleg, baltával zúzta szét a dühös kalifa, ki azután Bizánc leghíresebb építészeit, művészeit és mestereit hozatta ide, hogy az őskeresztény templomot mecsetté átalakítsák. A mohammedánok büszkesége lelt az így elkészült nagy mecset, melynek az egész világon híre terjedt, de nem volt Isten áldása az erőszakosan elrabolt épületen, melyet 1069-ben nagy tűzvész pusztított el, majd pedig 1401-ben a rettegett tatárvezér, *Timur* gyujtatta föl a templomot, minekutána oda 30,000 damaszkusit bezáratott, kik mind a lángokban lelték a halálukat. Az újból restaurált világhírű építmény 1893-ban ismét a tűzvész martaléka lett, de még annyi sok viszontagság után is impozáns látványt nyújt a 130 méter hosszú, két oszlopsoros mecset, melynek falai legnagyobbbrészt még az ősepítményből valók. Mikor a mecsetet megtekintettük sehogyan sem akartunk még adózni is a templomrabló pogányoknak, miért is a mecset nagy udvarának kapujában nem fogadtuk el a hangosan fölkinált gyékénypapucsokat, melyeket cipőinkre kellett volna fölhúznunk, hanem inkább követtük a helyi példát és a papucsokat áruló nagyszakállas muzulmán nagy megrökönyödésére cipőinket hónunk alá kapva, méltóságteljesen, harisnyás lábakkal vonultunk be a nagy udvaron keresztül a mecsetbe. Kezdetben ugyan elég forrónak éreztük az udvarnak sima nagy

köveit, de annál kellemesebb volt a mecsetnek puha, selymes szőnyegein sétálgatni, melyet valaha 600, aranyláncon függő, színarany olajlámpa világított meg, de most csak ugyanannyi, vékony dróton lógó közönséges villanykörte szolgálja ezt a célt, néhány monumentális csillár társaságában. A mecset déli hosszú falán imafülkék vonulnak végig a különböző szekták számára és mi teljesen zavartalanul figyelhettük meg vallásos ténykedéseiket. A gyöngyházzal kirakott szószék körül mintegy 150 muzulmán guggolt a szőnyegen és látható nagy áhítattal hallgatta a feketekaftános sejknek a magyarázatait, a Koránból fölolvastott részletekből. Nem törődött velünk senki sem és így kedvünkre megfigyelhettük jellegzetes testmozdulataikat, amint hol fölálltak, hol meg két térdre ereszkedve, fejükkel a padlót érintették; szinte csodálkoztam, hogy még akkor sem szóltak semmit, mikor fényképgépem állványát fölállítottam. Megtekintettük még azt a díszes kupolás építményt is, melyben a mohammedánok hite szerint még mindig ott van Keresztelő Szent Jánosnak a feje, kit ők is nagy prófétának tartanak, úgy-hogy fontosabb ügyekben még ma is idejönnek eskütételre.

Amikor a mecsetből kijöttünk, még sokáig elgyönyörködünk a hatalmas, arkádokszegélyezte udvar szépségeiben; különösen festői képet nyújtott az udvar közepén álló zöld patinás, repkénnyel befuttatott kupolás kút, mosdómedencéivel és az elmaradhatatlan szelíd galambokkal. Ezután a híres vásári negyed megtekintésére indultunk, melynek zeg-zúgos utcái minden oldalról körülveszik az Omajad-mecsetet.

A szűk sikátoroknak és alagutaknak olyan vir-vára ez a városnegyed, melyet látni kell, hogy az ember fogalmat alkot-hasson a keleti vásárról. Van ugyan olyan része is a városnak, hol minden árucikk vegyesen van fölhalmozva főleg az idegenek, az európaiak számára, de tulajdonképpen minden iparágnak megvan a maga külön utcája, és így nagyon hosszú időt kellene itt tölteni, hogy az ember végigjárhassa ennek a labirintusnak minden utcáját, minden sikátorát, melyek az erősen tűző nap ellen, kifeszített színes ponyvákkal, a modernebb részekben pedig hullámos bádoggal ívekké vannak befedve.

Ha valahol a világon, hát akkor itt lehet igazán tanulmányozni a keletnek népfajait; csak meg kell állani egy sarkon és megfigyelni azt a színes népáradatot, mely a nagy zaj-

54. Drúzok a Jordán eredeténél.

55. Erzsébet főhercegnő és udvarhölgye.

56. Baalbek. Az Akropolis romjai között.

57. Baalbek. Az Akropolis bejárata.

58. Baalbek. Az Akropolis bejárata.

59. Baalbek látképe.

60. Érseki vezérünk és Mosonyi Dénes püspök.

61. Baalbeki szállodánk.

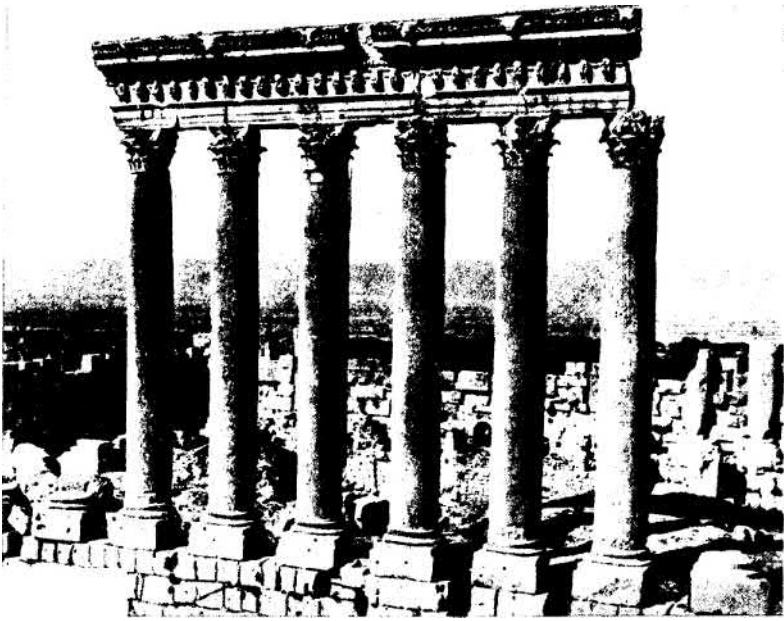
62. Baalbek. Az Akropolis nagy udvarában.

63. Baalbek. Félkörű exedra a nagyudvaron.

64. Baalbek. A Bacchus-templom főkapuja.

65. Baalbek. A Jupiter-templom oszlopai a Libanonnal.

66. Baalbek. A Bacchus-templom külső falánál.

67. Baalbek. Út a Trilythonhoz.

68. Baalbek. Az óriási épületkő.

69. Damaszkus látképe az Omejád-mecsetről.

70. A Baradvölgye Damaszkus mellett.

71. Damaszkus ősi falai, hol sz. Pált kosárban leeresztették.

72. A damaszkusi sz. Pál-kolostor udvarában.

ban a leglehetőlenebb illatú szűk utcákon reggeltől estig végig hömpölyög. Perzsák, kurdok, örmények, drúzok, núbiaiak, törökök, görögök és zsidók, a szivárvány minden színében pompázó kaftánokban vonulnak el előttünk; a karcsútermetű beduinok barna abájájukban, fekete lószőrből fonott vastag gyűrűvel leszorított fehér kendővel a fejükön, a fehér gyapjú kaftánba öltözött arabok, a hosszú hegyes süvegű dervisek, a magassarkú cipőkben tipegő lefátyolozott arcú, zsákszerű, fekete ruhába öltözött nők, az ezüst kar- és lábpereceket viselő beduin asszonyok, kiket tetovált áluokról és arról a díszes nagy gombról is meg lehet ismerni, melyet orruk jobboldalán viselnek. A vörösfezes, színes csíkos kaftános mozlimok, turbánjukat derekuk köré csavarva viselik, míg a papok, tanítók, valamint a drúzok turbánjai fehérek; azoké, kik már legalább egyszer már Mekkában is voltak, arany és ezüst szálakkal van áthímezve, kik pedig már több ízben is jártak ott, zöld turbánt viselnek.

Szinte beleszédül az ember ebbe a színes nagy forgatagba és zajba, mikor a rikító színűre festett cifra üveggyöngyökkel, rojtokkal, bojtokkal, tükrökkel feldíszített különböző árúkkal megrakott óriási kerekű talyigák döcögnek el előtte, majd a gyöngyfüzerekkel, strucctollakkal fölélésített, nehéz terhekkel vagy színes keleti szőnyegekkel megrakott tevék lépdelnek el mellette, kiszabott egyenletes nyugodt léptekkel a tarkabarka összevisszaságban nyüzsgő tömegek között, a kosarakkal megrakott fürgelábú szamarak és hátukon egész virágoskertet hordozó öszvérek társaságában. Mindenki ordít és kiabál, amint heves gesztusok között az árúját kínálgatja és mind ehhez a vásárok állandó zöngéje, a hűsítő italokat árusító pohár és réztányérjának csörgő hangja és a bárokból kihallatszó gramfonok nyekergése járul. A libanoni hóban behűtött különböző színű gyümölcszörpöket 30—40 literes ragyogó fényesre tisztított díszes réztartályokban cipelik a hátukon az izmos arab legények, kik a nagy kelendőségnek örvendő édes nedűt egy hosszant előrenyúló csapon keresztül engedik a poharakba.

Bizony, aki a damaszkusi vásárra megy, az jól vigyázzon, hogy oldalba vagy fejbe ne kólintsá valaki vagy valami, ha más nem, hát egy tevéről vagy számárról lelógó hatalmas kosár. De mindez csak a mozgó képe a vásárnak és vájjon ki

tudná leírni és hű képét adni mindazoknak a boltoknak, műhelyeknek és lacikonyháknak, melyek a vásári negyed utcáit szegélyezik. Órákon át el tudna az ember gyönyörködni a kiaggatott gyönyörű keleti szőnyegekben és sorra mustrálni a nehéz selyem damasztokat, a libanoni házi hímzéseket, a gyöngyházzal kirakott gyönyörű faragott bútorokat, az ötvösök, rézművesek és aranyművesek szép csecsebecséit, gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott markolatú kardokat, késeket, töröket, a hatalmas rézveretes utazó koffereket, a bőrárúkat és még ki tudná megmondani, mennyi sok mindenfélét. Az illatszerkeskedők színes és illatos árúit is sokáig nézegettük és csaknem mindnyájan vásároltunk egy-egy kis üvegecske bódítóillatú rózsaoajat, vagy más illatos esszenciát; de nem szabad megfeledkezmem a cukrászok és cukorkaárusok soha nem látott formájú és színű édességeiről, a pékek egzotikus termékeiről, az utcai könyvkereskedések és antiquáriumokról és azok még érdekesebb vásárlóközönségeiről, melyek mind mennyi érdekes látnivalóul szolgálnak. Helyenként emeletmagasságú, galériaszzerű, fedett, szétágazó nagy csarnokokba jutottunk, hol szintén, bolt, bolt mellé sorakozik; itt bukkantunk rá a nagy szabóműhelyekre és ruhakereskedésekre, melyekben a Bagdadból idehozott barna abáják mellett, amilyeneket a beduinok hordanak, megtaláltuk a durva állati bőrökből készítetteteket is, mint a milyet Keresztelő Szent János is viselhetett. Bementünk néhány nagy khánba is, melyek szétszórtan vannak elhelyezve a vásár egész területén; különösen érdekes volt az *Assad-Pasa khánja*, mely fehér és fekete kövekből van fölépítve oly nagy méretekben, hogy képes volt 2000 embert és 5000 tevét egyszerre befogadni. Ma persze már letűnt a khánoknak nagy jelentősége, mióta Bagdadtól Beirutig vasút vezet és így most már ezek az építmények is csak árúraktárul és műhelyekül szolgálnak. Sajnos arra nem volt időnk, hogy *Assad-Pasa* palotájának 300 szobáját is megnézhettük volna, csupán a palota körül elterülő tündéri szép kertek egy részét tekintettük meg; a szépen gondozott utak, a nagy vízmedencékre ráhajló egzotikus virágos fák, szoborcsoportozatok és gyönyörű virágágyak, a terméstől roskadozó narancsfák, szökőkutak stb., mind felejthetetlen gyönyörűséget és élvezetet szereztek.

Damaszkusnak sok profán látnivalója mellett nem feledkeztünk meg az ősi városnak szent emlékü helyeiről sem, hiszen főképpen azért jöttünk ide, hogy ezeket fölkeressük. Első sorban is azokat a helyeket látogattuk meg, melyek a megtért Saulnak, vagyis Szent Pálnak az emlékét hirdetik még ma is. Az ősi városfalak egyik keleti kapuján, a *Bab-es-Sharki-n* keresztül hagytuk el a várost, hogy az alig 1 kilométerre fekvő, a Ferences atyák tulajdonát képező kis kertbe mehessünk, melyben fiatal eukalyptus fák között csinos kis kápolnát találtunk, melynek márvány relief-oltárképe azt a jelenetet ábrázolja, mikor Saul az égi szózat hallatára lováról lezuhant. Damaszkus keresztényei minden évben június 25-én zászlós körmenetben szoktak ide kivonulni, hogy Szent Pál megtérésének emlékét megünnepeljék, mert az ősi hagyomány szerint ezen a helyen történt az égi jelenés. Ezt a hagyományt nagyban támogatják azok az ásatások is, melyeket ezen a helyen a Ferences barátok végeztek és melyek napfényre hozták a régi római országútnak úttestét, mely alig 20 lépésre a kis kápolnától igen jól látható, mert az úttest alá egy kis barlangüreget vájtak, hová lépcsőkön lehet lejutni. A régi jeruzsálemi útnak az irányában több helyen is megpróbálták az eredeti római útnak kövezett úttestét megkeresni és mindenütt meg is találták azt, hol mélyebben, hol kevésbé mélyen a mostani talajnak a színe alatt; Damaszkustól délre, egész hosszú útszakaszokat hoztak napfényre az ásók. Kétségtelen tehát, hogy annál az országútnál állottunk, amelyen egykor tajtékzó dühvel száguldozott tüzes paripáján Saul, Jeruzsálemből Damaszkusba, hogy zsebében a zsidó főpapi meghatalmazással összefogdossa Jézusnak, Szent István megkövezése után ide menekült, tanítványait, kiket megkötözve Jeruzsálembé akart visszavinni: „Amidőn azonban ment az úton, történek, hogy Damaszkus-hoz közeledett s hirtelen fényesség ragyogá őt körül az Égből. Leesék a földre s szózatot hallá, mely azt monda neki: Saul, miért üldözesz engem. Ő szólott: ki vagy Uram? Az meg: Én vagyok Jézus, akit te üldözesz. Nehéz neked az ösztöke ellen rugdalóznod. Mire remegve és ámulva kérdé: Uram, mit akarsz, hogy cselekedjem? Az Úr válaszolá neki: Kelj föl és menj be a városba, ott majd megmondják neked, mit kell cselekedned. Ama férfiak pedig, kik Őt kísérték, álmélkodva állanak vala,

hallak ugyan a hangot, de nem látanak senkit sem. Saul pedig fölkele a földről, de midőn felnyitá szemeit, semmit sem láta. Úgy vezették be kezénél fogva Damaszkusba, s ott vala három napig, nem látván és nem evett sem nem ivott“. (Apóst, csel. 9. Fej.)

Mély megilletődéssel hallgattuk a szent feljegyzéseket és nem firtattuk, de nem is vitatkoztunk azon, hogy vájjon valóban azon a helyen történt-e mindez, ahol éppen állottunk, mert az alázatos szentföldi zarándok a szent emlékü helyeken nem centimétereket keres, hanem áhítatot és lelki elmélyedést; tehát, hogy valóban itt zuhant-e le lováról Saul, vagy talán kilométerekkel is odább, az igazán nem lényeges dolog, mert az a tény és tudat, hogy Damaszkus közelében, a régi római országúinnál állottunk, elegendő volt ahhoz, hogy a Szentírás szövegének minden egyes szava mélyen a szívünkbe vágjon. Buzgó imában adtunk hálát az Úristennek, hogy erre a szent helyre vezérelt és úgy éreztük, hogy az igaz hitnek kegyelme újból beáradt lelkünkbe és szívünkbe Damaszkus csipkézett, tornyos falai előtt; remegve gondoltunk Isten végtelen hatalmára és bölcseségére, mellyel még a Saulokat is képes Szent Pálkává átalakítani. Gondolataink e percben távoli hazánkba szállottak vissza és elgondoltuk, hogy otthon is mennyi sok Saul jár közöttünk, kik csak hebegnének és habognának, ha a szerkesztőségekben, a parlamentben, a közhivatalokban, az utcán, az iskolákban, a gyárakban és még sok mindenütt máshol is, az Úr megkérdezné tőlük, hogy miért üldözik Őt és Egyházát? Átéreztük a hitnek nagy kegyelmét és drága ajándékát, mely nélkül nem válhatnak a Saulokból Szent Pálok és amely nélkül talán mi is csak nyomorúságos Saulok lennénk és most nem állhatnánk itten örvendező szívvel és lélekkel az Úr Jézusnak szent szülőföldjén. Végignéztük a kis kápolna falán körbefutó képsorozatot, mely Szent Pál életének kimagasló mozzanatait örökíti meg, majd hazafelé menve, megtekintettük az ősi városfalaknak azt a pontját, hol a felbőszült zsidók' haragja elől Szent Pált kosárban leeresztették.

Szemben ezzel a hellyel mutatták, egy árnyas temetőben Szent Györgynek, a keresztény ügryhöz pártolt abesszíniai tisztnek a sírját, ki elősegítette Szent Pál megszöktetését és akit ezért nyomban ki is végeztek. Hosszasan nézegettük és vész-

gálgattuk a régi falakat, bástyákat és tornyokat, azután a Szent Pál-kapun keresztül tértünk vissza a városba, hogy továbbkövessük a megvakult Saul csodálatos útját.

A Ferences zárda közelében lépcsőkön mentünk le egy pincyszerű, mészkőből épített, boltíves kis kápolnába, melyben már emberemlékezet óta Szent Ananiásnak, Jézus jámbor tanítványának a lakását tiszteli Damaszkus népe. Elhelyezkedve a padokban, mély áhítattal hallgattuk az oltár evangéliumi oldaláról felolvasott szöveget:

„Vala pedig Damaszkusban egy Ananiás nevű tanítvány, kihez az Úr látomásban így szólott: Ananiás! Ő pedig monda: Itt vagyok Uram! Az Úr meg őhozzá: Kelj fel és menj el az úgynevezett egyenes utcába és keresd fel Júdásnak a házában Saul nevű tarzusi embert. íme épp imádkozik (az pedig látá egy Ananiás nevű férfiút, amint belép hozzá és ráteszi kezét, hogy látását visszanyerje). Ananiás azonban felelé: Uram, sokaktól hallottam erről a férfiúról, hogy mennyi gonoszt cselekedett szenteiddel Jeruzsálemben. Itten meg felhatalmazása van a fejedelmektől, hogy megkötözze mindazokat, kik segítségül hívják nevedet. De az Úr monda neki: Csak menj! Mert kiválasztott edényem ő nekem, hogy hordozza nevedet a pogányok, a királyok és Izrael fiai előtt. Én ugyanis megmutatom neki, mennyit kell szenvednie az én nevéért. Erre Ananiás elindult, beméne a házba s reátéve kezeit, monda: Saul testvér, az Úr Jézus küldött engem, ki megjelent neked az úton, melyen jöttél, hogy láss és beteljél Szentlélekkel. Erre tüstént halpikkelyfélék hullottak le szemeiről és visszanyerte szemvilágát, mire felkelt és megkeresztelkedett. Azután ételt vőn magához és megerősődött. Néhány napig még együtt maradt a tanítványokkal, kik Damaszkusban voltak és legottan hirdeti vala a zsinagógákban Jézust, hogy Ő az Istennek fia.“ (Apóst, csel. 9. fej.) E meghitt kis szentélyben megint a hitközönyösek nagy táborá jutott eszünkbe, kik soha szentbeszédet nem hallgatnak, vallásos, katolikus irányú könyveket nem olvasnak, soha mélyebben nem gondolkoznak, csak a katolikusellenes, liberális sajtó lelket mételyező mérgét szívják magukba és legfeljebb mosolyognak, ha lelkigyakorlatokról, konferenciabeszédekről és más efélékről hallanak. Pedig hát az Úr Jézus végtelen kegyelme vájjon mi mást, mint egy három napos lelki-

gyakorlatot végeztetett Saullal, az ő „kiválasztott edényével“, mikor az étlen-szomjan csak Jézusról elmélkedett. Saul bizonyára látta Jézust Jeruzsálemben, vagy legalább is hallott csodattetteiről és nincsen kizárva az sem, hogy ott volt a Golgothán is, mikor Jézust keresztrefeszítették és teljesen bizonyos, hogy tudott Jézus feltámadásáról is és mégis a legdühösebb üldözője volt Jézus tanítványainak és csak akkor esett le a hályog szemeiről, mikor mindezekről mélyen és komolyan elmélkedett magányában. Saul megtérítésének e módjával Jézus rámutatott tehát a lelki gyakorlatok nagy fontosságára, mellyel lelkünknek is meg kell adnunk a szükséges táplálékot. Boldogan éreztük át e helyen is, hogy a mi nagy lelkigyakorlatunkon is napról-napra, hogyan áramlik be mindig újabb és újabb isteni kegyelem szívünkbe és agyunkba, lelkünk és hitünk megerősítésére. Mielőtt elhagytuk volna ezt a kedves kis szentélyt, buzgó imában kértük az Egek Urát, hogy adja meg hitközönyös honfitársainknak az élő, igaz hitnek a nagy kegyelmét, hogy minél több Saulunkból váljanak a Krisztusi igazságokért küzdeni tudó Pálok.

Végigmentünk az „Egyenes utcán“ is, mely mintegy 1 és $\frac{1}{2}$ kilométer hosszúságban húzódik a városon keresztül és láttuk azt a házat is, melyet Júda házának tartanak a hagymányok. A Jezsuita atyák szép kis templomát kerestük fel ezután, mely arról nevezetes, hogy Damaszkusi Szent Jánosnak, ennek a gerinces és bátor damaszkusi polgárnak a háza fölött épült, ki a VIII. században rettentetlen harcosa volt a katolikus hitnek. Muravia kalifa, jobb kezét tőből levágatta, de Szűz Mária közbenjárására azonnal vissza is nyerte azt. A papi breviárium március hó 27-én emlékezik meg róla.

Már erősen alkonyodott, mikor egy szűk utcán becsengettünk a Ferences barátok Szent Pál kolostorának a kapuján. Őszszakállú öreg barát nyitott kaput, melyen át beléptünk a zárda kedves kis udvarára, melynek közepén egy nagy vízmedence szökőkútja csobogott és permetezte be finom harmattal a köréje rakott cserpes virágokat, aurekániákat és még egyéb dísznövényeket. A szemben levő falon az emelet loggiája szintén virágokkal és növényekkel volt tele rakva és az udvar többi falait is keresztül-kasul behálózták a futónövények sűrű indái.

Ebben a romantikus környezetben, a vízmedence körül telepedtünk le kényelmes székekre és az időközben

meggyújtott villanylámpák fényében élvezték a mindig előzékeny barátok kedves vendégszeretetét, az oly kedvesen fölkinált hús limonádét, bort és kitűnő édes szőlőt. Nemsokára előkerült még néhány barát, kik sok érdekes dolgot beszéltek el a kolostor történetéről és a Ferences barátok működéséről. Hogy megértsük a damaszkusi keresztények helyzetét, tudnunk kell, hogy az őskorban Szíria területe igen nagy volt, mert a Taurusz-hegységtől egészen Egyiptomig és Mezopotámiától a Földközi-tengerig terjedt; tehát a mai Palesztina is Szíriához tartozott és csak később, mikor ott az Egyiptomból menekülő zsidók letelepedtek, vált külön Szíriától. Szíria, mint Palesztinával szomszédos ország, igen sokszor fontos szerepet játszott mind az ó-, mind pedig az újszövetség eseményeiben. Palesztinán kívül, itt hirdették először az apostolok az Úr Jézus vallásának a tanait, az első pápa, Szent Péter, pedig Antiochiában székelt először. Az első századokban igen sok virágzó katolikus egyházközség volt Szíriában, de a fanatikus és ábrándozó keleti népek befolyása következtében csakhamar a legkülönbözőbb szekták, mint a nestoriánusok, monofiziták, jakobiták, phociánusok stb. alakultak, melyek távoltartották vagy elszakították a hívek nagy részét Krisztus igaz Egyházától. Az V. századnak szíriai nagy apostola, Szent Maron, honfitársainak igen nagy részét térítette meg a monofizita eretnekségből a katolikus hitre, noha a megtérés életbevágóan súlyos következményeket vont maga után, amennyiben az ilymódon keletkezett maroniták a legkegyetlenebb üldöztetésnek voltak kitéve és kénytelenek voltak a termékeny síkságokból a Libanon hegyszakadékaiba visszahúzódni. A fiatal Egyház testéről leszakadott eretnekek pedig lassanként mind az izlám karjaiba hullottak, csak a maroniták maradtak hívek vallásukhoz és miként annak idején az eretnekek ellen, úgy most a mohammedánokkal szemben vették föl a legelkeseredettebb harcot. Mikor Szent Ferenc fiai a XII. század elején a Szentföldre szivárogtak és IX. Gergely pápa ajánló levelével Damaszkusba is bebocsájtást nyertek, a maroniták igen szívesen fogadták őket és azonnal egy kis kápolnát is rendelkezésükre bocsátottak, hogy működésüket azonnal megkezdhessék, de különben is mindenben kezükre jártak a Ferenceseknek, kik csakhamar oly tekintélyre tettek szert, hogy már 1473-ban *IV.* Sixtus pápa bullájával elren-

delte, hogy a maronitáknak a Szentszékkal való érintkezésében mindig egy Ferences barát legyen a közvetítő, kiket a maroniták is nagyon megkedveltek, mert a barátok a libanoni különböző törzsek kibékítésében, valamint az eretnekek megtérítésében igen nagy mesterek voltak.

A maroniták szorgalma és vasakarata csodálatos szépen megművelte a Libanon-hegység lejtjeit és rejtett völgyeit és most mindezt újabb jövevényekkel kellett megosztaniuk, mert a X. század vége felé a drúzoknak néhány tízezer főből álló fanatikus szektája menekült ide az egyiptomi kalifák haragja elől, mivel nem akartak muzulmánokká lenni, noha azoktól úgyszólván semmiben sem különböztek, sőt a fanatikus kereszténygyűlöletben teljesen meg is egyeztek azokkal. Akarva, nem akarva élnek azóta együtt a maroniták a drúzokkal és évszázadokon át sikerrel és hősiezen védelmezték területük függetlenségét a mindent kizsákmányolni akaró törökkel szemben, úgyhogy mikor a XVIII. század végén Törökország kiterjesztette uralmát a Libanonra is, kénytelen volt a maronitáknak és a drúzoknak önkormányzati jogot adni. A féktelen gyűlölet azonban értett hozzá, hogy a keresztények kiirtását minden eszközzel előmozdítsa, miért is a török kormány főleg drúzokat vagy rossz keresztényeket ültetett a kormányzói székbe, úgyhogy a szegény maroniták a legvérlázítóbb igazságtalanságoknak és kegyetlenkedéseknek voltak kitéve a török kormány támogatása drúzok részéről, noha a hatalom gyakorlása kétségtelenül a nagy többségben levő maronitákat (240,000 fő) illette volna meg, a mindössze mintegy 40,000 főnyi drúzokkal szemben. Több mint 80 esztendőn keresztül állottak a maroniták állig fegyverben, hogy megvédjék földjeiket, életüket és hitüket. A ravasz török kormány Európa előtt, mindig a Libanonban dúló harcokra hivatkozott, hogy ezzel igazolja annak szükségességét, hogy főnhatóságát erre a területre is kiterjesztette. A maroniták panaszkiáltásait pedig senki sem akarta meghallgatni, míg végre 1856-ban úgy látszott, hogy e derék nép szenvedései is véget érnek, mert a francia, angol és piemonti támogatással megvívott krími háborúból győztesen kikerült törökök kénytelenek voltak az európai hatalmak kérésére a Törökországban élő összes keresztény kisebbségeknek ugyanolyan vallásszabadságot biztosítani, mint amilyet a muzulmánok él-

veznek. A szultán rendeletének azonban nem lett meg a kívánt hatása, mert a muzulmánok hallani sem akartak arról, hogy a gyűlölt „pogány gyaurok,“ velük egyenlő jogokat élvezzenek. Meg is jött csakhamar Mekkából a „szent parancs“, hogy ki kell irtani a keresztényeket. A kegyetlen parancs nyomán azonnal megkezdődött mindenütt az izgatás és a szervezkedés, de míg a városokban és a sűrűnlakott síkságokon a nagyhatalmaktóli félelem még valamennyire mégis csak fékentartotta a nyílt fölkelés kitörését, addig a Libanon vad vidékein a *Khursud* pasa beiruti kormányzótól támogatott és fölbátorított drúzok azonnal munkához láttak és az 1860. év kezdetén, egy drúz és egy maronita ifjú között szándékosan előidézett jelentéktelen összeshólalkozást arra használták föl, hogy kegyetlen tervüket végrehajtsák. A legelkeseredettebb vak dühel rontottak rá a maroniták virágzó falvaira és a legkegyetlenebb bestialitással mészárolták le a férfiakat, nőket, gyermekeket és aggokat, azután pedig fölperzselték a házakat. Ekkor még meglehetően volna akadályozni a borzalmas vérengzés továbbterjedését, ha az európai hatalmak konzuljai nem engedték volna magukat elámítatni a beiruti kormányzónak ama álnok és hazug ígéretei által, hogy ő majd meg fogja védeni a keresztényeket; és hogy még jobban leplezze igazi szándékát ez a kétszínű fenevad, ő maga állott az élére egy nagyobb török csapatnak és nagy ünnepélyességgel vonult ki Beirutból a Libanon hegyei közé, hogy a keresztények védelmére keljen. Amikor azután híre jött, hogy a kormányzó úr csapatával nem a keresztények, hanem a drúzok segítségére sietett, már késő volt. Május 20-tól június 20-ig tartott a kegyetlen mészárlás és mint a tüzes láva zúdult le a Libanon lejtjein a szörnyű veszedelem *Coele Szíria* síkságaira és haladt föltartóztatlanul Damaszkus felé, úgy, hogy nemsokára a maroniták szép ősi fészkei romokban heverték és a hullák tízezrei heverték eltemetetlenül a szakadékokban vagy a füstölgő romok alatt. *Zahleh-ban* öt Jezsuitát fojtottak meg és egy maronita kolostor főnökét elevenen nyúzták meg, húsz társát pedig baltával verték agyon. Akkoriban Damaszkusnak még csak valami 150,000 lakosa volt, közte mintegy 20,000 különféle rítusú keresztény, kiknek számos virágzó iskolájuk, templomuk és más intézményük volt a városban.

Miként a Libanonra, úgy szakadt rá a vész Damaszkusra is,

hol a francia és angol konzulok a libanoni véres események hírére *Ahmed pasához*, a város kormányzójához fordultak megnyugtatóért, ki szinte megsértődött az azt a választ adta nekik, hogy a szultán kormánya atyailag fog gondoskodni a keresztényekről, tehát nincsen semmi okuk sem az aggodalomra, pedig akkor már a beiruti kormányzóval és a damaszkusi muftival, *Ahdallah-el-Kalobi* török főpappal egyetértően, részletesen elő volt készítve az öldöklés terve. *Ahmed* pasa több, mint 2000 puskát osztatott ki a csöcselék között és aljas szándékának meg akarta nyerni a Damaszkusban számkivetésben élő *Abd-el-Kader* volt algíri emírt is, ki Algírban a franciák ellen harcolt, de azután a békeszerződések lojális megtartása jutalmául a francia kormány bőséges kegydíjjal látta el és csupán arra kényszerítette, hogy Algírt el kellett hagynia. Az emír 1200 fegyvertársával együtt Damaszkust választotta lakhelyül és mióta ott élt, a muzulmánok között, igen nagy tekintélyre tett szert. Ez a gerinces férfiú, mikor a gaz *Ahmed* fölszólította, hogy az öldöklésben részt vegyen, így válaszolt: „Én jobb muzulmán vagyok mint te, mint azt a franciák elleni harcban bebizonyítottam, de ilyen gyalázatra nem vagyok kapható és ha a felkelés kitör, katonáimmal a keresztényeket fogom védelmezni“. És valóban úgy is történt, az emír állotta a szavát és június végén kétízben akadályozta meg bátor embereivel a fölkelés kitörését. Ez a kétszeri balsiker még jobban felbőszítette Ahmedéket és most már minden eszközzel neki láttak szörnyű tervük kiviteléhez. 1860. július 9-én vette kezdetét a borzalmas vérengzés, mely három napon át éjjel és nappal és azután még egy egész héten át tartott. Július 9-én már jókor reggel a muzulmánok kereszteteket rajzoltak a földre és botütésekkel kényszerítették a keresztényeket, hogy lábbal tapossanak azokra, majd pedig a kóbor kutyák nyakára kötözték apró fa kereszteteket és a legdurvább erőszakoskodással követelték a szerencsétlen keresztényektől, hogy a kutyák előtt letérdeljenek. Alig, hogy megkonduhlt a déli harangszó, fölfegyverzett mohammedán bandák rohanták meg a keresztény negyed házait és nemsokára megérkeztek a berendelt drúz és beduin bandák is, kiket főleg a zsidók tüzeltek és bátorítottak. Kezdetben sikerült egyes keresztényeknek elmenekülni, vagy mély kutakban és kertekben elrejtőzni, hol a szerencsétlenek az éhségtől és a szomszúságtól

pusztultak el, de még mindig emberségesebb módon, mint azok, kik a fenevadak kezébe kerültek. A történelem szörnyű részleteket jegyzett föl Damaszkus rémnapjaiból. A többek között, olvastam egy keresztény kislíúcskáról, kinek füleit, ajkait és orrát levágták, mire szívet hasító sikoltással, vértől patakzó fejjel szaladgált az utcán segítségért kiáltva, míg azután egy török ketté nem hasította koponyáját. Egy anyának pedig az ölében fejezték le öt gyermekét, azután őt is agyonütötték. Nem kegyelmeztek senki-nek sem, akit csak elérhettek karddal és puskával, csupán a leányokat és asszonyokat hurcolták el szörnyű gyalázatra. A keresztény negyednek 3,500 házából egyetlen füstölgő romhalmaz lett és még a kórházakat, templomokat sem kímélték meg; 3 püspököt megfojtottak, 50 papot leöltek, több mint 1,000 nőt rab-szolgaságba hurcoltak és így nem kevesebb, mint 6,000 borzalmasan megcsonkított holttest feküdt a romok között. Libanonban és Damaszkusban mintegy 14,000 embert mészároltak le és még sokkal nagyobb lett volna az áldozatok száma, ha a derék algíri emír nem állotta volna becsületesen a szavát. Mihelyt az öldöklés megkezdődött, *Abd-El-Kader* azonnal nyeregbe vetette magát és harcosaival egész nap a városban cirkált, úgyhogy a keresztények ezreit mentette meg. A Jezsuitákat, Lazaristákat, az apácákat és növendékeiket saját házában gyűjtötte össze és elszánt mór harcosaival több mint 12,000 keresztényt helyezett biztonságba a város nyugati felében álló ciklopfalas citadellában, hol nemcsak ruhával és élelemmel látta el, hanem még fegyverrel is fölszerelte őket, mikor pedig a népnek a dühe e vár ellen fordult, annak kapujába, 200 afrikai katonát állított. A muzulmánok nagyszámú drúz sereget hívtak be a városba, de a rettentetlen emír elibük lovagolt és azzal fenyegette meg őket, hogy mind egy szálíg levágja, ha a városba merészkednének; a drúzok erre a fenyegetésre visszafordultak, sőt később az emír, egy vele jóbarát-ságban levő drúzfőnök segítségét is megnyerte, ki 1,500 drúzzal a legkritikusabb pillanatban érkezett a városba a keresztények védelmére, úgyhogy július 16-ig sikerült a rendet ismét helyre állítani a városban.

Ezalatt persze a Ferences kolostorban is szörnyű események történtek; a barátok meg voltak győződve róla, hogy őket nem fogja bántódás érni, hiszen az évszázadok óta megala-

pozott tekintély és tisztelet, mellyel a muzulmánok a barátokat illették, biztos garanciát látszott nyújtani, minden bántalmazás ellen; de végső esetben még abban is bízott a zárdának spanyol főnöke Ruiz Emánuel, hogy a szilárd kövekből épült erős vaspántos ajtókkal ellátott várszerű épületbe a csöcselék nem fog tudni betörni, miért is még néhány kereszténynek is följánlotta a zárdát, mint biztos menedékhelyet. Sajnos, a remények nem váltak be, mert egy zsidó, ki annyi sok jótéteményt élvezett mindig a barátoktól, elárulta őket és a csöcseléket a kertnek egy rejtett kis kapuján át, melyet ő nagyon jól ismert, vezette be a zárdába. Az égő városból mindinkább behallatszó vad moraj és harci zaj arra készítette a barátokat, hogy fölkészüljenek a halálra; kevéssel éjfél előtt a ház főnöke összegyűjtötte szerzetestársait és a kolostorba menekült keresztényeket abba a templomba, melybe az udvarról most mi is beléptünk és a melynek baloldali mellékoltáránál a mensa alatti üvegkoporsóban elhelyezett vértanuk csontjai előtt állva, hallgattuk a szörnyű események további elbeszélését.

Ruiz Emánuel, a háznak főnöke bátor szavakkal ecsetelte a szószékről a közeli veszedelmet és mindnyájukat kérte, hogy hitükhöz még életük árán is hűek maradjanak, végül pedig alázatos bűnbánatra intve őket, általános absolutiót adott. Eközben már erősen és vadul döngették a kaput és vészes, dühös ordítások moraja hallatszott be a templomba, hol a kitett Oltáriszentség előtt a bentrekedtek mélységes áhítattal imádkoztak el a mindenszentek litániáját, majd pedig fogadták az Úr Jézus szent Testét Páter Emánuel kezéből, kinek már éppen csak annyi idő állott rendelkezésére, hogy a monstancia szent Ostyáját és a cibóriumban maradtakat magához vehette, mert a következő pillanatban a vérszomjas tömeg már bent is volt a templomban.

Az 56 éves spanyol barát csak egy perc haladékot kért hóhéraitól, hogy kissé összeszedje gondolatait és amikor látta a feje fölött magasra emelt baltákat, erőteljesen szólt rájuk: „kész vagyok, üssetek“. Az első ütés a nyakát érte, melyből vastag sugárban szökkent ki a vér az oltár asztalára és a misekönyvre; a többi baltacsapás már csak az élettelen testét zúzta össze, mely legurult az oltár lépcsőiről. A vad muzulmánok erre meghúzták a templom harangjait és röhögve kiáltották:

„Gyertek, a mise megkezdődött!“ Nem is sejtették a gonoszok, mily dicsőséges glóriát zengtek a harangok ércnyelvei az Isten trónja felé szálló vértanú léleknek.

A toronyba menekült két spanyol fráternek, Pinezó Ferenc és Fernandez Jánosnak bunkós botokkal törték el hátgerincüket és azután ledobták őket a kolostor udvarára. Az öt barát közül kettőt, névszerint *Askamo Nikator* (46 éves) és *Alberka Miklós* (30 éves) spanyol barátokat a kolostor folyosóján vertek agyon. Volta Carmelo 57 éves barátot pedig régi mohammedán ismerősei magukkal vitték lakásukra azzal az ígérettel, hogy meg mentik életét; Volta igénybe is vette az oltalmat, de amikor megtudta, hogy ennek az lett volna az ára, hogy hitét megtagadja, ezt el nem fogadta, mire azután őt is agyonverték. *Kolland Engelbert* 33 éves osztrák barátnak sikerült a háztetőn át elmenekülni és azután egy keresztény házba besurranni, de később ráakadtak és baltával agyonverték. *Soler Péter* 33 éves spanyol barátnak sem volt jobb a sorsa, ki szintén elmenekült és a plébánia iskolájában rejtőzött el, hol karddal és tőrrel végeztek vele a gonoszok.

A damaszkusi vérengzés híre egész Európát izgalomba hozta és a nagyhatalmak megbízást adtak Franciaországnak, hogy csapatokat szállítson partra Szíriában, hogy elégtételt szerezzon. A konstantinápolyi kormány pedig magát a hadügyminisztert, *Fuad* pasát küldte ki, 6,000 főnyi katonasággal, ki azután a nagyhatalmak küldöttivel a vizsgálatot megindította és a rendet végleg helyreállította.

Achmed pasát, 40 tisztet, 111 főnyi legénységet, kik az öldöklésben résztvettek agyonlőtték, 200 banditát fölakasztottak, 2,000 damaszkusi ifjút pedig besoroztak a török hadseregbe és különböző állomáshelyekre szétszórták őket. A hajléktalanul maradt keresztények részére *Fuad* pasa a török negyednek 11 utcáját erőszakosan kiüríttette, hogy addig is hajlékjük legyen, míg a keresztény negyed házai török pénzen ismét föl nem épülnek.

A kereszténység ma ismét virágzik Damaszkusban, noha a városnak közel félmillió lakosa közül, mindössze csak 40,000 a keresztények száma, de nem tudhatjuk, hogy nem ismétlődnek-e meg egyszer újra, a damaszkusi rémnapok, hiszen most már attól sem kell tartaniok, hogy a nyugati hatalmak föle-

meljék szavukat az ilynemű üldözések ellen, mint azt szomorúan tapasztalhattuk az orosz, spanyol és mexikói katolikusok borzalmas üldözése idejében is.

Damaszkusban a keresztényeknek igen sok fajtája él. A latinokon kívül, kiknek 20 templomuk és még ennél is több iskolájuk van, itt találjuk 16,000 fővel képviselve a görög egyesülteket, továbbá a melchitákat, külön patriarkátussal az örmény katolikusokat, a benszülött szír katolikusokat a legkülönbözőbb rítus árnyalatokban, a szíromalabáriumokat, a maronitákat stb.

A pápák, de különösen XIII. Leo, mindig a legnagyobb megértéssel engedélyezték ezeket a rítusokat, mint az őskereszténység örökségeit, melyek bár az Egyház egységét egyáltalában nem érintik, de fájdalom igen nagy akadályai annak, hogy a kereszténység imponáló egységgel léphessen föl a schizmatikusokkal, az eretnekek és a pogányokkal szemben. A szakadár tévelygőket a görög orthodoxok 18,000 fővel képviselik, a *koptok*, nestoriánusok és jakobitusok, vagyis a szír monophisták között.

1931. tavaszán a kalocsai érsek mondott szentmisét a damaszkusi vértanúk oltáránál, mialatt mély gondolatokba merülve szemléltük az 1926-ban boldoggá avatott vértanú barátok porladó csontjait és amint ott imádkoztunk és énekelünk, a templom hívei szeretettel vettek körül bennünket és sokan közülök nagy tisztelettel és szeretettel csókolták meg Szűz Máriás magyar zászlónkat. Ó, mily csodálatos is a krisztusi hitből fakadó igazi keresztényi szeretet, mely felül áll népeken, nemzeteken, világrészeken és képes a legnagyobb megértéssel és együttérzéssel egymásmellé állítani a hitű katolikusokat. Közénk vegyültek a jó damaszkusi férfiak, nők és gyermekek, hogy velünk együtt fogadják a magyar érsek kezéből az Úr Jézusnak szent Testét és bár nem értettük egymás nyelvét, mégis, mikor vége volt a misének, oly őszinte barátsággal és megbecsüléssel szorongattuk meg egymás kezét, mintha már nagyon régi ismerősök lettünk volna. A damaszkusi vérengzés történetének hatása alatt átérettük a nagy igazságot, hogy a hol nincs szeretet, ott nem Krisztus, hanem a sátánnak ördögei uralkodnak és kerítik hatalmukba a féktelen emberi szenvedélyeket. A mohammedánokról mindenki tudja, hogy mily fanatikusan ragaszkodnak vallásuk parancsaihoz,

formaságaihoz és képesek órákon át a fárasztó testmozdulatokkal összekötött imájukat végezni és még a legnagyobb nyilvánosság előtt sem szégyenlik hitüket megvallani és mégis a legkönyörtelenebb tömeggyilkosságra vetemedtek még azokkal a barátaikkal szemben is, kik velük csak mindig jót tettek. A mohammedánizmusnak mint vallásnak nincs lelke és ha van, az csak rossz, gonosz lélek lehet, mely ily rettenetes fokú gyűlöltre képes a tömegeket izgatni. Mielőtt elhagytuk a Szent Pál kolostor templomát, még egy rövid imával hódoltunk *Tamás* Kapucinus atya emlékének, kit a templom falába illesztett márványtábla tanúságai szerint 1840. február 5-én a zsidók becsaltak egy házba, hol azután gégejét elvágva, vérért vették; holttestét földarabolták, csontjait mozsárban megtörték. Jellemző a zsidók nagy összetartására, hogy amikor e rituális gyilkosság tíz szereplőjét halálra ítélték, az egész földkerekség zsidósága sikerrel tiltakozott a kivégzések ellen, minekutána a török hatóságokat megvesztegették.

Így döngette már közel kétezer év óta és döngeti még ma is Krisztus Egyházának kapuit a sátán minden hatalmasága, de nagy vigasztalásunk nekünk, hogy eredményt elérni nem fog, mert ha az Isten meg is engedi az ártatlanok szenvedéseit, de azt határozottan megmondta, hogy Egyházán a pokol kapui nem vehetnek erőt soha. Mély megnyugvással hangzottak fülünkbe a fülöp-cezárei isteni vigasztaló szavak és Damaszkusból is egész életünkre kiható mély benyomásokkal távoztunk; éreztük, hogy hitünkben megerősödtünk, lelki kincseink pedig gyarapodtak.

SAMARIÁBAN ÉS JÚDEÁBAN

Utazásunk Damaszkusból Jeruzsálembe.

Mindössze két éjjelt töltöttünk távoi Názárethtől, mégis úgy tűnt föl nekünk, mintha már legalább egy hete letünk volna úton; de nem csoda, mert hiszen e rövid idő közben is annyi sok új dolgot láttunk és oly változatos, gazdag élményekben, benyomásokban volt részünk, hogy szinte el is felejtkeztünk róla, hogy további utunk Jeruzsálem felé még mindig csak egy nagy kérdőjel. De most, hogy eljött a visszatérés ideje, megint előtérbe tolultak a nagy kérdések, hogy vajjon mi történt e három nap alatt Palesztinában, főlzabadtak-e az utak, vagy ellenkezőleg, még jobban megszigorították-e a rendszabályokat és hogy mit tegyünk akkor abban az esetben, ha nem mehetünk Jeruzsálembe? stb. stb. Mondhatom, hogy mindezek a kérdések nem kis gondot okoztak.

Kisasszony napjának reggelén, a francia Jezsuiták szép új templomában hallgattunk szentmisét, azután búcsút mondtunk Szent Pál városának, melyben ismét oly sok kegyelemben volt részünk. Csak az autón vettük észre, hogy bizony csomagjaink is jól megszapordtak, mert mindnyájan bőségesen hoztunk magunkkal baalbeki és damaszkusi emléktárgyakat, nemcsak cizellált rézdobozok, hamutartók, virágvázák és apróbb niptárgyak, hanem kisebb-nagyobb, gyöngyházzal és illatos fákkal kirakott kazetták, díszes asztali villanylámpák, selymek, kézi hímzések, terítők, fátyolok, hímzett keleti ruhák, sőt még szőnyegek is akadtak az improvizált csomagjainkban.

Hazafelé menet végig élveztük újra az útnak minden szépségét, miközben simán gördültek autóink El-Kuneitrán át a palesztinai határig, nem úgy, mint a következő alkalommal, mikor a történetesen éppen hadgyakorlatozó franciák tankjai és más nehéz autóinak szinte végtelen oszlopai akadályozták sima haladásunkat, sőt még az a kellemetlenség is ért, hogy El-Kuneitrában a „Hapag“ német utazótársaságnak mintegy 500 autóból álló hosszú sora meg-

előzött bennünket, minek következtében a határnál is csaknem két órát kellett várakoznunk, míg reánk került a sor. Néhány nappal később a véletlen összehozott egy kassai úrinővel és leányával, kik szintén a „Hapag“-ra bízták magukat, hogy Palesztinát megismerjék. Persze a szenthelyekből vajmi keveset láttak és szinte sírni szerettek volna bosszúságukban, mikor elbeszéltük nekik, hogy hol mindenütt voltunk és mennyi sok mindent láttunk, mert bizony ők csak mint szürke számok szerepeltek a 2000 főnyi vegyes nagy társaságban, melyet a „Hapag“ ügynökei, mint valami nagy teherszállítmányt vittek végig Beiruttól Jeruzsálemig. Jellemző, hogy pl. a Kármel-hegyén nem a kolostort, hanem a cionista üdülőtelepet keresték föl; és Názárethben meg csak azt mondták a hivatalos többnyelvű kikiáltók, hogy „állítólag ebben a városban élt Jézus családjá“. Sic! és egyéb semmi. Valóban rettenetes lehetett így léleknélkül végigszáguldozni az igen sok helyen semmiféle természeti szépséget sem nyújtó, egyhangú palesztinai tájakon. És hány katolikus járhatta meg már ilyen módon a Szentföldet! Mily kínos lehetett ezeknek a szegény embereknek a kiábrándulása, mert valóban jobb lett volna, ha inkább soha sem látták volna meg a Szentföldet, semhogy ilyen torz beállításban szemléljék azt. Most sima volt utunk és egyedül érkeztünk meg a szép eukalyptusfasor mentén álló angol vámhivatal elé és előre örültem, hogy még a Genezáreth-tó partján is eltölthetünk 1—2 órát. Sajnos azonban minden másképpen történt, mert az útlevellel volt egy kis baj, amennyiben az angol tisztviselő nem akart beengedni Palesztinába, mert vízumunk csak egyszeri határátlépésre volt érvényes. Hiába magyaráztam neki az esetet, nem jött ki flegmájából és a végnélküli hosszas telefonálások sem vezettek eredményre, noha tábori telefon útján magam is érintkezésbe léptem a határszakasz főparancsnokságával. A helyzet kezdett már nagyon kínos lenni, míg végül is eszembe jutott a hajóúton kötött ismeretség a jeruzsálemi főtörvényszék elnökével, ki akkor följánlotta szolgálatait arra az esetre, ha valahol bajba jutnánk. Még szerencse, hogy az angol tisztviselő megengedte, hogy telefonon beszélhesek nevezett előkelőséggel, aminek azután jótékony hatása rövid időn belül olymódon mutatkozott, hogy maga a jeruzsálemi kormányzóság intézkedett telefonon, hogy minket a határon átengedjenek.

Ezalatt a zarándokok már türelmetlenül vártak reám és nem is sejtették, hogy milyen veszély fenyegette az egész társaságot, mert vajjon mit is csináltunk volna, ha nem eresztettek volna át a határon. Most már megint vígan robogtunk tovább a szép kilátást nyújtó hegyvidéken, gyönyörködtünk az El-Hule színes nádasában és a Genezareth-tó gyönyörű panorámájában, de csak vágyakozó tekintetünkkel simogathattuk szép vizét és a kaiarnaumi oázis szép pálmáit, mert az idő sajnos már nagyon előrehaladt és így nem állhattunk meg sehol sem.

A hattini fensík párkányáról még egy utolsó pillantást vetettünk a tó bájos vidékére, azután nekivágtunk Názarethnek, hol a Casa-Nova kedves igazgatója mindjárt a kapuban azzal a kellemes hírrel fogadott, hogy mától kezdve az utak egész Palesztinában ismét szabadok, de csak este 6-ig van megengedve a közlekedés. A jó hír vétele után, azonnal érintkezésbe léptem a jeruzsálemi Casa-Nova igazgatójával és bejelentettem, hogy délután 5 órára Jeruzsálemben leszünk és kértem, hogy érkezésünk után azonnal bevonulhassunk a Szentsírhoz.

El lehet képzelni, hogy mily pompás, jó hangulatban fogyasztottuk el búcsúbédünket a Casa-Nova hűvös ebédlőjében. A Názarethben visszamaradottaknak mindenki egyszerre akarta elbeszélni élményeit, de mi is nagy érdeklődéssel hallgattuk szeretett érsekünk elbeszéléseit kirándulásairól Kánába és a Genezareth-tavához, melyet sajnos a legforróbb órákban, közvetlenül ebéd után kerestek föl és így nagyon sokat szenvedtek a nagy hőségtől.

Ebéd után, még rövid búcsúzásra átmentünk az Angyali üdvözlet szentélyébe, hogy hálát adjunk jó Szűzanyánknak hatásos támogatásáért, hogy megsegített és megnyitotta az utat Jeruzsálem felé. Könnyes szemmel imádkoztunk el még egy Ave Mariát názárethi módon; „Az Úr Angyala itt köszönté a Boldogságos Szűz Máriát . . .“, majd még egy Mária-éneket zengtünk el és siettünk autóinkhoz, melyek körül már nagy volt a sürgés-forgás. Csupa boldog arcokat lehetett látni, mert hiszen óriási kő esett le mindnyájunk szívéről, mely már az otthonról való elindulásunk óta folyton nyomta lelkünket; boldogan mondták egymásnak a zarándokok: megyünk Jeruzsálembé! Örömmüket csak fokozta, hogy az utolsó pillanatban

megkaptuk az ideirányított postánkat is, mely mindnyájunk számára, hála Istennek csupa jó hírt hozott otthonról.

Már 722-re járt az idő, mikor megadtam a jelt az induláshoz. A szokott sorrendben haladtunk és Máriás zarándokzászlónk az érseki autón lobogott ismét. Még egy futó pillantást vetettünk a bájos Názarethre, a Mons Tremoris sötét ciprusaira, a Szaléziánusok impozáns épületére, majd a Preceptió kopár sziklái mellett is elhaladva, nagy szerpentineken ereszkedtünk le az Ezdrelóni rónaságra.

Rövid fél óra múlva már *Affule* falucskánál, Názareth vasúti állomása mellett robogtunk el, miközben csak kiszáradt mellékfolyóit érintettünk a Cisonnak, melyet az arabok igen találó módon *Mukatta-nak* vagyis a mészárlás folyójának neveznek, nemcsak azért, mert Illés próféta a pogány istenek papjait partjai mentén mészároltatta le, hanem azért is, mert emberemlékezet óta itt vívták véres harcaikat: III. Tutmes, II. Rham-ses, Gedeon, Deborah, a filiszteusok, Saul, II. Jehas seregei és itt verekedtek a görögök, rómaiak, a keresztes hadak, és Bonaparte seregei is. Sok magyar vitéznek vére is öntözte ezt a földet, melyen most a kalászkok szép zöld tengere hullámszik és amelyeknek legnagyobb részét a cionista mozgalom kaparította karmai közé. Jobbról a Kármel-, balról pedig a Tábor-hegyére vetettünk még egy búcsúpillantást.

Názareth tői Jeruzsálemig 150 km utat, vagyis oly nagy távolságot, mint Budapest—Győr, kellett megtennünk alig 2 és fél óra alatt, tehát nem igen maradt időnk hozzá, hogy a vidéknek történelmi helyeit megtekinthessük. Úgy mint a régiek, tévén vagy lóháton, kezünkben az ó- és az újszövetség történetével, kellene itt végighaladnunk, vagy talán még inkább csak gyalogosan, miként az úr Jézus azt tette, hogy igazán elmélyedhessünk a szent tájak szemlélésébe és emlékünkebe idézhessük az azokon lejátszódott eseményeket.

Szinte félelmetes sebességgel száguldoztak végig autóink a nagy síkságon, melynek déli végén rövid időre megállottunk Dzenin vagy más néven Ginnea városcának szép kertekkel és pálmákkal szegélyezett főterén, egy kristálytiszta vizű forráskút közelében, hol éppen vásár volt és így a legszínesebb keleti képben gyönyörködhattunk. A háttérben a magas, karcsú pálmafák szépen ívelő zöld lombjaiból egy mecset hatalmas kupolája és

karcsú minaretek emelkedtek ki; a kút körül tarkaruhás csoportok tereferéltek; a kútványú hosszú lépcsőjén bőburnuszos, nagyszakállas arabok fezzel vagy színes turbánnal fejükön kuporodtak és társalogtak. A pálmafák árnyékában, tarkán fölcicomázott tevék szundikáltak mállás szamarak társaságában, a közeli kávéház előtt pedig a nargilék bodrosan gomolygó füstje mellett javában folyt a malmozás és kockajáték. Miközben így szemléltünk arra gondoltunk, hogy az Úr Jézus is többször áthaladt ezen a városon és itt gyógyította meg a tíz bélpoklost is, kik közül csak egyetlen samaritanus jött vissza, hogy hálát adjon az Urnak. Ekkor mondta Jézus: „Nemde tízen tisztultak meg, és a kilenc hol van? Nem akadt aki visszatérvén dicsőséget adjon Istennek, hanem csak ez az idegen?” Az emberi háládatlanságot juttatta eszünkbe ez az evangéliumi történet és mély hálával gondoltunk rá, hogy e zavaros idő ellenére is, Jeruzsálem felé roboghatunk. A helységben angol csendőrök cirkáltak és tőlünk is megkérdezték, hogy honnan jövünk és hova igyekszünk; közben pedig egy nagy nyitott teherautó haladt el előttünk megrakva angol katonákkal és megbilincselte foglyokkal. A falakon kifüggesztett plakátok között felfedeztem a tegnapi kiadott rendeletet is, mely angol, arab és zsidó nyelven adta hírül az új közlekedési rendeletet.

Ginnea elhagyása után Galileának is búcsút mondtunk és most már Samaria földjén haladtunk délnek. Utunk emelkedni kezdett és mikor a tetőpontot elértük még egyszer áttekinthettük az Ezdrelóni síkságot és a názárethi hegyeket, a déli láthatáron pedig már feltűntek a Garizim és Ebal ősi csúcsai valamint az efraini és júdeai hegyek vonulatai. Persze a gyorsan haladó autókról, nem tudtuk követni a bibliai vidék gazdag történetét, de azért mialatt gyors iramban száguldoztunk hegyeken, völgyeken, kanyargós szerpentin utakon, mindig az Úr Jézus szent alakját láttuk magunk előtt, amint tanítványaitól körülvéve járta e vidék sziklás útjait, ösvényeit. Minél inkább közeledtünk az Ebal és Garizimhoz, annál impozánsabbul bontakoztak ki e közel 1,000 méter magas hegyek körvonalai és nemsokára megpillantottuk Nablusnak, a régi Sichemnek házeit és minaretjeit.

Ebben a termékeny zöld völgyben, a csörgedező patakok és források ezüstös szalagjaitól behálózott virágos mezők és

árnyas ligetek között, ütötte föl sátrát Ábrahám és emelt oltárt Jahvének, ki ott megjelenván, neki és utódjainak adományozta ezt a földet. Mi csak éppen annyi időt töltöttünk Izrael régi fővárosában, míg autóink friss vizet vettek föl. Ma, mintegy 30,000 fanatikus mohammedán lakja ezt a szép fekvésű, kertekkel övezett várost, melyben csak mindössze alig néhány száz keresztény és zsidó él és a sarutlan amerikai Karmelitáknak van bibliai iskolájuk benne. Itt is már csak a kövek beszélnek Izrael letúnt dicsőségéről, Sichern városának ősi pompájáról, mely oly sokszor látta falai között a zsidó nép vezetőit és az egész ország népének nagy tömegeit, mikor fontos megbeszélésekre itt összegyűltek. A 936 m magas Hebal-hegyén vésette kőbe Józua a tíz parancsolatot és épített 12 hatalmas kőből oltárt az Úrnak. Izrael 12 törzse sokat gyűlésezett ebben a kies völgyben, a virágzó mandula és gránátalma-fák árnyékában, az anemonok, a vörös és sárga ranunkulosok színpompás virágaival teleszórt bársonyos zöld réteken. Józua rendeletére, 6 törzs a Hebal-, 6 pedig a Garizim-hegy oldalán helyezkedett el, mintegy nagy ülésteremben míg a papok és leviták lent a völgyben a frigyszekrény körül állottak. A leviták a Hebal felé fordultak és a Mózesből előírt szertartás szerint, a kitűnő akusztikával rendelkező völgyben hangosan kiáltották a törvényhozótól előírt átkokat, majd a Garizim felé fordulva az áldásokat mondták el, melyekre a nép mindannyiszor ámennel felelt. Bár egy ideig Samaria volt a zsidó királyok székhelye, de a szomszédos Sichern csakhamar magához ragadta az elsőbbséget, különösen mikor Salmanassar feldúlta Samariát, melyet Nagy Heródes újból fölépíttetett ugyan, de dicsősége nem sokáig tartott. A Sichemtől 12 kilométerrel északnyugatra fekvő Samaria városának ma már csak szerény rommaradványai vannak meg Sebastije falucska mellett, míg Sichern, a római uralom alatt is nagy szerepet játszott, mikor Flavius Vespasianus fényesen kiépíttetie, miért is tiszteletére Flavia — Neapolisnak nevezték el, kinek nevét még ma is őrizi *Nabulus* vagy *Napulus*, nevében.

Láttunk néhány samaritanust is, kiket hosszú fehér kötösükről és vörös turbánjukról azonnal föl lehet ismerni. Talán legtalálóbban zsidó-protestánsoknak nevezhetjük ezt a különös szektát, mely éppúgy szakadt le az ősi zsidó vallás törzséről,

mint a protestánsok és a többi „keresztény“ szekták Krisztus Egyházáról. Amikor ugyanis Salmanassar 722-ben Krisztus születése előtt fogságba hurcolta a zsidókat, a visszamaradt igen kisszámú izraeliták, az üresen maradt országba beözönlő pogány népekkel összekeveredve, bár megmaradtak az igaz Isten tisztelete mellett, de igen sok pogány szokást is fölvettek. A fogságból visszatérő zsidók azután nem is ismerték el többé őket egyenjogú nemzet és hittársaknak. Az így keletkezett samaritanusok, mivel a zsidók visszautasították ajánlatukat, hogy a jeruzsálemi templom fölépítésénél ők is segédkezzenek, külön templomot építettek a Garizim-hegyén. A két nép között a gyűlölet később még nagyobb lett olyannyira, hogy a zsidók lehetőleg óvakodtak még attól is, hogy Samaria földjére lépjenek, és ha azt mégsem kerülhették el, sarujokról a leggondosabban leverték a port, mielőtt visszatértek Júdeába, nehogy megfertőzzék annak szent földjét. Ma már csak alig 200 samaritanus él az egész világon és mind itt Nablusban, de azért a júdeai határon még ma is látni ilyen csizmát tisztító ortodox zsidókat.

Jákob kútjánál.

Rövid pihenő után tovább folytattuk utunkat és alig pár perc múlva magas kőfallal körülkerített kertnél állottunk meg, hogy meglátogassuk azt a kutat, melyet csaknem 4000 évvel ezelőtt ásott a Mezopotámiából visszatérő Jákob pátriárka, hogy végét vesse azoknak az örökös harcoknak, melyek pásztorai között a víz miatt voltak. A kapun belépve árnyas diófák, gránátalma, olaj és fügefákkal beültetett veteményes kerten áthaladva, igénytelen kis épület előtt találtuk magunkat, melynek meredek lépcsőin lemenve, boltíves földalatti kápolnába jutottunk, mely jókora szobánál nem volt nagyobb. Az alsó lépcsőnél egy öreg szakadár görög pópa fogadott és azonnal a kápolna közepén levő kőpárkányos kúthoz vezetett, mely fölött kovácsolt vasból készült állványzat csigakerekéről, vékony kötelén, vasveder lógott le, és a pópa jó baksis reményében, készséggel húzott föl a 32 méter mély kútból néhány vedder pompás friss hideg vizet, majd pedig keresztalakú talap-

zatra 4 égő gyertyát helyezett és azt bocsátotta le a kútba, hogy láthassuk a víz csillogását a nagy mélységben.

A kis kápolna falait arany-keretes szentképek borítják, a kút körül pedig hatalmas gyertyatartókban vastag gyertyák égtek; az egyik sarokban díszes terítővel letakart magas asztalon, aranycsattos régi nagy evangéliumos könyv volt kinyitva, a kápolnába levezető két lépcső között pedig szép gyóntató széket is láttam. A pópa levelező-lapokat és szentképeket is árult, melyekből mindnyájan vettünk néhány darabot és minekutána testi szomjunkt a pompás vízzel eloltottuk, hozzáláttunk lelkünk táplálásához is, hiszen kétségtelen, hogy az Úr Jézus is ennél a kútnál kért vizet a samariai asszonytól, mikor példabeszédeinek egyik legszebbjét mondotta az életvizéről.

Már a IV. század zarándokai is említést tesznek erről a kútról, Szent Jeromos pedig le is írja azt a díszes templomot, melynek alsó kriptája rejtette akkor magában a szent emléket. A perzsa invázió megkímélte ugyan a bazilikát, de az eszelős Hakem szultán alatt mégis csak lerombolták. A keresztesek ismét fölépítették, még pedig oly módon, hogy a főoltár éppen a kút fölé került, de sajnos 1187-ben ez a templom is a mohammedánok barbárságának esett áldozatul. Évszázadokon keresztül feküdt a romok alatt elrejtve a kút, míg azután a XVI. században sikerült a szakadár görögöknek a romokon egy kis oltárt emelni, melynél időnként miséztek is, majd a XIX. században a török kormánytól egy darabka földet is szereztek, melyen fölépítették ezt a mai kis kápolnát.

Mély áhítattal hallgattuk Szent János evangéliumának erre a kútra vonatkozó szakaszát (János IV.): „. . . Ott vala pedig Jákob kútja. Jézus elfáradván az útban, azon módon leüle a kútnál. Az óra mintegy hatra járt. Odajöve egy asszony Samariából vizet meríteni, monda neki Jézus: Adj innom. Mondá erre neki a samariai asszony: Hogyan kérhetsz te zsidó létedre én tőlem inni, aki samariai asszony vagyok? Mert a zsidók nem érintkeznek a samariaiakkal. Feleie Jézus és monda neki: Ha tudnád az isten ajándékát és, hogy ki az, aki neked mondja: adj innom, talán te kérted volna őt és ő élő vizet adott volna neked. Mondá neki az asszony: Uram! Nincs is mivel merítened, a kút pedig mély; honnan vennél hát élő vizet? Csak nem vagy te nagyobb Jákob atyánknál, ki nekünk e kú-

at adta, melyből ő maga ivott és fiai és jószágai? Felelé Jézus és monda neki: Mindaz, aki e vízből iszik ismét megszomjazik; aki pedig abból a vízből iszik, melyet én adok neki, soha többé nem szomjazik mindörökké, hanem a víz, amelyet én adok neki az örökéletre szökellő vízforrás lesz benne Jézusnak e mély tartalmú beszélgetéséhez fűzte lelki vezetőnk az e helyen tartott rövid beszédét, melynek nyomán ismét sok-sok kegyelem áradt be szívünkbe, lelkünkbe. Jézus ezt a példabeszédét nyilvános föllépésének a kezdetén tartotta, mikor arra a hírre, hogy Heródes börtönbe záratta Jánost, tanítványaival Júdeából ismét Galileába ment. Ez a beszéd tehát csaknem egy egész évvel megelőzte kafarnaumi nagy beszédét, melyben saját testét ételnek, véré pedig itálnak nevezte. Jézus Jákob-kúti beszédje tehát mintegy csak bevezetés volt annak a beszédnek, melyben a Oltáriszentséget megígérte.

E csendes kis szentélyben is imádkoztunk a pápa szándékára, hogy elnyerjük a teljes bűcsút, melyben már eddig is oly sokszor részesültünk, majd pedig megtekintettük a kis kápolna mellett épülő, de már évek óta félbemaradt hatalmas templomot. Ugyanis a görögök még a háború előtt kezdték el az építkezést, de azután kénytelenek voltak a rájuk szakadt mostoha viszonyok miatt abbahagyni, mert nemcsak a cári kormány guruló aranyai maradtak el a szovjet uralma óta, hanem a sok pénzt hozó zarándokok nagy tömegei is. Ez az oka annak is, hogy míg a háború előtt még csak hallani sem akartak róla, hogy a latinokat is beengedjék a kúthoz, most már szívesen eladnák az egész telküket az épülő templommal együtt, melynek hatalmas faragott terméskövekből épült falai már 6 méternél is magasabbra vannak fölhúzva. Sajnos azonban, nincs aki megvegye, pedig hát most lenne itt az ideje annak, hogy visszaszerezzük ezt a kedves és föltétlenül hiteles szentélyt is, hogy ismét fölépíthetnénk a hely szentségéhez méltó bazilikát. És mindezt még ma, a legmostohább viszonyok közepette is meg lehetne valósítani, ha lenne katolikus összetartás, hegyeket is megmozgatni tudó igaz, élő hit és az abból fakadó forró szeretet és lelkesedés az Úr Jézus szent szülőföldje iránt. De persze mindennek az lenne az előfeltétele, hogy mindnyájan innánk abból az élővízből, melyet Jézus a samariai asszonynak és így mindnyájunknak fölkínált; és ha erre képes

lenne a világ, egyszeriben vége lenne a nagy világrízisnek és nyomorúságnak.

Alig 200 lépésnyire a kút mögött van József pátriárka sírja, kinek csontjait, mint a Szentírás mondja, Izrael fiai hozták haza Egyiptomból és temették el Sichern (Nablus) mellett. Láttuk a kis Askár falut is, a régi Sichárt, a samariai asszonyok otthonát, mintegy fél kilométerre a kúttól. De telt, múlt az idő és bármennyire is marasztalt a szép völgy szoros és annak szent emlékei, sajnos mennünk kellett.

A Názáreth—jeruzsálemi útnak már a felét megtettük s mivel egy jó órán belül már Jeruzsálemben kellett lennünk, valahogyan fokozottabb érdeklődéssel szemléltük a vidéket is.

Alig, hogy kiléptünk a nablusi völgy szorosából, ismét kitágult a látókörünk és most már Júdeának történetben gazdag földjén száguldoztunk a kopár efraini és júdeai hegyek felé.

Merész szerpentineken kapaszkodtunk föl a réteges, barna hegyek gerincére és csakhamar már kitűnő aszfaltos úton suhantunk mind közelebb a szent városhoz. A tájék meglehetősen egyhangú, különösen így a nyár végén, mikor még a sziklát is szinte megpirította a perzselő nyári nap; csak itt-ott mutatkozott kevés vegetáció, egy-egy olajfacsoport vagy apróbb cserjék. A szelíden domboruló hegykúpokon és azok oldalain épületek, falak fehérlettek, melyekről alig lehetett megállapítani, hogy lakott helyiségek-e vagy csupán romok, helyenként azért szép olajfaerdők mellett is elhaladtunk. Itt már igazán érdemes lenne lóháton bejárni a vidéket, mert egyik nevezetes hely a másikat éri; a gyorsan haladó autóról csak egy futó pillantást vethettünk az utunkhoz közeleső Lebonah-ra, mely egyike volt annak az öt városnak, melyek az áldozati bort szállították Jeruzsálembé. Kissé távolabb az úttól, balra kopár hegyoldalon láttuk Kuriut házcsoportjait, az áruló Júdás hazáját, melytől nem messze Silo (Seilun) romjai fehérlettek egy kis sziklakúpon, melyen három évszázadon át állott a szent sátor a Frigyszekrényel. Jobbról az efraini hegyek kísérték utunkat, melynek lejtjén Gilgal falucska Illés próféta emlékét idézte föl, ki itt lakott, mielőtt tüzes szekéren az égbe emelkedett volna. Egészen közel haladtunk el *Bethel-Luz* mellett, hol Ábrahám oltárt emelt az Úrnak és ahol az Ezsau elől menekülő Jákob álmában a létrát látta, a föl- és lemászó angyalokkal; fölébredése

után azután e szavakkal avatta szent emlékké azt a követ, melyen pihent: „Féljete e helytől! Itt van az Isten háza, itt van a Menny kapuja“. Itt állott tehát Palesztina első igazi szentélye, hová Sámuel próféta minden évben eljött, hogy törvényt üljön népe fölött, de még sok más bibliai emlék is fűződik e helyhez, hol Illés próféta idejében, prófétaiskola is volt. Az Eliseust kigúnyoló gyermekeket is itt tépték szét a sziklák mögül előrohanó medvék. *Beroth* vagy mint az arabok nevezik, El-Bireh, kis helységnél meg is állottunk, hol a Jeruzsálemből visszatérő Szentcsalád észrevette, hogy a gyermek Jézus elmaradt tőlük (Luk. II.).

Most már az evangélium tanúsága szerint is csak egynapi járóföldre voltunk a szent várostól, hová tehát autóval 20—25 perc múlva már meg kellett, hogy érkezzünk. A zarándokok kíváncsian kémlelték a déli látóhatárt, hol csakhamar föl is tűnt az Olajfák-hegyén az oroszok karcsú kilátótornya. Bár a városból még semmit sem láttunk, mégis valahogyan úgy éreztük, mintha egy láthatatlan kéz szorította volna össze torkunkat és markolta volna meg szívünket, mert minél inkább közeledtünk a városhoz, annál inkább erőt vett rajtunk a szent elfogódottság és mély meghatottság. Most már nem érdekeltek a mellettünk elsuhanó nevezetes helyek, mint *Ramah* és Anathot, Sámuel, illetve Jeremiás próféta hazája, valamint Tel-el-Ful, a régi Gabas, hol Saul született és hol királyi széke is állott, mert mindenkit hatalmába kerített Jeruzsálem városának csodálatos büvköre. Mindenki csak előre nézett, pedig a szent várost csak akkor pillanthattuk meg, mikor fölértünk a híres Scopus-magaslatra, melyen Titus seregei is táboroztak és ahová Jaddus főpap is, nagy tömeggel jött ki Nagy Sándor fogadtatására és haragját megengesztelve, együtt vonultak be Jeruzsálembe, az Úrnak fényes áldozatot bemutatni.

Igen, mert a Szentváros közelsége egészen sajátos hatást gyakorol az emberre, különösen amikor legelőször életében közeledik hozzá. A szemekben megcsillanó könnyek minden szónál ékebben tanúsítják, hogy az értelem, szív és lélek dobban valahogyan össze Jeruzsálem falai előtt!

Érkezés Jeruzsálembe és hódolat a Szentsírnál.

Anősen három élmény kapja meg, rendkívüli módon, nevezetesen az a pillanat mikor legelőször lép a Szentföldre, majd, amikor Jeruzsálemet megpillantja és végül, mikor először térdel az Úr Jézus sírjánál. Mindhárom élmény oly hatalmasan markol bele a szívbe, a lélekbe, hogy azt még a legékesebb tollal sem lehet leírni. Nem akarom ezzel lebecsülni vagy kisebbiteni a szentföldi benyomások további özönét, csupán hangsúlyozni és kiemelni akarom az említett három pillanatnak fölemelő hatását. Egészen különleges, szinte varázslatos az a benyomás, mely a Scopus-hegy történelmi magaslatán hatalmába keríti az embert, mikor Jeruzsálemet teljes valóságában látja maga előtt, azt a Szentvárost, melyet már gyermekkorunk óta ismerünk, melynek nevét már oly sokszor hallottuk említeni, és ahová képzeletünk forró vágyainak színes szárnyain már oly sokszor elrepültünk. Ó hányszor voltunk már ily módon a Getszemáni kertben, a Golgotha keresztnél, az utolsó vacsora termében, az Olajfák-hegyén, a Sionnak szent ormán . . . és most, mindez itt van valóságban előttünk! Úgy éreztük valahogyan, mintha a szívünk a torkunkban dobogna és mintha a szent emlékezés szorítaná a markában, hogy könnyeket facsarjon belőle. A boldog meghatottságtól elcsuklott a szavunk, mikor akaratlanul is térdre hullottunk és a Szentvárost könnyeinken át szemlélve, ősi zarándok szokás szerint, imádkoztuk a zsoltáros szavait: „Vigadok, mikor azt mondják nekem: az Úr házába megyünk. Lábaink tornácaidban állanak Jeruzsálem. Jeruzsálem városul építettet, melynek közjavaiban mindenki részesül . . . A mi Urunk Istenünk házáért jót kívánok neked. (300 évi búcsú)“.

Letűnt hosszú évezredek történelmi leheletét éreztük felénk áramlani a tornyos falakkal övezett ősi, patinás város felől, mely alig 2 kilométerre tőlünk, a késő délutáni nap bágyadt aranyos fényében ragyogott. Vájjon ki tudná híven elbeszélni e városnak ősi, a történelem előtti idők ködös homályába vesző történetét? Talán csak a Sionnak, vagy az Olajfák-hegyének az orma, ki tudja? Talán még ezek sem, mert hiszen oly sokszor szántott keresztül rajtuk is a történelemnek

szörnyű véres vihara, hogy még e hegyek ormai sem voltak biztonságban. Az őstörténelem följegyzéseiből tudjuk, hogy a főpap- király Melchizedek itt a Scopus-hegyén fogadta Abrahámot, az Oltáriszentség előképével, kenyér és bor áldozattal és, hogy Józua halála után a jebuzeusok városát az izraeliták foglalták el, de a büszke Sión ormának erejét csak később tudta megtörni Dávid király, ki azután erős falakkal vétette körül a várost, melyet királyi székhelyévé tett, fényes hatalmas palotákkal díszítette és a Frigyszekrényt is ide hozatta. Igazán naggyá, hatalmassá, az Úr igazi városává azonban csak a fia Salamon tette, mikor a Mória-hegyen, csaknem 1000 évvel Krisztus születése előtt, fölépítette Júdea márványából és a Libanon cédrusaiból az egy igaz Isten templomát, mely közel négy évszázadon át állott, hogy belőle áldás és dicsőség áradjon Jeruzsálemre és Izrael egész népére, bár ugyanez a Salamon, a pogány isteneknek is templomokat emelt a Szentvárosban. De azután, szörnyű napok virradtak a városra, mikor Nabukodonozor babilóniai király Kr. előtt 590-ben azt teljesen földúlta, a díszes templomot fölgyújtatta és leromboltatta, Izrael népét pedig rabláncra fűzve fogságba hajtotta. A fogságból visszatérő zsidók csak 70 évvel később építették föl újra a templomot, mely ismét három és fél évszázadon át hirdette Isten dicsőségét, de Kr. előtt 170-ben, a pogány szíreknek esett újból áldozatul, kik az egész várost is romba döntötték. A szírek után jöttek a rómaiak (Kr. előtt 37-ben), kiknek helytartója, a pogány-zsidó Heródes, hogy megnyerje a zsidók tetszését, ismét a régi fényében építette föl a templomot, sőt annak védelmére a Barris nevű régi makkabeus erődtámaszból, az Antónia várat építette és az egész várost fényes királyi palotákkal díszítette. A Sion-hegyén Dávid ősi vára helyén, nagyszerű királyi palotát épített, de mint már említettük, teleszórta a várost a pogány kultuszt szolgáló építményekkel is.

Ilyen kétes díszben ragyogott Jeruzsálem, mikor Betlehemben megszületett a Messiás. Az akkor több százezer lakost számláló Jeruzsálem nem fogadta be az isteni tanítást és keresztre feszítette az isteni Megváltót, miért is újból pusztulnia kellett, mint azt Jézus előre megjövendölte. A szörnyű istenítéletet Titus seregei hajtották végre; patakokban folyt a vér Jeruzsálem utcáin, és a római hadvezér ezerszámra szegeztette keresztre a zsidókat a város

falai körül fölállított keresztekre és az a város, mely nem akarta Jézus kezeiből elfogadni az örökélet kenyerét, most nélkülözni volt kénytelen még a mindennapi kenyeret is; az anya saját gyermekét mészárolta le, hogy kínzó éhségét csillapítsa, így bűnhődött az istengyilkos város, melyben kő-kövön nem maradt, de a pohár még mindig nem telt be, mert a rómaiak után jöttek a perzsák, majd pedig az izlámnak vad hordái sa-nyargatták Jeruzsálemet.

A XI. században végre úgy látszott, mintha az évszázadok szörnyű viharának az ege derülni kezdene, mikor újra Krisztus keresztje ragyogott Jeruzsálem fölött, de sajnos, alig 87 évi uralom után ismét lekerültek a kereszties vitézek lobogói a Szentváros ormairól, hogy a félhold hét és félszázados uralmának adjanak helyet.

Az 1914. évben kitört világháború átformáló erői, ismét letépték ugyan a pogány zászlókat, de az Úr Jézus szent szülőföldjének viharverte ősi fővárosa fölött még mindig nem kelt föl a békének igazi napja, és vájjon ki tudná megmondani, hogy mit rejtegetnek magukban a jövő évtizedek és századok, Jeruzsálem számára. Vájjon tovább fognak-e dúlni a rettenetes viharok, vagy pedig végül is a krisztusi szeretet melege fogja méltó keretekbe foglalni a drágaemlékű Szentvárost, hogy a Mória szent hegyén ismét az igaz Isten temploma, az újszövetségi Jézus szent hajléka, hirdesse az Úr dicsőségét, áldást és békességet árasztva az egész emberiségre.

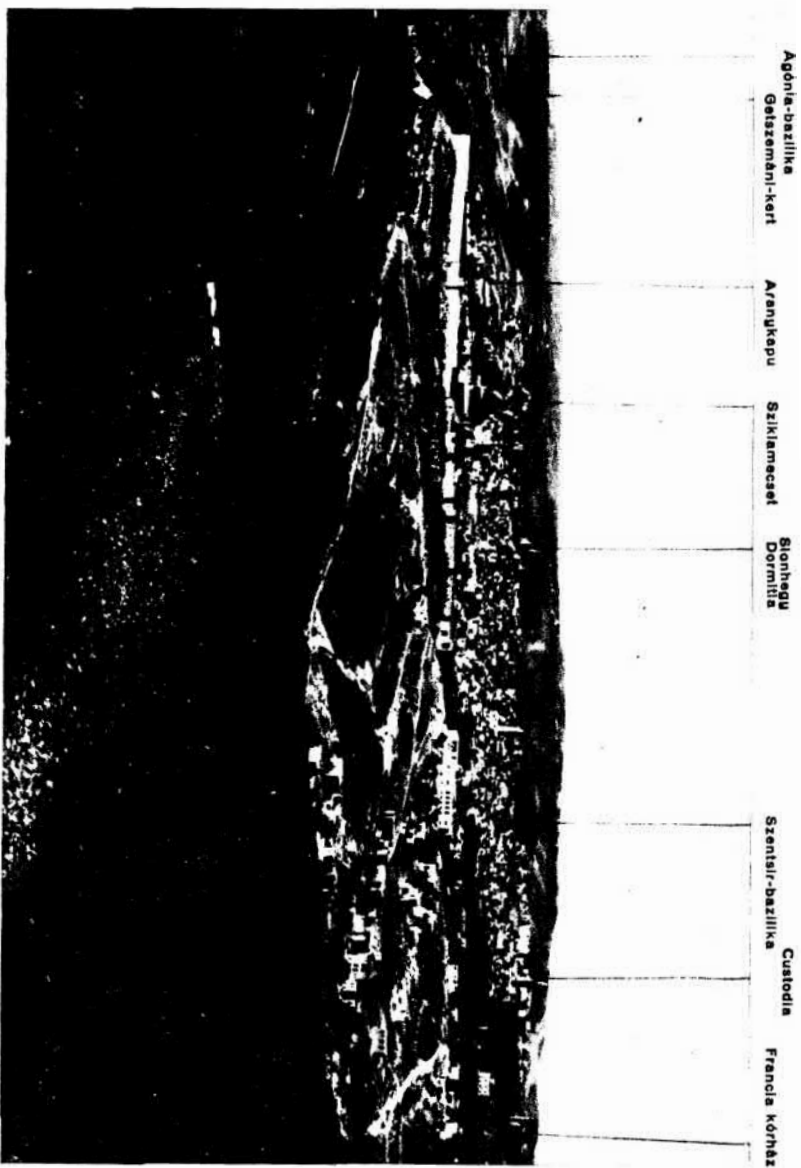
Ily gondolatok között szemléltük a város fölött csak 60 méterre kimagasló Scopus-hegyéről Jeruzsálem házrengetegét. Álláspontunkról tisztán kivehettük a tőlünk délnek húzódó földnyelvszerű fensíkot, melyet kelet, dél és nyugat felől a Kidron és Hinnom szakadékos völgyei vesznek körül és ilyen módon megnehezítik a város megközelítését, melyet távolabbi körben is a magaslatok gyűrűje vesz körül. Sívár tekintettel siklott végig szemünk, a várost keletről övező Olajfák-hegyének három kúpos vonulatán és délre, a betlehem-i hegyek zöld oldalain. Részleteket persze még nem láthattunk, de a Mória-hegy óriási fehér terének közepén, a sziklamecset nagy kupolája erősen kiragyogott a távoli házrengetegből, melyben a Szent Sionnak ormát, a Dormitió jellegzetes karcsú tornya jelezte számunkra. Legjobban szerettünk volna, miként azt őseink tették,

73. A kolostor kertje Jákob kútjánál.

74. Jákob kútja.

75. Jeruzsálem látképe a Scopus-hegyről.

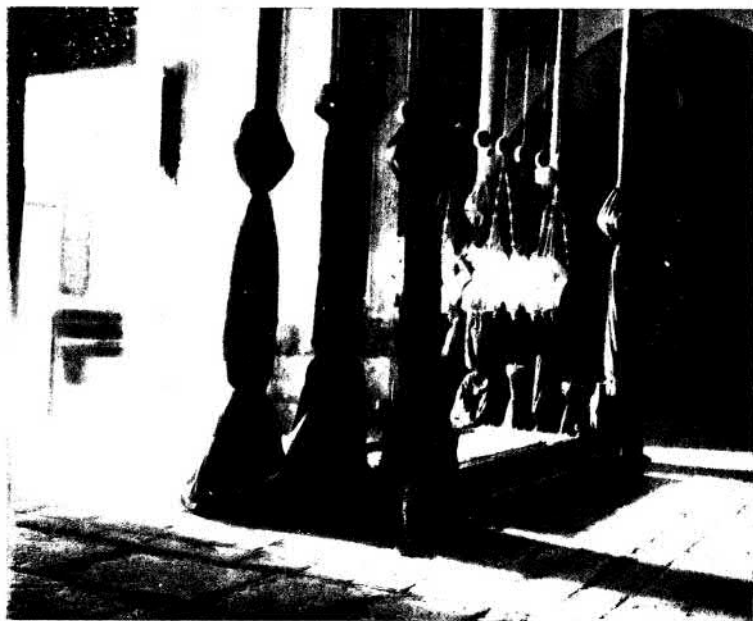
76. Jeruzsálem. A Jaffa-kapunál.

77. A Damaszkus-kapunál Jeruzsálemben.

78. Gyertyás körmenetünk Jeruzsálemben.

79. A megkenetés köve a Szentsír-templomban.

égő gyertyákkal a kezünkben, oldott sarukkal, a Misererét énekelve, bevonulni Jeruzsálembe, de sajnos, az előrehaladott idő ezt nem engedte meg, és így kénytelenek voltunk autóval folytatni utunkat, nehogy elkéssünk a Szentsírhoz tervezett bevonulásunktól, melynek ideje pontosan meg volt határozva.

Még csak egy pillantást vetettünk a Scopus-hegy oldalára, a fallal körülvett angol haditemetőre, a glédába állított egyforma sírkövek ezreire, valamint az Olajfák-hegyének északi végén álló zsidó egyetem otromba épülettömbjeire és azután az autóink sűrű túlkölése közben száguldoztunk az amerikai kolónia villaszerű házai között a Szentváros felé. Egymásután suhantunk el az anglikánok sok tornyú túldíszített imaháza, majd a francia Dominikánusok Szent István-temploma és Bibliai Intézete előtt, míg végre a damaszkusi kapu környékén a város falaihoz érkeztünk, hol a németektől elvett, terméskőből épült hatalmas palota mellett, melyben most az angol kormányzóság székel, éles kanyarodóval a városfalak mentén a Suleyman roadnak hegynek fölfelé vezető pompás útján folytattuk utunkat az úgynevezett New-Gate-ig, vagyis az új kapuig, honnét már csak gyalog folytathattuk utunkat a Casa-Nováig, melyet alig két-három perc alatt elértünk.

Mindössze félóra állott rendelkezésünkre, hogy előkészülhessünk a Szentsírhoz való bevonuláshoz. A lehetőség szerint mindnyájan sötét ruhába öltözködtünk, sőt magam, szalon kabátot vettem magamra, mert mint a zarándoklat technikai vezetője és érdekeinek a képviselője, nem küldhettem előre fekete ruháimat Rómába, mint azt a többiek tették, hiszen a zarándokok nevében tett hivatalos, reprezentatív természetű látogatásoknál az egész úton szükségem volt a fekete ruhára, csupán a kalap elvitelét spóroltam meg, melyet fehérfátyolos, fehér trópusi sisakom helyettesített ez alkalommal is.

A Ferencesek Casa-Novájának szűk, sikátorszerű előterén gyülekeztünk, és azután méltóságteljes komolysággal és mélyen átérzett ünnepélyességgel indultunk meg, égő gyertyákkal a kezünkben, böjti énekeket zengedezve a Szentsír-bazilika felé. A menetet a Ferenceseknek ünnepi díszbe öltözött kavasza nyitotta meg, fején vörös fezzel, arannyal dúsan hímezett sötétkék ruhájában, derekára csavart széles övvel, oldalán

gyöngyházzal kirakott díszes görbe karddal, kezében pedig hatalmas ezüstveretű, csörgőkkel ellátott díszbottal, melyet lépten-nyomon erősen a földhöz ütött, annak jelzésére, hogy minden járókelő térjen ki az útból, mert hivatalosan bejelentett zarándokok vonulnak végig az utcán. Szűz Máriás selyem zarándok zászlókat a doktorunk vitte az élen, melyet a custodia hivatalos küldöttével, Zsigmond baráttal ketten kísértünk. A zászló után következett a papság karingben, főpapjaink ünnepi lilában, a kalocsai érsek mögött Erzsébet főhercegnővel az élen a többi zarándokok, kettesével fősorakozva szép rendezen. Mindjárt az elindulásnál oly keskeny sikátoron haladtunk keresztül, hogy kettesével is alig fértünk egymás mellett, de csakhamar egy lépcsőzetesen levezető utcába kanyarodtunk, hol már a város forgatagába jutottunk bele és minduntalan fürgelábú, terhekkal megrakott csacsik lépdeltek el mellettünk, vagy előrenyújtott nyakú tevék sétáltak méltóságteljes léptekkel. Nemsokára ismét jobbra kanyarodva, csupa bazárok, kávéházak, boltok szegélyezte szűk sikátoron haladtunk keresztül, melyben oly erőteljesen hangzott énekünk, mintha csak teljesen zárt helyiségben lettünk volna. De majdnem, hogy úgy is volt, mert bizony a szép kék égboltból alig láttunk valamit, a minduntalan megismétlődő alagútszerű boltozatok és kifeszített ponyvák alul, hol változatos illatú nehéz gőzök áradtak ki a laci-konyhák, gyümölcs és zöldségárusok, fűszeresek, hentesek, mézsárosok nyílt boltfülkéiből.

Éktelen zaj, nyüzsgés, kiabálás vett körül minden oldalról, de közeledtünkre elnémult, minden forgalom megállott és még a kávéházak előtt, alacsony zsámolyokon ülő, vízpipát szívó, kockajátékot vagy dominót játszó nagyszakállas arabok is fölkeltek, hogy végigmustráljanak bennünket; sőt még a belső helyiségekből is kitódultak az utcára és úgy nézték kicsiny és mégis impozáns menetünket, a komoly, megilletődött, könnyeszemű európai zarándokokat. Mily óriási nagy volt az ellentét az utca zajos népe és a zarándokok példás fölvonulása között, melyet nemcsak a pogányok, hanem a kontyos, fekete fővegű, bőujjú, feketetaláros, olajbarnaarcú, nagyszakállas szakadár görög pópák is irigykedve szemléltek egyik zárdájuk kapujából.

Mintha csak a krisztusi igazságok fénye sugárzott volna ki gyertyáink lobogó lángjaiból, amint végigimbolyogtak és ki-

gyóztak Jeruzsálem szűk utcáin. Az elszánt és a meghatottságtól szinte átszellemült arcok ajkairól fölzúgó mélabús énekekből pedig kicsendült a krisztusi-hit minden szépsége, reménysége, vigasztalása és szeretete, hogy most valóban a Keresztfához megyünk, mert máshol nem lelhetünk nyugalmat lelkünknek. Soha ilyen szánalmat nem éreztem a pogányok iránt, mint e pillanatban, mikor szívem és lelkem túlradó boldogságában szerettem volna magammal ragadni mindnyájukat és vinni, vinni őket Krisztushoz, a világ Megváltójának szent Keresztjéhez, hogy ott az ő lelkük is nyugalmat találjon. Igen! Szerettem volna, ha mögöttünk jöttek volna végnélküli hosszú sorokban hitközönyös és liberális katolikusaink nagy tömegei is, hogy alvó lelküket fölrázza a fönséges szép élmény szívbe, lélekbe markoló nagy ereje, mert talán az ő szívük jegét is megtörték volna e történelmi, evangéliumi környezetben ajkainkon fölsíró, fölzokogó énekek szívettagító, lelketemelő dallamai és szívünkbevágó mély igazságai: „Nincsen abban irgalom, hozzád buzgó fájdalom, aki téged meg nem szán, ó Jézus a Keresztfán ...“

Ezeket a gondolatokat nemcsak utólag vetem papírra, mert már a helyszínén is mindig kifejezést adtam azoknak, úgy amint megszülettek agyamban. De nemcsak én voltam így, hanem a többi zarándoktársam is, mert igen sokszor előfordult, hogy egy-egy élmény hatása alatt ilyirányú gondolatainkat mindjárt a helyszínén közöltük egymással.

Zengett az ének és mi mély áhítatba merülve haladtunk méltóságteljes lassúsággal a már évszázadok óta mindig erre haladó zarándokok saruitól csaknem tükörsimára csiszolt kövezeten tovább. Az egész út mindössze alig tízpercig tartott és amint egy szép, kovácsoltvasból készült díszkapunál balrakanyarodva, néhány lépcsőn lementünk, már ott is állottunk a magas terméskőfalak közé ékelt, nagy kőlapokkal kirakott, mindössze húsz lépés széles és harminc lépés hosszú előtéren, melyre már nem egy keresztény vértanúnak, Ferences barát-nak vére ömlött az évszázadok folyamán.

Mély áhítattal szemléltük a szent falakat, melyek még azok előtt sem voltak ismeretlenek, kik sohasem jártak itt, mert csupán megelevenedni látták a már rég ismert képeket, a mérsékelt csúcsívű, oszlopos kőfaragványú portálét,

(melynek jobboldali kapuja be van falazva), az első emelet ugyanilyen stílusú két ablakát és a festői lépcsőzetű Frank-kápolna kiugró épületét, patinás falaival. De csak egy futó pillantást vetettünk minderre, mert most egyetlen célunk és vágyunk volt hódolni az Úr Jézus szent sírjánál. A Szentsír-bazilika bejáratánál a szentföldi custos atyával az élén a Ferences barátok, valamint intézeteik, iskoláik növendékei fogadták az érseket és a magyar zarándokokat. Meghatottságunk sokkal nagyobb volt, semhogy most sokat törődtünk volna a bántó külsőségekkel, de azért mikor beléptünk a templomba, akarva, nem akarva észre kellett vennünk a párnás kereveteken heverő cigarettázó őrséget. Na, de ne rontsuk most a fölemelően páratlan ünnepi hangulatot az ilyen szörnyűségek tárgyalásával, hanem kíséreljük meg tovább ecsetelni azokat a mély benyomásokat, melyekben a bevonulás alatt részünk volt. Szándékosan használtam a kifejezést, hogy „kíséreljük meg“, mert bizony vannak az életnek olyan benyomásai, átélései, melyet tollal leírni, azt élethűen visszaadni nem lehet. Ilyen átélés a Jézus sírjához való bevonulás is, melynek felejthetetlen perceit minden zarándok legdrágább emlékei között őrzi meg szívében és lelke legmélyén, melyről csak boldogan és némán elmélkedhet, de képtelen kifejezni mindazt, amit maga tapasztalt és érzett.

Isten kegyelméből már igen sok nevezetes világszentélyben fordultam meg és volt közöttük nem is egy, melynek küszöbét átlépve, a meghatottság könnyei szöktek a szemembe, de oly mély megrendülést és azt a szónak legszorosab értelmében vett szent megremegést, mely itt vett rajtam erőt, még sehol sem éreztem, pedig itt nem fogadtak gazdagon aranyozott, csillogó márványfalak, freskók, égbenyúló boltívek, pompás üvegfestmények, ragyogó mozaikképek és tündöklő, díszes csillárok, sem a római Szent Péter-templomának szinte döbbenetes méretű, grandiózus belső perspektívája nem tárult szemeink elé, hanem csupán egy, a félhomályban elvesző, ütött-kopott, kormos, füstös fal meredezett elénk, tőlünk alig tíz méter távolságra, előtte a középben, a földön, kőkeretbe foglalt téglányalakú vörös márványlap, hatalmas gyertyatartókkal körülvéve, fölötté pedig néhány öröklámpával.

Ez az egész, amit első pillanatban láttunk és mégis, va-

lami nagyon mélyen beledöbbsent a szívünkbe, úgyhogy még az énekszó is a torkunkon akadt, mert lenyűgöző hatással volt ránk a tudat, hogy az Úr Jézus kínszenvedése, véres tragédiájának a színterén állottunk. Hiszen pár lépésre jobbra a Golgotha, előttünk pedig a vörös márványlap azt az eredeti sziklalapot takarja, melyen Jézusnak megkínzott szent testét Nikodémus illatos olajokkal bebalzsamozta. Elmúlt hosszú évszázadok buzgó zarándokainak a példáját követtük, mikor mi is le-térdeltünk, hogy alázatos csókkal illessük a szent követ és aztán a sötét fal mentén balra kanyarodtunk, hogy a bazilika ár-kádós nagy rotundájába jussunk, melynek közepén áll a Szentsírt magában foglaló, mintegy 10 méter hosszú és 5 méter széles, masszív kápolnaépítmény.

Ha a szakadár görögök nem falazták volna körül a bazilika főhajójának szép oszlopsorait, akkor már a templombalépéskor megpillanthattuk volna a Szentsírt, de így egyenesen nekimentünk annak az otromba falnak, mellyel a görögök izléstelen, sőt bátran mondhatjuk, egyenesen barbár módon, maguknak a bazilika kellős közepén egy egészen külön templomot vettek körül. Ez a 30 méter hosszú, 12 méter széles görög kórus egészen a nagy rotundáig nyúlik föl, hol a bejárata éppen a Szentsírral szemben van.

A kívül képekkel és lámpákkal teleaggatott Szentsír-kápolna bejáratától jobbra és balra, egy-egy támlás kőpad van, melyek mögött öles gyertyatartókban combvastagságú, hatalmas díszgyertyák nyúlnak föl a magasba. A márványfaragványos, boltíves bejárat fölött az ezüst örökmécs-lámpáknak több, egymásfölötti hosszú sora ég és mind efölött a bazilika dísztelen, kopott vaskupoláját a rotunda hatalmas pillérei tartják, melyek között a rotundában két emeletben függönyös karzatok futnak körül.

Első pillantásra ez a kép tárult szemeink elé, mikor a Ferencesek orgonájának hatalmas, lelketvidító bugása mellett, főséges Te Deum laudamust zengve a rotundába érkeztünk és ott térdreoskadtunk a Megváltó Jézus szent sírja előtt. Aki nem profán gondolatokkal, hanem igaz hittel érkezik ide, az az első pillanatban föl sem tudja fogni és mérni ennek a helynek a nagy szentségét és fontosságát, hanem csak sír és zokog, mint egy gyermek. Akár csak az oxigénbe mártott parázs,

úgy éled itt lobogó lángra a lélek, a világnak e legszentebb, legcsodálatosabb helyén. A szentföldi custodia itt fogadta és üdvözölte hivatalosan a magyar zarándokokat. Mély áhítattal hallgattuk az akkor Jeruzsálemben élt Horváth Zsigmond barátnak, a custos nevében hozzánk intézett üdvözlő szavait, melyekre érseki vezérünk válaszolt, a Szentsír csodálatos légkörében lángralobbant tüzes lelkének mélyéből ajkaira jött szívbemarkoló szavakkal, miközben nemcsak a mi szeretett érsekünk átszellemült arcán peregtek végig a meghatottság forró könnycsepjei, hanem mi is hangosan felzokogtunk és bőségesen ontottuk az öröm és boldogságnak a könnyeit. Itt éreztük igazán, hogy a könnyeknél szebb imádság nincs és nem is lehet a világon, mert minden könnycsepp egy-egy drága igazgyöngy, melyet az isteni kegyelem sajtol a szívek legmélyéből a szembe, a lélek tükrébe, hogy azon keresztül valóban meglássuk az Istent. Igen! Mert ezek a könnyek Istennek drága nagy ajándékai, melyekkel az alázatos zarándokot jutalmazza, hogy szívét tisztára moshassa abban az isteni harmatban, mely Jézus szent sírjából a lélekre hull, hogy azt megtermékenyítse. A Szentsír előtt hullatott könnyek, lemosnak a szívről és lélekről minden gyarló földiességet és csodálatos világossággal nyílnak meg lelki szemünk előtt az örökélet nagyszerű perspektívái, melyek mellett eltörpülnek és semmivé válnak a világnak legnagyobb problémái és kérdései is! El is gondoltuk magunkban, hogy ha pld. itt, ebben a szent légkörben, Jézus szent sírjánál lehetne megtartani a leszerelési és jóvátételi konferenciákat, már régen Krisztus békéje uralkodna Krisztus országában. De persze a konferencián csak olyan kiküldöttek vehetnének részt, kiknek intelligenciája és lelki műveltsége elég magas ahhoz, hogy be tudjanak pillantani az örökkévalóságnak szédületes távlatába, melynek mindjárt az első kilométerkövére rá van vésve a nagy igazság: „hogy mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de lelkének kárát vallja“.

Igen! Mindnyájan éreztük, hogy a könnyek rebegik a legszebb, legfőnségesebb, legbensőségesebb, legigazabb és legméltóbb imádságot annál a Szentsírnál, mely megappellálhatatlan végpontja minden logikus filozófiai rendszernek, okoskodásnak és világnézetnek, mert itt igazán véget ér minden gyarló földi

bölcselkedés. Kereshetjük, kutathatjuk a boldogságot mindenütt, bejárhatjuk az egész nagy világot az északi sarktói a déli pólusig; megmászhatjuk a Himalája legmagasabb csúcsát és leszállhatunk a tengerek titokzatos mélyére, végigkutatathatjuk az őserdők rengetegeit és a sivatagok végtelen homoktengerét, át tanulmányozhatjuk az ó-, közép- és újkor összes vallási és filozófiai rendszereit, de sehol megnyugtató feleletet nem fogunk kapni az élet nagy talányaira. És ha képesek lennénk még arra is, hogy a világ teremtése óta élt összes tudósok és lángelmék konferenciáját egybehívhatnánk, akkor sem tudnánk választ kapni arra a nagy kérdésre, hogy: ember! honnan jössz, hová mész és mi a célod? Illetve rosszul mondom, mert az előbb említett, lelkiismeretesen és logikusan elvégzett kutatások, valamint a lángelmék nagy tanácskozásai is mind idemutatnának erre a szent sziklasírra, mint a rejtély egyedüli kulcsára, igen! A Szentsírhoz kell visszatérnünk, hol a dicsőségesen föltámadt Jézus mutatja az örökéletbe vezető biztos utat, mert ő az egyedüli, ki föltámadásával tanúságot tett tanításainak igazságairól, melyek egyedül adnak csak teljesen megnyugtató és szabatos feleletet az élet minden nagy talányára.

Mélységes megrendülésünk a végsőkig fokozódott, mikor az Angyalok-kápolniján keresztül, hármias csoportokban térdállva becsúszhattunk Jézus szent sírjához. Forró könnyeinkkel öntöttük a sírt borító fehér márványlapot, melyről sohasem száradnak föl öt világrész zarándokainak a könnyei. Ráhajtottuk fejünket a hideg márványra, hogy lelkünk és szívünk akkumulátorát még erősebb hittel, reménységgel és szeretettel töltsük meg az isteni kegyelem e csodálatos erőforrásából, melynél a cikázó villámlás vakító fényével világított be lelkünkbe a vigasztaló nagy igazság, hogy miként az Úr Jézus e sírből föltámadott, úgy fogunk mi is egykor föltámadni sírjainkból, mert Jézus ezt nekünk ismételten megígérte. Ezért oly végtelen becses nekünk ez a Szentsír, mely hitünknek valóban legdrágább záloga, mert e sír nélkül még a Golgotha is csupán közönséges vesztőhellyé sülyedne.

A megváltás nagy művére tehát ez a Szentsír ütötte rá az isteni hitelesség letörölhetetlen és megdönthetetlen pecsétjét, melynek egyedüli illetékes pecsétőre Krisztus Egyháza, melyen a pokol kapui sem vehetnek erőt soha. Ily megfontolások után

szent döbbenéssel vágott szívünkbe az itt felolvasott evangéliumnak minden szava:

„Szombat végén pedig, mely a hét első napjára virrad, elméne Mária Magdolna és a másik Mária megnézni a sírt. És íme nagy földindulás lőn; mert az Úr Angyala leszálla az Égből és odamenvén elhengeríté a követ és ráült. Tekintete olyan volt, mint a villám és ruhája mint a hó. Az örök pedig a tőlük való félelmükben megremegének és olyanok lettek, mint a holtak. Megszólalván pedig az Angyal, monda az aszszonyoknak: Ti ne féljetek, hiszen tudom, hogy Jézust keressitek, kit megfeszítettek; nincs itt, mert föltámadott, amint megmondotta. Jertek és lássátok a helyet, ahová tették az Urat. És hamar elmenvén, mondjátok meg tanítványainak, hogy föltámadott; és íme előttetek megyén Galileába: ott majd meglátjátok őt. íme eleve megmondtam nektek. És gyorsan kimenvén a sírboltból, nagy félelemmel és örömmel futának, hogy megvigyék a hírt tanítványainak. És íme Jézus eléjük méné, mondván: Üdv nektek! Azok pedig hozzá járulván, megragadák lábait és imádák őt. Akkor monda nekik Jézus: Ne féljetek, eredjetek, mondjátok meg testvéreimnek, hogy menjenek Galileába, ott majd meglátnak engem“. (Máté 28.)

Hányszor hallottuk otthon a templomban ezt az evangéliumot és hányszor igyekeztünk a Szentsírt lelki szemünk elé varázsolni, ki tudná tehát leírni érzelmeinket, örömünket és lelkesedésünket, mikor a szent evangélista följegyzéseit könnybe lábbadt szemekkel, a szent esemény színhelyén hallgathattuk. Hogy a Szentföldön elhullatott könnyek mily termékenyítő erővel öntözik hitünk, reménységünk és szeretetünk drága virágait és, hogy mily éltető erőt tud adni a katolikus öntudat sajnos sokszor csenevész palántájának is, azt bizonyítja annak az egyszerű földműves zarándoktestvéremnek e sokat vagy még inkább mindent kifejező fölkiáltása is, mellyel a nyakamba borult: „istenem! Mily nagy boldogság is katolikusnak lenni“. És ezt át is éreztük mindnyájan az örökkévalóságnak e látható földi kapujánál és nemes, szent örömmünkben, boldogságunkban, szerettük volna magunkhoz ölelni az egész világot és elsősorban a szakadókat és tévutakon járó eretnekeket visszavezetni Jézus Egyházának édes szülői házához, melytől a gonoszság ördöge szakította el őket. A Szentsírnak áhítatosan ko-

moly, kegyelemteljes légkörében minden szánalmunk és részvétünk e téves utakra vezetett, jobb sorsra érdemes felebarátaink felé fordult, kikért itt is a legőszintébb szeretettel imádkoztunk, hogy bocsásson meg nekik az Úr Jézus, mert valóban nem tudják, hogy mit cselekesznek. Hiszen józan ésszel igazán nem lehet megérteni és megmagyarázni, hogy ha már egyszer hisznek Jézusban, a föltámadásban és az örökéletben, miért nem akarnak még csak hallani sem a pápáról, a szentmiséről, az Oltáriszentségről, melyeket pedig ugyanaz a Jézus, épp oly világos, félreérthetetlen, ellentmondást nem tűrő szavakkal rendelt el, mint amilyen világosan előre megmondotta, hogy föl fog támadni és amilyen világosan nekünk is megígérte, hogy föl fogunk támadni és amilyen határozottsággal azt is kijelentette, hogy aki csak egyet is fölbont még a legkisebb parancsok közül is és az embereket úgy meri tanítani, azt a legkisebbnek fogják hívni a Mennyországban (Máté 5.); és aki nem hallgat Egyházára (a pápára), az nem üdvözülhet. Rettenetes súlyos szavak, melyeknek hatása alatt csak még nagyobb szánalmat éreztünk a predestináció Istentkáromló sátáni tanainak minden logikát megcsúfoló, értelmetlen mocsarában fulladozó szegény, üres lelkek iránt, kik fölött az ő hitük szerint, az Úr már akkor Ítélezett, mikor megszülettek és így a remegő reményük is csak odáig terjedhet, hogy talán mégis azok között vannak, kik üdvözülni fognak. És ha nem? Akkor ennek a megőriztő, kegyetlen kérdőjelnek a borzalmas súlya alatt még a legerősebb léleknek is össze kell roskadnia, mert hiszen akkor Jézus összes tanítása hamis és nem igazak azok a szavai sem, hogy: „eljövend az ő Atyjának és a szent Angyaloknak fölségében; mert ő eljövendő lesz Atyjának dicsőségében az ő Angyalaival és *akkor* (tehát nem előbb és nem most, hanem csak *akkor*) megfizet, kinek-kinek az ő *cselekedetei* szerint“. (Máté 16, Márk 8, Lukács 9.) De akkor, nem mondott Jézus igazat Nikodémusnak sem az éjjeli beszélgetésében: „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy mindaz, aki ő benne hisz, el ne vesszen, hanem örökélete legyen“ (Szent János 3.) és nem igaz az utolsó ítélet leírása sem (Máté 25.), valamint valótlanságot foglal magában az Apostoli hitvallás is: „Onnét leszen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat“, melyet pedig csodálatos módon a tévtanok tanítói

is imádkoznak. Még elképzelni is rettenetes a demoralizáló hatását ennek a lélekgyilkos, borzalmas tannak, mely homlok-egyenest ellenkezik az egész evangéliummal, Jézus összes tanításával, melyen át, mint a vörös fonál vonul végig a fönséges, vigasztaló és megnyugtató isteni útmutatás, *hogy egyéni életünkkel, a parancsolatok megtartásával kell törekednünk az örökélet boldogságát kiérdemelnünk.*

Itt a Szentsír előtt mindezt átgondolva, mélységes hálát rebegtek ajkaink az Úr Jézusnak azért a végtelen nagy kegyelemért, hogy katolikusok lehetünk és igaz fájdalommal, nagy szeretettel imádkoztunk szegény tévelygő testvéreinkért, hogy elnyervén az igaz hit és tisztánlátás kegyelmét, végre megértsek, hogy Szent Pál apostol szavai: „Ha maga az Úr Angyala jönne közéték és más hirdetne, mint ami az evangéliumban van, átkozott legyen a neve, házaitokba be ne fogadjátok és még csak ne is köszönjetez neki“ — egyenesen órájuk vonatkoznak.

Íme! Mily gazdag kegyelmek áradtak ismét lelkünkbe, melyek szent hitünket, reményünket és szeretetünket táplálták és erősítették. Mindnyájan úgy éreztük, hogy ha a Szentföldön más egyebet nem is találhatnánk, csupán Jézusnak a Szentsíráját, hát csupán ezért az egy sírért is érdemes lenne ide elzarándokolni, hogy átélhessük ezeket a felejthetetlen, kegyelmekben gazdag perceket, melyek kitörölhetetlen mély nyomokat szántanak minden igaz zarándok lelkébe.

Isten különös kegyelméből már négyszer zarándokoltam végig a Szentföldön, de mindig a Szentsír fogta meg szívemet, lelkemet legjobban. Szent megrendüléssel imádkoztam az Olajfák-hegyén, a Getszemáni-kert Krisztus-vértől ázott szikláján és a mennybemenetel színhelyén, a Via Dolorosán és a Golgothán; ismételten végig jártam az Apostoli hitvallás és a rózsafüzér nagy titkainak szent helyeit, de végül is mindig, a Szentsírhoz tértem vissza elmélkedni és imádkozni. A hivatalos napi Program előtt vagy után, amikor csak lehetett, napjában többször is fölkerestük a Szentsírt, melyet csak többszöri látogatás után tudunk alaposabban szemügyre venni, mert az első bevonulás lenyűgöző lelki benyomásai oly megrendítő hatással vannak az emberre, hogy teljesen képtelen a tárgyilagos szemlélődésre. A helyzet csak akkor állott teljesen tisztán előttünk, mikor ala-

posan megszemléltünk mindent és, hogy úgy mondjam, apróra megfigyeltük a Szentsír-bazilikának egész életét.

Megütődik, sőt egyenesen megbotránkozik az ember, mikor a reggeli órákban a bazilikába lépve hallja azt az éktelen, artikulátlan üvöltésszerű ordítást. Mikor először hallottam ezt, hát szinte fölháborodottan siettem a zaj irányába, és azonnal rá is akadtam a sátorszerű, libegő színes kendőkkel teleaggatott kopt sátorra, melyet szorosán a Szentsír-kápolna hátulso falához támasztottak neki. Itt kiabáltak és ordítottak teli tüdőből a piszkos, fekete arcú, duzzadt ajkú, fekete taláros, „kopt papok“ és akkor sem hallgattak el, amikor a Szentsírban megkezdődött a Ferences barátok $\frac{1}{2}$ 7 órás énekes nagymiséje, melyet a Szentföld jótevőieért mutatnak be mindennap. A jó barátok azután úgy szoktak segíteni a bajon, hogy teljes fortissimóval szállaltatják meg a Szentsírtól nem messze fekvő orgonájukat, mely azután mégis csak jobban bírja tüdővel, mint ez a szájalmas, unszinpatikus szakadár népség. Kezdetben mindnyájunkat bántott ez a méltatlan üvöltés ezen a szent helyen és legjobban szeretjük volna a templomból kivezetni a csendzavarókat, de azután mikor elmélyedtünk a szentmise hallgatásába, a Jézus sírjából kiáradó nagy szeretet a fölháborodást a legmélyebb és legőszintébb szájalom érzésévé formálta át. De a szakadár örmények, különösen pedig a görögök iránt, kikkel a Szentsír birtokában is osztozkodnunk kell, már nehezebben tudtunk fölmelegedni, mert náluk nemcsak a szakadár mivoltuk, hanem a latinok iránt tanúsított leggonoszabb gyűlöletük és rosszindulatú, a tettelegességig vetemedő durvaságuk és bectelen akna-munkájuk is súlyosan latba esik; nem is említve azt a szégyenteljes üzérkedést, melyre még a Megváltó Szentsírját is kihasználják, az egész kereszténység szégyenére és kompromittálására.

Az Angyalok-kápolnájának csaknem méter vastag falán, jobbról és balról egy-egy ovális, lefelé lejtő nagy nyílás van, mely a legnagyobb ravaszsággal kieszelt, eredeti szakadár görög találmány, hogy a nagyhét szombatját minél jövedelmezőbbé tehesék. Tudnunk kell ugyanis hogy a görög-húsvét idejében, az orosz és görög zarándokok tízezrei özönlöttek a Szentvárosba, kiket azután a pópák igyekeztek is minden módon kihasználni, oly annyira, hogy még a kegytárgyaik megszentelé-

sét sem végezték és végzik el ingyen. De a leggyalázatosabb visszaélést a nagyszombati „szent tűz“ megjelenése alkalmával követték el. Azt hirdetik ugyanis, hogy ekkor az égből tűz száll le a pátriárka könyörgésére és boldog lehet az, ki minél hamarabb gyűjthata meg a gyertyáját ennél a „szent tűz“-nél, melyet a pátriárka az egyik ovális nyíláson keresztül nyújt ki a hívőknek.

Már előtte való nap, óriási tömegek töltik meg a Szentsír-templomnak minden zegét zugát, és ott is éjjeleznek, hogy másnapra lehetőleg jó helyet biztosítsanak maguknak a Szentsír-kápolna mellett. Szemtanuktól hallottam, hogy ilyenkor fül-siketítő vásári lárma tombol Jézus sírja körül. A frissítőket és élelmiszereket árulók kiabálásaiba, belevegyülnek a rendet fentartó török korbácsok csattogásai és az ütést szenvedettek fájdalom-ordításai. Még a rotunda karzatai is tömve vannak emberekkel, honnét hosszú zsinegeken eresztik le a gyertyacsomókat, hogy mihamarább meggyújthassák azokat. Valóságos orgiák ezek, melyek tetőpontjukat akkor érik el, mikor a görög pátriárka fényes körmenetben bevonul a Szentsírhoz, hogy lekönyöröge a tüzet az égből.

A tömeg ettől a pillanattól kezdve, néma csendben várja, hogy mikor jelenik meg a szent tűz és amikor az ovális nyílásban végre megjelenik az égő gyertya, ezer és ezer kéz nyújtja előre a gyertyáját, hogy azt meggyújthassa. Gyertyáról-gyertyára terjed a „szent tűz“ és nemsokára mint egy tűztenger, hullámozik az egész templomban a sok gyertyaláng, melyet fehér inges gyors futárok visznek ki azonnal a városba és a közeli falvakba is, persze nem ingyen ezt sem. Még a múlt század második felében is több száz véres hulla feküdt egy ilyen „szent tűz“ ünnep után a Szentsír körül, kiket vagy a tömeg csizmája, vagy a török katonaság szuronyai terítettek le. Nagy megnyugvással hallottam, hogy az angolok már igen szűk keretek közé szorították ezt a babonás világámítást, az egész kultúrvilág nagy örömeire és a pópák nagy bánatára.

A görögök egészen tervszerűen kaparintották magukhoz azokat a szenthelyeket is, melyek régebben teljesen a katolikusok tulajdonát képezték; különösen a francia forradalmat követő napóleoni háborúk idejét használták ki az oroszoktól erősen támogatott görögök, hogy minél több jogot csikarjanak

ki maguknak a szent helyeken. Még attól sem riadtak vissza, hogy 1808-ban fölgyútsák a templomot, csakhogy az addig, kizárólagosan a Ferencesek tulajdonát képezett Szentsír-kápolnát, a rotundával együtt birtokba vehessék. Ez az ármányos ter-
vük, a katolikusok nemtörődömsége következtében sikerrel is járt, mert a szultántól kieszközltek azt a jogot, hogy a tűz okozta károkat kizárólagosan ők egyedül hozhassák helyre. Akkor építették újra a Szentsír-kápolnát és a rotunda nagy kupoláját, de oly silány módon, hogy az már 1869-ben újra beomlással fenyegetett. Ekkor az oroszok és a franciák közösen teiek föl azt a vaskupolát, mely még ma is ott éktelenkedik a rotunda fölött a festékrétegeknek lelógó cafatjaival, mely bizony egy cseppet sem méltó a hely nagy szentségéhez. Maga a Szentsír-kápolna is ízléstelen, hagymakupolás, oroszos bárók építmény, teleakasztva silány festményekkel, díszekkel és az olajmészesek megszámlálhatlan soraival. A Szentsír-kápolnába belépve, előbb az Angyalok-kápolnájába jutunk, melynek közepén egy alacsony oszlopon, asztal módjára van elhelyezve, a sírtól elhengerített kőnek keretbe foglalt, mintegy $\frac{1}{2}$ négyszög-méter nagyságú darabja. A kis-szoba nagyságú kápolnából, alacsony, boltíves fehér márvánnyal burkolt“ nyíláson át jutotunk a Szentsírhoz, mely padszerűen támaszkodik a fehérmárvány lapokkal bélelt kis helyiségnek északi falához. A sírt is fehér márványlap borítja, de azért itt-ott be lehet látni a természetes sziklavályúba, melyben az Úr Jézus szent teste nyugodott. Az egyik török pasa el akarta vitetni saját palotája számára a Jézus sírját fedő fehér márványlapot, de a bátor lelkű ragúzai barát Páter Bonifác megneszelte a rablási szándékot és kalapáccsal rávágott a lapra, amely végig repedt, úgy mint azt ma is láthatjuk; a megrepedt márványlapot a pasa azután nem bántotta.

A Szentsír-bazilika többi szentélyeiről külön fejezetben emlékezem meg, de már az eddig elmondottakból is kitűnik, hogy nagyot tévedne az, ki ezt a bazilikát a megszokott európai fogalmak szerint képzelné el. A görögök kapzsisága erő-
sűn megcsönkította a katolikusok ősi jogait ebben az ősi bazilikában is, de mind ez a sok borzasztóság és sérelem hála Istennek nem zavarta meg első bevonulásunk főlemelő áhítatát, és így leírhatlan mély benyomásokkal lelkünkben tértünk

vissza a Casa-Novába, a Ferencesek pompás zarándok házába, mert az ostromállapot következtében, este 7 órán túl még az utcára sem volt szabad kimenni senkinek.

De nem panaszkodtunk e miatt még csak egy szóval sem, mert nem akartunk háládatlanok lenni, hiszen alig néhány nappal ezelőtt még úgy volt, hogy talán be sem juthatunk Júdea földjére. Alkalmazkodtunk tehát a viszonyokhoz és jókorább vacsoráltunk, hogy annál több időt tölthessünk esténként a Casa-Nova pompás tető-teraszán. Vidám hangulatban fogyasztottuk el első jeruzsálemi vacsoránkat a boltíves freskókkal díszített nagy ebédlőben, apró magyar zászlókkal díszített hosszú asztalunknál. Nem mulaszthatom el, hogy föl ne jegyezzem ide azt a jellemző kis epizódot, mely ez első estén itt az étteremben történt, mikor ott gyülekeztünk. Ugyanis, ugyanakkor jött be a franciáknak is egy nagy zarándokcsoportja, kik azonnal helyet foglaltak és meglehetősen hangos társalgásba kezdtek, úgyhogy mikor a szokásos asztali imánkat akartuk végezni, ismételten és ugyancsak erőteljesen kellett csengetni a poháron, míg végre észrevették magukat és elcsendesedtek, míg mi imádkoztunk. A példa használt, mert másnap már az ebédnél tapasztaltuk, hogy a hangos közös ima szép szokását ők is átvették tőlünk. De a lecke és példaadás még nem fejeződött be mára, hanem folytatódott vacsora után, a lapos fedélsétányon, hol minden este a rózsafüzér ájlatosságát végeztük. Francia testvéreink egy részét már fönt találtuk a tetőn, amint csoportokba verődve társalogtak a szép holdvilágos estén. Mi szép csendesen félrevonultunk az egyik sarokba és ott, élünkön az érsekünkkel és a főhercegasszonnyal letérdeltünk, hogy lelkivezetőnkkel a rózsafüzért elimádkozzuk. Mély áhítatunkban csak később vettük észre, hogy a franciák közül is igen sokan csoportosultak körénk, rózsafüzérrel a kezükben és szép csendesen ők is imádkoztak, sőt mi több, ott maradtak akkor is, mikor a mi jó Feichtinger atyánk belefogott a ma különösen szívhez szóló remek beszédének az elmondásába, pedig hát bizony abból egy árva szót sem értettek, de bizonyára megértették átszellemült arcának kifejező játékát, lelkének szemeiben csillogó tüzes lángolását, az ezüstös holdvilágnak könnyeinken megtörő csillanását, és épültek rajta, mert máskülönben nem jöttek volna oda másnap is és mindig, amikor csak tehették.

Ó, be szép esték is voltak ezek; a ragyogó holdvilág szelíd fényében csillogott körülöttünk Jeruzsálem egész házrengetege, melyből hatalmasan domborodott ki a Szentsír-bazilika gömbölyű kupolája; a sziklamecset mögött az Olajfák-hegyének lágy körvonalait láttuk, kissé távolabb pedig a Sion-hegyi Dormitió karsú tornya fénylett felénk. Mutogatták és magyarázták egymásnak a zarándokok: ott van a Getszemáni kert, ott ítélték Jézust halálra, ott a Via Dolorosa, ott ment Jézus a Mennybe, ott van Betlehem, ott a Holt-tenger stb. Csodálatos kép! Csodálatos szent hangulat! Felejthetlen mély benyomás! Jézus jeruzsálemi szenvedéseinek egész színtere előttünk állott. Mindent egyszerre akartunk magunkba szívni, de nem lehetett, mert lelkünk és szívünk már csordultig volt a mai napnak mély benyomásaival. Még egy futó pillantás az isteni tragédia nagy és misztikus színterére és azután aludni tértünk, hogy erőt gyűjtsünk a másnapi benyomások befogadására. Boldog álomra hajtottuk fejünket az ősi Szentváros csendes falai között.

A Szentsír-bazilika.

Az Úr Jézus kereszthalála és dicsőséges föltámadása óta, a Szentsír lett nemcsak Jeruzsálemnek, hanem az egész világnak is a központja, illő tehát, hogy kissé bővebben emlékezzünk meg arról a bazilikáról, mely magában foglalja szent hitünk drága zálogát, azt a sziklasírt, melyben az isteni Megváltó szent teste pihent és amelyből ezerkilencszáz évvel ezelőtt dicsőségesen föltámadott. A szentföldi zarándok ezt a bazilikát keresi föl leggyakrabban, már jókor reggel itt hallgat szentmisét, itt járul a szentáldozáshoz, idehozza összevásárolt kegytárgyait, hogy azokat a Szentsírhez, a Golgotha sziklájához érintse és azután megáldassa, ide lép be először, mikor Jeruzsálembe érkezik és mielőtt a Szentvárosból távozna, ide jön el utoljára búcsúzkodni.

Nagyot csalódna az, ki a Szentsír-bazilikát, egy nagy téren álló, fényes, művészi építménynek képzelné, mint pl. a milánói dómot vagy a páduai Szent Antal-bazilikát, égbenyúló

hatalmas tornyokkal és díszes kupolákkal. Mindezt hiába keressük, mert amilyen szerény és szegényes volt Jézus egész élete, olyan ütött-kopott, dísztelen falak között húzódik meg a Golgotha alatt a Szentsírja is. Régi, durva kövekből épült lapostetejű házak és magas kőfalak tömkelegébe van beékelve a bazilika, úgyhogy kívülről, csak éppen a bejáratnál lehet látni a falait és mai formájában belseje sem egyéb, mint nagy, zűrzavaros labirintus, minden egységes stíl nélkül, sötét, sikátorszerű folyosókkal, itt-ott kisebb-nagyobb terekkel és az ezekből nyíló kápolnákkal és más sötét zugokkal.

És mégis az isteni Gondviselés örködött a századok folyamán a Golgotha és a Szentsír fölött és nem engedte, hogy e szentemlékű helyek az enyészet és a feledés tengerébe merüljenek. Úgy látszik, hogy ez a bölcs Gondviselés a világ végezetéig fönt akarja tartani mindezeket az emberiség számára, mert nem egy ízben éppen a pogányok és mohammedánok őrizték meg számunkra, sőt az ismételten rombadöntött bazilikát kétízben is az egyiptomi uralkodók építették újból föl, valószínűleg keresztény születésű édesanyjuk kérésére. A hagyományokból, valamint Origenes, Szent Jeromos és Eusebius följegyzéseiből tudjuk, hogy már az első századokban, nagy és népes zarándoklatok indultak meg a Golgothához és a Szentsírhoz és ilyen módon apáról-fiúra szállt a szent helyek tisztelete és emlékük megőrzése.

Az első vihar akkor sepert végig Jeruzsálem drága szent emlékein, mikor 70-ben Kr. után *Titus* seregei bevonultak a városba; a keresztények ekkor a Jordánon túlra menekültek, de mikor a nagy harcok elmúltak, ismét visszajöttek és a Sion-hegyén telepedtek le, hol a pogány rómaiak nem bántották ugyan őket, de a szent helyek kultuszát, mely ismét igen nagy méreteket öltött, nagyon rossz szemmel nézték, olyannyira, hogy Hadrián császár 132-ben a legradikálisabb módon iparkodott annak egyszer s mindenkorra végetvetni. A Golgothát és a Szentsírt kötörmelékkal temettette be, majd az ily módon nivelált, többszáz méter hosszú terrasza földet hordatott, melyet kőfallal vétetett körül és azon Juppiternek, Vénusznak és más pogány isteneknek emelt berkeket és szentélyeket.

Ha az isteni Gondviselés a pogány kezek által nem rejtette volna a föld mélyébe a Szentsírt és a Golgothát, talán

ma már a helyüket sem tudnánk pontosan megállapítani, mert a keresztényüldözések szörnyű századaiban bizonyára teljesen elpusztították volna azokat, míg így, 200 éven át békésen és sértetlenül pihentek e szent helyek a törmelékek alatt és várták a jobb idők fölvirradását, melyek Nagy Konstantin császár trónraléptével be is következtek.

A nagy császárnőt, a később szentté lett Ilonát, már 325-ben, alig két évvel fiának trónralépte után, a Szentföldre hajtották vágyai és nem is nyugodott addig, míg napfényre nem hozta ismét a Szentsírt és a Golgothát. Jeruzsálem helyőrségét a város és környék keresztényei támogatták, hogy mihamarább elhordhassák a több méter magas törmelékeket, melyek alól nemcsak a Golgotha és a Szentsír kerültek teljes eredeti formájukban napfényre, hanem a Golgotha tövében, egy mély ciszternában megtalálták az Úr Jézus és a két lator keresztjeit is, a kivégzésnél használt szerszámok és eszközökkel együtt, sőt előkerült Jézus töviskoronája is, hová a zsidók a keresztrefeszítés után ezeket a nekünk drága ereklyéket beledobálták. A fölfedezés hírére Konstantin császár, Jeruzsálem akkori püspökéhez, Makárhoz intézett levelében elrendelte, hogy: „a világ legcsodálatosabb helyéhez méltó emlékművet kell emelni a szent helyen“. Ennek a parancsnak azután úgy tettek eleget, hogy a Szentsírt lehasították a Golgotha lejtjéről, olymódon, hogy a Szentsírt középpontnak tekintve, egy 10 méteres sugárral árkot vontak körülötte és azután ebben a 20 méteres átmérőjű körben a sziklát egészen a sír aljának szintjéig vízszintesre faragták, hogy föléje díszes mauzóleumszerű, kupolás épületet emelhessenek, melyet Anasfasis-nak vagyis a Föltámadásnak neveztek. A ciszterna fölé pedig, melyben a keresztet megtalálták, „*Martyreon*“ nevű díszes, négy oszlopsoros bazilikát építettek. A Golgothát azonban nem tudták a bazilika fedele alá hozni, de azért sajnos azt is négyszögletesre faragták körül, majd szép lépcsőket vezettek föl négyszögletes lapos síkjára, és azt szép ezüst ráccsal vették körül, mint mindezt 333-ban a Szentföldön járt bordeauxi francia zarándok leírásából, valamint Eusebiusnak Konstantin életéről írt művéből tudjuk.

Kétségtelen, hogy a leírás szerint gyönyörű szépek lehetnek ezek a márvánnyal, arannyal és ezüsttel ékesített épületek,

de az emberiség örök kára marad, hogy e drága szent helyeket nem a maguk eredeti formájában őrizték meg. Kár volt minden szikladarabért, melyet a Golgotha és a Szentsír közvetlen környékéről lefaragtak, mert legméltóbb emlék mégis csak az lett volna, ha e szent helyeket hatalmas fallal vették volna körül, melyen belül azután úgy gondoskodtak volna azok konzerválásáról, hogy eredeti fekvésük jellegét teljesen megtartsák. Hogy e szent helyeket igen sok zarándok látogatta, azt bizonyítja *Antonin* piacenzai zarándoknak a VI. századból származó leírása, ki a Szentsír mauzóleumában, töméntelen sok arany és ezüstitárgyat, karkötőket, hajcsattokat, gyűrűket, drágakövekkel kirakott császári koronákat látott fölakasztva és még a sírűreg elzárására szolgált hatalmas malomkő is tele volt akasztva drágaköves ékszerekkel; a sír előtt pedig díszes oltárt látott.

Csaknem három évszázadon át ragyogott ily méltó pompában az isten-tragédiának a színtere, melyet 614-ben *Chosroes* perzsa király dúlí széjjel barbár kezekkel. Mivel a perzsák Jeruzsálem püspökét is fogságba hurcolták, két év múlva *Modes-tus*, a Theodosius-kolostor apátja fogott hozzá a romok eltakarításához. Persze arra nem volt képes, hogy ismét mindent régi fényében építhessen föl, hanem csak külön kis kápolnákat vagy templomokat emeltetett a régi fal maradványok fölhasználásával, így keletkezett a Szentsír fölött egy kis Szentsír-templom a Golgotha szikláján és a szent kereszt megtalálása helyén egy-egy kis kápolna, a megkenetés köve fölött egy Szűz Máriának szentelt templom, lent a föld alatt pedig Szent Ilona-temploma, melyekhez később a IX. és X. században még több kisebb kápolna is épült azokon a helyeken, melyek addig csak nyílt oszlopsorokkal voltak megjelölve Jézus sírja körül. Akkor épült „A Feltámadt megjelenése a Szent Anya előtt“ nevezetű templom, mely ma, a Szentsír-bazilikában közvetlenül a rotunda mellett a Ferencesek tulajdona.

Négyszáz éven át látogatták ismét a zarándokok ezeket a szenthelyeket, de a X. század végén, amikor Palesztina az egyiptomi kalifák uralma alá került, újabb viharfelhők tornyosultak fölöttük.

A legbarbárabb pusztítást *Hakim-Bi-Amr-Allah*, a külön-külön kalifa, a drúzok szektájának alapítója idézte elő, mikor 1010-

ben elrendelte az összes keresztény templomok lerombolását, de a parancs végrehajtása után azonnal ismét megengedte azok fölépítését. Bár igen sok zarándok jött le ekkor a Szentföldre és úgy-ahogy helyre is állították a lerombolt szentélyeket, de a barbárság szörnyű pusztításait persze nem tudták pótolni, miért is csaknem egy teljes évszázadon át állottak ilyen árván és dísztelenül Palesztina szentélyei, melyeknek helyreállítását a kereszteslovagokra várt.

A keresztesvitézek rendkívüli véres harcok után, 1099. július 16-án vonultak be a Szentvárosba, hol sírva és zsolttárok zengése mellett zarándokolták végig a szent helyeket. Ekkor érlelődött meg bennük a szent elhatározás, hogy a lerombolt templomokat újraépítik és hogy a Szentsír és a Golgotha körüli szent helyeket a nyugati kultúra minden tudásával és művészetével, egyetlen nagy bazilikában fogják egyesíteni. A nagy munkát *Jourdin* francia mesterre bízták, ki azt 1140-ben kezdte meg és kilenc év alatt kész is lett vele. A templom belső díszítését, a falak burkolását és a mozaikrakást pedig 1168-ban fejezték be.

A bazilika építői a legnagyobb hozzáértéssel és művészettel oldották meg a nehéz feladatot oly módon, hogy a rég megjelölt szent helyekéi eredeti formájukban törekedtek megőrizni, még a szimmetria rovására is. Ma is látjuk pld., hogy a kereszt-hajó déli fele valamivel hosszabb, mint az északi és ez azért van így, mert meg akarták kímélni Szűz Mária ősi hét boltívét, melyek Konstantin idejében a Szentsír-mauzóleum és a Martyreon-bazilika közötti nyílt udvart szegélyezték. Sikerült megtartaniuk a régi, szép, tornyos, aranyozott, ezüstpikkelyes lemezekkel borított Szentsír-kápolnát is, melynek csúcsán, a föltámadt Krisztus vert ezüst szobra díszelgett. A Szentsír körüli nagy rotundát karcsú oszlopsor vette körül és egy grandiózus diadalív kapcsolta össze a főhajóval, melynek másik végében félköralakú, díszes, árkádos kórus állott, alatta három kápolnával (Longinusé, ki Jézust a lándzsával átdöfte, de azután megtért, sőt szent is lett, azután a „ruhaelosztás“ és „a gúnyolás kápolnája“), melyek ma is megvannak a Golgotha tövében.

Akkoriban az egész templom szép tágas, áttekinthető volt, melyről az egykori zarándokok a legnagyobb elragadtatással emlékeznek meg, és nem győzik dicsérni szép festményeit, mo-

zaik műveit, valamint szürke márvánnyal borított fényes falait és másfélméter vastag „tömérdek“ oszlopait.

Abban az időben különös tiszteletben tartották még a jeruzsálemi királyok sírjait, kik trónralépésük alkalmával nem arany, hanem töviskoronát tettek fejükre s kik mindnyájan a Golgotha tövében akartak megpihenni. Az egész művelt és keresztény világ a legnagyobb hálával tartozik a keresztes lovagoknak, kik éppen a legkritikusabb időben foglalták közös fedél alá Jézus szent sírját és a Golgotát, hogy megmentse az enyészettől.

Immár közel nyolc évszázad óta áll ez az ősi bazilika, mely a századok folyamán bár néhányszor sürgős javításokat igényelt, de még ma is úgy van, ahogyan azt alkotóik megépítették és ha a kultúra nagy szégyenére és az igaz keresztények nagy bánatára a görög szakadárok el nem csúfították volna, még ma is teljes díszében ragyoghatna. Ugyanis 1808-ban szándékos tűzvészt idéztek elő és ekkor nemcsak azt a barbárságot követték el, hogy a templom főhajóját körülfalazták és ilyen módon a templom egész perspektíváját tönkretették, hanem méltatlan kezekkel hozzányúltak Jézus sírjához és a szép, nemesstíliú rotundához is, melynek karcsú oszlopsor koszorúját is otromba vastag falazott pillérek gyomrába tüntették el. Jellemző az is a szakadárokra, hogy a legnagyobb kéjjel pusztították el Bouillon Gottfried és Balduin királyok síremlékeit, valamint az összes latin feliratokat a templomban, hogy a gyűlölt latin uralom nyomait is eltüntetve, ezáltal is kevesbbítsék a latinok ősi jogait igazoló bizonyítékokat. A bazilika ősi tornyának két felső emeletét, a nagy kereszttel együtt még a pogányok dobatták le, úgyhogy most siralmasan, csonkán emelkedik a templom bejáratától balra levő görög kápolnák fölé, mert az örökös viszály és főleg a görögök féltékenysége még ma sem engedi fölépíteni a tornyot, bár nincs kizárva, hogy nem sokára mégis csak rá fog kerülni a sor, mert amikor 1932 novemberében lent jártam Jeruzsálemben, láttam, hogy a görögök kórus-kupoláján és a templom belsejében is nagyszabású átalakítási munkálatok voltak folyamatban. Örömmel tapasztaltam, hogy makacs ellentállásukból már mégis csak engedtek valamit, mert a Ferencsek is oly helyeken végeztek átalakítási és javítási munkálatokat, melyekről azelőtt a görögök még csak hallani sem akar-

lak sőt többízben, azokat még erőszakosan is megakadályozták. A templom előterén oszlopcsonkok mutatják, hogy a keresztések idejében szép oszlopcsonkok vette körül a teret, melyen különösen a XVI. században nem egy Ferences barát szenvedett vértanúhalált és Portugál Máriát, Szent Ferenc harmadrendi testvért is itt feszítették keresztre és égették meg. De még az újabb korokban is játszódtak le véres események a téren, mint pld. 1901. november 4-én a görög szerzetesek rávetették magukat a templomból kijövő Ferencesekre és mintegy 15 barátot többé-kevésbé súlyosan megsebesítettek.

Mielőtt belépünk a bazilikába, tudnunk kell, hogy ott a leglehetőlenebb jogviszonyok uralkodnak. A görögök ugyanis értették a módját annak, hogy minél nagyobb részt kaparintsanak magukhoz a latinok rovására, kiknek már sokkal kevesebb terület van tulajdonukban; a szakadár szíreknek, örményeknek és koptoknak szintén vannak birtokaik a templomban, melynek egyes területei közös, vagyis semleges részeket alkotnak. Ilyen körülmények között igazán nem lehet csodálkozni rajta, hogy az örökös viszályok napirenden vannak és, hogy a Szent-sír-templomában nélkülöznünk kell azt az áhítatos és fönséges csendet, mely olyan jól esik a hívő léleknek, mikor az élet zajos forgatagából belép egy templomba. Talán sehol a világon nem jut oly élesen kifejezésre a keresztények egyenetlenkedése, mint éppen itt Krisztus sírja körül, ki pedig oly sokszor hirdette, hogy szeressük egymást és legyünk egyek. Ezért keli a kereszténység nagy szégyenére mohammedán őrségnek felügyelni arra, hogy a keresztények hajba ne kapjanak, pedig hát még elképzelni is bizar dolog lenne, hogy bármely mohammedán mecsetben vagy pláne az általuk szentnek tartott mekkai Kába kőnél, keresztény őrség tartsa főt a rendet; és valóban lealázó, hogy ennek fordítottját el sem kell képzelnünk, mert mint szomorú, megalázó és szégyenteljes valóság tárul a szemeink elé az egész kereszténységnek e legszentebb emlékü templomában. Persze azt mondanom sem kell, hogy az még soha nem fordult elő, hogy a Ferencesek kezdtek volna a viszályt, mert ők mindig csak a védelemre szorítkoztak. Amikor először hallottam, hogy a Ferences barátok minden reggel busás baksist kénytelenek fizetni az őrségnek, hogy a templom kapuját ki nyissák, hát valóban ökölbe szorultak a kezeim. Az egész do-

logban pedig a legszomorúbb az, hogy mindennek legnagyobb-részt mi magunk vagyunk az okai, mert ha 1809-ben jobban résen lettünk volna, ma egészen más lenne itten a helyzet, mégpedig nemcsak a Szentsír-bazilikában, hanem az egész Szentföldön is. Szépen és találóan írja Keppler, rottenburgi püspök, hogy a Szentsír-bazilika a széthúzó kereszténységnek monumentális emlékműve, kőbe faragott panaszkodás, kőbe fagyott fájdalomkitörés, de egyúttal hatalmas könyörgő felkiáltás is: „adveniat Regnum Tuum“. Vágyakozás az egy akol és egy nyáj után, mikor majd az egész kereszténység egy hittel, egy szívvel és egy lélekkel fog egyetlen Pásztorának keresztjéhez és sírjához sereglenni! Ó boldog idők, mikor virradtok az emberiségre?

Mivel most már nagy vonalakban megismerkedtünk a bazilika keletkezésének történetével, járjuk be annak minden részét, hogy annál nagyobb lelkiösszeszedettséggel vehessünk majd részt a barátoknak, mindennap délután 4 órakor megtartani szokott tömjénillatos hódoló és engesztelő körmenetén, melyet immár 700 év óta soha el nem mulasztottak. Kezdjük meg, a szemlélődést mindjárt az előtéren, melynek nyugati oldalát, még a IX. században épült három kápolna magas kőfala szegélyezi, nevezetesen a Szent Jakab, Szent János és a 40 vértanú kápolnája; a keleti oldalfalon látható három ajtó közül az egyik a Szent Ábrahám görög kolostorba, a másik a Szent János örmény kápolnába, a harmadik pedig a koptok Szent Mihály-kápolnájába vezet, honét a kopt kolostorba lehet feljutni, mely közvetlenül a Golgotha oltárai mögött van, a hol régen a Szentsírt őrző barátoknak volt a kis zárdájuk, míg csak ki nem verték őket onét. Az előteret tehát, amint látjuk, teljesen a szakadárak foglalták le maguknak és nekünk csupán a Golgothának régi előcsarnoka maradt meg, melynek kiugró kis épületébe 12 régi kőlépcső vezet föl. A kereszteslovagoknak kiverése után, sikerült a barátoknak ezt az előcsarnokot oly módon megmeníteniük, hogy a Golgotha felől befalzták és az így nyert kis helyiséget kápolnává alakították át. A fájdalmas Szent Szűznek és Szent Jánosnak szentelt kis kápolnából, hol a barátok mindennap mondanak szentmisét, egy vasrácsos ablakon át a Golgotha oltáiraire lehet látni. E kápolna alatt van a görögöknek

egy kis imahelyük, melyet „az egyiptomi Szent Máriának“ szenteltek, ki a IV. század végén mint bűnös nő jött ide Alexandriából, de ahányszor csak be akart menni a Szentsír-templomába, egy láthatatlan kéz mindig visszaszította. Bűnbánóan térdelt le a Szent Szűz képe elé és másnap a Jordánon túli lakatlan vidékre költözött, hol 48 évi szigorú remete élet után halt meg. Az előtér harmadik oldala szintén magas falakkal van határolva, úgyhogy teljesen zárt udvar benyomását kelti, melyben mindig a legszínesebb érdekes élet zajlik; mindig látni itt érdekes alakokat, kik ellepik a Frank-kápolna festői lépcsőzetét, vagy kisebb csoportokban, a falak tövében kuporodnak. Persze nem hiányzanak a levelezőlap és kegytárgyárusok sem, na meg a szerencsétlen vakkoldusok jellegzetes alakjai, kik valóban szánalmas benyomást gyakorolnak az emberre, amint előrenyújtott kezeikkel alamizsnáért könyörögnek; a színes kaftános, vörösfezes arabok, a turbános törökök, a kontyos hajjú, fekete taláros görög papok, a ráncosképű, szemüveges, szélesajkú kopt papok, cilinderszerű s a tetején tányéros fővegükben, tarka összevisszaságban sűrögnek-forognak a téren úgy, hogy jól esik az embernek, mikor feltűnik néhány nagyszakállas, kordás barát is, mezítlábosan szandálban. Közben ájtatos zarándokok vonulnak végig a téren, vagy egy turista társaság jelenik meg a nagyhangú ciceronékkal. Állandóan nagy itten a forgalom, mert jókor reggeltől, este 6 óráig van nyitva a templom; a kékeszöld patinás oszlopokon nyugvó csúcsíves kapunál, bizony sokszor igen nagy a tolongás, mert a vámot szedő törökök, már régen befalazták a második kaput, úgyhogy az egész forgalom most ezen az egyetlen kapun zajlik le.

A legfinomabb kőfaragványokkal díszített bejárat, bizony már nagyon kopott állapotban van; néhány évvel ezelőtt még látható volt a két kapunak homlokléce, melyek közül az egyik Jézus életéből voltak jelenetek kifaragva, míg a másikon, teljesen profán tárgyú díszek, virágok, lombos ágak, centaurok, madarak és állatok; egészen bizonyos, hogy ezt a profán tárgyú kőlécet nem a keresztes vitézek, hanem talán valamilyik műgyűjtő jeruzsálemi pasa tétette oda a réginek a helyére. Még a török uralom alatt történt, hogy a baloldali, rendkívül finoman faragott relief képből, mely Lázár föltámasztását, Jé-

zus bevonulását Jeruzsálembé és az utolsó vacsorát ábrázolta, valaki egy nagy darabot kitört a virágvasárnapot ábrázoló képből, melyet azután csak nagy sokára találtak meg egy mohamedán lakásán, de nem tették vissza a helyére, hanem elvitték Parisba, hol ma is őrzik a Louvreban.

A templomba lépve, már ismerősként üdvözljük a megkenetés követét, mely a latinok, örmények, görögök és koptok közös tulajdona. Ezen a helyen állott régen Szűz Mária temploma, melyet a keresztetek bontottak le, hogy a tervezett bazilikának bejáratához helyet nyerjenek. A megkenetés követől balra, mintegy 10—15 lépésnyire, vashálóval körülvelt nagy kerek kő jelöli azt a helyet, hol a három Mária állót, mikor a szent Testet illatos olajokkal megkenték; ez a sarok az Örményeké, de a koptoknak is van itt egy kis kápolnájuk.

A bejáratától jobbra, a Golgothára vezetnek föl nagy kőlépcsők, de hagyjuk ennek megtekintését legutoljára és köveszük most is azt az utat, melyen legelőször bevonultunk a Szentsírnái tett hódolásunk alkalmával. A Szentsírt körülvevő rotundának, két emeletnyi, árkádos körfolyosói birtokában, ismét a szakadárokkal kell osztozkodnunk. A Szentsír-kápolna mögött van a szíreknek egy kis kápolnájuk, melyből Arimathiai József sírjához lehet lemenni, bár arra nincsenek bizonyítékok, hogy valóban itt van eltemetve, de az ugyanitt talált ossariumok és sziklasírok is megdönthetlenül tanúskodnak a Golgotha és a Szentsír valódisága mellett, vagyis arról, hogy a harmadik körfal építése előtt, a Golgotha valóban a város falain kívül esett, mert a városban nem volt szabad temetkezni. A szír kápolnán kívül, az örményeknek egy, a koptoknak pedig két kis helyisége van itten, míg a többi mind a görögöké.

A rotundának északkeleti negyedében, két hatalmas pillér között jutunk a kereszthajó északi szárába, mely teljes egészében római katolikus tulajdon; mindössze mintegy 14 méter hosszú és 10 méter széles ez a terület, melyet „Szent Mária Magdolna-kápolna“-nak neveznek, mert a hagyomány szerint itt találkozott az» üres sírtól távozó Mária Magdolna Jézussal, mint azt János evangélista följegyezte: „Mária pedig kint áll a sírboltnál sírva. Amint így sírdogála odahajolván, bepillant a sírboltba és láta két angyalt fehér ruhában ülni, egyiket fejtől, másikat lábtól, ahol Jézus teste feküdt vala. Mondák neki azok:

Asszony mit sírsz? Feleié neki: Mert elvitték uramat és nem tudom hová tették őt. Ezeket mondva, hátrafordula és látá Jézust ott állani és nem tudta, hogy Jézus. Monda neki Jézus: Asszony mit sírsz? kit keresel? Amaz vélvén, hogy a kertész az, monda neki: Uram, ha te vitted el őt mond meg nekem hová tetted és én elviszem őt. Megszólítá őt Jézus: Mária! Megfordulván amaz feleié neki: Mester! Monda neki Jézus: ne illess engem, még nem mentem föl Atyámhoz, hanem eredj Atyámfiához és monddad nekik: Fölmegyek az én Atyámhoz és a ti Atyátokhoz, az én Istenemhez és a ti Istenetekhez.“

Ennek a megható jelenetnek az emlékét őrzi a Ferencesek szép oltára, mellyel szemben áll nagy orgonájuk egy farkazaton, alatta néhány gyóntatószékkel. Ebből a kápolnából három félköralakú lépcsőn fölhaladva, az ugyancsak Ferences tulajdont képező „Jézus megjelenése a Szent Anyja előtt“ nevezetű kis kápolnába jutunk, melynek főoltárán az Oltáriszentséget őrzik. Díszes faragványú kóruspadok húzódnak körül a kápolnában, melynek főoltárán kívül, még két mellékoltára is van. A kápolna a hagyománynak azt a régi emlékét őrzi, hogy az Úr Jézus, mihelyt kilépett sírjából, legelőször Szűz Máriának jelent meg, hogy kárpótolja őt a kiállott sok győtrelemért. A baloldali oltáron őrizték Jézus keresztyének egy nagy darabját, de amikor 1537-ben II. Szolimán szultán parancsára a Ferences barátokat bebörtönözték, a drága ereklyét ellopták és Örményországba vitték; a jobboldali mellékoltár falif ül kéjében még ma is őrzik annak a kőoszlopnak mintegy 70 cm magas darabját, melyhez az Úr Jézust hozzákötözték, mikor Pilátus előtt megostorozták. Nagyobb zarándokcsoportok érkezésénél az oszlopot, szeikezet segítségével ki szokták húzni a fülkéből, hogy a zarándokok megérinthessék és megcsókolhassák. Ebben a kis templomban is igen gyakran meg szoktak fordulni a zarándokok, mert hiszen a sok értékes ereklye között itt őrzik a Szent-sír-templom legdrágább és legbecsesebb kincsét, a föltámadt Úr Jézusnak valóságos szent Testét és Véréát a Legméltóságosabb Oltáriszentségben, mely ha nem volna itt közöttünk a földön, még a Szentsír sem nyújtana reményt és vigasztalást, mert az Úr Jézus tanította, hogy csak akkor támadhatunk föl, ha esszük az ő Testét és isszuk az ő Véréát.

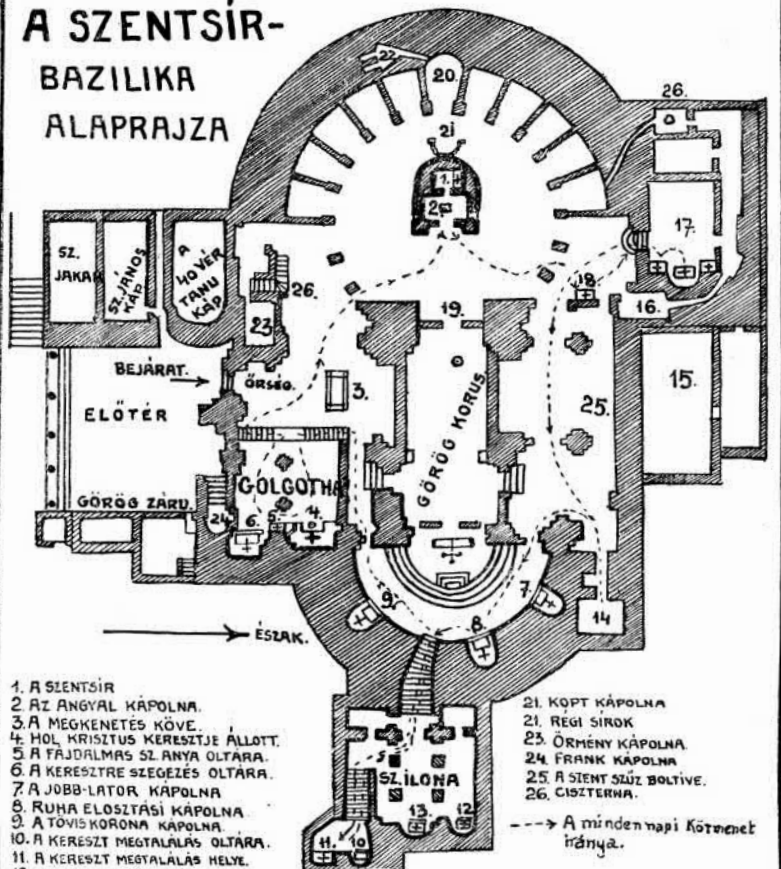
Ebben a templomban szokta a jeruzsálemi pátriárka, elég

hosszadalmas szertartás keretében, a Szentsír lovagokat is föl-
 avatni, Bouillon Gottfried lovagi kardjával és sarkantyúival. Kezünkbe vettük mindnyájan a hatalmas, egyenes kardot és
 aransarkantyúkat, mely szép emlékeket még a XIII. század-
 ban kaptak a barátok ajándékba a názarethi püspöktől. Első
 zárandokutam alkalmával a zárandoklat akkori vezetőjét,
 Dr. Paulovits Sándort is itt avatta lovaggá a pátriárka helyet-
 tese, Feliinger Ferenc püspök, az összes zárandokok jelenlété-
 ben, amikor mindnyájan örültünk, hogy jelen lehettünk ezen az ősi,
 szép szertartáson, melyben bizony nem minden szentföldi za-
 rándoknak lehet része. Ebből a kápolnából indul ki minden-
 nap délután, a már említett tömjénfüstös körmenet is, hogy vé-
 gig járja az összes szentemlékű helyeket a bazilikában. És
 ugyancsak e kápolna mögött van a Szentsír őreinek sötét, do-
 hos cellájú kis zárdája, hová csupán a „szentföldi sekrestyén“
 át lehet be, illetve feljutni.

Egy azóta meghalt kedves barátommal, a szép feketesza-
 kállas, katonás keménységű, derék bajor fiúval, az áldottemlékű
 jó *Schoch* Páterrel, jártam fönt ismételten ebben az európai fo-
 galmak szerint még bőrtönnek sem megfelelő kolostorban. Szűk,
 sötét, bűzös folyosókon és lépcsőkön jutottunk föl a kétemelet
 magasságban fekvő kolostorba és amikor a jó Páter bevezetett
 sötét, nyirkos cellájába, hát a meghatottságtól kicsordultak a
 könnyek szememből, mert csak most tudtam értékelni derék
 barátomnak azt a nagy és szent elhatározását, hogy amíg csak
 élni fog, itt akarja tölteni napjait, a Megváltó Jézus Szentsírja
 mellett, mint annak felesküdt hű őre. Tudnunk kell, hogy a
 Szentsírnak őrségét félévenként váltják föl, nehogy az egész-
 ségtelen, szűk cellákban idő előtt tönkremenjenek, de az én
 derék barátom kieszközölte, hogy életfogytiglan ottmaradhas-
 son. Amikor 1927-ben megismertem, még mint életerős, korom-
 fekete hajú és szakállú fiatalember állott előttem, pedig akkor
 már majdnem egy év óta ott élt a zárdában; két évvel később
 már mint erősen öregedő embert láttam viszont és újabb két
 év múltán, mikor nagynehezen kieszközöltem, hogy lejöhett
 közibünk egy ebédhez, szinte már alig ismertem meg az egy-
 kor délceg, fiatal barátomat, a lesóványodott, beesett, sápadt-
 arcú, őszhajú és őszszakállú, meggörnyedt öreg emberben. A Li-
 banonba készült akkor üdülészabadságra, de már késő volt, a

dohos cellák felőrölték minden életerejét és súlyos gyomorrákkot kapott. Akkor még nem tudtam erről, de mégis, mikor elbúcsúztam tőle és megcsókoltuk egymást, könnyek szöktek szeminkbe, mert valahogyan megéreztek, hogy többé nem találkozunk ezen a földön. És úgyis volt! Néhány hónapra hazakerkezésünk után kaptam a szomorú hírt, hogy derék barátomat kivitték a sionhegyi temetőbe és már odaát van a nagy, mennyei Jeruzsálemben, melyet oly nagyon szeretett emlegetni és amikor utoljára búcsúztam tőle, akkor is azzal fejezte be búcsúszavait, hogy a viszontlátásra, ha nem a földi, hát a mennyei Jeruzsálemben, hol biztosan találkozni fogunk. Valóban úgy lett, amint szintén igen sokszor mondotta, hogy őt a Szentsírtól fogják kivinni a temetőbe. Legyen áldott az emléke derék barátomnak, ki oly megrendítő szép példáját adta élő nagy hitének és igaz Krisztusszeretetének; megfogta a lelkét a Szentsír és többé nem tudott, de nem is akart szabadulni annak csodálatos mennyei búvköréből és ki tudja, hány boldog éjjelt töltött elmélkedve és imádkozva a Szentsír mellett, ez a szép, erős lélek, kinek minden földi vágya, törekeny porhüvelyével együtt, föl perzselődött a nagy Krisztusszeretet tiszta lángjaiban. Es vajjon ki tudná megmondani azt is, hogy hányan mehettek már előtte ugyanezen az úton, mert hiszen mióta kiűzték a barátokat a sokkal egészségesebb fekvésű régi kolostorukból, igen hosszú időn keresztül még sokkal mostohább volt a sorsuk, mint a mostani barátoknak, mert mindaddig, míg boldogult Ferenc József királyunk meg nem vette a barátok jelenlegi kolostora fölött volt török istállót, bizony még a szabad eget sem láthatták soha és a folytonos lódobogástól és nagy büztől még aludni sem igen tudtak. A török istálló lebontásával azután egyszerre sokkal kedvezőbb lett a helyzetük, mert hozzájutottak egy kis tetőkerthez, melyre különösen esténként, kijöhettek egy kis szabadlevegőt szívni és most, alig néhány héttel ezelőtt, nagy meglepéssel tapasztaltam, hogy további munkálatok is vannak folyamatban, melyek mind azt célozzák, hogy ezt a kis zárdát minél több napfényhez és levegőhöz juttassák. Ezen a kis tetősétányon vannak elhelyezve a barátok harangjai is. A kolostorból lejövet, a rotunda felső emeletéről lepillantottunk a Szentsír-kápolnára, mely a magasból igen érdekes képet nyújtott. A Szentföld sekrestyéjéből kilépve, benéztünk még a ha-

A SZENTSÍR- BAZILIKA ALAPRAJZA

1. A SIENSÍR
2. AZ ANGYAL KÁPOLNA.
3. A MEGKENETES KÖVE.
4. HOL KRISZTUS KERESZTJE ALLOTT.
5. A FAJDÁLMAS SZ. ANYA OLTÁRA.
6. A KERESZTRE SZEGEZÉS OLTÁRA.
7. A JOBB-LATOR KÁPOLNA
8. RUHA ELOSZTÁSI KÁPOLNA
9. A TÖVIS KORONA KÁPOLNA
10. A KERESZT MEGTALÁLÁS OLTÁRA.
11. A KERESZT MEGTALÁLÁS HELYE.
12. A JOBB LATOR OLTÁRA
13. SZENT ILONA OLTÁR
14. KRISZTUS BÖRTÖNE.
15. FERENCESEK ZÁRDÁJA
16. FERENCESEK SEKRESTYÉJE.
17. A MEGJELENÉS KÁPOLNÁJA.
18. SZ. MAGDOLNA OLTÁRA.
19. FERENCESEK KORUSA.
20. SZYR KÁPOLNA.

21. KOPT KÁPOLNA
21. REGI SÍROK
23. ÖRMÉNY KÁPOLNA
24. FRANK KÁPOLNA
25. A SIENT SZÍZ BOLTIVE.
26. CISTERNA.

--- A minden napi kötetnet irányja.

talmas falakkal körülvett görög kórusba is, melynek hivalkodóan cifra, ízléstelen díszekkel teleaggatott és művészi beccsel egyáltalában nem bíró képekkel túltömött, dús aranyozású falai és ikonosztázisa sehogyan sem illenek bele a Szentsír-bazilika patinás, ősrégi légkörébe, sőt Jézus egyszerű sírja mellett egyenesen kihívóan hatnak. Fölemlítésre méltó érdekessége azonban, hogy az alexandriai és antiochiai pátriárkák részére kijelölt díszes trónszékeken kívül még a római pápának is van benne egy díszes trónus fönn tartva.

A bazilika északi hajójában folytattuk további körsétánkat, miközben egy 20 méter hosszú karzat mellett haladtunk el, melyet „a Szent Szűznek hét íve“ alkot s melyről már előbb megemlékeztünk. A templomnak ez a része a görög kórus otromba falai miatt teljesen sötét, mert a falak még azt a kis világosságot is elveszik, mely a bejáraton át szűrődik be a templomba. Ez íveknek a végén van a „Krisztus börtöné“-nek nevezett teljesen sötét kápolna, mely mellé még három másik sorakozik a főhajó keleti végében, nevezetesen: Szent Longinus kápolnája, melyben azt a lándzsát őrizték, mellyel Longinus Krisztus oldalát átdöfte, továbbá a „ruhaelosztás kápolnája“ és végül a „gonoszságok és a töviskorona kápolnája“. Ez utóbbi kápolnában még meg van egy darabja annak az oszlopnak, melyen az Úr Jézus ült, mikor töviskoronával a fején, nádszállal a kezében, vörös palástot dobtak rá, hogy gúnyolják.

Jézus töviskoronáját, mint azt a IV., V. és VI. századbeli zarándokok leírásaiból tudjuk, sokáig a sionhegyi bazilikában őrizték, azután többrésztre osztva, szétszóródott az egész világon; egy töredékét II. Balduin császár Szent Lajos francia királynak ajándékozta.

Az előbb említett kis kápolnák a ruhaelosztási kápolna kivételével, mely az örmények birtokában van, mind a görögöké. Még csak a „Szent Ilona-templomát“ és a „keresztmegtalálás kápolnáját“ kell megtekintenünk, melyek mélyen a templom színe alatt fekszenek, a „töviskorona-kápolna“ közelében.

Erősen megkopott, 29 fokú lépcsőn kell lemennünk az ősrégi Szent Ilona-templomába, mely 5 méterrel mélyebben fekszik, mint a bazilika padlózata. A 25 méter hosszú és 13 méter széles templomnak szép boltozatait hat vastag monolit oszlop tartja, melyek három hajóra osztják az örmények tulajdo-

nában levő, de rettenetes módon elhanyagolt templomot, mely pedig művészi szempontból a Szentsír-bazilikának legérdekesebb építménye; világítását felső kupoláján keresztül kapja és főoltára Szent Ilonának, míg az északi falnál álló másik oltára Dismasnak, a jobboldali megtért latornak van szentelve. Sokat tartózkodott ezen a helyen a szent császár, mialatt emberei a szentkereszt után kutattak, melyet azután végül is egy még mélyebben fekvő ciszternában találtak meg, melyhez innét, további 13 fokú, rendkívüli magas és erősen kikoptatott lépcsőn jutottunk le. A szabálytalan és minden irányban kb. 5 méteres természetes barlang a Ferencesek tulajdona, kik már ismételtén megkísérelték, hogy a hosszú évszázadok zarándokainak lábaitól mély vályúkká és lyukakká koptatott lépcsőzetet újakkal pótolják, de a görögök és az örmények a legdurvább erőszakkal akadályozták meg a munkát. 1932 őszén azonban nagy örömmel tapasztaltam, hogy most végre mégis sikerült a már szinte életveszélyes, kopott lépcsőfokok fölé, áttört vasból készült kényelmes lépcsőzetet beilleszteni; amint hallottam, ez az engedmény szorosán összefüggésben áll azokkal a nagyobb-szabású javítási munkálatokkal, melyeket a görögök jelenleg az egész bazilikában végeznek, de persze megint a legízléstelenebb módon. A görög kórus kupolájáról, melynek javításáról már megemlékeztem, még nem tudok szólni, mert belülről deszkákkal volt eltakarva, kívülről pedig a sűrű létraálványoktól nem láthattam, hogy tulajdonképpen mit is csinálnak. De azt szomorúan tapasztaltam, hogy mily Ízléstelen módon kezdik a bazilika falait fehérszínűre bemeszelní, miáltal teljesen meg fogják azt fosztani attól a tiszteletreméltó patinától, mely oly misztikussá tette és legalább leplezte kissé a már többször említett otromba falakat, melyek nem festést, hanem csákányt érdemelnének, úgymint a betlehemi templomban, hol egy angol generális, egyszerűen katonáival bontatta le a hasonló falat, mely úgy látszik, hogy mindenütt elmaradhatatlan görög különlegesség, ahová csak beteszik a lábukat. A betlehemi példa nyomán még bízom is benne, hogy egyszer majd rákerül a sor erre a csúnya falra is. Mindenesetre biztató jelenség az is, hogy a szegény Ferenceseknek mostanában nem kell már seprű és törlőrongyharccokat vívni a szakadárokkal, kik a tisztogatás tényét érvényes és kötelező jogforrásnak tartották, mellyel si-

nában levő, de rettenetes módon elhanyagolt templomot, mely pedig művészi szempontból a Szentsír-bazilikának legérdekesebb építménye; világítását ielső kupoláján keresztül kapja és főoltára Szent Ilonának, míg az északi falnál álló másik oltára Dismasnak, a jobboldali megtért latornak van szentelve. Sokat tartózkodott ezen a helyen a szent császár, mialatt emberei a szentkereszt után kutattak, melyet azután végül is egy még mélyebben fekvő ciszternában találtak meg, melyhez innét, további 13 fokú, rendkívüli magas és erősen kikoptatott lépcsőn jutottunk le. A szabálytalan és minden irányban kb. 5 méteres természetes barlang a Ferencesek tulajdona, kik már ismételtén megkísérelték, hogy a hosszú évszázadok zarándokainak lábaitól mély vályúkká és lyukakká koptatott lépcsőzetet újakkal pótolják, de a görögök és az örmények a legdurvább erőszakkal akadályozták meg a munkát. 1932 őszén azonban nagy örömmel tapasztaltam, hogy most végre mégis sikerült a már szinte életveszélyes, kopott lépcsőfokok fölé, áttört vasból készült kényelmes lépcsőzetet beilleszteni; amint hallottam, ez az engedmény szorosán összefüggésben áll azokkal a nagyobb-szabású javítási munkálatokkal, melyeket a görögök jelenleg az egész bazilikában végeznek, de persze megint a legízléstelenebb módon. A görög kórus kupolájáról, melynek javításáról már megemlékeztem, még nem tudok szólni, mert belülről deszkákkal volt eltakarva, kívülről pedig a sűrű létraállványoktól nem láthattam, hogy tulajdonképpen mit is csinálnak. De azt szomorúan tapasztaltam, hogy mily Ízléstelen módon kezdik a bazilika falait fehérszínűre bemeszelní, miáltal teljesen meg fogják azt fosztani attól a tiszteletreméltó patinától, mely oly misztikussá tette és legalább leplezte kissé a már többször említett otromba falakat, melyek nem festést, hanem csákányt érdemelnének, úgymint a betlehemi templomban, hol egy angol generális, egyszerűen katonáival bontatta le a hasonló falat, mely úgy látszik, hogy mindenütt elmaradhatatlan görög különlegesség, ahová csak beteszik a lábukat. A betlehemi példa nyomán még bízom is benne, hogy egyszer majd rákerül a sor erre a csúnya falra is. Mindenesetre biztató jelenség az is, hogy a szegény Ferenceseknek mostanában nem kell már seprű és törlőrongyharcokat vívni a szakadárokkal, kik a tisztogatás tényét érvényes és kötelező jogforrásnak tartották, mellyel si-

került is nekik itt-ott, tulajdonjogukat elismertetni a jeruzsálemi pasával.

De e kis kitérés után, térjünk vissza a majdnem teljesen sötét, keresztmegtalálási kápolnába, melybe csak a Szent Ilona-kápolnából szüremlik le a lépcsőkön egy kis világosság. A szentélynek kis oltárát a tragikus véget ért Miksa, mexikói császár, boldogult Ferenc József királyunk testvére ajándékozta; Szent Ilona császárnő szép bronz szobra áll rajta, amint a császárnő a keresztet vállán tartja. Jobbra az oltártól, van az alacsonypárkányzatú ciszterna, mely kereszttel megjelölt márványlappal van lefedve és állandóan gyertyák égnek rajta. Ezen a helyen, mintegy 50 méternyire keletre és kb. 19 méterrel a Golgotha keresztje alatt állottunk és egészen jól el tudtuk képzelni az eredeti helyzetet, mely szerint ez a ciszterna, a Golgotha keleti lejtőjén feküdt, nem messze a keresztrefeszítés színhelyétől, tehát nagyon kapóra jött a zsidóknak, hogy ide dobálják be a keresztet és a kivégzési eszközöket, melyeknek egyszerű érintése is, bárkit 8 napra tisztátalanná tett volna; ezért kellett azokat még naplemente előtt eltüntetni.

Makárius, Jeruzsálem akkori püspöke, jól ismerte a zsidók törvényeit, miért is, mikor már a Golgothát és a Szentsíit is a törmelékek alól napfényre hozták, ő biztatta a császárnőt, hogy a Golgotha közelében kerestesse a keresztet. A császárnő meg is fogadta a jó tanácsot és nemsokára rá is bukkantak a ciszternára, melyből egymásután kerültek elő előbb a szegek, majd a kereszt fölíratí táblája, végül pedig a három teljesen egyforma kereszt. Makárius püspök fölhívására, a nép csodáért könyörgött, hogy Krisztus keresztjét meg lehessen ismerni, és ez a csoda meg is történt, mikor a valódi kereszt érintésére egy asszony azonnal meggyógyult, egy halott pedig föltámadt. Az Egyház minden év május 3-án ünnepli ezt a napot, melyen a Ferences barátok, ebben a kápolnában, különös fényel és ünnepélyességgel mutatják be a szentmisét.

„A kereszt megtalálási kápolná“-ból egyenesen a Golgothára mentünk föl, mely eredetileg is, csupán egy alig 5 méter magasra kiemelkedő koponyához hasonló sziklás domborulat volt Jeruzsálem falain kívül, melynek tetejét Nagy Konstantin idejében, mint már említettem, mozaik padlóval díszítették és az Úr keresztjének helyére betűzött, drágakövekkel kirakott ke-

resztet, ezüst ráccsal vették körül, melyhez három oldalról díszes lépcsőzeten lehetett fölmenni. A Golgotha tehát teljesen a szabadban állott és csak az V. században építettet reá Szent Melánia egy kis kápolnát, melyet azonban a perzsák elpusztítottak, de Modestus, mint azt már említettük, ismét helyreállított.

A kereszties vitézek nagy építómesterének Jourdinnek, most már csak az volt a föladata, hogy a Golgothát is az építendő nagy bazilikának a fedele alá hozza. A nagy kérdést úgy oldotta meg, hogy hatalmas falakkal vétette körül a Golgotha szikláját, mely ilyen módon, mint szabályos építési egység, pompásan beleillett a tervezett nagy bazilikának a délkeleti sarkába. Az eredeti följárat a bazilika előteréről a Frankkápolnán keresztül nyílt, de azért a bazilika belsejéből is föl lehetett oda menni, szimmetrikusan elhelyezett kétoldali lépcsőzeten, melyet ma is használunk. Ez a 18 fokú lépcsőzet föltűnően magas fokokból áll és kőkorlással ellátott kis terrasra vezet, honnét azonnal szemünkbe tűnik a 15 méter hosszú és 10 méter széles, alacsony boltíves, két vastos pillérrel két hájóra osztott kápolna, melyek közül az északi a szent kereszt helyével a görögöké, a déli pedig a latinoké. A kápolna keleti falán három kis oltár van, és pedig a görögök felén egy kis oltár jelzi azt a helyet, ahol az Úr Jézusnak a keresztje állott, a latinok oldalán pedig a Stabat Mater és a keresztre szegezés oltára; ezenkívül a latinok oldalára esik az a hely is, hol Jézust ruháitól megfosztották. így tehát a keresztútnak négy állomását tiszteljük a Golgothán.

A zarándok naponta többször is föl szokta keresni a Golgothát és mindig hosszabban időzik ott, mivel a Szentsírba nem is lehet mindenkor bemenni és a szűk helyi viszonyok és a közös tulajdon miatt, különben is csak rövidebb ideig lehet ott tartózkodni, míg ellenben a Golgotha megrendítő szentélyét bármikor fölkereshetjük és jókor reggeltől délig mindenkor találunk ott szentmisét is. A Golgotha szikláján nem az öröm, hanem a mélységes fájdalomnak könnyeit hullajtja a zarándok, meit a szent iszonyat és szent megrendülés érzése fojtogatja torkunkat s szorongatja szívünket. A Szentsír-bazilikának, sokszor bánatóan hangos zaja, ide már nem hallatszik föl, úgyhogy halotti néma csend üli meg a kápolnának minden zegét-zugát. A csak igen gyéren megvilágított kis szentélyében, az oltárok

80. Jeruzsálem látképe az Olajfákhegyével.

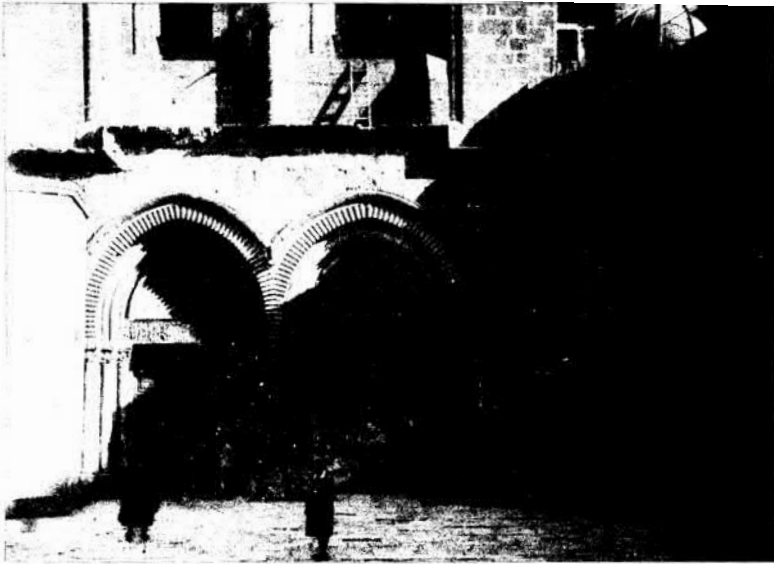
81. Jeruzsálem falai alatt.

82. Jeruzsálem. Az Ecce Homo és a Flagelláció-kolostor. kapujában.

83. Az Agónia-bazilika kapujában.

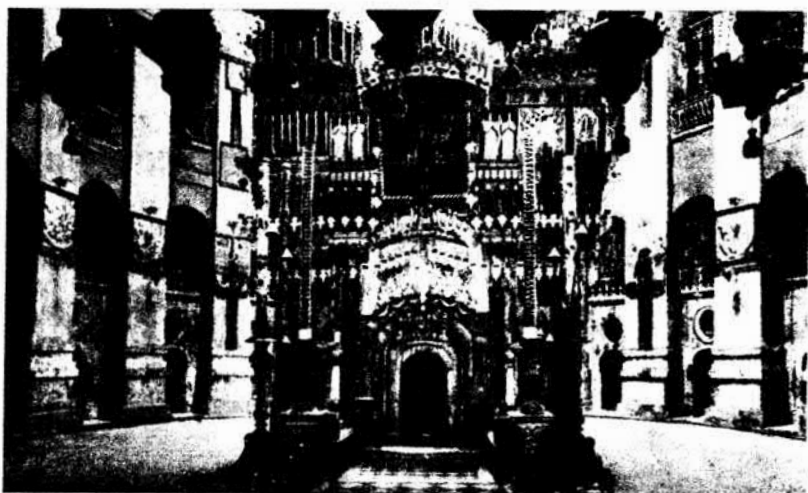
84. A Szentsír-templom bejárata.

85. A Szentsír-templom.

86. A Szentsír-kápolna bejárata a Szentsír-templomban.

87. A Szentsír-kápolna a Szentsír-templomban.

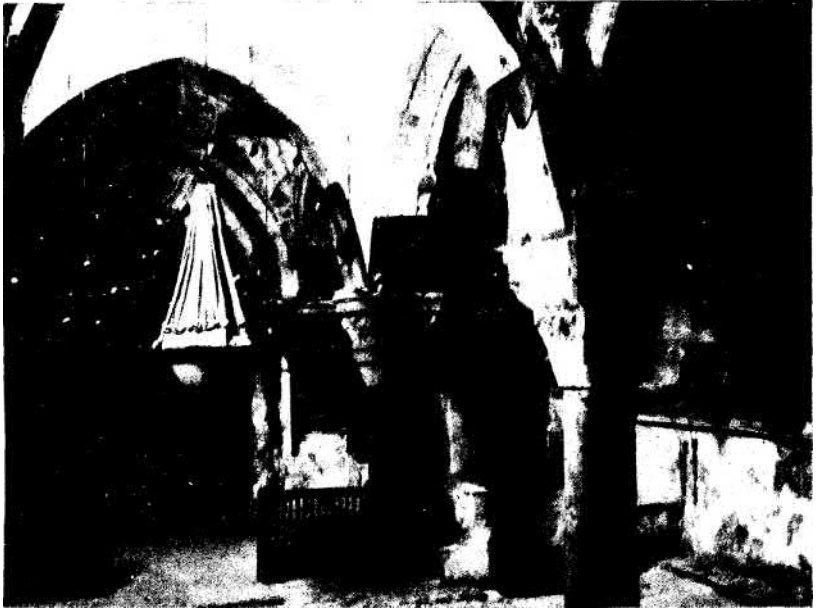
88. A zarándokok a Szentsír-kápolna előtt.

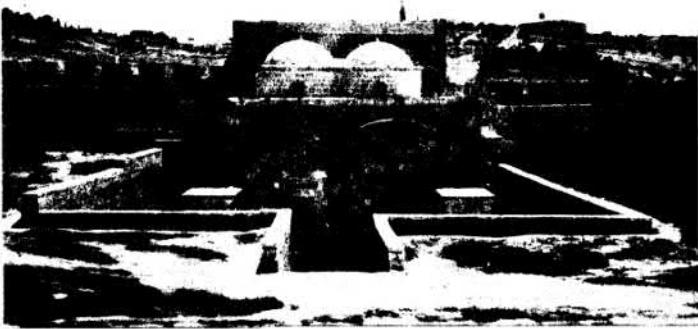
89. Ahoi az Úr Jézus keresztje állott
a Golgothán.

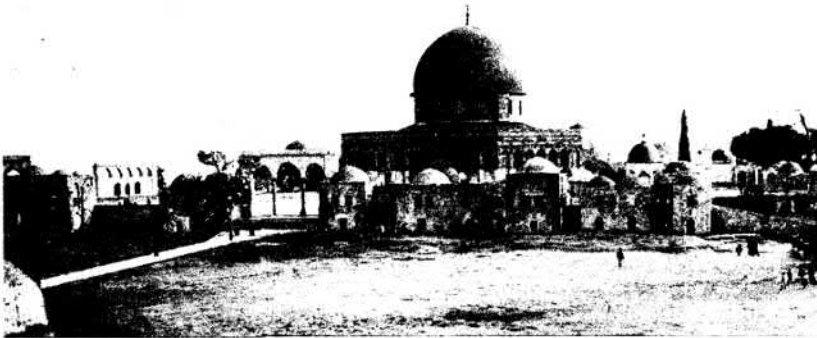
90. Szent Ilona oltára
és a Kereszt megtalálása kápolnában“.

91. „Szent Ilona temploma“ a Szentsír-bazilikában.

95. Az Aranykapu belső fele.

96. A Sziklamecset a nagy templomtérén.

97. A panaszok fala.

viaszgyertyáinak lobogó kis lángjaiban, az örökmécsesek pislogásaiban, a márványfalak opálos tükrözéseiben az oltárok aránya, ezüstje ragyogásaiban, a drágakövek sokszínű tüzes villanásaiban és a megrendült sáppadt arcokon lassan lepergő könnyek csillogásaiban a Megváltó Jézus véres szenvedéseinek szörnyű emlékei vibrálnak, rezegnek előttünk. Az a tudat, hogy itt a szörnyű Istengyilkosság színhelyén, a Golgotha véres szikláján állunk, kemény vasmarokkal szorítja össze szívünket. Az őszinte bűnbánat forró könnyeit facsarja ki szívünkből a Golgotha megrázó légköre. Bármikor jöttem is föl a Golgotha ormára, mindig csak térdrehullott, zokogó zarándokokat találtam ott.

Mi is mélységes megrendüléssel borultunk térdre azon a helyen, hol az Úr Jézus keresztje állott. Mintegy félméter magas, márvány emelvényen van, a szakadár görögöknek teljesen díztelen, inkább csak kis asztala, mint oltár, melynek menzája alatt, a márvány alapzaton egy kb. 20 cm átmérőjű ezüstlap takarja azt az üreget, melyben Jézus keresztje állott; az ezüst korongon kerek lyuk van, melyen át mélyen lenyúlhatunk az üregbe. Az említett nagy márvány alapzaton két, fekete márvány körlap jelzi a latrok keresztjeinek a helyét. Jobbra az oltártól, egy kb. 1 méter hosszú és arasznyi széles érclap van elhelyezve, melyet félretolva látni lehet azt a repedést, mely Jézus halálakor a Golgotha szikláján keletkezett („ . . . és a föld megindula, a kősziklák megrepedének“ . . . Máthé 27).

Fájó szívvel tapasztaltuk itt is, hogy a szakadár gondozás alatt álló szentély, mily komolytalan, ízléstelen és a hely megrendítően szent komolyságához nem illő vásári díszekkel van teleaggattva; az oltár előtt értéktelen színes üveggömbök, karácsonyfa díszekhez hasonló csecse-becsék és silány lámpák lógnak. Az oltár mögött, deszkából vagy bádogból készült nagy keresztfán, a megfeszített Jézusnak művészietlen kivitelű képe lóg; és ugyancsak kulisszaszerűen kivágott bádogalakok formájában áll a kereszt tövében Szűz Mária és János apostol. A kereszt fölirati tábláján a betűk csillogó üvegyöngyökből vannak kirakva; a hátteret pedig félkör alakú, széles, domborművű rézkeretbe foglalt ikonosztázia alkotja, mely silány festményekkel van telerakva. A szomorú képet néhány gyertya, az elmaradhatlan papírvirágok s még, egy nagyobb csillár egé-

szítik ki. De a legfájdalmasabban vágott szívünkbe az a szomorú tény, hogy ahol az Úr Jézus az első véres áldozatot bemutatva, ott Krisztus egyháza igaz papjainak nem szabad bemutatni a csodálatos, vérontás nélküli szentmise áldozatot.

Állandóan ott settenkedett körülöttünk egy görög pópa, ki gyűlöletet szikrázó szemekkel, minden mozdulatunkat figyelemmel kísérte; egy alkalommal, mikor zarándokzászlókat, melyet minden szenthelyhez hozzá érintettünk, a Golgotha sziklájához érintettem és oda fektettem a márványlapra, sietve kapott utána a görög pópa, de még idejében sikerült kicsavarni kezéből.

Amikor a reánk nézve oly ominózus 1809. évben a szakadár görögök befészkeltek magukat a Szentsír-bazilikába, még azt sem átalították, hogy a Golgotha sziklájának felső részét, melyben a kereszt állott, lefejsék és valószínűleg jó pénzért Konstantinápolyba küldjék; de az isteni Gonviselés meg is büntette a megcsonkítást, mert a hajó, melyen a sziklát szállították, a szír partokon elsüllyedt, és most ott nyugszik valahol a tenger titokzatos mélyén, szent terhével együtt.

A Golgothán felolvasott evangéliumnak minden szava, melyet pedig már oly gyakran hallottunk és olvastunk, szinte megdermesztő elevenséggel vágott szívünkbe, lelkünkbe és elménkbe. Elmélkedéseink közben, a tizenkilenc évszázad előtt itt lejátszódott Istengyilkosság tragédiájának minden szörnyű részlete megelevenedett előttünk. Csak gondoljuk meg, hogy mily megrendítő hatással van a hívő lélekre a nagypénteki csonkamise, mikor a pap fekete miseruhában öltözötten arca borul az oltár lépcsőin, hogy ott Jézus szenvedéseiről elmélkedjék, el lehet képzelni tehát, hogy mit érez a hívő lélek a Golgotha sápadt, pislogó gyertyalángoktól megvilágított misztikus magányának a csöndjében, melyet csak a világ minden részéből ide sereglett zarándokok fői-főlhangzó zokogása tör meg oly szomorúan. Aki az igazi őszinte bűnbánat nagy lelki s szívbeli örömeit át akarja érezni, az jöjjön föl ide a Golgothára, mert sok zarándok bevallotta már, hogy itt a szent kereszt tövében csordultak ki szívéből lefelől a bűnbánatnak igazi könnyei, melyek valahogyan egészen mások, mint az arcunkon végig csorgott többi könnyek s vájjon ki tudná megmondani, hogy az agynak, szívnek s léleknek minő titokzatos

és csodálatos finom erői mozgatják s szabályozzák lelkünk orgonáján a könnyeknek nagy regiszterét.

És miközben ajkainkon, mint egy nagy „circumdederunt“ zengett az ének: „ . . . s ott talállak ó Szűzanya, fájdalom közt bágyadozva, tör vére át lelkedet“ „ . . . láttad őt a Kálvárián, két lator közt a keresztfán . . . kínodat ki mérje meg? ...“ tekintetünk ráesett a Stabat Mater oltárának csodálatos realitással megalkotott szenvedő Szűz Máriája sáppadt *arcéra*, mely újabb tápot adott könnyeinknek, de szívünkben éreztük, hogy az a bizonyos titkos regiszter, érzelmeinknek megint egészen más csatornáit nyitotta meg bensőnkben. Minden részvétünk, fájdalunk s együttérzésünk, a fájdalomtól megtört Istenanya felé fordult, kit az Úr Jézus itt a keresztfán tövében rendelt a mi anyánkul is. Első szentföldi utam napló-jegyzeteiből szószerint veszem ki a következő szavakat: „Kőszívű s kötélidegzettel rendelkező ember legyen az, kinek szeméből nem törnek elő a könnyek, ha a fájdalmas Szűzanya e nagyszerű szobrára néz“ És, ha most, eddigi utaimnak összes benyomásait összegezem, akkor is csak azt mondhatom, hogy soha sem gyakorolt még oly benyomást reám szobor, mint ennek a díszes kis oltárnak remekművű üvegszekrényében elhelyezett művészies színezésű faszobra, melynek arcáról a rémület s a mélységes, átható fájdalom tükröződik vissza; szinte várja az ember, hogy a megtört, bágyadt, üveges szemében megfagyott könnyek lepergjenek a szenvedő, gyűrött, sáppadt arcon. A szép arcot színaranyból vert dicsfény ragyogja körül hat, drágakövekkel kirakott csillaggal, homlokán pedig drágaköves, igaz gyönggyel kirakott diadém szórja tüzes fényét a szentély homályába. A fájdalmas Szűzanya keblét drágakövekkel kirakott aranytör veri át és finom kezeit egymásra helyezve tartja szíve táján. Az egész szobor, csak úgy sziporkázik az ékszerrek nemes tűzének vibráló ragyogásától, mert nem csak a szobor, hanem a díszes üvegszekrény hátsó fala is tele van akasztva a zarándokok ékszeradományával. Az egyszerű, sima karika-gyűrűtől a tüzes fényű, főpapi briliánsgyűrűig, a gyöngynyakkéktől a nehéz aranyláncos érseki keresztig, képviselve van itten minden ékszerfajta; fülbevalók, zsebórák, karperecek, medailionok stb. s még a Szűzanya ujjai is tele vannak aggatva drágaságokkal. Bal keze küvelykújján ott lóg a német vaskereszt

és más, magas érdemrendek, tábornoki vállrojtok és még ki tudná felsorolni, hogy mi minden más emléktárgy, melyek között azonnal szembe ötlük mindenkinek, az a hatalmas, mintegy 20 cm nagy, briliánsokkal kirakott aranszív, melyet egy egyiptomi asszony ajándékozott a barátoknak azzal a rendeltetéssel, hogy ha megszorulnak, bármikor el is adhatják. Ami kor elnéztem ezt a sok drága ékszert, melyet öt világrész szenvedő s hívő emberisége hordott össze ide a Golgothára, elgondoltam magamban, hogy ha ezek mind beszélni tudnának s elmondanák, hogy hogyan s miért kerültek ide; tulajdonosaik, pedig elbeszelnék, hogy mit kaptak cserébe a jó Szűzanyától, milyen fönségesen nagyszerű tragédiákat hallgathatnánk végig s mennyi szép lelket ismerhetnénk meg. De meg a vigasztaló nagy örömtől ujjongna lelkünk is, mert láthatnánk, hogy valóban sohasem lehetett hallani, hogy a Szűzanya valakiúgy gyámoltalanul magára hagyott volna, ki hozzája fordult pártfogásért és segítségért.

Miként a Szentsírnál, úgy a Golgothán is néma könnyek imádkoznak a legszebben, legbensőségesebben. Ó! hányszor húzódtam meg szép csendesen a kis oltár mellett és néztem a földgömb túlsó feléről is ideszakadt zarándokoknak könnytől csillogó, átszellemült arcait, amint azokat, összekulcsolt kezekkel, a fájdalmas Szűzanyára emelték. Ó! csak oda lehetne tartani ezeket az arcokat a tülekedő, hitetlen világ szeme elé hogy megismerje a teremtés koronájának, az embernek igaz; arculatát, melyből a könnyeken keresztül, magának a jóságos Istennek a képe ragyog ki. Ily átszellemült arcokat csak a hit remény és szeretetnek, valamint a túlvilági életbe vetett rendíthetetlen bizakodásnak láthatatlan vésői képesek kiformálni

Mily kimondhatatlan boldogság tölti be az embert, mikor az igazi bünbánatnak, a Golgothán hullatott drága könnyeiben tisztára mosott lélekkel veszi magához az Úr Jézusnak szent Testét ott, hol ő azt az egész világért fölládozta. Soha sem felejttem el azt a megrendítő jelenetet, amikor György bajor herceg, római kanonok, az Urfelmutatás alatt, a mély megindulástól zokogva borult a Szűzanya oltárára és csak néhány perc múlva tudta folytatni a misét. Később a herceg elbeszélte, hogy az Urfelmutatás pillanatában oly tisztán látta maga előtt a keresztfán függő Jézust, hogy majdnem összeroskadt a benső

mély megrendüléstől, mikor az átváltozás szent szavait ki-mondotta.

A Golgotha harmadik oltára azon a helyen áll, hol a poroszok Jézust negragadták, hogy keresztrefeszítsék; az oltár képe is ezt a jelenetet ábrázolja, amint a földön fekvő keresztben a hóhérok Jézus kezeit s lábait a kereszthez szegezik. Az esztergomi érseki szeminárium nagyhírű tudósa, a szentírástudományok tanára, Dr. Tóth Kálmán, ki az 1927. évi zarándoklatunk alkalmával mindenütt igen érdekes és tanulságos magyarázatokkal szolgált, itt is fölhívta figyelmünket arra, hogy Jézust a legnagyobb valószínűség szerint nem így szegezték keresztre, hanem a már előzetesen felállított keresztre emelték föl, majd odakötötték és csak azután verték bele a szegeket tenyereibe és mindkét lábfejebe külön-külön. Az egykorú följegyzések szerint ugyanis „a keresztre való fölemelés“ akkoriban közismert fogalom és szokás volt; Flavius zsidó történetíró is följegyezte Bassus római követről, hogy zsidó foglyainak megijesztésére keresztet állított föl, tehát a kereszt fölállítása megelőzte a keresztrefeszítést, ami technikai okokból is igen valószínű, mert könnyebb volt az elítéltet a keresztre fölemelni, mint a test súlyával is megterhelt keresztet emelni föl és csak azután a földbe állítani.

Érdekes megemlíteni még azt is, hogy a IV. század végén az európai zarándokok még látták, hogy hogyan tisztelték a Golgothán a szent keresztnek a fáját, melyet Nagypénteken a kereszt felirati táblájával együtt, díszes ládában hoztak föl a papok a Golgothára, hol azt Jeruzsálem püspöke a kereszt helyén fölállított díszes trónjáról nyújtotta csókra a hívőknek. Ma már a keresztnek csak igen kis darabkái vannak Jeruzsálemben s a világ többi helyein is; legnagyobb darabját Rómában a Szent Péter-templom kápolnájában s a „Santa-croce di Gerusalemme“ nevű cisztercita apátság templomának kincstárában őrzik, de ezek sem nagyobbak ujjnyi nagyságnál. A keresztrefeszítés oltaránál, a barátok minden pénteken nagymisét celebrálnak. Az oltár előtt mintegy tizlépésnyire van a templom kirkott kőpadlójában a X. stáció helye megjelölve és úgy e hely, mint pedig az említett oltárok előtt, éjjel-nappal égnek az arany és ezüstmécsesek szelíden pislákoló lángjai.

A Golgotháról lejövet, bementünk a Golgotha sziklája alá

benyúló hosszú, folyosószerű üregbe is, melyet „Ádám-kápolnája“-nak neveznek, mert hozzá fűződik az a jámbor legenda, hogy Ádám, kibén az egész emberiség vétkezett, a Golgothának éppen abban a barlangjában lett volna eltemetve, melyen át a szikla megrepedt s így Jézus vérének egy cseppje ráhullott volna Ádám koponyájára. A művészek e kedves legenda alapján helyeznek sokszor egy koponyát a kereszt tövébe, hogy ezzel a megváltást szimbolizálják. Ádám-kápolnájának az oltára Melchizedek főpap, Salem királyának van szentelve, ki előképe volt Krisztusnak, az igazi főpapnak. A bejárat mellett láttuk azokat a kőpadokat, melyek Bouillon Gottfried és I. Balduin jeruzsálemi királyok sírhelyeit jelölik. Még több királyt és lovagot is eltemettek ide, de sajnos nem sokáig nyugodhattak a Golgotha tövében, mert már 1244-ben a pogány hordák feltörték a sírokat és csontjaikat széjjelszórták. 1808-ban pedig a görögök széjjelrombolták a latinfeliratos monumentális szép síremlékeket is, melyeket egy kis jóakarattal ismét föl lehetne állítani, mert hiszen a középkori zarándokok rajzaiból és följegyzéseiből igen könnyű lenne azokat rekonstruálni. Rauchwolff Leonhardt augsburgi orvos pld. 1574-ben pontosan lejegyezte a királysírok föliratait, melyek közül kettőt kegyeletes emlékezéssel jegyzek föl könyvembe, amint következnek:

„Hic Iacet Inclytus Dux Gottefridus De Bouillon, Qui Totam Istam Terram Acquisivit Cultui Christiano Cujus Anima Regnet Cum Christo. Amen“.

(„Itt nyugszik a hírneves Bouillon Gottfried herceg, aki ezt az egész földet a keresztény kultúra számára elfoglalta, kinek lelke uralkodjék Krisztussal. Amen“.)

A másik: „Rex Balduinus, Judas alter Machabaeus, Spes patriae, vigor Ecclesiae, vir!us utriusque, Quern formidabant, cui dona tributa ferebant Cedar et Aegyptus, Dan et homicida Damascus, Proh dolor, in modico clauditur hic tumulo!“

(„Balduin király, mint második Machabeusi Júdás, a haza reménye, az Egyház erőssége, mindkettőnek erénye, akitől féltek, akinek adót és ajándékot hoztak Cedar és Egyiptom, Dan és az emberölő Damaszkus, sajnos most itt van, e szerény sírban elrejtve“.)

A szentföldi zarándokok lelkét mélyen megatja az a bensőséges kegyelet, mellyel Szent Ferenc fiai immár 700 év óta

őrzik az Úr Jézus szülőföldjének szent emlékü helyeit. Ennek a kegyeletnek a külső megnyilvánulása az a tömjénillatos, gyertyás körmenet is, mely mindennap pontosan délután 4 órakor végig vonul a Szentsír-templom tiszteletreméltó patinás, ősi falai és boltívei alatt, hogy igaz, mély hittel, reménnyel és szeretettel elevenítse föl a Megváltó Ur Jézusnak szent emlékeit mindazokon a helyeken, melyekhez ezek fűződnek. Ezeknek a körmeneteknek a szent lelkülete, könyörgései és himnuszai öntöztetik mindennap a lélek és szívnek gyöngé harmatával, az ősi szent bazilika legszentebb emlékei virágos kertjének szent virágait, hogy ezek soha ki ne száradjanak.

A körmeneten a szentföldi custos atyával az élén résztvesznek a Ferences barátok, Jeruzsálem többi szerzetesei, szerzetesnői, a hívek és az éppen a Szentvárosban tartózkodó zarándokok nagy serege.

A körmenet a Ferencesek kis kápolnájában kezdődik, hol az ünnepélyesen kitett Oltáriszentségnek szól az első himnusz, melyet az összes résztvevők énekelnek a kiosztott kottás szövegkönyvből; ugyancsak itt hangzik föl, a megostoroztatás oszlopa előtt a második himnusz: „Salve Columna nobilis“ (Nemes pillér köszöntve légy . . .), majd egy Antifóna, könyörgés, végül pedig Miatyánk, Üdvözlég, Dicsőség elimádkozása következik és ez így történik minden egyes helyen, persze csak a himnusz igazodik mindig a szent hely emlékéhez.

Megható élmény, mikor a menet megindul Szűz Mária boltívének sötét folyosóján és a fényesen lobogó apró gyertyalángok százai világítják meg az ősi, magas boltívek alatt föl-felé gomolygó tömjénfüstöt, de különösen szép és misztikus látványt nyújt, mikor „Krisztus-börtöne“, majd a „Ruhaelosztás-kápolnájánál“ bemutatott hódolás után, az imbolygólángú gyertyakörmenet, a mélybe levezető lépcsőkön lekanyarodik a Keresztemgtalálási-kápolnába és már útközben rázendít a fenséges himnusra: *Crux fidelis . . .* (Szent Keresztfa, fák királya ...)

Tompán verik vissza a gyertyák fényözönében ragyogó ősi sziklafalak a nemzetközi sokaság Jatinyelvű énekét, mely tovább zeng a Golgotha tövében a ciszternánál, melyben a keresztet megtalálták: *Unica spes, o Crux ave . . . Hic inventa ab Helena . . .* Majd visszakanyarodva, Szent Ilona császárnő

egy-egy föllobbanó mécses percegése tör meg, mintha az örökkévalóság órájának ketyegését és föltartózhatatlan múlását hallaná az ember.

A Szentsír-templom szent emlékei fölött valóban az isteni Gondviselés örködik immár tizenkilenc évszázad óta és akárhányszor lépünk is be megszentelt, ősi falai közé, mindig újból és újból érezzük az elmúlt évszázadok történelmi levegőjét, a tizenkilenc évszázaddal ezelőtt végbement véres Isten-tragédia mérhetetlen súlyát lelkünkre nehezedni. Nagyon nehéz leírni és érzékelhetővé tenni azokat a mély benyomásokat, melyek itt az ember szívére, lelkére és értelmére hatnak; de persze itt sem a profán világszemlélet szemüvegén keresztül kell nézni a patinás komor falakat, boltíveket, hanem a diadalmas krisztusi világnézetből kiáradó mélységes hit csodálatos tiszta fényével kell bevilágítanunk a Szentsír-bazilika minden szentélyébe, minden zegébe és zugába, mert hiszen azon a területen, melyet a mai Szentsír-bazilika boltívei takarnak, játszódott le a világtörténelem legnagyobb és legcsodálatosabb eseménye, az emberiség megváltása a Golgotha keresztjén és Jézus föltámadása a sziklasírból. És ha ily lelkülettel szemlélődünk, akkor mélységes hitünk fényében mintegy beleolvadnak és elenyésznek a komor falak boltívei és szemünk elé tárul az evangéliumi színtér a maga teljes realitásában.

Boldog zarándok, ki így képes látni és elmélkedni a Szentsír-bazilikában, mert így annak minden szentélyében igazán megtudja találni az Úr Jézust és érzi lelkébe, szívébe áradni azt a csodálatos evangéliumi légkört, melyet ezek a tiszteletreméltó régi falak magukba zárnak.

De persze, akit csak a kételkedés szelleme vezet a Szentsír-bazilikába és csak azon töri a fejét, hogy vájjon nincs-e tévedés a dologban és vájjon csakugyan itt volt-e a Golgotha és a szent sziklasír, az csak ütött-kopott, ócska köveket fog ott találni.

A fájdalmas keresztút.

Minden szentföldi zarándoknak egyik legfőbb vágya, hogy mielőbb meglássa és megismerje a földkerekség legszentebb útját, melyet az Úr Jézus szent verejtéke és vére öntözött, mikor vállán a nehéz kereszttel, a durva poroszlók fölkiérték a Golgothára; és mégis sokan csalódtak már, kik kellő előkészületek nélkül jöttek el Jeruzsálembe, mert nem találták meg a magas Kálvária-hegyét a város szomszédságában, mint azt elképzelték. De nem is találhatták, mert a Golgotha • alig 100 lépésnyire feküdt az akkori nyugati városfalakon kívül és mivel az Antónia vár, hol Jézust halálra ítélték és hol a keresztet is vállára tették éppen az ellenkező, azaz a keleti városfal közelében volt, tehát Jézust a csőcselék gúnyolódása és durva röheje közepette, Jeruzsálem zeg-zugos, piszkos utcáin vezették végig az „ítélet kapujá”-ig, melyen át, akkoriban minden halálra ítéltet kivezettek. Az útnak tehát csak legutolsó, kis szakasza vezetett nyílt terepen, az alig 4—5 m magasra emelkedő sziklás domborulatra, melyet a koponyához hasonló alakjáról neveztek el Golgothának.

Nem volt ez rendes kivégző hely, hanem csak alkalmilag választották, valószínűleg csak azért, mert péntek lévén, a zsidók törvénye szerint a kivégzettek holttesteit még naplemente előtt el kellett földelniök és erre a célra igen alkalmasnak mutatkozott, a valószínűen már szintén előre följánlott új sziklasír környéke.

A szörnyű Istengyilkosság után, az idők folyamán I. Agrippa, Nagy Heródes unokája, a régi városfalakat északnyugaton és nyugaton leromboltatta, az új falakat pedig jelentékenyen kitolta úgy, hogy a Golgotha is a falakon belül került. De meg kell fontolnunk még azt is, hogy a történelem viharai ismételten szántottak keresztül a városon, melynek házai nem egyszer romokban heverték és így mindig egyik város romjain épült föl a másik; így magyarázható, hogy a mai Jeruzsálemnek a szintje is sokkal magasabban van, mint volt Krisztus idejében, amiből azután következik az is, hogy a Via Dolorosa eredeti szintje is, több méter mélyen fekszik a mai Jeruzsálem talaja alatt. Nem óhajtok e szerény munkám keretében bővebben kiterjeszkedni a tudományos kutatások nagyszerű és két-

ségtelenül bizonyító eredményeire, csak azt a tényt akarom le-
szegezni, hogy az útvonal, melyet már hosszú évszázadok óta
a zarándokok milliói J[^]zus fájdalmas útjaként tisztelnek, va-
lóban hiteles és helyes. A kiinduló és végpont, vagyis az An-
tónia vár és a Golgotha hitelességéhez még csak a legkisebb
kétely sem férhet, az útvonal helyes irányát pedig az út men-
ten eszközölt ásátások nagyszerű eredményei igazolták és iga-
zolják, mert nemcsak az első keresztények kegyeletes műveit,
melyekkel a fájdalmas utat megjelölték hozták napfényre, ha-
nem ahol csak ástak és kerestek, mindenütt ráakadtak az ere-
deti római kövezetre is. Talán el fog jönni még az idő, mikor
teljesen föl fogják tární ezt a kb. 700 m hosszú utat a maga tel-
jes eredetiségében, bár ma, ez szinte lehetetlennek látszik, mert
hiszen egész utcasorok talaját kellene 10—12 m mélységre
leásni.

A zarándok jól teszi, ha előbb, hogy úgy mondjam prof-
fán módon meggyévíg a Via Dolorosán, hogy megismerje annak
emlékeit, és lássa az ősi köveket, a hitelesség megcáfolhatlan
biztosítékait. Szükség van erre már azért is, hogy annál na-
gyobb leiki összeszedettséggel hódolhassunk az Úr Jézus meg-
rendítő szent emlékének, mikor imádságos ajakkal járjuk végig
szenvedéseinek utolsó útját. így cselekedtünk mi is, mikor ku-
tató szemekkel vizsgáltuk végig az egész útvonalat, mielőtt
részt vettünk volna a Ferences barátok hivatalos keresztúti
ájtatosságán.

Az arabok „Sitirn-Marijam“-nak vagyis „Mária úrnő“-nek
nevezik azt az alig 3—4 m széles utcát, mely nyugat-kelet
irányban halad a városon át és végül a Szent István kapun
keresztül a Getszemáni kertbe vezet. Kiinduló pontja és első
állomása a Keresztútnak az Antónia vár udvarán van, hol Pon-
tius Pilátusnak ítélőháza, a pretórium állott, melyet a nagy temp-
lomtérnek északnyugati sarkában, még Nagy Heródes [^]építtetett.
Nemcsak fényes palotája volt itt a helytartónak, hanem a római
légiók megerődített nagy kaszárnyája is itt állott, mert különösen
a húsvéti ünnepek alkalmával, mikor a zsidók az egész orszá-
ból igen nagy számban sereglettek a szent városba, igen gya-
kori volt közöttük a lázadás; szükség volt tehát arra, hogy az
elégedetlenkedők megfékezésére, kéznél legyen a megfelelő
fegyveres erő. Ilyenkor minden más bejáratot elzártak és csak-

is ezen a kaszárnyán át, melyet Antónia erődnek neveztek, lehetett a templomtérré jutni. Ilyenkor maga Pilátus is a pretóriumi palotájában lakott, a templom udvarát pedig fegyveres őrösek szállották meg, hogy minden lázadást idejében elfojthassanak.

Flavius a történetíró is följegyezte, hogy az Antónia olyan munka volt, melynek létrehozása Heródes minden tehetségét igénybe vette és amely „elrendezése tekintetében városnak látszott, de fényes építményei királyi palotához tették hasonlónak“. Olvassuk továbbá, hogy hatalmas, 20 m magas falak vették körül, melyek sarkain nagy tornyok emelkedtek; legmagasabb volt a délkeleti saroknak 36 m magas tornya. Persze a büszke tornyok és fényes paloták már régen eltűntek a föld színéről, de a sziklák, melyeken állottak, megmaradtak és a romhalmazokban eszközölt ásatások is kétségtelenül igazolták a helynek hitelességét. És ha valaki veszi magának a fáradságot és a custodia nagyszerű múzeumában áttanulmányozza a régi korok zarándokainak följegyzéseiből rekonstruált képeket, egészen jól el tudja képzelni a helyszínén Pilátus törvényházának beosztását és viszonyát a Via Dolorosa II. állomásához, mely ma a Sion-apácák birtokában van, mint azt majd mindjárt látni fogjuk.

Az Antónia vár ugyanis udvaraival és falaival, a már említett „Sittim Marjam“ utca úttestén keresztben állott és három hatalmas boltíves kapun lehetett nyugat felől a várba belépni. Az eredeti boltívek megvannak még ma is a Sion-apácák bazilikájában, valamint a Gabbatha vagy Lithostrotos, vagyis az alsó udvar is megvan, melyben a zajongó zsidók várták Pilátus ítéletét. Ugyanis a felső udvarba, hol Pilátus törvényháza volt, nem mehettek föl, mert erre, az oszloptornáccal körülvelt udvarra nyíltak az összes termek és a kaszárnyák is, már pedig a zsidók törvénye tiltotta, hogy a pogányok lakásai közé menjenek, mert az azokban tartogatott kovászos kenyér tisztátalanokká tette volna őket.

Meg kellett várniok tehát, míg Pilátus a magasabban fekvő felső várudvarban (a mai I. stáció) Jézus fölött ítélezik és azután azokon a széles lépcsőkön, melyeket ma Rómában őriznek, lejön az alsó udvarba, hogy az ítéletet kihirdesse.

Az Antónia vár udvarába, most csak menedékes szűk rámpa

vezet föl, melyen át mi is beléptünk az udvarba, mely bár az utolsó hat év alatt újabb csinos építkezések következtében igen előnyösen megváltozott, de mégis valahogyan bedöbbszent szívünkbe a keserű igazság itt is, hogy az Úr Jézus drága szent emlékei közül mily sok van még méltatlan kerektek közé foglalva, és hogy mennyi sok teendője lenne még a katolikusok egyetemlegességének a Szentföldön. Sem templom, sem más egyéb emlék nem jelzi ma itt annak a megrendítő eseménynek az emlékét, hogy az elvakult emberi gonoszság itt ítélte a legcsúfosabb halálra az Istent, ki még ezt a nagy elvetemültséget és háládatlanságot is azzal jutalmazta, hogy éppen ezzel a kereszthalálával az emberiséget megváltotta. Csupán egy kis építmény, az ú. n. Töviskoronázás-kápolnája van beékelve az épületek közé az udvar egyik sarkában, mely még a keresztes vitézek korából maradt ott és amelyet a moszlimok konyhának, üzlethelyiségnek és más profán célokra használtak föl és ahová a keresztényeket ma sem engedik be.

Az első keresztények idejében itt állott Szent Sophia, vagy az „örök bölcsesség“ gyönyörű bazilikája, mely magában foglalta azt a kemény sziklakövet, melyen Jézus Pilátus előtt állott és amelyen szent lába nyomát visszahagyta; a VII. század elején a perzsák rombolták széjjel. Mint annyi sok más templomot, úgy ezt is újjá építették Jeruzsálem keresztényei a XII. században, és mint a XVI. századbeli zarándokok írják, ebben a templomban, hatalmas festményen volt megörökítve Jézus, amint Pilátus előtt áll. Később a moszlimok megfosztották a templomot minden ékességétől és ugyancsak ítélőszékül használták azt az építményt, melyet már ismételten a keresztény kegyelet épített oda. Ma már nyoma sincs meg a templomnak, mert amikor 1832-ben Ibrahim pasa a török kaszárnyákat kibővítette, lerontatta ezt az épületet is. A jó Ferences barátok azonban állandóan figyelemmel kísérik az eseményeket és lehetőségeket és talán el fog jönni egyszer ismét az idő, mikor ez a szép bazilika ismét föl fog támadni romjaiból.

Az Antónia vár alsó udvara, teljes egészében a Ferencesek és a Sion-apácák birtokában van. Ennek az alsó udvarnak keleti végében, ahol most a Ferencesek gyönyörű zárdája, a „Flagellációk kolostora“ áll, ostromozták meg a poroszok Jé-

zúst; a flagellációk kis templomának főoltárképe színes domborművű képben ábrázolja ezt a jelenetet. A zsidók, Jézus megostoroztatását sem láthatták a boltívek és más egyéb építmények miatt, ezért vezette ki azután Pilátus a véresre megkínzott Úr Jézust a boltívek fölötti erkélyre, hogy a tömegnek megmutassa.

Mielőtt átmennénk a szomszédos Sion-apácák kolostorába, megemlítem még, hogy a mai Flagelláció-templom helyén, már az V. században is méltó emlék állott, melyet a keresztesek a XII. században megrenováltak és akkori térképükön fel is tüntették a helyet ezzel a fölírással: „Hic Flagellatus est Jhesus“, mint az a Ferencesek könyvtárában őrzött térképen látható. A jeruzsálemi pasa azonban 1618-ban erőszakkal űzte ki a barátokat ebből a szentélyből, melyet azután a mohammedánok istállóvá és műhellyé alakították át, és így nemsokára azután el is pusztult, de a romokat Ibrahim pasa visszaadta a Ferenceseknek, kik Miksa bajor herceg bőkezű adományaiból a templomot ismét fölépítették mai díszes formájában, újabban pedig a tágas Flagelláció-kolostorukat és bibliai iskolájukat is hozzácsatolták. Itt helyezték el nagyszerű múzeumukat és könyvtárukat is.

A Flagelláció kolostorából kilépve, mindössze 40—50 lépést kellett tennük, hogy becsengethessünk a Sion-apácák tőszomszédos kolostorának egyszerű kis kapuján. A ház vendégszerető főnöknő-helyettese a legnagyobb előzékenységgel vezetett végig a szép, tiszta folyosókon abba a földalatti kápolnába, melyet a Ferences barátok csak a múlt század végén fedeztek föl és melyet már a keresztes lovagok is restauráltak, de azután egyszerre csak nyoma veszett, míg végül a barátok ismét napfényre hozták.

A Via Dolorosának ez egyik legérdekesebb emléke; a mintegy 15 m hosszú és 8 m széles földalatti helyiségnek talaját 40 cm vastag, hatalmas kőlapok fedik, ezek a Lithostrothos eredeti kövei, melyeken még tisztán látni lehet a kőlapok rovatkozását, bizonyítékaul annak, hogy az Antónia várban, lovas csapatok is voltak elhelyezve. Itt-ott mértani ábrákat is láttunk a kövekbe karcolva az őrszoba közelében, melyeknél a római vitézek játszottak egykor malom- vagy kútjátékot. A Gabbatha eredeti kövein állottunk itt tehát, hová Pilátus kivezette Jézust,

hogy a zajongó csöcseléknek megmutassa: „*Ecce Homo*“. Mély meghatottsággal vettük tudomásul, hogy azokon a köveken járnunk, melyeket az Úr Jézus szent lábai is tapostak szenvedéseinek fájdalmas, nehéz óráiban. Itt tették vállaira a keresztet is, melynek emlékére néhány évvel ezelőtt, még egy keresztet vivő színes Krisztus-szobor állott e helyen, de mikor legutóbb itt jártam, már egy, a falra festett képet találtam, mely teljesen naturalisztikus módon ábrázolja ezt a nagy jelenetet; a kép ugyanis mintegy folytatása az eredeti kövezetnek, melyen rajta állani látszik a keresztet vivő Jézus; a háttérben pedig Pilátus-törvényházának három kapus bejárata segíti elő a helyzet helyes elképzelését.

Az újabb kutatások azóta is sok értékes dolgot, hatalmas földalatti üregeket, ciszternákat, edényeket, pénzeket stb. hoztak napfényre. Szép gondolat az apácáktól, hogy most újabban konvertita zsidóknak fogadalmi márványtábláit helyezik el ennek az alacsony földalatti kápolnának falaiba. A keresztút II. állomása tehát teljes valóságában állott előttünk és ha itt, mint már említettem is, tovább folytatnák az ásásokat, akkor egészen a Golgotháig föl lehetne tární az útvonal eredeti kövezetét, mely ezen a helyen, hol most állottunk, mintegy 3 méterrel van a mostani utca kövezete alatt.

A Sion-apácák mindig a legnagyobb vendégszeretettel fogadták a magyar zarándokokat, pompás hűsítővel vagy reggelivel kedveskedtek és mi azzal viszonztuk sok szívességüket, hogy bőségesen vásároltunk a kiváló gonddal és ízléssel készült emlék- és kegytárgyaikból, fényképekből és albumokból, melyeknek szinte kifogyhatlan választékát tárták elénk fogadó szalonjukban. Nagy örömben voltak, mikor egyszer érseki vezérünk szentmisét mondott remek szép bazilikájukban, melynek főoltára mögött, a régi Antónia vár bejáratának baloldali kisebb nyitott boltíve, valamint a középső, az utcán is folytatódó nagy ívnek egy része látható, melynek külső folytatása a szűk utcát teljesen áthidalja és melyet a XIV. század óta „*Ecce Homo ív*“-nek neveznek, mert azt a két követ, melyen a hagyomány szerint Jézus és Pilátus állottak, nyugati falába befoglalták.

Az oltármögötti ív fölött, mely a maga teljes eredetiségében van meg, mozaikkal kirakott nagy apsisban áll a töviskoronás, összekötözött kezeiben nádszálat tartó Krisztusnak

remek márványszobra; közvetlen előtte pedig még díszesebb, alacsony márványoszlopon, drágakövekkel kirakott császári korona ragyog le a magasból, melyet az európai katolikus uralkodók ajánlottak föl a töviskoronát viselő Krisztusnak. A koronát, két, térdelő angyalnak íhéhr márványszobra fogja közre. A szép szoborcsoportozat alatt, az apsis teljes szélességében a fekete márványpárkányban nagy arany betűkkel van bevésve a Sion-apácák mise liturgiájába is fölvetett könyörgés: „*Pater dimitte Ulis non enim sciunt quid faciunt*“. Rendjüket ugyanis a zsidószármazású és Rómában csodálatos módon konvertált *Ratisbonne Mária Alfonz* atya alapította, ki e templomot és kolostort is építtette, és mivel a^ rend főcélja, hogy a zsidók megtérítésén munkálkodjék, a pápa a fenti könyörgést miséjükben is engedélyezte. Könnyekig meghatott mindnyájunkat, mikor az érseki szentmisén, az apácák láthatatlan kórusa, az Ürfelmutatás előtt, végtelen szomorú vontatott dallamban, mindig egy hanggal magasabban, háromszor elénekelte latinul: „Atyám! bocsáss meg nekik, mert nem tudják, hogy mit cselekesznek!“

Megrázta lelkünket és szívünket Krisztus vallásának ez a mélységes nagy szeretete, mely e szomorú emlékű helyen is, hol a véresre megkínzott Istenembernek oly sokat kellett szenvednie a zsidóktól, naponta és ismételten tud könyörögni az elvakult hitetlen népért. Az 1868-ban fölszentelt és a kisebb bazilikák rangjára emelt templom főoltára, éppen a Lithostrotos fölött van.

A Sion-apácák zárdájából kilépve és az *Ecce Homo-ív* alatt elhaladva, tovább folytattuk utunkat nyugatnak, mérsékelten mindig fölfelé haladva, mígcsak a damaszki kapu felől jövő utca az Osztrák Magyar Zarándokház szép terraszos kertekkel díszített épületénél, nem keresztezte utunkat, melynél balra kanyarodva azonnal megpillantottuk a falon a kis keresztjelet, hol a jámbor hagyomány szerint az Úr Jézus először roskadt össze a kereszt súlya alatt. (III. stáció.)

Alig pár lépéssel odébb, a IV. állomás helye van jelezve, hol egy mellékutcából kijöve a fájdalomtól megtört Szűzanya összetalálkozott véresarcú, szenvedő szent Fiával. Ez a két utóbbi állomás a katolikus örmények tulajdonában van, így tehát módjukban állott alapos kutatásokat végezni, melyeknek

meglepő eredményei is fényes bizonyítékát adták annak, hogy már az első századok keresztényei is a legnagyobb tiszteletben tartották ezeket a helyeket. Ugyanis a III. stációnál, mélyen a föld alatt, hatalmas kövekből épült kápolna falára bukkantak, melyet azután helyreállítottak, oltára fölé képet helyeztek, mely Jézus első összeroskadását ábrázolja. Kissé odébb egy sokkal nagyobb kápolna maradványait hozták napfényre, melynek még mozaikpadlója is megvan és melyekből kétségtelenül meg lehetett állapítani, hogy a IV. századból származik, valamint azt, hogy a keresztések restaurálták. A kápolna oltára fölött életnagyságban van ábrázolva a megrendítő jelenet, Szűz Mária találkozása Jézussal. Érdekes a kápolna ősi mozaik padlójában látható két egymás mellé helyezett, orrukkal északnyugatnak fordított saru, melyekkel az ősi keresztények nyilván azt a helyet akarták jelezni, melyen Isten Anyja állott, mikor Jézust megpillantotta. A kápolna padlója egyszintben van a Via Dolorosa régi szintjével.

Alig 30—40 lépéssel odébb, egy éles saroknál ismét jobbra kell kanyarodnunk, hol a terméskő falban egyszerű kőkeretes kaput pillantottunk meg, melynek homloklécét jobbról és balról a Szentföld kőbe faragott ötös keresztje díszíti. Ez az V. stáció, hol a római katonák a mezőkről a város felé tartó Cirenei Simont kényszerítették, hogy a fájdalom és kimerültségtől földre rogyott Jézusnak keresztjét vinni segítse. A Ferences barátok néhány évvel ezelőtt vették meg ezt a helyet és építettek benne egy kis kápolnát.

Az út innét ismét lassan emelkedni kezd; alagútszerű boltívek alatt sok helyen lépcsőzeteken tovább haladva, nem-sokára elértük a VI. állomást, hol a régi hagyomány szerint Veronika háza állott, ki kendőt nyújtott Jézusnak, hogy arcát letörölje; ez az állomás sincsen különösebb módon megjelölve, csupán egy jámbor kereszténynek van itt, egy földalatti, boltozatos kis helyiségben szerény kegytárgykereskedése, melynek egyik végében színes szoborcsoportozattal tette szemlélhetővé a jelenetet, mikor Jézus visszaadja a fátolszerű kendőt, melyen jutalmul, szent ábrázatát rajta hagyta. E boltozatok fölött 1895-ben a melchiták templomot építettek Szent Veronika tiszteletére.

Néhány lépéssel följebb, ugyancsak nagy boltíves kapu alatt van jelezve a VII. stáció, ahol Jézus másodsor

roskadt össze a kereszt súlya alatt; itt is van a Ferenceseknek egy kis kápolnája, melynek oltárképe ezt a jelenetet ábrázolja. Az Úr Jézus idejében itt állott az „ítélet kapuja“, melyre a halálos ítéleteket, tehát Jézus ítéletét is kifüggesztették. Ugyanis akkoriban a halálra ítéleteket ezen a kapun keresztül vezették ki a városból és itt még egyszer felolvasták előttük az ítéletet.

Ennél a kapunál, a bazároknak igen élénk forgalmú szűk utcája keresztezte utunkat és alig 40 lépéssel odébb, a nem egyesült görögök Karambolos zárdájának falán pillantottuk meg a VIII. stáció egyszerű jelzését. Itt volt az a hely, hol Jézus a síró asszonyokkal találkozott és intette őket: „Jeruzsálem leányai, ne miattam sírjatok, hanem sírjatok magatok és gyermekeitek fölött. Mert íme eljönnek a napok, mikor mondják: boldogok a magtalanok és a méhek, melyek nem szültek és az emlékek, melyek nem szoptattak. Akkor majd kezdik mondani a hegyeknek: szakadjatok ránk! és a halmoknak: takarjatok el minket. Mert ha a zöldelő fával ezt cselekszik, mi lesz a szárazzal?“

És bizonyára voltak sokan az asszonyok között olyanok, kik 37 évvel később még megérték a tituszi szörnyűségeket, amikor azután megértették az Úr Jézus szavainak az igazságát, hogy a „zöldelő fa“ alatt az igazakat, a jámborokat értette, különösen pedig önmagát, hogy t. i. ha az Isten igazságossága saját egyszülött Fiától ilyen véres elégtételt követel az emberiség bűneiért, hát akkor mi vár a bűnös zsidó népre, a „száraz fára“?

A IX. stáció, hol Jézus harmadszor esett el a kereszttel, a Szentsír-bazilikához épített abesszíniai kolostor falán van megjelölve, de ezt a stációt már csak nagy kerülővel tudtuk elérni, mert vissza kellett menni egészen a bazárok utcájáig, melyen déli irányban haladva, csakhamar a Szentsír-bazilikához érkeztünk, melyben az utolsó öt stáció van.

Egyes följegyzések azt mondják, hogy az V. stációtól kezdve Cirenei Simon vitte a keresztet, de a Golgotha tövében az Úr Jézus maga kérte, hogy tegyék azt ismét vállaira, de az is lehet, hogy a katonák kényszerítették erre, hogy a törvény rendelkezéseinek az út utolsó kis szakaszán eleget tegyenek. De bárhogyan is volt a dolog, annyi bizonyos, hogy Jézus mérhetetlenül sokat szenvedett és nagyon el volt gyengülve, mert

Szent Márkus is így ír róla: „viszik őt a Golgothára“, tehát csak támogatással tudott fölmenni a mindössze 4–5 méter magas dombra. Meg kell még említenem azt is, hogy az evangélium csupán 9 állomásról emlékezik meg, tehát Jézus háromszori összeroskadását a kereszt súlya alatt, a találkozást Szűz Máriával, valamint Veronika kendőjének emlékét csak a legrégebb jámbor hagyományokból, később vették át.

A Jeruzsálemben töltött pénteki nap délutánja minden zarándokra igen mély benyomást gyakorol. Ezen a napon rendszeren a Golgotha oltáránál hallgatnak misét, hogy méltó módon előkészülhessenek a hivatalos keresztúti ájtatosság végzéséhez. Mi is így tettünk és már alig vártuk a délutánt.

Valami kimondhatatlan gyászos hangulat üli meg ilyenkor a zarándok szemében a szent városnak házrengetegét; pontban 3 órakor gyászosan szólalnak meg a templomok lélekhangjai, az Úr Jézus kereszthalálának emlékére. Mi már jóval előbb körmenetben, égő gyertyákkal kezünkben és bőjti énekeket énekelve vonultunk végig a Via Dolorosán, hogy idejében ott lehessünk az Antónia vár nagy udvarán. Magunkkal vittük a Jeruzsálemben készített nagy olajfakeresztünket. A mellékutcákból mindenütt sűrű csoportok, szerzetesek, papok, zarándokok, apácák, férfiak, nők és gyermekek özönlöttek a Via Dolorosára, illetve az Antónia vár udvarára.

Azt hiszem, hogy sehol a világon ilyen érdekes, komoly, színes képet nem lehet látni, mint amilyen a kora délutáni nap sziporkázó, vakító fényében itt zajlott le szemeink előtt. Az egyik sarokban állottak a barnacsuhás, nagyszakállú Ferences barátok, élükön a szentföldi custossal, néhányuknak zöldbélésű, szürke vászonernyő a kezében; közvetlen mellettük a Dominikánusok és a Fehér atyák, a Bencések és világi papok fekete csoportja, majd a különböző apácák és növendékeik. Legtöbben a szokásos trópusi sisakkal vagy napernyővel védekeznek az ilyenkor leghevesebben letűző napnak perzselő sugarai ellen. Ha jól körülnéz az ember, megtalálja az összes férfi és női szerzetesrendek képviselőit; jelen van mindig a jeruzsálemi pátriárka, vagy helyettese, a Bencések apátja, a keresztény előkelőségek, az ájtatos keresztények és az éppen Jeruzsálemben tartózkodó zarándokok nagy csoportja is, a világ minden részéről, kik között rendszerint látni püspö-

köket, főpapokat és más előkelőségeket is, sokszor igen nagy számban. Láttam egyszer a franciák több száz főnyi nemzeti zarándoklatát végig vonulni a Keresztúton, egy hatalmas, mintegy 6 méter magas kereszttel, melyet azután hazájukba szoktak hazavinni és ott alkalmas helyen fölállítani. Lourdesben is van ilyen nagy kereszt, a kálvária oldalán. Ezt a példát akartuk követni mi is, mikor keresztet csináltattunk magunknak, hogy azt a Via Dolorosán végighordozva, szintén hazahozzuk Budapestre.

Már együtt állottunk mind az Antónia vár udvarán, mikor kevéssel 3 óra előtt megérkezett az ájtatosságot vezető Ferences barát. Nem volt nyüzsgés, nem volt zaj és még az az elmaradhatatlan kis morajlás is mintegy varázsütésre elcsendesedett, mikor búsan, szomorúan és oly kifejezően megszólaltak a halálharangok panaszosan csengő-bongó ércnyelvei. Egyszerre hullott térdre az egész tömeg, mikor a Ferences barát, latin nyelven az előkészítő imát mondotta messze elhangzó szavakkal, majd olasz nyelven egy bűnbánati ima következett. Mélyen meghajoltak a fejek, mikor elhangzottak a minden stációnál elimádkozott szavak: „Adoramus te, Christe, et benedicimus tibi, quia per sanctam crucem tuam redemisti mundum“. Az erre következő imát ismét olasznyelven, a Pater Nostert és Avét, valamint a végső könyörgéseket, első részét latinul, második részét olaszul mondják.

Persze a szűk utcákon teljesen lehetetlen, hogy az egész tömeg mindenütt közösen imádkozzon és így rendesen külön csoportok is alakulnak, kik az egyes állomások előtt saját nyelvükön végzik az ájtatosságot, mert hiszen ha nagyobb tömegek vannak jelen, a menet éle már talán a harmadik vagy negyedik stációnál imádkozik, mikor a vége még ki sem tudott jönni a lejtősen levezető rámpán, az Antónia vár udvaráról. De azért az egész kép egyetlen nagy könyörgésbe olvad össze, amint az ember egy emelkedettebb helyről végig tekint a Via Dolorosa szűk, boltíves sikátorain. Valami különösen fölemelő és megrendítő érzés az, mikor az ember az utca porában látja letérdelni az aranykeresztes főpapot, az egyszerű, mezítlásas szerzetest, a világi előkelőségeket, a szegény koldust, a társadalom minden osztályához tartozó intelligens embereket és a nép legegyszerűbb polgárait. Pedig hát Jeruzsálemnek

ezek a szűk utcái nem igen ragyognak a tisztaságtól, különösen nem a bazárok és élelmiszerárusok sötét, nyüzsgő sikátoraiban.

Ellentétesebb képet még elképzelni is nehéz, mint e tülekedő vásári zajban, salátalevelek és gyümölcshéj jak között, gőzölgő lacikonyhák mellett térdelő, áhítatosan imádkozó, átszellemült arcú keresztényeket. Az igazi krisztusi demokráciának valóságos apotheozisa ez, melyet semmiféle „izmus“ még csak megközelíteni sem lesz képes soha. Itt mindnyájan átéreztek, hogy minő gyarló, bűnös teremtmények vagyunk, kik vezekelni jöttünk a Krisztus-vértől átittatott földre, hogy lépésről-lépésre kövessük a Megváltó Jézus szent lábainak véres nyomdokait, egészen a Golgotha keresztjéig. Semmivé törpül itt minden földi gond és szenvedés, mikor a lélek maga előtt látja az Üdvözítő Jézusnak meggyötört, szenvedő, véres alakját, fején a töviskoronával, vállán a nehéz kereszttel, körülötte a gúnyolódó csöcselékekkel és kegyetlen hóhéraival. És amikor mindezt igazán szívvel és lélekkel átérzi az ember, akkor bizony nem igen jut sok ideje ahhoz, hogy nagyon válogasson, hanem térdre roskad ott, ahol éppen van, hogy szent megrendüléssel zokogja bele a vásári zajba is: „Áldunk és imádunk Téged Jézus, mert szent kereszted által megváltottad a világot“.

Nem fogom elfelejteni soha, mikor a törekenytestű, de sziklaerős lelkű érseki vezérünk meggörnyedt, szikár, nemes alakját láttam, vállán a nehéz kereszttel az utca porába hullani, ott, hol az Úr Jézus először roskadt össze a kereszt súlya alatt, majd pedig a királyi család egyik legfennköltebb lelkű tagját, Erzsébet főhercegnőt, cipelni vállain a nehéz keresztet azokért is, kik nem tudtak velünk jönni és azokért is, kik valási közönyükben ma is naponta keresztre feszítik az áldott Jézust, a világ szent Megváltóját.

Csaknem egy teljes órát tartott, míg ilyen módon végig jártuk Jézusnak fájdalmas keresztútját és fölérkeztünk a Golgothára, végül pedig a Szentsírnál a következő megható imával fejeztük be az ájtatosságot:

„Ó Uram, Jézus Krisztus, ki a Mennyből, az Atya öléből a földre szálltál és drága véredet ontottad bűneink bocsánatáért, alázatosan kérünk, hogy az utolsó ítélet napján jobboldon hallhassuk szavaidat: Jöjjetek áldottaim.

Kérünk Téged Úr Jézus Krisztus, engedd, hogy a Boldog-

ságos Szűz Mária, a Te Anyád, kinek szent lelkét a szenvedés óráiban a fájdalom töre járta át, kieszközölje számunkra könyörületességedet most és halálunk óráján.

Ó Isten, ki a keresztnek csodálatos titkait oly sokféle módon megmutattad szolgádban, Szent Ferencben, kérünk, hogy jámborságának példáját követhessük és keresztednek állandó szemlélése útján megerősödjünk, a mi Urunk Jézus Krisztus által. Köszönjük összes jótéteményeidet mindenható Isten, ki élsz és uralkodói örökkön örökké. Amen“.

A befejező imának teljes szövegét ideiktattam, mert szében, rövidebben úgysem tudnám leírni, hogy mit kér minden igaz zarándok Istentől, az ő fájdalmas, véres keresztútján. Életcélunk legnagyobb problémáit foglalja magában ez a befejező könyörgés. Igen! Hitet kértünk Istentől, hogy az élet nehéz küzdelmeiben szilárdan megállhassuk helyünket, mert igazi erőt csak a Krisztus keresztjéből kiáradó kegyelmek tudnak adni, hogy a jó halált és az üdvözülés nagy ajándékait kiérdemelhessük.

Sokszor gyönyörködtem Jeruzsálem panorámájában az Olajfák-hegyéről és most is előttem van a Szentváros kiterjedt házrengetegének jellegzetes képe, amint a déli nap vakító fényében szinte izzottak a falak, a lapos házfedelek, a kupolák és tornyok, de nem tudom elfelejteni azt a hosszú, keskeny, fekete sávot sem, melyet az éles, sötét árnyék rajzolt bele a fényesen tündöklő város fehér képébe, a Szent István kaputól a Szentsír-bazilika kupolájáig. Úgy él ez emlékemben, mint egy hosszú, szörnyű mély seb, melyet az itt lezajlott megrendítő Isten-tragédia vágott az Istengyilkos város testébe kitörölhetetlenül, hogy az be ne hegedhessen a világ végezetéig. De nemcsak Jeruzsálemnek, hanem az egész földtekének szent sebe ez, melyből az egész emberiség üdve fakadt tizenkilenc évszázaddal ezelőtt. Egy nagy határvonal, melyet az örök isteni bölcsesség, könyörület és irgalom húzott meg az ó- és újszövetség mesgyéjén, hogy abba beleállíthassa Krisztus véres keresztjét, az örökkévaló értékek és kegyelmek kiapadhatatlan forrását, mely immár csaknem kétezer év óta ontja magából áldását az egész világra.

Jeruzsálemi nagy keresztünket haza hoztuk és nagy fényrel és pompával vittük vállainkon a külső-ferencvárosi egy-

házközség Szent Kereszt-templomába. A kalocsai érsek áldotta meg itthon is és helyezte el benne üveg alatt Jézus valódi keresztjének egy szilánkját. Azóta e templomban egész éven át minden hó első péntekén nyilvános keresztúti ájtatosságot tartanak, az egyházközség világi elnöke, Dr. Rónaszéki Trux Jenő miniszteri tanácsos kezdeményezésére, ki nemcsak ezzel az értékes ereklyével ajándékozta meg templomát, hanem gondoskodott arról is, hogy a templom keresztúti stációi a Golgotha állomásainak ereklyéit magában foglaló jeruzsálemi kereszttekkel legyenek megjelölve. Minket szentföldi zarándokokat pedig mindig a legnagyobb kegyelet és édes visszaemlékezés vezet ebbe a templomba, melyben a legutóbbi zarándoklatunk alkalmával is szentmisét hallgattunk az elindulásunk előtt és a kalocsai érsek minden zarándoknak egyenként a vállára tette kedves jeruzsálemi keresztünket, annak jeléül, hogy mindnyájan alázatos szívvel és lélekkel akarunk az Úr Jézus szent szülőföldjére elzarándokolni.

A Mória-hegyn.

Ha Jeruzsálemet az Olajfák-hegyéről szemléljük, egészen jól láthatjuk a mintegy 1 négyzetkilométer terjedelmű fensíkszerű földnyelvet, melyen a Szentváros épült és amelyet keletről a Kidron, délről és nyugatról a Hinnom szakadékos völgye övez, északon pedig alig észrevehető mélyedés választja el a Scopus-hegy kúpjától. Ennek a földnyelvnek délkeleti részén volt az ős Mória-hegye, melyen már az első pillantásra szembeötlik az a nagy szabad térség, melynek csaknem kellős közepén áll a mohammedánoknak Mekka után legszentebb szentélyük, a jellegzetesen magas kupolás *Kubbet-es-Sakhra*, vagyis sziklamecset. A mecsettel szemben a Kidron keleti oldalán, alig 900 m távolságban az Olajfák-hegyének legmagasabb (805 m) csúcsa emelkedik, melyre a legmélyebb áhítattal tekint föl minden zarándok, mert hiszen onnét ment föl az Úr Jézus a Mennyekbe.

Mória-hegycsúcsát is az isteni Gondviselés kifürkészhetlen bölcsesége avatta a földkerekség legrégebb, igaz szentélyévé, mi-

kor már 400 évvel ezelőtt Ábrahám lépteit erre a hegyre irányította, hogy egyetlen fiát Izsákot az Úrnak föláldozza. Majd pedig, mikor az Úr Dávid királyt, ki uralkodásának utolsó éveiben népszámlálást rendelt el birodalmában, hiúságáért azzal büntette, hogy népét pestissel tizedelte meg, Dávid e hegy fölött pillantotta meg a halál angyalát, amint kardját Jeruzsálem felé villogtatta. Ekkor Dávid király is megalázkodott szívvvel, töredelmes bánattal ment föl a Mória-hegyére és 600 sekel aranyért egy Ornan nevű jebuzeustól megvásárolta a telket, melyen ol-tárt emelt és kiengesztelő égő áldozatot mutatott be az urnák. Később a Frigyszekrényt is ide hozatta és így ugyancsak a Mória-hegye lett kiszemelt helye az igaz Isten építendő díszes templomának, melyet azonban csak a nagy király fia, Salamon épített föl királyi atyjának Isten sugallta tervei szerint. Föl van pontosan jegyezve, hogy a Mória-hegyének sziklás egyenetlen felületét 30,000 izraelita és 150,000 kánaáni egyengette simára, melyet azután, hatalmas, faragott sziklatömbökből épített fallal vettek körül oly módon, hogy a fal és hegy közötti üres rész kitöltése után, mintegy 180 méter hosszú oldalakkal bíró négyszegletes tér keletkezett, melyen azután fölépült a templom. Az eredeti templomtér tehát csak alig a negyede volt a mainak, mely tágas formáját csak Heródes alatt nyerte, ki azt különösen észak és dél felé kibővítette.

A Krisztus előtt 1000 évvel épült Salamon temploma csak négy évszázadon keresztül hirdette az egy igaz Isten dicsőségét, mert Nabukodonozor hordái fölgyújtották, kincseit kirabolták és azokat arabláncra fűzött zsidókkal együtt Babilóniába hurcolták. A fogságból visszatérő zsidók 70 évvel később a régi alapokon fölépítették ugyan ismét a szentélyt, de ez már csak halvány árnyéka volt a világhíres Salamon templomának. Ezt a második templomot három és fél évszázad múlva a szírek fosztották ki. A rómaiak helytartója, a pogány-zsidó Heródes, 19 évvel Krisztus születése előtt harmadszor is helyreállíttatta, mégpedig oly fényvel és pompával, hogy még az eredeti Salamon templomát is messze fölülmúlta. Ez az álnok ember, hogy a zsidók szeretetét megnyerje, oly nagyszabású építkezésbe fogott, hogy még Krisztus idejében is dolgoztak rajta, sőt még a golgothai Isten-tragédia után is, még több mint 30 évig tartottak a munkák, melyet Kr. u. 64-ben fejeztek be. Föl van je-

gyezve az is, hogy pl. II. Heródes Agrippa alatt mintegy 18,000 munkás dolgozott rajta. Az első legnagyobb gondot a templomtér kibővítése okozta, mely különösen a déli oldalon csak úgy volt lehetséges, hogy a mintegy 70 m magasan íkvő templomtér szintjéig, a mélyen fekvő Kidron völgyéből kellett a magas falakat fölhúzni, melyeknek délkeleti sarka alatt, még ma is lehet látni azt az óriási földalatti helyiséget, melynek 15 sorban elhelyezett 88 hatalmas, négyzetleges pillére tartja azokat a boltíveket, melyeken a templomtérnek ez a része nyugszik, így került akkor a templomtér a város falain belül, mert a térnek déli és keleti oldalai egyszersmind a városnak is falai. Az újabkori kutatások is kétségtelen bizonyítékát adták annak, hogy Heródes temploma már valóban ezen a kibővített téren állott. A mai falaknak persze már csak a legalsó rétegei eredetiek, hol még 8 m hosszú és 2 m vastag óriási köveket is lehet látni, melyek minden kötőanyag nélkül oly pontosan vannak egymáshoz illesztve, hogy két kő közé még egy borotva pengét sem lehetne bedugni. A Ferences barátok múzeumában láttuk a templomnak a legrégebbi följegyzések alapján rekonstruált nagy gipsz modeljét, mely, ha talán nem is teljesen hű mása Heródes templomának, de lényegében bizonyára helyes fogalmat nyújt róla, mert úgy Flavius Josephus zsidó történetíró munkái, mint pedig a Talmud legrégebbi része valamint a Mischna is, melyről már Baalbek leírásánál megemlékeztünk, igen értékes és részletes leírásokat tartalmaznak erről a hatalmas műről.

Csak egészen röviden akarom ismertetni annak a templomnak a képét, melyben az isteni gyermeket Mária és József bemutatták és ahol később, 12 éves korában „mindnyájan álmélkodtak az ő okosságán és feleletén“; ahol az ördögnek, a templom fedelén mondta Jézus: „Ne kísértsd a te Uradat Istenedet“, majd máskor meg: „Bontsátok le a templomot és harmadnapra felállítom azt“, hol a farizeusok a házasságtörő asszonyt vezették a Mester elé, hogy megkövezzék és ahol oly sok szóváltása volt Jézusnak velők, hogy még őt is megakarták kövezni, és ahol megjövendölte a templom pusztulását is és ahol még annyi sok nevezetes esemény történt.

A mintegy 145,000 négyszögméter nagyságú teret minden oldalról hatalmas falak szegélyezték, melyeken díszes kapuk

és tornyok ékeskedtek. Északnyugati sarkában állott a Via Dolorosa leírásánál már megemlített Antónia vár, hová a térről széles lépcsőzeten lehetett feljutni, melyekről Szent Pál apostol is beszélt a néphez, mikor a római ezredes elé hurcolták, azal vádolván őt, hogy hitetleneket vezetett be a templomba, A templomtérré a nyugati oldalon négy, a déli oldalon pedig két, igen mélyen fekvő kapu vezetett, mely utóbbiakon belépve boltíves folyosók lépcsőzetein lehetett csak a térre följutni. A keleti oldalon csak egyetlen kapu nyílt a Kidron meredek völgyére, mégpedig ugyanott, hol a mai aranykapu áll, melyen Jézus Jeruzsálembe bevonult. A falak belső oldalán dupla oszlopsoros árkádok futottak körül, a térnek déli részén pedig fényes királyi oszlopcsarnok díszlett. A külső nagy udvarra még pogányok is bemehtettek, de az erős fallal körülkerített belső udvarra halálbüntetés terhe alatt tilos volt a nemzsidóknak belépni. A belső udvarnak magasan feltöltött terraszán állott a díszes templom, melyhez széles lépcsők vezettek föl. Ennek az udvarnak falán, három oldalról összesen kilenc, arannyal ezüsttel kivert díszes kapu nyílt az udvarba, melyet a templomi célokat szolgáló épületek, mint a kincstár, olaj-, bor- és faraktárak stb. vettek körül. Az asszonyoknak külön udvarában 13 áldozati persely volt elhelyezve, valamint 4 darab 26 m magas, négykarú gyertyatartó; a férfiak udvarában pedig az áldozatok hatalmas oltára állott, körülötte márvány asztalokkal, melyeken az áldozati állatok húsát darabolták szét. A templomnak impozáns és igen messze látható díszes homlokzati kapuján nem voltak ajtók és így már kívülről látni lehetett azt az aranylemezekkel borított díszes kaput, mely az előcsarnok hátsó falán nyílt a szentélybe, aranyból készült óriási nagy szőlőtőke indái és leveleitől kerektezve. Ezen a kapun át csak a papok léphettek be az áldozati-füst oltárához, ahol a nagy hétkarú gyertyatartó is állott. A szentély hátsó falán két értékes, gazdagon hímzett nehéz selyemfüggöny takarta el a legszentebb szentélyt, melybe csak a főpap léphetett be, de ő is csak egyszer egy évben, az illstos füstfelhők és az áldozati állatok vérének páragözében. Sorsát azonban ez a fényes építmény sem kerülhette el, mert romba kellett omolnia, hogy kő-kövön ne maradjon, mint azt Jézus megjövendölte. Hányszor oktatta, tanította az Úr a zsidókat ebben a templomban, hogy előkészítse őket az átmenetre az ószö-

vétségből az újszövetségre, de az anyagiasság ördögétől megszállott választott nép nem akarta megérteni Jézusnak tanítását, mely nem földi jólétet, gazdagságot, hatalmat, fényt, pompát, hanem szegénységet, tűrést és szenvedést hirdetett. Nem ilyen Messiást vártak a zsidók és ezért feszítették keresztre őt. És Isten még ekkor is irgalmas volt választott népéhez, mely még akkor sem tért észhez, mikor Jézus halálakor a föld megindult és a templom nagy kárpitja végig hasadt, mert még 37 évig várt a szörnyű büntetéssel, mely azután 70-ben Kr. u. kíméletlenül sújtott le a hálátlan, elvakult zsidó népre. Maga Flavius Josephus zsidó történetíró jegyezte föl, hogy mikor a templomtérré menekülő zsidók, lépésről-lépésre kénytelenek voltak vissza vonulni szentélyükbe, egy római katona, mintegy magasabb titokzatos erőtől sarkalva, hatalmas lendülettel dobta be égő fáklályát a szentélybe, mely azt elhamvasztotta. A kitóduló papokat és zsidókat pedig az udvarra betóduló római katonák mészárolták ie.

A véres napok elmúltával, most már évente csak egyszer volt szabad a zsidóknak fölkeresni a romokat, hogy könnyeikkel öntözhessek a sziklát, melyen áldozati oltáruk állott, de ezt a kedvezményt sem élvezhették sokáig, mert 135-ben Hadrián császár, Juppiter Capitolinus tiszteletére pogány szentélyt építtetett a templomtéren. A kereszténység diadalra jutása után persze ez a szentély is eltűnt a földszínéről. A zsidók 363-ban új reménységre kaptak, mikor az apostata Julianus engedélyt adott neki, hogy Salamon templomát ismét fölépíthetik; Julianust az a gonosz szándék vezette, hogy Jézus jóslatát meghazudtolja, de mint a följegyzések mondják, a Mória szent hegyéből előcsapó lángok és robbanásszerű földrengések, megdöbentő módon hiúsítottak meg minden építési kísérletet.

Évszázadokon keresztül állott pusztán a templomtér, míg azután a VI. század derekán Justinián császár a déli oldalán, Szűz Mária tiszteletére templomot építtetett, de ezt meg csakhamar a perzsák rombolták le. A VII. század derekán, 637-ben, öt évvel Mohammed halála után, amikor Omár-kalifa elfoglalta Jeruzsálemet, a görög pátriárkával fölvezettette magát a templomtér romjaihoz és az egész teret mohammedán szentellyé avatta azon a címen, hogy Mohammed állítása szerint, ő egyszer egyetlen éjjelen repült Mekkából Jeruzsálembe. A zsidó

templom helyére, Omár akkor egy kis mecsetet is építtetett, melynek azonban már romjai sincsenek meg; helytelenül nevezik tehát sokan a ma ott álló *Kubbet-es-Sakhra* nagy kupolás mecsetet Omár-mecsetnek, mert azt nem ő, hanem az Omajád kalifa, *Abd-el-Malek-Ibn-Marwan* építtette 691-ben, mégpedig az arab történetíró följegyzése szerint, az egyiptomi adók kétszeri meggyűjtéséből keletkezett összegből. Ugyanekkor épült föl a justiniáni templom maradványainak a fölhasználásával a tér déli végén, az *El-Aksa* „a legtávolabbi“ mecset és ekkor ünnepélyesen az egész templomteret, mohammedán szent helynek vagyis „*Haram-es-Sheriffnek*“ nyilvánították, melyre halálbüntetés terhe alatt tilos volt a nem-mohammedánnak rálépnie.

Abd-el-Malek kalifának igen komoly okai voltak arra, hogy Jeruzsálemben a nagy mohammedán szentélyt megalapítsa. Ugyanis a mekkai régi mohammedán arisztokrácia Alit, a negyedik kalifát meggyilkoltatta és saját sorukból, Abd-el-Malek személyében, az Omajada-családot emelte hatalomra. Az erőszakos eljárás ellen azonban a mekkai lakosság a leghevesebben tiltakozott és az új kalifát be sem engedte Mekkába; ezért volt szükséges Mekkával szemben egy másik nagy szentély létesítése Jeruzsálemben. A viszonyok is nagyon kedvezőek voltak erre, mert mikor még Mohammed azt remélhette, hogy a zsidókat is meg tudja nyerni a keresztény és zsidó vallásból összekombinált monotheizmus tanainak, meghagyta híveinek, hogy az imádkozásnál Jeruzsálem felé forduljanak és a koránba is fölvette az El-Aksa, azaz a Kaaba kövétől legtávolabb eső mecsetet, hová Allah oly csodálatosan vitte el Mohammedet egy éjjelen Mekkából.

A gyakori földrengésektől igen sokat szenvedett a templomtér mindkét mecsetje, melyeket a kereszties lovagok templomokká alakítottak át, de sajnos, mindössze csak 88 évig ragyogott a kereszt Mória szent hegyén, mert a XIII. században Jeruzsálemben ismét bevonuló kereszties vitézek, (1229—1244) a templomteret a mohammedánok birtokában hagyták és így az első keresztény uralom rövid korától eltekintve, már csaknem tizenhárom század óta a félhold uralkodik a szent hely fölött, melyen az ószövetség díszes temploma állott, melyből azonban úgy, mint Jézus azt megjövendölte, kő kövön nem maradt. Csupán a zsidók véres áldozati oltárának hatalmas sziklaköve álmodozik most

is a letűnt évezredek dicsőségéről a mohammedán mecset nagy kupolája alatt. Erről az ősi szikláról nevezték el „sziklamecset“-nek.

A középkori zarándokok leírásaiból is tudjuk, hogy a templomterre még azok sem mertek belépni, kik Jeruzsálem uraitól súlyos aranyakkal titkos bebocsájtási engedélyt szereztek maguknak, mert mikor már arra került a sor, hogy a templomterre lépjenek, mind visszahökkentek. Egyikük, noha keleties áruhába öltözve, már közel volt a bejárathoz, mégis minden tagjában remegve távozott onnét. Sőt még a XIX. század útleírásaiból is olvassuk, hogy pl. 1847-ben Mac Gován angol orvost, ki pedig az egyik ulema nejének gyógyítása végett egyenes meghívásra jött a templomterre, mikor onnét távozni akart, a legvadabb darfuri néger örök, félholtra kaszabolták görbe kardjaikkal. Ezt a szigorú tilalmat azután mindjobban enyhítették és fejedelmeknek, valamint más előkelőségeknek megengedték a belépést, de azért még Misslin párisi kanonok is megemlékezik útleírásában arról, hogy „a Brabanti herceg ittlétekor a dühös afrikánokat be kelle zárni s vad kiáltásaik így is borzasztók valának“.

Ma már azonban bárki is, minden különös engedély nélkül megtekintheti a templomteret és a mecseteket, de azért egyedül még ma sem tanácsos odamenni. Azt persze mondanom sem kell, hogy meglehetősen magas beléptidíjat kell fizetni és azonkívül még papucsot is kell bérelni, mielőtt az ember a mecsetbe lép. Mi egy egész délelőttöt szenteltünk a templomter meglátogatására, de nemcsak azért, hogy az egzotikus mecsetekben gyönyörködjünk, hanem főleg azért, mert Mória-hegyének látogatása háromszori teljes búcsúval van egybekötve, nevezetesen a Salamon-temploma, az Arany-kapu és a Szent Szűz templománál.

A legimpozánsabb látvány akkor tárul az ember szeme elé, ha a térnek valamelyik északi kapuján lép a „Haram-es-Sheriff“ területére, mert innét az egész területet egyszerre át lehet tekinteni. A sziklamecset mintegy 3 m magas, szabálytalan (160 m hosszú, 130 m széles) emelkedésen áll, melyre minden oldalról szép széles kőlépcsők vezetnek föl, végül pedig négynyílású árkados kapuépítmények alatt lépünk a mecset közvetlen előterére. Ezeket a mérsékelt csúcsíves, oszlopos kapukat az arabok „*Mavazin*“ vagyis mérlegnek nevezik, mert naiv hitük szerint az utolsó ítéletkor mind az Isten, mind pedig

az ördög, ezekre fogja fölfüggeszteni a mérlegeket a lelkek megmérésére.

A templomtérnek ez az emelkedettebb része is nagy, sima kőlapokkal van kirakva, de a hézagok között kibujt fűszálak és mohák nemcsak az emelkedettebb résznek, hanem az egész térnek bizonyos romantikus színezetet kölcsönöznek, melynek elszórtan elhelyezett kisebb-nagyobb emlékművei és tornyai között itt-ott hatalmas ciprusok, a tölgyhöz hasonló terpentinfák sötétlenek, másutt meg görbetörzsű, sápadtlevelű olajfák alkotnak kisebb ligeteket. A sziklamecset már messziről káprázatos színpompában ragyog, mert külső falai mintegy 4—5 m magasságig márványlapokkal, tovább feljebb pedig halvány zöldeskék arabeszkekkel tarkított fayencelemezekkel van burkolva. A szép hatást erősen fokozzák a szabályos nyolcszögletes építménynek művésziesen kiképzett, 20 és félméter hosszú, 14 m magas oldalfalai. Impozánsan hat a lapos fedélből kiemelkedő 22 és félméter átmérőjű körfal, melyre az alul kissé behúzott, magas ólomkupola borul, csúcsán hatalmas aranyozott félholddal. Néhány évszázaddal ezelőtt, meg éppen káprázatos képet nyújtott, mikor még kupoláját a baalbeki pogány templomból elrabort aranyozott rézlemezek borították. Különbözetesen érdekesen mutat, az oktagon-épület felső szélét szegélyző kékes zománcú lapokból kirakott, szalagszerűen körülfutó széles szegély, melynek stílszerű arab díszfelirataiban kaeskringós arany betűkkel a korából vett mondások ékeskednek. Az oldalfalakon 7—7 kelek, boltíves, hosszú ablak van, de csak az öt középső ablakot borítja színes üvegekkel kirakott fayence rácsozat, míg a két szélső, csak vakablak. Az ablakokat egymástól elválasztó falközök oszlopszerűen nyúlnak le egészen a földig és ilyen módon plasztikailag is igen művésziesen tagozzák a nagy falfelületeket. A mecsetbe az égtájaknak megfelelően, díszes bronz-^x lapokkal borított négy kapu nyílik, melyeket a világtájokról neveztek el, csupán az északival tettek kivételt, mert azt Bab-el-Janna-nak vagyis a paradicsom kapujának nevezik.

Belépve a mecsetbe, kezdetben csalódottan tekintünk körül a színes félhomályban, mert a várt tágas csarnok helyett értékes keleti szőnyegekkel borított kettős körfolyosóra érünk, melyekről a mecset közepét nem is láthatjuk, mert az aranyozott-fejű márványoszlopok között körülfutó, aranyozott, díszes, ma-

gas rácsozat, mely különben még a keresztes vitézek műve, azt eltakarja szemünk elől. A rácsozat belső oldala pedig selyemfüggönnyel van körülakasztva és így a kupola alatti „szent sziklát“ csak akkor pillantottuk meg, mikor már a rácsozat kapuján beléptünk.

A zöldre festett, durva fakorlással körülvevett, otromba nagy sziklatömb (17 m hosszú és 13 m széles) mintegy 2 m magasra emelkedik ki a padló fölé és szinte bántó ellentétet képez a csillogó márványmozaik és aranydíszek közepette. De hát meg kell becsülni azt a csodálatos sziklatömböt, amely fölött éjjelenként 70,000 angyal szokott Alleluját énekelni és amelyről, mikor Mohammed szárnyas Burah nevű lován az égbe ugratott, a szikla is követni akarta, de szerencsére még idejében megmarkolta Gábor arkangyal és visszadobta a földre, hol aztán néhány lábnyira a földtől megállott és ott lebeg még most is.

Valóban nagy önuralomra volt szükségünk, hogy kacagásba ki ne törjünk, mikor a legkomolyabb képpel magyarázta nagyszakállas mohammedán vezetőnk azt a sok tündérmesét, mely az ő képzeletükben ehhez a sziklához fűződik, pedig hát megmutatta nekünk még Mohammed lábnyomát, sőt Gábiel arkangyal kezének lenyomatát is, hol a sziklát megmarkolta. Amikor lementünk a szikla alatti barlangba, hol Mohammed mindig imádkozni szeretett, világosan láttuk, hogyan van alátámasztva sziklapillérekkel és fatámaszokkal a hatalmas kötömeg, de amikor a vezető észrevette, hogy nagyon vizsgálgatjuk ezeket, sietett azonnal kijelenteni, hogy a szent szikláknak ezekre a támasztékokra egyáltalában nincs szükségük és még a nagy Szulejmán csak azért tétette ezeket alája, mert az aszszonyok nagyon féltek, hogy hátha egyszer mégis csak lekívánkozik a szikla a földre. De láttunk még más csodálatos dolgokat is ebben a kis barlangban, pl. a mennyezetről lecsüngő nyelv alakú sziklát, mellyel a szent szikla Omárt és Mohammedet köszöntötte. Minket azonban jobban érdekelt a sziklás boltzaton látható nagy kerek nyílás, melyen át Salamon és Heródes templomának e nagy áldozati oltáráról lefolyt az áldozati állatok vére és a sok víz, mellyel az oltárt az áldozatok után lemosták s melyet innét közös csatornán át vezettek le a Kidron völgyébe.

Vezetőnk erősét dobbantott lábával, hogy meghalljuk a kongó hangot, jelölül annak, hogy a barlang alatt még egy má-

sik, a „lelkek barlangja“-nak nevezett üreg is van, hol hetenként kétszer gyűlnek össze a meghaltak lelkei közös imára. Vezetőnk azt is megmagyarázta, hogy az ítélet napján ide íog majd jönni Mekkából a Kába köve is, hogy ragyogó kaláriszá egyesüljön a szent sziklával, melyről a végítélet harsonái Jognak megszólalni és amelyen majd Isten trónja is fog állani. Egy közönséges, európai cégjelzéssel ellátott, üveg fogkefetaróban láttuk a próféta szakállának néhány szálát is.

Csak éppen mutatóban említettem föl néhányat azokból a mohammedán csodadolgokból, miket itt látni és hallani lehet, mert ha mind föl akarnám sorolni azt a sok, igazán lehetetlen fantáziájú naiv mesét, amit a muzulmánok hisznek, akkor csupán erről, külön könyvet kellene írnom. Kétségtelen, hogy a mecset az arab építőművészetnek egyik legszebb remeke, csak kár, hogy nem tudták szerencsésebben megoldani az otromba sziklatömbnek az elhelyezését, mely alaktalan nagy tömegével a mecsetnek éppen legszebb részét nyomja agyon. Mily szépen le lehetett volna sülyesztetni a középső részt, hogy a szép perspektíva ne menjen veszendőbe.

A nagy kupolát négy hatalmas pillér tartja, melyek között 3—3, tehát összesen 12 értékes, aranyozottfejú márványoszlop díszlik, melyeket fehér és fekete márványkövekből összerakott boltívek kapcsolnak össze egymással. Ezeken az íveken nyugszik azután az aranyzöldes mozaikkal kirakott, magas, hengeres fal, melynek felső részében színes üvegekkel kirakott ablakokon át misztikus világítás szűrődik be a nagy sziklára. A kupola alatt, az arabeszkek és virágfüzerek között kék szalagon, aranyos betűkkel a koránból vett idézetek vannak följegyezve, melyek főleg a kereszténységre vonatkoznak. Pl.: „O ti, kik írott kinyilatkoztatásokat vettetek, ne bízzátok el magatokat vallástokkal és csak az igazat mondjátok Allahról; a Megváltó Jézus csupán Marjam fia, Allahnak küldötte és az ő szava, melyet Marjamba fektetett, higjetek tehát Allahban és az ő küldöttében és ne mondjátok, hogy hárpman volnának; ha ettől óvakodtok, jobb tinektek, isten csak egyetlen és távol áll tőle, semhogy fia lett volna. Az övé ami a Mennyországban és ami a földön van és ő magamagának teljesen elég“.*)

*) Kissé furcsa lenne, ha pl. a római Szent Péter-templomban hasonló föliratok lennének, melyek a mohammedánoknak vagy a protestánsoknak adnának hasonló intéseket.

A mecset külső falaival párhuzamosan, attól mintegy 3 méternyire, a nyolcszögnek sarkaiban 8 hatalmas pillér áll, melyek között 2—2, tehát összesen 16 márványoszlop sorakozik s ezeken díszes gerendapárkány fut körül; ezek az oszlopok nemcsak anyagban, hanem formában és eredetben is különböznek egymástól; van közöttük régi római és bizánci eredetű is és némelyiken még a kereszt is látható, jeléül annak, hogy valamelyik keresztény templomból valók. A stukkós mennyezet festményekkel és aranyozásokkal van gazdagon díszítve.

Otromba nagy szalmapapucsainkban végig csoszogtunk a finom gyékényeken és szőnyegeken és ha olykor lemaradt lábunkról egyik-másik papucs, a vezető kétségbeesve sürgette azok újbóli fölhúzását. Körsétánk alatt láttunk néhány földön kuporgó alakot is, amint imájukat végezték, de csak szívünk-ből szánakoztunk a szerencsétleneken, kik ezt a fényűzően fényes hajlékot építették, mely minden fénye, pompája és kincse ellenére is oly végtelenül szomorúan üres, mert e tényen még az sem változtat, hogy megmutatták azt a régi koránt is, melyet márványoszlopocskákon álló emelvényen őriznek és amelyik még állítólag Omár kalifáé volt. Egy kis könyvtár is van a közelben, mely a korán tanulmányozásához szükséges könyveket foglalja magában; itt szoktak összegyűlni az Izlám tudósai, hogy megvitassák a törvényeket.

Mohammed, a nagy vallásalapító is, csodálatosan meggyezik későbbi társaival a jellemgyengeségben; róla írja egyik legelső életrajzírója, hogy valóságos kényúr és gyilkos volt, ki önhirdette tanainak parancsait csak akkor követte, amikor az éppen kellemes volt neki és hogy teljes szabadsággal követhesse kicsapongó életmódját, előszeretettel és nagyon gyakran hivatkozott az isteni kinyilatkoztatásokra, melyek ezt vagy azt, neki megengedték. Pl. Allah arra is engedélyt adott a jeles férfiúnak, hogy korlátlan számban tarthatott magának feleségeket, de ő hitsorsosainak csak négyet engedélyezett. írni, olvasni nem tudott, tehát csak tollba mondta a koránt is, melyről elfogulatlan bírálók már régen megállapították, hogy az semmi más, mint rendszeretlen összevisszasága a vallási, politikai és polgári élet törvényeinek, a leglehetőlenebb és legnaívabb legendákkal tarkítva, melyek legtöbbször csalhatatlanul rá lehet ismerni az elferdített bibliai történetekre. Pl. *Iblist* az ördögöt (azaz Évát), azért

úzta ki Allah a paradicsomból, mert nem akart Ádámnak meghódolni. Ami a koránban szép, nemes, jó és igaz foglaltatik, az mind Jézus tanításaiból van merítve, tehát teljesen nyilvánvaló a rosszindulatú hamisítás és önkényeskedés; és ugyanez áll a Mohammed óta föllépett összes vallásalapítókra és szektáakra is.

Bármily csábító is az alkalom, de nem bocsátkozhatom a mohammedánizmus tanainak mélyebb fejtegetéseibe, pedig egyrészt sokat tanulhatnánk az összetartás és vallási fegyelem terén, másrészt pedig nagyszerűen kidomborodna Krisztus egy igaz vallásának páratlan fönsége és igazsága, mert a mohammedánizmus nem a szeretet, hanem a harc, viszálykodás és alacsony földi érdekek talajából nőtt ki, mely kérlelhetetlen vasmarokkal tartja kezében 200 millió hívőjét, kiknek lelkéhez hozzáférközni majdnem a lehetetlenséggel határos.

A szentélyből kilépve, a nagy mecsetre emlékeztető kis építmény előtt találtuk magunkat, melyet Dávid törvényszékének (Mekheme Daud) vagy Kubbet-se-Siiseleh, azaz a Lánc-templomának neveznek. A muzulmánok naiv hite szerint ugyanis ezen a helyen egy forgó lánc lógott le az égből, melynek segítségével már Dávid király is ítélkezett vitás ügyekben, oly módon, hogy aki képes volt a láncot megfogni, annak volt igaza, míg a másikat hazugnak nyilvánították. A téren még több kisebb építményt, tornyot, oszlopot stb. lehet látni, de minket legjobban érdekelt az a kupolával födött, nyolcszegletes épület, melyet mint Mohammed mennybemenetelének a helyét mutatják, noha az egész csinos kis építmény minden köve, valamint a Szentsír-templom bejáratához hasonló stílje azonnal elárulja, hogy azt a keresztes vitézek építették keresztelő-kápolnának.

A nagy templomtérnek legromantikusabb és legszebb része az El-Aksa mecset környéke, mert míg a tér északi fele csaknem teljesen kopár, addig itt aránylag elég dús vegetáció virul. A sziklamecset déli kapuján kilépve, mintegy 20 lépcsőfokon haladtunk le s azután vastagtörzsű, vén ciprusfák szegélyezte jól gondozott úton nemsokára az El-Aksa mecsethez érkeztünk, melynek környékén szép olaj- és narancsfák díszlenek és néhány sok száz esztendő, sötétlombú sykomor fa terjeszti ki dús lombjait, melynek árnyékában fehérkupolás,

boltíves, szép rácsozattal ellátott kutak, kőmedencék és mohos kőlépcsők teszik misztikusan érdekessé a környezetet. Hamisítatlan színes keleti kép, melynek titokteljes varázsát az itt ödöngő színes kaftános, nagy szakállas mohám medánok változatos csoportjai még jobban emelik. Bár a dohányzás a Haram-Es-Sheriff egész területén szigorúan tiltva van, de úgy lát-szik, hogy a muzulmánok szemében a hely szentségét egyáltalában nem kisebbíti az, ha a hűvös árnyékban a fűvön vagy egy-egy kőpárkányon végigheveredve, jókat alusznak és álmo-doznak a paradicsomi örömeikről.

Az El-Aksa mecset előtti téren sok gyermek játszadozott a köralakú nagy medence mellett, melynek közepén kimagasló márvány edényből, nyolc nyíláson keresztül csergedez a Betle-hemből, a Ras-El-Ain vagyis pecsételt forrásból idevezetett víz. Heródes idejében, mint már említettem, itt állott a híres királyi oszlopcsarnok, melynek a helyén a VI. században Justiniánus, Isten Anyjának a tiszteletére díszes templomot épített annak emlékére, hogy Szűz Máriát 3 éves korában az Úrnak szolgálatára mutatták be. A templomot később tűz és földrengés pusztította el, melynek maradványait az arabok arra használták föl, hogy kissé odébb nagy mecsetjüket fölépítsék. A kereszties lovagok ezt a mecsetet rövid uralmuk idejére „Boldogasszony bemutatása“ néven, ismét templommá avatták föl, de kivonulásuk óta persze a mecset ismételen javításra szorult; hét íves, árkádos bejáratát csak a XII. században építették hozzá. A tágas mecset valóban imponálóan szpp látványt nyújt a belépőnek. A 80 m hosszú és 60 m széles belsejét hat árkádos oszlopsor osztja hét hajóra, melyek közül a középső szélesebb, mint a többi. Az oszlopok itt sem egyformák, akár csak a sziklamecsetben és kétségtelen, hogy azok egy része, valamint a főbe-járatnak szép, csúcsíves, oszlopos kapuja is még Jusztinián bazilikájából valók.

A természetes famennyezetről a csillároknak egész erdeje csüng le, és a főhajó végét csinos íveken nyugvó kupola zárja be; leghátul pedig a sárga márványból készült, mozaikkal díszített oszlopos „Mihráb“ vagyis imafülke támaszkodik a déli falhoz, melyet még Szaladin építtetett és amely pontosan mutatja Mekka irányát, mely felé az imánál fordulni kell. Jobbra tőle az igen finom munkájú elefántcsont és gyöngyházberaká-

szószerű szobrot 1168-ban Nuredin szultán parancsára készítették Aleppóban, de Szaladin a XII. század végén Jeruzsálembé hozatta. A kereszties lovagok készíttette díszes aranyozott vasrácsot itt is megtaláltuk; két kis imahelyet zárnak körül, nevezetesen Mózesét és Jézusét, kinek lábanyomát is mutatják. Megtekintettük azt az egymáshoz közelálló két márványoszlopot is, melyről azt tartják, hogy csak azok juthatnak be a paradicsomba, kik az oszlopok közötti résen átiérnek. Mióta azonban egy testes, tagbaszakadt mohammedán az oszlopok közé szorulva, nyomorultul elpusztult, megsokalták a veszedelmes kísérleteket és vasráccsal zárták el a paradicsomba vezető utat.

A kupolás csarnoktól jobbra, egy, a középben oszlopsorral és boltívekkel két részre osztott hosszú termet láttunk, melyben a mohammedán asszonyok szoktak imádkozni. Bensőséges kegyelettel tartózkodtunk ebben a teremben, melyben több mint 800 évvel ezelőtt a templomosok tiszteletre méltó lovagjai tartották összejövételüket és énekelték zsolozsmáikat. Ezt a tevékeny, rettenthetlen lovagrendet Payens Hugó francia lovag nyolc társával együtt alapította 1118-ban, amikor ünnepélyesen tették le a jeruzsálemi Pátriárka kezébe a szegénység, szüesség és engedelmesség hármasság fogadalmát és azt is megfogadták, hogy a zarándokokat, a szent helyeket, valamint az egész Szentföldet is, még életük árán is meg fogják védelmezni. I. Balduin jeruzsálemi király ekkor engedte át nekik ezt a termet, mely nemsokára már szűknek is bizonyult, mert háromezernél is több templomos lovag lakott itten és a hozzátartozó épületekben. Kezdetben a rend oly szegény volt, hogy ennek még a címerükben is kifejezést adtak oly módon, hogy az abban ábrázolt lovon két vitéz ült egymás mögött, de később a rend oly gazdag és nagy lett, hogy keleten rettegett nagyhatalom számba vették őket. A rend lovagjai, a III. Jenő pápa előírta vérvörös-kereszties hófehér ruhát viseltek, szabályait pedig Szent Bernát állította össze. „Életemben, halálomban az Uré vagyok!“ volt a jelszavuk. Ezt a rendet valóban az igaz hit, a Szentföld szeretete és a Krisztusért meghalni tudó önfeláldozó szent akarat hívta életre, vesztét pedig az emberi rút féltékenység és a földi kincsekhez görcsösen ragaszkodó kapzsiság okozta. Ugyanis mikor a Szentföldön már minden elveszett, a lovagok

Ciprus szigetére vonultak vissza, majd franciaországi nagy birtokaikon telepedtek le, de IV. Szép Fülöp, francia király, ki nagyon rettegett tőlük kieszközölte, hogy a vennei zsinaton V. Kelemen pápa 1311-ben a rendet föloszlatta, de a kegyetlen zsarnok király még ezzel sem elégedett meg, hanem a lovagok legnagyobb részét a legbestiálisabb kínzások között ki is végeztette, vagyonukat elkobozta.

Csak futólag néztük meg az El-Aksa mecset alatt elhúzódó földalatti 23 m hosszú kettős galériát, az úgynevezett kettős kaput, mely még Heródes idejéből származik, és egyike volt annak a három kapunak, mely a templomtérre vezetett. Keresztül kasul jártuk az érdekes földalatti nagy oszlopcsarnokot, „Salamon istállóit“ is.

Mielőtt ugyanis Heródes az eredeti kis templomteret megnagyobbította volna, ezen a helyen állottak Salamon királynak díszes palotái, tehát gondoskodnia kellett nagy állatállománya elhelyezéséről is; ezért vágatta ezeket a hatalmas üregeket, melyekről már a legrégebb följegyzések is megemlékeznek, és amelyeket Jeruzsálem királyai is használtak. A pillérekben még látni lehet a lyukakat, melyekbe a lovak kötőfékeit befűzték, a királyok könyve pedig fölemlíti, hogy Titus bevonulásakor a megrémült zsidók tömegesen menekültek ezekbe az istállókba. A templomtér délkeleti sarka, ezeken az istállókon nyugszik ma is.

Végig jártuk azután a templomtérnek egész keleti falát, melyekre helyenként lépcsőkön lehet fölmenni; a lőrösszerű széles nyílásokon érdekes lepillantást nyertünk a Kidron-völgyébe és az Olajfák-hegyének egész oldalára. Magunk előtt láttuk a Jozafát-völgyének fehérre meszelt sírkőrengetegét, Absolon síremlékének jellegzetes csonka kúp alakú tetejét, a völgy olajfaligeteit, a Getszemáni kert ciprusait, lejjebb pedig Siloe laposfedelű érdekes házait fölkapaszkodni a Botrányok-hegyére, melyen a francia Bencések szép telepe húzódik meg.

A szikla- és az El-Aksa mecsetekben elnyert teljes búcsú után, most már siettünk az Aranykapuhoz, hogy a harmadik teljes búcsúban is részesülhessünk. Persze mindezen a helyeken csak föltűnés nélkül imádkozhattunk, nehogy a mohammedánok durva haragját magunkra zúdítsuk. A Porta-Speciosa monumentális kapuja éppen a Getszemáni kerttel van szemben és mint hatalmas, csipkézett bástya illeszkedik bele

a térnek magas kőfalába; mai formáját Justinian bizánci császár korában a VI. században nyerte. A kívülről, vagyis a Jozafát völgye felől két, faragott félköríves párkányzat mutatja amit belülről jól látni is lehet, t. i., hogy a monumentális kapunak oszlopokkal elválasztott kettős boltíves bejárata volt, melyet az arabok kívülről már régen befalaztak, mert abban a meggyőződésben éltek és élnek, hogy egy pénteki napon majd mi alatt ők a sziklamecsetben imádkoznak, fog ismét egy keresztény fejedelem bevonulni Jeruzsálembe. Hogy mily felesleges és naiv volt ez a babonás intézkedés, bizonyítja a tény, hogy az angolok ha nem is pénteki napon és nem is az Aranykapun keresztül, de mégis bevonultak Jeruzsálembe. A templomtér felől a kapuhoz két, lapos kupolás négyszegletes építmény csatlakozik, melybe 22 lépcsőfokon lehet lejutni.

A régi hagyományok szerint, Jézus ezen a kapun keresztül vonult be az Olajfák-hegyén fekvő Betfagéból virágvasárnapján a Szentvárosba és 629-ben, ugyancsak ezen a kapun keresztül hozta vissza Heraklius császár a vállain, a perzsáktól visszahódított szent keresztet, melyet mindaddig nem tudott a kapun át bevinni, míg csak saruit le nem vetette és királyi öltönyeit szegényes ruhákkal föl nem cserélte, mert láthatlan hatalom akadályozta meg a kapun való belépését.

A keresztések idejében évente csak kétszer nyitották ki a kaput, nevezetesen virágvasárnapján és a szent kereszt fölmagasztalása napján. A régi zarándokok följegyzéseiből olvasuk, hogy valósággal megismételték Jézus első virágvasárnapján bevonulását, mikor a püspök, vagy a Ferences guárdián Betfagéból nagy kísérettel számárháton, a nép üdvivalgása közepette vonult be a kapun Jeruzsálembe. Itt érdemesnek tartom megemlíteni, hogy miközben ezeket a sorokat írtam, kaptam a Pátriárka ő boldogságától a könyvemben is közölt képet, melyen az a nagy tömeg látható, mely ez év virágvasárnapján délután, jelen volt azon a körmeneten, melyet az Olajfák-hegyén fekvő Betfagéból a Kidron-völgyén át Jeruzsálembe vezetett, az ur Jézus első jeruzsálemi bevonulása emlékére. A körmeneten Jeruzsálem összes papjai, szerzetesei, apácái, az iskolák növendékei és a keresztények, valamint az idegenek oly nagy tömegei vettek részt, mint amilyeneket már nagyon régen nem láttak az ősi Szentváros falai.

Ez a körmenet oly mély benyomást gyakorolt nemcsak a hívekre, hanem az egész város lakosságára is, hogy ezentúl, minden évben meg fogják ismételni a legrégibb századokba visszanyúló hagyományos föl vonulást, mely a Szent István kapun keresztül, vonult be a városba, Szűz Mária születési templomának udvarára, hol szentbeszéd és szentségi áldás fejezte be az áhítatos ünnepélyt.

Hogy a Porta-Speciosát megnyissák, arra egyenlőre számítani sem lehet, mert hiszen az Aranykapu a mohammedánok nagy szentélyére, az ősi nagy templomtérré nyílik és így nem engednék meg, hogy azon a keresztények körmenete keresztül vonuljon. Pedig hát hiába telepedett le az iszlám hagyomány Mória szent hegyének ősi nagy síkjára és hiába építette oda, nyilvánvalóan naiv mesék kitalált történeteire támaszkodva, két hatalmas mecsetjét, mert az igazi ősi szent hagyományokat, elhomályosítani nem lehet. E hagyományok és szent emlékek, minden igaz zarándoklélemben újból és újból életre kelnek, ahányszor csak a templomtérré lép, mert hiszen amerre csak néz, minden az Úr Jézusra emlékezteti. Mily jelentéktelen kis epizóddá törpül az egész mohammedánizmus abban a nagy történelmi keretben, mely nemcsak az ó-, hanem az újszövetség évezredeinek gazdag és gondviselészerű nagy történeteit is magában foglalja! Az egész Szentföldön ezen a nagy templomtéren éreztem legjobban az ó-szövetség lehelletét is szívembe, lelkembe áradni és ilyenkor valahogyan még nagyobb szent lelkesedéssel, örömmel és hálával gondoltam az ó- és újszövetség küszöbén, Betlehemben megszületett isteni Megváltóra.

Mikor utolsó alkalommal itt voltam, sokáig szemléltem az Aranykapu ősi boltíveit, melyek alatt az Úr Jézus oly sokszor áthaladt, hiszen itt találkozott azzal a vak ifjúval is, kit a Silóé forráshoz küldött le, hogy abban megmosakodván visszanyerje szemvilágát; és ugyancsak itt gyógyította meg az Úr Jézus nevében, Szent Péter is a sánta koldust. És miközben mindezekről elméltünk, a tér másik sarkán az Antónia vár sziklamaradványain akadt meg szemünk, mely kiinduló pontja volt a Golgotha keserves keresztútjának. Ismét az emberi háládatlanság jutott eszünkbe, mert ott ahol éppen állottunk, még nagy Hozsannával fogadták az Urat, palmaágakat szórtak útjába és drága szőnyegetek, kendőket teregettek eléje, amott

meg alig 300 méterre tőlünk, pedig már „feszítsd meg“-et kiáltott íejére a háládatlan tömeg.

És vájjon nem így van ez még most is: ma még ünnepelnek valakit és az egekig magasztalnak, de holnap meg már a sárba rántják. Addig, míg hasznót remélnék az emberek valakitől, hízelegnek neki és igyekeznek kegyeibe jutni, de azután ha már nem várhatnak tőle semmit, hát elfordulnak tőle. így jártak el a háládatlan zsidók is Jézussal, ki pedig oly nagy szeretettel választotta ki a zsidó népet arra a nagy kitüntető szerepre, hogy az Újszövetség gyenge palántjának a fölnevelését rájuk bízta. Hosszú évszázadokon keresztül halmozta el a zsidó népet kegyelmeinek legdrágább kincseivel, hogy mikor eljövendő volt az ideje, átvezesse őket az Újszövetség tiszta mennyei légkörébe, de a földi hatalomra áhítózó, elbizakodott, anyagi, haszonleső zsidók elvakultságukban már nem tudták megérteni az Úrnak szent tanításait, nem hitték, miként még ma sem hiszik, hogy Krisztus volt az eljövendő igazi Messiás. Ezért jártak föl évszázadokon keresztül Heródes templomának romjaihoz siránkozni és ezért siratják még ma is, mindennap, de különösen a szombatot és ünnepet megelőző napokon, a templomtér délnyugati sarka közelében megmaradt ősi falaknál, letűnt nagy dicsőségüket és várják annak a Messiásnak az eljövetelét, ki nekik majd földi hatalmat, méltóságot és anyagi javakat hoz.

Piszkos, zezugos keskeny utcákon lehet csak ezt a falat megközelíteni, mert a zsidó negyed szurtos házai szorosan simulnak a nagy templomudvar falaihoz. A zsidók úgynevezett „siratok fala“ egy alig 6 lépés széles síkátornak mintegy 30 méter hosszúságban, egyik oldalát alkotja. A földtől 10—12 méter magasságig még az eredeti faragott ősi zsidó kövek láthatók, de a felső 8—10 réteg már későbbi munka. Az ősi fal alapja mintegy 25 méter mélyen nyúlik be a földbe és alsó részének hatalmas, több méter hosszú és méternél vastagabb köveibe mindenféle írásjeleket láttunk bevésve, melyek a folytonos tapogatástól tükörfényesre vannak csiszolva. A felső rétegek kövei közül zöld folyondárok indái lógnak le a magasból, sőt kisebb bokrokat is lehet látni a zsidók e megmaradt régi imahelyének magas falán, melyet a VII. század óta birtokolnak.

A cionista bevándorlások óta különösen kiéleződött ellen-

tétek folytán, újabban az arabok arra törekednek, hogy az angol kormányzó kitiltsa innét a zsidókat. A nagy zavargások idején, éppen mikor mi is lent jártunk, a jeruzsálemi nagy mufti az angol királyhoz sürgőnyt intézett, melyben tiltakozott az ellen, hogy az angol rendőrség a falnál imádkozó zsidókat védelemben részesítette, mert a mohammedán vallás nagy sérelmét látta abban, hogy a zsidók az ősi mohammedán szentély külső falánál imádkoznak. Nagy politikusán, hívta föl figyelmét arra a nagylelkűségre, melyet tizenhárom évszázaddal ezelőtt a nagy Omár kalifa tanúsított a keresztény szentélyekkel szemben, mikor Jeruzsálemet elfoglalta; miért is most hasonló védelmet kér a keresztény királytól a mohammedán szentély számára. Akkoriban több véres összeütközés is volt a zsidók és az arabok között és bár nem kísértem figyelemmel a dolgok további alakulását, de úgylátszik, hogy az angol király nem teljesítette a mufti kérelmét, mert a zsidók azóta is ott siránkoznak, csak úgy, mint azelőtt.

Érdekes tarka képet nyújt a zsidóknak mozgalmas tömege, amint lila, sárga, zöld és fekete kaftánban, fejükön még tarkább kendőikkel, homlokukat ismételten a falhoz érintve, kezeikkel a köveket tapogatva, simogatva, hangosan jajveszékelenek. Egy nagy szakállas öreg zsidó-rabbi a földön ülve, régi kopott megsárgult levelű föliánsból olvassa a szöveget:

*Templomunkért, mely romokban hever,
Dicsőségünkért, mely letűnt,
Nagy férfaiinkért, kik elpusztultak,
Papjainkért, kik föllázadtak,
Királyainkért, kik megvetették őket stb. stb.*

melynek minden mondata után kórusban zúg föl a felelet: „Ülünk itt egyedül és sírunk“. És amikor a hosszant elnyúló panaszait mind elsírták, könnyörögni kezdtek Izrael régi dicsőségének helyreállításáért: „Kérünk téged, könyörülj Sionon“ — mondja az előimádkozó, mire a zsidók kórusban felelnek: „Gyűjtsd össze Jeruzsálem gyermekeit“ és így tovább váltokozva könnyörögnek:

*Siess, siess! Sión Megváltója,
Ah! fordulj szánalommal Jeruzsálem felé,
Szépség és hatalom övezze ismét Siont,
Vigasztald Jeruzsálem gyászát stb. stb.*

Isten büntetését láttuk a zsidók e siránkozásában, kik egykor korlátlan urai voltak ennek az országnak és most Jeruzsálem legpiszkosabb negyedében ősi nagy templomuk udvarának külső falánál, mint a koldusok, siratják a multat, de megérdemlik sorsukat, mert mikor Jézust halálra ítélték, ők maguk ordították: „Az ő vére szálljon reánk és gyermekeinkre“. Egy ízben beszédbe elegyedtem itt egy zsidóval és jóakarátulag figyelmeztettem, hogy teljesen hasztalan jár ide siránkozni, mert a várt Messiás már régen eljött és bár igaz, hogy el fog jönni még egyszer, de nem egy másik, mint azt ők várják, hanem ugyanaz, a kit ők keresztre feszítettek és akkor jaj lesz azoknak, kik még mindig e falaknál fognak siránkozni és nem Krisztus Egyházának biztos falain belül bűnbánó könnyeket hullatni. Láttam az arcán, hogy a halálosan komolyan, elszánt bátorsággal és meggyőződéssel kimondott szavaim mély benyomást gyakoroltak reá, mert látta, hogy nem gúnnyal, hanem szeretettel és részvétellel fordultam feléje.

A Mória ősi szent hegyén, ma sincs egy talpalattnyi föld sem a keresztények birtokában, mert még a Szentföldre gurult arany rubelek hihetetlen nagy tömege sem tudta áttörni a mohammedánok fanatikus ragaszkodását hitükhöz és vallásukhoz és így még a görögök sem voltak képesek magukat befészkelni a mohammedán „szent terület“-en. Es íme mégis mennyi sok kegyelem és vigasztalás árad még itt is, az igazi zarándok szívébe, ha őszinte és alázatos szívvel keresi és kutatja a Szentföld lelkét, vagyis magát az Úr Jézust, kinek szent lábnymai kitörülhetlenül nyomódtak bele Palesztina földjébe.

Az Olajfák-hegyén.

Jeruzsálem keleti falai alatt 40—50 m mélységben húzódik a Kidron-patak sziklás medre, melynek túlsó oldalán, már az Olajfák-hegyének mintegy 2 km hosszú vonulata domborul, alig észrevehető három kúpjával. Az arabok „Dzsebel-el-Tur“-nak azaz szenthegynek nevezik, mely nevét valóban ki is érdemelte, hiszen a lábánál fekvő Getszemáni-kert szikláját az Úr Jézus véres verejtéke öntözte és e hegyről ment föl a Mennyekbe is. Nekünk tehát még inkább szent ez a ma már csak itt-ott fecsoportokkal, kertekkel, templomokkal és kolostorokkal borított, de általában véve csaknem egészen kopár hegy, melyen a Mester, mikor Jeruzsálemben tartózkodott mindennap megfordult és mint a hagyományok mondják, Szent Anyjának a Getszemáni-kert mellett volt szerény kis kerti birtoka kis házacskájával, hová az est beálltával, fárasztó napi munkája után Jézus mindig megtért pihenni.

Az Olajfák-hegye már gyermekkorunkban megfogta lelkünket, mindig élénken foglalkoztatta képzelőtehetségünket és még ma is elég csak a nevét hallanunk, hogy azonnal az Úr Jézusnak nagycsütörtöki szenvedései, Júdás csókja és a dorongokkal fölfegyverkezett csöcselék jusson eszünkbe. Most is a legmélyebb elfogódottság érzését váltotta ki belőlünk az a tudat, hogy az Olajfák-hegyére indulunk. Zarándok lobogónk alatt a Via Dolorosán haladtunk keresztül és az Antónia várát jobbra hagyva csakhamar elértük a „*Sittim Mary am*“ utca végén a kőböltíves Szent István kaput, melyet az arabok „*Bab Sittim Maryam*“-nak vagyis „Mária Úrnő kapujának“ neveznek. Bizony tanulhatnának tőlük az Isten Anyját egyáltalában nem tisztelő, de magukat mégis keresztényeknek nevező szekták, mert bár a mohammedánok Jézust csak nagy Profétának tartják, mégis igen nagy hódolatban részesítik Szent Anyját.

Alig, hogy kiléptünk a boltíves kapun, jobbról a város ősi falai mentén húzódó mohammedán temető síremlékei közé vettünk egy pillantást, majd vastag, fehér porlepte, húsoslevelű, hatalmas kaktusz-sövények, faragatlan kövekből fölrakott falak és szeges drótkerítések között völgynek haladva, csakhamar szemünk elé tárult az Olajfák-hegyének teljes panorámája. Megállottunk és némán szemléltük azt a jellegzetes szent tájat,

melyet képekből már mindenki jól ismert és mégis, mikor így a közvetlen közelségben szemtől szemben állottunk annyi sok, nagy és szent eseménynek történelmi színhelyével, valami sajátos érzés vett erőt rajtunk, melyet valóban nehéz lenne itt külön analizálni.

Bennünk zsongtak e kis darabka tájnak tartalmas evangéliumi eseményei, melyeket most mind egyszerre szerettünk volna rávetíteni a történetek igazi színhelyére és kíváncsi szemekkel igyekeztük megkeresni a nevezetesebb pontokat, hogy azokat ily módon is megrögzítsük emlékezetünkben. És ez nem is volt nehéz feladat, mert hiszen ezek a helyek mind, többé kevésbé monumentális építményekkel vannak megjelölve, tehát így azonnal szemünkbe ötlött a fallal körülkerített Getszemánikert, melynek sápadt-zöld olajfa lombjai és sötét ciprusai közül, a klasszikus szép Agónia-bazilika hatalmas portálójának színes mozaikja csillogott felénk a délutáni nap sajátos rőt fényében. A Getszemáni-kert fölött, a sok aranykupolás görög templom szinte hivalkodóan fénylett ki a gyászos képből, melyet oly jellegzetesen keretez be a Jozafát-völgy fehér sírkő mezője. Fönt a gerincen, az orosz kilátótorony jelezte számunkra a Mennybemenetel helyét, kissé lejjebb pedig a „Miatyánk templomát“ és a „Dominus flevit“ kis kápolnáját láttuk. Persze még sok más épület is van az Olajfák-hegyén, mint pld. az oroszok „Viri Galilei“ temploma, a németek „Augusta Victoria“ szanatóriuma, a zsidó egyetem stb. Mindezek most nem érdekelték minket, hanem rövid szemlélődés után tovább folytattuk utunkat és a völgybe érve a Kidron kőhídja előtt ismét megállottunk, hogy hódoljunk Szent István első vértanú emlékének.

Ott, ahol a Szent István kapujától levezető menedékes út a Jeruzsálem-jerikói útba torkollik, akadtunk rá arra a sziklás helyre, melyen az ősi hagyományok szerint Szent Istvánt a zsidók megkövezték. A sziklába vágott régi lépcsőzetnek még megvan néhány foka, bizonyosságául annak, hogy abban az időben a városból széles lépcsőzet vezetett le a Kidron völgyébe, onnét pedig föl az Olajfák-hegyére.

A hagyományok szerint a bátor és szent diakónust, kinek bölcseségét és csodáit a zsidók nem győzték eleget bámulni, ezeken a lépcsőkön vezették le, hogy az utolsó lépcsőfoknál

azután agyonverjék. A IV. és V. századbéli zarándokok írásai említik, hogy ezen a helyen akkoriban még díszes bazilika állott, de tudjuk azt is, hogy az első vértanú tiszteletére, a városból északnyugatra is volt egy templom, melyet a megtért Eudoxia emelt védszentje emlékére; ennek régi alapjain épült föl azután a Dominikánusok mai hatalmas, szép temploma, mely a vértanú ereklyéit is magában rejti, de vértanúságának színhelye kétségtelenül, mégis csak itt volt a Kidron völgyében.

Mély gondolatokba merülve szemléltük a sajátos gyászos tájat, melynek minden egyes porszeme és fűszála az Úr Jézus szenvedéseiről beszélt nekünk és amelybe oly fönségesen illeszkedett bele az első keresztény vértanúnak szent emléke, ki rettenthetetlen hirdetője volt Krisztus tanainak és a ki még a zsidó főpaprak is szemére merte vetni Jézus keresztre feszítését és mint az írás mondja, arca fényes lett mint az angyaloké, mikor átszellemült lelkesedéssel kiáltott föl bírái előtt, hogy látja az Eget és az Emberfiát az Isten jobbán ülni. Ekkor ragadták meg őt a feldühödött zsidók és kövezték meg, ő pedig térdre borulva még akkor is hóhéraiért imádkozott, hogy az Úr ne tudja ezt be bűnül nekik. Méltóbb őrt nem is állíthatott az isteni Gondviselés e szent völgynek bejáratához, mint ennek a gerinces hitvalló férfiúnak soha el nem múló nagy emlékét és példáját, mely üdvös mementó minden zarándok számára, hogy ennek az első nagy vértanúnak megingathatatlan hitével, édes reményével és forró krisztusi szeretetével kell átlépnie a Kidron patakot, ha azt akarja, hogy szíve és lelke megtöltezzék azokkal a gazdag kegyelmekkel, vigasztalásokkal és az egész lelket megtöltő fönséges erővel, melyek a szent völgynek minden rögéből és minden porából felénk áradnak. És miközben erről elméltünk, lelki szemeink előtt láttuk a keresztény vértanúk millióinak végtelen hosszú sorát, melyet Szent István nyitott meg ezen a szent földön, melyet az Úr Jézus drága vére is öntözött, mert hiszen egészen közel e sziklához, a Kidron patak medrében tiszteli a hagyomány azt a helyet, hová az Úr, mikor a durva katonák a patakon áthurcolták őt, beleesett és véresre sebezte magát.

A szolid építményű kőhid parkányzatáról sokáig néztünk bele a szakadékos mederbe, melyben csak késő ősszel és kora tavasszal hömpölyög le a víz szennyes áradata, mint azt legutóbbi

jeruzsálemi tartózkodásom alatt is láttam. Szinte kár, hogy itt vezet át a patakon a jerikói országút is, mely élénk forgalmával csak zavarja azt az áhítatot, melyet az egész környék magából kilehel. A mai világ élete zajlik ezen az úton, melyen gyors egymásutánban robognak végig a túlkölköző autók a kíváncsi turisták seregeivel, majd teve karavánok vonulnak végig, vagy fiatal arab pásztorfiúk birkanyájukat hajtanak és fürgelábú szamarakon bőkaftános muzulmánok ügetnek tova. A legjobban alkonyatkor szerettem kijönni ide, mikor nemcsak a forgalom csökken meg az úton és így az ember zavartalanul engedheti át magát szemlélődései és elmélkedéseinek, hanem a völgy is ilyenkor van a legszebb megvilágításban.

Szűz Mária sírja.

A patak nagy kőhídján átkelve, az úttól balra, régi megkopott lépcsőzeten mentünk le a magas falaktól körülvett, kőlapokkal kirakott, mélyen fekvő udvarba, melyre Szűz Mária sírját magában rejtő ősi „Boldogasszony Mennybemenetele“ templomának régi csúcsíves portáléja nyílik. A terméskőből fölrakott patinás ódon homlokzaton azonnal fölismertük a keresztes vitézek munkáját, az oszlopokon nyugvó mérsékelt csúcsívű kőpárkányzatban, mely annyira emlékeztet a Szentsír-templom hasonló díszre. Vájjon ki tudná megmondani, hogy ki építette ide az első templomot? Hiszen már az első századok zarándokai megemlékeznek róla és a jeruzsálemi Breviarius is említi a „Szent Szűz bazilikát“, melyben Szűz Mária sírja áll. Érdekes megemlíteni, hogy Damaszkusi Szent János, kinek szentélyét Damaszkusban mi is meglátogattuk, ebben a templomban mondta el második beszédét Mária haláláról. A keresztes vitézek restaurálta templom évszázadokon keresztül a Ferences barátok birtokában volt, de a szakadár görögök a muzulmánok segítségül hívása mellett, a XVII. században erőszakkal verték ki Szent Ferenc fiait, kik francia közbenjárásra 10 év multán bár ismét bevonulhattak a szentélybe, de állandó harcok árán csak mindössze 90 évig tudták még birtokukban tartani, mert az oroszok jobban győzték pénzzel mint ők és így 1757-ben kénytelenek voltak végleg megválni tőle, melyet azóta a szakadár görögök birtokolnak.

Alig, hogy megérkeztünk a templom elé, máris megjelent a kapuban két kontyos görög pópa a jó baksis reményében és még mielőtt megakadályozhattuk volna, illatos rózsavízzel hintettek meg bennünket, majd pedig készpénzfizetés ellenében vékony kis viaszgyertyákat nyomtak kezünkbe, melyekre bizony szükségünk is volt, mert a mély földalatti templomba, csupán a görögök által megszőkített kis ajtónyíláson át árad be világosság; ennek a mély fekvésének köszönheti a templom, hogy a perzsa invázió idejében is megmenekült a végpusztulástól.

Gyertyáinkat meggyújtva neki indultunk a sötétben elveszni látszó hosszú, széles lépcsőzeten a homályos, fekete, patinás boltívek alatt, melyekről nagyszámban csüngtek le a többé-kevésbé díszes örökmécsek; az aranykeretes képekkel teleaggatott boltíves falifülkékben és sarkokban vastag, cifra-gyertyás, hatalmas díszgyertyatartók állottak. A 48 fokú lépcsőzeten kb. a fele útján, a jobb oldalon egy kis kápolnafülkében Szent Joachim és Szent Annának, a Boldogságos Szűz szüleinek szentelt oltárt találtunk, de persze teljesen elhanyagolt állapotban; úgy tartják, hogy itt van eltemetve II. Balduin leánya és Folques d' Anjou jeruzsálemi király felesége. Valamivel lejjebb a bal oldalon, egy nagyobb, Szent Józsefnek szentelt kápolna láttára megkapott bennünket az a gyöngéd tisztelet, mellyel a kemény vitézek a Szűzanya iránt viseltettek, mikor legközelebbi hozzátartozóinak emléket állítottak azon a helyen, honnét az angyalok, szent testét fölvitték az Égbe. A latin kereszt alakú templomba leérve, a sziklába vájt leghosszabb, keleti hajójában jobbra kanyarodtunk, a sírt magában rejtő kis kupolás építmény elé, melynek homlokzatát azonban csaknem teljesen eltakarta az előtte álló örmény oltár.

Miként Jézus sírját, úgy ezt is a sziklás hegyoldalból vágták le, hogy emlékművet állíthassanak föléje. A fehér márvánnyal borított sírűreg falai szőnyegekkel vannak teleaggatva, de a kegyeletnek még a legszerényebb megnyilvánulását sem tudtuk fölfedezni. A görögök bitorolta szentélyben az összes szakadár felekezeteknek, sőt még a moszlimoknak is van külön imahely biztosítva, de nekünk, kik a legjobban tiszteljük Isten Szent Anyját és kik igazi és egyedül jogos tulajdonosai vagyunk még ma is a templomnak, még azt sem engedik meg, hogy hangosan imádkozzunk Szűz Anyánk sírjánál. Legutolsó

zarándoklatunk alkalmával mégis túltettük magunkat ezen az embertelen, jogtalan tilalmon és nemcsak, hogy hangosan és térdre hullva imádkoztuk el a teljes búcsú elnyeréséhez kötött imáinkat, hanem még szívünk szerint rá is zendítettünk néhány szép Mária-énekre; csak úgy harsogott bele a csupán apró gertyáink lángjaitól megvilágított sötét templom. Ó mily édes lelki élvezet és gyönyörűség is volt ez! Az ulmi „Bruder Félix“ leírása jutott eszembe, ki a IV. században járt itten és egy öreg pogány szívességéből igen sok éjszakát töltött Mária sírjánál „in unsere liebe Frauen Kirche“, fenszóval dicsőítvén Isten Anyját, himnuszokat és antifónákat énekelve, melyek „rendkívül jól és könnyen estek“ a jó Dominikánus atyának. Oly meglepően és oly szívből jövő lelkes kegyelettel csendült fel ajkainkon a „Boldogasszony Anyánk . . .“, hogy a jelenlevő feketetaláros, cilinderes görög pópa okosabbnak látta hallgatni, mert látta, hogy kétségbeesett tiltakozó mozdulatai úgysem használnak semmit, én pedig baksissal bélelt tenyerem kézfogásával honoráltam bölcs hallgatását. Néhány évvel ezelőtt még veszedelmes vállalkozás lett volna ilyesmit megkockáztatni, de ma már sokkal szelídebbek lettek a teljesen magukra hagyott szakadár görögök is.

Könnyes szemmel állottuk körül Szűzanyánk sírját és csókjainkkal illettük annak fehér márványát, mikor hármásával bemehettünk a szűk sírkápolnába. Elmélyedtünk az ősi szent hagyományok följegyzéseibe és lelkiszemeink elé idéztük a szomorú temetési menetet, amint az apostolok vállaikon a drága gyolcsba takart szent testtel elindultak a Sion-hegyéről, hogy sziklasírba fektessék isteni Mesterük szülőjét, ki az isteni végakarát értelmében az ő anyjuk is volt.

A szent hagyományok, melyeket Juvenalis, V. századbeli jeruzsálemi érsek is megerősít, elmondják, hogy mikor a menet elindult, a zsidók rátámadtak az apostolokra, hogy meggyalázzák a holttestet, de Isten megakadályozta a gaz merényletet, mert azonnal megbénította és megvakította a dühös zsidókat, kiknek ez alkalommal még a megtérés kegyelmét is megadta, mert felismervén az igaz Isten intő jelét, bűneiket megbánva, az apostolfejedelem könyörgésére azonnal visszanyerték egészségüket. A sírjába induló Mária vezette tehát Szent Fiához a hitetlen zsidókat, miként ma is a legrövidebb út: Per Mariam ad Jesum.

Szűz Mária teste 36 órán át nyugodott a sírban, éppúgy, mint az Úr Jézusé, írja Agreda Mária. Azután a megtestesült Ige jött le a Mennyből, hogy fölvigye Szent Anyját az Égbe, az őt megillető égi trónjára. Szűz Mária volt az egyedüli földi teremtmény, kinek nem kellett az Úr ítélőszéke elé állani, mert ő kivételet az Ádám gyermekeire szabott törvény alól és éppúgy mentes lesz az utolsó ítélet napján is az ítélettől. Nagy mennyei seregek kísérték föl az Urat a Szűz Anya lelkével az Égbe, hol az Úr Jézus azonnal a Mennyei Atya elé vezette Szent Anyját, fölsorolta nagy érdemeit és engedelmet kért, hogy Szűz Mária helyetfoglalhasson a Szentháromság trónján, hol egyszerre részesévé lett mindannak a mennyei dicsőségnek, mikben a szentek csak fokozatosan és sokkal kisebb mértékben részesednek. Szűz Mária három napig élvezte ezt a nagy örömet és ekkor lelkének vissza kellett szállnia a földre, hogy ott testével egyesülve, ismét visszatérjen a Mennybe. Most is maga az Úr Jézus kísérte le Szűz Mária lelkét a földre, az angyalok és szentek nagy seregeitől kísérve. A sírhoz érkezve, Jézus mennyei kíséretének, csodálatos világossággal nyilatkoztatta ki, hogy hogyan fogantatott a Boldogságos Szűz bűn nélkül, hogy neki, az örök Igének, szűzi, makulanélküli lényéből emberi testet adjon, melyben a világra jött, hogy azt bűneitől megváltsa; az ő húsa Mária húsa, tehát miként ő feltámadott, úgy kell Máriát is föltámasztani, mégpedig ugyanabban az órában, melyben ő föltámadott. Erre Mária lelke egyesült a sírban nyugvó testével és egy új, hallhatatlan, megdicsőült étellel telített testtel jött ki a sírból, anélkül, hogy a követ leemelték volna róla, mert a megdicsőült test a fájdalommentesség és a szellemiség tulajdonságaival van fölruházva. A sírban csak a ruházat és a halotti lepel maradtak vissza. Mennyei muzsika hangjai mellett tértek vissza az Égbe mindnyájan, hol azután következett Mária megkoronázása, mint azt a rózsafüzér titkai között imádkozni szoktuk: „Ki téged Szent Szűz a Mennyekben megkoronázott“.

Nagyon érdekesen és tanulságosan írja le ezt is a látnoknő, előrebocsájtván, hogy az említett kifejezések, mint „trón“ stb., mind csak képletesen értendők, mert hiszen Isten mindeket megtölt és minden teremtményben jelen van, Őt senki meg nem foghatja, de Ő mégis mindenkit magában foglal; a szentek is nem testi, hanem lelki szemeikkel látják Istent. Krisztus ki-

rályi méltósága is csak hasonlat és Mária is élvez ilyen méltóságot, de persze csak sokkal csekélyebb mérvben, amit azáltal fejezünk ki, hogy Mária Jézusnak a jobbján ül.

A Boldogságos Szűzanya tiszteletének kimélyítésére szolgáljon a következő néhány sor is, melyben legalább főbb vonásaiban ismertetem Agreda Mária látomását Szűz Mária megkoronázásáról. Szűz Máriát a Menny lakói és az égi seregek mennyei muzsikával és énekkel fogadták fönt az égben, hová Isten Anyja ragyogó szépségében lépett be. Majd az Atya szólt: Szállj magasabbra, mint az összes többi teremtmények, én kiválasztottam, én leányom, én galambom; az Ige mondta: Szeretett Anyám, kitől az emberi testet nyertem, fogadd most kezemből a jutalmat, melyet kiérdemeltél; a Szentlélek pedig eképp üdvözölte Máriát: Legdrágább jegyesem, lépj be az örök boldogságba, mely a te hűséges szeretetednek kijár és élvezd gond nélkül, mert a szenvedések ideje már elmúlt és te itt vagy közöttünk.

Végül pedig a Szentháromság trónjáról hallatszott a szózat: „Minden teremtmények kiválasztottja! A mi birodalmunk a tied; te vagy királynője, parancsolója a szeráfoknak, összes szolgálóknak, az angyaloknak és minden teremtménynek. Elhátároztuk, hogy hatalmat, fönséget, pompát adunk neked, mert mikor kegyelemmel teljes voltál a földön, mindig megalázkodtál, foglald el most a legmagasabb helyet, mely téged megillet, végy részt a kezünk mindenhatóságával teremtett mindenekfölötti uralmunkban. Azzal a hatalommal, melyet neked adunk, parancsolni fogsz a föld központjáig; alattvalóid lesznek a pokol és lakói, uralkodni fogsz a föld, az elemek és az összes teremtmények fölött. Te királynője és úrnője leszel minden embernek élete és halála fölött, uralkodónője, oltalmazója és pártfogója, anyja és tanítónője az Egyháznak; légy pártfogója minden katolikus országnak és segíteni fogsz szükségükben és oltalmazod őket, még a más hitűeket és Ádám összes gyermekeit is, ha szívből hozzád fohászkodnak és neked szolgálnak. Védmezője leszel minden barátunknak, mindenkit megerősítesz, vigasztalsz és javakkal látsz el ájtatosságuk szerint, mellyel téged köteleznek. Kincseink és kincstárunk őrzőjévé teszünk téged és kezeidbe tesszük le kegyelmünk minden eszközét és segítségét, hogy azt szétosszad. Mindent a te utadon

nyújtunk vagy tagadunk meg és a te ajkadon át fog ömleni mindenre a kegyelem, amit te Mennyben és földön elrendelsz. Angyal és ember engedelmeskedni fog neked^{ü^}aert minden, ami a miénk, az a tied, mint ahogyan te mindig a miénk voltál, te velünk fogsz uralkodni mindörökké“.

Péter és János állandóan a sírnál maradtak, hallották a mennyei zenét, de nem láttak semmit, csak azt vették észre, hogy harmadnapon a zene mindinkább elhalkult és lassan föl-felé szállt. A sírnál összegyűlt tanítványoknak és apostoloknak Péter kijelentette, hogy meggyőződése szerint itt nagy csoda történt, miért is a sírt, melyből a legédesebb rózsailat áradt ki, kinyitották, de azt üresen találták; a ruhák úgy voltak benne, mint ahogyan a testet fedték, jeléül annak, hogy Szűz Mária megszellemesült teste keresztül hatolt úgy a ruhákon, mint a sziklán, mikor a sírból kijött.*

Péter kivette a ruhát és leplet a sírból, és azután dicshimnuszokat énekeltek Szűz Mária tiszteletére. Az apostolok gyöngéd ragaszkodással tekintettek a sírba és nem tudtak onnan távozni, míg egy fehér ruhás angyal meg nem jelent, ki így szólt: „Galileai férfiak, mit csodálkoztok és időztök itt, a ti és a mi királynőnk, testtel és lélekkel már a Mennysországban él, hogy Krisztussal együtt kormányozzon és uralkodjék ott mindörökké. Ő küldött le, hogy ebben az igazságban megerősítem hiteteket és nevében mondjam nektek, hogy a szentegyházat terjesszétek, a lelkek megtérésén munkálkodjatok és az evangéliumot terjesszétek. Térjete vissza munkáitokhoz és Szűz Mária, az ő dicsőségében is gondotokat fogja viselni“.

Mély megilletődéssel állottunk a sír körül, hol mindez történt és talán soha életünkben nem énekelünk oly nagy lelki boldogsággal, mint itt, Szűzanyánk mennybemenetele helyén:

*„Te vagy földi éltünk vezércsillaga,
Édes reménységünk kegyes Szűzanya,
Téged rendelt jó Anyánknak az Isten Fia;
Azért áldunk örvendezve ó Szűz Mária!*

Szebben, méltóbban és igazabb hitvallással nem is búcsúhattunk volna e szent heíyíói, mely ha a mi gondozásunk alatt állana, nem nézne ki ily komoran, búsan és kopottan, hanem a Mária tisztelők százmilliói ékesítenék föl azt szívük, lelkük és szeretetük legdrágább gyöngyeivel, mert bizony pl. a sírká-

polna előtt csüngő bádogernyős, üveghasábokkal körülakasztott körégs petróleum viharlámpa sehogyan sem illik még a mostani dísztelen, környezetbe sem bele.

Nem lesz érdektelen, ha megemlítem, hogy Juvenalis jeruzsálemi érsek, mikor 451-ben a kalcedóni zsinatra Konstantinápolyba utazott, Marcianus császár és felesége Pulcheria kérésére, magával vitte a Szent Szűz koporsóját és szemfödsMt is, mely ereklyéket azután a konstantinápolyi „Szent Szűz koporsója“-nak nevezett kápolnában őriztek. Ezt a tényt történelmi okmányok bizonyítják, de hogy vajjon megvannak-e még és hol, azt nem tudtam megállapítani, noha Konstantinápolyban ismételtlen kérdezősködtem azok felől. Érdekes az is, hogy Mária sírjához még a muzulmánok is eljárnak imádkozni, ugyanis Mohammed életrajzában benne van, hogy a Mekka és Jeruzsálem közötti csodálatos éjjeli utazása közben, mikor Jeruzsálemet messziről megpillantotta, a Mória-hegyétől jobbra és balra két erős fényt látott és mikor megkérdezte a kíséretében volt Gábor arkangyaltól, hogy mi az, így felelt neki: „A jobboldali Dávid fivéréd Mihrábja, a baloldali pedig Mária nővéred sírján ragyog“. Valóban érdekes és figyelemre méltó, hogy ez a, ma már minden oldalról leplezetlenül előttünk álló „nagy próféta és vallásalapító“ mily körmönfont ravaszsággal szőtte maga körül a titokzatos legendákat az új-szövetség írsaira támaszkodva.

Valami kimondhatlan belső melegség sugárzott szívünkbe Szűz Mária üres sírjánál és megint csak a legőszintébb sajnálkozással gondoltunk azokra a szegény felebarátainkra, kiknek keresztény hitük ellenére sem szabad, még csak pártfogásért sem Isten Szent Anyjához folyamodniok, sőt mi több, még azt is rosznéven veszik, hogy mi ezt megcseiéekesszük és Szűz Máriát a legnagyobb tiszteletben részesítjük, mert mindig azt az elcsévelt és ezerszer megcáfolt igaztalan vádat vetik szemünkre, hogy mi imádjuk a Boldogságos Szűz Máriát. Szeretettel imádkoztunk itt is értük, hogy az Isten bocsássa meg nekik, mert nem tudják, hogy mit cselekszenek.

A Getszemáni-barlang.

Mély gondolatokba merülve jöttünk föl a széles lépcsőkön a Szűzanya sírjából és a templom kijáratánál azonnal balra kanyarodva, terméskő falakkal szegélyezett rövid szűk sikátoron haladtunk végig, majd pedig egy kis vasajtón belépve, 9 lépcsőfokon mentünk le a „Getszemáni-barlangba“, hol Jézus tanítványaival oly sokszor tartózkodott, hogy kipihenje fáradságait. Sokszor itt is étkezett velük, mint pl. Jeruzsálembé való bevonulásának előestéjén is itt vacsorázott és mosta meg tanítványainak a lábait. Sokan nem is tudnak erről, valamint a nagyhét hétfőjén Bethániában véghez ment lábmosásról sem. Nagycsütörtök éjjelén is itt gyűjtötte össze Jézus a tizenkettőt és három kivételével itt hagyta őket vissza, míg ő maga a három kiválasztottal, az ide egy kőhajításnyira fekvő Getszemáni-kertbe ment imádkozni, mint azt az evangéliumban olvassuk. Ez a nevezetes sziklabarlang, csaknem a teljes eredetiségben van meg, úgy mini Jézus idejében volt, csupán a tetején törtek egy köralakú nyílást szellőztetés és világítás céljából, a mennyezetet pedig hat kőpillérrel támasztották alá. A mintegy 20 méter hosszú és 9 méter széles barlangban négy oltár áll, a főoltár előtt áldoztató ráccsal; az ősi patinás barna sziklafalakat díszes öröklámpák szelíd vörös fénye világítja meg és az oltárokon a Getszemáni-kert illatos virágai díszlenek. A szentély 1392 óta van a Ferences barátok tulajdonában, amit azonnal elárul a kegyeletes elrendezés és a barlang egész légköre. Szomorú nevezetessége a barlangnak, hogy a Getszemáni-kertből ide visszatérő Jézust, Júdás itten árulta el, miért is szent borzadállyal hallgattuk a szent evangélium szavait:

„ . . . Keljetek föl, menjünk; íme közeledik, aki engem elárul. Míg ő szólal vala, íme Júdás, egy a tizenkettő közül, eljőve és vele nagy sereg, kardokkal és dorongokkal küldetve a papifejedelmektől és a nép véneitől. Akit megcsókolok ő az, fogjátok meg. És azonnal Jézushoz járulván monda: Üdvözlégy rabbi; és megcsókolá őt. Jézus meg monda neki: Barátom, mivégre jöttél? Akkor hozzá ménének és kezét vétenek Jézusra és megragadák őt. És íme egy azok közül, kik Jézussal valának, kinyújtván kezét, kardot ránta és rásújtván a főpap szolgájára levágá annak fülét. Erre monda Jézus: Tedd

vissza kardodat, mert mindazok, kik fegyvert fognak, fegyver által vesznek el. Vagy azt hiszed, hogy nem kérhetem Atyámat és rögtön adna nekem többet tizenkét ezred angyalnál? De akkor hogyan teljesednének be az írások, hogy így kell történni? Abban az órában monda Jézus a seregnek: mint latortra, úgy jöttetek ki kardokkal megfogni engem. Naponként nálatok ültem, tanítván a templomban és nem fogtatok el engem. Mindez pedig azért történt, hogy beteljesedjenek a próféták írásai. Akkor a tanítványok elhagyák őt és elfutának (Máté 26. 46-57.)“.

Néma halotti csend ülte meg a homályos szentélyt és mi mély meghatottsággal bámultunk bele az örökmécsesek vörös pislogásaiba és az oltárgyertyák hosszú, meg-meglobbanó, sárga lángjaiba; néztük a barlang patinás sziklafalait, melyek néma tanúi voltak mindezeknek az eseményeknek. Lelkünket a nagyhétnek szomorú hangulata ülte meg ebben az ősi szentélyben, melynek bejárata közelében az egyik sziklapilléren már 65 év óta függ egy súlyos tölgyfakereszt, melynek kezdetleges vésett szövege minden szónál ékebben mondja el, hogy hogyan került ide: *„Az Isten Dűsőségire. A Jézus szeretetiért hozta ezen kerösztot Magyarországból bajai lakos Mérő József 60 éves zarándok* 1868;

Erről a keresztről az egész világ beszél, mert a barátok büszkén mutogatják őt világrész zarándokainak, a hit, remény és szeretetnek ezt a beszédes, kedves zálogát, mert valóban erős hit, nagy elhatározás és kemény akarat kellett ahhoz, hogy széplelkű honfitársunk ezt a súlyos keresztet két évi gyalog menetben Szerbián, Bulgárián, Törökországon, Kisázsian át, ezer veszély és szenvedés közepette, vállain lehozza a Szentföldre. Bizonyára megvoltak a mi jó öreg Mérő Józsefünknek is a maga külön keresztjei, de ő ezenfelül „Jézus szeretetiért“ még szószerint is teljesítette az Úr szavait: „Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl keresztjét és kövessen engem“.

Akkoriban az egész Szentföld lakossága, pogány és keresztény egyaránt épült ennek a derék magyar embernek hajthatatlan erős akaratán és alázatos buzgóságán, mellyel hátán a súlyos kereszttel, az Úr Jézus szent szülőföldjének szent helyeit bejárta. Elias Schedid, libanoni maronita érsektől is hal-

lottam, hogy hívei közül az öregek, sokat beszéltek még neki is a keresztes magyarról.

Már négyszer részesültem abban a szerencsében, hogy a Getszemáni-kert pompás virágaival díszíthetem föl est a keresztet, melyet előbb mindnyájan külön-külön vállainkra vettünk, hogy érezzük annak tekintélyes súlyát. Mindig kifejezést adtam ilyenkor ama óhajomnak is, hogy bár sok ilyen mély hitű, erős reményű, forró szívű, acélos akaratú magyart adna a Mindenható nemzetünknek és az egész világnak is, mert akkor nagyon hamar megvalósulhatna minden keresztény hő óhaja: Krisztus békéje Krisztus országában! A katolikus akarás mintaképeül állítottam zarandoktársaim elé Mérő József példáját, ki „Jézus szeretetiért“ minden akadályt leküzdött, hogy jámbor akaratát megvalósítsa. Ilyen elszántan kellene nekünk is küzdenünk minden igaz katolikus ügyért és akkor nyugodtan szállhatnánk szembe minden tekintélyromboló és erkölcspusztító, a katolikus érdekeket elnyomni akaró destruktív törekvéssel szemben és akkor megszűnne az a szégyenletes állapot, hogy a közönyös katolikusok nagy táborra az ellenséges front zászlói alatt küzdjön ellenünk.

A Getszemáni-kertben.

Mikor a Getszemáni-barlangból kijöttünk, még egy búcsúpillantást vetettünk a Szűzanya sírjához vezető ódon templomajtóra és mialatt a kövezett udvarból a lépcsőkön fölfelé haladtunk, Jeruzsálem tornyos, ősi falait láttuk fenn a magasban. Ismét a jerikói úton állottunk, mely itt élesen délnek kanyarodik, balfelé pedig keskeny út ágazik ki belőle, hogy nagy kőfalak között fölkússzon az Olajfák-hegyére *Et-Tur* nevű kis arab faluba, hol a mennybemenetel szentélye is van. E két út közötti sarokban fekszik a Getszemáni-kert, melynek az említett keskeny útra nyíló magas kőfaláról a sajátságos alakú lila virágokkal megrakott passziflórának dús indái csüngtek le. A barátok kegyeletből futtatták be a falat ezzel a Krisztus Urunk szenvedését, illetve a hóhéraitól használt kínzó eszközöket oly csodálatos módon mutató virággal, melyből a kertész-testvér szeretettel adott nekünk is néhány szálát. Az egyszerű kis kapu

fölött kőbe faragva olvastuk a sokat mondó fölírást: „*Hortus Getsemani*“. Zörgetésünkre egy nagyszakállas barát nyitott ajtót és máris ott állottunk a megrendítően szomorú emlékü kertnek évezredes olajfái között, melyeket balról, tehát kelet felől a barátok zárda épülete, szemben a bejárattal, vagyis délről az Agónia-bazilika rácsozatos, jellegzetes nagy-ablakos falai vesznek körül, míg jobbról, azaz nyugat felé, alig méter magas fal határolja a kertet, melyből tehát teljesen szabad kilátás nyílik a Kidron völgyére és Jeruzsálem magasan fekvő, csipkézett, keleti falaira. A kert talaja ugyanis ezen az oldalon, néhány méterrel az előtte elhaladó jerikói út fölött van támfalakkal aláépítve. A Ferences barátok Palesztinába érkezésük után, csak lassanként tudták megszerezni a szentemlékü helyeket és így a Getszemáni-kert is csak 1681-ben jutott birtokukba. Akkor még csak kaktuszsövényekkel volt körülkerítve az abban az időben még sokkal nagyobb területű kert, melyet a barátok azonnal fallal vettek körül, hogy birtokukat sikeresebben védelmezhessék a mohammedánok és a szakadár görögök kapzsisága ellen, kik igényt tartottak a területre még akkor is, mikor a barátok napfényre hozták a IV. századbéli Agónia-bazilika ősi alapfalait. A szakadárok ugyanis megirigyelték a Ferencesek nagy szerencsését, mikor látták az egymásután fölszínre kerülő szép faragott oszlopfejeket, értékes mozaikokat és más egyéb szép díszeket, melyek, mint Jézus azt előre megmondotta, minden szónál ékebben hitelesítették e helynek nagy szentségét. Először azon voltak, hogy az egész Getszemáni-kertet kiragadják a barátok kezéből, miért is a már tőlük megszokott ármányos módon felajánlották, hogy a további ásatásoknál segítségükre lesznek, de a jó atyák visszautasítottak minden ajánlatot, mert jól tudták, hogy még a legcsekélyebb közösség is, nagy és végzetes bonyodalmaknak az előidézését vonná maga után. A görögök erre a legdurvább erőszakkal akadályozták meg a további munkálatokat; fegyverrel és dorongokkal felszerelve állották körül az ásatások színhelyét és bizony nem egy Ferences atyának kiömlő piros vére öntözte akkoriban a Getszemáni-kert földjét. A munkát azután sokáig nem tudták folytatni, míg végül is egy szerencsés, ügyes gondolattal sikerült megszabadulni a szakadároktól, akik látva a Ferencesek gerinces kitartását, már azzal is megelégedtek volna, ha a fel-

építendő bazilikát a latinokkal közösen használhatták volna, de persze a barátok erről még csak hallani sem akartak. A görögök ugyanis már régebbi idő óta igényt tartottak egy már régebben kiásott oszlopra, melyről azt állították, hogy az Júdásnak az oszlopa és amelyet a további tárgyalások folyamán a Szentföld őrei a legnagyobb készséggel engedtek át a görögöknek, kik azután azt az ő területükön állították föl, de rajta hagyták a Ferencesek ötös keresztjét is, mely pedig hitelesen bizonyítja, hogy az csupán a Ferencesek jelző oszlopa volt, mint amilyenekkel már rég óta a szent helyeket jelölték meg a barátok. Ilyenformán a béke azután csakhamar helyreállott és amikor a custodia, a szakadár görög pátriárka kezeihez is nagyobb összeget fizetett, a görögök lemondtak minden további követelésükről, úgy, hogy most már zavartalanul folytathatták a félbeszakított munkálatokat.

A pápa követe, *Giustini* bíboros 1919. október 21-én tette le az új bazilika alapkövét és öt évvel később, 1924. június 15-én ugyancsak a pápa követe, *Giorgi* bíbornok szentelte azt föl. A bazilika építőmestere ugyanaz a Barluzzi volt, ki a táborhegyi főnséges bazilikát is építette; meglátszik a munkáján, hogy a hitét mélyen átérző katolikus még a kövekbe is bele tudja vinni vallásos átérzésének minden gyöngédségét, mert amilyen égbe törő főnséges dicsőséget hirdet a táborhegyi bazilika, olyan nagyszerű művészettel fejezi ki az Agónia-bazilika egész stílje és minden köve azt a mélységes szomorúságot és Jézusnak megrendítő szenvedéseit, melyeknek emlékei e helyhez fűződnek.

1927-ben, mikor a Dr. Paulovits Sándor szentsírlovag vezette, a háború utáni első nagyobb magyar zarándoklattal először voltam az Agónia-bazilikában, tudtam meg, hogy a barátok a világ összes nemzeteit fölhívták, hogy segítsenek a bazilika belső fölékesítésében, mivel erre már nem állott elegendő pénz a rendelkezésükre. A 12 kupola mozaikkirakása már akkor folyamatban volt, csupán a bazilika 3 oltárának mozaikképei voltak még foglalatlanok, melyek közül azután sikerült kieszközölnöm, hogy a középsőt, vagyis a főoltárnak a képét, mi magyarok csináltathassuk meg. Az oltárképek sajnos még mindig nincsenek készen, mert a szentföldi custodia azt akarja, hogy az oltárképek, de különösen a főoltárkép valóban, méltó

legyen nemcsak a bazilikához, hanem a hely megrendítő szent emlékeihez is, tehát nem sietnek azok elkészítésével.

Az eddigi nemzetközi pályázatok mind meddőek maradtak és egyik nemzet munkája sem volt olyan, mely a magyar pályamű mellett helyét megállhatta volna. Az 1931 őszen lejárt pályázaton is csak egyedül a magyar munka volt figyelembe vehető, melyet derék katolikus művésznk, Muzsinszki Nagy Endre oly nagy szeretettel dolgozott ki, hogy a bíráló bizottságban helyetfoglaló külföldi szakértőknek legmelegebb elismerését érdemelte ki és erre nemcsak a művész, hanem mindnyájan büszkék lehetünk, annyival is inkább, mert 1932 ősz óta, a főoltár fölött a magyar művésznk fakupolára festett nagyszerű műve ragyog, melybe művésznk minden hitét, reményét és szeretetét beleöntötte. A munka oly tökéletes, hogy máris mindenki végleges mozaikműnek nézi.

Ennek a képnek a megalkotása igen nagy föladat elé állította a művészt, mert a pályázat föltételei erősen hangsúlyozták, hogy ebből a képből „a nagycsütörtök éjjelének minden szent és fájdalmas emlékének ki kell sugároznia, hogy a bazilikába belépőt a kép azonnal magával ragadja s így, annak hatása alatt együtt szenvedjen, együtt imádkozzon és együtt nyugodjon meg Jézussal“. Ezt a nehéz föladatot oly nagy bravúrral és mélységes hittel oldotta meg a művész, hogy azt szében és jobban már valóban nem is lehet. A hatalmas mozaikfelületnek még a legkisebb ornamentális része is igaz katolikus hitet és szeretetet lehel ki magából; nincs rajta egyetlen ecsetvonás, mely nem a legalaposabb megfontolással került volna oda. A hold ezüstös sugaraitól megvilágított olajfák között kezeit összekulcsolva térdel a szenvedéstől meggyötört Jézus és véres arcát az égnek emelve, jóságos szemeivel a fényes felhők között megjelent angyalra tekint, ki kezében kelyhet tart, melyből az ostya fehér színe alatt az Úr Jézus Szent Teste sugárzik ki, mint a megváltás nagy művének titokzatos, szent gyümölcse.

A gazdagon aranyozott kupoláról a fehér lepellel és töviskoronával ékesített kereszt ragyog le. Az egész képet ornamentális keret veszi körül, melyben a Golgotha 14 stációja van beledolgozva, mintegy jelezvén, hogy a Getszemáni-kertben gyötrődő Jézus már maga előtt látta szenvedésének egész út-

ját, hogy mi vár reá. Az ornamentika lilioma és tövise, az ártatlanság és szenvedés jelképéül szerepelnek.

Ez a monumentális kép arra a sziklás felületre tekint le, mely a főoltár előtt még a maga eredetiségében látható és melyre az Úr Jézus véres verejtéke hullott alá. Az ausztráliai katolikusok vétették körül díszes rácsozattal, mint azt a rácsot díszítő címer mutatja, miként a kupolák címereiből is látni lehet, hogy azokat a világ nagy nemzeteinek a katolikusai csináltatták. A mi hatalmas mozaikképünkön is ott díszlik az angyalos nagy magyar címer.

A szép rózsaszínes, júdeai márványból épült bazilikát két oszlopsor osztja három hajóra, melyeket az ablakokon beáradó sárgás fény helyez misztikus, holdvilágszerű megvilágításba, ahogy az evanélium szerint azon az emlékezetes éjjelen is volt, mikor Jézus Péterrel és Zebedeus két fiával idejött szomorkodni.

Körültérdeltük a sziklát és remegő lélekkel hallgattuk az evangélium följegyzéseit: „ . . . akkor monda nekik: szomorú az én lelkem mindhalálig; várjatok itt és virrasszatok velem. És kissé előbbre menvén, orcájára borula, imádkozván és mondván: Atyám! ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár; mindazonáltal ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint Te. Megjelenek pedig neki egy angyal a Mennyből, megerősítvén őt. És a halállal tusakodván, még buzgóbban imádkozik vala. És lőn az ő verejtéke, mint a földre hulló vérnek cseppjei. Azután fölkelvén az imádságtól és tanítványaihoz menvén, alva találá őket a szomorúság miatt. És monda nekik: Mit alusztok? Keljetek föl, imádkozzatok, hogy kísértetbe ne essetek“. (Luk. 22, 39-46.)

Ó, mennyi kegyelem ömlött szívünkbe és lelkünkbe e meghitt szentély misztikus félhomályában; mily áhítattal hallgattuk itt az érseki szentmisét és mily bensőséges szívvel énekeltek a szép nagybőjti énekeket és mily mélységes alázattal vettük magunkhoz az Úr Jézusnak Szent Testét, ott, ahol az első nagycsütörtök éjjelén érettünk verejtékezett. Mélyen magunkbaszállva elmélkedtünk mi is halálunk órájáról, amikor majd meg kell válnunk mindentől, ami bennünket a földhöz láncol, el kell búcsúznunk szereteteinktől, talán éppen akkor, mikor még a legjobban vágyódtunk volna élni. Bizonyos halálfélelem szállott meg minket is e szent helyen, hol még az

emberi testet öltött Úr Jézus is vért izzadott halálfélelmében, pedig ő teljesen önként adta magát üldözői kezébe és hatalmában volt a végzet óráját akár meg is állítani. Valósággal beledöbbsent lelkünkbe ez a gondolat, mert minden nyomorúsága ellenére is mégsem lehet olyan könnyű a földi élettől búcsúzni. Eleven erővel döbbsent bele lelkünkbe annak a megfontolása, hogy Jézus buzgó imádságban töltötte az agónia szomorú óráit, de vájjon megadatik-e nekünk is ez a nagy kegyelem, mert hiszen az Úr maga figyelmeztetett rá, hogy nem tudjuk a napot, órát és percet, hogy mikor fog szívünk utolsót dobanni. Vájjon lesz-e időnk arra, hogy bűneinket megbánva, kibéküljünk Istennel és kezeibe ajánlhassuk lelkünket vagy pedig hirtelen, teljesen váratlanul következik-e majd be az a nagy és döntő pillanat, hogy esetleg minden átmenet nélkül fogjuk majd magunkat az Isten ítélőszéke előtt találni, bűnös lélekkel, üres kezekkel, mikor hibáinkat már többé jóvá nem tehetjük és mikor sorsunk nem rövid földi évtizedekre, hanem az örökévalóságra fog eldöntetni. Szörnyűséges ezt még csak el is gondolni! És mégis, milyen kevesen vannak, kik öntudatosan és komolyan készülődnek erre a nagy percre, mely pedig kérelhetetlenül be fog következni. Átéreztük földi életünk és gyarló emberi mivoltunknak minden nyomorúságát, gyarlóságát, de ezzel együtt az irgalmas Isten minden hatalmát és végtelen jóságát is, ki éppen akkor fogja meg legerősebben csüggedő kezünket, mikor legjobban magunkra vagyunk hagyatva és amikor a földön már senkitől sem várhatunk semmit. Elgondoltuk, hogy mily rettenetes is lehet a hitetlen lélek vergődése az életnek utolsó óráiban, mikor már minden földi vigasztalás, minden földi tudomány, gazdagság és hatalom, a halál kaszájának suhintására erőtlenül roskad össze.

A Jézusvértől ázott sziklán ilyen gondolatok és megfontolások nyitották imára ajkainkat a boldog és jó halál órájáért, de nem felejtkeztünk meg hozzátartozóinkról és másokról sem, mikor mélységes áhítattal és könnyelábbadt szemekkel imádkoztuk el az olajfaleveles „Getszemáni emlék“-nek, hogy úgy mondjam hivatalos imáját: „Ó irgalmas Jézus, lelkek kedvelője, a Te szentséges Szíved haláltusája és a Szeplőtelen Szűzanya fájdalmaira kérlek, mosd tisztára szent véreddel az öszszes bűnösöket, kik a halállal vívódnak és közel állanak vég-

órájukhoz. Halállal tusakodó én Jézusom szentséges Szíve, légy irgalmas a haldoklókhoz!“ Imádkoztunk szegény bűnös hazánkért is, hogy az Úr Jézus könyörüljön rajta és adja meg minél többünknek az igaz élő hit nagy kegyelmét, hogy ismét nagy és boldog lehessen Mária országa. Imádkoztunk és megnyugodtunk, miként Jézus is megnyugodott, kivel együtt ismételtük meg mély alázatossággal: „mindazonáltal ne úgy legyen, mint ahogyan én akarom, hanem amint Te akarsz“. Érdeklődéssel és vágyakozással tekintettünk a szép márványoltár fölé, hol majd a szép mozaikképünk fog díszleni, mely hivatva lesz arra, hogy az egész bazilikának megadja azt a hangulatot, mely e szent helyhez méltó.

Felejthetetlen élmény volt az is, mikor a bazilikának a Jozafát-völgyre nyíló nagy, nyitott oszlopos átriumában papjaink Jeremiás siralmait énekelték harmónium kísérettel. A történelmi környezet, a mélabús, vontatott, panaszos dallam, valamint lelkünk diszpozíciója a nagyhétnek igazi mély gyászával, szomorúságával töltötte be egész lényünket ebben az evangéliumi misztikus csendben, hová már nem hatol be Jeruzsálem nyüzsgő városi lármája. Amerre csak tekintetünk tévedt, mindenütt csak gyászt és szomorúságot véltünk látni; balra töltünk a Jozafát-völgy monumentális ősi síremlékei és a fehérre meszelt sírkövek ezrei, előttünk a Kidron-patak sötét, kiszáradt, kanyargós, sziklás medre, a sápadt, zöldlevelű, fantasztikusan görbe törzsű olajfaligetek között, melyekből karcsú, magas, fekete ciprusok, mint fekete gyertyaszálak nyúlnak a magasba; szemben velük Jeruzsálem csipkés, tornyos, ősi falai a befalazott aranykapuval néznek le ránk; a falak előtt törött sírkeresztek, mohammedán síremlékek, titokzatos, sötét barlangnyílások, szakadékok és üregek. Minden szomorú és sivár, ami csak szemünk előtt van, mert az egész völgyet megüli az itt oly sokat szenvedett Megváltó Jézus szent lelkének nagy szomorúsága, ki maga mondotta itt: „szomorú az én lelkem mindhalálig“. És valóban, mintha csakugyan az ő szomorú lelke suttogna még abban a lágy szélfuvallatban is, mely olykor-olykor megrezgeti a keskeny, halvány olajfaleveleket.

A Szentváros falai mint gyászos temetési éneket visszhangozták Jeremiás siralmainak panaszos, nyújtott dallamát: „Oda van Sión leányának minden ékessége; fejedelmei olyanok let-

tek, mint a legelőt nem találó kosok és erőtlenül mennek a kergető színe előtt. . . Daleth: A csecsemő nyelve ínyéhez ragadott a szomjúságtól; kenyeret kérnek a kisdedek és nincs ki szegne nekik . . . Jeruzsálem, Jeruzsálem! Térj vissza a te Uradhoz, Istenedhez ...“

Valami nagyon mélyen markolt bele lelkünkbe ez énekek nyomán és a mély meghatottság könnyei csordultak ki szemeinkből, mikor a Jeremiádák végén a Jozafát-völgy gyászos légkörébe belesírtuk még a Misererét is: „Könyörülj rajtam Isten: a Te nagy irgalmasságod szerint. És könyörületed sokasága szerint töröld el gonoszságomat“.

Igen! Könnyeztünk és sírtunk, mert megígotta lelkünket a Getszemáni-kert mély szomorúsága, az ezüstös olajfák leveleinek titokzatos suttogása, melyek mind az Úr Jézusnak szenvedéséről és a sziklára hullajtott vérkönnyeiről zokogtak nekünk.

Átéreztük itt újból a hitnek nagy kegyelmét, mely egyedül képes csak tartalmat adni földi életünknek és megnyugtatni lelkünket az élet nagy problémái felől. Itt igazán tudtuk értékelni a szenvedésben rejlő örök nagy értékeket, melyek oly kedvesek Isten előtt és éreztük a nagy igazság súlyát, hogy a jólét, a boldogság elpuhítja a testet és beköti a léleknek szemét, mely annál tisztábban és mélyebben lát be az örökkévalóság rejtett birodalmába, minél több szenvedést, gyötrelmet kell elviselnie a testnek és a léleknek. Ezért a léleknek igazi fokmérője a szenvedés szeretete, mert a tökéletes lélek azt akarja nyújtani Istennek, ami a legdrágább, a legnehezebb, mert hiszen az emberiség megváltása fejében, egyszülött Fiától is szenvedést kívánt. Ezért szerették a szentek is a szenvedést, mert tudták, hogy a szenvedés is Isten nagy ajándéka, melyet azért küld reánk, hogy azt türelmesen elviselve, az örökélet boldogságát kiérdemelhessük. De meg Jézus összes tanításain is, mint vörös fonál húzódik végig a szenvedés szeretetének a gondolata.

E fölött elméledtünk a Getszemáni-kert csöndes magányában és erről beszélt nekünk Csiszárík János püspök is, mikor az Agónia-kép följajnlása alkalmával oly magas szárnyalású, mély gondolatokban gazdag beszédet mondott nekünk Krisztus olajfáinak árnyékában, melyek közül még nyolc darab ékeskedik ott a kert szép virágos ágyai között. Ezeknek a fáknak már egész könyvtárra való irodalma van, mert a

századok folyamán már igen sokat vitatkoztak a tudósok afölött, hogy vajjon milyen idők is lehetnek, míg végül is az elfogulatlan tudomány oly módon döntötte el a kérdést, hogy ezek a tiszteletre méltó 4—5 m kerületű olajfák, valóban mind 2000 évnél idősebbek és így igazán tanúi voltak Jézus szenvedéseinek.

Elképzелhető tehát, hogy a barátok milyen féltő gonddal ápolják és őrzik ezeket az élő tanukat, melyeknek minden termékét kegyeletes szeretettel gyűjtik össze, hogy azután alkalmas formákban a zarándokoknak kedveskedjenek vele. Gyümölcséből olajat sajtolnak, a magvakból és az elszáradt, letört gallyakból rózsafüzéreket, kisebb keresztekét készítenek, a leveleket pedig lepréselve, rövid ima fölé ragasztva osztogatják a zarándokoknak; vastagabb gallyaiból még furnirszerű vékony lemezeket is vágnak, hogy azokból kereszt formájában papírra ragasztva és préselt szentföldi virágokkal díszítve, szentképeket készítsenek. A 24 nyelven nyomtatott imaszöveg fedelén a getszemáni-kerti kis zárda falába illesztett, Jézus haláltusáját ábrázoló, a híres Canova tanítványától származó, fehér márvány relief kép reprodukciója látható, de mihelyt elkészül a nagy mozaikképünk, annak másolata fogja az imaszöveg fedelét díszíteni, melyen az angyalos nagy magyar címer is jól lesz látható. Szükség is lenne már egyszer ilyen nemes propagandára is, mely bizonyára fog érní annyit, mint mikor pl. egyik labdarúgó csapatunk győzelmet arat Amerikában vagy egy bantam súlyú ökölvívónk a losangelesi olimpiádon halálra boxolja a világ összes boxbajnokait, mert valóban fontosabb ennél az, hogy lássa az egész világ, hogy bár az emberi gonoszság megcsönkította Mária országát, de annak meggyötört fiai nem veszítették el hitüket, reményüket és szeretetüket az Úr Jézus iránt, ki ha akarja és ha megérdemeljük, ismét föl fogja támasztani régi fényében és dicsőségében Szent István ősi nagy birodalmát.

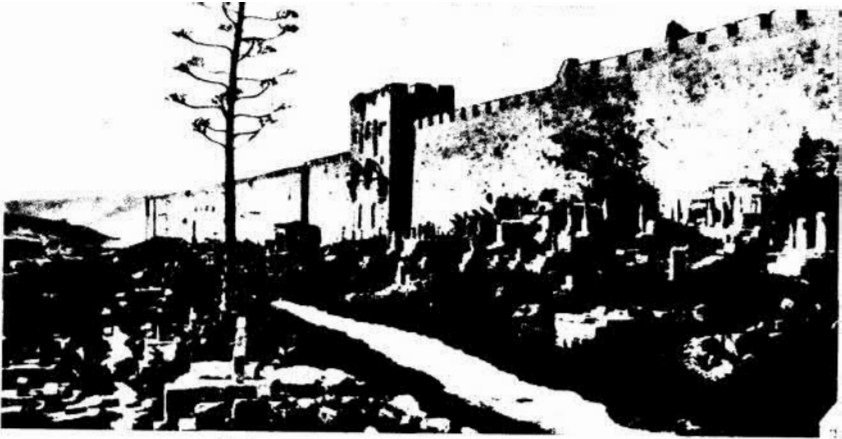
A derék barátok mindnyájunknak adtak néhány olajfaleveles imádságot és néhány szál illatos virágot a szépen gondozott kis kertből. Körüljártuk még kívülről is az Agónia-bazilikát, hogy megtekintsük az ásatások alkalmával fölszínre került faragott köveket, oszlopokat, mozaikot és még más egyebet. Múlt év őszén, amikor igen sokszor ellátogattam a Getszemáni-kertbe, fölmentem még a bazilika tetejére is az ólommal

98. A Krisztus-olajfák az Agónia-bazilikával.

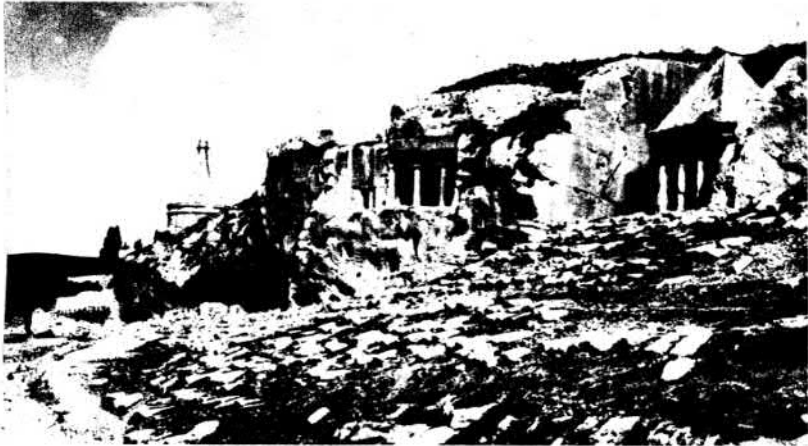
99. A Getszemáni-kert és az Agónia-bazilika.

100. Mohamedán temető Jeruzsálem falai alatt.

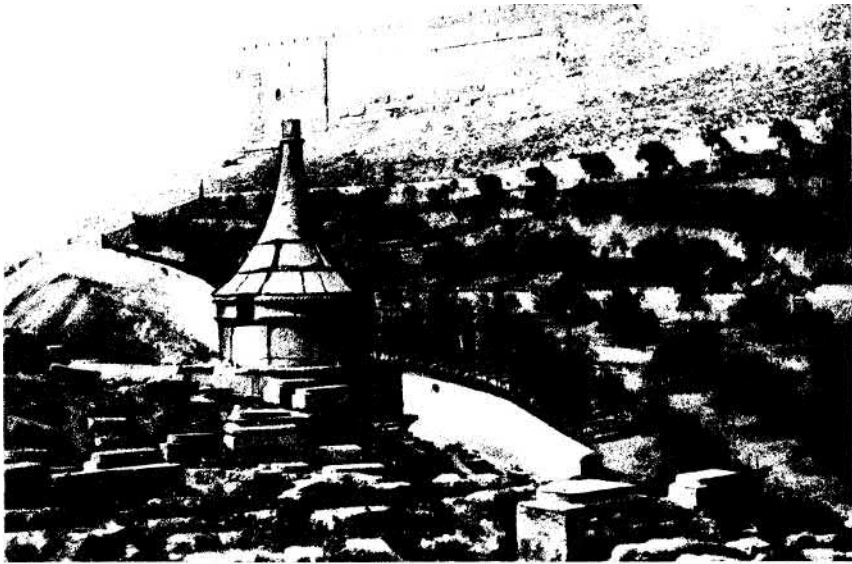
101. A Getszemáni-kertben.

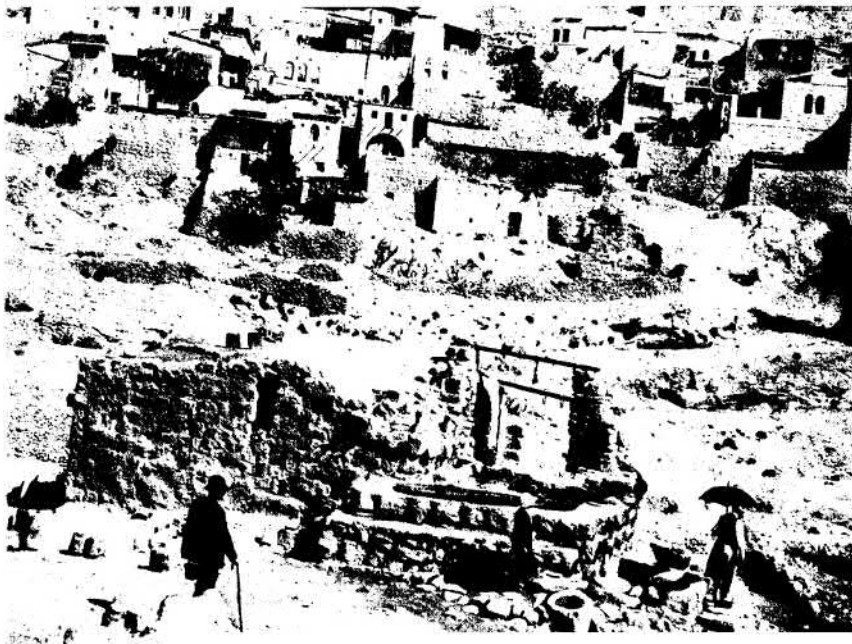
102. A Jozafát völgy három legrégibb síremléke.

103. Absolon síremléke a Jozafát völgyében.

104. A Jozafát-völgy sírkövei.

105. Jób kútja Siloe alatt a Kidron-völgyben.

106. Szűz Mária sírjának előtere.

107. Szűz Mária sírjának lejárata.

108. A Getszemáni-barlang a magyar keresztel.

109. Följárt Szűz Mária sírjából.

110. Az Agónia-bazilika ólomkupolái.

111. Jeruzsálem látképe az Olajfákhegyéről.

112. A „Miatyánk temploma”
az Olajfákhegyén.

113. A Mennybemeneteli szentélye.

borított kupolák közé és gyönyörködtem a bibliai szép panorámában, mely onnét szemeim elé tárult. A getszemáni-kerti kis zárda főnökének kérésére lefényképeztem a bazilika homlokzatának oromdísztét a keresztet, mely mellett két szarvas áll; nagy örömet szereztem vele a barátoknak, hogy a képen úgy nézi ki ez a szarvasos kereszt, mintha magasan fölötte állana, a sokkal magasabban fekvő sziklamecset kupolájának arany félholdjánál. Ez alkalommal egy jókora gallyat is kaptam az egyik krisztus-olajfáról, melyet legkedvesebb szentföldi emlékeim között őrzök. A Getszemáni-kert kis kapuján kilépve azonnal jobbra kanyarodtunk és neki indultunk a már említett hegyiútnak, hogy fölkeressük az Olajfák-hegyének többi szentélyeit.

A „Dominus flevit“.

A ragyogó kék palesztinai égboltról perzselően tűzött le a délelőtti nap, mikor a mindkét oldalon kőfallal szegélyezett, poros, sziklás úton meredeken kapaszkodtunk föl a hegyre. Bár a hegytetőig mindössze 100 métert kellett emelkednünk, mégis a nagy melegben eléggé fárasztó volt az út, de azért mégsem panaszkodott senki sem, mert mindnyájan éreztük, hogy szent a hely, melyen járunk, sőt még örvendtünk is neki, hogy legalább ily csekély áldozatot hozhattunk, miközben az Úr Jézus szent lába nyomait követtük. Alig, hogy elhaladtunk a sok-kupolás Mária Magdolna orosz templom mellett, egy romhalmazhoz érkeztünk az út baloldalán, hol a XII. században még állott az a templom, melyet a régi keresztények emeltek annak emlékeztére, hogy itt csordultak ki az Úr Jézus könnyei, mikor Jeruzsálemet szemlélte. Később a mohammedánok építettek ide mecsetet „Issa“ vagyis Jézus tiszteletére, melynek maradványait, a mai romokat hasztalanul igyekeztek a barátok megszerezni, miért is kénytelenek voltak a romokkal szemben, az út másik oldalán telket szerezni, melyen 1891-ben szerény kis kápolnát építettek, hová mi is betértünk, hogy imáinkat elvégezve elnyerjük az e helyhez kötött teljes búcsút. Majd átmentünk a romok közé, hogy mi is gyönyörködjünk a Szentváros látképében ugyanazon helyről, melyről az Úr Jézus is szemlélte

azt. Itt hallgattuk meg az evangéliumnak e helyre vonatkozó szakaszát: „Mikor már közel volt az Olajfák-hegyének lejtőjéhez, elkezdé a tanítványok egész serege örvendezve nagy szóval dicsérni az Istent mindazon csodatételekért, melyeket láttak vala mondván: Áldott a király, ki az Úr nevében jön; békesség Mennyben és dicsőség a Magasságban! Némely farizeusok a seregből mondák neki: Mester! Fedd meg tanítványaidat. Kiknek ő felelé: Mondom nektek, hogyha ezek hallgatnak, a kövek fognak kiáltani. Es amint közeledett látván a várost, megsiratá azt mondván: vajha te is megismerted volna legalább ezen a te napodon amik békességedre szolgálnak, most pedig el vannak rejtve szemeid előtt. Mert rád jönnek a napok és körülvesznek ellenségeid sáncokkal, bekerítenek és megszorogatnak téged mindenfelől; és földre tipornak téged és gyermekeidet, kik benned vannak; és nem hagynak benned követ kövön, mivel hogy nem ismerted meg látogatásod idejét“. (Luk. 19. 28-44).

E mélyértelmű szavak nyomán ismét bő alkalmunk volt az elmélkedésre, mert hiszen ugyanazon a helyen állottunk, hol egykor az istenember szívéből kicsordultak a könnyek, mikor hazájának rettenetes végzetét megjövendölte. Az evangélium nem ok nélkül emelte ki azt, hogy az Úr Jézus megsiratta Jeruzsálemet, mert bizonyára erősen drámai jelenet lehetett az, mikor a teljes pompájában csillogó fényes nagy városra kimondotta a szörnyű szavakat, hogy kő-kövön nem fog maradni benne.

És vájjon, ha az istenember most jönne le a földre és látná a nagy világvárosok erkölcstelen életét, az egész forrongó nagy világ tülekedését, mely lábbal tiporja Isten legszentebb törvényeit, nem tolnának-e ismét könnyek a szemébe? Es vájjon, nem az Isten büntetése ül máris ezen a küzködő, boldogtalan világon, melyből mintha már kihalt volna minden szeretet és bizalom, hiszen amerre csak nézünk, modern pogányság tombol körülöttünk, akár csak Heródes fényes Jeruzsálemében és ha egy új Jeremiás próféta megírná az emberiség, vagy csak a mi siralmainkat, bizony azok szörnyűségek és borzalmak dolgában fölülmúlnák még az eredeti jeruzsálemi siralmakban foglaltakat is. De rá is férne erre az egész világra

Jeremiás próféta ősi intő szózata: Világ! Népek és nemzetek! Térjetek vissza a ti Uratokhoz Istenetekhez!

A világot azonban sajnos, igen nehéz meggyőzni, mert ha maga az Úr Jézus jönne le ismét közénk és a legnagyobb csodákat művelné, hát a világ megnézné és talán meg is csodálná, de azután megint csak a megrögzött régi ösvényeket járná és tovább konferenciázna Isten, hit és szeretet nélkül, mert sajnos igen sokan vannak, még a népek vezetésére hivatottak között is, kiket az igazságról nem lehet meggyőzni, sőt még annak emlegetését sem szeretik hallani. Vájjon hogyan fognak ezek a szerencsétlenek Isten ítélőszéke előtt megállani?

Vigasztaló csak az a tudat, hogy egyszer az igazság mégis csak győzni fog, mert hiába gyilkolják le tízezerszámra a hithű keresztényeket, hiába robbantják föl Isten templomait Oroszországban, Mexikóban és Spanyolországban, az Istenhitet az emberek szívéből kiirtani nem fogják tudni sohasem. Közel két ezredév tapasztalatai mutatják, hogy az igazságot bár el lehet nyomni, de csak időlegesen és csak azért, hogy annál diadalmasabban támadjon föl ismét a sírjából. Mély megnyugvással töltötte el szívünket ez a nagy igazság, melynek örök törvényei alapján Nagymagyarország is föl fog támadni, de csak akkor, ha majd azt megérdemeljük, mert mindaddig, míg vannak magyar törvények, melyek teljesen nyíltan szembehelyezkednek Isten parancsával, addig ilyen boldogságról még csak álmodni sem szabad. Ezek a gondolatok szántottak végig leikünkön, mialatt a „Dominus flevit“-nél időztünk és magunk elé képzeltük az Úr Jézust, amint tanítványaitól körülvéve könnyes szemmel nézi Jeruzsálemet, melyre kénytelen volt az átkot kimondani.

A Miatyánk templomában.

A Dominus flevittől tovább folytattuk az utat fölfelé és néhány perc múlva a „Pater noster“ templomához érkeztünk, hol már a legrégebbi időkben is állott templom annak az emlékére, hogy Jézus itt oktatta már másodszor tanítványait az Úr imádságára, mint azt Szent Lukács evangélista írásaiban

olvassuk. Régen még külön kis szentély jelölte meg azt a helyet is, hol az Úr Jézus ült, mikor tanítványainak a templom közelében a világ végéről és az utolsó ítéletről beszélt. Az első évszázadok zarándokai sokat emlegették az Eleona, vagyis a Szent Heléna építtette szép nagy bazilikát, melynek főoltára alatt volt az a barlangüreg, melyben a Mester a Miatyánkot tanította, de a szép templom a XII. században már romokban hevert. A ma itt álló csinos kis templomot és zárdát 1869-ben *Auvergne* hercegnő építtette, melyben 1876-ban a francia Karmelita apácák telepedtek meg. A templomba csak a zárdán keresztül lehet bejutni, miért is először oda csengettünk be, és a magas falakkal körülvett szép virágos kerten áthaladva léptünk be a kolostor hús falai közé. Maga a főnöknő fogadott és kalauzolt végig az egyszerű templomon és a kolostor árka-dos keresztfolyosóin, hol a falakat 35, keretbe foglalt majolika-szerű, nagy zománcos tábla díszíti, melyek midegyikén más és más nyelven van a „Miatyánk“ nagy betűkkel megörökítve. Megtaláltuk a megboldogult Fraknoi Vilmos püspök kezdeményezésére itt elhelyezett magyar szöveget is, de sajnos két sajtóhibával ékesen. Megkülönböztetett mély áhítattal imádkoztuk el az Úr imáját, melyet Ő maga szerzett számunkra és amely-nél szebet ember nem alkothat.

A zárda környékét nagy rendetlenségben találtuk, mert a legutóbbi földrengés nagy károkat okozott az épületben, de meg a franciák kezdeményezésére már ,évek óta folyamatban van a Jézus szentséges Szívének szentelendő templom építése. A templom alapkövét XV. Benedek pápa jóváhagyásával, már 1920 január 2-án tették le nagy ünnepélyességgel, de a kellő anyagiak hiányában bizony még mindig nem sokra haladtak a munkálatok. Az ilyen esetekből is lehet látni, hogy milyen kevés az összetartás a világ katolikusai között és mily hiányos az egész világot átfogó katolikus szervezkedés, hogy még ilyen bensőségesen kedves katolikus elgondolást is, hogy a világ összes nemzeteinek filléreiből épüljön fel az Olajfák-hegyén a Jézus Szíve temploma, oly nehézkesen és lassan tud megvalósulni. Az új templom magában fogja foglalni még azt a barlangszerű üreget is, melyről a régi hagyományok azt tartják, hogy az apostolok, mielőtt a nagyvilágba széjjel széledtek volna, itten gyűltek össze, hogy megállapodjanak az Apostoli hitvallás

egységes szövegében. Ez utóbbi hely hitelességét is az elmúlt évszázadok tradíciói erősítik meg, bár vannak olyan vélemények is, hogy ez a szent esemény az utolsó vacsora termében történt. Minket azonban ezek a véleménykülönbségek nem akadályoztak meg abban, hogy a legnagyobb tisztelettel emlékezzünk meg erről az eseményről azáltal is, hogy térdre borulva a legmélyebb áhítattal imádkoztuk el a „Hiszekegy“-et. Mikor pedig kijöttünk a kolostorból, öntudatos szent örömmel szemléltük *az evangéliumi szent tájat, hiszen magunk előtt láttuk az Apostoli hitvallás ágazatainak egész színhelyét, hol „szülétek Szűz Máriától, hol kínzaték Poncius Pilátus alatt, hol megfeszítetek, hol meghala és eltemettetek ... hol harmadnapon halottaiból föltámadá“ és a helyet honnét „fölméne a Mennyebe.“* Mielőtt búcsút vettünk az apácáktól, bőségesen elláttuk magunkat a náluk kapható szép és értékes kegytárgyakkal, szentképekkel és levelezőlapokkal, de legnagyobb keleté a Getszemáni-kert és az Olajfák-hegyének többi szentélyeiből vett földdel megtöltött kis selyemzsákocskáknak volt.

Ahol az Úr Jézus a Mennyebe szállt.

A Pater noster templom közelében fekszik a mennybemenetel szentélye, de nem árulta el semmi sem, hogy ily nagy jelentőségű szent hely közelében jártunk. Éppen útépitési munkálatok folytak és a hatalmas gőzhengerek alatt csak úgy csikorogtak az úttesten elteregtetett apró sziklakövek; a gépek körül pedig a bennszülött arabok sűrögtek-forogtak, kik különösen kezdetben nem nagyon szívesen vállalták az angoloktól reájuk kényszerített munkát, de azután annyira hozzászoktak, hogy most már mindig bőven van jelentkező az elég jól fizetett közmunkákhoz, ámbár naplopó is akad elég nagy számban. Minket is azonnal körülvettek a közelben ólálkodók és vezetőkül ajálkoztak; egy nyúlánk, szimpatikus arcú arabbal szóba is állottam már csak könyörületből is, mert nagyszámú családjára hivatkozott és panaszkodott, hogy nemsokára esedékes *a házbér, melyet ha nem fizet meg, kiteszik őket lakásukból.* Nem is nyugodott' addig, míg csak el nem mentem vele a közeli házba, hol bemutatta egész családját, mintegy fél tucat

gyermeket, kiket anyjuk körül a földön ülve találtam, amint a kicsinyek a nagyobbakkal szórakoztak. Volt persze öröm, mikor megkapta a hön óhajtott baksist, melyet ez alkalommal kivételesen olyan nagyra szabtam, hogy tényleg segísek valamit a szegény embereken.

„*Et-Tur*“ vagyis „Szentfalva“ nevű falucska nyugati szegélyén állottunk, hol érdekes tanulmányokat végezhattünk a nyílt kávéházak érdekes publikuma között. Valóságos rejtély, hogy miből élnek ezek a semmittévő emberek, kik csaknem egész nap itt ülnek a hosszú gumicsöves pipájuk, a „nargilé“ mellett és szürcsölik a forró feketét, miközben kocka, malom és más ehhez hasonló társasjátékkal szórakoznak. Az egyik kávéház előtt hosszú kaftános beduinokat láttunk, kik most érkeztek föl a Gohrból, a Holt-tenger sivatagából; nehéz terhekkal megrakott tevéik lomhán heveredtek le az út mentén, míg gazdáik a kávéház szőnyegeire kuporodtak le. Persze a karaván-vezető számár is ott állott lehorgasztott fejjel édesen szunyókálva a rekkenő hőségben. Néha-néha megrándultak szempillái és a legyek csipkedései ellen fülével és farkával védekezett, majd mikor már ez sem bizonyult elégségesnek, erősen megrázta hosszú fülű nagy fejét és haragosan dobbantott első lábával, hátsó végtagjával pedig erélyesen kapott a hasa alá, hogy szabaduljon szemtelen vendégeitől. Most néhány autó száguld el az úton és az utánuk hosszan gomolygó finom por szép csendesen leszáll mindenre, még az illatos forró kávéval telt kis csészékre és a nagy tálcákon kirakott édességekre is, mert hiszen az úgy sem baj, ha a homok kissé megszaportítja a kávézaccot és kissé ropogósabbá teszi a cukros süteményeket, a fölívágot gőrgödinnyéket és minden más egyebeket.

Ilyen a környezete annak a helynek, hol az Úr Jézus Krisztus fölment a Mennyekbe és bizony aki még nem járt itt, vezető nélkül nehezen akadna rá arra a kis nyolcszeglletes kupolás építményre, mely hitelesen jelzi a szentemlékű helyet, mert ez a drága szentély magas kőfallal körülvelt mohammedán mecset udvarán van elrejtve a külvilág szemei elől. Persze ide is csak baksis fizetése ellenében léphettünk be, mert innét is kiűzték a barátokat a mohammedánok, pedig hát az első keresztények és utódaiknak ragaszkodó kegyelete őrizte meg számukra ezt a szent helyet is. A Szentföld nagy jötevője Szent

Ilona császárnő, egy rotunda-szerű, díszes építménnyel jelölte meg, nem messze tőle pedig tágas bazilikát építtetett, melynek azonban ma már nyoma sincsen meg, noha kétségtelen, hogy újabb, nagyszabású ásatások bizonyára napfényre hoznák ennek a bazilikának is az alapjait, miként az a Getszemáni-kertben is történt. Talán eljön egyszer majd ennek is az ideje, ha a mohammedánoktól sikerül a telket megvásárolni. Megjegyzem, hogy századunk elején, a mecset muftija hozzájárulásával már sikerült próbaásatásokat rendezni, melyek igen sok érdekes faragott követ, oszlopokat, párkányzatokat stb. hoztak fölszínre; 1907-ben pedig egy mohammedán a telkén falmaradványokra bukkant, melyekből több, mint 800 darab óriási nagy épületkövet bányászott ki és adott el. Persze, hogy az ilyen esetek mérhetetlen és pótolhatatlan károkat okoznak a történeti kutatásoknak, azt említenem sem kell.

Szent Jeromos és a régi zarándokok leírásaiból tudjuk, hogy azt a szent sziklát, melyről az Úr Jézus a Mennyekbe ment és amelyen szent lába nyomait csodálatosan visszahagyta, Szent Ilona császárnő 35 m átmérőjű, három párhuzamos és boltívekkel összekötött oszlopsor határolta köralakú udvarral vétette körül. A fedetlen udvar közepén álló szent sziklát rácsozat övezte és mellette kis oltár is állott. A mai nyolcszegletes épületet a keresztes vitézek emelték, melyet azután a mohammedánok mecsetté alakítottak át oly módon, hogy a nyitott boltíves oldalakat befalazták, csupán az egyikén hagytak egy kis bejáratot és az eddig felül teljesen nyitott kupolát is befedték. A kettős oszlopokon nyugvó nemes ívelésű boltívek még ma is jól láthatók, de a mindössze 6 és fél méter átmérőjű kis helyiség teljesen üres, csak a szent szikla van vastag márványkeretbe foglalva, melynek négy sarkán nagy gyertyatartók állanak. Krisztus bal lába nyoma még teljesen jól látható a sziklán, de a másik lábnyom már csaknem teljesen lekopott a zarándokok csókjaitól és érintéseitől.

Ezek a lábnyomok mutatják, hogy az Úr Jézus Európa felé volt fordulva, mikor a Mennyekbe emelkedett. Miként Szent Jeromos, Szent Paula, Jeruzsálem első püspökei és a hosszú évszázadok ájtatos zarándokai, úgy mi is mély meghatottsággal csókoltuk meg Jézus szent lába nyomait és hallgattuk meg az evangéliumnak erre vonatkozó szakaszát. Ott állottunk mi is,

hol egykor az apostolok és a tanítványok állottak és szinte hallani véltük az angyal vigasztaló szavait: „Galileai férfiak, mit álltok és néztek az Égre? Az a Jézus, aki fölvetetett mellőletek az Égbe, úgy jó majd el, mint ahogy fölmenni láttátok az Égbe.“

Mély szomorúsággal hallottuk a velünk volt Ferences barától, hogy évente csak egyszer jöhetnek föl ide szentmisét bemutatni, de akkor azután az egész napot itt töltik. Urunk Mennybemenetele ünnepének előestéjén, Jeruzsálem buzgó híveivel együtt zarándokolnak föl és sátrak alatt tanyáznak az udvarban és az udvar körül, a vecsernyéket énekelgetve. A kis szentélyt szépen földíszítik és két oltárt állítanak benne föl, melyeknél éjféltől kezdve másnap délig egyik szentmise a másikat követi.

Igazán lélekfelemelő lehet ezen a szentemlékü helyen, itt az Olajfák-hegyén, egy ilyen éjjelt eltölteni, mely oly bő anyagot ad az elmélkedéshez. Mily kimondhatatlan nagy lelki gyönyörűség lenne itt elmélyedni az evangélium tömör szavaiban, a szenthagyományokban és más följegyzésekben, mint pl. a spanyol *Agreda Mária*-nak, a VII. században élt nagy látnoknőnek mennyei kinyilatkoztatás alapján megírt, szép könyvében, melyről a pápák is elismerték, hogy az egyszerű apácafőnöknőnek, valóban égi erők vezették a tollát, mikor Szűz Mária életét látomásai alapján megírta. Oly kedvesen és bájosan írja le pl. a mennybemenetelét is, hogy mikor az ember elolvassa, csak megerősödik hitében. Ezért akarom legalább csak röviden vázolni csodálatos látományát:

Mielőtt az Úr Jézus fölment a Mennybe, az utolsó vacsora termébe hívta össze az apostolokat és a tanítványokat; mintegy 120-an voltak ott együtt, élén a Boldogságos Szűz Máriával, Mária Magdolna, Martha és Lázárral. Ezzel a sereggel ment ki az Úr Jézus a Sion-hegyéről az Olajfák-hegyére és e menetet az angyalok serege és a szentek követték, de a külvilág számára egészen láthatatlan módon, csupán Szűz Mária látta őket, Jézust pedig csak a mintegy 120 főnyi tanítványai láthatták, mert az isteni Gondviselés Jeruzsálem lakóira bizonyos letargiát küldött, hogy a menet teljesen zavartalanul juthasson föl az Olajfák hegyére.

Fölerve a hegytetőre, a Boldogságos Szűzanya térdrehullott Jézus előtt és áldását kérte. Ekkor megkérdezték Jézustól,

hogy vájjon Izrael országát föl fogja-e támasztani, mire Jézus azt felelte, hogy ez a mennyei Atya titka, de rövidesen el fogják majd nyerni tanítványai a Szentlelket és akkor majd hirdetni tartoznak a megváltást az egész világon. Ezután Jézus búcsút vett tőlük és összekulcsolt kezekkel önjeléből lassan emelkedni kezdett a földről, melyen szent lábainak nyomát visszahagyta. Őt követték az angyalok és a szentek seregei és magával vitte a Boldogságos Szűz Máriát is, hogy megmutassa neki azt a nagy gyönyörűséget, ami ott fönt reá vár. Az isteni Gondviselés azonban úgy intézkedett, hogy a távollétét senki sem vette észre, mert Máriának, a két helyen való jelenlét csodáját tette lehetővé. Szűz Mária teljes öntudattal három napig maradt fönt a Mennyben.

A tanítványok sokáig nézték azt a fényes felhőt, mely a távozó Jézust csakhamar eltakarta és amely felhőn a mennyei Atya jött le Jézus elé. Nagy volt a mennyei seregek öröme, mikor megérkeztek. Az örök Atya, jobbjára ültette a testté lett Igét, Mária pedig a trón előtt térdelt, hogy hálát adjon szent Fia fölmagasztaltatásáért. A három isteni Személy azután Szűz Máriát Istennek jobbjára ültette, mely hely öröktől fogva neki volt fönntartva, mert Jézusnak ő adott emberi vért és testet. Mikor Szűz Mária látta az Olajfák-hegyén visszamaradtak nagy szomorúságát, kérte Jézust, hogy vigasztalja meg őket. Ekkor küldötte le Jézus a két, fehér ruhába öltözött angyalt, kik emberi formában állottak az apostolok és tanítványok elé és megvigasztalták őket az evangéliumból ismert szavakkal.

Három nap elteltével, Szűz Mária egy fényes felhőn érkezett vissza a földre nagy fényességben, melyet azonban csak Szent János érzékelhetett, de ő is csak részben. A Szűzanya három napig nem foglalkozott földi dolgokkal, hanem elmerült a látott mennyei boldogság örömeiben. Égi tartózkodásáról is csak Szent János apostol nyert mennyei kinyilatkoztatást, mely után két napig az elragadtatástól teljesen magánkívül volt, azután pedig erős vágyat érzett, hogy mindezekről Szűz Máriával beszéljen, de mégis csak hosszas tusakodás után mert benyitni Szűz Mária szobájába, hol Mária a többiekkel imádkozott. Amikor Szűz Mária szemeibe nézett, az azokból kiáradó mennyei fényesség láttára, úgy mint az egykor a Tábor-hegyén történt, a földre sűj-

tátott; csak két óra múlva tért magához és akkor alázatosan tisztelte Istennek szent Anyját.

Amikor ezeket olvastam, eszembe sem jutott, hogy kételkedjem, mert arra gondoltam, hogy Isten előtt minden, tehát ez a történet is lehetséges, melyet az életszentség hírében elhunyt apáca-főnöknő mindenestre égi sugallatra írt meg azok számára, kik igazán tisztelik a Boldogságos Szűz Máriát és akik hisznek az isteni Gondviselés bölcs és kifürkészhetlen rendelkezéseiben. Egyszer majd mindnyájan meg fogjuk tudni mindezeket a nagy titkokat, melyek most még rejtve vannak előttünk.

*

A hála mindig szép erény, de kétszeres az értéke, ha olyan részről nyilvánul meg, honnan igazán nem is várja az ember. A mikor kijöttünk a Mennybemenetel szentélyéből, egyszerre csak látom az én nyúlánk mohammedánomat, amint jókora csomó ciprus lombbal a kezében felém szalad azzal, hogy ő ezeket Jézus lábnymaihoz érintette, vigyem tehát el magammal emlékbe. A zsebembe nyúltam, hogy szolgálatkészig figyelmét újabb baksissal honoráljam, de erősen tiltakozott ellene, hogy nem pénzért hozta, hanem köszönete jeléül és aztán még annak a kis minaretnek a tornyába is fölvezetett, melyet az udvar kijáratánál, a keresztes vitézek harangtornyának megmaradt falaira építettek. A toronyból érdekes szép kilátást élveztünk Jeruzsálemre.

Az orosz telep.

A Mennybemenetel szentélyétől alig 200 lépésnyire keletre van az oroszoknak igen jól gondozott telepe, melyhez fenyővel vegyes pínia és ciprus ligeten keresztül jutottunk el és néhány perc múlva már a mintegy 70 m magas orosz kilátótorony vaslépcsőin másztunk fölfelé, honnét valóban páratlan szép panorámában volt részünk. Magunk alatt láttuk az Olajfák-hegyének egész vonulatát és szentélyeit, a mély Kidron-völgyét olajfa ligeteivel, túl rajta pedig Jeruzsálem házrengetegéi kupoláival és tornyaival, bástyás, ősi falaival. Mint egy nagy dombormű-asztal terült el körülöttünk az egész vidék. Csak innét a magasból lehetett jól látni, hogy az ősi város falait már mennyire körülölelték az újabbkori telepítvények, melyek sokkal

nagyobb területre terjeszkednek ki, mint maga az ősi város. Északon az angol-amerikai telep, északnyugaton és nyugaton a zsidó és orosz, délen pedig a német kolónia nagy, modern házai és utcái, valamint terei veszik körül a várost. A Dormitió karcsú tornya magasán emelkedik ki a szép képből, tőle jobbra pedig a Mória-hegység nagy, fehér síkja látszott. Csupán kelet felé nem tud a város terjeszkedni, a Kidron szakadékos, mély völgye miatt. Innét is a Haram-es-Scheriffnek téglányalakú, nagy tere érvényesült a legjobban, a sziklamecset sajátos kupolájával; mögötte a házak fölött a Szentsír-templom kupoláját láttuk. A Ferencesek plébánia temploma a San Salvator kolostorral, a latin patriarkátus temploma, a citadella hatalmas falai, a Dávid-tornya, az örmény Szent Jakab-templom és a jeruzsálemi két nagy zsinagóga is kiemelkedő pontjai a panorámának. A Jozafát-völgy temetői fölött, a Hinnom-völgyébe lehetett bepillantani, míg keleten a Jordán folyó ezüst szalagja csillámlott meg a Gohr-sívaiaig sárga párájában, valamivel lejjebb pedig félelmetes mélységből a Holt-tenger titokzatos sötétkék szeme ragyogott föl hozzánk; még távolabb keletnek a transzjordániai hegyek vonulata tündöklött sajátos lilás fényben. A déli látóhatáron Betlehem kedves zöld hegyeit láttuk a jellegzetes csonka kúpu Frank-heggyel; északon Júdea és Efrain hegyei, nyugatra pedig a messze távolban már a Földközi-tenger végtelen tükrét lehetett sejteni. Amerre csak néztünk, mindenütt a bibliai tájak fölött suhant el tekintetünk és nem győztünk betelni az evangéliumi panorama szemlélésével, mert emlékezetünkbe akartuk vésni annak minden foltját és minden jellegzetes vonalát.

Nem lesz érdektelen, ha megemlítem, hogy mikor először életemben pillantottam meg az orosz kilátótornyot, már akkor annak a gyanúmnak adtam kifejezést, hogy ez az építmény alighanem inkább politikai, vagy még inkább katonai, mint vallási célokat szolgál az oroszok kezében, mert bizony nagyon sérti az ember szemét ez a hivalkodó magas torony az Olajfáknek szent hegyén. És nem is csalódtam, mert azóta megtudtam, hogy 1870-ben, mikor az oroszok elkezdték építeni Hospiciumukat és kis templomukat és végül fölhúzták a magas tornyot is, a török hatalom képviselői igen gyanús szemmel nézték mindezt. Nemsokára azután ki is bujt a szeg a zsák-

ból, amikor Ain-Karimban is akartak egy ilyen nagy tornyot építeni, de ezt már a törökök a leghatározottabban megakadályozták, mert rájöttek, hogy az olajfák-hegyi kilátótoronyból igen jól lehetett volna látni az ain-karimi nagy tornyot, melyből meg kitűnően végig lehetett volna tekinteni Palesztina partjait és a Földközi-tengert; vagyis az oroszok nagy ravaszul valószínűs fényjelző hálózatot akartak kiépíteni.

Tudnunk kell még azt is, hogy Oroszország a legnagyobb körültekintéssel igyekezett magának minél nagyobb befolyást szerezni Palesztinában. A propagandát az „Orosz Császári Orthodox Palesztina Egylet“ irányította és mivel igen gazdag segélyforrásokkal rendelkezett, az egész országot behálózta orosz intézményekkel, kolostorokkal, iskolákkal stb. Az új Jeruzsálemnek ma is a legszebb tere az oroszok birtokában van, melyen nemcsak hatalmas, díszes templomot építettek, hanem nagy zarándokházakat is, melyekben a világháború előtt sokszor 6—8000 zarándok is tartózkodott egyszerre. Egész Palesztinát telestórták orosz zárdákkal és theologiai iskolákkal, melyekben már igen sok arabot képeztek ki orosz papokká, kiket azután kitűnő javadalmazással teljesen az orosz érdekek szolgálatába állítottak. A nagyszámú orosz iskolában igen sikeresen folyt az orosz propaganda, mert az arab gyermekeket „szent Oroszország“ tiszteletére tanították. Látnivaló tehát, hogy az olajfák-hegyi orosz kilátótorony is ennek a propagandának a céljait volt hivatva előmozdítani. A helyzet persze most teljesen megváltozott, mert az angol impérium óta erősen csökkent az orosz befolyás, amennyiben a szovjet, legalább is egyelőre és látszólag, nem törődik Palesztinával.

Üdvös gondolatokba merülve vettünk búcsút az Olajfák-hegyétől, melyen oly sok szent élményben volt részünk s amikor a hegyről lejöve, ismét megpillantottuk az Agónia-bazilikát és elhaladtunk a Getszemáni-kert ezüstös olajfái mellett, az a titkos vágy ébredt mindnyájunk szívében, hogy ha majd Isten segítségével el fog készülni hatalmas mozaikképünk, milyen jó lenne ismét eljönni ide, hogy készen láthassuk a nagyszerű alkotást.

A Jozafát- és Hinnom-völgye.

A Kidron-pataknak azt a rövid szakaszát, mely az Agónia-bazilikától délre a Botrányok-hegye és Jeruzsálem keleti falai között húzódik, Jozafát-völgyének nevezik, mert a régi síremlékek közül az egyikről azt tartják, hogy alatta nyugszik Júda országának nagy királya, az istenfélő Jozafát.

Bárhonnan is szemléljük a völgyet, valami megmagyarázhatatlan csodálatos titokszerűség és gyászos hangulat fogja meg az embernek lelkét; a fantasztikus alakú sziklába vágott monumentális síremlékek, a Botrányok-hegye lejtjeire fölkapaszkodó fehér sírkövek nagy tömegeinek összevisszasága, a sötét sziklaszakadékok, a szeszélyesen kígyózó keskeny utak, a sápadtlevelű gyér vegetáció, az üreges sziklákövek között magának mély medret vágott Kidronnak kiszáradt ágya és az egész környezet, szinte kísértetiesen félelmetes benyomást gyakorolnak az emberre. Nincs tenyéryi folt sem a szomorú képen, mely vigasztalóan hatna, mert itt minden a legrealisztikusabb módon a test elmúlására, a halálra emlékeztet. Böcklin híres képe a „Todes Insel“ sötétlombú nagy fáival a keresztény temetők vigasztaló és enyhet adó romantikáját leheli ki magából, de a Jozafát-völgye zsidó és mohammedán sírkövei csak a halált, az enyészetet juttatják eszünkbe.

Nem fogom elfelejteni soha sem, mikor egyszer a próféta-szakállú, azóta már megboldogult Schoch Ferences baráttal a késő esti alkonyatban Mária-énekeket zengedezve jöttünk le az Olajfák-hegyéről és ugyanazon az úton, melyen az első nagycsütörtök éjjelén az Úr Jézust vezették a Getszemáni-kertből Kaifás főpaphoz, igyekeztünk vissza Jeruzsálembe.

Szép, holdvilágos est volt és a holdnak ezüstös, szelíd fénye éles, sötét árnyékot rajzolt a szakadékos vidéknek minden legkisebb tárgya mellé is, úgyhogy a tájéknak még misztikusabb volt a képe, mint nappal. Tőlünk jobbra, fönt a magasban, Jeruzsálem csipkézett, tornyos, ősi falai sötétlettek, balra pedig az Olajfák-hegyének gerince rajzolódott élesen a csillagos, sötétkék égboltra. A halotti néma csendben a fantasztikusan görbetörzsű vén olajfák keskeny, ezüstös leveleit sejtelmesen rezgettette meg az esti szellő, a távolból pedig a sakálok undok vonítása hallatszott.

Éppen a Kidron boltíves, régi kőhídján állottunk és alattunk bizonytalan sötét, mély szakadék tátongott, közvetlen előttünk a Jozafát-völgy három jellegzetes nagy síremléke tátotta felénk üreges nagy száját, melyek körül a durva faragású, fehérre meszelt szikla sírkövek ezrei fehérlettek a világos holdfényben. A rideg, kísérteties környezetből, mintha a halál fagyos lehellete áradt volna felénk. Az ének elnémult ajkainkon és a síri csendben mély gondolatokba merülve, egy kis szünet után Schoch páter csak annyit mondott ünnepélyesen, de nagyon komoly hangon: „Testvérek! ne szóljatok, csak nézzétek e sírokat és gondolkozzatok a halálról, mert egyszer mindnyájunknak meg kell halni ...“ És mi néztünk, gondolkoztunk és elméldkedtünk az elmúlás megmásíthatlan törvényéről, miközben szívünk mélyéig megrendültünk. Kis idő múlva ismét megszólalt a Páter: „Az Úr Jézus, ki amott a Getszemáni-kert olajfái között halál-félelmében vérrel verejtékezett, szintén meghalt, de harmadnapon föltámadott, miként mi is föl fogunk támadni sírjainkból, ezekkel együtt. (És itt a nagy sírmezőre mutatott.)

Ez a pár perces lelkigyakorlat mélyen belevágott mindnyájunk lelkébe és szívébe. Eszünkbe jutott az utolsó ítélet napja, mikor majd mind megnyílnak a sírok, hogy a halottak föltámadjanak. Talán úgy fog ez megtörténni, miként azt Ezechiás prófétának a babiloni fogságba hurcolt zsidók nemzeti föltámadására vonatkoztatva, az Úr egyik látomásában tudtul adta: „mikor kivezette őt egy nagy mezőre, melyen igen sok csont vala: Száraz csontok! halljátok az Úr igéjét, mondta Isten a csontoknak, íme én lelket bocsájtok belétek és élni fogtok . . . És zörgés lőn és mozdulás, csont csonthoz járula, mindenki az ő foglalásához és íme azokon inak és hús növekedének és bőr borítá be felül azokat...“ Csodálatos misztikum a föltámadás, de szent hitünk legnagyobb vigasza, hogy odaát mindnyájan találkozni fogunk, kik szerettük egymást; és ez az édes vigasz melegítette szívünket az enyészet és elmúlásnak e rideg, barátságatlan völgyében is.

Még mindig e mély gondolatok hatása alatt állottunk, mikor néhány sötét alak közeledett felénk, vállaikon fehér lepellel burkolt holttesttel. Egy szegény zsidót hoztak, kit koporsó nélkül, összekuporodott helyzetben gyömöszöltek bele a

rövid, keskeny és nem valami mély üregbe, mert bizony ebben a sziklás talajban nagyon nehéz kiásni a sírt. Csupán egy rövid deszkával fedték be a testet, azután gyorsan telelapátolták a gödröt a sziklás törmelékekkel és végül kb. 1 m hosszú, vastag kőhasábot fektettek rá, melyet azonnal be is meszelték fehérre, hogy könnyen szembeötlő legyen; mert a zsidók ősi törvénye szerint, aki a holttestet vagy a sírt csak véletlenül is megérinti, az hét napig tisztátalan marad. Mély hatást gyakorolt reánk ez a temetés is a maga realitásával a szokatlan időben és helyen, mint elmélkedésünk élő illusztrációja.

Az Úr Jézus naponta elhaladt e sírok mellett, melyekhez a képmutató farizeusokat is hasonlította: „Jaj nektek, mert hasonlók vagytok a fehérre meszelt sírokhoz, melyek kívülről ékeseknek látszanak az emberek előtt, belül pedig tele vannak holtak csontjaival és minden undoksággal.

Sokszor végig mentem már nappal is a Jozafát-völgyén, melyről nem csak mi, hanem a zsidók és a mohammedánok is azt tartják, hogy itt lesz az utolsó ítélet. A keresztények az angyal szavaira fámaszkodnak, melyeket az Úr mennybemenetele után mondott a tanítványoknak.... „Az a Jézus, aki fölvétetett mellőletek az Égbe, úgy jő majd el, mint ahogyan fölmenni láttátok őt az Égbe“; a zsidók Joel próféta szavait idézik: „Egybegyűjtöm mind a nemzeteket és leviszem őket a Jozafát-völgyébe; és ott ítéletet tartok felettük“. Ezek a szavak már határozottabban mutatnak a Kidron-völgyére, bár egyes rabbik magyarázata szerint „Jozafát“ csak szimbolikus elnevezés, mely annyit jelent, hogy „Jehova ítél“.

Annyi bizonyos, hogy a szentírás szövegéből sehol sem lehet kivenni, hogy hol lesz az utolsó ítélet helye, de azért a köztudatban az a hit él, hogy az a Jozafát-völgyében lesz. Ezért igyekeznek oly sok zsidó és mohammedán is öreg napjaiban Jeruzsálemben, hogy ebben a temetőben temetkezhessenek.

A mohammedánok temetője a Kidron-patak másik partján, Jeruzsálem keleti falai mentén van, mert ők ellentétben a zsidókkal, északról várják az ítélő Istent, tehát így fognak Isten jobbjára kerülni, de mivel a zsidók meg délről várják, ők is a jobboldalra számítanak jutni. Csak egyetlen egyszer merészkedtem belopózni a mohammedán temetőbe, hogy onnét fényképfölvételeket készítsek, de az is elég izgalmas élmény volt;

tőlem alig 30 lépésnyire egy sakál vicsorította fogait reám és miközben a fölvetellel és a sakál figyelésével voltam elfoglalva, csak későn vettem észre, hogy a bizarr sírkövek között egy mohammedán temetés közeledik felém, de szerencsére mégis sikerült a meredek lejtén leszaladva a jerikói utat elérnem, még mielőtt valami kellemetlenségem keletkezett volna. Hogy vajjon csakugyan itt lesz-e az utolsó ítélet, és hogy vajjon északról, vagy délről fog-e az ítélő Isten eljönni, azt majd mindnyájan meg fogjuk egykor látni, de mindenesetre a jozafát-völgyi nagy temető is beszédes bizonyítéka annak, hogy milyen mélyen plántálta bele az Úristen a túlvilági életbe vett hitet az emberek szívébe.

A Jozafát-völgy bejáratánál letúnt évezredek megkövesedett tanujaként áll őrt Dávid király fiának monumentális, 16 m magas, tornyos síremléke; oszlopos homlokzatán nagy, kerek nyílás tátong, melyen át az arra haladó zsidók megvetésük jeléül követ szoktak bedobni az átkozottnak tartott sírba, mely a IV. parancsot oly durván megszegett Absolon engedetlenségére emlékezteti őket. Az arabok „a fáraó sapkájának“ nevezik ezt a sajátságos alakú síremléket, melyet Absolon még életében építtetett magának, de arra egyáltalában nincs bizonyíték, hogy valóban itt is lenne eltemetve. Az első századokban Ezechiás vagy Simeon próféta sírjának tartoták azt és csak a XII. század óta nevezik Absolon síremlékének. Arra sincsen semmi adat, hogy Jozafát király itt lett volna eltemetve azoknak a régi zsidó sírkamaráknak egyikében, melyek Absolon síremléke mögött vannak a sziklafalba bevágva. Kissé tovább délnek ugyancsak a meredek sziklafalban, a földtől 2—3 méter magasban egy verandaszerű, oszlopok tartotta üreg van kivágva, melyből ajtó nyílik a szűk folyosókkal összekötött belső sírkamrákba. A hagyomány azt tartja, hogy Szent Jakabot temették ide, kit mint az Apostolok Cselekedeteiből tudjuk, a jeruzsálemi templom ormáról taszítottak le a Kidron-völgyébe. Testét Simeon és Zakariás próféták testével együtt közös sírban találták meg a VI. században és Konstantinápolyba vitték. A hagyomány azt is följegyezte, hogy Jézus keresztfeszítése után Szent Jakab apostol ebben a sírűregben rejtőzött el a zsidók bosszúja elől és Jézus is itt jelent meg neki föltámadása után.

Még tovább délre, az előbbi közelében áll Zakariás fő-

papnak, Keresztelő Szent János apjának, teljesen a sziklából kivágott érdekes, oszlopos síremléke, piramisszerű hegyes kőtetővel. Az első századokban Izaiás, majd pedig Szent József síremlékének tartották; hogy mi az igazság, azt senkisé sem tudja már ezen a földön megmondani.

Érdekes, hogy az arabok a Kidron-völgyét is Wadi-Sitti-Maryam-nak vagyis „Mária Ürnő-völgyé“-nek nevezik; többször végig mentem a völgynek alsóbb szakaszán is, mely a Szentváros közvetlen környékének egyik legérdekesebb része. Alig, hogy a Jozafát-völgyét elhagytuk, balról Siloe falu érdekes lapos házai ötlöttek szemünkbe, melyek mint megannyi fecskéfészek tapadnak a völgy sziklás, meredek oldalához. A legtöbb ház mögött régi sírkamarák vannak a meredek sziklafalban, melyek a IV. és VII. századok között szentéletű remeteknek szolgáltak hajlékul, kik több ilyen üreget kápolnává alakítottak át, mint azt még most is látni lehet. De úgyszólván néz ki ez a kis helység még ma is, mint egy kihalt temető, mely csak az élő halottaknak, a leprásoknak tud még hajlékot adni, kik az angol uralom előtt kis fatállaikkal még szabadon koldulhattak a város utcáin, de most szigorúan őrzött nagy barakokban vannak száműzve az élő emberek társadalmából.

A Kidron-patak kanyargós sziklamedre mentén folytattuk tovább érdekes sétánkat, mely oly sok újszerű benyomással és érdekes képpel gazdagította emlékeinket. Legérdekesebb lett volna, ha öszvérháton egészen a Holt-tengerig követhettük volna a Torrens patakocska medrét, de persze most nem is gondolhattunk erre, hanem csupán mintegy 2 km hosszú utat tehattünk meg a Jozafát-völgyétől, úgyhogy csak valamivel jutottunk lejjebb annál a pontnál, hol a Hinnom-völgye jobbfelől a Kidron-völgybe torkollik.

Siloétől kezdve az eddigi sivár kép egyszerre megváltozott: a völgy szélesebb lett, melyre szorgalmas munkás kezek üdén zöldelő konyha és gyümölcsös kerteket varázsoltak és a sok kietlen sivárság után jól esett szemünknek ismét buja zöld vegetációt, szép lombú fákat és a szomorú magány után ismét vidám, nyüzsgő, munkás életet látni. Siloe asszonyai, gyermekei most is szorgalmasan dolgoztak a veteményes kertekben és a gyümölcsösökben. Hárromezer évvel ezelőtt Salamon királynak messze földön híres volt, nagyszerű királyi kert-

jei pompáztak itt nagy halastóval a nagy király ugyanis nemcsak építkezni szeretett, hanem nagy előszeretettel foglalkozott a kertészettel is, mint arról még Betlehem leírásánál is meg fogok emlékezni, hol királyi kertjeinek leghíresebbjét, a „Hortus Conclusus“ telepítette. És ez a nagyszerű, viruló élet a halál völgyének árnyékában mind a „Szent Szűz forrásá“-nak köszönhető.

Szinte szokatlan volt a meredek sziklafalak mentén, át-függő hatalmas sziklatömbök alatt, a sziklás mederben csörgedező tiszta vízben gyönyörködni, mellyel Siloe lakosai kertjeiket öntözik. Az arabok „Ain-Sitti-Maryamnak“-nak nevezik ezt a forrást is, mely nem más, mint a bibliai „Ain-Rogel“, melynek vizéhez küldte az Úr Jézus a születésétől fogva vak embert, hogy lemossa szemeiről azt a nyálból kevert sarat, melyet az Úr Jézus kent rá. Ez volt az a csodálatos gyógyulás, mely oly nagy vitára adott okot a farizeusok között. Jézus felelete, melyet akkor a vitatkozóknak adott, nagyon ráillik a mai modern farizeusokra is, a liberális katolikusok nagy tömegeire, valamint az anyagiás, hitetlen, modern emberekre, akik éppen ezért nem hisznek, mert magukat végtelen okosoknak és bölcseknek tartják; ezeknek a hitetlensége tehát valóban menthetetlen, mint azt az Úr Jézus mondta: „Ha vakok volnátok, bűnötök nem volna; most pedig azt mondjátok: látunk, ezért bűnötök megmarad“. (János 9. 1-41.)

Az érdekes, régi forrást meg is tekintettük és a nagy boltívek alatt mintegy 17 lépcsőfokon mentünk le a mély barlangba, illetve annak előcsarnokába, honnan még további 15 lépcső vezetett le, a mintegy 6 négyszögletes területű vízmedencéhez, melybe zúgva ömlik a sziklákról a víz. A forrásnak bizonyos időszaki jellege van, mert a víz ömlése napjában egyszer-kétszer szünetelni szokott. A barlang kissé emelkedettebb helyen van és így könnyű volt annak vizét csatornák segítségével a kertek öntözésére levezetni. A forrás különben Jeruzsálem ostromainak idejében is nagy szerepet játszott, mert a hegy tetején ásott kutak és aknákon keresztül mindig tudtak vizet merni belőle.

Mint keleten a kutak körül mindenütt, úgy itt is igen élénk és színes forgalmat találunk a forrásnál. Hatalmas kőkorsókkal a fejükön jöttek le Silóból és a közeli telepekről az asz-

szonyok, hogy vizet merítsenek, de nem nagyon siettek, hanem kényelmesen letelepedtek a hús barlangban egy kis tere-
 érere. De érdekes volt a magas fallal körülkerített udvarban
 is az élet, hol „Shell“-benzines bádogtartályokkal fölmálházott
 csacsik várakoztak, míg megteltek a tartályok a mélységből
 fölhordott vízzel; egyáltalán nem voltak türelmetlenek, mert hi-
 szen ahol víz van, ott akad jófajta zöld takarmány is, tehát
 volt min rágódni, míg a vízmerés és pletykázás folyt a hús
 barlangban.

Sokáig elgyönyörködtünk ebben a színes képben és a köz-
 vetlen környék érdekességeiben. A késő délutáni nap sugarai
 erősen megvilágították Silóének a meredek hegyoldalra egymás
 hegyén-hátán fölkapaszkodó, sajátságos, laposfedelű házeit,
 éles árnyékfoltokkal jelezvén azoknak, valamint a sziklás
 hegyoldalnak szeszélyes tagoltságát, csupán a zöldelő kertekre
 vetett sötét árnyékot a fölöttünk húzódó Ophel-hegy gerince,
 mely árnyékból csak a magasba nyúló fekete, karcsú ciprusok
 sudarai izzottak a nap vörös sugaraiban. Tekintetünk arra a
 természetes, meredekfalú sziklapadra tévedt, mely Síioe házai
 között emelkedik ki és részben a völgy fölé is hajlik; „Zohe-
 leth“ sziklája ez, melynek nagy kőlépcsőin járnak le a kúthoz
 a lakosok és amely szikla arról nevezetes, hogy Dávid király-
 nak fia, Adonias a titokban összegyűjtött híveivel itt akarta
 magát királlyá kikiáltatni, miről Dávid értesülvén, azonnal ki-
 rállyá kenette föl fiát, Salamont. Mintha évezredek ködös táv-
 latába süttött volna bele a délutáni napsugár rőt fényével, hogy
 ismét fölelevenítse a letűnt idők gazdag történetét. Az ember
 és szenvedélyei mindig ugyanazok voltak, háromezer évvel
 ezelőtt éppen úgy mint ma, vagy majd évezredek múlva, mi-
 kor majd a jelenkor is oly messzire fog távozni az idők mú-
 lásának titokzatos távolába, mint amilyen messze mi állunk Dá-
 vid király korától. De ki tudja mi lesz, és meddig fog még a
 világ állani?

Körülöttünk színes öltözékű gyermekek, asszonyok, nagy
 szakállas, kaftános arabok, beduinok változatos, színes csoport-
 jai sűrögtek-forogtak, kissé odébb pedig kosarakkal és zöldsé-
 gekkel megrakott tevék lépdelték méltóságteljesen a Mar-Saba
 felé vezető úton; vájjon hová mennek, kinek viszik az ételmezt?

Érdekes volt ebben a történelmi levegőben elmerengeni

sok mindenről, de végül nekünk is mennünk kellett, mert a fölöttünk levő Sion-hegyéről a Dormitió templom nagy harangjának hívó szavát sodorta felénk a szél, mely jelezte, hogy egy óra múlva már kezdődik a májusi litánia, melyet a Szűz Anya elszenderülési szentélyében, a délelőtt fölszentelt Magyarok Nagyasszonya kápolnájában akartunk tartani, pedig még jó másfél kilométer út állott előttünk a Hinnom-völgyön keresztül hegynek fölfelé. Elhaladtunk a híres Siloe medence mellett is, melybe a Rogel forrás vizét csaknem fél km. hosszú, kanyargós, boltíves csatornán át vezették annak idején. A csatorna még ma is megvan, de a négyszeres oszlopcsarnokkal szegélyezett híres medencének, melynél Jézus egy vakot meggyógyított, már csak szomorú romjai vannak meg, a hajdan itt állott Siloe-bazilikának pedig már a nyomait sem láttuk. Tovább haladva megállottunk annál a sokszázéves, hatalmas törzsű, terebélyes és erősen megabroncsozott fehér eperfánál is, melynél a hagyomány azt a helyet tiszteli, hol Ézsaiás próféta vértanúhalált szenvedett, mikor Manasses Kr. e. a VII. században testét fafűrészsel kettéfűrészeltette. Még tovább délnek haladva a „Bir-Ajub“-nál, vagyis Jób kútjánál elértük a Hinnom-völgyét, mely itt nyugat felől a Kidron-völgyébe ágazik. Hogy a Kr. utáni VI. században épített kutat miért nevezték el Jóbról, nem tudtam megállapítani, de az arabok mint minden vizet, ezt is igen nagy tiszteletben tartják. Nyáron igen mélyre szokott leapadni a mély aknának a vize, de télen és tavasszal oly bő víz gyűl össze benne, hogy az egész völgyet elönti. Ilyenkor azután több napos ünnepségeket szoktak itt tartani a mohammedánok, mert a bő víz mindig bő aratást is jelel, különösen pedig Palesztinában.

Salamon idejében gáttal volt elzárva a völgy éppúgy, mint azt majd Betlehemnél látni fogjuk. Flavius zsidó történetíró, mint „Salamon tavá“-ról emlékezik meg róla és mikor a hatalmas völgyzár maradványait szemléltük, felvetődött bennem a kérdés, hogy vajjon miért nem állítják helyre ezt a gátat is, hiszen ami a bölcs Salamon királynak jó volt évezredekkel ezelőtt, az jó lenne a mai generációnak is ezen a vízszegény vidéken; ezt bizonyítják különben Salamon királynak hasonló berendezésű és még nagyobb szabású vízművei is, melyek még ma is működésben vannak.

Jób kútjától már erősen lejtősödni kezd a Kidron-völgye, hogy a légvonalban mindössze 10 km-re fekvő, de 1200 méterrel mélyebben elterülő Holt-tengerbe torkolhasson.

Meglehetősen rossz úton kapaszkodtunk föl a Hinnom-völgyében, hogy a Sión ormára jussunk. Míg a Kidron északról és keletről, addig a Hinnom-völgye délről és részben nyugatról veszi körül Jeruzsálemet. Szomorú, sőt borzalmas nevezetessége ennek a völgynek, hogy a pogányzsidók Baal és Moloch tiszteletére itt üzték utálatos és kegyetlen bálványimádásukat. Arab-szír nyelven Gyhennának vagyis pokolnak nevezik ezt a hírhedt völgyet, melyből egész nap bűzös, nehéz füst gomolygott a Szentváros felé és amelyből az áldozatra szánt gyermekek és a gyermekeiktől megfosztott anyák fájdalmas és kétségbeesett sikoltása hangzott föl, mikor az ártatlan, szegény gyermekeket az izzóvá tüzesített Moloch-szobor karjaiba dobták. Szörnyűséges még csak rágondolni is ezekre az időkre!

Az úton fölfelé haladva jobboldalon a Sion-hegy meredek oldala húzódott a magasba, míg a baloldali kísérő magaslaton a szakadár görögöknek egy kis temetőjét és zárdáját láttuk, mely régebben a Ferences barátoknak volt a temetkezési helye. A hegy oldalában több barlangot és sírűreget láttunk, melyekben jámbor remetéek laktak és úgy mondják, hogy az első nagycsüörtök éjjel a Getszemáni-kertből elmenekült apostolok is félelmükben ezekben rejtőztek el. Az említett kis zárdá mellett van a ogörögök Szent Onophrius-nak szentelt temploma, mely azonban a hellyel nincs semmiféle vonatkozásban, mert ez a szent Egyiptom pusztaságaiban remetéskedett és Palesztinában nem is volt sohasem. Jobban érdekeli minket a kolostor közelében látszó Haceldama, vagyis a fazekas földje, melyről az evangélium is megemlékezik, hogy azt a papi fejedelmek, a nekik Judástól vissza dobott 30 ezüst pénzen vásárolták és mert ez a pénz Jézus vérének a díja volt, a megvásárolt földet Haceldama-nak, vagyis „vérmező”-nek nevezték és amelyet már kezdetben is az idegenek temetkezési helyéül használtak, akár csak a későbbi századokban is. A hely hitelességéhez semmi kétség sem férközhet, mert már Szent Jeromos is ugyanazon a helyen, a Sion-hegyétől délre említi, hol ma is áll. A Haceldama sziklába vájt sírokból és egy mély gödörből állott, melyeket a keresztes vi-

tézek közös fallal vétettek körül és kerek boltívvel fedtek be, melyet csak egyetlen sziklaoszlop tartott. A mintegy 20 méter hosszú alagútszerű boltíven négyszegletes nyílások voltak vágva, melyeken át a holttesteket egyszerűen bedobálták a mély gödörbe, mely lassan teljesen betöltődött, úgy, hogy ma már elérte a környező talaj színvonalát. Vájjon ki tudná megmondani, hogy kik és mely nemzetek fiainak a csontjai porladnak itt? Egykor ez a szomorú nevezetességű kis föld a katolikusok tulajdonában volt, mert hiteles okmányok bizonyítják, hogy a jeruzsálemi pátriárka 1143-ban a Haceldamát a Szent János-kórháznak engedte át, hogy a szent városban elhunyt zarándokokat itt temessék el. A Hinnom-völgyének további szomorú nevezetessége, hogy a legenda szerint itt akasztotta föl magát az áruló Júdás az egyik fára.

Mindig szívesen barangoltam ez érdekes és misztikus völgyekben, melyeknek gazdag történelmi emlékei adják meg a szent városnak is az igazi képét és keretét. Csak aki keresztül-kasul járta az egész környéket, tudja igazán emlékébe vésni Jeruzsálemnek érdekes fekvését és helyzetét. Hányszor igyekeztem szemem elé varázsolni a Krisztus korabeli Jeruzsálemet, amikor fényes építmények, monumentális lépcsők és oszlopcsarnokok borították a Kidron szakadékos völgyoldalát.

De közben már felhangzott a második harangszó is a Dormitió tornyából és mintha csak percre kiszámítottuk volna érdekes délutáni kirándulásunkat, akkor értünk a szép bazilika kapujába, mikor a litániához beharangoztak.

A szent Sion-hegyén.

Jeruzsálem, sőt az egész Szentföld szentemlékű helyei közül, a Sion-hegye kétségtelenül a legelső között áll, mert Jézus földi életének legcsodálatosabb és legnagyobb jelentőségű emlékei fűződnek hozzá. Bár egyformán kedves és szent nekünk minden hely, hol Jézus megfordult, szent nekünk a Golgotha és hitünk egyik legdrágább záloga, a szentsír is, mégis a Sion-hegyén tette az Úr Jézus a legnagyobbat, a legcsodálatosabbat, mikor a legméltóságosabb Oltáriszentséget, ezt a min-

den csodák csodáját szerezte. Itt a Coenaculumban változtatta át először az Úr a kenyeret és bort, saját Testvéé és Vérévé és ezzel Egyházának szívet, lelket és csodálatos életerőt adott, ha tehát csupán ez az egyetlen esemény is történt volna csak a Sion-hegyén, akkor is, ez lenne egyik legdrágább emlékü szent helye az egész világnak, mert hiszen az Úr Jézus egész földi élete, születése, szenvedése, halála, föltámadása és Mennybenetele, már mind eltávolodtak, tizenkilenc évszázad ködös homályába, de a legméltóságosabb Oltáriszentségben közöttünk maradt názárethi Jézusnak valóságos Teste és Vére, az ma is megfogható pozitív valóság, életünknek kenyere, mely táplál, életet és erőt ad az élet nagy terheinek elviseléséhez. Pedig hát nemcsak ez az egy emlék fűz minket ide, mert az evangéliumból és a szent hagyományokból tudjuk, hogy még igen sok más eseménynek is színhelye volt a Sion orma és hogy a boldog-ságos Szűzanya szíve is itt dobbant utolsót.

De milyen csodálatos, hogy mindez ott történt, hol hajdan Dávid büszke városa hirdette Izrael dicsóságát, hatalmát. Lehet, hogy éppen ezért tette az Úr Jézus, a lelkek meghódítására irányuló végső nagy műveleteinek mintegy főhadiszállásává Sion-hegyét, hogy onnan induljon diadalmas világhódító útjára az Újszövetség, melyet a hálátlan zsidó nép megvetett és keresztre feszítette a világ Megváltóját, ki ezt a szövetséget vérével pecsételte meg.

Érthető tehát, hogy a zarándok szent izgalommal és forró vágyakozással siet föl a szent Sionra, hogy lelkét, szívet meg-, töltsse a kegyelmek gazdag forrásánál, az Egyház igazi bölcsőjénél. Mi is szent áhítattal indultunk el zarándokzászlónk alatt a Jaffa-kaputól, még pedig a falakon belül vezető utat választva, hogy útközben megtekinthessük az idősebb Szent Jakab vértanú templomát, mely Jeruzsálem délnyugati sarkában, az örmény negyedben fekszik. Déli irányban haladva nemsokára szemünkbe ötlött az út mindkét oldalát szegélyező nagy házcsoport, az örmény pátriárka palotája, nagy kertjével és az örmény kolostor, mely építmények között hosszú, boltozatos utcán haladtunk végig. A kolostor udvarán áthaladva jutottunk el Szent Jakab templomához, a szakadár örmények székesegyházához, mely monumentálisnak egyáltalában nem mondható, de az ősrégi alapokon épült középkori építmény mégis igen érdekes képet

nyújt a freskókkal díszített tágas, nyílt előcsarnokával, mely teljesen be van ékelve a hatalmas kolostor épületei közé. Miniket azonban nem a kíváncsiság hozott ide, hanem a szent vértanúnak az emléke, kit Kr. után 44-ben itt fejeztetett le Heródes Agrippa. Szent Jakab apostol, Szent János apostolnak a bátyja volt, az első apostol, ki Jézus Krisztus tanításáért vérét ontotta és az egyetlen, kinek haláláról a szentírás is megemlékszik. A templomba lépve, egyenesen ahhoz a díszes kis kápolnához mentünk, mely a Iefejezés helyén épült és melynek oltárát az a kő borítja, melyre a vértanúnak a vére fröccsent.

A búcsúnyeréshez kívánt imáinkat elvégezve, körülnézünk a templomban, melynek falai Spanyolországból hozott kék és fehér porcellánnal vannak borítva, de a reá aggatott tömerek szentképtől alig lehet látni valamit belőle. A templom egyik oszlopában üveg alatt három nagy követ láttunk befalazva, a Sínai- és Tábor-hegyéről, valamint a Jordán-völgyéből. Ez a templom eredetileg a spanyol királyok védnöksége alatt állott, mert a spanyolok különös tisztelői voltak Szent Jakabnak, ki hosszú időn át hirdette az evangéliumot Spanyolországban. Nem tudom, hogyan jutottak a szakadárak e templom birtokába, de az bizonyos, hogy csakis erőszak, vagy álnokság útján. Az örömeny érsek engedélyével, Szent Jakab napján a katolikusok is mindig mondtak szentmisét a vértanú oltáránál, de 1870 óta már ezt sem engedik meg. Nem messze e templomtól láttuk az örömeny apácák kolostorát, mely a régi hagyományok szerint azon a helyen van, hol Annás főpap háza állott, ahová Jézust, elfogatása után először hurcolták. A kertben egy vén olajfát is mutattak, melyhez állítólag Jézust kötözték, hogy megkínózzák; itt verte volna arcul az Üdvözítőt a főpap embertelen cselédje.

Sikátorszerű kőfalak között haladva, nemsokára elértük Jeruzsálem déli falának úgynevezett Sion-kapuját, melynek alagútszerű boltívei alatt áthaladva, kiléptünk a szent városból és már ott is állottunk, alig 300 méterre a Coenaculumtól a Sion-hegy lapos kúpjának a lábánál. Szelíd lejtű emelkedésen haladtunk tovább, a kőfalak szegélyezte keskeny úton, melyet mindkét oldalról temetők sírkövei kísérték. A Ferences barátok temetőjébe be is mentünk, ezt a nagy vaskapun díszelgő ötös szentföldi keresztről könnyű volt megismerni, mert az egész

115. A sionhegyi Dormitio-templom.

116. Szűz Mária elszenderülési oltára. (A magyar kápolna helye)

117. A „Magyarok Nagyszonya-kápolna“ a Dormitióban.

Szentföldön, ez mindenütt a Ferencesek tulajdonának a jele. Sajátságos, szomorú benyomást keltettek a nap forró sugaraiban szinte izzó, szorosán egymás mellett fekvő fehér sírkövek, melyek közt barangolva, a világháború néhány hősi halottjának, köztük magyar fiúk sírkövére is, bukkantunk. Néhány sírkövön mint dísz, a lezuhant repülőgép légcsavarját is láttuk.

Boldog halottak, kik itt nyugodhatnak az utolsó vacsora termének az árnyában! Igen, mert a Coenaculum még mindig itt áll a Sión ormán. Az isteni Gondviselés az évszázadok legvéresebb viharai is örködött fölötte. Nemcsak a hódító római vezérek, hanem még a perzsák és mohammedánok is megkímélték annyira, hogy a terem bár restaurált formájában, de még ma is eredeti helyén van. Csodálatos, hogy 1219-ben, mikor a mohammedánok Jeruzsálem összes szentélyeit lerombolták, a Coenaculum és a Szentsír-bazilika akkor is megmenekültek a barbár pusztítástól.

Az Úr Jézus idejében fényes paloták és építmények ékesítették a Sión ormát, a többek között itt állott Heródes díszes palotája is, melyet a második században Julius Severus földig romboltatott és bár néhány év múlva Hadrián császár újból fölépíttette, sorsát mégsem kerülte el, mert a XII-ik században a történelem vihara végleg letarolta Dávid városának minden maradványát, ősi falaival együtt, melyek pedig magukba zárták Dávidnak, Salamonnak és Júda királyainak is díszes sírboltjait. Elmúlt minden fény, pompa és ragyogás; a sírokat kirabolták és feledésbe merült Sionnak minden dísze és pompája, csupán a názárethi Jézus és Szent Anyjának az emléke nem homályosul el soha, mert az mindig élt és élni is fog a világ végétéig. Hiába döntötték le az első keresztények szép templomát^ megint csak újra épült az, mert a kegyeletes ragaszkodás forró szeretete mindig erősebb volt minden viharnál, mely oly sokszor keresztülszántott a Sionnak az ormán. A Coenaculum, Jézus egyik gazdag tanítványa többszárnyú nagy kastélyának első emeletén volt és bár az evangélium nem jegyezte föl ennek az áldozatkész ismeretlennek a nevét, de mindenesetre azok közé tartozott, kikről Lukács apostol az Apostolok Cselekedeteiben följegyezte, hogy egész vagyonukat az apostoloknak adták, hogy azt tetszésük szerint használhassák.

Ilyen fölajánlás volt ez a ház is, mely az utolsó vacsora

óta központja lett az első keresztényeknek. Itt gyűltek össze az apostolok és tanítványok tanácskozásra vagy közös imádkozásra, sőt néhányan itt is laktak közülök, mint János és Lukács apostolok is a Boldogságos Szűz Máriával.

Annyi bizonyos, hogy már az első századok keresztényei is nagy kegyelettel zárandokoltak a Coenaculumhoz, melyről a IV. századbeli zárandokok írják, hogy az *„még mindig a keresztények birtokában van.”* A kereszténység diadalrajutása után, Konstantin császár idejében meg éppen nagy kegyelettel vették körül ezt a szentélyt, melyet a XII. században Szent Ágoston-rendi szerzetesek gondoztak, a XIV. század legelején pedig a Ferences barátok lettek a sioni szentély urai, de az a kétszáz-negyvenkét esztendő, melyet itt tölthettek, csaknem örökös harcok között telt el, pedig kétségtelen birtokjogukat már jobban valóban nem lehetett körülbástyázni, mint az övék volt. Nemcsak a szultán engedte át nekik 1309-ben az utolsó vacsora termét, hanem egy nemeslelkű patróna drága pénzért meg is vásárolta azt a földet, melyen a Coenaculum állott és a Ferenceseknek adományozta; néhány évre rá pedig Anjou Róbert, Szicília királya és neje Sancha, 32.000 aranyért még azt a területet is megvették, melyen a régi sionhegyi bazilika állott és azt a pápának adományozták azzal a kikötéssel, hogy az örök időkre a Ferences barátok őrizetére legyen bízva. IV. Kelemen pápa 1342-ben el is fogadta ezt a föltételt és mégis mindez nem ért semmit, mert a mohammedánok attól a téves hittől sarkalva, hogy Dávid király a Coenaculum alsó termében van eltemetve, hosszú évtizedeken át tartott zaklatások után, végül is fegyverrel verték ki Szent Ferenc fiait jogos tulajdonukból. Sok Ferences barátnak ömlött ki itt a vére, míg ők voltak őrzői a Sionnak, mert a csöcselék ismételten rátört a barátokra és mindig nagy pusztításokat végeztek kolostorukban, sőt 1368-ban egyszerre 12 barátot mészároltak le a legnagyobb kegyetlenséggel.

A barátok mindig helyre hozták a szenvedett károkat és még ma is úgy áll a Coenaculum terme, mint ahogyan ők restaurálták. Mindezeket útközben beszélte el nekünk a Szentföldi custodiától kíséretünkre rendelt Ferences barát, mialatt lassan, szemlélődve közeledtünk a Coenaculumhoz. Jobbra tőlünk a Dormitio fölséges bazilikája emelkedett ki a magas ke-

Títésfalak fölé, melyek mögül itt-ott, egy-egy sötét, karcsú ciprus dugta ki magasra fejét, előttünk pedig egy rendetlen, ütött, kopott épületsoportot láttunk, karcsú minaret toronnyal és lapos fehér kupolákkal. Az arabok „En-Nebi-Daud“-nak vagyis Dávid sírjának nevezik ezt az egész épületkomplexumot, melynek udvarára nagy boltíves kapun keresztül jutottunk be. Néhány piszkos kaftános, nagyszakállú arab és egész sereg még piszkosabb mohammedán gyermek ödöngött körülöttünk, mert a fanatikusabbjai még mindig görbe szemmel nézik Dávid sírja közelében a keresztények látogatását. Kétszer is összeszámolta a próféta szakállú kapus, hogy hányan is vagyunk, mert bizony íit is meg kell fizetni az elég magas belépődíjat, akár csak a Mória-hegyén. Arra hivatkozott az öreg, hogy neki pontosan el kell számolni a jegyekkel, de csak mikor azokat a kezembe nyomta, vettem észre, hogy hat darabbal kevesebbet adott; mi nem szenvedtünk rövidséget, mert mindnyájunkat beengedtek, de a hiányzó jegyeket hiába reklamáltam. Azt hiszem, hogy ez az öreg moszlim nem is haragszik a keresztényekre, legalább is azokra nem, kik a Coenaculumot jönnek látogatni.

Rozoga lépcsőkön mentünk föl az emeletre és mély megihletődéssel léptünk be az utolsó vacsora termébe. Noha sem hangosan, sem pedig láthatóan, nem volt szabad imádkoznunk, azt már nem tudták megakadályozni, hogy legalább rövid búcsúimáinkat magunkban el ne mondjuk és ne elmélkedjünk e tiszteletreméltó szent falak között. Hosszasan és némán szemléltük a teljesen üres, négyszegletes kőlapokkal kirakott, oszlopos, csúcsíves boltozatú termet, melynek minden részletét jól láthattuk, a három, szép csúcsíves ablakon beáramló délelőtti fényzőnben. Az egyik sarokban, egyszerű ajtóhoz nyolcfokú lépcső vezet föl a teremnek földön fekvő vasráccsal elkülönített kisebb részébe, mely már a legrégebb idő óta a Szentlélek eljövételének volt szentelve.

Elfogódottan állottunk az ősi falak közötti korlát mögött, mely még abban is gátolt minket, hogy megérintsük a szent falakat, melyek oly sok csodálatos, nagy, szent eseménynek voltak néma tanúi. Szinte el sem akarja hinni az ember, hogy ott áll, ahol az Ur Jézus beváltotta a kafarnaumi nagy ígérését, mielőtt elindult volna szenvedéseinek véres útjára. Itt adott tehát Jézus dobogó szívet és legyőzhetetlen, élő lelket Egyházának, hogy beteljesül-

hessen másik nagy ígérete, hogy Egyházán a pokol kapui sem vehetnek erőt soha. Csodálatos hatással lehettek az apostolokra és a tanítványokra az Úr Jézus alapító szavai: „Ez az én Testem, ez az én Vérem“, mert hiszen ők akkor nem láthattak be annak a tizenkilenc évszázadnak rejtelmes távlatába, melynek végén most mi állunk és így be tudunk pillantani az elviharzott évszázadok eseményeibe, a küzdő Egyház glóriás hőstörténetébe, Szent István első vértanúitól a háromévszázados keresztényüldözés, valamint a szakadók és reformátorok rettenetes korszakán át, a liberális kultúrharok, meg az elvetemült Isten-tagadók, bolsevisták szörnyűséges rémtetteiig. Ők talán nem tudták még akkor annyira értékelni az Úr Jézus szavait, mint azokat mi értékeljük ma, kik a szenvedő, küzdő és diadalmas Egyháznak csaknem kétezredéves történetét tanulmányozhatjuk és akik tudjuk, hogy minden szép, jó és nemes, ami csak a földön van, az a legméltóságosabb Oltáriszentségből áradt az emberiségre. Mi tanúi vagyunk ma is az Oltáriszentség nagy csodáinak, melyben valóban közöttünk él Krisztus, az emberiség nagy Megváltója. Mi nem voltunk jelen az első szentmisén, melyet az Úr itt 1900 évvel ezelőtt bemutatott, de boldogan gondolunk rá, hogy nem múlik el perc, melyben valahol a földkerekségen, az itt először kimondott szavak isteni erejénél fogva, le ne szállana ugyanaz a Jézus, valóságos Testével és Vérével az oltárra, szolgálainak a hívására, kiknek rendjét is itt alapította.

Igen! Mi már föl tudjuk fogni az isteni alapítószavak nagy jelentőségét, mert tizenkilenc évszázad hosszú története tanúsodik mellette, hogy az Eucharisztikus Jézus nagyobb vigasztalást nyújt a szenvedő emberiségnek, mint az egész világ, összes szórakozásaival és kincseivel és hogy a belőle kiáradó szeretet nagyobb csodát művel, mint az emberalkotta összes törvények, a világ minden tudományával együttvéve. És mindezt jól tudják ellenségeink is, kik a legnagyobb dühvel éppen az Oltáriszentség tanát támadják, mert érzik, hogy ez valóban az Egyház szíve, mely ha megszűnne dobogni, elpusztulna az Egyház is; de hogy akkor az egész világ is egyetlen pokollá változna, azt már nem tudják és talán nem is akarják meglátni és felfogni!

Sajnos, nem időzhettünk hosszasan a Coenaculumban, mert a muzulmán vezetők alig öt-hat percnyi ottartózkodás

után ugyancsak sürgettek, hogy menjünk már ki a teremből, hol pedig oly bő anyagunk lett volna az elmélkedésre.

Ezt tudva, jól teszi a zarándok, ha már előre elolvassa az evangéliumnak idevonatkozó szakaszait, mint azt mi is tettük, mert hiszen csak az evangélium szavai adnak életet a tiszteletreméltó ősi falaknak, melyek az első nagycsütörtök estéjén látták legelőször az Úr Jézust az utolsó vacsoránál és hallották, amint elrebegették ajkai megrendítő főpapi imáját. Azután a szenvedéseinek véres útjára lépett az Úr, de három nap múlva ismét visszajött, de ekkor már megdicsőült testtel, zárt ajtókon keresztül jelent meg tanítványainak, a Sión mostani őreinek, Bencések választott jelmondatával: „Pax vobis“, „Béke veletek“. És ekkor sem jött üres kézzel, mert a három nappal azelőtt „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre“ szavakkal megalapított papi rendnek ekkor adott hatalmat a bűnök megbocsátására. Nyolc nap múlva ismét megjelent itt egybegyűlt tanítványainak és a hitetlen Tamásnak megengedte, hogy ujjait szent sebébe bocsássa; majd földi tartózkodásának utolsó napján a keresztség szentségét hozta ajándékkul, mondván a tizenegyek: „Minden hatalom nekem adatott a Mennyben és a földön. Elmenvén tehát, tanítsatok minden népet, megkeresztelvén őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében“; és ahonnan szenvedéseinek útjára indult az Úr Jézus, onnan ment ki a dicsőség útjára, az Olajfák-hegyére is, hogy a Mennyekbe szálljon.

Jézus tehát négy szentséget alapított itten, nevezetesen a keresztségét, a papi rendet, a bűnbánat szentségét és az Oltáriszentséget; nem csoda tehát, hogy az apostolok és a tanítványok, még Jézus Mennybemenetele után is oly sokat tartózkodtak az utolsó vacsora termében, melyhez őket annyi sok szent emlék kötötte.

És éppen ezért mi is a legnagyobb szeretettel és kegyeletes szent tisztelettel őrizzük Sión ormának nagy és szent emlékeit. Az Olajfák-hegyéről visszatérő szomorú tanítványok buzgó imádságba merülve várták itt a Szentlélek eljövételét, melyet nekik az Úr megígért és még mielőtt rávirradt volna az első pünkösöd napja az utolsó vacsora termére, az áruló Júdás helyett itt választották meg apostollá Mátyást és itt tartották többi tanácskozásait is az apostolok. így lett a Sion-hegye az első keresztényeknek valóságos központjává, az első pápának, Péter

apostolnak székhelyévé, hol az Úr Jézus parancsára és példájára az első szentmisét is bemutatta. — Milyen lélekfölemelő, fönséges pillanat lehetett az, mikor az apostolfejedelem először ismételte meg az Úr Jézus csodálatos erejű szavait: „Ez az én Testem; ez az én Vérem“ és amikor az Úr először szállott le csodálatos módon az oltárra, szolgájának hívására. — Vájjon mit éreztek az apostolok és tanítványok, mikor először vették magukhoz annak a szent Testét, kit csak alig néhány nappal azelőtt láttak Mennybe fölmenni? Ó mily bő elmélkedési anyagot rejtenek magukban ezek a tiszteletreméltó ősi szent falak, amelyek tanúi voltak a röviddel Szűz Mária halála után, 51-ben összehívott első apostoli zsinatnak is.

Minderről csak a Dormitió szép bazilikájában elmélkedhettünk zavartalanul, hol a Coenaculumhoz kötött búcsúimákat is elvégeztük, mert mindaddig, míg nem kerül ismét vissza a mi birtokunkba, a sionhegyi összes búcsúk e bazilikában nyerhetők el.

A Dormitió-bazilika az utolsó vacsora termék tőszomszédságában épült föl, pontosan azon a helyen, hol a Boldogságos Szűz Mária elszenderült; innét kapta a nevét is: Sanctuarium Dormitionis B. Mariae Virginis“, magyarul: „Szűz Mária elszenderülési szentélye“. A IV. században „Szent Sion-temploma“ állott ezen a helyen, mely „A világ összes egyházai Anyja“ megtisztelő címet is viselte, de akkoriban a Coenaculum is szerves része volt annak a nagy bazilikának, melyet az évszázadok viharai ismételten elsepertek. A mai bazilika tehát az ősi templom helyének csak egy részét foglalja el.

Szűz Mária elszenderülési helyét már a legősibb kegyelet is nagy tisztelettel vette körül és még akkor is, mikor romokban heverték a bazilika maradványai, elzarándokoltak ahhoz a keresztel megjelölt sziklához, melyen a Coenaculum nagy épületének egyik szárnyában, a Szűzanya kis szobája állott. Szűz Mária ugyanis Jézus kereszthalála után még mintegy 21 évet élt a földön, mely időt (rövid megszakítással, mikor Efezusba kellett távoznia, a jeruzsálemi keresztényüldözések idején) Jeruzsálemben töltötte, a szeretet apostola, Jánosnak társaságában, mégpedig abban az épületben, hol a Coenaculum volt. A régi hagyományok mondják, hogy Szűz Mária naponta végigjárta azokat a szent helyeket, melyekhez Jézusnak emlé-

kei fűződtek és közvetlen a halála előtti napon külön el is búcsúzott ezektől; a leghosszabb időt a Golgothán töltötte, hol földre borulva, igen sokáig imádkozott és sírt fájalmában. Agreda Mária látnoknő azt írja továbbá, hogy itt le is szállott hozzá Szent Fia és vigasztalta őt, hogy nemsokára együtt lesznek a Mennyben mindörökre. Halála előtt három nappal az apostolok csodálatos módon összegyűltek mindnyájan az egész világról a Szűzanya ágyánál, melyet könnyezve állottak körül és Szűz Mária kérésére csendesen imádkoztak. Ekkor ismét leszállott Jézus a Mennyből, de az Úr Jézus jelenlétét csak néhány apostol látta, míg a többiek csak érezték Isten hatalmas behatását. Az angyalok karának mennyei muzsikáját azonban mindnyájan hallották és érezték azt az édes mennyei illatot, mely még az utcára is leterjedt és látták a nagy fényességet is. Mikor azután az angyalok kara énekelni kezdett, Szűz Mária lefeküdt az ágyba, kezeit összekulcsolta, tekintetét állandóan Jézusra irányította és egészen az isteni szeretet lángjaiba merülve, fölsóhajtott: „Atyám, kezeidbe ajánlom lelkemet“, mire behunyta szemeit és kiadta lelkét. Szépen írja tovább a látnoknő, hogy Szűz Mária egyedüli betegsége az a nagy szeretet volt, mely fölemésztette szívének életerejét, a természetes életnek olaját. Lelke egyenesen Isten trónjához szállott, hová az angyalok és szentek serege kísérte föl; a jelenlevők csak azt hallották, hogy lassan-lassan hogyan távolodik a mennyei zene és mint halkul el teljesen. A földön visszamaradt teste csodálatos fényességben tündöklött és kimondhatatlan édes illat áradt ki belőle. Mindez augusztus 13-án, délután 3 órakor történt, pontosan abban az időben, melyben az Úr Jézus is meghalt a keresztfán. Szeptember 8-án lett volna a Szűzanya 70 éves. Nagy csodák is történtek ekkor, mint pl- a nap több órára elhomályosodott és igen sok madár röpködött és énekelt panaszosan a halottas ház körül. Sok beteg hirtelen meggyógyult és a tisztítóútból is sok lélek szabadult ki. A szomorkodó apostoloknak mennyei szózat adta tudtul, fiogy a szent testhez nem szabad hozzányúlni, és mikor azt ruhájánál fogva koporsóba fektették, csodálattal tapasztalták, hogy annak nem volt súlya.

Mindezt azért bocsájtottam előre, hogy az olvasóban is igyekezzem fölébreszteni azt a leírhatatlan szent elfogódás

hangulatát, mely erőt vett rajtunk, mikor a Dormitio-bazilika felső templomából 24 lépcsőn lementünk az alsó, úgynevezett kripta-templomba, Szűz Mária elszenderülési oltárához, mely a 15 méter átmérőjű, terméskőből rakott, köralakú templomnak a közepén, hat díszes oszloptartotta kupola alatt áll. Az oszlopok alul, köralakú párkányfallyal vannak összekötve, csupán nyugat felől van két oszlop között bejárat hagyva. Ez tehát mintegy külön kápolnát alkot a kripta-templom közepén, melynek szabadon álló oltárához az oszlopok között mindenütt be lehet látni. A kripta körfala és az oltár kupoláját tartó oszlopok között tizenkét, egymással boltívekkel összekötött, románstílusú kőoszlop osztja két köralakú hajóra a kriptát, melynek körfalában jobbról és balról, még három-három kis félkör alaprajzú kápolna-fülke van, melyeket mikor először ott jártam, figyelemre sem méltattam, mert még csak nem is sejtettem, hogy az isteni Gondviselés jóvoltából azok egyikének a fölékesítése miránk, magyarokra vár.

Miként egykor a 12 apostol körülállotta a Szűzanyának a halálos ágyát, úgy állanak ezek az apostolokat jelző kőoszlopok is az elszenderülés helyén épült oltár körül, hogy vállaiokon nyugodhasson a felső templom, Krisztusnak az Egyháza, a régi „Szent Sionnak“, „a világ összes egyházai anyja“ templomának a helyén épült gyönyörűséges Dormitio-bazilika. Igazi katolikus elgondolás, mely oly szépen kifejezésre jutott az építőművészetben is, hogy Krisztus az Egyházát az apostolok vállaira, Péterre, a kősziklára építette. Ez a szép bazilika is világos tanúbizonysága annak, hogy a szent helyeknek igazi hivatott őrzője csak a katolikus Egyház lehet, mely valóban méltó keretekbe tudja foglalni azokat. A Ferences barátoknak a Coenaculumból történt kiűzetése után, 1551-től kezdve, 356 éven keresztül a Sion-hegyén nem mondtak szentmisét, mert az utolsó vacsora terméből mecsetet csináltak, a Ferencesek kolostorába pedig a mohammedán dervisek költöztek be. A rombadöntött „Szűz Mária elszenderülése-templomát“ sem engedték fölépíteni, sőt még arra sem voltak hajlandók a mohammedánok, hogy jó pénzért eladják azt a területet, melyen a templom állott és amelyik területet erőszakkal raboltak el tőlünk. Ezekben a méltatlan állapotokon végül is az isteni Gondviselés segített oly módon, hogy az 1898-ban keleti úton volt 11. Vilmos német

császárnak az akkori szultán kedveskedni akarván, hozzásegítette a sionhegyi romok megvásárlásához, melyeket azután a császár egy kegyes gesztussal a Német Szentföldi Egyesületnek ajándékozott. A német katolikusok dicséretére legyen mondva, hogy már az első évben 600,000 márkát adakoztak össze, hogy méltó templom épülhessen a szent Sion-hegyén. A Dormitio-templom alapkövét nagy ünnepélyességgel a német férfizarándokok jelenlétében, 1900. október hó 7-én tették le és 1904. március 31-én ismét egy nagy német zarándokcsoport jelenlétében fölszentelték a kriptatemplomot, majd pedig további 22 év elteltével, a beuroni Bencés atyák is beköltözökdhettek a templom mellett épült gyönyörű kolostorukba (1906. március 21-én). De még további 4 évnek kellett eltelnie, míg végre 1910. április 10-én az akkori jeruzsálemi pátriárka, Camassei Fülöp, 700 német zarándok jelenlétében a remekbe készült templomot fölszentelhetette és ezzel együtt a több, mint három évszázadon át száműzött Eucharisztikus Jézus ismét elfoglalhatta trónját a szent Sion-hegyén, melyről oly szépen írja a zsoltáros: „Mert az Úr választotta Siont, lakhelyül választotta azt magának. Ez az én nyughelyem mindörökkön-örökké: itt fogok lakni, mert ezt választottam“. (131. zs. 13—14.)

Ott állottunk tehát a kriptatemplomban, Szűzanyánk elszenderülési oltára körül, hol térdre borulva, mély áhítattal imádkoztuk el a teljes búcsú nyereséhez megkívánt imákat és buzgón könyörögtünk hazánk sorsának jobbrafordulásáért. Mindig szeretettel fogok visszaemlékezni arra a megható, kedves jelenetre, amely itt, az 1929. évi zarándoklatunk alkalmával lejátszódott. Akkor is könnyes szemekkel állottuk körül ezt a kedves oltárt és amikor fölcsendült ajkainkon a mélabús fohász: „Boldog Asszony Anyánk, régi nagy Pátronánk . . .“, mélységes meghatódottságunk a körülöttünk álló jó Bencés atyákat is magával ragadta, kik úgy, ahogyan tudták, velünk énekelték a magyar fohászt, mert mint később mondták, ily őszintén, szívből hódoló zarándoklatot még nem láttak itten, mert bár a formákat betartják mások is, sőt énekelni is szoktak a zarándokok, de nem ily bensőségesen, mint azt mi tettük. Nagyon megkapta őket fohászunk szokatlan és mélabús dallama, mely kell, hogy könnyeket facsarjon ki a szívekből, mondják a jó atyák, kiknek azután le kellett, hogy fordítsam az egész szöveget,

mely után még jobban tetszett nekik énekünk. A Dormitió-apát-ságnak a mérnöke, a derék Maurus atya odajött hozzám és könnyes szemmel csókolta meg, majd pedig az oltárt övező hat kápolnafülkék egyikét följánlotta, hogy azt mi ékesítsük föl, mert — mint monda — kik ily őszinte ragaszkodással és szeretettel tisztelik az Isten Anyját, azoknak, ha innét el is mennek, mégis itt kell maradniok, oly módon, hogy legalább egy lovagi díszőrséget hagynak vissza azon a szent helyen, hol a Boldogságos Szűzanya szíve utolsót dobbant a földön. Ez a beszélgetés, miközben a lépcsőn fölfelé kapaszkodtunk történt, úgyhogy a derék Maurus atya határozott fölkérésére, a felső templom főoltára előtt hirdetem ki zarándoktestvéreimnek a minket megtisztelő, kitüntető följánlást, melyet mindnyájan kitörő örömmel fogadtak és mindjárt a helyszínén megalakítottuk gróf Zichy Gyula kalocsai érsek elnöklete alatt a „Sionhegyi Dormitió magyar-kápolnabizottságot“ és ki is választottuk magunknak a Coenaculumhoz legközelebb eső kápolnafülkét. Már másodsor ért az a nagy kitüntetés, hogy mint világi ember, a tabernákulum előtt beszélhettem zarándoktestvéreimhez. Első ízben ugyancsak Maurus atya fölkérésére tartottam itt egy kis beszédet az 1927. évi népes zarándokcsoportnak és nem tagadom, hogy mind akkor, mind pedig most, mélyen megilletődtem, mikor nekem, méltatlan világinak, Isten fölszentelt házában kellett szólanom. A történeti hűség kedvéért említem meg, hogy zarándoktestvéreim nyomban ott a helyszínen megkezdték az adakozást és az első adomány egy ötfontos angol bankjegy volt.

Boldogan búcsúztunk ekkor a Dormitió szentélyétől, mert hiszen annak egy parányi kis részét már magunkénak mondhatuk. Nem kételkedtem egy pillanatig sem abban, hogy nemsokára vissza fogunk térni ide, arannyal, ezüsttel, márvánnyal és csillogó mozaikkövekkel megrakodva, hogy méltó módon fölékesítsük a legelső szentföldi magyar oltárt, az utolsó vacsora asztalának oltára közelében, melyen az Úr Jézus az első szentmisét bemutatta. A nehéz viszonyok ellenére abban sem kételkedtem, hogy az Úr Jézus bőséges áldását fogja adni kegyeletes szent munkánkra, melynek elvégzésére itt, „a minden egyházak Anyja“ templomának a tabernákulumma előtt vállalkoztunk.

És valóban úgy is lett, mert már rövid másfél év elmúltaival ismét ott állottunk érseki lelkes vezérünkkel Szűz Mária kedves sionhegyi szentélyében, hogy iölavassuk a bájos szépségben tündöklő „Magyarország Nagyasszonya-kápolnát“. A jószágos Isten különös kegyelmét éreztük reánk áradni az egész munkánk folyama alatt, mind a gyűjtésnél, mind pedig a mozaik, márvány és ötvösmunka elkészítésénél. Bármilyen nagy nehézségek is tornyosultak utunkba, mindig sikerült azokat elhárítanunk. A kupolát, oltárt és annak Iriptichon képeit tervező festőművész, a mozaikot rakó és az oltárt faragó, valamint az ötvösmunkákat végző mester, szívüket és szeretetüket öntötték bele szép munkájukba, melyeknek legkisebb részleteit is szent lelkesedéssel és legjobb tudásukkal dolgozták ki, mert büszkéek és boldogok voltak, hogy mindezt ők készíthették.

ismét a kalocsai érsek vezetésével indultak útnak a magyar zarándokok, kik a magyar katolikusoknak ezt a pompás ajándékát átadták a Dormitió őröknek. 1931. április 15-én szállottunk Triesztben a 13,250 tonnás „*Tevére*“ fedélzetére és másnap délelött Velencében, a Szent György-szigetén, főpapi mise keretében hódoltunk a Bencés kolostor templomában Szent Gellért püspök ereklyéi előtt, majd a velencei pátriárkánál tisztelegtünk, kinek kezéből érseki vezérünk átvette a nekünk följánlott kis ereklyecsontot Szent Gellért ereklyéiből, hogy azt az Árpádházi szentek ereklyéivel együtt jeruzsálemi oltárunkba helyezze. Négy nap felejthetetlenül szép hajóutazás után érkezünk Istanbulba, hol három napig tartózkodtunk, azután pedig a kisázsiai Haydár-Pasha-i állomáson szállottunk föl a Taurusz-expresszre, mely 50 óra alatt végigrepített Kisázsia érdekes tájain a szíriai Baalbekbe, honnét autóval folytattuk utunkat Damaszkus, Fülöp-Cezarea, Kafarnaum, Tiberiás, Tábor-hegye, Kána, Názareth, Kármel-hegyén át Jeruzsálembé, hol április hó 30-án délután vonultunk be gyertyás körmenetben a Szentsírhoz. Este bensőséges és kedves májusi litánia keretében köszöntöttük a Boldogságos Szűz Máriát Jeruzsálem plébániatemplomában, a virágok özönével díszített és káprázatos fénnel kivilágított szép oltárnál, a S. Salvatore-kolostorában. Én még este fölsiettem a Dormitióba, mert égtem a vágytól, hogy mihamarább meglássam szép kis kápolnákat, melynek oltárát és ragyogó szép mozaikját még március hó folyamán beillesztette, az oda

kiküldött magyar mester. De meg azért is el kellett oda men-
nem, hogy fölvigyem a még hiányzott oltárfölszerelési tárgya-
kat, meg Szent István koronájának két kicsinyített, hű mását,
melyekből az oltár kétoldali díszes ötvösművű falilámpái csüng-
nek le. Ezeket a kényes műtárgyakat nem mertem előre küldeni,
hanem magammal hoztam és egész úton aggódtam, hogy
mi lesz, ha a törökök vagy a szírek megtalálják nálam, főleg
a két súlyos aranykoronát, melyek alapján még valami trón-
követelőnek is nézhetnének. De nem történt hála Istennek semmi
baj, mert azt a kofferemet, melyben ezek a tárgyak voltak,
nem bántották a vámhatóság emberei sehol sem; de meg kü-
lönben is, ezek nem voltak vámköteles áruk és csupán a hosz-
szadalmas és sokszor igen kellemetlen utánjárásokat és magya-
rázgatásokat akartam elkerülni azáltal, hogy mindig igyekeztem
elrejtetni ezt a csomagomat. Ezeken kívül még egy csomó szép
oltárterítőt is vittem magammal, melyeket kegyeletes kezek hí-
meztek a Szűzanya oltárára. Nagy szeretettel és örömmel fogad-
tak a jó Bencés atyák és azonnal levezettek a kriptatemp-
lomba, a ragyogó fényben pompázó kis magyar kápolnához,
melyet mikor megpillantottam, az édes örömmel és boldogság-
nak könnyei csillantak meg szememben. Otthon százszor és
százszor láttam e kis kápolnánknak minden legkisebb díszé-
: és alkatrészét, hiszen csaknem naponta fölkerestem a műter-
meket és műhelyeket, melyekben megszületett mindez a gyö-
nyörűség és mégis, mintegy megbűvölten állottam meg most,
az összeállított kész munka előtt és nem adtam volna sokért,
ha velem együtt gyönyörködhetek volna az alkotó művészek
és mesterek is szép alkotásukban, mert nekik köszönhető, hogy
az egész kápolna az igaz, élő hitnek csodálatos varázsát su-
gározza ki magából. Minden nyugodt és előkelő összhangban,
igazi szolid művészi egységben tárul a szemlélő elé. Színpom-
pás ragyogása mellett sem hivalkodó, sem folthatásaiban, sem
részleteiben; kecses, bájos finomság és mégis, ki nem sajnált
bőkezűség, előkelőség jellemzik az összbenyomást. A negyed-
gömb felületű kupolán pompásán érvényesül a trónján ülő Pat-
rona Hungáriáé szép és kifejező alakja, ölében az országalmát
tartó bájos gyermek Jézussal, jobbában első szent királyunk
jogarával. Királynői méltósággal és mégis a Szűzanyát jellemző
alázatos szelídséggel és szerénységgel ül a gyöngyházzal gaz-

tagon kirakott trónszéknek süppedő párnáján, melynek szép zöld színe, érdekes színhatásban olvad bele ruhájának bíborvörösébe, palástjának szép kékjébe és diadémés fejkendőjének hófehérebe. Pompásan emeli ki az egész főalakot az a nagyszerű, hullámos, arany fénysugárözön, melynek középpontja, a Szűzanya feje körül ragyogó dicsfény, mely fölött igen sikerült és művészi módon zárja le a kupola felső részét az a két térdelő angyal, amint a magyar szent koronát tartják Szűz Mária feje fölé. Mintha csak a megnyílt Égből ragyogna le hazánk Pátrónájának jóságos, szent alakja, kinek jobbján Szent Istvánnak és Szent Imrének, balján pedig Szent Lászlónak és Szent Erzsébetnek, mély áhítatot keltő kifejező alakjai láthatók térdelő helyzetben. Különösen művészi első szent királyunk palástjának és ruhájának a kidolgozása, melyen a nagy magyar címer is látható. A művész, a tisztelet legmagasabb fokának hagyományos régi szokását akarta kifejezésre juttatni azzal, hogy mind a négy szent, a palástjába markoltán tartja kezében és pedig Szent István király a koronát, Szent László a kardját, Szent Imre herceg a liliumot és Szent Erzsébet a rózsákat, hogy azokat Szűz Máriának följánlják. A színhatás szempontjából rendkívülien kedvező az egészen világos, csaknem fehér háttér, melybe a művész ezeket a mellékalakokat állította és amely háttérnek lehetséges árnyékolása a legfinomabb pasztel színekkel a hatást még inkább emeli, mert nagyszerű mélységet ad az egész kupola háttérének, melyet szinte a végtelenségbe nyúló perspektívával tör át az Istenanya trónját körülvevő aransugaras fényözön. Úgyes megoldás, mely lehetővé tette, hogy az ülő főalakot teljesen egyvonalba lehetett állítani a térdelő mellékalakokkal, anélkül, hogy az, az értékéből veszített volna. A mellékalakok meg viszont igen előnyös hangsúlyozáshoz jutottak, úgyhogy az egész mozaikkupola igen kifejezően juttatja érvényre a főgondolatot, Magyarországnak a Boldogságos Szűz oltalmába való ajánlását, melyet még külön is hangsúlyoz a kupola alsó szélén körülfutó nagybetűs fölírás: „*Patrona Hungáriáé ora pro Regno Mariano*“. A már említett világos háttért alul és felül, ott, hol az a csillagos, aransugaras égbolttal érintkezik, tulipános motívumú szegély ékesíti, mely a képnek, anélkül, hogy ez annak egységes stíljét zavarná, erősen magyaros jelleget ad. Ugyancsak hozzájárul ehhez az igen ügyesen

megválasztott kosárfonatszerű motívumú széles szegélyszalag is, mely a kupolának elülső félkör alakú boltívét díszíti.

Nagyon szépen illeszkedik be a félkör alaprajzú kápolna-fülkébe az igen halvány rózsaszín erezésű, meleg, fehér színű márványból faragott asztal oltárunk, melynek menzáját négy szép kis márványoszlop tartja. Az oltár legfőbb díszé, faragványokkal ékes, márvány keretekbe foglalt ezüstveretű triptichon kép, melynek táblái nem egy síkban fekszenek, hanem hozzá-simulnak a hengeres terméskő falfelülethez. A középső nagyobb kép keretét egy-egy karcsú márványoszlopon nyugvó, csúcsban végződő, matt faragású, a közepén máltai kereszttel, a két szélén pedig 1—1 rózsza dísszel ellátott fejléc alkotja. Ezekbe a márvány keretekbe vannak beleillesztve, vastag vörösréz lapokra szerelve, a színezüst lemezekből kivert domborművű, cizellált és részben tűzben aranyozott képek, melyek még külön-külön is, díszes mintájú, aranyozott bronz keretekbe vannak foglalva. A középső nagyobb kép Simon és Tádé apostolokat vértanúságuk jelvényével, a fűrésszel és a doronggal, míg a két szélső kép, Szent István első vértanút, kezében kővel és a vértanúság pálmájával, valamint Szent Kleofást, a vándor bottal ábrázolja. Az alakok arca és keze, tűzben égetett rekeszes zománctól van berakva, valamint a háttér is sötét kék zománc. Gazdagon aranyozott aureolájuk pedig rubint kövekkel van díszítve. A márványkereteknek simán hagyott alsó részén, az ábrázoltak nevei vannak kiálló betűkkel kifaragva. A mi oltárunk az első a kriptatemplomban, és ha majd mind a hat készen lesz, azok triptichon képei, a tizenkét apostolnak és a tizenkét első vértanúnak a képeit fogják magukon viselni. Az oltár menzájának a homlokzatán, a márványba mélyített nagy betűkkel, ez a felirat olvasható: „*Magyarország kegyeletes hódolata*“. Az oltárlap alatt pedig, a két középső oszlop között, a hátsó márványlapon, platínával kitörölt következő bevésés olvasható:

BOLDOGASSZONY ANYÁNK,
RÉGI NAGY PÁTRÓNÁNK!
NAGY ÍNSÉGBEN LÉVÉN
ÍGY SZÓLÍT MEG HAZÁNK:
MAGYARORSZÁGRÓL,
ROMLOTT HAZÁNKRÓL,
NE FELEDKEZZÉL MEG
SZEGÉNY MAGYAROKRÓL!

Az oltár fölszerelését egy szép oltárkereszt, két remekművű, román stílusú aranyozott bronz gyertyatartó és három, aranyozott bronz ráhába foglalt díszes oltártábla képezi. A művészi összehatást igen kedvezően egészítik ki az oltár két oldalán elhelyezett díszes falikarokon függő finom ötvösművű lámpák, melyeknek aranyozott láncait felül a szentkorona kisebbitett másai fogják össze.

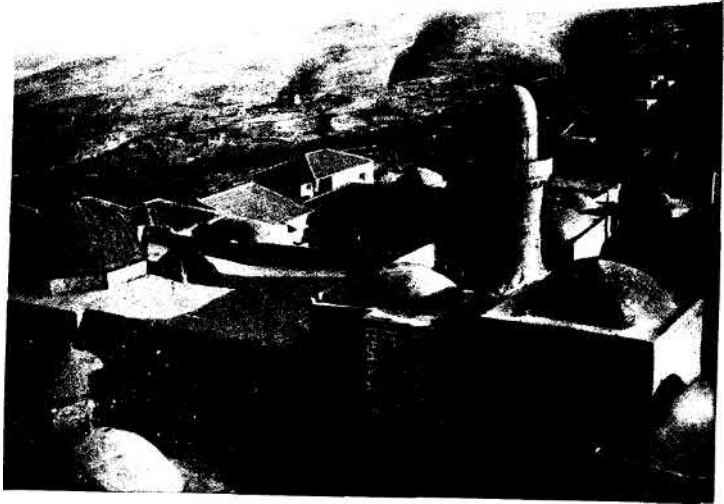
Meg akarom itt még említeni, hogy érseki vezérünk, múlt év őszén egy remekbe készült misemondó ruhát ajándékozott a Dormitióknak, melyet a kalocsai apácák terveztek és hímeztek.

Nem győztem betelni a „Magyarok Nagyasszonya-kápolna“ szépségeivel, de végül is sietnem kellett vissza a Casa-Novába, hol zarándoktestvéreim valósággal megostromoltak kérdéseikkel, hogy hát vájjon rendben van-e minden és, hogy milyen is a kápolna.

Másnap, május hó 1-én, a hó első péntekén, Jézus szent sírjánál bűnbánó szívvel járultunk a szentáldozáshoz, délután pedig megrendült lélekkel vettünk részt a hivatalos keresztúti ájtatosságon és vittük vállainkon nehéz keresztünket a Via Dolorosán végig. Május 2-án, szombaton reggel, Szűz Máriás selyem nemzeti lobogónk alatt, égő gyertyákkal a kezünkben, vonultunk föl a szent Sion-hegyére. Az ünnepi hangulatot még inkább fokozta a Dormitió összes harangjainak a csengése, zúgása, a kolostor ormain lengő, hatalmas, címeres magyar zászlók pedig hamisítatlan magyar jelleget adtak annak. A templom kapujánál, lelkes szeretettel fogadtak minket a Dormitió derék őrei, élükön az apátjukkal. Legelőször is, azt az 51 kilós Szűz Mária harangot szentelte föl az érsek, melyet szintén előre küldtünk, úgy, hogy a kis harang a kolostor egyik tornyának a falára már föl is volt szerelve, azzal a rendeltetéssel, hogy ezentúl ennek az ezüstös érc szava hívja össze minden nap, reggel, délben és este a kolostor lakóit, közös imára. Meg fog szólalni ez a kis harang mindig akkor is, ha Magyarországnak örömét, vagy bánatát kell hirdetnie, és bele fog csengeni a hangja Sionnak szent légkörébe minden évben halottak estéjén is, a magyar hősi halottak emlékére.

A harangszentelés után levonultunk a kriptatemplomba, hol nyomban kezdetét vette a kápolna fölszentelés hosszas, de mindvégig megható szép szertartása, melyen a jeruzsálemi

pátriárka és a custos atya képviselői, a jeruzsálemi magyar konzul és egy kisebb csoport német zarándok is résztvett. Illetos tömjén füst töltötte be az egész kriptatemplomot, mialatt a szent olajjal megkent oltár menzáján a ráhelyezett tömjén keresztek elégték. Megható szép volt, mikor a fölszentelés után, kezdetét vette az érseki szentmise, mely alatt mindnyájan szentáldozáshoz járultunk, és buzgó imáink kíséretében ajánlottuk föl otthon maradt testvéreink egymillió szentáldozását is hazánk sorsának jobbrafordulásáért. A szentmise alatt az érsek, azt a remekbe készült 14,000 pengő értékű színarany kelyhet használta, melyet a begyült ékszeradományokból készítettünk. Szent Imre életéből vett, négy miniatúr zománckép, valamint az ugyancsak zománccos magyar címer ékesíti e drágakövekkel kirakott kelyhet. Ezzel a kehellyel, mely tulajdonképpen a papság ajándéka, a Szent Imre jubileumi év emlékéét óhajtottuk megörökíteni a jeruzsálemi első magyar szentélyben. A mise alatt, buzgó szívvel és áhítattal énekeltük a szép magyar egyházi énekeket és mélyen a szívünkbe vágott, mikor rákerült a sor az „Ez nagy szentség valóban“ kezdetű szent énekekre, mert átéreztek azt a nagy kegyelmet, hogy itt, az utolsó vacsora termének közvetlen közelségében hallgathatjuk a magyar oltárunknál mondott első szentmisét. A második evangéliumnál a kalocsai érsek mondott szívbe markoló beszédet, melyben a mai nagy napnak jelentőségét méltatta oly szép szavakkal, hogy bizony nem maradt szem szárazon körülötte, és amikor a szentmise végén fölcsendült a magyar zarándokok ajakán a Boldogasszony Anyánk .. , a pápai és végül, a magyar himnusz, hát elcsuklott a szavunk a meghatódottságtól és a zokogástól. Ó mily felejthetetlen szépélemény is volt ez a kápolna avatás ... A fölszentelés ünnepélye után, a Dormitió-kolostor szép nagy dísztermében gyűltünk össze, mely virágokkal és egy hatalmas, bársonyra hímezett magyar címerrel, magyar és a pápai zászlókkal volt fölékesítve, a főfalon pedig díszbetűs nagy fölírat: *„Isten hozott, Mária országának kegyes zarándokail“* mutatta, hogy mily nagy szeretettel vártak minket a Bencés atyák. Először a Dormitió apátja üdvözölte a kalocsai érseket és a magyar zarándokokat, megköszönve a szép ajándékot, mellyel a gondozására bízott kriptatemplomot méltó módon fölékesítettük. Erre az üdvözlésre az érsekünk mondott

118. Az Utolsó vacsora termének kupolája a Dormitio tornyából.

119. Kaifás háza a Sión hegyén.

120. A „Botrányok hegye“ Siloével.

121. Beduinok a Ghor-sivatagban.

mély gondolatokban gazdag, szép beszédet, majd pedig föl-kérte báró Vécsey J. Aurél kanonok zarándoktestvért, hogy a kápolnát följánló díszes pergamentet fölolvassa. Az ó- román stílusban készített díszes okmány keretén, a Boldogságos Szűzanya és a tizenkét apostol képe, a közepén pedig a nagy, anygalos magyar címer díszíti a pergamentet, melynek szövege, latin és magyar nyelven, díszes iniciálékkal van megírva, melyet hajó utunk alatt készítettem el színes tusokkal, a művészinktől már otthon megfestett pergament lapra. Az okmány magyar szövege a következő:

Főtisztelendő Apát Úr! Főtisztelendő Atyánk!

Alig másfél évvel ezelőtt, 1929. szeptemberben jártunk utoljára a szent Sion-hegyén, mikor igazi szent lelkesedéssel fogadtuk Maurus prior atya, ama minket megtisztelő ajánlatát, hogy a Szűzanyánk elszenderülési oltárát körülövező hat kápolna-fülkék egyikét, mi magyarok ékesítsük föl. És, hogy ez a lelkes örömünk, nem csupán föllobbanó szalmaláng volt, binyonyítja az az örvendetes tény, hogy ismét itt állunk Isten kegyelméből Szűz Mária oltára körül, hogy a magyar művészek alkotta munkánkat följánljuk hazánk Pátrónájának és átadjuk gondozás végett a főtisztelendő Bencés atyáknak, a Dormitió szentély őreinek.

Nyomasztó nehéz gazdasági viszonyok mellett vállalkoztunk a csaknem lehetetlennek látszó föladatra, melyet Isten kegyelméből mégis sikerült elvégeznünk és most itt ragyog a „Magyarok Nagyasszonya“ kápolnafülke, melyet hitünk, reményünk és szeretetünk minden melegével, aranyba, ezüstbe, csillogó mozaikkövekbe és márványba sűrített buzgó imáinkkal ékesítettünk föl.

Az 1929. évi bűnbánó zarándoklat vezére, zichi és vásoneői gróf *Zichy Gyula* kalocsai és bácsi érsek, klasszikus szépségű körlevelének meleg és szeretetteljes szavai, lángra gyújtották a hit, remény, szeretet és áldozatkészségnek szent tüzét a lelkekben, melynek nyomán megindult az“ adakozás az egész országban; király és koldus, gazdag és szegény egyaránt hozzájárult a szent és magasztos célhoz. Jó példával járt elől a hontalanság keserű kenyerén élő királyi család minden tagja, továbbá Ő királyi fenségeik, *Mária Dorottya* orleánsi

hercegnő és *Erzsébet* királyi hercegnő, kiknek fejedelmi felajánlásai mellé a szegény koldusok fillérei és a középosztály áldozatos adományai sorakoztak. A féltve őrzött családi ékszerdobozok is megnyitáltak, hogy a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére a legkedvesebb és legdrágább emlékü ékszereket is fölajánlják.

Országszerte visszaharangra találtak a szívekben az érseki körlevél szép szavai: „Sion-hegye napsütésben ragyog, és a Dormitió hófehér temploma nélkülünk is fenséges himnuszt zeng Isten Anyjának, mi azonban — Mária országa — nem hiányozhatunk ebből a himnuszából, hiszen mi is tisztelői, testőrei, gyermekei vagyunk és elesett nemzetünk nevében összetett kezekkel s imádságos szívvel ott akarunk állani, ahol ő átlépett e földi életből az örök hazába s ahol ő majd nekünk is ajtót nyit a boldogság felé“.

Amikor ma, a hazánk sorsának jobbrafordulásáért könyörgő zarándoklat vezetője, zichi és vásonkeői gróf *Zichy Gyula* kalocsai és bácsi érsek e kápolnát megáldja, oltárába az Árpád-házi szentek és Szent Gellért erekeklyéit helyezi, csonka hazánk katolikusainak egymillió szentáldozását és tömérdek sok imát, szentmisét, valamint jócselekedetet ajánl föl hazánk Pátrónája útján az ő Szent Fiának, az Úr Jézusnak, hogy könyörüljön elesett nemzetünkön. Elhoztuk magunkkal aranykoszorus mesterünk, *Szlezák László* harangöntő és neje, Vancsó Annának adományát, az 51 kg. súlyú kis harangot is, hogy annak érchangja mindenkor Szűz Mária dicsőségét hirdesse a Szent Sionnak az ormán, és szálljon vele az Égbe minden magyar igaz fohásza:

*Boldogasszony Anyánk,
Régi nagy Pátrónánk!
Nagy Ínségben lévén
így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról,
Ne feledkezzél meg, szegény Magyarokról!*

Következnek az aláírások:

Zichi és vásonkeői gróf *Zichy Gyula* kalocsai és bácsi érsek
Dr. Mosonyi Dénes pápai praeiátus apátkanonok
Hász Brokárd karmelita provinciális
Buday János gyulaféhevári kanonok

Dr. Báró Vécsey J. Aurél c.-kanonok
 Főt. Feichtinger Mátyás igazgató
 Főt. Dr. Lippay Lajos a jeruzsálemi osztrák-magyar zarándokház vicerektora
 Kálovics Rezső bencés tanár
 Bertha Kálmán minorita
 Láng Ince ciszterci tanár
 Pilismaróti Bozóky Gyula ny. vezérkari ezredes
 Dr. Rónaszéki Trux Jenő keresk. min. tan.
 Báró Schell Ferenc földbirtokos
 Lappert Rezső szkfőv. műszaki tanácsos
 Mártonífy Barna földbirtokos
 Gelat Elias jeruzsálemi magyar konzul
 Id. Nerfeld Ferenc magánzó
 Dr. Szabados János orvos
 Szabó József járásbíró
 Dworák Norbert gyáros
 Szekuli Pál ny. rendőr altiszt
 Dr. Draschkowich ívánné szül. Pongrác Karola grófnő
 Özv. gróf Bolza Péterné, szül. Pongrác Ladiszlája grófnő
 Mártonffy Barnáné
 Özv. Stuchlich Ferencné
 Dworák Norbertné
 Pávits Illésné
 Szabó Imréné
 Kovács Borbála
 Özv. Gyemó Antalné

Az okmánynak latin nyelven is felolvasott szövegét a Bencés atyák látható nagy boldogsággal hallgatták és amikor az adományt megköszönték, kijelentették, hogy a magyar harang szava mindennap figyelmeztetni fogja őket a Boldogságos Szűzanyát oly bensőséges nagy szeretettel tisztelő Magyarországra, melyért naponta fognak imádkozni. Az ünnepség lezajlása után gazdag villásreggelivel kínáltak meg a jó atyák, mely alkalommal a zamatos palesztinai bor mellett, még szorosabbra fűztük a barátságot, mely már eddig is fennállott közöttünk. Megmutogatták gyönyörű kolostoruknak minden szép helyiségét és fölvezettek a bazilika felső erkélyére is, honnan

Jeruzsálem egyik legszebb körképét lehet élvezni, majd pedig búcsút mondtunk a szíves házigazdáknak, de csak azért, hogy pár óra múlva ismét visszajöjünk a mi kedves oltárunkhoz, mely egyszeriben mindnyájunknak nagyon a szívéhez nőtt. Vidám hangulatban fogyasztottuk el ebédünket a Ferencesek Casa-Novájában, és délutáni sziesztánk után nekiindultunk annak az érdekes kirándulásnak a Jozafát-völgyébe, melyet a rendszeresebb csoportosítás kedvéért már az előbbeni fejezetben írtam le, most tehát ott folytatom, ahol elhagytam.

Méltóságteljes ünnepélyességgel zúgtak a harangok, mikor az apátság kapujához érkeztünk és egyenesen a kriptatemplomba mentünk le, melyben még erősen érezni lehetett a délelőtti tömjénillatot. Fényárban úszott az egész templom, a mi kis kápolnánkkal együtt, melynek művészi szépségében ismét hosszasan elgyönyörködtünk, mert ahogyan körülállottuk a szépen fölvirágozott elszenderülési oltárt, a litánia alatt is, mindig odatévedt a tekintetünk a káprázatos szép színekben csillogó mozaikkupolánkra, melyről oly biztatóan mosolygott le reánk jóságos Szűzanyánk, mikor fölcsendült ajkainkon a lo-retoi litánia bájos, kedves dallama:

*„Szeátséges szűz Mária,
Istennek szent Anyja,
Szűzeknek szent szűze,
Krisztusnak szent Anyja!“
„Könyörögj érettünk!“*

Ó! Mily bensőségesen énekeltünk ezen a szép és felejtetetlen májusi litánián és mily mélyen átérezve zengtük az ismétlődő „könyörögj érettünk“-et. Emelkedett lélekkel és szinte kitörő ujjongással harsogtuk bele a fényes kriptatemplom csendjébe az antifónát:

*„Mennynek királyné Asszonya,
Örülj szép Szűz Alleluja“*

Azt a nagy boldogságot, amit mi átérettünk akkor, leírni valóban nem tudom, mert erről csak a szívek titokzatos dobbanásai és azok a könnyek tudnának beszélni, melyek végigperegtek az átszellemült, áhítattól meghatott arcokon. Áthatott itt is annak a nagy kegyelemnek minden boldogsága, hogy katolikusok lehetünk és hogy Isten Anyját hazánk Pátrónájának vallhatjuk! Fölzokogott ajkainkon még a „Boldog Asszony

Anyánk“ könyörgő éneke és a magyar himnusznak íohásza, melyek szintén megrezegtették lelkünknek minden húrját. Ez volt egész szentföldi utunknak legszebb, legemlékezetesebb litániája, miket különben mindennap másutt tartottunk meg, úgyhogy a májusi ájtatosságok kedvessége Názarethtől kezdve végig kísért minket az egész Szentföldön, Egyiptomon, a tengeren és Olaszországon is, de még a Szent Antal sírjánál és Triesztben, Szent Antal-templomában megtartott utolsó litániánkon is felejtetetlen emlékként zsongott lelkünkben a jeruzsálemi „Magyarok Nagyasszonya“ kápolnijában megtartott májusi ájtatosság minden gyönyörűsége.

A boldogság és meghatottság könnyei még ott csillogtak szemeinkben, mikor kijöttünk a Dormitio hófehér templomából, mely a lemenő nap bíbor aranyában ragyogott és most is főséges himnuszt zengett Isten Anyjának — mint azt érsek vezérünk oly szépen megírta körlevelében — de most már nem nélkülünk, hanem velünk együtt zengte és fogja zengetni mindig, mert hiszen most már mi is részesei lettünk ennek a drága szentélynek, melyben elesett nemzetünk nevében, összetett kezekkel és imádságos szívvel könyörögtünk hazánkért azon a szent helyen, hol istennek szent Anyja átlépett az örökkévalóságba. És mi bízunk benne, hogy hazánk Pátrónája meghallgatja könyörgéseinket és kérni fogja Szent Fiát, hogy küldjön szebb és boldogabb napokat szegény csonka hazánkra. Igen! Meg fogja hallgatni, mert most már nem szűnünk meg itt is könyörögni, hiszen szívünk-lelkünk minden melege, bensőséges imánk minden buzgó fohásza, távozásunk után is itt marad belefagyasztva, belesúritve kis kápolnánk minden díszébe, az oltár fehér márványába, hogy annak sepulchrumában pihenő magyar szentek ereklyéiből kiáradó ősi szent kegyelettel együtt állandóan körülzsongják Szűzanyánk szép oltárát.

Az alkonyati nap utolsó sugarai még élesen megvilágították az Olajfák-hegyének gerincét, de lent a völgyben a Getszemánikertre már sötét árnyékot vetettek Jeruzsálem tornyos, ősi falai, csupán az Agónia-bazilika homlokzatának aranyos mozaikja csillogott föl az árnyékból, mely körül a sötét, karcsú ciprusok sudarai mint hatalmas gyertyalángok izzottak a nap vörös fényében, az Olajfák-hegyének tövében. Mintegy elbűvöl-

ten szemléltük ezt a különleges szép képet és vágyakozva gondoltunk arra a szép napra, amikor majd Isten segítségével az Agónia-bazilika hatalmas mozaikképét is meg fogja áldhatni szeretett jó vezérünk, a kalocsai érsek.

E két művünkkel megmutattuk az utat a jövő generációnak is, melyet követniök kell, ha azt akarják, hogy Szűz Mária virágos kertje, a régi nagy Regnum Marianum, ismét ősi fényében ragyogjon, mert nyomorúságos helyzetünkből Isten nélkül és Szűz Mária pártfogása nélkül nincs és nem is lehet föltámadás soha!

Emmauszban.

„Maradj velünk, mert már esteledik és már lemenőben a nap.“ Luk. XXIV. 29.

A hányszor csak hallottam vagy olvastam az evangéliumnak ezeket az egyszerű, de hangulatos, kedves szavait, képzeletemben mindig egy szép szentföldi táj képe jelent meg, melyen ott ragyogott a lemenő nap bíborának és tündöklő arany sugarainak minden szépsége és esthangulati varázsa. Magam elé képzeltem az úton hazafelé igyekvő két tanítványt, amint vissza-vissza tekintettek a Szentváros felé, melyben megrendült hitüket és minden reményüket visszahagyták, mert hiszen akit szerettek és eddig követtek, a legcsúfosabb halállal múlt ki a Golgothán! És amint ez az evangéliumi kedves történet klaszszikus szépséggel tovább gördül és a föltámadt Úr Jézus váratlanul oda csatlakozik az elégedetlenkedőkhöz, hogy őket megvigasztalja, mélységes megnyugvás és öröm tölti el szívünket, mert érezzük, hogyan éled bennünk is a hit, remény és szeretetnek, minden földi nyomorúságot elemészto lángja. — A megdicsőült Úr Jézus isteni nagysága oly lenyűgöző erővel emelkedik ki az esemény egyszerű kereteiből, hogy egyszerre magával ragadja az embert minden gondolatával, e múló, gyarló világból abba a másik, szebb és fönségesebb világba, melyről az Úr Jézus oly sokszor beszélt.

Már régóta vágyakoztam, hogy a valóságban is megismerjem azt a szent tájat, melyen a halottaiból feltámadt Úr Jézus

tanítványait fölkereste, de bizony csak a legutóbbi zarándoklatom alkalmával sikerült oda eljutnom.

Ugyanis csak kevés zarándok szokta fölkeresni az emmauszi kedves szentélyt, mert bár nem messze fekszik a Szentvárostól, de útja egészen a legutóbbi időkig oly rossz volt, hogy csak gyalogosan vagy öszvérháton lehetett oda eljutni.

Mi már autón kerestük föl Szent Kleofás ősi pátriáját, bár az odavezető út most sem valami jó, mert bizony mikor Cariathiarimnál a Jaffába vezető pompás, széles, aszfaltos útról letértünk, olykor-olykor bizony ugyancsak nagyokat zökkent kocsink az egyenetlen sziklás terepen kanyargó keskeny úton.

Jeruzsálemtől mintegy 10 kilométerre északnyugatra, a kopár júdeai dombok között fekszik Emmausz, ahol közel 900 méter magasra nyújtja föl fejét a Nebi Samwil jellegzetes hegyes kúpja, egész Júdeának legmagasabb pontja, melyről csaknem egész Palesztinát, a tengertől Transjordániáig és Hebrontól a Kármel-hegyéig be lehet tekinteni. A középkorban „Mons Gaudii“-nek nevezték el, mert innét pillantották meg először a Jaffából Emmauszon áí Jeruzsálembé igyekvő zarándokok a Szentvárost, mely az evangélium tanúsága szerint innét már csak 60 stádiumra azaz mintegy 2 és fél óranyi gyalog távolságra van.*) Ennek a hegynek a nyugati lejtjén, kopár sziklás vidéken húzódik meg ma a mindössze néhány tucat házból, helyesebben viskóból álló Biddou (Kubebe) nevű mohammedán kis falucska.

A forgalmas jaffai útról letérve, lefelé ereszkedtünk a kanyargós, keskeny úton, melynek mentén az erősen vörösbarna színű kavicsos földeken, nyomorúságos faekékkel szántott néhány festői öltözetű fellah. Amikor egyik kanyarodónál a jaffai út is eltűnt szemünk elől, a legsivárabb és teljesen elhagyatott sziklás vidéken találtuk magunkat, mely az Úr Jézus idejében bizonyára kulturáltabb képet nyújthatott, mint ma, mert a Nebi Samwil csúcsán akkor még ott állott Maspha-városka, hol Sámuel ítélkezett volt a nép fölött. De meg sok kisebb falucska és tanya is lehetett akkoriban elszórva a ma teljesen kopár vidéken, melyen egykor szép, virágos szőlőskertek zöldeltek, de abban az irtó háborúban, melyet a II. században Hadrián császár légiói folytattak a föllázadt zsidók ellen, Jeruzsálem kör-

*) Futamat, görögösen stádium, akkoriban használatos hoszmérték volt, mely megfelelt az olympiai versenypálya hosszának, kb. 192 méternek.

nyékén minden elpusztult. Ez volt a sorsa Emmausznak is és mivel sokáig nem találták még a nyomát sem, a Sáron síkságon fekvő Emmausz városát akarták azonosítani Szent Kleofás hazájával. De bizony sehogyan sem illett rá az evangéliumi történet, mely világosan följegyezte, hogy 60 stádiumra feküdt Jeruzsálemtől, már pedig ezt a másik Emmauszt nem kevesebb, mint 170 stádium választja el a Szentvárostól.

Hosszú évszázadokon keresztül folytak a nagy viták, míg végre megint csak a napfényre került kövek döntötték azt el végérvényesen. Egy nemeslelkű francia asszony, Pauline de Nicolay, szentföldi útja alkalmával nagy érdeklődéssel kapcsolódott be a kutatók munkájába, mikor Kubebe falu mellett tekintélyes terjedelmű földet vett meg és azt abban a reményben ajándékozta a szentföldi custodiának, hogy az azon eszközendő kutatások folyamán sikerülni fog ráakadni a bibliai Emmausz nyomára. Tényleg úgy is lett, mert az 1873-ban megkezdett ásások eredményei kétségtelen bizonyítékát adták annak, hogy csakugyan itt volt Kleofás háza, melynek alapfalait megtalálták, egy ugyancsak napfényre hozott régi, nagy bazilikának baloldali hajójában, melyről az ellentábor neves tudósa, a protestáns Schick württembergi mérnök is elismerte: „hogy e háznak már az eredeti templom építése előtt is meg kellett lennie és amint így, egy vallásos épületbe foglalva látjuk, Kleofás házára gondolunk, mert van is egy régi hagyomány, mely Kubebe-re, az új testamentum Emmauszára vonatkozik.“

A Ferences barátok azután díszes templomot építettek a kiásott ősi falakra, melyet 1902. október 12-én szentelt föl nagy néptömeg jelenlétében Ferrari kardinális, Milánó volt érseke. Nem igaz tehát az a rosszindulatú és már sokszor hangoztatott vád: „hogy a barátok valósággal gyártják a szent helyeket, melyek hitelességéhez igen sok szó férhet“, mert már ismételen e könyvemben is rámutattam, hogy mindig a legnagyobb körültekintéssel és alaposítással járnak el az ásásoknál és mély kegyelettel és szeretettel igyekeznek megszólaltatni az évszázadok viharaitól földbe temetett ősi szent köveket. De ha egyetlen követ sem sikerült volna is felszínre hozniok, az alázatos szívű zarándok még akkor is a legnagyobb áhítattal merülne el az Úr Jézus szülőföldje szent tájainak szemlélésébe, miként mi is mély meghihetődéssel állottunk meg, mikor a tá-

volban, a zöld oázisból kiemelkedő szép fehér templom szemünkbe ötlött, mert az kétségtelen, hogy itt valahol állott Emmausz.

Valahogyan beledöbbsent a szívünkbe a sírjából dicsőségesen föltámadt Úr Jézusnak megdicsőült szent alakja, ki az alatt a 40 nap alatt, míg föltámadása után a földön tartózkodott, ma itt, holnap meg amott jelent meg a legcsodálatosabb módon tanítványainak és nagyobb tömegeknek is, hogy mindenkinek szemlélhetővé tegye a föltámadásának dicső nagy tényét, egész tanításának megpecsételő nagy bizonyítékát, az örökéletbe vetett hitünk legbiztosabb zálogát. Közvetlenül a föltámadása után először is szent Anyjának, azután Péter apostolnak, majd pedig kertészember alakjában a Szentsír közelében Mária Magdolnának és a sírtól távozó szent asszonyoknak jelent meg; húsvét vasárnap este a két emmauszi tanítványnak, Szent Kleofásnak és fiának Szent Simeonnak, (ki később Jeruzsálem második püspöke lett), néhány órával később pedig Jeruzsálemben a vacsorához összegyűlt tanítványoknak, hogy őket a bűnbocsánat hatalmával fölruházza. A következő vasárnapon ismét megjelent közöttük, mikor Tamást oly szelíden megdorgálta; majd hirtelen a Genezáreth-taván mutatkozott meg hét tanítványa előtt, hogy Pétert Egyháza első pápájául kinevezze és tudtul adja Péter és Jánosnak haláluk nemét, mellyel ki fognak múlni e világból. De különösen ünnepélyes volt megjelenése Galileában a hegyen, mely alkalommal 11 apostola és 350 tanítványa jelenlétében parancsot adott, hogy az összes népeket tanítsák és megkereszteljék.

A megváltás nagy műve már befejeződött és ha szabad úgy kifejeznem magam, az Úr Jézus most már csak az utolsó rendelkezéseit tette meg itt a földön, miközben igen sokat beszélt Isten országáról. Utoljára akkor jelent meg tanítványainak, mikor az Olajfák-hegyéről fölment a Mennyekbe.

Talán éppen azon a helyen állottunk, hol Jézus a Jeruzsálemből hazatérő két elégedetlenkedő, szomorú tanítványhoz csatlakozott; ezért nevezik még ma is „Tanítványok útjá“-nak azt a sziklás ösvényt, melyen utunkat mi is folytattuk.

Felejtethetetlen lelki üdülés volt számunkra Emmausz közelében mindezekről a csodálatos dolgokról elmélkedni. Mély megnyugvással és szent örömmel gondoltunk arra, hogy a meg-

dicsőült Isten-emberre már nem várt több földi szenvedés, hanem most már mindenkor isteni hatalmának teljében jelent meg az emberek között, hogy áldott kezeivel három évi tanításának és működésének gazdag gyümölcseit osztogassa, igen jól esett ez nekünk, mert miközben Jézus szenvedéseinek véres emlékü helyeit jártuk, ránehezedett a mi lelkünkre is az a mély szomorúság, mely az apostolok és tanítványok lelkét is megülte, mikor a kegyetlen hóhérok kezében látták szenvedni Urukát, Mesterüket a Golgothán. Hogy mily nagyfokú volt a demoralizálódásuk, bizonyítja az, hogy még az apostol-fejedelem Péter is háromszor megtagadta Jézust, mikor tehetetlenül látta őt Kaiáfás főpap udvarán szenvedni. És tudjuk azt is, hogy a golgothai nagy Isten-dráma után a tanítványok és az apostolok félelmükben elrejtöztek a Hinnom-völgy barlangjaiban és a Jozafát-völgy sírkamráiban. Gyarló emberi természetük már nem tudott hinni Jézus szavaiban, hogy harmad napon föl fog támadni sírjából és mint az evangélium is írja, az üres sírtól visszatérő szent asszonyok közlését is „együgyű beszédnek“ tartották. Ezért ballagott oly szomorúan és elégedetlenül hazafelé a két emmauszi tanítvány is, mert Mesterük kegyetlen kivégzésével összeomlott minden reményük és erőt vett rajtuk az anyagiasság ördöge, hogy miért is követték a názárethit, kiért mindenüket föláldozták, íme teljesen hiába. Ekkor csatlakozott hozzájuk az idegen vándor, kinek tudatlanságán még föl is háborodtak és keményen rá szóltak: „csak te vagy-e idegen Jeruzsálemben, ki nem hallottad, amik ottan történtek eme napokban?“ kérdezte Kleofás a vándortól, mikor az annyira érdeklődött beszédjük felől.

Mily örömteljes, boldog érzés járta át szívünket, mikor elolvastuk itt a szent evangéliumból Jézusnak azt a rövid, de mély értelmű tanítását, melyet a méltatlankodó panaszaikat előadó két tanítványnak adott: „ó, ti balgatagok és késedelmes szívűek mindazok elhivesére miket a próféták szólottak. Hát nem ezeket kellett-e szenvednie a Krisztusnak és úgy menni be az ő dicsőségébe?“ (Luk. XXIV. 25. 26.)

Es amikor ott állottunk az emmauszi szentélyben, Szent Kleofás házának a falai között, hol vacsora közben a kenyértörésről megismerték végül az Urat, mi is elmondhattuk a két tanítvánnyal együtt: „Nemde szívünk gerjedez vala bennünk,

amint szólott az úton és megfejtette nekünk az írásokat“. (Luk. XXIV. 32.) Az impozáns átmeneti román stílus templom főoltára fölött színes relief kép ábrázolja a kenyértörés jelenetét, melynek átszellemült ihlete a baloldali hajóban egy nagy olajfestményen is meg van örökítve.

Kleofás ősi házának keskeny, négyzet alakú alapfalai, mintegy fél méterre emelkednek ki a baloldali hajó kőpadlójából. Az itt talált régi oltár ősi alapkövein, most díszes kis márványoltár díszlik, amely alatt, e tiszteletre méltó szent kövek között nyugszik Pauline de Nicolay grófnő holtteste, kinek áldozatkészsége tette lehetővé a szentély föltárását.

A jó Ferences barátok szeretettel ajándékoztak meg a szentély szép emlékképeivel és megmutatták a kolostorok közelében fekvő érdekes romokat is és ki tudja, hogy még mennyi sok érdekes dolog kerülne napfényre, ha a régi Emmausz romjai fölött álló mohammedán házak között is folytatni lehetne az ásásokat,

Csodálatos elevenséggel vágott lelkünkbe Emmausz bájos evangéliumi légköre, melynek szent emléke szívünkben és értelmünkben éiválaszthatlanul forrott össze Jézus szent sírjának, lelkét és szívet emelő örökké felejthetetlen mélységes benyomásaival, mert hiszen a sírjából dicsőségesen föltámadt Jézus ide jött ki először, hogy a kishitűség bűnébe esett tanítványait visszatérítse nyájához. Hányszor erőt vesz rajtunk is a csüggedés és akkor nekünk is úgy kell cselekednünk, mint azt a két emmauszi tanítvány tette, vagyis elmélkednünk kell az igazság és az Egyház tanításai fölött és ekkor bizonyára mi is belátjuk hibáinkat és ismét megtaláljuk a helyes utat, melyen megnyugvással tovább haladhatunk.

Amint az Úr Jézus a tanítványok szeme elé tárta az igazságot és azok hitét ismét fölélesztette, úgy figyelmeztet minket is az örök igazságokra az Egyház és éleszti állandóan hitünknek szent tüzét. A kételkedés és a hitetlenség ördöge eltávolít Istentől, kinek mindennek fölötti szentséges nagy alakját, csak a hitnek fényesen lobogó tiszta fényében láthatjuk meg ismét, miként Szent Kleofás és fia is meglátták, mikor a bölcs igazságot hirdető ismeretlen vándort, oly vágyakozó szeretettel hívták meg otthonukba: „Maradj velünk, mert már es teledik és már lemenőben a nap“.

Jézust, a jó pásztort láttuk Emmauszban magunk előtt, ki szeretettel oktatta eltévedt tanítványait, kiket, minekutána belátták hibájukat, azzal jutalmazott, hogy a vacsoránál megáldá és megszegé a kenyeret, és eledelül nyújtá nekik a mennyei táplálékot, melyről még kereszthalála előtt megmondotta, hogy aki azt eszi, örökké fog élni. Jézus saját példájával akarta talán megmutatni, hogy hogyan gyakorolják az apostolok a bűnbocsátás hatalmát, mert mint tudjuk, Szent Kleofás és fia mikor az Úr eltűnt szemeik elől, azonnal besiettek Jeruzsálembe, hogy a történetekről értesítsék társaikat, de alig hogy elmondták az örömhírt, Jézus is közöttük termett, megmutatta nekik öt szent sebét és monda nekik ismét: „Békesség nektek! Amint engem küldött az Atya, én is úgy küldelek titeket.“ Ezeket mondván rájuk lehelt és monda nekik: Vegyétek a Szentleket, akiknek megbocsátjátok bűneiket, megbocsátatnak nekik; és akiknek megtartjátok, meg vannak tartva.“ (Sz. János XX. 21-23.)

Az isteni kegyelem gazdag forrásai táplálták lelkünket és szívünket az emmauszi szentélyben is, melyből Krisztus tanító Egyházának a szeretetét, katolikus öntudatunk megerősödését, lelkünk kimondhatatlan mély megnyugvását és az örökéletbe vetett rendíthetetlen mély hitet vittük magunkkal.

Alig néhány száz méternyire a Ferencesek kolostorától, szép zöld erdő borította sziklás magaslat vont a magára a figyelmünket; azonnal tudtam, hogy ott kell lennie a német hospíciumnak, melyről már oly sok szépet hallottam és olvastam.

Szokatlan melegen tűzött le a déli nap a novemberi ragyogó kék égboltról, mikor megállott autónk a három méter magas, vastag kőfalakkal bekerített telep egyik vaskapujánál. Csak később tudtuk meg, hogy az egyik félreeső méfleckkapun keresztül hatoltunk be ebbe a valóságos kis paradicsom kertbe és így történt azután, hogy kis társaságunk szinte teljesen észrevétlenül közelítette meg a hospícium csinos, emeletes épületét. A nagy vaslemezekkel burkolt kapun ugyanis nem volt csengő és minekutána hasztalanul kiáltoztunk és zörgettünk a kapun, végül is erélyesebb eszközökhöz folyamodtunk és két kézre markolt, hatalmas sziklakődarabbal kezdtem döngetni a kaput, mely egyszerre csak legnagyobb meglepetésemre az ütésnek engedve kinyílt, mert nem volt elrekeselve, csak kissé nehezen járt a szárnya.

Szinte resteltük a dolgot és kissé félve léptünk be a parkba, hol egy hatalmas juhászcutya fogadott nem valami barátságos ugatással, de egyébként nem mutatott komolyabb támadási szándékot, háromlábú fénykép-gépállványom pedig annyira imponált neki, hogy folytonosan hátrált előlünk. Néhány perc múlva már a hospícium ajtaja előtt állottunk, melyet csengetésünkre egy barátságos boroméi Szt. Károly-rendi német apáca nyitott ki. Nemsokára előkerült a ház ura is, a hosszú, hófehér szakállú páter Müller Szaléziánus atya, ki valóban lekötelező barátsággal és vendégszeretettel fogadott bennünket. Csupán két tányér levest kértem tőle, kis társaságunk két gyenge gyomrú tagja számára, mert már dél régen elmúlt, de a vége mégis az lett a dolognak, hogy mindnyájunknak végig kellett ennünk a valóban kitűnő ünnepi ebédet a tágas és ízléssel berendezett, barátságos ebédlőben. Ugyanis éppen védszentjük napját ünnepelték és ezért találtuk paradés reverendájában a jó öreg Müller páttert is, ki rendesen egész napját "kertészkedéssel tölti. A derék jó atyának csak úgy csillogtak szép kék, okos szemei, mikor ebéd után végig vezetett bennünket csodálatos szép birodalmán. Elbeszélte, hogy már 34 év óta munkálkodik ezen a helyen, mely mikor idejött teljesen kopár sziklás terület volt. Az évek folyamán nem kevesebb, mint 50.000 szamar rakományú termőföldet hordatott föl erre a magaslatra, melyet azután lassanként teljesen befásított a legritkább fajtájú növényzettel, fákkal, cserjékkel, bokrokkal és virágokkal, úgy-hogy növénytani szempontból is igen értékes és érdekes ez a néhány holdnyi német terület a kopár hegyek között. A botanikus a legritkább növényfajokat találhatja meg a helyenként sűrű erdővel borított nagy parkban, mert talán legtalálóbban így nevezhetni a csinos utakkal, pihenő helyekkel, lugasokkal, sőt még szobrokkal is díszített birodalmát a jó páternek. Nincs itt olyan élő növény, fa, bokor vagy virág, melyet nem személyesen ültetett volna el, de még a padok, korlátok, lugasok, sőt még a természetes sziklakövekből faragott szobrok és más egyéb kerti díszek is az ő keze munkáját dicsérik és minden a legszeretőbb gonddal és művészettel van itt elrendezve. Az árnyas liget egyik kis tisztásán bekerített kis vadaskerten is meglátszik, hogy mily nagy szeretettel készített barátságos kis hajlékot a karcsúlábú gazelláknak, mókusoknak, nyulaknak,

őzeknek. Valóságos miniatűr lovagvárakban és csinos kis vil-
lákban laknak ezek az állatok és még a hegykoszorú övezte
szép kis tavak, miniatűr alpesi vidékek sem hiányzanak ebből
a vadregényes kis állatkertből. Hatalmas kaktuszok, áloék és
más ritka trópusi növények gyönyörködtetik a szemet, ahova
csak néz az ember. Különösen kedvesek a terrasszerűen ki-
képzett kilátó lugasok, melyek fölé sűrű zöld lombok borítanak
a legnagyobb hőségben is kellemes, hűs árnyékot és amelyek-
ből messze be lehet látni a kopár kősvatagokba. Amikor e
szép park illatos fenyői között sétálgattunk és élveztük annak
pompás, üdítő levegőjét, mindnyájunkban fölébredt a vágy,
hogy milyen jó lenne néhány hetet ebben az édenkertben
eltölteni.

Páter Müller valóban értett hozzá, hogy idevarázsolja ezt
a kedves telepet, melyben mindenki már az első percben ott-
honosnak érzi magát. Talán azért is van itt minden oly ked-
ves harmóniában, mert mindent maga csinált, szíve vágya sze-
rint, hiszen ő az építész, a kőműves, az ács, a mázoló mester,
a kertész és minden egyéb egy személyben. Az egész környék
népe nagy tiszteletben tartja a fehérszakállas, jóságos Szalé-
ziánus atyát és hűséges munkatársait, a szelíd lelkű boroméi
Szt. Károly-rendi nővéreket és ügyes-bajos dolgaikban bizalom-
mal kérnek és kapnak hathatós segítséget Krisztusnak mai
emmauszi tanítványaitól, sőt ingyenes gyógyszerért is tartanak
fönt a környékbeli szegények számára.

Nehezen búcsúztunk mi is a derék, jóságos pátertől és
szép földi paradicsomától és megfogadtuk, hogyha még egy-
szer elvezérel a jó Isten a Szentföldre, akkor okvetlenül hosz-
szabb időt fogunk tölteni az emmauszi csodakertben.

Ahol a Boldogságos Szűz Mária született.

A Szentírás Szűz Mária születéséről egyáltalában nem tesz
emlékést, de az egybehangzó hagyományokból tudjuk,
hogy Istennek Szent Anyja Jeruzsálemben jött a világra. Az ősi
város falain belül, a mai Szent István-kapu közelében, a Pro-
batikon-medence mellett, ahol az Úr Jézus a bénát meggyógyí-

totta, még a VI. század elején is állott a „Boldogasszony“-ról nevezett templom, melyről az egykorú zarándokok mind úgy nyilatkoztak, hogy az, a Szent Szűz születésének a helyén épült. Az a vélemény, hogy a Boldogságos Szűz Mária Názarethben született volna, csupán egy tévesen Szent Jeromosnak tulajdonított latinnyelvű munkára támaszkodik, melynek alapján a templomot már régen Szűz Mária anyjának ajánlották föl és még ma is Szent Anna-templomának nevezik.

A legrégebbi följegyzések tanúsítják, hogy a zarándokok mindig a legnagyobb tiszteletben részesítették ezt a szent helyet, melyen a megváltás nagy műve tulajdonképpen azzal vette kezdetét, hogy Istennek kiválasztott legtökéletesebb teremtménye, a bűn nélkül fogantatott Boldogságos Szűz Mária a világra jött, hogy földi anyja lehessen a földre jövő Isten Fiának. A Jeruzsálembe bevonuló keresztések ezt a szentélyt is rendbehozatták és hathatósan támogatták a templom mellett épült női szerzetes kolostort, hová akkoriban igen előkelő nők vonultak vissza, mint pld. I. Balduin jeruzsálemi király felesége és II. Balduin király leánya is. Persze, amikor a kereszties vitézeknek távozniok kellett a Szentföldről, végeszakadt ennek a szép kolostori életnek, mert Szaladin az apácákat is kiűzte onnét. De a XV. század végén, az ulmi Dominikánus barát még látta a kolostort, valamint azt a mély, földalatti barlangüreget, melyben Szűz Mária született. Érdekesen írja le élményeiben, hogy csak éjjel, sötét mellékutcákon tudott a szentélyhez lopakodni, melynek ajtaja be lévén falazva a pince ablakon át kötélén kellett leereszkednie kedves kamarájába, hogy ott helyben, boldogan dobogó szívvel dicsérje az Isten Anyját. Hét hosszú évszázadon keresztül volt idegen uralom alatt a szentély, de a Ferences barátok azért mindig találtak módot arra, hogy a zarándokokkal oda lejuthassanak, sőt a XV. század végén a szultántól még fermánt is eszközöltek ki, mely följogosította őket arra, hogy a barlangban időnként misézhessenek. Később a német Bencés-apácák ismételten vissza akarták vásárolni kolostorukat, de ez sehogyan sem sikerült nekik, míg végül is Abdul Medzsid szultán a krími háború után azzal kedveskedett III. Napoleon császárnak, hogy Szent Anna-templomát és a zárdának romjait ingyen átengedte neki. Vájjon nem az isteni Gondviselés különös kegyelme nyilvánult meg abban is, hogy

a szeplőtelen fogantatás dogmájának kihirdetése után oly hamar visszakapta a kereszténység ezt a szent helyet, melyen a Szűzanya bölcsője ringott?

A franciák, a XII. század stíljében restauráltatták ekkor a templomot, melyet 1873 óta a Fehér atyák gondoznak nagy szeretettel. Magas fallal körülkerített udvar közepén áll virágoskerttől és árnyas fáktól körülvéve, melyek alatt ott díszlik Lavigerie bíboros márványszobra, ki az itt levő kis és nagy görög szemináriumot gazdag és érdekes bibliai múzeumával megalapította.

A templomot és környékét a legpéldásabb rendben tartják; a karcsú, magas sudarú pálmafák és borsfákon kívül, szépen virágzó leanderek, babérfák és más virágos növények díszítik a nagy kőlapokkal kirakott előterét, melyen szép, faragott ciszterna-kút is ékeskedik. Az ásatások alkalmával talált, ékesen faragott oszlopfejek, párkányzatdarabok, melyek a bokrok és falak tövében vannak ízlésesen elhelyezve, igen régi eredetre mutatnak. Talán az ősi „Boldogasszony-templomának“ a maradványai, de az is lehet, hogy a Bethezda-medencét övezett árkádos oszlopcsarnokot díszítették egykor ezek, mert mind a kő anyaga, mind pedig a faragványok motívumai nagyon hasonlítanak a Jézus-korabeli kafarnaumi romok díszeihez. E muzeális környezetben igen festőién hat az a csaknem 7 m magas korinthusi oszlop, melyet a franciák találtak és állítottak föl a renoválás alkalmával; a talapzat négy oldalán látható kereszt is bizonyítja, hogy a bizánci korban a keresztényeké volt ez a hely. Kár, hogy nem maradt fönt számunkra az eredeti templom, bár így is oly ügyesen van restaurálva, hogy amikor az ember abba belép, szinte érzi, hogy hogyan árad feléje a letűnt hosszú évszázadok történelmi levegője. A teljesen terméskőből épült vakolatlan templomot, hat vastag kőoszlop osztja három hajóra, melyek mindegyike félkör alakú apsisban végződik. A templom legfőbb díszé a kupola alatt szabadon álló főoltár, mely fölé négy gránitoszlopon nyugvó baldachin borul, mely alatt az oltárnak szép fehér márványszobra, Szent Anát a gyermekszűzzel ábrázolja.

Külön érdekessége a 37 m hosszú templomnak, hogy oldalfalai nem párhuzamosak, hanem a szentély felé kissé összehajlanak, ami eléggé szembeütő; hogy ezt a szabálytalanságot

mi okozta, ma már nem lehet megállapítani, mert a templom most teljesen szabadon áll.

A jobboldali, vagyis a déli hajóból lépcsők vezetnek le a mintegy 5 m mélyen a talaj színe alatt sziklába vágott szabálytalan, mintegy 7 m hosszú, 6 m széles üregbe, mely tartozéka volt Szent Joachim és Szent Anna házának, melyben a Boldogságos Szűz Mária született. A barlang jobboldali falán láttuk a már előbb említett nyílást, melyen a régi korok zárándokai ide titokban leereszkedtek; a balsarokban pedig ráccsal elkerített kis fürkében áll egy kis oltár, mely mellett a Szűz Anyának pólyába göngyölt igen kedves gyermekszobra fekszik. Volt alkalmam több ízben felkeresni ezt a kedves szentélyt, melynek bájos légköre mindig olyan mélyen érintette szívemet, lelkemet és mélységes elmélkedésekre adott alkalmat.

Visszaszálltak gondolataim az Ószövetség messze távlatába, mikor az emberiség jobbjai oly epedve várták a Messiás eljövetelét, hogy a világot megváltsa. Szent Joachim és Szent Anna is a legbuzgóbbak közé tartoztak, de Joachim Názárethben, Anna pedig Betlehemben tanulmányozta a próféták írásait, melyek megértésére Isten különös tehetséggel áldotta meg őket. Nem is ismerték egymást, de mindketten állandóan és buzgón imádkoztak a világ Megváltójának eljöveteléért, meg azért, hogy Isten olyan élettársat adjon nekik, ki őket támogatná az isteni parancsok megtartásában. Ezt a szentéletű emberpárt választotta ki az Isten arra, hogy a megváltás nagy munkájának földi előkészületeibe az ő személyüket is bekapcsolja. Az Ég küldötte, Gábrriel arkangyal, e szentéletű emberpárnak hozta le a földre az első üzenetet, hogy a Megváltó nemsokára el fog jönni és külön-külön tudomásukra hozta azt is, hogy keressék egymást, mert ez Istennek az óhaja. A kölcsönös keresésnek házasság lett a vége és bár 20 év óta éltek már együtt, gyermekük nem volt. Ekkor fogadalmat tettek, hogy ha az Isten nekik gyermeket ad, azt a templomnak fogják följánlani és ilyenformán Szűz Mária még megszületése előtt Istennek lett följánlva.

Hosszú éveken keresztül imádkozott Szent Anna és Szent Joachim, hogy gyermeket adjon nekik az Úristen, míg végül meghallgatta kérésüket, mert Isten csak próbára tette kiválasztottjait, hogy minden tekintetben méltók lehessenek arra a lec-

nagyobb kegyelemre, hogy bekapcsolódjanak a Szentháromság Isten örök nagy terveibe. Még elképzelni is képtelenség, hogy a mindenható Úristen, ki oly csodálatos precizitással és bölcseséggel teremtette meg a nagy mindenséget és még a legparányibb kagylót is csodálatos, finom rajzokkal ékesítette, éppen az Isten földi Anyját, csak úgy ötletszerűen választotta volna ki a föld gyarló, bűnös teremtményei közül. Nem! Ez nem lehetséges! Szűz Mária nem volt és nem is lehetett Istennek csak közönséges teremtménye, kit azután később talán erényes élete és más kiváló tulajdonságai miatt az Istenanyai méltóságra kiválasztott, hanem már kezdettől fogva, tehát még mielőtt megszületett volna, határozta el a Szentháromság annak az Anyának a megalkotását, megteremtését, melyre szüksége volt az Igének a földön, hogy Anyja lehessen Atya nélkül, miként az Egben az Atya van, anya nélkül. Szűz Mária teste és lelke, emberileg szólva, oly tökéletes anyagból tevődött össze, mint senki másé a földön; a legtökéletesebb és elképzelhető legszebb teremtménye volt istennek, ki — ha szabad így mondani — Szűz Mária megteremtését nagyobb gondal végezte, mind az egész mindenség megalkotását. Ezért halmozta el Szent Annát is kegyelmének kifogyhatatlan gazdag ajándékaival és amikor közeledett a megvalósításnak az ideje, ismét megjelent Gábrriel arkangyal, az Ég küldötte, Szent Joachimnak álmában és kijelentette neki, hogy az Isten meghallgatta buzgó könyörgésüket és felesége gyermeket fog szülni, ki áldott leszen az asszonyok között és akit minden nemzedék boldognak fog hirdetni; majd utasította, hogy menjen föl a jeruzsálemi templomba, adjon hálát és köszönje meg Istennek a kivételes nagy kegyelmet, minőt idáig még nem gyakorolt senkivel. Az angyal figyelmeztette arra is, hogy az Aranykapunál találkozni fog feleségével, ki hasonló célból igyekszik majd a templomba. Úgy is volt minden, mint az angyal mondta és az öreg házastársak csak most beszélték el egymásnak az isteni óhajt, mely őket egymáshoz vezette.

Szent Anna, égi tilalom folytán nem mondhatta el, hogy neki valóságban jelent meg Gábrriel arkangyal és hogy tudomására hozta azt is, hogy a születendő gyermek Isten anyjává van kiszemelve és hogy ő lesz a felhő, mely az égi harmatot hullajtja a földre és így Joachim ezt a nagy titkot csak hat évvel ké-

sőbb, a halálos ágyán, isteni kinyilatkoztatás útján tudta meg.

Szent Anna e jelenés után földi dolgokkal többé egyáltalában nem foglalkozott, hanem teljesen az égiekben merült el. A fogantatás vasárnap történt és a rákövetkező szombaton a magzat már annyira ki volt fejlődve, hogy Isten beléje önthette a lelket, mely pillanattól kezdve Szent Anna különösen nagy és sok kegyelemnek lett a részese. A Boldogságos Szűz Mária ettől a naptól számított 9 hónap múlva, szeptember hó 8-án született meg. Pont éjfélkor jött fel Istennek ez a fényes hajnalcsillaga, hogy elválassza az Ószövetség éjjelét a fölkelő kegyelem ragyogó napjától. Agreda Mária, a nagy látnoknő érdekes könyve fekszik előttem, melyben nagy részletességgel folytatja tovább, Szűz Mária születésének nagyon érdekes történetét, hogy hogyan vitték föl a megszületett gyermeket az angyalok seregei azonnal az Égbe és hogy hogyan borult térdre az Istennek trónja előtt, hogyan emelte Isten a trónra és adta neki a Mária nevet, azzal a kijelentéssel, hogy mindazok, akik e nevet őszinte és jámbor ájtatossággal segítségül hívják, gazdag kegyelmekben fognak részesülni; kik pedig hódolattal és tisztelettel ejtik ki e nevet, mindig vigasztalást és megerősítést fognak találni, mert Mária az Ég és föld valamenynyire teremtményének Anyja és Királynője, és ő az a nagy fényesség, mely az embereket biztosan vezeti el az örökélet boldogságába.

Mindez nincsen megírva ez evangéliumokban és nem is kívánja senki sem, hogy hitelt adjunk ezeknek a följegyzéseknek, noha ezekről a Pápa is elismerte, hogy az egyszerű apácának a tollát égi kezek vezették annak megírásánál, de mégis, mikor elolvastam ezt az érdekfeszítő, nagyszerű munkát, még csak eszembe sem jutott, hogy föltegyem magamban a kérdést, hogy vájjon igaz-e mindez, mert hiszen akkor nyomban a másik kérdést is föl kellett volna tennem, hogy ha nem így volt minden, akkor hát hogyan történt?

Végtelen boldognak éreztem magam, hogy legutóbbi ottlétemkor is alkalmam volt Szűz Mária születési helyén elmélyedni az isteni Gondviselés nagyszerű fönségében, csodálatos előrelátásában, mert ez az elmélkedés mindig elvezeti az embert a hitnek igazi mélységeibe és kimondhatatlan szépségeibe. Bizonyára nem a véletlen hozta magával, hanem az isteni

Gondviselésnek mindenre kiterjedő, körültekintő figyelme intézte úgy a dolgokat, hogy Istennek Anyja ott szülessen meg a Via Dolorosa közvetlen közelében, melyen nehéz keresztjét Szent Fia a Golgothára vitte, hogy a megváltás nagy művét befejezze.

Mély áhítattal szemléltük az ősi, régi sziklafalakat, melyek között a Boldogságos Szűzanya bölcsője ringott és mindnyájunk lelkét megkapta az a kimondhatatlan, sajátságos érzés, mely az embert a Szentföldön oly sokszor hatalmába keríti, mikor a szent helyek szent eseményeiről elmélkedik. Buzgó áhítattal imádkoztuk el búcsúimáinkat és zengtünk el néhány szép Mária-éneket a kis barlangban, melyhez annyi sok kedves, szent emlék fűződik, azután bementünk a Fehér atyák érdekes bibliai múzeumába, hol hosszabb időt töltöttünk a tanulságos és érdekes tárgyak között. A többek között Krisztus-korabeli ezüstpénzeket is láttunk, mint amilyenekért Júdás elárulta az Urat, továbbá eredeti talentumokat, vagyis gömbölyű, hatalmas köveket, melyek súlyának megfelelő súlyú ezüst és arany ékszertárgyak stb. feleltek meg egy talentumnak. Majd pedig megtekintettük a Salamon idejéből való földalatti nagy vízmedencéket.

Jézus idejében ezeknek a közelében állott valahol a Bethesda vagy Probatikon-medencéje is, melyben a betegeket mártották meg, mihelyt időnként az Úr angyala annak vizét föl kavarta. Itt gyógyította meg az Úr a már 38 év óta beteg embert, mondván neki: „Kelj föl, vedd ágyadat és járj“ és amelyért a zsidók úgy megharagudtak Jézusra, mert mindezt szombaton cselekedte. E csodatettéből kifolyóan tartotta Jézus az őt üldöző zsidóknak azt a gyönyörű tanítását Istenségéről, a hitről, a föltámadásról és az üdvözülésről, melyet az evangéliumban olvashatunk (Szent János V. 1—47.). A Fehér atyák már eddig is több nagy medencére bukkantak mélyen a föld színe alatt, de még nem lehet eldönteni biztosan, hogy melyik volt a betegek medencéje, mert az evangéliumban is emiített ötszörös oszlopcsarnoknak, mely a medencéket körülvette, még nem akadtak a nyomára, valamint a IV. században épült „Probatikon“-templomnak sem találták meg a helyét. Az ásatások tovább folynak és így megvan a remény, hogy egyszer mégis csak rá fognak bukkanni a helyes nyomra. Két ilyen föltárt sziklamedencébe magam is leereszkedtem, mintegy 8 méter

mélyen a föld alá, hol kristálytisza vizet találtam bennük, melyekben kis halak úszkáltak.

Palesztinában minden csak az idő- és a pénzkérdésen múlik, hogy a köveket meg lehessen szállaltatni. Az eddig föltárt medencék máris sok tekintetben hitelesítik az evangélista elbeszélését, mert ezek csakugyan a „Juhkapunál“ vannak, mely kaput csak később nevezték el az első vértanúról Szent István-kapunak. Ezen a kapun keresztül hajtották be az áldozatra szánt juhokat a városba, majd megfürösztésük után a templomtérré, tehát csupán még arról van szó, hogy megtalálják az evangéliumban is említett „öttornácos fürdőtavat“, mely kétségtelenül valahol a föld gyomrában várja a föltárását.

Mielőtt a Fehér atyák barátságos, szép telepéről távoztunk volna, bőven elláttuk magunkat emléktárgyakkal, albumokkal és levelezőlapokkal; igen nagy kelendősége volt a pólyás Szűzanyát ábrázoló nagy érmeknek és képeknek, valamint a rekonstruált Probatikon-medence képének és leírásának. Mélyen a szívünkbe zártuk a Boldogságos Szűzanyának ezt a kis szentélyét is és boldogok voltunk, hogy nemcsak ott, ahol a Szűzanya meghalt és ahol eltemették, hanem ott is, ahol megszületett, imádkozhattunk.

Szent Anna-templomának ősi falai között is tapasztaltuk, hogy az Úr Jézus szent lábnyomai mellett, milyen mélyen és kitörülhetetlenül vannak Szent Anyjának, a Boldogságos Szűznek emlékei is, Palesztina földjébe vésve, melyek valóban elválaszthatatlanul kapcsolódnak egybe az isteni Üdvözítő szent emlékeivel, mert ahányszor megjelenik lelki szemeink előtt a földön járt Fiú Isten jóságos, szent alakja, mindannyiszor ott látjuk mellette Szent Anyját is, nemcsak a kánai menyegzőn és azokon a helyeken, hol jelenlétét az evangélium is megemlíti, hanem az egész Szentföldön mindenütt. Ezért bensőségesen kedves és kegyeletes az a nagy hódolat, mellyel a palesztinai katolikusok a Boldogságos Szűz Máriát mint „Regina di Palestina“ vagyis mint „Palesztina Királynőjét“ is tisztelik és ezért lehetetlen eredményesen a Szentföldön végigzarándokolnia annak, ki Isten Anyját nem tiszteli.

Barangolások az ó és új Jeruzsálem utcáin.

Jeruzsálem az egyetlen főváros a földkerekségén, melyet Jegyformán vall magáénak minden nép, és ez meg is látszik rajta, mert szűk utcáin lépten-nyomon öt világrész zarándokaival találkozunk. Valahogyan nem is város, hanem magas falakkal körülvett történelmi nagy temető az, egy óriási szent múzeum, melynek ősi patinás kövei között, alatt és fölött, a világ Megváltójának nagy szent emlékei nyugszanak és lebegnek, melyeket újból és újból életre hívnak az ájtatos zarándokok nagy tömegei és amelyeket hivatásos gondozói immár közel 2000 év óta oly szeretettel őriznek és adnak át generációról-generációra.

Az ősi város 4000 év ködös homályába elvesző dicső fényes múltjáról, hatalmas urairól ma már senki sem beszél és nagyszerű művészi alkotásai is mind porba omlottak, elenyésztek, de a világ Megváltójának nagy és szent emlékeit a hosszú századok legvéresebb viharai sem tudták elsodorni, mert a Golgotha véres sziklája, meg az a szerény kis sziklasír, mint hatalmas mágnes vonzotta magához minden korok szülötteit és vonzza még a XX. század emberét is, mert e szent emlékek, melyeket az evangéliumban az egész földkerekségén a népeknek, nemzeteknek hirdetnek, míg csak ember lesz a földön, elhomályosodni soha sem fognak.

Ilyen szemüvegen át néztem mindig Jeruzsálemet, melynek mai lakói is csak abból élnek, amit a Krisztus sírjából kiáradó hit, remény és szeretet juttat nekik. A falakon belüli Szentváros életének lüktetését egészen más tényezők és adottságok irányítják, mint pl. egy ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági, vagy politikai gócpontnak az életét. Az ősi Jeruzsálem már betöltötte világtörténelmi szerepét és most már csupán emlékeiből él. Csak a mindennapi élet legelemibb szükségleteinek a kielégítése, a falain belül működő szerzetesrendek, valamint a zarándokok tömegei diktálják a Szentváros élete lüktetésének ütemét és mineműségét. Itt nincsenek fényes boltok, kávéházak, mulatóhelyek, nagy, nyilvános terek, parkok és korzók, grand hotelek, bankok, börzék, fényes palotasorok, hanem csupán szűkre szabott, díszletlen kőfalaktól szegélyezett, többnyire rosszul vagy sehogyan sem kövezett utcák szelik ke-

resztül-kasul a hegy-völgyes várost, melynek házrengetege fölé csak a templomok tornyai, a zsinagógák és a mohammedán házak jellegzetes lapos kupolái, valamint a kolostorok és zarándokházak magasabb építményei emelkednek. Az utcákon csak itt-ott kandikál ki magas falak mögül egy-egy pálma, ciprus, szentjános-kenyérfa, vagy a finomlevelű borsfának a lombja szép rózsaszínű virágaival, igazi szép növényzetet csak a kolostorok vagy házak kertjeiben találni, melyek azonban csak a legkritkább esetekben szemlélhetők az utcáról.

A fallal körülövezett ősi városnak kb. 1 négyzetkilométernyi területét két, az egész városon áthúzódó és egymást merőlegesen metsző, közel kilométer hosszú utca osztja négy egyenlőtlen negyedre. A mohammedánok negyede, a városnak keleti, nagyobb felét foglalja el, csupán a déli végében ad helyet a zsidó városrésznek, mely még a szent templomtér nagyságát sem éri el. A keresztény, illetve a görög-latin városnegyed Jeruzsálem északnyugati sarkát foglalja el és tőle délre van az örmény-negyed, mely kb. akkora mint a zsidók ghetója. Meg kell jegyezni, hogy a keresztények intézményeikkel már mélyen benyomultak a mohammedán negyedbe, mert az osztrák-magyar zarándokház, a Sion-apácák zárdája az *Ecce Homo*-bazilikával, a Ferencesek Flagelláció-kolostorának bibliai iskolája, múzeuma és hatalmas könyvtárával, valamint a Fehér atyák szemináriuma, bibliai múzeuma, továbbá a Szent Anna-templom, mind, a mohammedán negyeden átvezető Via Dolorosának hosszú szakaszát, a Damaszkus-kaputól a Szent István-kapuig szegélyezik. Ha mindezt figyelembe vesszük, akkor örömmel állapíthatjuk meg, hogy a keresztények a fallal körülvett Jeruzsálem területének kb. a felét foglalják el, míg a másik felén a mohammedánok és zsidók osztozkodnak. Ez azért is öröndetes dolog, mert az 1923-ban megejtett népszámlálás adatai szerint az ó és új Jeruzsálemben 62.000 ember lakott, melyből 34.000 zsidó, 15.000 keresztény és 13.000 mohammedán volt, tehát a keresztények alighogy negyedét teszik ki a lakosságnak és mégis ily nagy területet bírnak. Bár Jeruzsálemnek ma már közel 100.000 lakosa van, de az arány sajnos csak igen kis mértékben változott meg a keresztények javára. Meg kell még azt is említenem, hogy a latin katolikusok száma mindössze csak mintegy 5.000, kiken kívül még

mintegy 200 gör. kat. 200 maronita és 50 egyesült szír tartózkodik a Szentvárosban, míg a többi, szakadár görög, örmény stb. A falakon belül összesen csak mintegy 35.000 ember él, míg a többiek, a falakon kívüli új városrészben laknak.

De hiába vannak a zsidók Jeruzsálemben oly nagy többségben és hiába foglalta el magának az iszlám a Mória-hegy nagy síkját és avatta azt, hazug mese alapján — ugyanis Mohammed sohasem volt Jeruzsálemben, — Mekka után második legnagyobb „szentélyévé“, és hiába részkelték be magukat a szakadár felekezetek oly nagy számban a Szentváros falai közé a tőlünk jogtalanul, csalárd és erőszakos módon elbitorolt szentélyekbe, mert még annak ellenére is, hogy Jeruzsálemben csak harmad annyi katolikus él, mint szakadár vagy mohammedán, mégis a katolikus tekintély és a katolikus intézmények nyomják rá Jeruzsálemre a legnemesebb krisztusi bélyeget. A szentföldi custodia 7 évszázados dicső múltjával és áldásos tevékenységével, kitörölhetlenül jegyezte be nevét nemcsak a Szentváros és Palesztina történetébe, hanem a Szentföld egész lakosságának a szívébe is, mert Szent Ferenc hű fiai nagy rendalapítójuk szellemében működtek és működnek, mikor egyik kezükben az evangéliumos könyvet tartják, másikkal pedig az irgalmasság testi cselekedeteit gyakorolva pazar bőkezűséggel szórják a keresztény igazságok gazdag kincseit nemcsak a kereszténynek, hanem mohammedánnak, zsidónak és pogánynak is egyaránt. Se szeri, se száma az ingyen iskoláknak, árvaházaknak, gyógyszertáraknak, kórházaknak foglalkoztató műhelyeknek és sok más szociális és kultúr intézményeknek. Valahogyan úgy vagyok vele, hogy miként Rómát a Vatikán és a pápa nélkül, úgy Jeruzsálemet sem tudom elképzelni a custodia és a custos atya nélkül; és miként az Örökvárosnak a lelkét a pápa, úgy őrzi a Szentföldnek igazi lelkét a custos atya.

A városnak északnyugati sarkában, mint hatalmas várépítmény támaszkodik Jeruzsálem ősi falaihoz a S. Salvatore, vagyis a szent Megváltóról elnevezett V. századbéli ősi kolostor, sokféle ágazó épületszárnyaival, udvaraival, műhelyeivel és Jeruzsálem plébániatemplomával, mely megboldogult királyunk, I. Ferenc Józsefnek bőkezűségét hirdeti. 1885-ben konzekráiták és 9 oltára közül a főoltárnál a Szentlélek eljövetele, a lecke oldali mellékoltárnál az Úr Jézus megjelenése Szent Tamásnak,

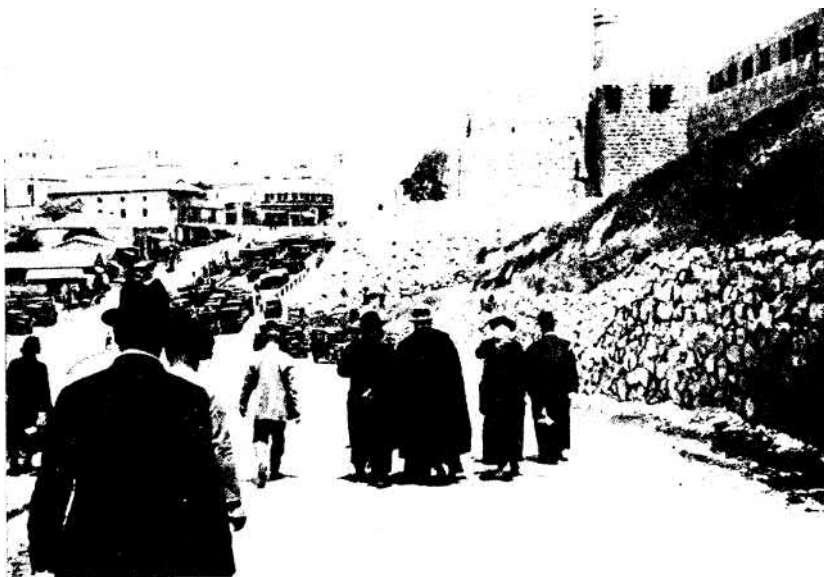
122. A Szentsír-templom és a Kusztódia.

123. Jeruzsálemi asszonyok.

124. Dávid tornya a daffa-kapúnál.

ik.

125. Dávid tornya Jeruzsálemben.

126. Heródes-kapu Jeruzsálemben

127. A Szent István-kapu Jeruzsálemben.

128. A Damaszkus-kapu Jeruzsálemben.

129. Banánárus a Damaszkus-kapunál.

130. A Porta Nova.

a baloldali mellékoltárnál pedig az Oltáriszentség emlékére a coenaculumi teljes búcsút nyerhetjük el. Tornyát csak nemrégiben restaurálták oly módon, hogy 7 méterrel magasabbra is építették. Messziről kiemelkedik most ez a torony Jeruzsálem látképéből, mintha most már szimbolikusan is jelezné, hogy e kolostor békés lakóinak érdemei állanak a legmagasabban a Szentvárosban. Még ez a toronyépítés sem ment küzdelmek nélkül, mert az angol mérnöki hivatal, csupán 2 métert akart engedélyezni, de mialatt a pro- és contra iratváltások folytak, a Franciskánus barátok az eredeti tervek szerint szépen be is fejezték a munkálatokat.

Szent Ferenc fiai 1219 óta, tehát már több, mint 700 év óta oly páratlan buzgósággal, szeretettel és szívóssággal működnek a Szentföldön, hogy őket valóban csak a hősokeket és vértanukat megillető tisztelettel lehet és kell is körülvennünk. A hosszú évszázadok legvéresebb viharjai sem tudták megingatni őket és ha kellett, akár tömegesen is inkább vértanúi halált haltak, de őrhelyükön mindig keményen kitartottak. Rettenthetlen őrei ők az Úr Jézus szent szülőföldjének és fáradhatlan hűséges munkásai a keleti misszió nehéz és súlyos feladatainak, Ő nélkülök már egyetlen szent hely sem lenne birtokunkban és még ma is nagy körültekintéssel és áldozatkészséggel fáradoznak azon, hogy ahol csak lehet, a méltatlan kezekből kiragadják és méltó keretekbe foglalják azokat. Csak nem régiben szereztek nagyobb telkeket Jeruzsálem falai alatt, tekintélyes területet vásároltak a Jordán mentén és megszerezték a Nébó-hegyét is. Jeruzsálem utcáit róva, itt is, ott is ráakadunk egy-egy falon, oszlopon vagy kapun a Szentföld címerére, Jézus öt szent sebének jelképező ötös keresztre, mellyel az egész Szentföldön mindenütt a Ferencesek tulajdonai vannak megjelölve.

A Ferencesek tekintélye nemcsak a Szentföldre, hanem egész Szíriára, Kisázsia, Ciprus-szigetére és Egyiptomra is kiterjed, mert hiszen a közel-kelet katolikusainak a vezetése, egészen 1847-ig kizáróan a szentföldi custos atyára volt bízva, mely legfőbb hatalmat azóta a jeruzsálemi pátriárka gyakorolja, de azért a custos atya Palesztina, Szíria, Kisázsia és Egyiptomban ma is több, mint 300 barát fölött rendelkezik. Nagy tekintélyüket nem kis mértékben öregbítette a híres aleppói

penzionátusuk, mely már több mint 50 év óta a legkiválóbb férfiakat neveli az ottomán kormánynak; Kemál pasát, Törökország jelenlegi államfőjét is a Ferencesek nevelték Aleppóban.

A Szentföld custosát, a rend ajánlatára a római Congregatio de propaganda fide nevezi ki és megbízatása 6 évre terjed; ő intézi a Szentföld összes ügyeit a melléje rendelt discretorium 6 tanácstagjával; püspöki jelvények illetik meg. A szabályok szerint a custos atya mindig olasz, vikáriusa francia, a prokurátor spanyol; az 5 tanácsadó barát pedig angol, francia, német, spanyol és olasz nemzetiségű. A jelenlegi custos atya: Nazzareno Jacopozzi, 1931. év januárban foglalta el hivatalát.

Ha igazán ismertetni akarnánk a barátok nagyszerű tevékenységét, külön könyvet kellene írni mindazokról a munkákról, melyeket az Úr Jézus szent szülőföldjén végeznek. Többször volt alkalmam bepillantani tevékenységük több ágába és mondhatom, hogy imponált mindaz, amit csak láttam. Nemcsak árva- és szegényházakat létesítettek, hanem ezen felül ezreket látnak el ruhával, élelemmel és pénzzel; egyedül Jeruzsálemben több százra megy azoknak a száma, kik helyett még a házbért is a barátok fizetik. Ingyen gyógyszerterát és több, mint 60 iskolát tartanak fönt és valóban épültem, mikor egy-egy ilyen mintaszerűen berendezett iskolába beléptem, mert öröm volt látni azt a katolikus fegyelmet, melyet a barátok már a legapróbb gyermekekbe is, beleneveltek. Nem is látni a templomban rendetlenkedő és nevetgélő gyermekeket, mert a szentmise alatt is oly okszerűen foglalkoztatják őket, hogy még a legkisebb gyermek is harmonikusan kapcsolódik bele a szentmise szent cselekményébe.

Nagy élvezettel és gyönyörűséggel jártam végig mindig a San Salvatore-kolostornak lakatos, asztalos, cipész és más műhelyeit, a malom, pék, nyomda és könyvkötő üzemeit, melyekben több, mint 200 munkás dolgozik állandóan. Milyen jól esett látnom, hogy a munkások, mielőtt megkezdik napi munkájukat, közösen imádkoznak a műhelyek falait ékesítő szentképek és szobrok előtt; az ács- és asztalosműhelyben hatalmas Szent József-szobrot láttam, mely előtt illatos virágok díszlettek és öröklámpa égett. Amikor pedig megszólal a déli harangszó, minden munkás leteszi kezéből a szerszámot, hogy

olasz lírát, vagyis csupán Jeruzsálemben több mint 7 millió pengőt adott ki a custodia csupán tanítás, nevelés és közjótékony-ságra.

Távol áll tőlem a szándék, hogy a Ferences barátok érdemeinek kiemelésével a legcsekélyebb mértékben is csökkentsem a Szentföldön élő többi szerzetesrendek működését és hervadhatatlan nagy érdemeit, kik valóban mind az önfeláldozásig vetik latba lelki, szellemi és anyagi képességeiket a keleti missziók nagy céljainak az elérésére, de mégis különösen meg kellett emlékezmem a Ferencesekről, mint a Szentföldön legrégebben letelepedett rendről. A többi szerzetesrendek ugyanis mind csak a XIX. század második felében, sőt legnagyobb részben csak a század legvégén jöttek a Szentföldre, a Karmelita atyák kivételével, kiknek rendjét bár a Ferencesek megtelepedésével egy időben, 1212-ben alapította a Kármelrhegyén a francia születésű Brocard, de a mohammedánoktól alig néhány évtized múlva ismételen fölkoncolt szerzetes atyáknak csak 1827-ben sikerült kolostorukat ismét fölépíteni és működésüket folytatni. Ez az oka annak is, hogy Jeruzsálem falain belül, a Noire Dame de Sion-apácák és a Fehér atyák kivételével a többi rendeknek egyáltalában nincs is zárdájuk, mert az ősi városnak amúgy is zsúfolt tömkelegében már nem tudtak alkalmas területeket szerezni, amennyiben sem a mohammedánok, sem a zsidók, sem pedig a városban magukat már rég befészkeltszadár görögök nem voltak hajlandók egy talpalatnyi területet sem átengedni a latinoknak. Csak a latin patriarkátus kapott még helyet a Ferencesek Casa-Novája tőszomszédságában.

A jelenlegi pátriárka, Louigi Barlassina 0 boldogsága már 1930 óta viseli méltóságát és nagy tekintélynek örvend már azon a címen is, hogy ő a Szentsír-lovagrendnek a nagymestere. Hatalmi köre Transjordániára és Ciprus-szigetére, mintegy 30.000 katolikus hívőre is kiterjed. A pátriárka gondoskodik a világi papi generáció utánpótlásáról, mely célból kis- és nagyszemináriumot tart fenn a városban. A katolikusoknak három szép temploma van tehát a város területén, nevezetesen: a Ferencesek kolostorának hatalmas plébániatemploma, a Sion-apácák Ecce Homo-bazilikája és a patriarkátus csinos temploma; nagyobb kápolna szintén 3 van és pedig az osztrák-magyar zarándokház elég tágas kápolnája, a Ferencesek szentségi kápolnája a Szentsír-

templomában és végül a Flagelláció-kolostor kis kápolnája. Ebben a tekintetben messze felülmúljuk még a nagy majoritásban levő szakadárokat is, kiknek a falakon belül a Szentsír-bazilikában elfoglalt görög kórusokon kívül, csupán az örmény negyedben és a Via Dolorosán van 2—2 kisebb templomuk. A szakadár görögök és örmények külön patriarkátust tartanak fenn szemináriumokkal és iskolákkal; az előbbi a Szentsír-bazilika közelében, utóbbi pedig Jeruzsálemnek legnagyobb kertjétől körülvéve az örmény negyedben fekszik.

A keresztény negyed Jeruzsálemnek legtisztább városrésze és mivel itt van a Szentsír-bazilika is, ez a központja Jeruzsálem nemzetközi életének is. Megfordul itten a világnak minden népe, nemzete, nemcsak a zarándokok nagy seregei, hanem a világotjáró turisták és a különböző utazási irodák tarka tömegei is. Itt is, ott is összetalálkozunk a különböző zarándokjelvényeket viselő zarándokokkal és a szűk utcákon kénytelenek vagyunk sokszor megállani, hogy helyet adjunk a felénk özönlő áradatnak. Igen jellemző a város utcai életére, hogy a falakon belül nincsen sehohol sem kocsiforgalom és bár néhány szélesebb utcáján ez lehetséges lenne, mégis csak igen ritkán lehet ke-rekes járművet látni. Minden forgalmat szamarakkal, tevékkel valamint emberi erővel bonyolítanak le. Az izmos arab hamálok szinte hihetetlen terheket képesek cipelni a hátukon. Sokszor valóságos vándorló láda, zsák vagy bútor hegyekkel lehet találkozni, melyek alatt alig lehet megtalálni az erősen meg-görnyedt embert, amint apró léptekkel tovább mozgatja rettene-tes nehéz terhét. Megfigyeltem a tevéknek is rendkívüli teher-bíró képességét; sokszor 6—8 m hosszú, vastag gerendákat, deszkakötegeket, toronymagasságig fölrakott zsákokat vagy ha-talmas sziklaköveket cipelnek ezek a türelmes állatok, de azért azonnal éles bögéssel tiltakoznak, ha túlterhelik hátukat. Nem egy ilyen jelenetet láttam, mikor hiába verte a kegyetlen haj-csár korbácsával a szegény állatot, az bizony meg sem moccant addig, míg a túlterhet le nem rakták róla; de mikor ez meg-történt, azonnal engedelmesen tápázkodott föl a földről, hogy méltóságteljes léptekkel vigye tovább nagy terhét a lépcsőzetes, szűk utcákon. Ugyanis a város területét egy szelíd völgymélye-dés osztja egy nyugati és egy keleti részre, úgyhogy minden kelet-nyugati irányban vezető út, mint pld. a Via Dolorosa

is, lejtősen vezet le a kis völgybe, hogy a másik oldalon ismét fölkapaszkodjon a partra.

Legjellegzetesebb és leggyakrabban látott állat azonban a fűrgelábú kis szamár, mellyel lépten-nyomon találkozok az ember. A szamár hordja ki a hátára illesztett nagy kosarakban vagy ládáknban a szemetet a városból és viszi föl a vizet nagy bádogtartályokban és hozza be a városba a gyümölcsöt, zöldséget és főzelékfélét. Bámulatos ügyességgel mennek ezek az okos állatok lépcsőkön föl és le, miközben még egyet sem láttam, hogy megbotlott volna. De nemcsak teherhordásra, hanem közlekedési eszközül is használják ezeket a kitarató, hasznos állatokat, még pedig nemcsak a nép egyszerű fiai, hanem a legelőkelőbb arabok, görögök és zsidók is fölülnek hátára és sietve fűrgen vonulnak végig a városon. Komikus látvány, amikor egy ilyen előkelő szamár-lovas összetalálkozik a nagy tevével, melynek akár a hasa alatt is átbújhatna. Egy alkalommal egy igen népes Coofe-féle turista társasággal is találkoztam, amint szamarháton nyargalásztak körül a városfalakat, mint a világhírű utazási iroda egyik legfényesebb és legegzetikusabb Program pontját. Nem tehetek róla, de erősen disszonáns érzéseket ébresztett bennem ez a vihogó vidám társaság, mert valahogyan nem tartottam illendőnek ezt a viselkedést az Isten-tragédia szent városának falai körül.

Sokszor róttam végig Jeruzsálem utcáit csupán profán tanulmányok és megfigyelések céljából is, de ekkor sem tudtam szabadulni a szent emlékek mély benyomásaitól, mert bárhová is mentem, mindig megülte lelkemet az a sajátságos hangulat, melyet csak Jeruzsálem látása ébreszthet az emberben. Ennek a hangulatnak, vagy még inkább átérzésnek a szemüvegén keresztül néztem mindig a városnak színes, nyüzsgő életét is akár a keresztény, akár pedig az arab vagy a zsidó negyedben barangoltam. Nemcsak a jeruzsálemi vak koldus és az utca porában kuporgó, rongyokba takart kéregető ébresztett szívemben mélységes bánalmat, hanem a szakadár felekezetek és a nagyszámú szekták papjai, a nyüzsgő pogányok és mohammedánok is, kik még a Jézus szent véréből öntözött földön sem képesek megérteni a nagy és örök igazságokat, hanem a hamis és hazug tradícióikhoz makacsul ragaszkodva tovább járnak a tévedés és sötétség vigasztalan ösvényeit. Szánni tudtam azo-

kat a lefátyolozott, maskara formájában tovasiető mohammedán nőket is, az utca piszkos porában játszadozó, jobb sorsra érdemes gyermekeket, az öles termetű, koromfekete szakállas, szűrőtekintetű, fehér kendős beduinokat és a ghettonak szánalmasan piszkos népét, mert hiszen e szent városnak isteni Mártírja ő értük is ontotta véré a Golgothán és mégsem akarnak vagy tudnak részesülni a megváltás nagy kegyelmeiben.

Jeruzsálem utcáin sok érdekes megfigyelést tehet az ember, mert mint a keleten mindenütt, az utcák nem csupán közlekedési erei a városnak, hanem a legváltozatosabb irányú tevékenységeknek a színterei is. Az iparosok és mesteremberek műhelyei szabadon nyílnak az utcára, úgyhogy akadálytalanul tekinthetünk be a különböző üzemekbe, a szabó, pék, lakatos, asztalos, kovács stb. műhelyekbe, de meg a falak tövét is végig ülik apró zsámolyokon, székeken, a dolgozó vagy lustálkodó, vízípipát szívó, játszó emberek, nemcsak a kávéházaknak nevezett helyiségeknél, hanem más boltok és házak előtt is. A jeruzsálemi utcák egyáltalában nem hasonlíthatók a mi utcáinkhoz; többnyire szűk, kacskaringósan vezető, magas kőfalaktól szegélyezett sikátorok ezek és még a szélesebb utcákon sem lehet egyik házat a másiktól megkülönböztetni, sőt a sok bolt és műhelyfülkék között még a kaput sem olyan könnyű rajtuk megtalálni. Mint végnélküli hosszú falak tűnnek föl az utcákat szegélyező építmények és sokszor még azt is bajos megállapítani, hogy vajjon házfal-e az vagy csak magas kőfalkerítés. Keleten ugyanis a házakból általában nem igen nyílnak ablakok az utcára, csak lőrésszerű nyílásokat vagy erősen berácsozott kisebb ablakokat, kiugró erkélyeket, toronyszerű sarkokat, párkányokat lehet látni. De persze ezt sem lehet általánosítani, mert vannak helyek, hol egész ablaksorok futnak végig a magasban a terméskőből rakott patinás kőfalakon, melyeknek hasadékaiban a repkények vagy más növények zöldje teszi még színesebbé a képet. Igen jellegzetesek az utca két oldalát összefogó boltozatos ívek, melyek helyenként 10—15 m hosszúságot is meghaladó, sötét alagutakat alkotnak, mint azt különösen a Via Dolorosa V. és VIII. állomásai között lehet tapasztalni. A keresztény negyed európai építményei persze már sok helyen megváltoztatták a városnak keleti jellegét és már a többi városrészekben is gyakran lehet látni európai házakat, de a

legtöbb esetben ezeken is vannak lapos fedélsétányok, melyek nemcsak az esti üdülések, hanem a vízellátás céljait is szolgálják, hogy az őszi és tavaszi esők vizét össze lehessen gyűjteni a házi ciszternákban.

Egészen különleges és érdekes képet nyújt a „souk“ vagyis a bazárok utcája, mely a várost észak-déli irányban, a Damaszkus-kaputól a Sion-kapuig szeli keresztül.

Ebben a szűk, alig 3 méter széles utcában állandóan ember-ember hátán nyüzsgő a legnagyobb összevisszaságban és a leglehetőlenebb színfoltokban. Már maga a környezet is valami idegenszerű, misztikus hatást gyakorol az emberre; helyenként merész kőboltívek feszülnek a keskeny utca fölé, vagy sötét alagútszerű boltzatok és bizonytalan színekbe játszó ponyvák, deszkaalkotmányok akadályozzák meg, hogy az életető napsugár a sötét, árnyékbaborult utcák bacillusait pusztíthassa és ebbe az emberdzsungelbe csak itt-ott hatol be egy-egy vakító fénysugár, hogy végigtáncoljon a mozgó emberáradat között és vakító fénnel világítson meg egy-egy érdekesebb arcot, élénk színfoltot, vagy jelenetet. Az elárúsító fülkék, sűrűn egymás mellett szegélyezik az út mindkét oldalát, hol az áruk a boltok előtt vannak kirakva székekre, asztalokra és számolýokra. A megnyúzott birkák egészben lógnak le a falból kiálló rudakról, legtöbbször zöld gályákkal, aranyfűst lemezekkel és színes papírszalagokkal ékesen. Másutt meg egész piramisok vannak kirakva a narancs, citrom, gránátalma, friss füge és más gyümölcsökből és a fölívágot górvógvínyék körül zümmögve lakmároznak a legyek és dongók. Minden közszemlére van kitéve, még a mazsolaszóló, mandula, porcukor is szép, hegyes kúpokba kiöntve várja a vevóket. A sok kosár és állvány között persze helyet talál magának a kövér házi macska is és a gömbölyűn maga alá húzott lábain jóízűeket szundikál. A bolt elé kikötött nagyszakállú kecske is közbe-közbe nagy élvezettel nyalja végig a tükörsimára csiszolt piszkos utca kövezetét, vagy lakmározik egy odadobott salátalevélen, vagy gyümölcsszemen. Nem tudom, hogy került oda, de egy szegény, sovány vizslakutyát is láttam a falhoz láncolva és mintha csak megértett volna, mikor hangosan szánakoztam rajta, oly szomorúan nézett föl reám.

Közben-közben egy-egy kávéház vagy lacikonyha is akad,

melyekből különböző gőzök és illatok áradnak ki és a vásári zaiba belevegyül egy-egy gramofon nyekergése is, az európai fülnek kevésbé gyönyört okozó tunya, monoton keleti dallamokkal. Elmaradhatatlanok persze a hűsítő italokat kínáló utcai árusok kiabálásai is, meg a vizet áruló kecsketömlősök jellegzetes alakjai. Tagadhatatlanul festői kép ez a színes forgatagú, korzó mely úgylátszik egyedüli szórakozása, mintegy társadalmi élete a jeruzsálemi nép egyszerű fiainak.

Valamint a bazárok utcája észak-déli irányban, úgy szeli a King David Street, vagyis a Dávid király utca a Jaffa-kaputól a templomtér „lánc-kapujá“-ig, nyugat-keleti irányban az egész várost keresztül. Ez a két, egymást derékszög alakban metsző utca alkotja a négy városnegyednek a határvonalait is. A mohammedán városrésztől nincs semmi különösebb mondani való és a zsidó negyedről is elegendő annyit megjegyezni, hogy az ott található piszok valóban fölülmúl minden képzeletet és igazán nagy elhatározás kell hozzá, hogy az ember bejárja annak mocsos és bűzös zugait, melyekben még az angol uralom sem tudott megfelelő rendet teremteni. Csak azt csodáltam mindig, hogy a legszörnyűbb járványok nem pusztítják állandóan ezt a bacillus tanyát.

Két legrégebbi zsinagógája közül az egyik a sefardok nagy zsinagógája, melynek alapítása még az I. századig nyúlik vissza és hozzája tartoznak nemcsak Palesztina, hanem a többi keleti országokból, Mezopotámia, Perzsia, Marokkó és a Kaukázusból származó zsidók és a yemenit zsidók csoportja is. A másik nagy zsinagóga, a Jechuda Hecchassid építésének története pedig a XIII. század éveire fűződik. Akár csak a szakadárok és eretnekek, a zsidók is, mint az első legnagyobb radikális szakadárok, számtalan szektára tagozódtak, melyek közül, bár sok már elenyészett, de még mindig elég van belőlük, mert az elpusztulók helyébe rendszeresen újak jönnek. Ilyen szekta volt pl. a karäusok szektája, melynek még megvan ugyan a zsinagógája egy sötét pinceboltozat alatt, de már csak egyetlen család él belőle, mely a zsinagógát is gondozza. A beth-el kabalisztikus szektának is, valamint a sefard-jeschivának is van külön zsinagógája, mely utóbbit az indiai zsidók építették.

Valahányszor erre jártam, mindig arra gondoltam, hogy

úgy húzódik meg ez a piszkos zsidó városrész Salamon egykori világhíres, fényes temploma árnyában, mint borzalmas síralomház, melynek egyetlen kapuja a „Dung Gate“, vagyis a szemét kapu, a kárhuzatos Hinnom-völgyébe vezet le, Jeruzsálem ősi falain keresztül. Örökös mementó a Szentváros arculatán ez a sötét folt, mintegy látható szimbóluma annak a rettenetes átoknak, melyet a zsidó nép önmaga hívott le saját fejére, amikor az igazi Messiást a Golgothán keresztre feszítette: „Az ő vére mirajtunk és a mi fiainkon.“ De az elvakult zsidóság még ma sem látja be ennek a szörnyű átoknak betűszerinti beteljesedését, hanem még itt Jeruzsálemben, a föltámadt Úr Jézus szent sírjának a közelében is, hol pedig minden kő és minden porszem arról beszél nekik, hogy akit ők megfeszítettek, „valóban Isten fia volt“, mégis képesek órák hosszán át siránkozni a letűnt dicső múlton és botor fejjel és hiú reményekkel még mindig várni a Messiásra, ki országukat újból föltámassza.

A fallal körülvelt Jeruzsálem csaknem teljesen pontosan akkora területet foglal el, mint Budapesten a fallal körülkerített Kerepesi temető és a körülötte fölépült új Jeruzsálem területe pedig körülbelül akkora, mint a budapesti Józsefváros, vagyis mintegy ötszöröse az ó Jeruzsálemnek. Ez az új-Jeruzsálem északon és nyugaton veszi körül az ó-várost, de szerencsére oly módon, hogy a város falai köröskörül teljesen szabadok maradtak, csupán a Jaffa-kapu környékén simulnak a Jaffa Streetnek házai az ősi városfalakhoz. A falakon belül, a Jaffa-kapunál van a derék katolikus Hallac testvéreknek Jeruzsálem egyik legnagyobb és legszolidabb bazárja, hol mi is annyiszor megfordultunk, és élveztük nemcsak remekbekészült kegytárgyait, szép szőnyegeit, pazar hímzéseit és keletnek ezernyi csillogó szép termékeit, hanem arab vendégszeretetüket is. Míg hozzá nem szoktunk, igen különösnek tűnt föl az a keleten általános szokás, hogy a boltba belépőtől mindjárt azt kérdi meg az udvarias kereskedő, hogy milyen italt parancsol és már azonnal meg is kínálja illatos, finom cigarettával, addig is, míg előhozzák a forró feketét, teát, szörpöket, konyakot, sört, bort, vagy amit a vendég éppen kíván. A legfigyelemreméltóbb a dologban az, hogy mindezt igazán nem azért teszik, hogy talán a vevőt lekenyerezzék és vásárlásra ösztönözzék,

hanem valóban csak a legkedvesebb vendégszeretetüknek akarnak ezzel kifejezést adni, mint arról több ízben volt alkalom igazán meggyőződni egészen idegen boltokban is.

A városnak több méter vastag és átlagban 8-10 méter magas, hatalmas faragott kövekből épített falait nyolc kapu töri keresztül, mint azt a szöveg vázlat mutatja. A legdíszesebb ezek közül az „Aranykapu“, melyen keresztül Jézus is bevonult Jeruzsálembe, de ezt a mohammedánok befalazták. A mai közlekedés szempontjából nincs is jelentősége, mert ez a keleti fronton a szakadékos Kidron-völgyére nyílik. A Jaffai- és a Damaszkusi-kapunak, valamint a Porta Novának van a legnagyobb szerepe a város életében, mert nemcsak az ó- és újváros egymásközötti forgalma bonyolódik le ezeken keresztül, hanem a Szíriából, Európából és Egyiptomból, akár vasúton, akár hajón, vagy autón Palesztinába érkező idegenek is ezeken a kapukon érkeznek a városba. Különösen nagy jelentőségű a Jaffa-kapu, mert ennek tágas előterén találkoznak össze a Názarethből, Jaffából, Gázából és Hebronból, meg Jeruzsálem vasúti állomásától vezető utak. Hatalmas négyszögletes kőtornyon keresztül, csaknem derékszög alatt megtört irányban vezet át ez a kapu a toronynak két falán. Mind a külső, mind a belső kapunyílást hatalmas, vaspántos ajtókkal lehet elzárni, de ezt csak zavargások esetén szokták megtenni, mint azt 1929-ben tapasztaltuk is, amikor már este 6-kor a kapukat bezárták, úgyhogy nagyon ügyelnünk kellett, mikor a falakon kívül tartózkodtunk, hogy mindig még idejében érjünk a kapuhoz, melynél még mindenkit meg is tapogattak, hogy nincs-e nála bomba vagy más öldöklő szerszám. A kapun kocsival áthajtani nem lehet, miért is a török-kormány 1898-ban a német császári pár tiszteletére elég széles rést törtetett a falon, hogy a díszhintón a Dávid Király utcába behajthassanak; ez a rés ma is megvan és élénk forgalom zajlik rajta egész nap, aminthogy a Jaffa-kapu egész környékén sem szünetel egy percre sem a legszínesebb keleti nyüzsgés, jövés-menés. Itt ülnek a cipőtisztítók színes gyöngyökkel, pávatollakkal és tükrökkel fölcicomázott kis zsámolyaik mögött és hangos gesztusokkal igyekeznek rávenni az idegent, hogy cipőit megtakaríttassa. Itt ödöngnek az idegenvezetők, levelezőlap és albuinárosok, a mozgó bazárosok, a nyakukba akasztott nagy kirakat ládáik-

kai, itt lehet venni teknősbékát, gyíkot, kígyót, macskát, madarat, sőt a múlt év őszén, egy beduin hegyes orrú, sunyi tekintetű rókát is kínált megvételre, melytől úgylátszik, hogy minden áron szeretett volna már szabadulni, mert anélkül, hogy alkudtam volna, ő maga vitte az árát mindig lejjebb és nagyon csodálkozott rajta, hogy az eredetileg 1 palesztinai fontért kínált rókát még 20 piaszterért sem vettem meg. Persze a hűsítő italokat, süteményeket és cukrot árusítók kiabálásai is elmaradhatatlan zöngéi a Jaíia-kapu körül nyüzsgő színes életnek.

A forgalmas tér közepén áll egy kis emelvényen a mez-telentérdű, nyakvédős, trópusi sisakkal ellátott, gumi-botos közlekedési rendőr és akárcsak egy karmester, elegáns kézmozdulatokkal irányítja a kaleidoszkopszerűen változó színes utcai forgalom szimfóniájának végnélküli tételeit. Most egy kétlovas, otromba, jeruzsálemi hintó üget el mellettünk, melynek bakján nagyszakállas zsidó tartja kezében a gyeplőket meg az ostort és mikor látja, hogy ránézünk, megáll, és kínálja alkalmatosságát; majd egy csomó autó suhan el négy-öt lomhán mozgó, ékesen földszített teve-csoport mellett, miközben nemes fehér arabs paripáján, kézben tartott karabéllyal egy angol csendőr poroszkál tova a teherrel megrakott fűrgelábu szamarak között, melyeket hangos kiabálással nógat a mögöttük szétterpesztett lábszárakkal, csacsin vágtazó ügyes arab gyerek.

A kapuval szemben a tér túlsó oldalán, ott, ahol a betlehemi út a térre torkollik, egy nagy arab kávéház előtt is igen népes és változatos a forgalom; festő ecsetjére méltó alakokat és csoportokat lehet itt megfigyelni, amint a nargilé (hosszúcsövű vízipipa) mellett a földre kuporodva, vagy asztaloknál ülve, tereferélve, játékkockákkal szórakoznak, vagy vitatkoznak. Mellettük tevekaravánok heverésznek az árnyékban és szamarak állanak összedugott fejekkel és folyton csapkodó farkaikkal. Itt van a „szamár stand“ is és ugyancsak itt állanak hosszú sorokban az előbb már említett jeruzsálemi fiakkerek, a négy üléses, tetővel ellátott, primitív, deszka üléses lovas alkalmatosságok, a szélrózsa minden irányába közlekedő zsidó autóbuszok, a legrozogább formától a legmodernebb kivitelig, melyeknek azonban az a jó tulajdonságuk, hogy feltűnően ol-

csóak és így mindig tele is vannak. Az élelmes zsidótársaság még a vasútnak is nagy konkurenciát csinál, mert a legnagyobb távolságokra, félárnál is olcsóbban szállítja utasait, mint a vasút. Nemrégiben egyik palesztinai barátom írta, hogy már Kairóig is közlekednek a zöld színű nagy zsidó autóbuszok, melyekkel egész Palesztinában tucat számra találkozik az ember. Hiába, a zsidó élelmesség mindenütt megtalálja számításait.

Amint az ember kilép a Jaffa-kapun, vagy az északi fal három kapujának bármelyikén is, mintha egészen más világba érkezett volna, mert az új Jeruzsálem már teljesen eurónai jellegű. Hosszú, széles utcák és messzebb tekintő tervszerűséggel kiasított széles körutak osztják kisebb-nagyobb parcellákra a már beépített és még beépítésre váró területeket, itt már minden a modern városi élet lüktetéséhez és az üzleti forgalom igényeihez alkalmazkodik. Hatalmas bérpaloták, nagy áruházak, modern üzletek, fényes kávéházak, szállodák, grand hotelek, színházak, mulatóhelyek, mozik és hatalmas középületek stb. sorakoznak szemünk előtt. Az ő Jeruzsálem csendjét itt a lüktető élet tombolása, tovasurranó autók túlkölése, hatalmas autóbuszok dübörgése, a jellegzetes jeruzsálemi bérkocsik zörgése, a lovak patáinak csattogása, az utcai árusok kiáltozása és mindezek nyüzsgő zaja váltja föl, mely oly élénk ellentétben áll a város ősi falainak komolyságával. A színes forgatagra méltóságteljesen tekintenek le a kapu közelében álló török fellegvárnak, Dávid-tornyának hatalmas kőkockákból épített magas falai, melyek igen jellegzetes képet adnak ennek az egész környéknek. Kétezer évvel ezelőtt még itt állott Nagy Heródes királynak az egyik palotája, melyben Krisztus születésekor a napkeleti bölcseket fogadta és amelyekben kiadta kegyetlen zsarnoki parancsát a kisdedek leöletésére. A tornyot mai formájában II. Szulejmán építtette ismét föl a XVI. században; ősi falai között az angolok természetrajzi és régészeti múzeumot rendeztek be.

A Jaffa-kapu Jeruzsálem nyugati falának, a közepén tompaszögben megtörő sarkában van, úgyhogy mikor azon kilépünk, balra, vagyis délfelé egészen a Sion-hegyéig végig tekinthetjük az emelkedett parton álló hatalmas falakat, mellyel párhuzamosan vezet völgynek lefelé a széles betlehemi út, míg a kaputól

jobbra a falak már nem láthatók, mert az itt elvonuló Jaffa Street jobboldali házsorai szorosan neki támaszkodnak a városfalaknak. Ez a mintegy 300 m hosszú, mindkét oldalról üzletekkel, bankokkal és kisebb szállodákkal szegélyezett utca, az új-Jeruzsálemnek legrégebb és legnépesebb korzója, melynek érdekes forgalmában igen sokszor gyönyörködtem. A zárándokok is itt fordulnak meg leggyakrabban, mert itt minden boltot megtalálhatnak, amilyenre csak szükségük van. Itt lehet legjobban megfigyelni azt a nagy nemzetközi forgalmat is, mely Jeruzsálemet annyira jellemzi; a gohr-beduintól az indiai maharadszáig, a Jaffa Streeten összetalálkozunk Ázsia és Afrika minden népfajával és az európai nemzetek képviselőivel. Mindig szerettem itt elnézdelődni és egyszer sokáig élveztem a pusztáknak vad fiait, a torzonborz kinézésű beduinok egy kis csoportját, amint az egyik játékkereskedés kirakata előtt bámulták a kirakott csodadolgokat, a síneken szaladgáló kis villamos vasutat, kis automobiloikat, ólomkatonákat, babákat és más egyebeket. Csak úgy meresztették szűrös, fekete szemüket és sűrű, fekete szakállukból a bajusz alól fényesen világítottak ki hófehér fogsoraik, amint jóízűeket kacagtak. Volt közöttük két egészen fiatal gyerek is, kik talán először láttak életükben emberi kultúráját. Vájjon mit gondolhattak magukban?

A Jaffa Street a városfalak északnyugati sarkánál az Allenby-térnél, a Suleiman Roadba torkollik bele, mely a városnak északi falai mentén fut végig a Damaszkusi-kapuig, honnan egyrészt Jerikó felé ágazva vezet le a Kidron-völgyébe, másrészt pedig északnak fordulva a Nablus-úton tart Galilea felé. Az Allenby-tér szintén igen forgalmas pontja az új-városnak, mert itt van a főposta, a városi óratorony, valamint a cionista mozgalom központi irodája és néhány nagy bank. A Casa-Nova zárándokai, a Porta Nován keresztül, alig néhány perc alatt elérhetik ezt a teret, melynek közelében van a reparatrix zárda örökimádási temploma is, a francia Szent Lajos kórház, valamint az Assumptionista atyák „Notre Dame de France“ nagy zárándokháza.

A Sueliman Roadon tovább haladva, kb. az északi fal közepe táján elérjük a Damaszkusi-kaput, mely valamennyi között a legdíszesebb, legromantikusabb és színes, élénk forgalma talán még a Jaffa-kapuét is sok tekintetben felülmúlja. Itt is tágas

térség van a kapu előtt, melyet különböző elárusító bódék szegélyeznek. A kapuhoz vezető néhány széles lépcsőn, méltóság-
teljes lassúsággal sétálnak le meg föl a terhekkal erősen meg-
rakott tevék és lépdelnek a fűrgelábú szamarak. Csak úgy
ontja magából ez a kapu a legváltozatosabb színes embertö-
megeket; egymásután vonulnak el előttünk a legezotikusabb
alakok és peregnék le a legszínesebb jelenetek, csak győzzük
azokat megfigyelni. Sokszor egymástól a legszélsőségesebben
elütő alakok jelennek meg egymás mellett a nemes ívelésű
kapunyílásban, melynek sötét háttére még jobban kiemeli a
színek pompáját és élénkségét. Ugyanis, itt sem lehet átlátni a
kapunyíláson, mert az egyik oldalon belépve, kétszer is meg
kell kanyarodni a toronyszerű építményben, míg a másik olda-
lon kijöhet az ember. A fehér hajú, hosszú szakállas görög pap
karimánélküli, magas süvegje alól, lelóg a konytyba tűzött haja
és földig érő, elől nyitott, könnyű fekete köpenyének a szárnyai
csak úgy libegnek utána; közvetlen mögötte két betlehemi
asszony hófehér fátyola világít ki a sötét háttérből, kiket szépen
hímzett ruhájukról és tiszta szép arcukról azonnal meg lehet
ismerni. Az egyik, mosolygós arcú kis gyermeket visz a karján,
melyről művészi redőkben omlik le köntösének bő újjá. Hosszú,
nagy léptekkel siet el mellettük néhány városi beduin, kiknek
hátukon hosszan lelógó, fehér fejkendőjét teveszőrből font ujj-
nyi vastag, kötélgyűrű tartja szorosan a fejhez. Az arabok „kef-
fije“-nek nevezik ezeket a fejkendőket, melyeket a legnehezebb
gyapot anyagoktól kezdve, a legfinomabb selyem vagy műse-
lyemig a legtarkább színekben állítanak elő. Vörös, zöld, fekete
és kézzel csíkozott sárga kaftánjukat, derekukon széles öv tartja
össze, melyben a régi jó világban ott fénylett a díszes fogan-
tyúval ellátott, réztokba foglalt görbe kés is, de amelynek vise-
lését az angolok megtiltották. Vállukon széles barna és fekete csí-
kozású bőujjú köpenyeg, az „abája“ lóg és papucszerű, bivaly-
bőr lábbelijükből meztelen lábfejük látszik ki. Az asszonyok is
ilyen abáját viselnek, de ezeknek a színe többnyire bordóvörös.
Alighogy szemügyre vesszük az egyik képet, már ott a
másik, új alakokkal, új színekkel. Most a hosszú kék ruhás
fellah asszonyok csoportja köti le figyelmünket. Az egyiknek
fején gyümölcsessel megrakott lapos kosár van és ruhájának bő
ujjai festői ráncokban csúsznak vissza vállaira, miközben ívelt

131. Az osztrák-magyar zarándokház.

132. „Az Ecce Homo-bazilika” belseje.

133. A Sion-kapu.

134. Jeruzsálem. Utca a Casa-Nova közelében.

135. Emmausz látképe.

136. Emmausz, a német Hospitium.

137. Emmausz a német Hospitium parkjában.

138. Arab gyermek ferences ruhában.

139. Közlekedési rendőr
Jeruzsálemben.

140. Ahol Szűz Mária született.

karjait fölfelé nyújtja. A másik, hasonló módon visz a fején kétfülű karcsú vizeskorsót. Majd három előkelő mohammedán nő halad el mellettem, sűrű átláthatlan fekete fátyol mögé rejtett arccal, utánuk vörös fezes arabokat látok, az egyik európai ruhában, a másik kaftánban, mely fölé rendes rövid európai kabátot húzott föl az abája helyett.

A kapu alatt és előtt tanyázó vándor-árusok körül állandóan sok ember ácsorog. Az egyik sarokban lángos-szerűen laposra süttött, sápadt jeruzsálemi kenyerekből egész oszlopok vannak föl rakva, és a vállán vízszintesen elhelyezett rúd két végéről, a hatalmas.fürtökben lelógó, szép sárga, érett banánt hangosan kiáltozva kínálja egy arab fiú. Ít cirkál a cukornádárus is, vállán néhány hosszú szál cukornáddal, melyből éles késével rövidebb hosszabb darabokat nyisszent le a vevőknek, amennyiért kérnek. A jeruzsálemi gyermekeknek igen kedves csemegéjük ez az édesség, melyet egész napon keresztül is, képesek szopogatni.

A Damaszkusi-kapu környékén mindig látni pihenő tevékaravánokat, teherhordó szamarakat, melyeknek színes csoportjai között szemlélődve igen érdekes megfigyeléseket tehetünk, amint le meg fölmálházzák azokat. Bizony, szegény állatoknak keserves a sorsuk, nagyon megsajnáltam ezeket a párakat, mikor láttam a hátukon a tenyéryi és még nagyobb véres feltöréseket, melyekkel a lelketlen hajcsárok mit sem törődve, három-négy lisztes zsákot is fölraktak szegény szamar háttára és azután a hasán át kötelekkel odaszorították. Egészen más kép tárul az ember szeme elé, ha néhány száz lépéssel odébb megy, a Heródes-kapujához, hol mindennap, de különösen pénteken van nagy birkavásár. Nagy tömegekben hajtják föl a legpompásabb példányokat, a fekete és fehér juhokat, birkákat és kecskéket, melyek között ott kuporodnak a földön a gazdáik is és várják a jó szerencséjüket.

De térjünk vissza a Damaszkusi-kapuhoz, hogy legalább főbb vonásaiban megismerkedjünk annak környékével. Itt ágazik el az út északra, Samaria és Galilea felé. A lassan emelkedő Nablus Road mindkét oldalát csinos európai házak és kertes villák szegélyezik; az utca kezdetén, a jobbsarkon, hatalmas várszerű kőépítmény, a német katolikusoknak Szent Pál-hospíciuma áll, melyet azonban a háború után az angolok lefoglaltak és ma is az angol kormányzáság székel benne. A

mögötte látszó emelkedettebb sziklás magaslatot „Bezetha-hegy“-nek nevezik és főleg arról nevezetes, hogy itt fejtették a Salamon templomának építéséhez a követ. A szakadékos sziklafalban mutatják azt a barlangot is, 'melyben a hagyomány szerint Jeremiás próféta siralmait írta volna. Érdekes, mintegy 35 m átmérőjű nagy sziklaüreg, melynek sziklamennyezetét két, hatalmas sziklaoszlop támasztja alá, de hitelessége csak azzá lvan igazolva, hogy már a XIV. század óta tartják azt a nagy próféta barlangjának. Vájjon ki tudná megmondani teljes bizonyossággal, hogy milyen szerepet játszhattak ezek a titokzatos földalatti üregek, melyeknek egyik legnagyobbikát meg is tekintetem, éppen szemben ezzel a hellyel, Jeruzsálem ősi falai alatt. A városfalak itt a talajból mintegy 6 m magasra kiemelkedő, természetes sziklafalra vannak építve, melyen a földszín magasságában alacsony barlangüreg tája száját az út felé. A barlang bejáratánál egy öreg muzulmán árul mindenféle fantasztikus faragott követet, őszidő jelvényekkel ellátott tárgyakat; úgy tartják, hogy a zsidó királyoknak lett volna itt a temetkezési helyük, sőt maga Salamon is itt lenne eltemetve. Mindenesetre igen érdekes látványt nyújt a természetes sziklaoszlopokkal alátámasztott, mintegy 60—80 m széles barlang, mely több száz méter távolságra, sőt az öreg arab állítása szerint egészen a templom-térig nyúlik be a város házai alá. A legvalószínűbbnek látszik a föltevés, hogy csupán követet bányásztak itt, már a legrégebbi időkben.

A nablusi út következő monumentális építménye a francia Dominikánusok szép zárdája és Szent István-bazilikája, mely azon a helyen épült, hol az V. században Eudoxia császárnő díszes nagy bazilikája állott, melyet Szent István első vértanú tiszteletére emeltetett és ahol magát a császárnőt is eltemették. Hogy milyen hatalmas lehetett ez a nagy templom, zt következtethetjük abból a hiteles följegyzésből, hogy ebben a templomban tartották 518-ban azt a nagy zsinatot, melyen Szent Sabbas elnöklete alatt 10,000 pap, szerzetes és világi férfi vett részt. A keresztesek már romokban találták a bazilikát, melyet ismét fölépítettek ugyan, de nemsokára ők maguk rombolták újra le, nehogy az ostromra készülődő Saladinnak, a városfalak közelében kedvező támpontul szolgáljon az építmény. A Dominikánus atyák a múlt század nyolcvanas éveit

ben vásárolták meg ezt a területet és minekutána az ott meg-
 ejtett ásatásokból kétségtelenül megállapították a hely hiteles-
 ségét, a régi épület maradványain fölépítették nagyszerű bazi-
 likájukat, mely egész Jeruzsálemnek egyik legimpozánsabb
 temploma. A Nablus-útról szép árnyas fák között lépünk be a
 Dominikánus atyák kis telepére; közeledtünkre karcsúlábú, sze-
 lid gazellák siettek a drótkerítéshez és szép nagy szemeikkel
 bámultak reánk. A tágas templomudvart románstílusú árkádos
 folyosó keretezi, az egyik sarokban lépcsős ciszterna kút áll,
 az udvar közepét pedig a diakónus ruhában ábrázolt Szent
 István vértanú szobra díszíti. A háromhajós szép templomban
 is elnyertük a teljes búcsút, a vértanú ereklyéi előtt.

Megtekintettük a bibliai iskola előadótermét is, melyben
 a tudós atyák rendszeres, népszerű tudományos előadásokat
 is tartanak az érdeklődő nagyközönség számára. A Dominiká-
 nusoknak ez a bibliai és archeológiai intézete világhírű és min-
 dig kellemesen fogok visszaemlékezni azokra az órákra, me-
 lyeket az európai hírű Vincent atya társaságában tölthettem.
 A nemes arcélú, finom vonású, hófehér szakállas szikár tudós,
 amint ott ült mellettem fehér reverendájában a zárda fogadó
 szalonjában, valahogyan XIII. Leo pápa törekeny és mégis fe-
 jedelmi alakját idézte szemeim elé, fiatalkori emlékeimből. Mély
 tudományának csodálatos tüze égett okos, kifejező szemeiben,
 mikor mint egy élő lexikon beszélt a legnagyobb biztonsággal
 a legnehezebb bibliai és archeológiai kérdésekről. Nem fogom
 elfelejteni sohasem azt az igazi atyai jóindulatot és őszinte sze-
 retetet, mellyel igaz ügyünket fölkarolta és minket valóban a
 leglovagiasabban támogatót. El is ábrándoztunk arról, hogy ha
 Franciaország élén mind ilyen emberek állnának, akkor a tria-
 noni diktátum sem születhetett volna sohasem meg.

A Nablus-út mentén, öreg olajfákkal borított nagy térség
 lombjai között látjuk az anglikán „püspök“ nagy palotáját és
 a londoni Towerre emlékeztető magastornyú „püspöki“ Szent
 György-imaházat, mely mögött az angol kolónia villaszerű te-
 lepe terül el. Kissé feljebb, ugyancsak a nablusi út mentén,
 megtekintettük azokat az érdekes sziklasírokat, melyekről már
 Flavius zsidó történetíró és Szent Jeromos is megemlékezik.

Már csak azért is érdemes megtekinteni ezeket az érde-
 kes földalatti építményeket, mert hitelesen megállapították, hogy

a sírkamrák Kr. u. a 44. évből származnak és még teljes ép-ségben szemlélhetjük a sírkamrák főbejáratát elzáró és még ma is könnyen ide-oda hengeríthető nagy malomkővet és így teljesen tiszta képet alkothatunk magunknak, hogy hogyan volt elzárva az Úr Jézus sírja. Ennek a temetkezési helynek az elkészítése oly nehéz és nagyszabású munkát igényelt és bejáratát is oly díszes faragványok ékesítették, hogy sokáig azt tartották róla, hogy ez volt a zsidó királyoknak a temetkezési helye. Monumentális, csaknem 9—10 m hosszú, nyílt sziklalépcsőzeten jutottunk le a mintegy 709 négy szögméteres, a környező talaj színe alatt mintegy 8 m mélyen fekvő, sziklából kivágott négyszegletes udvarba, melynek egyik falába vágott és kőfaragványokkal díszített előcsarnokából szűk, alacsony nyíláson keresztül bujtunk be keskeny folyosójára, melynek lépcsőzetein lemenve, mintegy 40 négyszögméteres négyzetalakú kis szobába érkeztünk. Ez lehetett a gyászterem, mert körül-körül kőpadokat láttunk. Ebből a szobából, négy szűk nyíláson keresztül, még négy, hasonló szobába lehet bemenni, melyeknek a falaiban vannak azután a tulajdonképpeni hosszú üregek, hová a koporsókat betolták és azután elzárták. Királyok sírjának nevezik még ma is, az összesen 31 sírűreget magában foglaló, régi temetkezési helyet, melyet egy, a Tigris-folyó menti Adiabán nevű ország, királyi családja készíttetett magának, amikor Heléna nevű királynője, Jeruzsálemben egész családjával a zsidó hitre tért.

Ezeket az ősi sírkamrákat járva, megint az ember mulandóságára és hiú gyarlóságaira gondoltunk. Nincs ma már egyetlen csont sem ezekben a sírkamrákban; ki tudja hová lettek és hol porladnak? A XIX. század derekán egy elrejtett, külön sírkamrában megtalált díszes szarkofágot Adiabán királynőnek csontvázával Parisba szállítottak a Louvre-múzeumba és ma már senkisésem beszél sem a királynőről, sem pedig nyomtalanul eltűnt egzotikus országáról.

A Nablus-úton tovább haladva, csakhamar elérjük azt a pontot, melynél jobbra az a szép körút ágazik el, melyet a német császári pár tiszteletére vezettek föl a Scopus-hegy oldalán az Olajfák-hegyére, hogy oda autóval fölmeuessen. Ez Jeruzsálemben ma is, a legszebb kilátást nyújtó körútja, melynek mentén igen csinos, virágos villákat láttunk.

A Szent György és Pálról nevezett körúton tértünk vissza a főpostához, az ősváros falainak északnyugati sarkához, mert kíváncsi voltam, hogy mi van abban a nagy parcellában, Jeruzsálem északi szélén, melyen térképemről „Hungarian Houses“ fölírást olvastam le. A svéd konzulátus villaszerű épülete, meg az amerikai archeológiai intézet mellett elhaladva, csakhamar el is értem ezt a parcellát, de mondhatom, nem sok örömet találtam benne. Egész külön kis városnegyed ez, emeletes bér- és kisebb házakkal, melyekben főleg magyar zsidók laknak. Mikor hallották, hogy magyarul beszélek, azonnal többen körülvettek és persze elsősorban is azt kérdezték tőlem, hogy nem talán lakást keresek-e? Több zsidó családdal volt alkalmam itt beszélgetni, kik már rövidebb hosszabb idő óta itt élnek és amikor egy, már 8 év óta itt lakó, Debrecenbe való zsidótól megkérdeztem, hogy nem érez-e honvágyat és nem szeretne-e visszamenni Magyarországra, már az eszme ellen is hevesen tiltakozott, hogy ő nagyon jól érzi itt magát és egyáltalában nem vágyakozik vissza. Csupán a felnőtt leánya szólt közbe, hogy ő bizony szeretné csak legalább még egyszer látni Budapestet. Persze minden zsidót nem kérdezhettem meg, de az a pár, akikkel beszéltem, mind hasonló módon nyilatkozott. Szinte megdöbbsentem, mikor láttam ezt a nagy részvétlenséget a magyar haza iránt azok részéről, kik ott születtek a nagy magyar Alföld kellős közepén. Nem is sokáig időztem közöttük, hanem haladtam tovább az utamon. Elgyönyörködtem a közelben levő hatalmas olasz kórháznak a flórenci Pitti palotára emlékeztető tornyos épületében és néhány csinos, kertés villának szép virágaiban és nemsokára újra ott állottam az Allenby-téren, a Fast-hotel vasalóalakú épületénél, hol a vasúti állomástól jövő széles Julián-körút a Jaffa Roadba torkollik. Ez a rész alkotja új Jeruzsálemnek a szívét, a központját, melyben tekintélyes nagy helyet foglal el az orosz városrész, melynek tágas tere közepén áll a sokkupolás orosz templom csillogó, fényes berendezésével, mellette pedig egész házsora a zarándokházaknak, amelyek több mint 10.000 zarándok befogadására alkalmasak. Még a háború előtti régi jó világban, különösen húsvét táján, nem is volt sokszor elég ez a férőhely. Az orosz politika értett hozzá, hogy guruló rubeleivel biztosítsa magának ezt az előkelő helyet Jeruzsálem

falainak közelében, de a világháború óta, megszűnt a nagy orosz zarándokjárás és most bizony üresen állanak a nagy hospiciumok.

A Jaffa-úttól délre, az óváros falaitól nyugatra, egy fensíkszerű domborulaton áll Jeruzsálemnek két legnagyobb és legelőkelőbb szállodája, a háromemeletes „Palace Hotel“ és az ötemeletes „King David Hotel“, melyek a legmodernebb, pazar fényűzéssel vannak berendezve. E hotelek fedélsétányairól különösen érdekes és szép kilátás nyílik az egész városra. A Dávid Király szálloda mellett díszlik a pápai bibliai intézet nemesstíúú, szép kétemeletes épülete, a Julián-körút másik oldalán pedig, éppen szemben a hotellel, egy hatalmas, nagy épület vonja magára a figyelmet, közel 70 m magas, obeliszkszerű tornyával. „Jézus tornyá“-nak nevezték el ezt az otromba magas építményt, melynek falába egy nagy Jézus-szobrot helyeztek el és körülötte a következő, igen sokatmondó fölírásokat alkalmazták: „Én vagyok az Út“ (ez nekünk katolikusoknak és az összes szakadároknak szól), továbbá: „Halld Izrael, az Úr a te Istened, egy Isten“ (ez a zsidókhöz appellál) és végül a Koránnak egy rövid mondata: „Nincs Isten, csak Isten“, a mohammedánokat akarja beédesgetni az „egy akolba“. Már ezek a föliratok is elárulják, hogy ez a hatalmas építmény az anglikánok propagandaépülete vagyis az ú. n. „Y. M. C. A.“ (Young Men Catholik Association), azaz a Fiatal]Keresztény Ifjak Egyesületének minden kényelemmel berendezett nagy clubpalotája, melynek falain belül a legkülönbözőbb szórakozásokra, sőt még az egyes sportágak művelésére is van alkalom.

Először csak bosszankodtam, de később meg is mosolyogtam ezt a sátáni erőlködést és ravaszságot, mellyel ez a propaganda dolgozik és azon törtem a fejemet, hogy vájjon szándékosan avagy tévedésből hagyták-e ki Jézus. mondásának utolsó szavait, t. i., hogy Ő nemcsak az „Út“, hanem az „Igazság“ és az „Élet“ is. De jó is, hogy kihagyták, mivel így legalább szimbolikusan is jelezve van, hogy ez az épület nem a hithű katolikusoknak való, amennyiben mi nem szórakozásokat és élvezeteket keresünk az „egy akol“-ban, hanem igenis keressük az igazságot és az életet, Krisztusnak igazi Testét és Vérért, melyet ez a hajlék nekünk nyújtani nem tud. Kétségtelen azonban, hogy az egyesület oly széleskörű és nagy anyagi elő-

nyökkel összekötött propagandát indított meg nemcsak Palesztinában, hanem Egyiptomban és Kisázsiában is, hogy a jeruzsálemi pátriárka szükségét látta annak, hogy külön körlevélben, a legnagyobb nyomatékkal figyelmeztesse összes híveit arra a nagy veszedelemre, mely ez újabb anglikán propaganda révén a keleti misszió ügyét fenyegeti. Az Actio Catholica megszervezése ügyében ez év áprilisában összehívott nagygyűlésen, a pátriárka részletesen kifejtette a protestáns szekták terjeszkedésével kapcsolatos összes teendőket és rámutatott arra a nagy tervszerűsége, mellyel a protestánsok 1841 óta a Szentföldön is dolgoznak. A gyűlésen az összes szerzetesrendek főnökei és a custos atya is résztvett.

Szomorú szívvel, de egyúttal mély szánalommal is néztem ezt az anglikán várat, az ősi Szentváros falainak közelében, de mégis a mély megnyugvás érzése töltötte be szívemet, mikor az Úr Jézus határozott ígéretere gondoltam, hogy Egyházán a pokol kapui sem vehetnek erőt. Hiába nyújtogatja tehát magas, vastag nyakát ez a legújabb anglikán intézmény a Szentváros felé, az igazságot megdönteni nem fogja tudni sohasem. Ha magas tornyának szemei széttekintenek a Szentváros környékén, meg kell, hogy lássák azokat a szent helyeket, melyek kegyetlen vádlókként állanak szemben a tévelygők tagadásával. Ott lebeg közelében Krisztusnak szent Lelke, a Szent Sion-hegy orma fölött, hol az Oltáriszentséget, a papi rendet és a bűnbánat szentségét szerezte. Miért tagadjátok hát mindezt, mely világosan bennfoglaltatik az evangéliumban is? Hol vannak fölszentelt papjaitok, hogy eleget tehessenek az itt elhangzott parancsomnak: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre“ és hogy feloldják vagy megkössék a bűnösök vétkeit? És miért nem tisztelitek Anyámat, a Boldogságos Szűz Máriát, kit mindnyájatok Anyjává rendeltem, mikor ott függtem a keresztfán, hiszen ismeritek parancsomat, mert ti is tanítjátok: „Tiszteld atyádat és anyádat...“ Csak éppen az én Anyámat nem akarjátok tisztelni? Nézzetek oda és figyeljétek! Ain-Karim szép zöld berkei még most is visszhangozzák a Magnificat szép szavait, hogy Szent Anyámat boldognak fogja hirdetni minden nemzedék. — Ó, és még mennyi, ehhez hasonló sok kérdést intézhetne az áldott Jézus eltévedt nyájához! És fog is intézni bizonyára, ha előbb nem, hát majd az utolsó ítélet

nagy napján, éppen ezért, nem egyszer imádkoztunk azért is az Úr Jézus szent szülőföldjén, hogy a tévelygőket még itt a földön vezesse vissza egyetlen igaz útjára, hogy lehessen egy akol és egy pásztor.

Nem messze az éppen említett nagy anglikán épülettől, az Avenu King Georg V. és a Gaza-Road sarkán, áll a Szentföldi Collegium impozáns, hatalmas épülete. Ennek csodálatos történetét maga a szentföldi custos atya beszélte el nekem, mely történet is ékes bizonyítéka annak, hogy az Úr Jézus gondviselő keze állandóan örökös a Szentföld fölött és mindig segítséget küld oda, hol azt a keleti missziók sikere megkívánja. Ezt a mintagimnáziumot ugyanis Ferrari bíboros gazdag hagyatékából építették internátussal kapcsolatban. A tantárgyakat mind egyetemi tanárok adták elő és minden tekintetben oly kiváló intézménynek ígérkezett, hogy az angolok a legnagyobb féltékenységgel nézték annak megnyitását. Előre látható volt ugyanis, hogy ez az előkelő középiskola a katolikusok tekintélyét és befolyását is emelni fogja. Igen kapóra jött tehát az angoloknak az a körülmény, hogy az intézmény egyszerre csak súlyos anyagi zavarok közé került a nagyszabású építkezésekből kifolyólag, úgyhogy már dobrakerült a szép épület, egész berendezésével együtt. A custos atya a legkritikusabb pillanatban kapta Rómából a táviratot, hogy a Pápa azt kívánja, hogy vegye át ő az épületet és gondoskodjék róla, hogy az intézmény működését folytathassa. A custos atya valóssággal megdöbbsent erre az óhajra, mert hiszen nem kevesebb, mint 550,000 angol fontra lett volna szüksége, hogy a Szentatya óhajának eleget tehessen. De még arra sem maradt, ideje, hogy felocsúdjon kissé és visszatáviratozzon, hogy a custodia képtelen ennek a kívánságnak eleget tenni, mert már másnap reggel megérkezett a második sürgöny is a Vatikánból, a következő rövid, de meglepő szöveggel: „A Szentatya köszöni az intézet átvételét“. Ugyanis időközben az történt, hogy a Ferencesek rendi generálisa kijelentette a Pápának, hogy Krisztus földi helytartójának óhaja, parancs a számára, tehát az intézetet azonnal átveszik. A custos atya, mint elbeszélte, majd megdermedt a meglepetéstől és azt sem tudta, hogy mihez kezdjen, mert egyáltalában nem állott módjában ezt a hatalmas összeget (akkor még, mintegy 14 millió pengőt) előterem-

teni és ezenkívül az iskolát még fönn is tartani. És a Ferrari iskolát mégis csak átvették a Ferencesek, mert alig néhány nap múlva a Szentföldnek egy kairói jótevője, közel egymillió angol fontot kitevő összeget testált a szentföldi custodiára. És az intézmény áll és virágzik Isten nagyobb dicsőségére.

Nem lehet célja e rövid leírásomnak, hogy mind felsoroljam azokat a középületeket és intézményeket, melyeket új Jeruzsálem nagy területén a katolikus szerzetesrendek, a szakadár felekezetek, a protestánsok és anglikánok különböző szektái, az arabok és a zsidók fönntartanak, nem terjeszkedhetem ki arra sem, hogy sorba vegyem az itt székelő nagyszámú konzulátusokat, bankokat, utazási és hajózási irodákat, kávéházakat, színházakat, mozikat, szállodákat és penziókat stb., stb., noha mindezek ismeretére is szükség lenne, hogy a város igazi képét megismerjük, mert tagadhatatlan, hogy pl. a zsidók is, több, igen magas fokon álló tudományos és szociális intézményt létesítettek a városban, mint pl. a modern laboratóriumokkal és Röntgen-intézettel felszerelt Rotschild-kórházat, továbbá a híres Straus-féle egészségügyi központot, mely mint a prophylaktikus gyógyászatnak is elsőrangú intézete, az egészségügynek minden vonatkozásával foglalkozik. Van itt anya- és csecsemővédelmi, szülészeti, iskolahygieniai, orthopädiái stb. osztály a legkülönfélébb kurzusokkal, melyek mindenki számára hozzáférhetők.

Csupán főbb vonásaiban akartam bemutatni az ősi és új Jeruzsálemnek igazi arculatát, melyek úgy festenek egymás mellett, mint az őszhajú, agg próféta tiszteletreméltó, barázdás arca, a fiatal gyermek gondtalan, mosolygó képe közelében. Az egyiknek arcáról az évezredek múltjának komolysága és gazdag, nagy történelme sugárzik le, míg a másikról, a máról-holnapra élő, tülekedő világnak üres, minden tartalom nélküli tekintete, azaz talán mégsem, mert miként a tiszta tó vizében visszatükröződnek a partján álló házak, fák és az egész vidéknek a képe, úgy tükröződnek valahogyan az ősi Szentváros szent emlékei is az új Jeruzsálem arculatába. Jeruzsálem ódon falaiból, viharos történelmi múltjából az egész emberiség legdrágább és legszentebb emlékeinek soha el nem múló fényei áradnak ki, melyek akarva, nem akarva, de az új Jeruzsálem modern bérpalotáinak és grand hoteljeinek nagy ablakaiban is

visszatükröződnek. Szent ez a város a falakon belül és szent annak minden röge és pora a falakon kívül is, mert az isteni Megváltó szent lábai taposták azokat, tehát akár az ó, akár pedig az új Jeruzsálem utcáin bolyongunk, mindenütt magunk előtt látjuk a keresztrefeszített Jézus véres, szent alakját, ki mindnyájunkat megváltott. A Szentváros csodálatos varázsa, míg csak ember fog élni a földön, elenyészni nem fog soha, mert a végtelen bölcs Isten kitörölhetetlenül oltotta bele minden ember szívébe a hitet és vágyódást a túlvilági élet boldogsága után, melynek szent küszöbe pedig, ezen a földön, a Golgotha véres sziklája, melyet Jeruzsálem falai rejtenek magukban az idők végezetéig. Ezért, a jövő évezredek generációinak a szívét és lelkét is meg fogja fogni a Szentvárosnak kimondhatatlan nagy varázsa és ezért lesz Jeruzsálem mindig, a legforróbban óhajtott célja az alázatos zarándokok millióinak.

Kirándulás Jerikóba, a Jordánhoz és a Holt-tengerhez.

Az *El-Gohr* trópusi lapályának, valamint a Holt-tengernek fölkeresése, mindenkor a legjobban rettegett kirándulások közé tartozott. A középkorban ott járt Félix, ulmi Dominikánus atya azt írja pl., hogy a vezetők mindenáron le akarták őket beszélni az útról, a nagy hőség és a veszedelmes rablók miatt, továbbá azért is, mert a kísérethez föltétlenül szükséges fegyveres embereket, méreg drágán kellett akkoriban megfizetni. De még az 1906. évi tiroli népzarándoklat alkalmával is, a vezető Himmel Henrik ezredes, — László királyi herceg nevelője — mint gondos vezér a legerélyesebben visszatartotta a zarándokokat attól, hogy e veszedelmes vidékre kirándulni merészkedjenek. Azonban ennek ellenére, az 517 résztvevőből mégis nyolcvanan, főleg papok, rozoga kocsikon két beduin sejk vezetésével és garanciájával neki indultak, mint azt nekem lelkivezetőnk elbeszélte, ki a kiránduláson akkor szintén részt vett. A Holt-tengeri kirándulást, az 1856-ban megjelent olasznyelvű szentföldi kalauz is *„nehéz, veszélyes, könnyen szerencsétlenséget hozónak, hosszadalmasnak és drágának* “mondta, melynek folyamán három nagy baj leleselkedik az odautazóra, nevezetesen: a rablók,

az embertőlő nagy hőség és a förtelmes, rossz út, melytől nincs menekvés a „Guido“ szerint: „ha *Krózus* kincseivel bírál is“. És, hogy ez a félelem nem volt alaptalan, bizonyítja az a szomorú tény, hogy az idők folyamán bizony igen sok ájtatos zarándok fejezte be földi életét a Holt-tenger vidékén és nem egyszer előfordult, hogy a rablók a zarándokokat kifosztották, sőt még ruhájukat is lehúzták róluk.

A régebbi korokban, a zarándokoknak valóságos expedíciót kellett szervezniök a 4—5 napot igénybevevő kirándulásra, amennyiben nemcsak a biztonságról, hanem az élelelről, ivóvízről és sátoranyagáról is kellett gondoskodniuk, mert bizony a teljesen lakatlan, sivár vidéken, a kopár, meredek sziklákon, Jeruzsálemtől mintegy 1400 méter mélységre, a kietlen sivatagra leereszteni, nem kis fáradsággal járt. A legnagyobb biztonságot az nyújtotta, ha a zarándokok vezetője, valamelyik beduin törzsei kötött egységet, mely azután védelme alá vette őket a többi beduin törzsek támadásai ellen, de persze a „békepohár“ ürítése és a „békepipa“ elszívása tetemes költségeikkel terhelte meg a résztvevőket. Ez a költséges eljárás, mindenesetre mégis nagyobb biztonságot nyújtott, mint a török katonai fedezet igénybevétele, mely szintén nem volt olcsó, mint azt igen találó szavakkal jellemzi útleírásában, az 1856-ban ott járt nagybátyám, Dr. Hoványi Ferenc nagyváradi kanonok, a többek között mondván: „Nekünk, a francia konzul közbenjárására, török honvédek, u. n. bashi-bozukok, valának elég rongyos testőreink, mert valóban egy-kettőt kivéve, oly hitvány gyermeki példányokat kaptunk e világhírű, rendetlen katonaságból, hogy bámulnuk kell a madianiták (beduinok) önmegtartóztatásán, vagy pedig a kormány tekintélyét, győnye vitézeiben is elismerő hűségén“.

Az utat akkoriban csak teve, öszvér vagy szamárháton lehetett megtenni, tehát ugyanilyen módon kellett az élelmiszereket, ivó- és főzővizet, valamint a sátorokat is szállítani, így azután már egy 20—30 tagból álló társaság is igen tekintélyes karavánná nőtte ki magát. Az éjjeli nyugalmat nemcsak a kényelmetlen fekvőhelyek és a rablótámadásoktólő félelem tette bizonytalanná, hanem a hiénák, hiúzok, leopárdok, sakálok és vaddisznók támadásaitól, valamint a skorpiók veszedelmes csípéseitől is tartani kellett. Ha mindezt meggondoljuk, akkor valóban a legnagyobb tisztelettel kell meghajolnunk régi elődeink mélységes

hité előtt, kiket még ennyi sok veszedelem és sanyargatás sem rettentett vissza attól, hogy az Úr Jézusnak szent lábanyomait a Jordánhoz is kövessék. Tudnunk kell azt is, hogy régen a Kidronnak vad, szakadékos, kiszáradt sziklamedrében, csaknem teljesen út nélkül lehetett csak lemenni a Holt-tengerhez, Szent Sabbas apát sziklavarán át, melynek környékén, a szakadékos völgy sziklafalainak az üregeiben, 14,000 szent remete lakott békességben, egyetlen főnök vezetése alatt. A XV. században erre járt Gumpenberg István lovag leírása szerint, a kegyetlen szultán 13,000 katonát küldött ki a völgybe azzal a paranccsal, hogy minden katonája egy-egy élő barátot hozzon vissza magával, de ezek a remeték oly vitézül viselkedtek, hogy mintegy 6,000 török katonára maradt szétzúzott koponyával a Kidron vad völgyében. A szultán erre annyira mérges lett, hogy a barátokat és a remetéket mind fölkoncoltatta, bár célját így sem érte el, mert a völgy csakhamar ismét benépesedett új remetékkel és barátokkal, kiket a középkorban maga a föld népe, az arabok vettek védelmükbe a szaracénok ellen.

Ma már ezek a veszedelmek mind megszűntek, vagy legalább is a minimumra csökkentek, csupán a hőség maradt meg, de ez ellen meg igazán nem nehéz védekezni a száguldó autókon, melyeken egy óra alatt lent lehetünk a Holt-tengernél. Ugyanis 1890 óta, már épített országút vezet le a Holt-tengerhez és Jerikóba, mely utat, az angolok állandóan javítanak és tökéletesítenek, sőt legutóbbi otlétemkor már igen tekintélyes része az útnak aszfalttal volt borítva, mely értékes anyagot a Holt-tenger vízből halásznak ki, az ott igen gyakori kisebb földrengések után. A Holt-tenger medrének a mészkőzetében ugyanis, az aszfalt egész nagy tömbökben van beágyazva, melyeket a víz állandóan kimos és meglazít. így azután időnként, de különösen kisebb rengések alkalmával a felszínre kerülnek és ilyenkor a tenger egész fölszínét ellepik sötét tömegükkel, mint azt 1927 őszén is láttam, amikor meglehetősen erős földrengés rázta meg egész Júdeát. Rablótámadásoktól sem kell már félnünk, mert hiszen az angolok lefegyverezték a beduinokat és az egész vidéket egymással telefonnal összekötött csendőrállomásokkal hálózták be. Az úton mi is nem egyszer találkoztunk pompás arabs paripákkal lovasított csendőrökkel, kik puskájukat kézben tartva cirkáltak. Ma tehát

igazán nem hoz áldozatot az, ki a Jordánhoz lerándul, mert hiszen a legnagyobb biztonságban és kényelemben teheti meg az utat, melyen naponta kétszeri autóbusz közlekedést is rendezesített a cionista idegenforgalmi-iroda. Persze, ezek az autóbuszok csak a Holt-tengerhez és Jerikóba közlekednek, a Jordánt azonban nem érintik. A nap minden szakában voltam már lent a Gohr-sivatagban, nyáron, ősszel és tavasszal, de mindig könnyen el tudtuk viselni a hőséget, mert célszerű ruházattal és trópusi sisakkal védekeztünk ellene. A kirándulás sikerének érdekében azonban, bizonyos előkészületeket nekünk is kellett tennünk. A jó Ferences barátoktól, még előtte való nap kértem egy kis tábori oltárt és azonfölül a reggeliről is gondoskodnom kellett, mert a Jordánnál mindnyájan szentáldozáshoz is akartunk járulni. Végül pedig fölkertem a zarándok-testvéreket, hogy mindenki szerezzon egy palackot, melyben Jordánvizet meríthet magának.

A Porta Novánál vártak reánk pompás, márkás autóink és éppen hatot ütött a S. Salvatore-kolostor toronyórája, mikor jelt adtam sípommal az indulásra. A megszokott sorrendben vágunk neki a gazdag látnivalókkal kecsegtető útnak és az érseki autóra most is kitűztük Szűz Máriás zarándokzászlónkat, melyet már meglobogtattunk a Nagy-Hermon tövében, a Jordán eredeténél, hát most hadd lássa meg a Jordán torkolatát is, melynek közelében az Úr Jézus megkeresztelkedett. De meg, nem is hagytuk volna el semennyiért sem ezt a zászlót, mely már annyi tisztességet és dicsőséget hozott nekünk eddigi utunkon és mert most is az Istenanya képével díszíteti lobogóval akartunk hódolni az Úr Jézus szent emlékének a Jordánnál is.

Jeruzsálem északi és keleti íalait megkerülve, siklottunk le a Kidron-völgyébe, majd a Getszemáni-kert és az Agónia-bazilika előtt elhaladva, a Jozafát-völgy sírmezői között kapaszkodtunk föl az Olajfák-hegyének déli lejtőjére, hol azután nem sokára elérült a jerikói utat. Az úttól jobbra, a Botrányok-hegyén, szépen zöldelő ligettől övezve, láttuk a francia Bencések szép, új kolostorát, a Kidron túlsó partján pedig a Dormitio kedves tornya tekintett le ránk a magasból. Utunk most egyenesen keletnek fordult ott, ahol, mint mondják, az a dús lomboszatú, de gyümölcstelen fügefafa állott volna, melyet az Úr Jézus, az első nagyhét hétfőjén, mikor Bethániából Jeruzsálembe

ment, megátkozott. (Márk XI. 12—25.) És mint az evangélium mondja, amikor másnap ismét elmentek a fa mellett, látták, hogy az tövéből elszáradott. Ekkor szólott oly szépen Jézus a hitről és az imádság erejéről: „ . . . mindazt, amit imádkozva kértek, megnyeritek...” (Márk XI. 22—26.) A kiszáradt fügefafa persze már nincsen meg és a helyét sem tudja senki, de hogy valahol itt állott, az teljesen bizonyos. Milyen bőséges anyagot nyújt a Szentföldön az elmélkedésre egy ilyen egyszerű, útszéli mező is, melyet semmiféle emlékmű sem díszít ugyan, de biztosan tudjuk róla, hogy azon az Úr Jézus igen sokszor áthaladt, mert az Úr Jézussal kapcsolatban, az evangélium többször beszél a Jeruzsálem—bethániai útról. Csak az tudja, aki az evangéliummal a kezében követte az Úr Jézus lábnyomait a Szentföldön, hogy milyen mélyen vésődnek be lelkébe és értelmébe az egyes események és hogy mily nagyszerű áttekintést nyer az evangélium egyes szakaszai fölött, hogy hol, mikor, milyen esemény történt. Csak példának hozom föl, hogy bizony sokan zavarba jönnének, ha valaki azt kérdezné tőlük, hogy hol és mikor átkozta meg Jézus a fügefát? Jól tudom, hogy mindez a lényegre nem bír befolyással, de azért mégis igen tanulságos volt a helyszínen elmélkedni arról, hogy Jézus a fügefát a nagyhét első napjának reggelén átkozta meg, tehát szenvedéseinek a hetét mindjárt reggel azzal kezdte meg, hogy jelképesen rámutatott arra, hogy választott népe nem töltötte be hivatását, mert bár fölnevelte az újszövetségnek reá bízott gyöngye palántáját, de amely azután fává növekedve, csak az üres külsőségek és formaságok dús leveleit hajtotta, az igazság és az igazi erények gyümölcseit azonban nem termetté meg. Tehát büntetésből a zsidó nép is el fog száradni, mint a megátkozott fügefafa.

Bethánia, Lázár sírja.

Alighogy elhagytuk a Kidron-völgységét, néhány perc múlva máris megállottunk Bethániában, melyet az arabok Lázár emlékére *El-Azarye-nek* neveznek. A Krisztus-korabeli Bethánia persze már régen elpusztult, de a föld mélyébe rejtett Lázár

sírja, még ma is pontosan mutatja annak a kis városkának a helyét, melyben az Úr Jézus oly sokat szeretett tartózkodni barátjánál, Lázárnál és annak húgainál, Mária és Márthánál.

A Jeruzsálem körüli harcokban elpusztult városka, a kereszténység diadalra jutása után lassan ismét éledezni kezdett, mert sokan voltak, kik Lázár sírja körül telepedtek le, melyről már a II. században Origenes megemlékezett és a későbbi korok zarándokai is mind beszélnek róla, valamint a közelében épült templomról. A XII. században Bencés apáca zárda is volt a sír közelében, de csak alig fél évszázadon keresztül állott ott, mert a keresztések kiűzetése után 1187-ben az apácának is menekülniök kellett Szaladin bosszúja elől. Ma már csak kiásott romjai vannak meg a kolostornak és szép templomának.

Mikor az országúton megállottak autóink, alig láttunk magunk előtt mást, mint néhány rozoga, laposfedelű épületet. Csak azután, hogy fölkapaszkodtunk az útszéli meredek partra, tárult a szemünk elé a kis helységnek szétszórt képe, mely inkább hasonlított egy nagy rom-mezőhöz, mint lakott helységhez. A távolban, lent a mélységből fölmeredező transzjordániai hegyek kéklettek és a sivár képet csak itt-ott tette változatossá egy-egy zöldelő facsoport, néhány pálmafa és egypár sötét, karsú ciprus. Az ütött-kopott házakat alig lehetett megkülönböztetni a romoktól és úgy nézett ki minden, mintha teljesen kihalt volna. De nem soká tartott a magányosság érzése, mert érkeztünkre csakhamar körülvett bennünket a házakból, viskókból előbújó, piszkos rongyokba öltözött, beesettszemű, rosszultáplált mohammedán lakosság, főleg férfiak és gyermekek, kik hangos kiabálás közepette, mind baksisért könyörögtek. Sárgarézből készült kettős kolomp-csengőket és más apró tárgyakat kínáltak megvételre, de oly tolakodó módon, hogy csak a legerélyesebb föllépéssel tudtuk őket magunkról lerázni.

Éles kövekkel borított, zeg-zugos, poros sikátoron kapaszkodtunk föl a menedékes úton, háznak alig nevezhető, kőből, sárból összerakott laposfedelű viskók között. Néhol az alacsony kőfalak mögül a portól csaknem teljesen fehér fűgefalombok kandikáltak elő, majd több méter magas, sárgás gyümölcsökkel megrakott, húsoslevelű tüskés kaktusz-sövények mellett haladtunk el. Félig összedült házak között, egy menedékes

utcának a baloldalán bukkantunk rá Lázár sírjára. Minden dísz és fölírás nélkül áll itt ez a szent emlék, melynek méternél alig magasabb keskeny, szűk bejárata közvetlenül a rendetlen, poros útra ásít ki sötét torkával, a szakadékos parinak, részben faragatlan, hatalmas terméskövekből szárazon összerakott cyklopfalából. A bejárat előtt, a porban kuporgó toprongyos, öreg arab, közeledtünk felállott, de mikor a sírbarlangba le akartunk szállni, elállotta utunkat és addig nem engedett le, míg fejenként 2 piaszter (56 fillér) erejéig meg nem sarcolt bennünket, bár igaz, hogy ennek fejében, különböző hosszúságú, már használt, kis viaszgyertyákkal telt deszkaládikát is nyújtott felénk, melyből azután mindenki tetszése szerint válogathatott egy szálat. Erősen kikoptatott, huszonhatfokú, otromba, magas kőlépcsőn ereszkedtünk le a sírbarlangba. Először egy 3X3 m nagyságú, puha mészkőbe vágott előcsarnokba jutottunk, melyből nyílik a tulajdonképpeni sírűreg, melyben Lázár el volt temetve. Az előcsarnokban egy kőoltárt is láttunk, melynél a Ferencesek szoktak időnkint, valamint a böjt negyedik hetében, úgyszintén Szent Lázár, Szent Martha és Szent Mária ünnepén szentmisét mondani. Igen mély hatást gyakorolt mindnyájunkra, mikor ebben a sötét üregben, melyet csak a vékony viaszgyertyák pislogó, sápadt fénye világított meg, egyik papzarándoktestvérünk felolvasta az evangéliumnak idevágó szakaszát. A halotti, néma csendben, mély megrendüléssel állottunk azon a helyen, hol egykor a könnyező Jézus is állott, és szinte magunk elé képzeltük, amint égre emelt szemekkel, Mária, Martha valamint a sírbarlangba tódult sokaság élén imádkozott és monda: „Atyám! hálát adok neked, hogy meghallgattál engem; én ugyan mindig tudtam, hogy mindenkor meghallgatsz, csak a körülálló népért mondám, hogy higgyjenek, hogy Te küldöttéi engem“. És szinte hallani véltük az Úrnak „nagy szóval“ kiáltott szavait: „Lázár jöjj ki!“ és magunk elé képzeltük, amint Lázár halotti lepelben a sírból kilépett. (János XI. 1-45.)

Az itt eltöltött rövid idő, fölért egy nagy lelki gyakorlattal, mert *igen* mélyen szántott bele szívünkbe, lelkünkbe, értelmünkbe Jézus Istenségének és mindenhatóságának a nagysága, ki az anyagias ember legnagyobb rémén, a halálon is, pusztá szavával tud győzedelmeskedni. Átéreztük gyarló em-

béri mivoltunkat, hogy hiába vagyunk oly gőgösek nagy tudományunkra, az emberi elme nagy diadalaira és alkotásaira, mert teljesen tehetetlenül állunk az örökkévalósággal szemben, melynek szédületes perspektívájába hit nélkül beletekinteni képtelenek vagyunk. Es azért voltunk oly boldogok, mert éppen ennek a hitnek nagy kegyelmét éreztük beáradni elménkbe, szívünkbe és lelkünkbe Lázár sírjánál is. Megemlékeztünk arról is, hogy ugyancsak Bethániában mondta az Úr Jézus Martnának: „Martha, Martha! sok gondod van és sokat vesződöl; pedig csak egy a szükséges“ (Lukács X. 38—42.), vagyis a rendíthetetlen mély hit, mellyel Martha nővére, Mária hallgatta az Úr igéit. A világnak is sok a gondja és sokat vesződik, csak éppen azzal nem törődik, ami a legszükségesebb, vagyis a hittel. Ezért oly boldogtalan és ezért nem tud kiemelkedni a materializmus fertőjéből és nem is fog tudni talpraállni mindaddig, míg a konferenciázó zöld asztalokhoz Jézust is meg nem hívják. Ily gondolatok között jöttünk föl a kopott lépcsőkön a mély sírüregből, mely lejáratot csak a XVII. század elején csináltattak a Ferencesek, mert addig, a sír fölött állott Szent Lázár templomából volt a sírhoz a lejárát. Ugyanis, mikor Szaladin a kereszteseket kiűzte a Szentföldről, a templomot mecsetté alakították át és így a keresztények nem juthattak többé a sírhoz, mely négy és fél évszázadon keresztül volt tőlük elzárva, míg aztán végre sikerült nagy pénzüsszegek árán kieszközölni az engedélyt, a ma is használatban levő lejárát létesítéséhez.

Hogy mily dicséretre méltó körültekintéssel dolgoznak Szent Ferenc fiai a Szentföldön oly irányban is, hogy minél több szentemlékű helyet megszerezzenek, azt láttuk itt Bethániában is, hol már 1868-ban megvásárolták azt a nagy mezőt a rajta levő házakkal és romokkal együtt, melyen a hagyományok szerint a bélpoklos Simon, azután Mária és Martha háza, valamint a már említett nagy Bencés kolostor is állott szép templomával. A derék barátok fáradhatlanul ásnak és kutatnak a romok között, hogy megszólaltassák a köveket, melyek sokszor oly nagyon érdekes dolgokat tudnak elmesélni, és egyszer talán rákerül a sor még arra is, hogy ismét fölépüljön Lázár sírja fölé a szép templom, hogy megint méltó keretekbe foglaltassák az az ősrégi szenthely, hol Jézus ilyen nagy csodát művelt. Megemlítem itt,

hogy alkalmam volt Lázárnak másik két sírját is meglátogatni. A bethániai sírban ugyanis csak 4 napig pihent a már föloszlásnak indult holttest; másodszer Ciprus szigetén, Larnakában halt meg, ahol el is temették, de ez sem volt végleges nyugvóhelye, mert a szentnek maradványait a franciák a XV. században Marseillebe szállították át, valószínűleg azért, mert az Úr Jézus kereszthalála után, Lázár is azok közé a tanítványok közé tartozott, kik átkeltek a tengeren, hogy a galloknak hirdessék az evangéliumot. Hogy mennyi ideig élt még Lázár a föltámasztása után, azt nem tudjuk, de bizonyára még hosszú éveken keresztül hirdethette az Úr igéit, mert Franciaországból még vissza is kellett térnie, hogy Ciprus szigetén meghalhasson. A Ciprus szigeti Szent Lázár-temploma, Larnakának egyik legrégebbi építménye, a görögök tulajdonában van, mely templomnak földalatti üregében mutatják Lázárnak sziklába vágott sírját. Marseilleben, szintén a róla elnevezett szép templomban nyugszanak a szentnek csontjai.

Sajnos nem sok időt tölthettünk Bethániában és további utunk folyamán is, csak futó pillantásokat vethettünk az érdekes tájakra és helyekre, hol bizony érdemes lett volna megállani, de nem lehetett, mert hiszen akkor csak délre érkeztünk volna le a Jordánhoz, hol pedig reggeli szentmisét akartunk hallgatni. Legutóbbi szentföldi utam alkalmával azonban sok mindent pótoltam és alaposabban szemügyre vettem az egész útvonalat és annak környékét.

A Holt-tengerhez vezető út technikailag is igen érdekes alkotás, melyet a legnagyobb körültekintéssel és nagy szakértelemmel kellett megépíteni, a kopár hegyhátak, vízmosások és szakadékos, ide oda kanyargó szűk völgyek között, még pedig úgy, hogy az út lehetőleg rövid legyen és, hogy még a nagy esőzések idején is biztonsággal használni lehessen azt. Ezek a követelmények bizony nem kis föladatot róttak az útépítőkre, mert a Holt-tenger Jeruzsálemtől légvonalban csupán 24 kilométer távolságban fekszik, de az útnak nem kevesebb, mint 1200 métert kell esnie, míg a világnak ezt a legmélyebb depresszióját . eléri, mely 400 méter mélyen fekszik a Földközi-tenger színe alatt. Ami pedig a technikai biztonságot illeti, csak annyit említek meg, hogy a múlt év október végén, egy hirtelen támadt, néhány órás felhőszakadás, nemcsak, hogy igen sok helyen

erősen megrongálta az utat, hanem annak mintegy 200 méter hosszú szakaszát a rohanó víztömeg egyszerűen elsodorta és a legördülő hatalmas sziklatömbök eltorlaszolták. Azok a kis völgyek, melyeken minduntalan áthaladtunk, mint pl. az Uádi-el-Dzsemál, vagy az Uádi-Mulakot, vagyis a tevék, meg a szélsűvítés völgye, oly ártatlanul néznek ki rendes körülmények között, de mikor megerednek az ég csatornái, szinte percek alatt megtelnek a kopár hegyekről vízesésszerűen beléjük zuhanó vízzel és legördülő hatalmas sziklatömbökkel.

A vidék jellege hozza magával, hogy az út hol hegynek öl, hol meg lefelé vezet a párhuzamos gerinceken keresztül, miközben érdekes hegy alakulatok között kanyarog nagy serpentinekben. Hol a sziklába vágott meredek falak között, hol meg feneketlen mély szakadékok fölött suhantak el autóink. Időnként tevekaravánokkal és nomád beduinokkal is találkoztunk, de láttunk legelésző kecskéket és fiatal tevéket is, bár még ma is rejtély előttem, hogy mit legeltek, mert a nagy és vigasztalan sárgás szürkességben, még csak egyetlen fűszálat sem lehetett látni. Az egyik helyen, lent a mélységben egy karámot pillantottam meg, miért is megállítottam az autót és a meredek lejtén lemásztam mintegy 30 méter mélységbe, hogy lefényképezzem az itteni gyönyörű szőrzetű kecskéket és birkákat. A kőből épült karámban néhány hatalmas termetű fekete szakállas beduin, kíváncsian figyelte közeledésemet, mert bizonyára érdekelte őket, hogy vájjon miért is mászom le hozzájuk? Azonnal körül is fogtak mikor leértem és mindjárt baksisért nyújtották felém tenyerüket, de mivel angolul nem értettek, csak nagy nehezen sikerült nekik megmagyaráznom, hogy először le akarom őket fényképezni és majd csak azután kapnak baksist. Elkövettem azonban azt az ügyetlenséget, hogy nem készítettem ki a zsebembe az aprópénzt és mondhatom, hogy eléggé kellemtelen volt, mikor a meglehetősen telt pénztárcámban sóvár, szűrő tekintetük tüzeiben voltam kénytelen a megfelelő pénzdarabok után keresgélni. De hála Istennek szerencsésen értem föl az autónkhoz, hol már társaim aggódva vártak reám és ami fő, a kép kitűnően sikerült, mint azt másnap konstatáltam.

Tovább folytattuk utunkat a kietlen, kopár vidéken, melyen jártam már forró nyáron is, amikor a nap vakító világosságában és perzselő sugaraiban szinte izzottak a kopár sziklás hegyek;

voltam itt ősszel és tavasszal is, mikor még a sivár homok és a kopár sziklakövek is csodálatosan kizöldülnek, sőt mikor még virágot is lehet szedni. Tartózkodtam ezen a vidéken jókor reggel és amikor legmagasabban áll a nap, majd keresztül mentem rajta az alkonyainak félhomályában és az éjnek sötétjében, de mindig valami sajátságos, elszomorító hangulat vett erőt rajtam, mikor ezt a vigasztalan sivárságot szemléltem.

Khan-Hatrurnál, vagyis az irgalmas szamaritanus szállójánál állottunk meg, melyhez fűződik Jézusnak szép példabeszéde az irgalmasság gyakorlásáról (Luk. X. 30—37). Ebből a példabeszédből kiviláglik az is, hogy már az Úr Jézus idejében is sok rabló tartózkodott ezen a kietlen vidéken. Körül néztünk a khánnak tágas udvarán és az egyszerű épületben, melyet a háború után restauráltak, mert az angolok 1918-ban meglehetősen összeágyúzták. Nem messze innét torkollik be a Jerikó felől jövő régi út, melyen az Úr Jézus is oly sokszor végigment és amelyre most mi is letértünk, hogy Jerikón át menjünk a Jordánhoz; de persze itt már csak lassabban haladhattunk, mert ez az útszakasz még nincsen kiépítve. Innét kezdve különösen érdekes vidéken haladtunk keresztül és időnként pompás kilátás nyílt az egész Jordán-völgyére, mely még mindig mintegy 600 m mélyen volt alattunk. Igen érdekes bizarr hegyalakulatok kísérték utunkat, különösen mikor az Uadi-el-Kelt-nek fantasztikus szakadékos szikla völgye mellett haladtunk el. Meg is állottunk ismét, hogy egy útszéli alkalmas magaslatra fölkapaszkodva szemlélhessük a különös képet. Lennt a nagy mélységben láttuk a Deir-el-Kelt-et, a kuzibai kolostort, mely a völgy falmeredekségű sziklafalához, fecskefészek módra tapad egy mély szakadék fölött. A hagyományok szerint Szent Joachim ide vonult vissza, hol böjtölés és imádsággal könyörgött az Úr Istenhez, hogy szüntesse meg felesége. Szent Annának a meddőségét, és mint tudjuk az Úr meghallgatta a könyörgést, mert Szent Anna adott életet a Boldogságos Szűz Máriának, mint arról Szűz Mária születési helyénél bővebben megemlékeztem. Az érdekes kolostor eredete, visszanyúlik az első századokba; a IV. században mind a kolostorban, mind a szomszédságában levő nagyszámú barlangokban igen sok barát és remete lakott. A XIII. század elején restaurálták, de később sokáig elhagyatottan

állt, míg azután a szakadár görögök az épületet ismét helyreállították, melyben 1880 óta laknak.

Bármily rideg és elhagyatott ez a kopár sziklavölgy, mégis látni benne életet, mert vízben bővelkedik. Ugyanis e völgynek felső szakaszában, melyet Farah-nak neveznek, igen bővizű forrás fakad, melynek a vizét már a legrégebb, Krisztus előtti időkben is levezették Jerikó környékére az ottani jó termőföld öntözésére. A rómaiak építette vízvezeték nyomát igen sok helyen láttuk. A völgyben, a meredek szikla oldalában vág-tak vályút a víz számára, mely mindkét oldalon még ma is azokon keresztül csörgedezik, lejjebb pedig hatalmas boltíves aquaductokon vezették a vizet. Még romjaiban is impozáns az a nagyszerű híd, mely mintegy 24 méter magasan a patak fölött vezette át a vizet a völgy egyik oldaláról a másikra. Persze nyáron ezek a források is csak szűken adják a vizet, de ősszel és tavasszal az esős időszak beálltával szinte hihetetlen bőséggel ömlenek alá. Legutóbb késő ősszel, a kolostor közelében, még egy szép nagy vízesést is láttam, melynek környékét a legüdébb zöld vegetáció borította, nem egy szép pálmafával. Annál sivárabb azonban az útnak környéke, mely mindenütt csak kopár szikla ameddig a szem ellát. Pompásabb díszletet Dante Poklához még csak elképzelni sem lehet, mint ez a titokzatos sivár vidék; mintha valami óriások hányták volna egymásra az irtózatot sziklatömböket, melyek között nagy serpentinekben vezetett az utunk tovább.

Az egyik kanyarodónál megpillantottuk a Holt-tengert, még mindig tekintélyes nagy mélységben, mert mint az útmenti nagy tábla fölírása „*See level*“ mutatta, csak most érkeztünk le a Földközi-tenger magasságába. Innét már szép tágas kilátást élveztünk Jerikóra, melynek szép zöld oázisa biztatólag mosolygott felénk az egyhangú sivárságból. Jerikón túl, a Jordán folyását csupán keskeny zöld sáv jelezte, mely mögött ismét a transjordániai hegyek kopár sziklás hegyei alkották a háttért. Ismét egy nagy darab bibliai föld feküdt előttünk mint egy kiterített nagy térkép, melyen az ó- és újszövetségnek annyi sok nevezetes eseménye lejátszódott. A Jordánon túl, tisztán kivehettük a Nébó-hegyének a csúcsát, melyről Mózes, az ígéret földjét népének megmutatta, és amelyet csak nemrégiben vásároltak meg a Ferencesek, hogy ott templomot és zarándokházat építsenek.

Újabban érdekes kísérletet tettek itt a Ferencesek, ugyanis a Nébó-hegyén erős fényhatású lámpát gyújtottak meg, melynek fényét az Olajfák-hegyéről pompásan lehetett látni, pedig a távolság a két pont között, kerekén 50 kilométert tesz ki légvonalban, és a Nébó-hegy alig 100 méterrel haladja túl az Olajfák-hegyének magasságát.

Mialatt lefelé haladtunk a hegyről a szép, zöld banán ültetvények között és közeledtünk a mai Jerikóhoz, az Úr Jézus szent alakját képzeltük magunk elé, amint talán ugyanezen az úton tanítványaitól követve haladt, mikor a két vak koldus oly nagy hittel és reménnyel kiáltozott feléje: „Urunk! Dávid Fia, könyörülj rajtunk!” (Máté XXI. 29—34.; Márk X. 46—52.) Itt valahol mászott föl egy fügefára a dúsgazdag Zacheus vámos, hogy az arra haladó Mestert jobban láthassa, és akinek szívébe a bűnbánat kegyelmét öntötte az Úr Jézus. (Lukács XIX. 1—10). Az első századok zarándokai még látták azt a fügefát, „tető nélküli imahelybe foglalva.”

Most nem állottunk meg Jerikóban, melynek érdekes környékéről majd később fogok megemlékezni, hanem igyekeztünk egyenesen a Jordánhoz, melytől még, mintegy 6—7 kilométerre voltunk. Alig hogy elhagytuk Jerikó termékeny szép zöld oázisát, ismét a teljesen terméketlen szürke sivatagban találtuk magunkat. Apró cserjék és sásszerű füvel borított agyagos, gipszes talajon kanyargott autónk a hullámos terepen, miközben többször szétugrasztottuk az alacsony cserjésben legelegsző fiatal tevecsordákat és sokat nevettünk a fiatal kis tevék esetlen mozdulatain, amint rémülten menekültek a hirtelen rájuk tört autók elől. Lassanként az apró cserjék is elmaradtak és megint teljesen kietlen sivár, de emlékekben igen gazdag vidéken haladtunk keresztül.

Ezen a tájon táboroztak a zsidók, mikor a Jordánon átkeltek és sokáig itt is maradtak, mert a Galgala-nak nevezett hely maradt központi táboruk, melyből Józsva, a kánaáni nép elleni hadműveleteit vezette. Innét indultak Jerikó elfoglalására is, melynek falai a trombiták harsogására oly csodálatos módon leomlottak. Akkoriban persze még állott Galgala városa, melyben a zsidók az ígélet földjén az első húsvétet megünnepezték és ahol a szent sátort és a Frigyszekrényt is sokáig őrizték. Sámuel is minden évben, a zsidóknak eme első, szent he-

lyére jött, hogy törvényt üljön a nép fölött. Amikor a zsidók csodálatos módon átkeltek a Jordánon, hálaából a folyóból kiszedett 12 hatalmas sziklaköből emléket állítottak Jehovának, mely emlékmű még a IV. században is megvolt, majd pedig templomot is építettek föléje, melyről még a XIII. századbeli zarándokok is említést tesznek ugyan, de ma már a nyoma sincsen meg.

De nemcsak az ó-, hanem az újszövetségnek is vannak gazdag emlékei a Gohrban; a szakadár görögök várszerű kolostort építettek azon a helyen, hol már a legrégebb időkben a nagy procurornak, Keresztelő Szent Jánosnak szentelt templom állott. A Jordán szép zöld ligeteihez közeledve, mi tehát nem annyira az ószövetség emlékein merengtünk, hanem inkább minden gondolatunk abba az időbe szállott vissza, mikor még az ain-karim-i nagy hírnök járta e nagy pusztaságot, hirdetvén: „Tartsatok bűnbánatot, mert közel van a Mennyek országa! . . . Készítsétek az Úr útját . . . aki pedig utánam jövő, hatalmasabb nálamnál, kinek nem vagyok méltó saruit hordozni“ (Máté III. 1 —12) és már alig vártuk, hogy megpillantsuk a Jordán habjait, melyben az Úr Jézus is megkeresztelkedett.

Itt sem kerestük centiméternyi pontossággal a szent helyet, mert hiszen azt megállapítani lehetetlen, de tény az, hogy a folyónak ezen a szakaszán történt az a fönséges jelenet, mikor a folyóban álló Jézus fölött megnyílt az Ég és leszállt az isten Lelke galambképében a mennyei szózat kíséretében: „Ez az én szeretett Fiam, kiben nekem kedvem telt“. A legerősebben tartja magát az a régi hagyomány, hogy a keresztelés színhelye a Jordán keleti partján volt, a Holt-tengertől mintegy hét és fél kilométerre északra, tehát azon a környéken, hol mi is állottunk. Már több ízben hallgattam magam is szentmisét a Jordánnál, mégpedig nem mindig ugyanazon a helyen és mégsem zavart meg sohasem az a kérdés, hogy vajjon tényleg itt keresztelkedett-e meg Jézus, ahol éppen állottunk.

Még nem volt nyolc óra, mikor autóink közvetlen a Jordán mentén, árnyas fák alatti tágas térségen megállottak annál a félszerszerű, tágas építménynél, melyet egy élelmes görög állított föl már sok évvel ezelőtt, hogy az ott megforduló zarándokok jó pénzért megpihenhessenek. Mi azonban egyelőre ügyet sem vetettünk rá, hanem tábori oltárunkat magunk-

hoz véve, neki indultunk a Jordán partján a sűrű tamariszkusok és más egyéb bokrok és cserjék között vezető ösvényen, hogy alkalmas helyet keressünk a szentmise megtartásához. Nem is sokat kellett kutatnunk, mert csakhamar ráakadtunk egy kis füves tisztásra, közvetlenül a Jordán szakadékos partján, melynél alkalmasabbat el sem képzelhettünk. Két oldalról az illatos, finom lombozatú tamariszkus- és babérbokrok szegélyezték természetes kis kápolnánkat, mely fölé a vastagtörzsű, hatalmas euphrát-nyárfák, eukalyptusok és fűzeknek kecses ívekben egymásba boruló dús lombozata terített természetes lombsátort, úgyhogy a sűrű lombok között csak itt-ott láthattuk a csodálatos kék színben ragyogó palesztinai égboltot. A kis tábori oltárt közvetlenül a Jordán meredek partjára állítottuk föl olymódon, hogy szabad kilátásunk nyílt az itten mintegy 80 méter széles folyónak méltóságteljesen tovahömpölygő víztükrére, melyben pazar színárnyalatban tükröződött bele a túlsó part buja trópusi vegetációja; mintha csak egy őserdő kellős közepén állottunk volna. A zöld lombon kívül, még néhány szál vadvirág is akadt, mellyel oltárunkat földíszítettük. Meggyújtottuk a gyertyákat és máris kezdetét vette a szentmise, melynek szépségét, áhítatát és báját leírni nem lehet. Ott, ahol az Ég kárpítja megnyílt egykor, hangzott föl a magyar zarándokok bensőséges, ájtatos éneke: „Áldozattal járul Hozzád, ó nagy Isten, hív néped, hogy végtelen jószágodért hálát adjon Tenéked ...“ És amikor befejeztük az éneket a dalos madarak zengték tovább, fönt a magas lombsátor zöld berkeiben.

Mély áhítattal hallgattuk az evangélium szavait: „Ama napokban pedig megjelent Keresztelő János, tanítván Júdea pusztájában . . . Akkor Jézus Galileából Jánoshoz méné a Jordán mellé, hogy az megkeresztelje őt . . . És íme, szózat hangzók az Égből, mondván: Ez az én szeretett Fiam, kiben nekem kedvem telt“ (Máté III- 1—17.). Tekintetünk a Jordán hömpölygő vizén pihent és itt is áthatotta lelkünket és megfogta szívünket az a csodálatos evangéliumi légkör, mely Palesztina szent emlékü helyeiről az igaz szándékú zarándok felé árad; végtelen boldogság töltötte be szívünket, hogy ennek a magasztos átélésnek részesei lehettünk. Felejthetetlen élmény volt az az ünnepélyes pillanat is, mikor az ur Jézus leszállott közénk, szerény kis oltárunkra és mi a Jordánpart gyepén térdelve, ma-

gunkhoz vehettük szent Testét. Mily titokzatos ünnepélyességgel hangzott föl itt, a természet szép templomában, hol Keresztelő Szent János a bűnbánatra hívta föl a népeket, a zarándokok közös imája: „Gyónom a mindenható Istennek, a mindenkoron szeplőtelen Szűz Máriának, Szent Mihály arkangyalnak, Keresztelő Szent Jánosnak . . .“, majd pedig: „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak egy szóval monddad és meggyógyul az én lelkem“. A szentmise végeztével is különösen mély áhítattal imádkoztuk el a három Üdvözlégyet és az azzal kapcsolatos imákat és szeretett érseki vezérünk még a megszokottnál is nagyobb nyomatékkal hangsúlyozta a könyörgés utolsó mondatát: „. . . és Te, égi seregek fejedelme, a sátánt és más gonosz szellemeket, kik a lelkek veszedelmére törnek e világon, Isten erejével *taszítsd a kárhozatra*“. Hiszen innét ment az Úr Jézus a pusztába, hogy 40 napi böjtöt tartson és alig kellett néhány lépést tennünk, hogy a fák sűrűjéből kijutva, megpillanthassuk Jerikó fölött a Böjt-hegyét, hol az ördög még az Úr Jézust is megkísértette.

És amikor elhangzott utolsó imádságunk is, fölcsendült ajkainkon a dalba öntött könyörgésünk hazánk Pátronájához, hogy ne felejtkezzék meg szegény magyarokról . . . Nem maradt szem szárazon, mikor végül a magyar himnusz ünnepélyes fohásza zúgott föl a magyar zarándokok ajakán, a Jordánpart szép zöld ligetében. O, ti hitközyös vagy vallástalan, modern, gögös emberek! Ha csak egyszer is érezhetnétek azt, amit mi éreztünk itt a Jordán partján, fogalmat alkothatnátok róla, hogy mi a lelkek igazi boldogsága és tudatára ébrednétek annak, hogy mily nyomorúságos, sivár és szegény a ti üres lelketek!

Mert valóban gazdag kegyelmek áradtak a szent folyónál is a szívünkbe, melyeknek hatása alatt, ősi zarándok szokás szerint ünnepélyesen megújítottuk a keresztségi fogadalmat is, kérvén a Szentháromság segítségét, hogy utolsó lehelletünkig hűek maradhassunk Krisztushoz. Érseki vezérünk olvasta föl a formulát és mi, zarándokok kórusban feleltünk a kérdésekre és tettük le a fogadalmat. Sajnos, alkalmas hely hiányában, nem fürödhettünk meg és így nem követhettük már az első századok keresztényeinek a példáját, kikről pl. Piacenzai Antonius följegyezte, hogy „megszámlálhatatlan néptömeget“ látott

a Jordánban fürödni. Egy másik följegyzés tanúsága szerint pedig a XII. században, Jerikó mellett, Háromkirályok napjának előestéjén több mint 60,000 ember gyűlt össze és égő fáklyákkal vonultak a Jordánhoz, hogy megfürödjenek. A görögök és oroszok, vízkeresztkor még ma is tömegesen mennek le a Jordánhoz, hol leendő hallotti leplükben szállnak be a szent folyó habjaiba. Amikor legelőször jártam lent a Szentföldön, a fürdés meg volt tiltva, mert az abban az időben volt földrengés a Jordán medrében is oly repedéseket idézett elő, hogy igen veszedelmes örvények keletkeztek; később hallottam azt is, hogy az újonnan eszközölt mérések több helyen még 100 méternél is mélyebb repedéseket állapítottak meg a folyó medrében. Mi csupán arcunkat, kezünket és lábainkat mostuk meg a folyó vizében, melyből mindnyájan merítettünk a magunkkal hozott üvegekbe, hogy azt hazahozzuk magunkkal Európába. Legutóbbi szentföldi utam alkalmából abban a kegyelemben részesültem, hogy a Jordánnak egy sokkal feljebb eső szép pontján hallgattam nem kevesebb mint 26 szentmisét, melyeket a különböző nemzetiségű Ferences barátok mutattak be a parton fölállított nagy sátorban és annak környékén. A custodia nagy építkezésekbe kezdett most ezen a helyen; a telepítendő hatalmas kertjüket már szép termésköből épült fal övezi körül és készül már a kis kápolnájuk is. Ha Isten kegyelméből még egyszer lejuthatok a Szentföldre, ide fogom vezetni a zarándokokat is, mert ez a hely nemcsak, hogy sokkal szebb, hanem még a fürdésre is igen alkalmas.

Az érseki tábori mise végeztével, visszamentünk a már említett tágas fedél alá, hogy eltöltsünk egy kedélyes, kellemes órácskát. Persze nagyot nézett a kis alacsony görög emberke, mikor az asztaloknál helyet foglaltunk ugyan, de vajmi keveset rendeltünk az ő bárjából, melynek polcain pedig oly szépen kirakott sorokban díszeltek a konyakos és snapszos üvegek, a görög királyi párnak berámázott olajnyomatú képe alatt. Nem mondom, akadtak közülünk is néhányan, kiket kísértésbe hozott a palackos sör látása, de mihelyt megízlelték az undorító meleg italt, sietve tértek vissza a pompás reggelihez, melyet nagy kosarakban és palackokban Jeruzsálemből hoztunk magunkkal; belátták, hogy a nagy hőségben sokkal jobban ízlik egy csésze forró tea vagy kávé, mint akár, még egy pohár jégben hűtött

sör is. De meg azután hideg sült, meg jófajta magyar szalámi is akadt még a szatyorunkban, mihez kitűnően ízlett a Jerikóból hozott karvastagságú gyenge zöld hagyma, melyet szalámi módjára vágunk föl nagy karikákra. Az ugyancsak Jerikóból hozott sárgadinnyeszerű „papájó“ is közfogyasztásnak örvendett és elfogytak a jókora butykosokban hozott pompás palesztinai borok is.

Nehezen búcsúztunk a szép helytől, már csak azért is, mert az időközben már meglehetősen erősen tűző napnak forró sugarai ellen a folyóvíz partján, a szellős lugasban mégis csak védve voltunk; de mennünk kellett, mert még a Holt-tengerhez és Jerikóba is el akartunk jutni.

A Jordán szép zöld ligetéből kilépve, hepehupas dűlőutakon haladtunk a gipszes, sós sivatag, szelíd lejtésű halmai között. Hőmérőm délelőtt 10 órakor már 41 fok meleget mutatott az árnyékban. Míg a Jordán közelében voltunk, addig elég sűrű cserjés között vezetett az utunk, de azután csak itt-ott mutatkozott egy-egy alacsony bokor és gyér fű, a sárgásszürke homokbuckákon, melyek néhol úgy néztek ki a rajtuk kivirágzott gipszes sótól és salétromtól, mintha dér lepte volna be felületüket. Ezen a területen is táboroztak a zsidók, mielőtt beléptek az ígért földjére, és itt valahol a Jordán túlsó partján mondhatta el Mózes hattyúdalát, melyben népét a törvények szeretetére és megtartására buzdította, majd Isten parancsára Józsuát utódjául téve, megáldotta mind a 12 törzset s azután fölment a Nébó-hegyére, hogy átadja lelkét a Teremtőjének, ki nem engedte meg, hogy az ígért földjére tegye a lábát. A régi hagyomány szerint, a 120 éves korában meghalt Mózes, Mihály arkangyal temette el teljesen ismeretlen helyre, hogy a zsidók szeme elől örökre rejtve maradjon. Az arabok meg azt tartják, hogy a nagy próféta a halál elől a Holt-tenger nyugati partjára menekült át, hol elaludt és az angyalok kívülről fehér, belülről teljesen fekete koporsóba fektették. A muzulmánok még ma is nagy tiszteletben tartják Mózes állítólagos sírját, amely fölé mecsetet és kolostort építettek. Minden évben tavasszal, sokezer főnyi tömeg táboroz 8 napon keresztül a Holt-tenger északnyugati partja fölötti magaslaton a „Nebi Musa“-nál vagyis Mózes sírjánál, melynek kis minaretjét és fehér lapos kupoláit a Jeruzsálembé vezető útról is jól lehet látni.

A Holt-tengerhez érkezve a legtöbb zarándok kellemes csalódással tekint körül, mert az elébe táruló kép egyáltalában nem oly félelmetes és visszataszító, mint azt sokan gondolják vagy képzelik. Az igaz, hogy a vegetációnak még csak a nyomát sem lehet fölfedezni, de mégis, a szép kékszínű tenger hatalmas víztükre, a parti sziklás hegyvonulatokkal kellemes benyomást keltenek az emberben. Egy-kettőre bent is voltak a zarándokok a sós habokban, melyek bár hűsnek egyáltalában nem voltak nevezhetők, mégis alig lehetett kicsalni őket a vízből. Múlt év október végén, 32 fokos volt a víz, mikor benne megfürödtünk. Jó azonban a fürdésnél óvatosan eljárni, mert a víznek erősen maró hatása van, amit első fürdés alkalmával a magam bőrén kellett megtanulnom, mikor mindezzel nemtörődve, úsztam még a víz alatt is, de azután felbukkanva a víz felszínére, alig győztem kitörölgetni szememet, és a víznek kellemetlen, émelygős keserű íze, melyet nagymennyiségű magnéziumbromid és klorid tartalma okoz, még este is a szájamban volt. A zsíros tapintású sós víz olyan sűrű, hogy nem lehet benne elmerülni. Itt is meg kellett elégednünk azzal a rövid 1—2 órával, amelyet a vízben és a sással fedett szellős, faoszlopos félszer alatt eltölthettünk. Nagy élvezettel fogyasztottuk a jégbehűtött kitűnő görögdinnyét és limonádét, mert a hőmérő higánya 45 fok meleget mutatott már az árnyékban, de ez nem akadályozott meg senkit sem abban, hogy néhány képeslapot írjon erről az egzotikus és az egész világon páratlanul álló helyről.

Amikor legutóbb itt jártam, már teljes üzemben találtam az angolok nagy hamuzsír gyárát, amely szintén páratlan a maga nemében, mert az egész világon, egyedül a Holt-tengerből lehet közvetlenül kitermelni ezt az értékes anyagot, melyet másutt a föld gyomrából bányásznak ki nagy költségekkel. Sokáig elgyönyörködtünk az érdekes táj különleges szépségeiben, miközben a csendes locsogással mozgó tengernek a partján sétálgatva, kedvünkre gyűjtögettük az emléktárgyakul szánt színes kövecskéket a kristálytisza vízből. De ha tehettük volna, még jobban szerettünk volna felülni az ott rendelkezésre álló motorcsónakokra, hogy legalább egy részét bejárhasuk az ószövetségi emlékekben igen gazdag tengernek. Jeruzsálemet az Olajfák-hegyétől elválasztó Kidron-völgye nem

messze innét torkollik bele a tengerbe, de itten már *Wádi-en-Nar* azaz tűzfolyó a neve. Ha már nem mehettünk el, legalább távcsöveinken át szemléltük a nyugati parton a híres *Engaddi* város romjait, melyről az Énekek Éneke és a Talmud is megemlékezik, dicsérvén szőlővesszeit, szép pálmáit, az arab mézgát szolgáltató Seyal akácait és balzsamfáit. Szemben e romokkal, a keleti parton van a híres Modzsib-völgye, a Kidron torkolatával átellenben pedig a híres *Callirhoe* kénes meleg források helyét láttuk, melyek környékén voltak Nagy Heródesnek kéjlakai, ahol hiába keresett gyógyulást utálatos betegsége ellen. Sodorna és Gomora városok is a Holt-tenger legdélibb partján állottak, de persze odáig már nem láthattunk el. Legutóbbi ottlétemkor is azzal az elhatározással búcsúztam ettől az érdekes vidéktől, hogy ha még egyszer idevezérel az isteni Gondviselés, mindezeket a helyeket föl fogom keresni.

Legutolsónak hagytam Jerikó rövid ismertetését, hol a múlt év októberében is egy egész délutánt tölthettem és így alaposabban szemügyre vehettem mindent. Ugyanazon a napon volt ez, mikor 26 szentmisét hallgattunk a Jordánnál. Sohasem fogom elfelejteni ennek a napnak kellemes, szép és gazdag emlékeit, melyet a barátok meghívására, velük eltölthettem.

A régi Jerikó persze már régen eltűnt a földszínéről és az a kis falucska — a mai Jerikó, — melyet az arabok Er-Riha-nak neveznek, csak néhány évtized óta keletkezett a régi városnak közelében, mely különösen az utolsó években oly rohamos fejlődésnek indult, hogy még engem is, ki pedig mindössze csak öt év óta ismerem, valósággal meglepett, mikor 1932 októberben ott jártam. Közel 1,000 muzulmán, mintegy 100 keresztény és talán 5 zsidó lakja. Amióta az angol uralom véget vetett a rablók garázdálkodásainak, az új telepések száma évről-évre növekszik és Jerikó szép zöld oázisa mind inkább nagyobb és nagyobb lesz, szép banán, narancs és citrom ültetvényei pedig gyönyörűen pompáznak a páratelt virágházi levegőben. Már valami 4—5 szállodája és néhány üzlete is van, ami arra mutat, hogy a forgalom is erősen megnövekedett. A Ferences barátoknak kedves Casa-Novája és csinos kápolnája, fallal körülkerített jó néhány hold kiterjedésű paradicsomi kert közepén áll. Amikor erre jártam, mindig szakítottam magamnak időt, hogy néhány órát tölthessek a kert csodálatos veteményei és növé-

nyei között. A sárgadinnye karcsú magas fákon terem és „papájó“-nak nevezik; évente kétszer hozza a gyümölcsét, tavasszal és ősszel. A jókora nagyságú dinnyék, a iák koronájának tövében gyűrűszerűen lógnak le a magasból és egy-egy ián 10—15 dinnyét is számláltam. Láttam azt a hatalmas szőlőtökét is, melynek kerülete a föld színén mérve fél méternél is vastagabb és nem kevesebb, mint 15—20 mázsa termést hoz évente. A vékony vasrudakkal alátámasztott hosszú szőlőlugasokban hatalmas fürtökben csüngnek le a mézédés szép szőlőfürtök, a legtöbbje gondosan papirosba göngyölve, hogy a madarak csipkedésétől megóvják. A gyümölccsel gazdagon megpakott citrom és narancsligetek, meg a virágos ágyak egzotikus illatos virágai, balzsamos bódító illattal töltik be az egész kertet és annak környékét. Minden a legnagyobb bőségben és szokatlanul fejlett példányokban terem a szorgalmas barátkezek locsolta kánaáni földön. Nyitott cement csatornák hálózják be a nagykiterjedésű kertnek még a legtávolabbi zugát is, hogy minden kis darab földecske állandóan megkaphassa a szükséges nedvességet. Láttam 30—40 centiméter hosszú zöldbab hüvelyeket, szinte hihetetlen nagyságú retket, répát, káposztát, tököt és olyan hatalmas, gyenge zöldhagymát, hogy akár buzogánynak is bevált volna. A datolyapálma és banán ültetvényeket is keresztül-kasul jártam és gyönyörködtem a gyümölcs érés különböző periódusaiban, mert ezek is kétszer hoznak minden évben itt gyümölcsöt. Különösen érdekes volt az 50—60 centiméter hosszú, vörös rózsabimbóhoz hasonló óriási banán virágokat megfigyelni, melyek a méternél is hosszabb, széles zöld levelek közül kandikálnak elő, és amely bimbónak viráglevelei egymásután göngyölődnek föl, hogy napfényre kerüljenek a szép sorokban egymásfölé helyezett zöld banánok, sokszor 10—15 kilogrammos fürtökben is. A datolya ugyancsak ily hatalmas fürtökben terem a pálmalevelek tövében és a fajtájuk szerint vagy citromsárga vagy vörös színűek. Nálunk megszokott barna színűket, valamint édességüket is csak az aszalás után kapják meg, mert a frissen szedett datolya még egészen fanyar ízű. Legjobb a frissen aszalt datolya, mikor már sötétbarna ugyan a héja, de még egyetlen ránc sincsen rajta; a húsa ilyenkor még teljesen puha, zamatos lédús, mint a banané és kellemesen édes. A banán is egészen máskép-

pen ízlik, ha az ember teljesen érett korában a fáról tépi le, mert az Európába hozott banán már mind, mesterségesen van megérlelve és egyáltalában nem oly zamatos és lédús, mint amilyennek lennie kellene.

Sohasem fogom elfelejteni azt a pompás ebédet, melyet 26 Franciskánus barát társaságában fogyasztottam el október utolsó napjaiban, egy hatalmas sykomor-fikuszfa óriási lombkoronája alatt, közvetlenül a banán ültetvények mellett, a jerikói szép kertben. Mily *végtelenül jól* esett a lakmározás ebben az egzotikus és bibliai környezetben, csak a kezünket kellett kinyújtanunk, hogy érett banánt vagy szőlőt téphessünk, de persze volt ilyesmi bőven a gazdagon megrakott tálakon is. Két hosszú kőasztalnál ültünk a páter vikárius, azaz a szentföldi custos atya helyettesének presidiuma alatt és csak magam voltam világi, a különböző nemzetiségű derék barátok között, kik nagy érdeklődéssel hallgatták a trianoni Magyarországról elmondott szomorú történetet. Nagy örömmel fogadtam a páter vikárius programhirdetését, mely szerint délután, a legújabb jerikói ásítások megtekintése, valamint a Bőjt-hegyének a megmászása volt tervbe véve, melyet már egész ebéd alatt nézegettem, amint sajátos hegyes csúcsával felém kandikált a távolból, és amelyikre csak nagyon kevés zarándok szokott fölmenni. Boldog voltam, hogy végre mégis csak fel fogok jutni oda, hová már öt év alatt háromszor vágyakoztam, de mindig hiába! A rekkenő nagy hőségben a Casa-Nova hűvös szobájában igen jól esett az ebéd utáni kis pihenő, melyhez bőségesen volt időnk, mert a páter vikárius az indulást csak délután 3 órára tűzte ki.

A barátok két nagy autóbusszal, én pedig a magyarországi szentföldi biztos társaságában külön autón, indultam neki az érdekes útnak. Üde zöld kertek között haladva, megállottunk Ain-es-Sultan bővizű forrásánál, mely a mostani Jerikótól északnyugatra, a Bőjt-hegye lábánál fakad. Már a Királyok Könyve is megemlékezik róla, mert Jerikó lakóinak a könyörgésére, Elizeus próféta tette a vizét ihatóvá és termékenyítővé az által, hogy egy maroknyi sót dobott bele (IV. Kir. II. 19—22). Ezért nevezik a keresztények „Elizeus forrásának“, melynek vizét 12 m hosszú, 7 m széles és mintegy 5 m mély medencében fogták föl, melyet deszka viskók és rozoga kerí-

tések vesznek körül, környékén pedig szép zöld vegetáció virul. A medencéből zsilipeken át, sziklás mederben folyik tovább a víz, mely Jerikót megkerülve végül a Nahr-el-Kelt patakba ömlik. E vízeren kívül még jól kiépített sűrű csatornahálózat vezet szét az áldást hozó vizet, Jerikó buja dús kertjeibe, melyek azonban az utóbbi időkben nagyon is megéreztek, hogy a jeruzsálemi vízművek igazgatósága újabban az Elizeus forrás vizének is tekintélyes mennyiségét használja föl Jeruzsálem vízellátására. Néhány évvel ezelőtt, még mindig színültig volt a nagy medence, mint ahogyan azt még én is láttam, most azonban alig 1 méter mély víz volt csak benne.

Mivel a régészek és biblikus tudósok a XIX. század derekán ismételten rámutattak arra, hogy az ő Jerikó romjainak föltétlenül e forrás közelében kell lennie, egy német társaság ismételten eszközölt itt tudományos ásatásokat, de nem sok eredménnyel. Mindössze csak egy rakás óriási nagy méretű, napon égetett téglá, épületkövek, agyagedények, cserepek és széndarabok kerültek a felszínre és bár néhány ősrégi sírt is találtak, de mindez kevés volt ahhoz, hogy mindezekből kétségtelenül megállapítható lett volna az ó-szövetségi Jerikó fekvése. Szinte lehetetlennek látszott ugyanis, hogy ez a fontos, ő kánaáni város, mely meg is volt erősítve, teljesen nyomtalanul tűnt volna el a föld felszínéről, hiszen amikor a város falai a zsidó harsonák hangjaira oly csodálatos módon, önmaguktól omlottak össze, Józsuá a várost földig romboltatta, az összes lakosságot kardélre hányatta és kemény átkot szórt mindazokra, kik a várost újból föl merészelnék építeni.

Az ószövetségi írásokból, valamint Flavius Josephus följegyzéseiből tudjuk, hogy mikor a zsidók visszatértek a babiloni fogságból, újból letelepedtek a kitűnő termékeny vidéken, melynek balsamfái az akkori följegyzések szerint messze földön híresek voltak és igen nagy jövedelmet hajtottak. Arról nincsenek följegyzések, hogy a régi Jerikó ugyanazon a helyen, ismét fölépült volna, de azt tudjuk, hogy Kleopátra, ki Antoniustól ajándékba kapta a várost, eladta azt Nagy Heródesnek, a zsidók királyának. Heródes, hogy magát népével megkedveltesse, igen sokat építkezett; ő építtette föl Jeruzsálemben a Salamon-templomát is, a jerikói síkon pedig pompás új várost alapított, hippodrommal és nagy amphitheatrummal. Cip-

141. Bethánia romjai.

142. Az autó Jerikóba ereszkedik alá.

143. Út Jerikó felé, a Vadi-Er-Kelt környékén.

144. Tábori mise a Jordánnál.

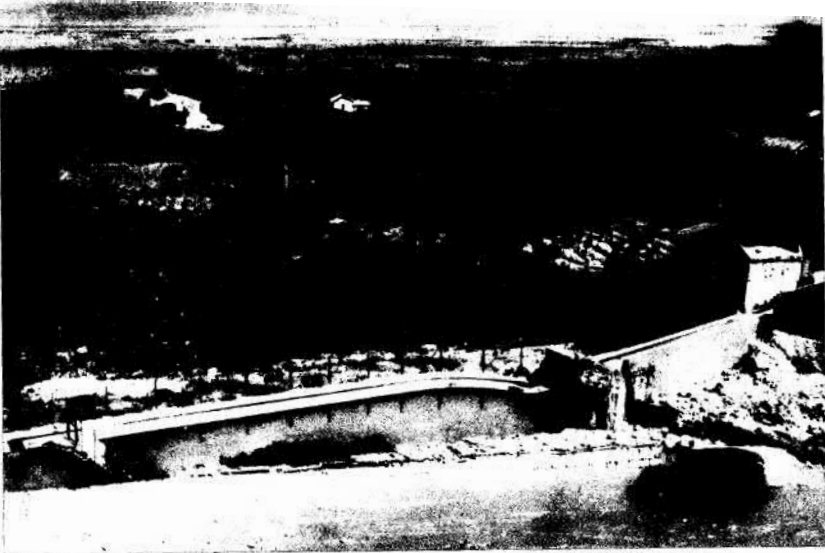
145. A Jordán.

146. A Holttengernól.

147. A Holttenger vizében nem lehet elmerülni.

148. Eliseus forrása Jerikó mellett.

149. A Kereszttség fogadalmának megújítása a Jordánnál.

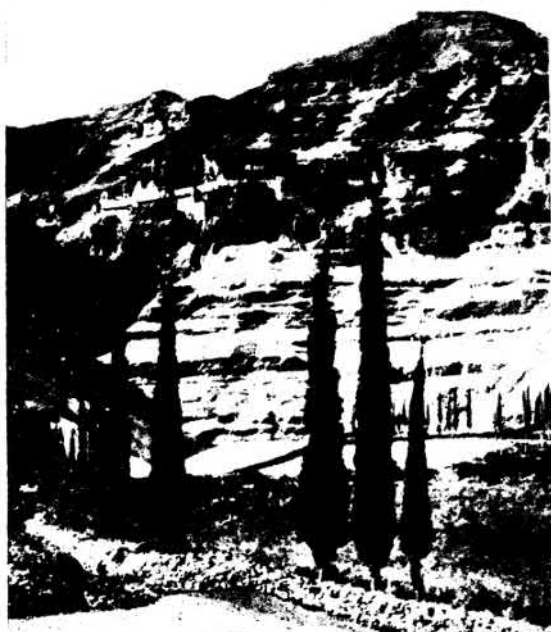
150. Datolyakostoló a Ferencsek jerikói kertjében.

151. Banánvirág és termés.

152. Beduinsátrak.

153. A Bőjt hegye az Orosz kolostorral.

154. A Bőjt-hegyi kolostor alatt.

155. A Földközi tenger szintjét jelző tábla a Holttengernél.

156. Raffat, „Palesztina Királynője“ új székháza.

157. Ain Karim, Keresztelő Sz. János szülőfaluja.

158. Ain Karim. Kijátás a Vizitáció szentélyéből a Sion-telepre.

159. Ain Karim. A Vizitáció szentélye.

rus nevű pompás palotáját, nagyszerű halas tavakkal és kertekkel szintén itt a közelben létesítette a környező nyugati magaslaton. Ez az új Jerikó volt a zsarnok királynak téli székhelye, ahol azután meg is halt. De ez a Heródes-féle Jerikó nem a réginek a helyén, hanem attól jóval délre épült föl, mint azt nemcsak a följegyzések mondják, hanem a kiásott romok is tanúsítják. Az évszázadok viharai persze a Heródes-féle Jerikót sem kímélték meg és mindjárt a zsarnok halála után igen sokat szenvedett a zsidó lázadások idején, de a II. században Hadrián császár ismét fölépíttette azt. A kereszténység diadalra jutása után, évszázadokon keresztül élte ez a Jerikó legszebb korszakát. Konstantin császár püspöki székhelyé tette, mire az egész világból a jámbor keresztény letelepülők özönlöttek ide, hogy csendes elvonultságban éljenek azon a földön, melyen az Úr Jézus is 40 napon át böjtölt. Szent Euthym, később pedig Szent Sabbas vezetése alatt igen sok remete élt akkor a kopár hegyek barlangjaiban; Jusztiniánusz pedig, Szűz Mária tiszteletére szép nagy templomot és zarándokházat is építtetett Jerikóban.

A perzsa invázió elpusztította a földszínéről ezt a második Jerikót is, úgyhogy mikor a kereszties vitézek a Szentföldre érkeztek, Heródes fényes városa helyén már csak egy nagy romhalmazt találtak, mely romoktól keletre, ismét fölépíttették a várost azon a helyen, hol ma, az Er-Riha-nak nevezett kis falucska fekszik. A keresztiesek által alapított város szép fejlődésnek indult, de a jeruzsálemi királyság összeomlásával erősen hanyatlani kezdett, mert egyszerre elnéptelenedett, az öntöző csatornák elpusztultak és Jassan ismét sivataggá változtak a híres jerikói kertek és ültetvények, melyeket még a XIX. század zarándokai is lelkes szavakkal magasztaltak.

Multak az évszázadok, teltek az évezredek és az ősz Jerikó romjai még mindig ott pihentek a föld mélyén és amikor a múlt század hatvanas éveiben a nagyszabású helyszíni ásásokat végzett német tudósok kijelentették, hogy minden további fáradozás hasztalan, az ősz Jerikó romjait megtalálni nem lehet, úgy látszott, hogy bele kell nyugodni a változhatlanba. De mégsem úgy történt a dolog, mert az angolok tovább folytatták a kutatásokat és néhány évvel ezelőtt, az Eli-zeus-forrástól nyugatra, a Böjt-hegyének keleti lejtjein újabb

nagyszabású ásatásokba fogtak, mely munkálatok ugyan meg mindig folyamatban vannak, de már eddig is teljes siker koronázta azokat. Itt is beteljesedtek az Úr Jézus szavai, mert valóban a kövek beszélnek. Az ő Jerikót teljes kiterjedésben megtalálták és most éppen azon fáradoznak, hogy a zsidók trombita szavára összedőlt városfalakat, körös körül szabaddá tegyék. Egész utca-sorokat hoztak napfényre az ásók és az értékes és érdekes cserép és üveg tárgyak, kancsók, edények, ékszerek, pénzek stb. már egész múzeumot megtöltenék. Helyenként 8—10 méter mélyre is leásták a földet, hogy egyes érdekes építményeket fölszínre hozzanak.

Múlt év őszén, mikor ott jártam, nem győztem betelni az érdekes ásatások szemlélésével, melyek a hegy oldalán már jókora területet foglalnak el. Mikor ezt szemléltem, föltettem magamban a kérdést, hogy vajjon mikor építették ezeket a szépen összerakott falakat és hol vannak akik építették? Milyen szép lehetett ő Jerikó városa hatalmas erődjével és tornyos bástyás falaival, amint büszkén letekintett Kánaán termékeny földjére a Jordánnak paradicsomi buja növényzetű zöld síkságára. Miközben e romok között jártunk, átéreztek a mélységes értelmű szavaknak súlyát: „Sic transit gloria mundi“, mert hiába! mindennek el kell múlnia ezen a világon és kérlelhetlenül el fog jönni az idő, mikor a mai büszke, nagy világvárosok is minden ragyogásukkal, minden pompájukkal és minden kultúrájukkal mind el fognak tűnni a föld színéről. Milyen más szemmel is látja az ember a világot, a tülekedő emberiséget, minden bajával, jajával és keserveivel, ha ilyen szemüvegen keresztül nézi azt! És milyen más lenne az egész világ, ha az emberek csak egy kicsit is gondolkoznának és nagyobb súlyt fektetnének az örökkévaló, mint a múló földi értékekre, mert hiszen minden generáció önmagának rendezi be a világot és a világ olyan, mint amilyennek az ember formálja magának. Isten bőségesen megadta az élet lehetőségét a föld termékenységében, gazdag természeti kincsekben és a természet csodálatos erőiben, tehát csak az emberen múlik, hogy hogyan rendezkedik be földi életének éveiben.

A jerikói érdekes romok és ásatások után, huszonhat Franciskánus barát társaságában indultam neki a Bőjt-hegy megmászásának. Egy darabig még autóval folytathattuk utun-

kat, egészen addig a pontig, ahol a meredek, sziklás hegyoldalon kezdődik. Elhaladtunk három cukormalomnak érdekes romjai mellett, melyek még a XII. században is működésben voltak, jeléül annak, hogy még akkor is milyen nagykiterjedésű cukornád ültetvények voltak a termékeny jerikói síkon. A régi vízvezeték maradványait is egészen jól ki lehet még venni, ugyanis a malmok hajtásához szükséges vizet az Elizeus forrásától mintegy 3 kilométerre északnyugatra fekvő, ugyancsak bővizű *Ain-Duk* nevezetű forrásból vezették ide, mely még ma is bőven öntözi a környék szép kertjeit.

A Dzsebel-Karantal, vagyis a Böjt-hegye, tulajdonképpen nem önálló magaslat, hanem a Jordán-völgyét kísérő judei-hegyeknek lépcsőzetesen leereszkedő keleti lejtőjén kiemelkedő, csúcsos sziklás orom, melynek a tengerszín fölötti magassága mindössze alig száz méter. De mivel Jerikó 250 méter mélyen fekszik a tenger színe alatt, onnét 350 métert kellett emelkednünk, hogy a csúcra fölrhessünk és még onnét is, ahol az autóinkról leszálltunk, mintegy 200 métert kellett kapaszkodnunk. Minél közelebb jutottunk a hegyhez, annál impozánsabb, sőt egyenesen félelmetes látványt nyújtottak a mintegy 150—200 méter magas, vörösbarnás réteges sziklafalak, melyeken szédületes magasságban mint fecskéfészek tapad a sziklákhöz a görögök kolostora, hová első sorban igyekeztünk, mert ez a kolostor rejti magában azt a barlangot, melyben az Úr Jézus 40 napi böjtje alatt tatózkodott.

A hatalmas sziklafalból egész sereg, részben természetes, részben pedig mesterséges barlang szája ásítózott le a nagy magasságból és csak azon törtük a fejünket, hogy vájjon annak lakói hogyan tudtak azokba iöljutni. És vájjon ki tudná azt megmondani, hogy a letúnt hosszú évszázadok folyamán mennyi sok-sok lakója volt ezeknek a barlangoknak és hogy az örök értékeknek milyen nagy menységű káprázatos kincseit termelték ki azok a boldog remeték és szent férfiak, kiknek soraiban ott találjuk Szent *Charitont*, ki itt kolostort is alapított, továbbá Szent *Elpidet*, Enest Eustákot és Simisius apátot is, kik mind, az Úr Jézus szent böjtje által megszentelt sziklasivatagban követhették a szent példát és elmélkedhettek a lélek halhatatlanságáról és az örökkévalóság nagyszerű perspektívájáról.

Különös formájú sziklaalakulatok között vágott szerpentin

úton kezdtük meg a fölfelé vándorlást, miközben minden kanyarultnál újabb és újabb nagyszerű tájkép tárult a szemünk elé. Végre elérkeztünk a kolostor alsó kapujához, melyen belépve alagútszerű ferde aknába vágott sziklalépcsőkön értünk föl ez érdekes kolostorba, melyet mintegy 80—100 m hosszúságban oly módon építettek a meredek sziklafalba, hogy az ablakokkal és erkélyekkel ellátott, több emeletes épületek belső helyiségeit, már mind a sziklába vágták bele, illetve az itt talált természetes barlangüregeket használták föl megfelelő átalakításokkal.

A kolostor legnagyobb kincse az a barlang, melyben az Úr Jézus tartózkodott és amelyet az első keresztények már a legrégebb időkben kápolnává alakítottak át. A szakadár görögök 1874-ben vették birtokukba a már régen elhanyagolt kolostort, melynek vendégszobájában dicséretreméltó szívességgel fogadtak a nagyszakállas görög barátok, mi pedig nem sokáig haboztunk, hanem mohón hörpintettük ki a felénk nyújtott hűsítő italokat, mert bizony a nagy hőségben csurom vizesek lettünk, mire a kolostorba érkeztünk, hiszen a hőmérséklet az árnyékban, délután 5 óra tájban is 35 fokot mutatott. Valami igen erős, illatos szeszfélét öntött bele a vízzel telt poharakba egy görög pópa, amitől csaknem tejfehér lett a víz, de sokkal jobban esett ennél a fölkinált jó forró feketekávé, melyet alig győztek töltögetni a kis csészékbe. Rövid pihenő után folytattuk utunkat, végimentünk az egész kolostoron és csak azt sajnáltam, hogy már kissé késő volt ahhoz, hogy belső felvételeket készítssek, pedig ritka érdekes képeket lehetett volna csinálni a barátok celláiról, a fantasztikus alakú, tágas barlangban elhelyezett szabadtűzhelyű konyháról, az aranykeresztes ikonképekkel teleaggatott, félig épített, félig meg a sziklába vágott templomról és még sok minden másról. Kimentünk néhány erkélyre is, melyek csaknem 200 méter mély szakadék fölött nyúltak ki az épületből; ezekről még jobban láthattuk a tőlünk jobbra eső sziklafalon a sok remete barlangot. Sajátságosan érdekes és szép volt az innét élvezett nagyszerű kilátás; közvetlen alattunk többszázméteres vad sziklaszakadék tátongett a félelmetes mélységben, előttünk pedig a jerikói szép, zöld kertek úgy festettek, mint a szürke pusztaságra terített bársoayos zöld szőnyegek. A háttérben a Jordánt kísérő vege-

tációnak keskeny zöld csíkja olvadt bele a lilás ködben elvesző transjordániai hegyekbe. A nap már erősen lefelé hajlott és így a mögöttünk levő hegyek sötét árnyékot vetettek az előtérre, míg Jerikó kertjei és a Gohr egész síksága, szinte izzott a napnak fényes sugaraiban. Végre eljutottunk a kolostor legutolsó szárnyában levő kis barlangkápolnába, melynek falain még megvannak annak a XII. századbeli freskónak a maradványai, mely azt a jelenetet ábrázolta, mikor az ur Jézust az ördög megkísértette. Egyszerű kis oltár áll a kápolnában, néhány lámpától és gyertyatartótól körülveve, mely előtt mély áhítattal borultunk le és hallgattuk az evangéliumnak idevonatkozó szakaszait: „és semmit sem evett ama napokban, melyek elteltével megéhezek. Monda pedig neki az ördög: ha Isten Fia vagy, monddad e kőnek, hogy változzék kenyérré. Felelé neki Jézus.“ írva vagyon, hogy nemcsak kenyérral él az ember, hanem Istennek minden igéjével.“ (Luk. IV. 1—14)

Milyen szívesen töltene el itten az ember hosszabb időt, hogy igazán elmélyedhessen az isteni tanítások nagy igazságaiban, de sajnos mennünk kellett, mert még hátra volt a hegynek a megmászása, melynek még csak a fele magasságában voltunk. Csikorogva, nyikorogva fordult meg a nagy vasajtó zárában a hatalmas kulcs, kitárult a nehéz kapu és mi a kolostort elhagyva, tovább folytattuk utunkat a hegytetőre. Mély gondolatokba mélyedve, a fájdalmas rózsafüzért imádkozva, haladtam lassan fölfelé a zeg-zugos, keskeny szerpentin úton, melyen itt-ott egy-egy fürge gyíkcocsa szaladt keresztül. Az evangélium szavaira gondoltam: „Majd fölvivé őt az ördög egy magas hegyre . . .“

Annyira el voltam mélyedve gondolataimban, hogy észre sem vettem, hogy már főiérkeztem a hegytetőre és ott állottam a terméskőből épült magas falnak kis kapujában, melynek a kulcsát a görögök rendelkezésünkre bocsájtották, hogy be tudjunk menni az elkerített területre, hol a legnagyobb összevisszágban egy templomnak és kolostornak romjait találtuk, melyet még szent Chariton alapított. Ide jártak föl a remeték is a kápolnába, melyet a XII. században a „szentsír papjai“ újból restauráltak. Ebben az időben ugyanis „a nagybőjt testvérek“ szerzetesei laktak fönn a hegyen. A romok közt egy elkerített négszegletes hely közepén, az oltár építmény csonkját még mindig jól lehet látni melyen egy álló keresztet találtunk. A köröskörül szakadékszerű, sziklás csücs-

ról pompás kilátást élveztünk; az egész Gohr és a jerikói síkság mint egy kiterített nagy térkép terült el alattunk. A lemenő nap utolsó sugaraiban a Holt-tenger vizét is láttuk a távoli mélységből fölcsillogni és a narancssárgában ragyogó égbolton élesen rajzolódtak a fantasztikus sziklakúpok és hegyvonulatok kontúrjai, valamint az Olajfák-hegyének kúpja az orosz kilátótorony karcsú sziluettjével. Az aranypárazatos távoli ködben lágy pasztel színekben tündöklött a transzjordániai hegyek vonulata a Nébó-hegy csúcsával, melyen nemsokára szintén ott fog ragyogni Krisztusnak keresztje és Szent Ferenc hú fiainak ajakán e távoli magas örhelyről is föl fog szállani mindennap a Jordán fölött megnyílt Egbe a zsolozsma: „Adveniat Regnum Tuum.“

Csak a minap hallottam a Dormitió derék atyáitól, hogy Transzjordániában milyen szép sikerrel hintik az evangélium magvait és hogy nemrégiben egy egész falu lakossága tért katolikus hitre. Büszkén mutatták meg, ott épülő templomuknak terveit is.

Misztikus alkonyati fényben tündöklött az egész Gohr-sivatag, melynek nyugati fele már teljesen sötét árnyékba borult, csaknem egészen a Jordánig, míg a keleti part magas, kopár hegyvonulatai még vakító fehérségben ragyogtak a lemenő nap sugaraiban, de azután egyszerre, minden átmenet nélkül borult a teljes sötétség a tájra, úgyhogy mire Jerikóba értünk, már mindenütt égtek a lámpák a szegényes házakban.

A barátok fényesen kivilágított kis kápolnájába vonultunk be orgonabúgás mellett, hogy részesedjünk a szentségi áldásban, melyet a páter vikárius adott reánk. Fölzúgott a „Tantum ergo“ és „Genitori“ örökké szép dallama, majd a néma csendben csak az oltárcsengő ezüstös csilingelése hallatszott, miközben az illatos tömjénfüst körülgomolyogta a szép virágos oltárt és az aranyos monstranciában rejtőző szentségi Úr Jézust, kinek alázatos szívvel mondtunk hálát a sok kegyelemért, melyben ma is részünk volt.

Mielőtt hazafelé indultunk, ismét kivonultunk a kert szép fáinak alá, hol a páter vikárius vendégtelt meg mindnyájunkat pompás hűsítő italokkal, gyümölcscsel és szendvicccsel, de azután nemsokára már ott robogtunk a jerikói síkság nyílegyenes országútján és autóink szapora kattogással vágta neki a szerpentineknek, hogy ismét fölkapaszkodjanak Jeruzsálembé.

Kocsink pompás fényszórói élesen világították meg a kanyarodók kopár szikláit és nem egyszer, libasorban menetelő tevékaravánok és tovavonuló beduin csoportok kerültek bele fényszóróink kéréibe. Egészen különleges misztikus képet nyújtottak a szerpentinen fölfelé igyekező autók, amint fénykévéikkel az útmenti szakadékok szikláit mindig más és más irányból világították meg. Néhány angol csendőrrel is találkozunk, amint lovaikat hosszú kantárra eresztve, karabélyukat kézbentartva cirkáltak az éj sötétjében.

Alig, hogy elhagytuk az irgalmas szamaritánus szállodáját, egy hatalmas autóbusz jött velünk szembe, melyből legnagyobb meglepetésünkre a jó Dakkak Fuad szállt ki és örvendezve üdvözölt minket. Már nagyon aggódott értünk a derék arab, hogy oly sokáig kimaradunk, de más autója nem lévén otthon a garázsban, hát fogta magát és ezzel a 24 személyes nagy autóbusszal jött ki, teljesen egyedül elibünk. Vígán folytattuk azután utunkat, de bizony 9 óra már elmúlt, mire Jeruzsálembe érkeztünk, a felejthetetlen szép nap gazdag emlékeivel.

Ahol Keresztelő Szent János született.

Jeruzsálem kopár és sivár környékéből, mint két ékes drágakő ragyog ki Ain-Karim és Betlehem szép zöld oázisa, mert, míg Jeruzsálem kopár, gyászos környékének minden röge, pora fájdalomról, szenvedésről és a nagy Istentragédiáról beszél, addig Ain-Karim és Betlehem, vidám derűt fakaszt a zarándok lelkében, mikor megpillantja a virágos szép zöld oázist a júdeai hegyek kopár, vörös barnás sziklái között. Az igazi zarándok a legmélyebb áhítattal lép a nagy procursor szülőfalujának földjére, melyen az isteni Gondviselés tervei alapján a nagy Előhírnök a világrajött, hogy előkészítse az emberiséget az újszövetség tanainak befogadására: „Készítsétek az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit“; „Utánam jön, ki erősebb nálamnál, kinek, nem vagyok méltó leborulva megoldani saruját“. Csodálatos nagy idők voltak azok, mikor a várakozásnak hosszú, 4,000 éves sötétsége derengeni kezdett és félévvel a Megváltó

megszületése előtt, az időskorban levő Zachariás és Erzsébet frigyéből a természet rendje ellenére, megszületett a nagy Keresztelő Szent János.

Amikor Ain-Karimba készültünk, visszazálltak gondolataink a názárethi kedves szentélybe, hol 1,900 évvel ezelőtt Gábrriel arkangyal nemcsak az Úr Jézus fogantatását adta tudtul a Boldogságos Szűznek, hanem azt is kinyilatkoztatta neki, hogy rokona, Erzsébet is fiat fog szülni, és már a 6-ik hónapjában van. Szűz Mária, a kinyilatkoztatás után azonnal Ain-Karimba sietett, de legalább is 4—5 napon át kellett vándorolnia számárháton Galilea, Samaria és Júdea hegyes-völgyes vidékén keresztül, míg elérkezett a mintegy 150 kilométernyire fekvő, kies Sorec-völgyébe, hová autóinkkal Jeruzsálemből rövid húszperc alatt értünk ki. A jaffai úton hagytuk el a Szentvárost s csakhamar megpillantottuk a Mussalib-völgyében a görögök Szent Kereszt kolostorát, mely a legrégebb hagyományok szerint ugyanazon a helyen áll, hol egykor az a ia díszlett, melyből az Úr Jézus keresztjét ácsolták. Amikor elértük a hegytetőt, egy széles völgynyíláson át megpillantottuk a Földközi-tengert, melynek végtelen tükre a délutáni nap fényes sugaraiban ragyogott és így alkalmunk volt jól emlékezetünkbe vésni a Szentváros fekvését és viszonyát is a tengerhez. Teljes áttekintésünk persze nem volt, mert a júdeai hegyek nyugati meredek lejtjei elfedték előlünk a Sáron-síkságot, és csak a mintegy 50 kilométernyire fekvő tengert láhattuk, míg keleten az Olajfák-hegyét és kissé feljebb Júdea legmagasabb pontját, a *Nebi Samwil* jellegzetes kúpját figyelhettük meg. Déli irányban pedig máris elibünk tárult a Sorec-völgy bájos panorámája, Ain-Karimnak mosolygó, kedves fehér házaival, a szőlős és gyümölcsös kertek terraszai közül, feltűnően sok, karcsú jegegyeszerű fával és ciprussal benöve. Felejthetetlen szép és bájos képet nyújt ez a völgy tavasszal, mikor minden fa virágba borul és az üde, zöld hegyoldalokon a szentföldi tavasznak tarka virágszőnyege díszlik. De még ősszel is jól esik a szemnek a jeruzsálemi kopár tájak után, látni és élvezni az üde források vizétől öntözött kies völgyet, mely valóban méltó keretet alkot a Szűz Mária szent ajkán itt megszületett Magnificat és Zachariás főpap Benedictusa lelket vidító dallamainak és mindazoknak a szent emlékeknek, melyek e helyhez fűződnek.

Mikor legutoljára ott jártam, 1932 év novemberében, a mandula és barackfák teljes virágzásban voltak és a veteményes kertek is olyan szépen zöldeltek, mintha csak tavasz lett volna.

A kis városka apró házai félkör alakban kapaszkodnak föl a terraszos zöld hegyoldalakra, s amint megálltunk az országútmenti Mária-forrásnál, egyszerre áttekinthettük az egész környéket; jobbra a hegyoldalon, a házak fölé emelkedő szép, karcsú, fehér torony jelezte Keresztelő Szent János születési helyét, míg balra előttünk a hegyoldalon Zachariás főpap nyári lakának a fekvését figyeltük meg, hol ma a „Vizitáció“ szentélye van. Vele szemben, a völgy másik oldalán a Sion-apácák telepét láttuk, majd még előbbre, messze a távolban a sivár, sziklás hegyoldalon Keresztelő Szent János pusztaságát mutatták, hol az Úr Jézusnak nagy hírnöke, gyermekeveit töltötte. Először a kútnál néztünk széjjel, hol nagy volt a sürgés-forgás; a forrásnak árkádos kőmedencéiben, tarka ruhás asszonyok mosogatták a még tarkább ruhákat, mások pedig vizet merítettek a bőven ömlő forrásból, melynek vizével öntözik az egész völgyet. Jöttek-mentek a hatalmas kőkorsókat fejükön hordozó nők és gyermekek, tarka burnuszos arabok, a kút körül pihenő teve-karavánok mellett. E kis hegyi városka lakói még a kétezret sem haladják meg és csupán, mintegy 500 keresztény él közöttük, kiket azonnal meg lehet ismerni, ha másról nem, hát arról, hogy illedelmesen köszönni szoktak az idegeneknek. Amikor az ember Ain-Karimban kiszáll az autóból, valahogyan úgy érzi magát, mintha egyszerre — alig néhány perc alatt — egészen más világba cseppent volna, mert más a vidék, mások az emberek és más a hangulat, mint Jeruzsálemben. Ain-Karimhoz, vagy mint másként nevezik, Montanai-Szent-Jánoshoz csupa örvendetes, vidám emlékek fűződnek, melyek kedves derűre hangolják szívünket, lelkünket egyaránt. Ain-Karim szép, virágos völgye fölött is ott zsong az a megmagyarázhatlan bájos hangulat, melyet eddig minden helyen tapasztaltam, ahol Szűz Mária élt, vagy hosszasan tartózkodott. Valami egészen különleges érzés és hangulat az, mely itt az embert hatalmába keríti. De vajjon ki tudná megmagyarázni azokat a titokzatos erőket, melyek az idők folyamán már annyi sok százezer és millió zarándok szívét és lelkét fűrésztöttek meg az isteni kegyelmeknek itt is fakadó, gazdag forrásaiban?

A Magnificat lelkes, szép himnusza zsongott lelkünk és szívünk mélyén, mikor nekiindultunk, hogy fölkeressük azt a szent helyet, ahol megszületett a Szűz Anya ajakán ez a mély tartalmú szent zsolozsma, mely azóta már annyiszor fölhangzott az egész földkerekségén, hogy a szívnek, imádságnak, zenének és éneknek a szárnyain minduntalan fölszálljon az Égbe. Csörgedező, tiszta vizű patak mentén, szép veteményes és gyümölcsös kertek között kapaszkodtunk föl a hegyoldalra, állandóan szép kilátást élvezve a virágos völgyre és Ain-Karim festői házaira. Legutóbb késő ősszel jártam itt, mikor ugyancsak élénk élet folyt a kertekben; apraja nagyja az olajbogyót szedte a fákról, az azokhoz támasztott hosszú létrákról, míg lejjebb a laposabb részeken számár, vagy teve vontatta faekével a szántás-vetési munkálatok folytak. A ragyogó, kék égbolton szeszélyes alakú, gömbölyű, fehér felhők úszkáltak, melyek oly festőién egészítették ki az előttünk nyüzsgő tarka, szép képet.

Alig 10 percnyi gyaloglás után fölértünk a „Vizitáció“ szentélyéhez, vagyis arra a helyre, hol Zachariás főpápnak nyári kis háza állott, hová Erzsébet, a felesége visszavonult áldott állapotának ötödik hónapjában, hogy hálát adjon az Istennek azért a nagy kegyelemért, hogy gyermekkel áldotta meg mindezideig magtalan házasságukat.

A hatalmas kőfalnak csinos vaskapuján léptünk be az illatos virágágyakkal szegélyezett kis udvarba, melyben még a IV. században épült ősrégi kis templom és kolostor áll hatalmas sykomor- és terpetinfák árnyékában ős rommaradványoktól körülvéve. A repkénnyel és borostyánnal befutott faragványos ősi falak felől a letűnt hosszú századok leheilete csapott felénk, de a szépen virító illatos rózsza és virágágyak, még a profán turista figyelmét is azonnal fölhívják arra a gyöngéd és kegyeleteljes szeretetre, mellyel ezt az emlékezetes kedves szent helyet a Rózsafüzér-apácai gondozzák és ápolják. Mély megihletődöttséggel simogatták szemeink az ódon patinás falakat, melyek legnagyobbbrészt még a maguk eredetiségében már másfélezer év óta hirdetik azokat az örvendetes nagy dolgokat és természetfölötti nagy szent eseményeket, melyek itt történtek. Itt is a kövek beszélnek, mint Jézus mondotta, és boldog az, ki megtudja érteni a szavukat. A modern kor szülöttének azonban legtöbbször sem kellő lelki, sem tárgyi felkészültsége nincs ahhoz,

hogy szent vallásunk és Egyházunk fölépítésének tökéletes, isteni munkájában gyönyörködjék és elmélkedjék, ezért mondhatja magát valóban boldognak az, kinek megadatik az a nagy kegyelem, hogy az Úr Jézus Szentföldjének szentemlékü helyein hasznosan tud elmélkedni az isteni Gondviselés nagy terveinek, alkotásainak csodálatos harmóniájáról és tökéletes szépségeiről. Názáreth, Ain-Karim és Betlehem! Mindmegannyi fontos állomásai Isten nagy tervének, mellyel a Megváltás nagy művét előkészítette. Az igazi zarándoknak mindezt komolyan és mélyen kell átgondolnia, hogy igazán átérezhesse az ain-karimi szentély emlékeinek minden szépségét és nagy kegyelmeit. És ha így cselekszik, akkor egyszerre világos lesz előtte a Boldogságos Szűz Mária ain-karimi látogatása, illetve annak szükségessége, mert az Úr előhírnökének valóban méltónak kellett lennie nagy szerepének és hivatásának betöltésére, tehát még mielőtt a világra jött volna, kellett, hogy beteljen a Szentlélekkel, hogy ezáltal eredeti bűnétől megszabaduljon, megtisztuljon. Ezért kellett tehát Szűz Máriának, mihelyt benne az Ige Testté lőn, Ain-Karimba sietnie, hogy ez a csodálatos mennyei hatás létre jöhessen. Szépen írja a nagy látnoknő Agreda Mária, hogy amelyik percben Szűz Mária megjelent Erzsébetnél és őt üdvözölte, mind Erzsébetet, mind pedig a még magzat korban levő Keresztelő Szent Jánost is az Isten a legtökéletesebb értelemmel ajándékozta meg, úgyhogy ő már anyja méhében föl tudta fogni az őt ért nagy kegyelemnek nagyságát és így mélyeséges hódolattal hajolt meg a Testté lett Ige előtt, amikor mint tiszta kristályon keresztül megpillantotta Szűz Mária testében Jézust. Ezt a magasztos pillanatot örökítik meg a Szentírás következő szavai is: „És lőn, hogy amikor meghallotta Erzsébet Mária köszöntését, repes méhében a magzat és betelek Erzsébet Szentlélekkel és nagy szóval fölkiálta: áldott vagy te az asszonyok között és áldott a te méhednek gyümölcse“. Beteljesedett tehát az, amit Gábiel arkangyal mondott Zachariásnak: hogy születendő fia még anyja testében meg fog telni Szentlélekkel.

A Testté lett Ige, a földre szállott Isten Fia, tehát itt, Ain-Karimban művelte a földön első csodáját, mikor betölté Erzsébetet és az előhírnökéül kiszemelt magzatját Szentlélekkel. Szűz Mária már tudta Istennek nagy terveit, mikor Ain-Karimba

jött, de Erzsébet csak a találkozás után jött tudatára a megtestesülés szent titkának és annak, hogy magzatját hogyan kapcsolta be az isteni Gondviselés a Megváltás nagy művének előkészületeibe. Ekkor kiáltott föl Erzsébet: „De hogyan jutok én ahoz, hogy az én Uramnak az Anyja jön hozzám? Mert íme amint fülemben hangzott köszöntésed szava, örömtől repese a magzat méhemben; és boldog vagy te aki hittél, mert be fog teljesedni, miket mondott neked az úr“. Ezután történt az a bájos jelenet, mikor Szűz Mária válaszában, ajkain fölcsendült az első Magnificat: „Magasztalja az én lelkem az Urat és örvendez lelkem az én üdvözítő Istenemben. Mert megtekintette szolgálójának alázatosságát, íme mostantól fogva boldognak hirdet engem minden nemzedék ...“ Lukács I. 39—56.

Ó mily végtelen boldogság töltötte el a mi szívünket is, mikor az evangéliumnak e bájos szép szakaszát e szent helyen hallgathattuk és e kis szentély titokzatos néma csendjébe mi is belezenghettük a Magnificatnak lelket emelő és szívet vidító szép dallamát. Nagy lelkesedésünket és örömünket csak annak a szomorú ténynek tudata felhőzte be, hogy még honfitársaink között is milyen sokan vannak, kik a Szentírásnak ezt a világos szakaszát, mintegy nem létezőnek tekintik és nem akarnak tudomást venni arról, hogy maga az Isten adta Szűz Anyjának ajkaira azt a nagy jóslatot, melynek beteljesülését az azóta eltelt hosszú évszázadok eseményei oly fényesen beigazolták, mert Isten Anyját valóban boldognak hirdeti az egész világ minden nemzedéke, a logikusan és okosan gondolkodni tudó keresztények sok-sok száz milliói, sőt még a mohammedánok is

Mindezt átgondolva és átérezve léptünk be az eredetileg egymás fölé épített kettős templomnak megmaradt és restaurált csúcsboltíves alsó templomába, mely alig 7 méter hosszú és ugyanilyen széles. A templomba lépve látjuk, hogy a szemben fekvő falat két alacsony félkörű boltív osztja két részre; mindkettőben áll egy kis oltár, de míg a baloldali oltár fülkéje mindössze csak olyan mély, hogy az oltár elfér benne, addig a jobboldali fülke mintegy 6 méter mélyen nyúlik be abba a sziklába, melyhez a templom és a vele egybeépített kolostor hátul, valamint a jobboldalon támaszkodik. A jobboldali oltár ennek a folyosónak a végén áll, mely folyosó Zachariás nyárilaka terrasának a följárata volt. A két oltár bejárati íve fölött, a falon két nagy olaj-

festmény függ, és pedig a baloldalon Zachariás főpap, füstölővel a kezében van ábrázolva, míg a jobboldali kép Szűz Mária és Erzsébet találkozásának kedves hangulatát sugározza le. A jobboldali oltár mellett balról, friss vizű forráskút is van, melyről azt tartják, hogy az, abban a pillanatban fakadt, melyben Erzsébet lejött a kertbe, hogy Szűz Máriát fogadja. Mint már annyi évszázadnak ájtatos zarándokai, mi is áhítattal ittunk e forrás vizéből és nem kutattuk, nem firtattuk annak eredetét; lehet, hogy igazat mond a hagyomány, lehet, hogy téved, de nekünk mégis jól esett azokkal tartani, kik a hagyományokban hisznek, mert minket nem a kételkedés és az anyagiasság modern szelleme hozott ide, hanem igaz hitünk, reményünk és forró szeretetünk izzó melege. Mi, nem az ilyen apró részletekre helyeztük a súlyt, hanem a nagy lényegre, mely mellett azonban nem vetettük meg azokat a kedves részleteket sem, melyek a főeseményeket oly szeretettel, kegyelettel és kedvesen zsongják körüli, mert a hagyományokat mindig jobb tiszteletben tartani, mint azokat durván elvetni, már csak azért is, mert hiszen határozottan megcáfolni azokat senki sem tudja. Mély áhítattal hallgattuk meg az evangélium szavait és azután nemcsak a szükséges búcsúimákat végeztük el, hanem igazi mély bensőséges áhítattal mondtuk el az örvendetes rózsafüzér második tizedét is az örvendetes szent titokkal: „Kit te Szent Szűz, Erzsébetet látogatva méhedben hordoztál“. Egy más alkalommal abban a kegyelemben is részesültem, hogy szentmisét hallgathattam és a szentáldozáshoz is járulhattam a „Vizitációnak“ e kedves szentélyében.

Ájtatosságunkat elvégezve részletesen körülnéztünk nemcsak a templomban, hanem a kolostorban is. Az alsó kis templom jobboldali falának egy kis fülkéjében kopott, régi nagy kőlapot láttunk, melyről azt tartják, hogy itt volt elrejtve a csecsemő Szent János abban az időben, mikor a kegyetlen Heródes, halálra kereste a kisdedeket. Mint már említettem, a IV. században erre az alsó templomra volt építve a tulajdonképpeni főtemplom, mely csaknem háromszor oly hosszú volt, mint az alsó templom, mert ennek a felső templomnak hátulsó kétharmada, már azon a sziklán nyugodott, melyhez az alsó templom hátul támaszkodott. Az alsó templomnak jobboldali három méternél is vastagabb falában elhelyezett lépcsőzetén jutottunk föl

a felső templom maradványaihoz és a kolostor felső emeletére, mely már inkább csak egy nagy terraszhoz hasonlít, de azért teljesen jól ki lehet venni az apsiszt az oltárnak alépitményével, melyhez két lépcső vezet föl. Az oltár helyzete mutatja, hogy a pap, a misézés alkalmával a nép felé volt fordulva, oly formán, mintahogyan az nálunk pl. Pécssett is látható. Az oltártól jobbra egy magas küszöbön keresztül, félig sziklába *vágott* kis négyszögű szobába léptünk, melyben Erzsébet, az evangéliumban említett 5 havi magányát töltötte. A szobával szemben az apsis falára, egy főpapi ruha rajza van bevésvé, a templom megmaradt falán pedig freskók nyomait lehet látni. Sajátságos képet nyújtott a füvel és virágokkal benőtt ősi templom maradványa, melynek újbóli fölépítése ma már ismét lehetséges lenne és csupán az anyagiak hiányán múlik, hogy az még nem történt meg. A Ferencesek a XVII. század végén szerezték meg ezt a szentélyt, de annak restaurálására nem kaptak engedélyt, csupán az alsó templom legszükségesebb javításait engedték meg nekik 1860-ban, amikor az egész építmény igen sokat szenvedett egy nagy trópusi eső alkalmával. Megtekintettük a régi kolostor hatalmas termeit is, továbbá az egyik földszinti helyiségben levő „Zachariás kútját“, melyet a sziklából fakadó bőséges forrás vize táplál.

Bejártuk ezután a szentélynek közvetlen környékét is, a vadregényes fekvésű szőlős- és gyümölcsös-kerteket, a sötét ciprusok szegélyezte elhagyatott temetőt, düledező mohlepte egzotikus arab, szír és török feliratú sírköveivel, faragott oszlopaival és tábláival. Ahány felé csak fordultunk, ugyanannyi festői részietkép tárult a szemeink elé; amott egy mohlepte dült kőkereszt mellett egy mandulafa virágzik és közvetlen mögötte három sötét ciprusfa karcsú lombja meredezik az égnek, a másik oldalon egy vén, görbetörzsű olajfát látok, melynek keskeny, hegyes levelű, ezüstös zöld lombjairól nagy fürtökben lógnak le egy futó vad növénynek apró lila virágai, melyek oly szép színharmoníát alkotnak a közvetlen mellette pompázó borsfának vöröses lila virágfürtjeivel. Valamivel hátrább pedig három sudár pálmafa törzsét ölelték át keresztül-kasul, valami élősdinövénynek csaknem karvastagságú indái. Valóban hangulatosabb környezetben nem is állhatna Szűzanyánknak ez a kedves szentélye, hol igazán zavartalanul elmélkedhet a vándor a

letűnt csodálatos időkről, melyek a Megváltó Jézus örvendetes születését megelőzték, de azért mégis szívesen látná az ember, ha a felső templomot is fedél alá lehetne hozni, hogy ily módon restaurálva, megóvassék az enyészettől ez a régi kedves emlék. A mostani bájos hangulatot nem rontaná az sem, sőt inkább emelné, ha pl. az ősrégi kolostor földszinti nagytermében a földkerekség összes népei valamilyen formában egységes művészi elgondolás alapján bemutatnák hódolatukat a Boldogságos Szűzanyának, hogy együtt zengjék a Magnificat főséges himnuszát ott, hol az legelőször csendült föl Isten Szent Anyjának az ajkán. Mielőtt búcsúztunk e drága kis szentélytől, bőven elláttuk magunkat kegytárgyakkal és szentképekkel, sőt a Rózsafüzér-nővérek mindnyájunknak adtak néhány szál virágot is emlékül. Következő utunk Zachariás főpaprak ain-karimi házához vezetett, ahol Keresztelő Szent János megszületett és ahol most a Keresztelő Szent Jánosnak szentelt szép templom áll. Leérve Mária kútjához, menedékes szűk utcákon és sikátorokon kapaszkodtunk föl ismét a hegyre a piszkos keleti házak festői tömkelegében; néhol alig tudtunk előrehaladni, mert vagy a falhoz kötött kecskék állották utunkat, vagy pedig a szembejövő tevék vagy birkanyáj miatt nekünk kellett a falhoz lapulnunk, no meg azután a baksisért kiáltozó gyermekek hada is folyton nyomunkban volt. Igen kellemesen voltam meglepve a legutóbbi otllétemkor, mikor láttam, hogy a Ferences barátok milyen szépen átalakították a templomnak egész környékét úgy, hogy most valóban méltó följárata van ennek a nevezetes szentélynek. Ugyanis megvásárolták az útvonalba eső mohammedán viskókat, az utat kikövezték és egy szép följáró lépcsőzetet is építettek a templomhoz. Az országút közelében pedig impozáns kő-diadalkapu jelzi a zarándoknak a templomhoz vezető utat.

Sok véres vihar száguldott el e drága szentély fölött is, melyet a hagyományokon kívül, a Szentföld hű őreinek önfeláldozó hűsége és szeretete őrzött meg számunkra a mai napig. Apáról fiúra szállott a tudata annak, hogy hol állott Zachariás főpaprak a háza, melyet már az első századokban is fölkerestek a zarándokok. Az épített ház persze már régen elpusztult, de megmaradt annak tartozéka illetve annak legbelőbb helyisége, a sziklába vágott szoba, melyben Keresztelő

Szent János született és amelyikben születése utáni nyolcadik napon körülmetélték, mely alkalommal a megnémult Zachariás ismét visszanyerte beszélőképességét és elénekelte először a „Benedictus Dominus Deus Izraelt“. Az első templom, melyről tudunk, csak az V. században épült e barlangszerű üreg iölé. Görög kolostor is volt a templom mellett, melyet a kolostorral együtt, a szamaritánusok a VI. század első felében barbár módon leromboltak, a görög barátokat pedig mind lemészárolták; csontjaik ma is ott porladnak a mai templom előcsarnokában. Díszes mozaiktábla őrzi emléküket ezzel a görög felirattal: „Üdv! Istennek Mártírjai“. Bár a templom csakhamar ismét fölépült, a keresztes vitézek annak már csak romjait találták meg, mikor bevonultak Jeruzsálembe. A lovagok, mint annyi sok más szentélyt ezt is helyeállították, de alig, hogy kivonultak a Szentföldről, a mohammedánok istállóvá alakították, melyet azért a zarándokok ezután is mindig fölkerestek. Ez a megbecstelenítő állapot azonban nem sokáig tartott, mert a Ferencsek addig nem nyugodtak, míg meg nem szerezték a szent emlékü barlangot, melynek a templomba, illetve akkor istállóba fölvezető följáratát befalazták és egy külön bejáratot készítettek a barlanghoz, melyben Szent János napján mindig szentmisét mondtak. Végre nagy nehézségek árán sikerült a szentföldi custodiának a XVII. század elején az egész templomot megvásárolni, de annak restaurálási munkálataihoz csak a század vége felé foghattak hozzá, mert a mohammedánok örökösen zaklatták őket és megzavarták építésüket. De végül is 1690-ben sikerült befejezni a restaurálás nagy munkáját, sőt még egy kis kolostort is építettek, melyben a zarándokok csakúgy, mint a többi Casa-Novákban kényelmes otthont találhatnak. Milyen jól esett a múltév őszén is, mikor ^ókor reggel jöttünk ki ide, hogy szentmisét hallgathassunk a nagy Előhírnök születési oltáránál és mikor a barátok pompás reggelivel fogadtak a szentmise után. Mert hiszen igaz, hogy lényegében teljesen mindegy, hogy hol vesszük magunkhoz az Úr Jézusnak Szent Testét, de mégis oly jól esik a zarándoknak, ha az egyes szenthelyeken a szentáldozás mély áhítatával is növelheti szentföldi zarándokútja mélységes benyomásait. Zarándokutaim folyamán nemcsak a szentáldozások kegyelmeiben részesülhettem, hanem még abban a megtiszteltetésben is, hogy a leg-

több helyen az oltárnál, szent lovagi szolgálatot is végezhettem: így volt ez itt Ain-Karimban is, mikor Magyarország szentföldi biztosának ministrálhattam Keresztelő Szent János születési oltaránál, melyhez a templom baloldali hajójából 7 széles márványlépcsőn lehet lejutni. A kis barlangszoba alig nagyobb 16—20 négyszögméternél, falai fehér márvánnyal vannak burkolva, csupán a mennyezetten lehet látni az eredeti barna sziklát, melyről két ezüst öröklámpa lóg le. A román stílusban készített bejárat félkörű kapu ívén csillogó betűkkel van kirakva a sokat mondó fölírás: „*Benedictes Dominus Deus Israel, Quia Visitavit, Et Fecit* &”; a kapu fölött pedig hatalmas olajfestmény azt a jelenetet ábrázolja, amint Keresztelő Szent János Jézust megkereszteli a Jordánban. Az egyszerű kis oltár képen Zachariás főpapot látjuk, amint először énekli a Benedictust. A mensa alatt négy kis örökmécses ég, melyek mögött három márvány relief kép Keresztelő Szent János életéből ábrázol jeleneteket. Az oltártól jobbra és balra is van egy-egy ilyen márványkép 6, falon elhelyezve. Ó, mily sok kegyelem áradt a szívünkbe és lelkünkbe e szentmise alatt, amikor az evangélium és a hagyományok alapján magunk elé varázsoltuk a tizenkilenc évszázaddal ezelőtt itt lejátszódott eseményeket, melyekben mindenkinek föl kell ismernie az isteni Gondviselés nagy tervszerűségét.

Ain-Karim mindenkor kedves szentélye fog maradni az egész emberiségnek, mert bár a megváltás nagy művét az Úr Jézus Jeruzsálemben fejezte be, hol az isteni Gondviselés oly csodálatos módon alig néhány százlépésre a Golgothától teremtette a világra a Boldogságos Szűz Máriát, mégis Názareth, Betlehem és Jeruzsálem közé bájos kedvességgel kapcsolódik bele ez a kies fekvésű júdeai városka is, hová maga az isten szent Anyja zarándokolt el legelőször, testében hordván a megtestesült Igét, magát az Úr Jézust, ki mint már említettem itt vitte végbe első nagy csodáját, hogy kitüntesse, jutalmazza és nagy hivatásához méltóvá tegye azt a kiválasztott nagy lelket, kit az isteni Gondviselés az ő előhírnökévé szemelt ki.

Mind ezt átgondolva hódoltunk Keresztelő Szent János temploma kis barlangszentélyében a nagy precursor születése emlékének és megihletődött áhítattal szemléltük a tizenkilenc

évszázadnak patinájával bevont sziklamennyezetet, mely egykor visszaverte a Zachariás főpap ajakán lefelől fölzengett Benedictus örvendező himnuszát: „Aldott legyen az Úr, Izraelnek Istene, mert rátekintett és megváltást készített az ő népének.“ Mi is elzengtük nagy áhítattal a szent himnuszt és hála adtunk az isteni Gondviselésnek a Megváltó küldetéséért. Keresztelő Szent Jánosban pedig nemcsak a nagy előhírnököt tiszteltük, hanem a jellemes, az igazat mindig kimondani merő gerinces férfiúnak a mintaképét is, kinek nem imponált semmi földi hatalom, mikor az igazság és erkölcs védelméről volt szó, mert a szemébe merte vágni még Heródesnek, a félelmetes kényúrnak is, hogy nem szabad testvére feleségét bírnia. A mély meggyőződés áhítatával imádkoztunk ebben a szent barlangban azért is, hogy adjon az Úristen minél több ily jellemes igaz férfiút a világnak és szegény csonka hazánknak, hogy végre kiemelkedhessek a hitközöny és erkölcstelenség posványából, melyben már oly rég óta sínylődik.

Körülnéztünk a szép tágas templomban, melyet hat vasos, négyszegletes oszlop oszt három hajóra. A főoltár Keresztelő szent Jánosnak van szentelve és a Szeplőtelen Fogantás remek szobra díszíti; a főoltár apsisától jobbra eső kis kápolna pedig Keresztelő Szent János anyjának, Erzsébetnek van szentelve. Falában, drót rostély alatt egy jókora sziklakövet láttunk, melyet Szent János pusztájából hozott ide egy megrémült arab és adta át megőrzés végett a Ferences barátoknak. A dolog ugyanis úgy történt, hogy az ain-karimi keresztények Keresztelő Szent János pusztájában már igen régi idők óta nagy tiszteletben tartottak egy nagy sziklakövet, melyet már a XV. században is Szent János székének neveztek a zarándokok, mert a monda szerint, onnan szeretett legjobban prédikálni a nagy hírnök. A XVIII. század elején egy arab, ezt a tiszteletben tartott sziklát durva módon megcsonkította, hogy a lefejtett kövekből meszet égessen, de alighogy alágyujtott a kemencének, az nagy robajjal szétrepedt, miközben a kövek messze szétrepültek. A megrémült arab meg volt győződve arról, hogy a nagy próféta haragudott meg reá az elkövetett szentségtörésért, miért is bűnbánóan vitte el a legnagyobb követ Szent János-templomába, hol azután a Ferencesek azt el is helyezték. Ettől kezdve azután nem is «zaklatták tovább az

arabok a barátokat és ma is nagy tiszteletben tartják mind Keresztelő Szent János, mind pedig Zachariás próféta emlékét. Az ain-karimi zarándokok rendszerint föl szokták keresni a Sion-apácák szép telepét is, mely a völgy másik oldalán éppen szemben a Vizitáció szentélyével, a magaslaton, szép árnyas park és virágos kert közepén fekszik. A telepet még maga a rend alapítója, a csodálatos módon konvertált zsidó Ratisbonne Alfonz Mária hívta életre, ki ott is van eltemetve. Megkülönböztetett kedvességgel fogadtak az apácák, és legelőbb is nagy alapítójuknak, Ratisbonne atyának kis kerti lakába vezettek be, melynek egyszerű szerény kis szobáiban még minden úgy van, amint halála percében visszamaradt. Íróasztalán a naptár, halála napját mutatja és ott hever egy kis asztalon néhány családi fényképalbum, néhány könyv; ágya mellett a fogason most is ott lóg a kabátja és a botja. A szomszédos kis szoba egyszerű kis pamlaga fölött pedig, melyen lelkét kilehelte, berámázott fényképe függ, mely őt a halálos ágyon ábrázolja. Dúsgazdag elzászi zsidó család tagja volt, ki a megtérés kegyelmét Rómában nyerte el egészen váratlanul, sőt mondhatni akarata ellenére. Ettől kezdve minden igyekezete azon volt, hogy minél több zsidót Krisztus Egyházába vezessen. Ezért alapította oly nagy bőkezűséggel a Sion-apácák rendjét, mely csakhamar elterjedt az egész világon. A nagy alapítónak legkedvesebb háza volt a Via Dolorosán fölépült zárda, mely ezt az ain-karimi leányinternátust és árvaházat is fönntartja. A kolostor temető-kertjében fölkerestük egyszerű sírját is, mely fölé egy szép tamariszkusz fának finom lombjai borulnak a temető egyik sarkában. A sírt fehér márványlap borítja, fejrésznél egy fehérmárványból faragott angyal áll és csupán e két szó van rávésve: „RatisbonneMária“. Kegyelettel imádkoztunk ennél a sírnál, hol megint csak Jézus egy igaz vallásának fönsége világított be lelkünkbe és értelmünkbe. Csodálatosak is az Úrnak útjai és gazdagok az ő kegyelmei, melyek képesek voltak ezt az előkelő és gazdag zsidó embert Krisztus Egyházába vezetni, mely ellen mindig gyűlölettel harcolt és mely iránt a legnagyobb ellenszenvvel viseltette és íme, most mint ennek az Egyháznak igazi szentje kerül az oltárok fölé. Ilyen karriert csak Istennek különös kegyeltjei futhatnak meg!

Bementünk ezután az apácák elárúsító helyiségébe, hol megint bőven vásároltunk emléktárgyakat, valamint azokból a szép kézimunkákból, melyeket a ház növendék leányai készítettek művészi ízléssel és nagy szakértelemmel. Azt talán mondanunk sem kell, hogy a Sion-apácák mindig gazdag osonnával várják a zarándokokat. Bebarangoltuk egész szép nagy telepüket, gyönyörködtünk a mesterséges kőmedencékben tenyésztett aranyhalaikban, az egzotikus fákbán, növényekben és virágokban és a köröskörül elibénk táruló szép kilátásban. Szinte nehezünkre esett, mikor búcsúznunk kellett e kedves helytől, melyet mielőtt elhagytunk volna, a kolostor szép kis templomában elvégeztük rövid ájtatosságunkat, azután igyekeztünk lefelé a hegyről, melyre már ráborította aranyos bíbor köpenyét az alkonyat. Mennyi sok gazdag emlékekkel és mily gazdag kegyelmekkel szívünkben ültünk ismét autóinkba, hogy visszatérjünk Jeruzsálembe. Az bizonyos, hogy aki csak egyszer is végigzarándokolta Ain-Karim szentélyeit, annak ha máskor nem, de akkor bizonyosan mindig szeméi elé fog varázsolódní a bájos kis városka, mikor a rózsafűzérben imádkozza: „ ... és áldott a te méhednek gyümölcse Jézus, kit te Szent Szűz, Erzsébetet látogatván méhedben hordoztál.“

„Palesztina Királynője“ új székházában.

Mindig kellemesen fogok visszaemlékezni az 1932. év októberének utolsó vasárnapjára, melyet mint a jeruzsálemi pátriárka ő boldogságának vendége, Louiggi Barlassina és helyettesének, Fellingner Ferenc püspöknek, valamint a pátriárka titkárának szeretetreméltó, kedves társaságában eltölthettem. Már első tisztelgő látogatásom alkalmával megemlítette 0 boldogsága, hogy szeretne velem egy egész napot egy szép kirándulás keretében eltölteni; miért is nagy volt az örömöm, mikor megkaptam a konkrét meghívást, hogy másnap reggel 8 órára legyek a patriarkátus épületében, honnét indulni fogunk. Mivel fogalmam sem volt róla, hogy hová és merre fogunk menni, a San Salvatore plébániatemplomban már jókor misét hallgattam, és a szentáldozást is elvégeztem. A reggelinél összetalálkoztam

abbé Louis *El-Khazen-nek*, egy beiruti maronita pappal, ki nagyon megörült, mikor imakönyvemben megmutattam neki Elias *Schedid* libanoni püspök aláírását, kit már 1927 óta ismerek és kinek szintén tartozom egy látogatással. Az abbé különben a legnagyobb maronita katolikus lapnak az igazgatója Beirutban és gyakran szokott találkozni püspökével, miért is kértem, hogy hódolatteljes üdvözleteimet adja át neki azzal, hogy ha a jó Isten is úgy akarja, jövő tavasszal meg fogom látogatni a Libanon lejtjein elterülő szép dohányföldjei között, hová oly szívesen és kedvesen invitált, mikor Brindisitől Haifáig együtt utazva, pompás, sajáttermésű cigarettáival tartott jól bennünket. No de míg ez megvalósul, sok víznek kell a Jordánon lefolynia és különben is, most a mai kirándulásunk foglalta el minden gondolatomat, mert nem akartam elkésni; magamhoz vettem sztereoszkóp gépemet és távcsöveimet, siettem a patriarkátus épületébe, hol 0 boldogsága igen szívesen fogadott és megengedte, hogy még indulásunk előtt lefényképezzem a Szentsír-lovagok dísztermét, melyet most nem rég rendezett be abból az alkalomból, hogy a földkerekség összes Szentsír-lovagjait Jeruzsálembe hívta össze tanácskozára.

Pompás, díszes autón indultunk el pont nyolc órakor, de csak az út alatt árulta el a pátriárka, hogy Raffat-ba igyekezzünk, hogy megmutassa nekem a „Regina di Palestina“ új telepét, melyet hét évvel ezelőtt alapított. Tiszta, derült kék égbolt ragyogott fejünk fölött, hőmérőm pedig 25 fokot mutatott, mikor a pompás, aszfaltos jaffai úton suhantunk tova, a szélszélyes alakzatú júdeai kopár hegyek között. Csodálatos tisztaságban ragyogott körülöttünk minden, még csak egy porszemet sem láttunk sehol, mert a tegnapi esti kiadós zápor, szép tisztára mosta a növényzet leveleit is. Az útmenti vörösbarba színű köves földeken pedig nagyban folytak a szántási munkálatok a jellegzetes palesztinai faekékkel, melyeket vegyesen, apró lovak, szarvasmarhák vagy szamarak vontattak. Aki nem járt erre ilyenkor vagy kora tavasszal, az csak egészen hamis képet alkothat magának Palesztina földjéről, mert nyáron, ez a tájék is csaknem egészen kihalt, az úton kívül alig látni élő lelket, de most mindenütt a legélénkebb mozgást tapasztaltuk, ami pedig egészen különleges varázst ad a Szentföld tájainak. Nincs igazuk azoknak a felületes szentföldi utazóknak, kik ta-

lán nyári időben jártak itt csak egy pár napig és amikor hazajönnek, úgy beszélnek Palesztináról, mint teljesen kopár területről, melyen még fát sem lehet látni, mert az igazság az, hogy évről-évre szemlátomást zöldebbé válik az ország. Az angol kormány és a magánosok is, igen szép sikerrel kísérleteznek a kopár vidékeknek művelésével és a sziklás hegyeknek befásításával, mint azt, e kirándulásunk alkalmával is örömmel tapasztaltam. A szépen zöldelő veteményes kertek, a fényes, zöldlevelű narancs, citrom és banánültetvények, a gyümölcsös-kertek és a virágzó növényekkel befuttatott villaszerű, csinos házak, igen kellemes benyomást gyakoroltak reám és nem egy helyen tapasztaltam, hogy az angolok már az utak fásításával is foglalkoznak.

Közben-közben persze itt is, ott is szemünkbe ötlük lent a mélységben, a kopár, sziklás hegyoldalon, vagy igen gyakran hegykúpok tetején a jellegzetes palesztinai falnak képe, mely az európai szemnek úgy tűnik föl, mintha egy teljesen leégett helységet látna maga előtt, melyből csupa kopár falak meredeznek eiő és mintha teljesen kihalt volna belőle minden élet. Az úton is meglehetősen élénk volt a forgalom, sűrű egymásutánban robogtak el mellettünk a legkülönbözőbb személy és teherautók a legezotikusabb közönséggel, mert már a bennszülöttek is hozzászoktak a gyors közlekedési eszközökhöz, mióta megépültek a pompás aszfaltos utak és a zsidók forgalomba állítottak jó néhány száz hatalmas autóbust, melyeken igen olcsó pénzen lehet utazni, miért is már nem igen érdemes a bennszülötteknek sem, számár vagy teveháton lemenni pl. Jeruzsálemből Jaffába, Názárethbe vagy akár a közeli Betlehembe is.

Nem telt bele még fél óra sem és már *Abu-Gosh*-nál kapaszkodott föl autónk a nagyszerű szerpentinekre, melyekről pompásan szemügyre vehettük a bibliai *Cariathiarim* festői házcsoportjait egy meredek hegy oldalán. *Abu-Gosh*, rettegett rablófőnök volt, ki a XIX. század elején kegyetlenül megzsarolt és kifosztott mindenkit, aki csak kezei közé került; itt lakott állandóan, azért nevezték el róla akkoriban a kis *ialut* is, melynek ős neve Kiriathiearim vagyis „erdei város“, és amely abban az időben a gabaoniták legjelentékenyebb helye volt, melyben húsz esztendőn keresztül őrizték a Frigyszekrényt, honnan aztán Jeruzsálembé vitték, a Sion-hegyére. A kis vá-

roska fölötti hegykúpon sajátságos és szokatlan sziluettű templomot és mellette kolostort láttunk, melyet csak most nem régiben építettek a franciák. Az építmény különösen azért szokatlan a szemnek, mert a toronynak úgyszólván semmi tömege nincsen, hanem egy áttört állványhoz hasonlít, melynek csúcán hatalmas, 5—6 méter magas Mária-szobor áll. Az egész olyan nyugtalan vonalú folthatást eredményez, hogy egyáltalában nem reprezentálja azt a gondolatot, melyet kifejezni akartak, mert ez a hypermodern, léleknélküli, művészietlen stíl, sehogyan sem illik bele a kereszténység bölcsőjének tiszteletreméltó, patinás légkörébe. Közvetlenül az új építmény alatt térünk le a főútról egy mellékútra, melyen már csak igen lassan haladhattunk, de egy ideig mégis csak haladtunk, sőt helyenként 30—40 kilométeres sebességgel mozogtunk előre, míg egyszerre, csaknem teljesen váratlanul úgy beleragadtunk a sárba, hogy még az autó ajtaját sem lehetett kinyitni.

A dolog úgy történt, hogy egy lapályosabb helyen kellett volna áthaladnunk, hol az utat teljesen belepte a hegyoldalakról lemosott iszapos föld, mintegy 80—100 méter szélességben. Előre megláttam a veszedelmet, de mivel a pátriárka mellett a hátsó ülésen ültem, már nem volt módomban a kocsivezetőt megállásra utasítani, ki teljes sebességgel hajtott neki az iszapos útnak, melyben azután alaposan megrekedtünk. Hiábavaló volt minden kísérlet, mert a kerekek csak annál mélyebben dolgozták be magukat a sűrű, vastag sárba és végül is úgy segítettünk magunkon, hogy a pátriárka kivételével, kimásztunk az autó tetejére, majd onnét a széles, mély keréknyomokban lépdelve, a szilárd talajra jutottunk, hogy segítség után nézzünk. Nem messze tőlünk szántott egy fellah két számarral és két nyomorúságos kis szarvasmarhával, de ezekkel nem sokra mehettünk volna, mert annyira bentültünk a sárban, hogy legalább is két tevére lett volna szükség, hogy az autót helyéből kimozdíthassuk, bár még akkor is nehéz lett volna boldogulnunk, mert a tevék nem igen vannak vontatóhám felszereléssel ellátva. Szerencsénkre sikerült időközben Fellingner püspöknek nyolc arab legényt előkeríteni, kiknek azonban két tenyerükön kívül más szerszám nem állott rendelkezésükre, tehát csak csupasz kézzel láttak neki, hogy kiássák az autót a sárból. Csak azt sajnáltam, hogy mozi-gépeket nem hoztam magammal a kirándu-

lásra, mert valóban nem mindennapi látvány volt, amint a neki-gyűrűközött legények két marokkal lapátolták a vastag sarat a kerekek mellől, míg azután végül sikerült a kocsit hátrafelé kitolni az útra. A legbosszantóbb a dologban az volt, hogy mindez már csak alig két-három kilométerre a célunktól történt és nemcsak azt a másfél órát vesztettük el, amibe a kocsi kiszabadítása került, hanem még jó két órát kellett nyaktörő sziklák között, csaknem mindenütt út nélkül barangolnunk, míg végre óriási nagy kerülővel fölrkeztünk Raffatba. Sokszor ki is szállottunk az autóból, mert olyan helyeken jártunk, hogy mindig attól kellett tartanunk, hogy összetörik a kocsi. Volt rá eset, hogy az autó bal első és jobb hátsó kereke, félméternél is magasabb, gömbölyű sziklakőre futott föl, a bal hátulsó kereke pedig teljesen a levegőben lógott, hogy a következő pillanatban teljes erővel vágódjon a földhöz; más helyen meg éles sziklakő súrolta végig a kocsi hasát, úgyhogy csak úgy nyögött bele. Az sem volt utolsó dolog, mikor az egyik helyen a Jeruzsálem—lyddai vasútvonal két méter magas töltésén haladtunk keresztül. Mindössze csak annyi volt az előkészület, hogy Ieszállottunk előbb a kocsirol, hogy meggyőződjünk róla, vajjon a töltés túlsó oldalán milyenek a leereszkedési viszonyok, nincse valami akadály stb., de azután nekieresztette az arab a gépet, mely a síneken nagyokat zökkenve, egy-kettőre le is gurult a másik oldalon.

Útközben persze sok-sok érdekes apróságot és érdekes alakokat figyelhettem meg. Itt a mellékvölgyekben is mindenütt szántottak és vetettek az emberek és megbámulták kocsinkat, hogy hogyan kerültünk mi oda. Beth-Zaccharia nevű kis faluban az iskolás gyermekek és a tanító mind kitódultak az iskolából, hogy köszöntsék a váratlanul megjelent pátriárkát, az iskola főnntartóját. Bresh-ben pedig hatalmas kiterjedésű, ciprusoktól körülvett, nagy görög kolostor mellett haladtunk el, melynek közelében egy régi forráskútnál érdekes, színes életet láttam és megint csak azt sajnáltam itt is, hogy nem volt nálam a mozifelvevő gépem.

No, de végre célhoz érkeztünk, mert amint a vasúti töltésen átkeltünk, elértük annak az útnak a folytatását, melyen a sárban elakadtunk és most már vígan haladtunk fölfelé a júdeai hegyek nyugati lejtőjén fölvezető szerpentinúton. Már mész-

sziről szemünkbe ötlött a hatalmas homlokzatú, emeletes, szép terméskő épület, melynek közepső, lapos ormáról, impozáns Mária-szobor tekintett le reánk. Csak mikor közelebb értünk, láttuk, hogy milyen szép gonddal van itt minden megcsinálva; az épület előtt, a hegy lejtjén óriási terraszokat építettek, melyeket olaj-, gránátalma-, ciprus- és más egzotikus fákkal fásítottak be. Milyen szép lesz ez vagy 30—40 év múlva! Míg a pátriárka 0 boldogsága a főépülettől mintegy 200 lépésre fekvő zárdába ment az Ancilla-apácákat meglátogatni, addig a csinosan bebútorozott fogadószobába vezettek, hol az intézet barátságos igazgatója és egy másik paptanár társaságában fogyasztottuk a fölkínált pompás villásreggelit, gyümölcszörpök és a kitűnő palesztinai bor mellett. Az intézet csinos kis templomának a harangja éppen a delet harangozta, mikor megkezdtem körutamat, hogy kissé körülnézzek addig is, míg a pátriárka visszaérkezik az apácáktól. Első utam, az épület szimmetrikus közepébe beépített kis templomba vezetett, hol az éppen kitett Oltáriszentség előtt imádkoztam el az Ave Mariát, „Palesztina Királynőjének“ kedves szentélyében, mely bár nincsen fényes márványlapokkal vagy csillogó mozaikkal kirakva, sem pedig díszes freskók nem borítják falait, de mégis egyszerre megkapta a lelkemet az a bájos, kedves, meleg hangulat, mely a templomból felém áradt. Pasztelkék az uralkodó tónus és mind a falakon, mind pedig a mennyezeten vidám angyalok repkednek, kezükben tartott hosszú szalagokat lobogtatva, melyekre mintegy 400 nyelven, az Angyali Üdvözet két első szava van fölírva nagy, piros betűkkel, de mint a pátriárka mondotta, csupán azokat a nyelveket válogatták össze, melyeken már az „Ave“ szó is másképpen hangzik, mert hiszen tudnivaló, hogy sok nyelvben kezdődik az üdvözet „Ave“-val és csak azután tér el a szöveg. A feliratok persze az illető nép eredeti írásjeleivel vannak készítve, arab, török, szír, kopt, japán, kínai stb. betűkkel. Érdekes, hogy a magyar „Üdvözlégy Máriát“ két helyen találtam meg a mennyezeten, a szentély apsisának jobb és baloldalán, melynek félkörű magas ívén a következő felírás ragyog: „*Annuntiate in omnibus populis mirabilia ejus*“.

A főoltárt Palesztina Királynőjének szép olajfestménye díszíti, mely a Szűzanyát a Genezáreth-tó fölött fellegeken állva, angyaloktól körülveve ábrázolja, amint egy angyal a párnára

helyezett koronát nyujta feléje; Szűz Mária feje körül pedig a dicsfényben 12 csillag ragyog. Az oltár fölött szabadon fölállított kép mögött, a három nagy ablakos apsisnak kék falát két sudár pálmafa díszíti. Az apsishoz az áldoztató rács mögött egyszerű lépcsőzet vezet föl, melytől balra Jézus Szent Szívének, jobbra pedig Gábrriel arkangyalnak életnagyságú szobrai állanak; miként az apsis oratóriumában, úgy a templom két oldalán is, a hátsó kórustól kiindulva, karzat fut végig. A templomnak olajfából faragott öt díszes kapuján is pálmafák vannak kifaragva, melyeken szalagok kígyóznak körül, szintén idegennyelvű „*Aue Maria*“ föliratokkal. A terméskőfalakkal ellátott jobb és baloldali, tágas és magas terraszok között széles lépcsők vezetnek föl, melyeken ha az ember fölmege, előbb egy díszesen üvegezett, lapostetejű előcsarnokhoz érkezik, melyből az említett öt kapu a templomba nyílik. E lapostetejű, kiugró előcsarnok fölött, a templomnak kissé előálló terméskőfalát a kórusnak három nagy románstílusú ablaka díszíti, melyek fölött márványba vésvé ékeskedik a fölirat: „*Regina di Palestina*“, a homlokfal ormán pedig díszes, románstílusú kőtalapzaton áll a Szűzanyának 8 méter magas ércszobra, kissé lefelé hajtott fejjel, jobbkezeit előrenyújtva, balját pedig szívére szorítva, ugyanúgy, mint az oltárkép ábrázolja Palesztina Királynőjét. Sajnálom, hogy nem láttam este is ezt a szép szobrot, amikor a 12 csillag kigyullad Palesztina Királynőjének feje körül, messze beragyogva a Sáron-síkság rónáiba, hogy a Magnificat szép szavaival az éj sötétjében is hirdesse mindenkinek, hogy őt boldognak hirdeti minden nemzedék.

Mondhatom, hogy már az első látásra nagyon megtetszett nekem ez a szentély, úgyhogy elhatároztam, ha bármikor is elvezérel még az isteni Gondviselés Palesztinába, ezt a kedves helyet mindig föl fogom keresni. Megkapta lelkemet az a bájos, kedves gondolat, hogy a Boldogságos Szűz Máriának ilyen címen is szentélyt emeltek az Úr Jézus szent szülőföldjén, Jeruzsálemtől nyugatra, a júdeai hegyeknek a szélén, honnan fél Palesztinát be lehet látni. Együtt örvendeztem a templomban vidáman repdeső angyalokkal, kik a rózsákkal teleszórt kék égbolton üdvözlik Máriát, mintegy természetes folyományaként annak az égi jóslatnak, melyet Isten Anyja ezelőtt 1933 esztendővel Zachariás főpaprak árnyas nyári la-

kában, Ain-Karimban legelőször hirdetett. Azóta, hogy ezt a szentélyt meglátogattam, még nem jártam Ain-Karimban, de ahányszor csak ott időztem a Vizitáció szentélyében, mindig ilyesvalamire gondoltam, hogy milyen szép lenne ott is szemléltetővé tenni valahogyan az ott először kimondott nagy jóslat örvendetes beteljesülését.

Időközben megérkezett a pátriárka Ö boldogsága is, ki látható örömmel és szent büszkeséggel mutogatta meg szép intézetének tágas, modern helyiségeit. Mielőtt leültünk volna a pompás, sokfogásos ünnepi ebédhez, alkalmam volt látni azt a nagyszerű szellemet is, melyben a vidékről összeszedett, nagyobbára bennszülött árva gyermekeket nevelik az apácák és a pátriárka paptanárai. Arról volt ugyanis szó, hogy a pátriárkának egy express levelét kellett leküldeni a völgybe a legközelebbi vasúti állomáshoz, mert a pátriárkának délután funkciója lett volna Jeruzsálemben, de a reggeli autó kaland miatt már kizártnak látszott, hogy délután 5 órára ott lehessen, miért is helyettesítéséről kellett gondoskodnia. Látni kellett azokat a ragyogó szemeket, mikor a futári küldetésre pályázatot hirdettek! Szívesen és a legnagyobb örömmel vállalta mindegyik, a bizony cseppet sem könnyű föladatot, mert mindössze 30 perc alatt kellett lefutni a mintegy 300 méter magas hegyről, a 4—5 kilométerre fekvő vasútállomáshoz a rekkenő nagy hőségben, mikor hőmérőm az árnyékban is 30 fokot mutatott és hozzá mindvégig út nélkül, torony iránt kellett szaladni a kopár, éles sziklás talajon, hogy a Lyddából érkező vonatra a levelet föl lehessen adni. Egy 14 éves fiúcska hatalmas ugrásokkal nekilendült a hegy lejtőjének és csakhamar el is tűnt szemeink elől; a többiek látható szomorúsággal néztek utána.

Az ebédnél is ilyen kis fiúcskák szolgáltak föl, valóban kifogástalan ügyességgel és figyelemmel. A kedves nővérek, „az Úr szolgáló leányai“ is nagyon kitettek magukért, mert valóban pompás volt minden és még a hatalmas szőlőszemekkel díszített torta és fagyalt sem hiányzott. Kedves jelenet volt, mikor a hófehér szakállas, jóságos pátriárka a desszert édességeivel, cukorral, mogyoróval, mandulával, mazsolával stb. jól megtömködte a főlszolgáló fiúcskák kötényeinek zsebeit, kiknek nagy zavarát, vagy talán még inkább nagy örömet, pipacs-piroszá kigyulladt arcuk és hálás tekintetük azonnal elárulta.

Ebéd alatt sok szó esett az intézetről és az újonnan megalakult Ancillák rendjéről, kiknek főleg az a hivatásuk, hogy sorra járják Palesztina falvait, megfigyeljék a viszonyokat és a gyermekek életét, hogy azután az alkalmasoknak mutakozó gyermekeket lassú, körültekintő és kitartó munkával az intézethez édesgessék és ilyen módon megnyerjék lelküket Krisztus Egyházának. Az intézetnek 7 éves főnállása óta, már nem egy jó papnövendék is kikerült soraik közül, de a többiek is mind jó elhelyezést találtak a patriarkátus különböző intézményeinél, mint inasok, portások, pincérek, szakácsok, templomszolgák, küldöncök, vagy iparosok stb. A pátriárka arra is kért engem, hogy ha tudok, szerezzek neki olyan nőket, kik németül is beszélnek, mert ezeket nagy sikerrel küldhetné a zsidó lakta vidékekre is.

Bizony nehéz napokat él most a pátriárka is, mint nekem elmondta, mert erősen megcsappantak az ő segélyforrásai is és bizony igen nagy gondot okoz sokféle ágazó intézményeinek fönntartása, hiszen minden mástól eltekintve, nem kevesebb, mint 500 embernek ruházatáról, ellátásáról és egyéb szükségleteiről kell gondoskodnia és hol vannak még az iskolák, kórházak és intézetek fölszerelése is taneszközei!

A délutáni szentségbetételi szertartást a pátriárka tartotta, mely alatt az apácák és növendékek énekeltek igen szépen, fegyelmezetten. Megtekintettük az intézetnek pompás technikai berendezését is, melyre különösen büszke volt a pátriárka, de lehetett is, mert valóban mintaszerűen van itt gondoskodva minden elképzelhető szükségletéről. Egy turini gyár rendezte be a nagyszerű gépházat, mely nyersolaj motorával táplálja a vilamos világítás akkumulátorjait, a vízvezetékberendezkedést, a konyhát, a pékműhelyt, a mosodát, a hűtőkamrákat és még a gazdasági cséplő-, daráló-, morzsológépeket is. Be is mutattak mindent működés közben és nagy örömmel produkálták, hogy a teljesen hideg konyhát hogyan lehet percek alatt üzembe helyezni. Meg kell még említenem, hogy a kis telep körül mintegy 1,000 hold birtoka is van a patriarkátusnak, melyen megterem nemcsak a kenyér szükségletük, hanem még sok minden más is, mint a konyhabetemények, szőlő, gyümölcs stb.

Sokáig élveztük a lapos tetők sétányairól a szép kilátást

és a távolban a tengert is megpillantottuk. Csak ily közlről lehetett megfigyelni, hogy milyen hatalmas méretekben készült a nagy Mária-szobor, mely oly messzire ellátszik.

De végül is búcsúznunk kellett és sokáig tanakodtunk azon, hogy mely úton térjünk vissza Jeruzsálembe, míg végül is azt határoztuk, hogy egy rövidebb úton igyekezzünk a főutat elérni, nem pedig azon, amelyen jöttünk. Az intézet német gépésze ajánlotta ezt az új irányt, de bizony ezzel sem volt szerencsénk, mert a dolog vége az lett, hogy megint csak hatalmas sziklatömbök között kellett bukdácsolnunk és többször le is kellett szállnunk az autóról, hogy áthatolhassunk a nagyobb akadályokon. Egy ízben olyan nagyot zökkent az én oldalamon az autó és oly erősen odavágódott a fejem a kocsitetejéhez, hogy mind megrémültek, nem történt-e valami komoly bajom? Hála istennek az nem történt, de azért még egy hét múlva is éreztem a nyakamon, hogy nincsen teljesen rendben.

Szakasról-szakaszra, kis arab pásztorfiúkat kellett fölvennünk az autóra, hogy mutassák az irányt, a csapásokat, melyeken haladnunk kellett a tájékozódásra teljesen alkalmatlan egyforma, kerek hegyidomok között. A nap már veszedelmesen mélyen állott és már komolyan aggódni kezdtem, hogy mi lesz velünk, ha még naplemente előtt nem tudjuk elérni a főútvonalat, mely esetben bizony nem maradt volna más hátra, mint az autóban tölteni az éjszakát, ott, ahol éppen a sötétség ránk szakad. Na, de szerencsére nem így történt a dolog, mert közvetlen azelőtt, hogy a nap teljesen leáldozott volna, éppen egy hegyoldalon haladtunk lefelé, mikor nagy örömünkre, mintegy 2 kilométerre előttünk megpillantottuk *Latrun* villamos lámpáit, melyek biztosan jelezték a Jeruzsálembe vezető pompás aszfaltos útnak a helyét. Negyedóra múlva már 80 kilométeres sebességgel száguldoztunk a Szentváros felé, miközben a pátriárka kezdeményezésére hangosan imádkoztuk az *Ave Mariát* Palesztina Királynőjéhez, hogy hálát adjunk viszontagságos, de felejthetetlenül szép kirándulásunk szerencsés kimenetelért.

Amikor este a vacsora után a Casa-Nova lapos fedésén végzettem szokott rózsafüzér ájtatosságomat, még mindig kedvesen csengtek fülemben a Magnificat öröndetes sza-

vai: „Íme mostantól fogva boldognak hirdet engem minden nemzetek“. Nagyon örültem, hogy megismerhettem Palesztinának ezt a kedves új szentélyét, melyet még csak nagyon kevés zarándok láthatott.

Ahol a világ Megváltója megszületett.

Az *Ain-Karim-ban* elzengett Magnificat és Benedictus Aszivet vidámító, lelket emelő dallamának főséges glóriás prelúdiuma ott zsongott még a szívünk mélyén, mikor nekiindultunk, hogy fölkeressük a világ legnagyobb örömét és boldogságát kisugárzó helyet, Betlememet. Már indulásunk előtt a gyermekded örömmek és vidámságnak tiszta derűje sugárzott le arcunkról és mintha szemünk a bájos, kedves városka tündöklő glóriás fényét verte volna már vissza, mert hiszen a szem valóban a léleknek a tükre, lelkünk pedig minden vágyakozásával és sóvárgásával, már ott volt az Úr Jézus születésének szent barlangjában.

Názáreth, Ain-Karim és Betlehem! Mint a Mennyek titokzatos nagy szimfóniájának tételei sorakoznak egymásután, és már égtünk a vágytól, hogy az első két tétel elhangzása után, most már teljesen belemerülhessünk, beleolvadhassunk a harmadikba, az angyalok karának dicsőségét hirdető, ujjongó örömeikébe, mely a Megtestesülés nagy és szent titkának teljes befejezését, a kis Jézusnak megszületését adta tudtul a Menny és föld minden lakójának.

Gyermekkorunk ezer szép emléke fűződik Betlehem varázslatos szép nevéhez és még a világjáró turistának is, kit legtöbbször csak a pusztá kíváncsiság és élvezetvágy hoz a Szentföldre, valahogyan melegebben dobban meg a szíve, mikor Betlehem határába érkezik. Legjobban azt szerettem volna, ha zarándok-lobogónk alatt imádkozva és énekelve, gyalog zarándokolhattunk volna át, a Jeruzsálemtől mindössze 9 kilométerre, délre fekvő kedves városkába, hogy annál méltóbban és alázatosabban fejezhettük volna ki mélységes hódolattunkat a betlehemi kised Jézuska előtt. De sajnos, ezt a termet még egyszer sem tudtam keresztül vinni, mert mindig

volt valami, ami ezt megakadályozta, pedig hát ennél kedvezőbb zarándokutat még csak elképzelni sem lehet. Autóinkkal indultunk hát el Jeruzsálemből egy szombat délután azzal a szándékkal, hogy Betlehemben karácsonyi éjféli szentmisét is hallgassunk.

A Jaffa-kapun át hagytuk el a várost és a „Betlehem Road“-on ereszkedtünk le a felső Hinnom-völgyébe, Dávid-tornyának hatalmas kőépítményei mellett, miközben balról a Dormitio szép tornyát, jobbról pedig a hegyoldalon, a montefiorei zsidótelep rendetlen házcsoportjait láttuk, Jeruzsálem egyetlen szélalmával. Majd a mindig népes és tarka képet nyújtó állatvásártér mellett is elhaladva a Birket-es-Sultan-nak nevezett kiszáradt nagy vízmedence gátján mentünk keresztül, melynek építése visszanyúlik az ószövetség történetébe és amelyikről Flavius zsidó történetíró is megemlékezik. Az angol szemészeti kórházra is vethettünk egy pillantást, hol mindennap a betegek százai várnak az orvosi vizsgálatra, mert talán sehol a világon annyi szembajos ember nincs, mint éppen Jeruzsálemben. Balra a „Rossz tanács-hegyé“-nek kopasz kúpja vonta magára figyelmünket, melyen a hagyomány szerint Kaifás zsidó főpaprak a nyári háza állott, hol először tanácskoztak Júdással Jézus elfogatásáról. Jeruzsálem vasúti állomásának modern épületét jobbra hagyva, utunk már erősebben kezdett emelkedni, miközben a „Talpioth,-nak nevezett villaszerű zsidótelepen haladtunk keresztül, melyet legutóbbi jeruzsálemi tartózkodásom alkalmával akaratomon kívül is alkalmam volt bővebben megismerni.

Ugyanis egyszer délután, a vízművek igazgatójánál, Koch magyar mérnöknél voltam hivatalos teára, ki igen érdekesen ismertette Jeruzsálem vízzel való ellátásának nagy problémáját, melyből láttam, hogy mily nagy nehézségekkel kell megküzdeniök, hogy a mindinkább növekedő város lakosságát a 8—9 hónapig tartó nyáron át, tiszta vízzel elláthassák. A mintaszerű talpiothi telepen minden villának meg van a maga kis kertje és gyümölcsöse és így, ez a telep is, ismét tekintélyes nagy zöld folttal csökkentette Jeruzsálem sivár, kopár környékét. A palesztinai Nőegyletnek mintaszerűen berendezett csecsemő és gyermektelepe is itt van Talpiothban, mint amilyen kis kolónia igen sok van Jeruzsálem körül és melyek

már délfelé is nagyon kezdenek terjeszkedni, noha még Betlehem és annak környéke teljesen mentes tőlük. Igen érdekes volt, mikor keresztül mentünk az óriások, vagy mint Flavius nevezi a Titánok köves, tágas, széles völgyén, hol Dávid kétszer aratott győzelmet a filiszteusok fölött.

Bár az Úr Jézus idejében aligha vezetett ilyen pompás műút Betlehembe, de kétségtelen, hogy a Szentcsalád is csak ugyanítt haladhatott keresztül, mint azt a terep alakulata mutatja. Mielőtt fölértünk volna a magaslatra, az út mellett balra egy ősrégi forráskutat találtunk, melyről már az V. és VI. századbeli zarándokok is megemlékeznek; a hagyományok azt tartják róla, hogy a Boldogságos Szűz Mária, mikor Szent Józseffel Betlehembe ment, itt pihent meg, ezért nevezik még ma is Mária-kútjának. Mondják, hogy a napkeleti bölcsek is megpihentek itt és örvendeztek, mikor látták, hogy az őket vezető, mindig előttük haladó fényes csillag, Betlehem fölött megállott. A VI. században a kút közelében egy, a Boldogságos Szűz Máriának szentelt kis templom is hirdette ennek emlékét. Mi is megáilottunk ezen a helyen és szent, áhítattal gyönyörködünk abban a ritka látványban, mely szemünk elé tárult, mert a kút közeléből Jeruzsálemet és Betlehemet is lehet látni; az Úr Jézus bölcsőjét és koporsóját.

Mily határtalan gazdag téma a legbensőbb lelki elmélyedésre, hiszen e bölcső és szent koporsó közé van beillesztve az egész újszövetségi Szentírás, földi életünk reményteljes gazdag tartalma, az örökélet boldogságának biztos reménysége és megingathatlan biztos záloga. Harminchárom évig tartott, míg az isteni földi Vándor a betlehemi jászolyból fölért a Golgothára, melynek véres keresztjén kimondta a befejező szavakat: „Consummatum est“. A nap vakító fényözönében ragyogtak Jeruzsálem házrengetegei és a Dormitio karcsú tornya, mint hatalmas kéznek az újjá mutatott föl a ragyogó kék fényben tündöklő Égre, hová az Isten anyjának lelke is fölszállott, csaknem pontosan arról a helyről, hol szent Fia kimondta a csodálatos szavakat: „Ez az én Testem, ez az én Vérem“.

Valahogyan úgy éreztük, mintha az ó- és újszövetség küszöbén állottunk volna, és hogy nekünk emberileg sokkal több okunk van alázatos hódolatunkat bemutatni a betlehemi születési barlangban, mint 1933 év előtt azoknak az egyszerű pász-

toroknak és a messze földről jött napkeleti bölcseknek, mert hiszen a kis Jézus megszületésekor ők még nem élvezték a megváltásnak gazdag gyümölcseit, sőt még azt sem tudták, hogy mikor és hogyan fog az emberiség megváltása megtörténni. Igaz, hogy látták a kisdéd Jézust, de tulajdonképpen még semmit sem tudtak és csak az isteni sugallat vonzotta és vezette őket a szent jászolyhoz. De mi, akik már közel 2,000 év távlatából szemléljük az Úr Jézus születését, már igazán tudjuk értékelni, hogy mit jelentett a megváltás az emberiségre. És vájjon nem ingatta-e meg őket és mindazokat, kik a kisdéd Jézus születésének annyira örvendeztek, az a tény, hogy az alig megszületett isteni Megváltónak, máris menekülnie kellett az emberek gonoszsága elől, kik életére törtek? Hiszen hosszú évek teltek el, míg azután a már serdülő gyermek ismét visszajöhetett szülőhazájába és még akkor is hosszú ideig élt a hegyek közé rejtett Názárethben anélkül, hogy csak valamit is hallatott volna magáról. A betlehemi első karácsony éjjele után még hosszú 30 esztendőnek kellett eltelnie, míg azután megkezdte az emberré fejlődött isteni Kisdéd csodálatos, nyilvános működését, hogy tégláról-téglára fölépítse nagyszerű és fönséges Egyházának hatalmas épületét, melyről tizenkilenc hosszú évszázadnak rettenetes viharai sem tudtak még csak egy porszemet sem leverni, mert isteni Alapítója megmondta, hogy a pokol kapui nem vehetnek erőt rajta. Hiába való tehát minden erőlködése a sátánnak és fajzatainak Oroszországban, Spanyolországban, Mexikóban és az egész világon mindenütt, mert a betlehemi Kisdéd szent emlékét az emberek szívéből nem fogják tudni kiirtani soha, hiszen Krisztus Egyháza él, virágzik és élni és virágozni is fog az idők teljéig! Ily gondolatok között a küzdő, tanító és diadalmas Egyház tizenkilenc-évszázados nagyszerű hőstörténetének szemüvegén keresztül szemléltük Jeruzsálemet és Betlehemet, mikor az Úr Jézus születési városkájának a közelébe érkezve, valahogyan úgy éreztük, hogy nekünk, még az arany, tömjén és mirrhánál is gazdagabb ajándékot kell vinnünk a betlehemi Kisdédnek jászolyához, ha igazán részesei akarunk lenni annak a sok és nagy kegyelemnek, mely a szent születési barlangból, közel 2,000 év múltával is kiárad. És mi boldogok voltunk, mert éreztük, hogy alázatos mély hálánkat, Krisztus Egy-

házáért dobogó lelkes szívünket, rendíthetlen mély hitünket, örömteljes reményünket, legforróbb szeretetünket, őszinte bűnbánatunkat és katolikus önérzetünk magasan lobogó szent lángjával táplált, mélységes hódolatunkat hozzuk magunkkal, hogy mindezt szent kegyelettel helyezzük ahhoz a szent jászolyhoz, honnét az emberiség megváltásának nagy és főséges munkája kiindult. És mikor mindezekről itt megemlékezem, jó szívvel ajánlom mindenkinek, hogy ha oly szerencsés lesz valaha, hogy Betlehemnek áldott szent földjére léphet, ugyanezeket az ajándékokat vigye magával, mert ezek nélkül, az igazi Betlehemet nem lehet meglátni, még akkor sem, ha máskülönben az elérhető legnagyobb emberi méltóságot és hatalmat is viseli és akár Dárius kincseivel is rendelkezik valaki.

Mária kútjától tovább haladva, tágas nagy fensíkra érünk, hol az úttól balra, a várszerűen épített Szent Illés kolostort pillantottuk meg, melynek eredete egészen az V. századig nyúlik vissza. Mai formájában *Comnenus* Mánuel császár építtette újra a XII. század elején, majd pedig a görögök restaurálták, kik ma is tulajdonosai az épületnek, mely Jeruzsálem és Betlehem között, éppen a fele úton fekszik.

Tovább haladva, jobbra a magaslaton, a máltai lovagoknak szép kórházát és kis kápolnáját, az út másik oldalán pedig a csupa apró gömbölyű kavicsokkal teleszórt földet pillantottuk meg, melyet ezen a vidéken „a zöld borsó mezeje“ név alatt ismernek. Az arabok fűzték hozzá azt a kedves mondát, hogy az Úr Jézus, mikor erre járt, az éppen borsót vető embert megkérdezte, hogy mit vet? Mire az azt felelte, hogy követ; hát ha követ vetsz, akkor azt is fogsz aratni, mondotta neki Jézus, és csakugyan úgy is lett, mert amikor eljött az aratás ideje, a hazug ember csupa megkövesedett borsó szemeket talált a földjén. Egy másik legenda szerint pedig azért kövesedtek meg a borsó szemek, mert a föld tulajdonosa sajnált még csak egy maroknyi borsót is adni az éhező Szűz Máriának. Mindkét kedves monda bepillantást enged az arab lélekbe, mely a hazugságot és a keményszívűséget egyaránt elítéli.

Nemsokára ismét megállottunk egy lapos kupolás, úmenti négyszegletes kőépítménynél, melyet köröskörül mohammedán sírok vesznek körül. Az arabok „Kubbet-Rahil“-nak, vagyis Rachel Dómjának nevezik ezt a kis építményt, melynek

eredete nem kevesebb, mint közel 2,000 évvel nyúlik vissza az ószövetség történetébe, mert azt a helyet jelzi, ahol Jákob felesége Rachel, Benjáminnak adott élejét, de ő maga meghalt az úton, nem messze Ephratától azaz Betlehemtől. Mindez akkor történt, amikor Jákob egész családjával Jeruzsálem és Betlehemén át, választott új lakhelyére, Hebronba igyekezett, mint azt a Genézisből olvassuk (Gen. XXXV. 16.) A Királyok Könyvéből pedig tudjuk, hogy „Ráchelt eltemették az úton, „melyen mennek Ephratába ... és állíta Jákob oszlopot az ő teteme fölött“. (Kir. XLVIII. 7.)

A IV. században erre járt bordeauxi zarándok még látta ezt az „oszlopot“, mely a följegyzések szerint tizenkét kőből összeállított piramis volt, mely kövek Jákob 12 gyermekét, vagyis Izrael 12 törzsét jelképezték. Ezek a kövek persze már rég eltűntek és a ma is látható kis épületet a keresztes lovagok építették, amit azonnal elárulnak azok a szép és a keresztesek építményeit jellemző csúcsos boltívek, melyeket Mohammed jeruzsálemi pasa a XVI. században befalaztatott. Majd, a XIX. században még egy előcsarnok is épült hozzá, melyben a mohammedánoknak van egy kis imahelyük. A zsidók, mohammedánok és keresztények, egyaránt tiszteletben tartják már közel 4,000 év óta ezt az ősemlékű helyet, csak az kár, hogy már kipuштult mellőle az a görbetörzsű, hatalmas lombozatú terpentinfá, mely oly hangulatosan illett oda a régi emlékmű mellé.

Innét tovább haladva, most már teljes szépségében bontakozott ki előttünk Betlehem és közvetlen környékének bájos szép panorámája. Mérsékelt emelkedésű hegygerincre kapaszkodott föl az autónk, miközben jobbról üde, szép zöld-növényzetű völgy túlsó oldalán, a magaslaton megpillantottuk Beit Dzsalah kedves mosolygó házait, melyekről szinte lerítt az örvendetes tény, hogy a kis városkának mintegy 6,000 főnyi lakossága szintiszta keresztény. A jeruzsálemi szeminárium papnövendékei erre a kedves kis telepre szoktak kijönni nyaralni, melyet a pátriárka létesített szőlőskertek, olajfa, narancs és citromligetek között, a városka déli szélén. Betlehemnek egész környéke nagyon termékeny, amit különben neve is elárul, mert már a régi ősneve „Ephrata“ is annyit jelent, mint „gyümölcs-csel tele“, mai nevének pedig „kenyérház“ a jelentése. Amerre csak néz az ember, mindenütt életet, üde zöld vegetációt lát.

Az Úr Jézus szülővárosa két kis hegyháton fekszik, úgy-hogy annak mindkét oldalára lehúzódnak nagyobbára lapos-fedelű házai, melyekből már igen sok modern építmény, többemeletes háztömbök és tornyok emelkednek ki. Jeruzsálem felől közeledve a városhoz, tágas, mély völgykatlan alkotja az előteret, mely kelet felé sík rónasággá szélesedik, melyen a pásztorok tanyáztak nyájaikkal, mikor a kis Jézus született. A szépen művelt termékeny síkság, apró házakkal és gyümölcsösökkel van teleszórva és késő tavasszal, akár csak nálunk, a szép zöld vetések tengere hullámzik rajta. Különösen tavasszal, mikor a sok gyümölcsfa virágba borul és a réteket, meg a hegyek oldalait a szentföldi kedves virágok tarka szőnyege borítja, úgy néz ki Betlehem, mintha egy nagy virágoskert közepén feküdne. A pásztorok mezeje felé félkörben leereszkedő hegyoldal, termésköböl rakott falakkal, apróbb-nagyobb terraszokra van beosztva, melyeken szőlőskertek, gyümölcsösök díszlenek olaj, narancs és citromligetekkel tarkítva, melyek nagyon bájos-ság, kedvessé teszik az egész tájat, élénk kontrasztot alkotva a keleti láthatáron a Gohr-sivatag mélységéből fölnyúló transzjordániai hegyek szakadékos kopár vonulatával.

Betlehem panorámájának jellegzetes ismertető jele a várostól balra, a háttérben látszó, tűzhányóhoz hasonló csonkakúp alakú hegy, melyet a Frankok-hegyének neveznek, de hogy miért, azt senki sem tudja; lehet, hogy azért, mert sok kereszt-vitéz vérzett el a lejtjén, mikor megostromolták a csúcán álló erődítményt. Ugyanis már Jézus születése idejéberí, a nagy Heródes építtette fellegvár állott a csúcán, melyben kevés-sel a kisdedek kegyetlen lemészároltatása után a szívtelen zsarnokot is eltemették. Még idáig nem sikerült megtalálni a sírját; csupán a négytornyú fellegvárnak körfal alapjai vannak még ma is meg. Mint Betlehemben hallottam, egy Aéáiet régész kapott újabban engedélyt a részben mesterségesen fölépített hegycsúcs átkutatására, mely művelet még igen érdekes és értékes adatokat hozhat majd a fölszínre. A görbetörzsű vén olajfákkal szegélyezett országúton, alig néhány száz méternyire a várostól, megállottunk és a ma Betlehemét szemlélve igyekeztünk szemeink elé varázsolni a Krisztus korabeli Betlehemet, amikor bizonyára nem emelkedett ki a városból annyi torony és nagy épület, mint ma. Főleg a városka fekvését akartuk jól

emlékünkbe vésni, mert hiszen a hegyek és a dombok valószínűleg nem változtak azóta és talán a növényzet sem lehetett akkor más, mint ma. A hegyoldalba épített kis szerény házak között, talán egy olajfaliget közelében lehetett az a kis barlangistálló, melyben a Szentcsalád meghúzódott és amilyen barlangot még ma is sokat lehet találni Betlehemben.

A II. században vértanú halált szenvedett Szent Jusztin is írja: „A városkában nem találván szállásra, József a Betlehemmel szomszédos üregben keresett magának menedéket“. Mint érdekes különlegességet említem meg, hogy a XVI. század végén a Szentföldön járt Dr. Rauchwolff útleírásában arról is említést tesz, hogy abban az időben, mikor ő Betlehemben volt, senkisémet kételkedett abban, hogy azon a helyen, hol mostan a Szentbarlang áll, volt régen Dávidnak, helyesebben Jészének a háza, melyben Dávid király született. A ház az idők folyamán elpusztult, csupán néhány fal maradt meg, melyből később rozzant színt vagy félszert készítettek, mögötte pedig a sziklába barlangot vájtak barmok számára, melyben azután a Szentcsalád is menhelyet talált, mikor Betlehembe jött és így Jézus ugyanazon a helyen született, mint Dávid király.

Jézus születési barlangja, a mai Betlehemnek is legkeletibb végére esik. Jézus születése idejében tehát valóban kívül eshetett az akkor sokkal kisebb városon. A barlang helyét innen a távolból nézve csupán két szerény kis torony jelzi, melyek a Születési-bazilikát körülvevő hatalmas kőfalak és kétemeletes kolostorok épülettömbjeiből kiemelkednek; az egyik a Ferencsek Szent Katalin plébánia templomának a tornya, a másik pedig a görögök kolostoráé. Az ős Születési-bazilikát ugyanis három oldalról a latin, örmény és görög kolostorok veszik körül, tehát a régi Konstantin-bazilikából még akkor sem láttunk sokat, mikor annak közvetlen közelében a nagy téren, kiszállottunk autóinkból. Mohlepte nagy fekete terméskövekből épített magas falak meredeztek elénk, melyeken sem ablakot, sem ajtót nem láttunk és csak alaposabb szemlélődés után fedeztük föl egy vastag kőpillér mellett, az egy méternél aligha magasabb szűk nyílást, melyen keresztül csak mélyen meghajolva, egyenként tudtunk bebújni a világ legrégebb és legdicsőbb emlékü templomába, melyet ma a szakadár görögök és örmények bitorolnak joggal.

De mielőtt belépünk az ősi bazilikába, legalább főbb vonásokban ismerkedjünk meg annak történetével, hogy megláthassuk itt is az isteni Gondviselés kezét, mely éppoly csodálatos módon örködött Jézus születési barlangja fölött is, mint a Szentsír fölött, amint azt már említettem. Az isteni Megváltó születését oly csodálatos események kísérték, hogy zsidók és pogányok egyaránt messze földről odasereglettek a kis barlanghoz, mert saját szemükkel akarták látni azt a helyet, ahol az a nagy Megváltó született, kitől még a nagy Heródes király is annyira féltette hatalmát, hogy még a legkegyetlenebb gyermekmészárlástól sem riadt vissza, csakhogy elpusztítsa a betlehemi Kisdedet. Tudta tehát mindenki, hogy hol volt ez a barlang, melyhez azután az első keresztények éppoly tömegesen zarándokoltak el, mint a Szentsírhoz és a Golgothához. Hadrián császár tehát szükségét látta annak, hogy a születési barlangot is ugyanúgy profanizálja, mint tette ezt a Szentsírral. Pogány istenek tiszteletére alakította át a Szentbarlang környékét, hol Adónisznak, Vénusz kedvencének emelt bálványszobrokat, de mindez itt sem használt semmit sem, mert mint Origenestől tudjuk, még ebben az időben is, maguk a pogányok mutogatták az idegeneknek a barlangot, melyben a „keresztények Istene“ született. Eusebius írásaiból pedig tudjuk, hogy Szent Ilona császárnő a „barlangot pompás szentéllé alakította“ majd pedig Nagy Konstantin császár fejedelmi bazilikát építtetett föléje, mely másfél ezredév szörnyű viharaiban bár sokat is szenvedett, úgyhogy a VI. században nagy részét újból kellett építeni, ősi falai mégis csak ott állanak, a szent születési barlang fölött, mint egy kőbe faragott hiteles nagy pecsét, mely még a legmegrögzöttebb kételkedők aggályait is el kell, hogy oszlopa, mikor tiszteletreméltó falai közé belépnek.

Az ősi bazilikának viszontagságos történetét olvasva, lehetetlen, hogy föl ne ismerje az ember az isteni Gondviselésnek örködő kezét, mellyel azt számunkra megtartotta. A VI. század elején a szamaritánus lázadás alkalmával nagy pusztítást vittek véghez a bazilikában is, de néhány év múltán Jusztiniánusz császár rendbehozott ismét mindent; a VII. században, amikor a perzsa hordák oly vandál módon dúlták végig az egész Szentföldet, a betlehemi bazilikát, a napkeleti bölcsek hódolatának a templom főbejárata fölött mozaikba rakott képe

mentette meg a biztos pusztulástól, mert a képen ábrázolt királyok öltözetében a perzsák saját nemzeti viseletükre ismertek és így nem mertek hozzányúlni az épülethez, hanem békésen távoztak. Az alig két évtizedre rá fenyegető muzulmán-veszedelmet pedig a Szentföld akkori ura, maga Omár kalifa háritotta el oly módon, hogy ő maga is többször eljött a Szentbarlangba imádkozni és szigorúan megtiltotta hitsorsosainak, hogy egyszerre háromnál többen lépjenek be a bazilikába. A nagy szultán ily módon akarta biztosítani, hogy a bazilika a keresztények birtokában maradjon, melyet Omár utódai, a többi kalifák is mind tiszteletben tartottak, csupán az eszelős Hakim szultán mert a XI. század első éveiben kezdet emelni az ősi bazilikára, de láthatatlan erők ezt a merényletet is megakadályozták. Még a latin királyság bukását (1187) követő szomorú időkben is küldött a Gondviselés segítséget, mert Salisbury érsekének közbenjárására, Szaladin szultán megengedte, hogy a jeruzsálemi, betlehemi és názárethi szentélyeket a papok gondozhassák; mikor pedig // *Frigyes* német császár, Assisi Szent Ferenc nagy tisztelőjével, *Melek-El-Kamel* egyiptomi szultánnal 1228-ban fegyverszünetet kötött, a szentélyek, tehát a betlehemi bazilika is, ismét megnyíltak a keresztény kultusz számára. Szépen írja *Melchior de Vogüé*: „ . . . hogy ez idő óta a betlehemi szentély háborúk, üldöztetések, támadások és a felekezetek ellenséges fellépése ellenére sem állott többé üresen és a szentmisét mindig megtartották Krisztus jászolya fölött, miként Balduin és Amaury jeruzsálemi királyok idejében: ez is egyik dicsősége Szent Ferenc szerzetének“.

És ez csakugyan úgy is van, mert csak a jó Isten a megmondhatója, hogy mit szenvedtek a derék barátok hosszú évszázadokon keresztül a szent helyek védelmében. Pl. a XVI. század derekán, még három évi keserves fogságot is el kellett viselniök, mert II. Szolimán, hogy flottájának a génuai herceg részéről történt elpusztítását megbosszulja, 1537-ben a jeruzsálemi és a betlehemi Ferences barátokat Dávid-tornyába záratta be, majd pedig Damaszkusban tartotta őket fogva és csak I. Ferenc francia király közbenjárására engedte őket szabadon. És még csak azután vette kezdetét az az áldatlan versengés és harc, melynek megindítói a szakadár görögök voltak, kik még attól sem riadtak vissza, hogy hamisított okmányok alapján

követelték a szultánoktól, hogy nekik a betlehemi szentélyt átengedjék. A szultánok hol a görögöknek, hol pedig a Ferenceseknek ítélték a szentélyeket és nem kevesebb, mint hatszor ismétlődött meg ez a játék, melyben különösen a francia nagykövet támogatta a Ferencesek jogait, mert ő volt az, ki bizonyította, hogy a görögök bemutatva okmány, mely szerint már Omár szultán minden szentélyt a görögöknek adott volna, utólagosan készült közönséges hamisítvány. Végül is nem az igazság, hanem az álnokság és a nyers erőszak győzedelmeskedett, mikor 1737-ben a föllázadt görögök mintegy 1,000 emberrel betörték a Születési-bazilikába és azt a legdurvább erőszakkal birtokukba vették; bár a francia követnek sikerült ismét a szultántól a Ferencesek javára egy fermánt kieszközölni, de annak érvényt szerezni már többé nem lehetett.

A Ferenceseknek el kellett hagyniuk az egész bazilikát és nagy áldozatok árán csupán a születési barlangban sikerült bizonyos jogokat maguknak biztosítani, de amelyeket a görögök mindig görbe szemmel néztek és néznek még ma is, mert azt szeretnék, ha a gyűlölt barátokat még attól az egyetlen oltártól is végleg kiűzhetnék, melyet a születési barlangban a magukénak mondhatnak. Csak jellemzésül hozom föl az 1870. április 25-én történt szörnyű esetet, mikor a görög szerzetesektől vezetett, mintegy 300 főnyi föllázított fegyveres tömeg berontott a születési barlangba és nemcsak az ott imádkozó 5 Ferences barátot verték és sebesítették meg, hanem a Franciskánusok oltárát és az ahhoz tartozó kis területet is teljesen kifosztották; még a szent jászoly helyét fedő márványlapokat is elhurcolták, két értékes festménnyel együtt, melyek egyike a napkeleti-bölcsek hódolatát ábrázoló Murilló kép volt, a másikkal pedig Krisztus születése (Maellótól). 1893-ban pedig egy görögvallású orosz lelőtte a sekrestyés barátot és még a Franciskánusok körmenetére is rálőtt, két barátot súlyosan megsebesítve. Hogy akkoriban a barátok nem kaptak sem elégtételt, sem kártérítést, azt még valahogyan meg lehet érteni, de egyenesen megdöbbentő az angolok ítélkezése egy hasonló esetben, amikor 1929-ben az egyik görög pópa súlyos nagy gyertyatartóval ütött fejbe egy Ferences barátot, ki természetesen szintén fölkapott egy kezeügyébe esett gyertyatartót, hogy védekezzen; mindkettőt kitiltották a Szentföldről és ezt az igazságtalan ítéletet még

akkor sem változtatták meg, mikor az ellen a Szentföld custosa tiltakozott. Az éppen elmondottakból is kiviláglik, hogy még a betlehemi szent jászoly körül sem uralkodik ma az a békesség, melyet az angyalok hirdettek ott az első karácsonyi éjjelen, mert az emberek gonoszsága szinte határtalan.

Nagy érdeklődéssel néztünk körül a nagy kőlapokkal kirakott előtéren, melynek szélein már csak alacsony oszlopcsarnokok képében láttuk azokat a díszes, karzatos oszlopcsarnokokat, melyek ezt a 40 méter hosszú és 30 m széles teret egykor körülvezték és a pompás bazilikának átriumát alkották. Ebből az előcsarnokból három nagy kapun keresztül lehetett a templomba jutni, melyet úgy építettek, hogy a főoltár pontosan a születési barlang fölé került. A három kaput, mint már említettem befalazták, csupán a középsőn hagytak egy kis nyílást azért, hogy könnyebben akadályozhassák meg a templomba való tömeges behatolást és, hogy elejét vegyék annak, hogy állatokat is behajtsanak a templomba. A kis nyíláson bejutva, mintegy 5 m széles és 15 m hosszú homályos helyiségben találtuk magunkat, melyből azután kétszárnyú kapun keresztül léptünk be a bazilika főhajójába. Ezt a kaput, mint a rajta látható vésett arab és örmény fölirat mutatja, 1227-ben csináltatta Hajtun örmény király, de vajjon ki tudná megmondani, hogy hová került a bazilikának eredeti díszes nagy kapuja? Egész oszloperdő tárul az ember szeme elé, mikor a tulajdonképpeni bazilikába belép, mert a 33 m hosszú és 26 m széles főhajót négy hatalmas, — összesen 48 oszlopból álló — oszlopsor osztja egy középső szélesebb és két-két keskenyebb oldalhajóra. A mintegy 7 m magas vörös kőből faragott oszlopokat fehérmárvány korinthusi oszlopfejek díszítik. A két középső oszlopsoron nyugszanak a középhajónak mintegy 10 m magas oldalfalai, melyeken 11 —11 románstílusú ablaknyílás látható. Az alacsonyabb oldalhajók falain nincsenek ablakok.

A bazilika eredeti mennyezete cédrusfából készült és az egész templom oly gazdagon volt aranyozva, jáspissal, márvánnyal díszítve, mozaikkal kirakva, hogy a régi zarándokok nem győzték eléggé dicsérni azt a fényt és pompát, mely belőle kiáradt. Meg kell még említenem, hogy a bazilika a XII. században belső díszeiben lényeges átalakításokon ment keresztül; hogy ezek elpusztultak, örök kára marad az egész kereszt-

ténységnek, már csak azért is, mert ezek a freskók és mozaikok abból az időből származtak, mikor Jeruzsálem, Konstantinápoly és Róma között a legkomolyabb tárgyalások voltak folyamatban a szakadár egyházaknak Rómához való visszatérése ügyében. Akkoriban hosszú éveken keresztül a legbékülékenyebb szellem hatotta át ezeket a tárgyalásokat, melyek Jeruzsálem negyedik királya, / *Amaury*, a pápa és *Comrienus Porphyrogenitus Manuel* görög császár között folytak. Ennek a megértő békeszeretetnek akart kifejezést adni említett görög császár, mikor fejedelmi bőkezűséggel ékesítette föl az ősi bazilikának falait pompás freskókkal és gyönyörű mozaik képekkel, amit a latinok azzal honoráltak, hogy a görög császár képét is elhelyezték a templomban.

A kereszthajóban, a kórusban és a születési barlangban a mozaikok az ó- és újszövetség jeleneteit ábrázolták, míg a főhajó hátsó falán *Jesse fája* volt szimbolizálva, melynek minden ágán egy próféta állott, kezében szalaggal, melyen jóslataikból egy-egy vers volt fölírva latin nyelven; a főhajó felső falain pedig a hát egyetemes zsinat és a tartományi zsinatok voltak megfestve. Mindezekből csupán három képnek a megcsonkított maradványait láthattuk a kereszthajóban, nevezetesen: Jézus diadalmas bevonulása, Szent Tamás kételkedése és végül Jézus Mennybemenetele. Szépen írja Meistermann apostoli misszionárius a könyvében, hogy ezek a kis mozaiktöredékek is ékeszólóan hirdetik, hogy egy pillanatnyi egyesülés is milyen csodákat tudott művelni ebben az egyetlen szentélyben, melynek sívár, kopár falai meggyőzően tárják a szemlélő elé azt is, hogy a makacs széthúzásnak milyen áldatlan, káros a hatása.

Majdnem fél évezreden át ragyogtak ezek a fényes mozaikok Konstantin ősi bazilikájában, de úgylátszik, hogy már a XV. század derekán mutatkoztak rajta a pusztulás jelei, mert különben Jó Fülöp burgundi herceg nem kért volna engedélyt V. Miklós pápától, hogy a belső díszítések megóvása érdekében, a bazilika tetőzetét megcsináltathassa. A tefő fedéséhez szükséges ólmot IV. Edwárd angol király adományozta, melyet a velencei köztársaság hajói szállítottak le a Szentföldre; a munkálatokat pedig a Ferences barátok vezették. A szolid ólomfedél azonban csak 200 évig teljesíthette rendeltetését, mert a XVII. század derekán, mikor az Ottoman császár-

ság harcba keveredett Velence köztársasággal, leszedték az összes ólomlemezeket és így a becsurgó esővíz lassan, de biztosan végezte el romboló munkáját. A mai szegényes nyílt gerendázatú tetőt a görögök készítették, amikor a templomot is restaurálták. A munkálatokat 1672-ben fejezték be, de a mozaikokat és freskókat már nem lehetett megmenteni.

Amint ott állottunk a bazilika főhajójában és szemléltük a patinás, barna falakat, szinte éreztük a letűnt évszázadok lehelletét. Ó, ha ezek a falak beszélni tudnának, mennyi sok érdekes dolgot tudhatnánk még meg 1,600 éves történetükből, pl. abból az időből, amikor még Szent Jeromos, a nagy egyház- atya volt a templom plébánosa.

Néhány lépcsőn fölhaladva a templom kereszthajójába jutottunk, mely mindkét oldalán félköralakú apsisban végződik, akárcsak a hátsó szentély is, melyben a görögöknek képekkel telerakott nagy ikonosztáziája áll. Jellemző a görög pópák ízlésére és műérzékére, hogy miként a jeruzsálemi Szentsír-templomot teljesen tönkretették otromba falazásaikkal, úgy itt is a főhajó végét egyszerűen elfalazták, mi által nemcsak a perspektívát zárták el a bazilikába lépők szemei elől, hanem alkalmat adtak a naplopóknak és kufároknak is arra, hogy a nagy hőség elől a bazilika tiszteletreméltó hús oszlopcarnokába húzódjának be. Ennek a szégyenletes állapotnak 1918-ban egy angol tábornok a legradikálisabb módon vetett véget, mikor ezt a falat katonáival egyszerűen lebontatta. így valahogyan kellene eljárni a Szentsír-bazilikában is, mert bizonyára nagy hozsannával fogadná az egész kultúr-világ azt a takarítási műveletet, mely a jeruzsálemi ősi bazilikának is visszaadná gyönyörű perspektíváját. A templomnak oldalhajójában, valamint a szentélyben csillároknak és öröklámpáknak egész erdeje csüng le a mennyezetről, a falakat szőnyegek, hímzések, vastag kerekbe ráházott ikonképek borítják, az oltárok mellett pedig hatalmas díszgyertyatartók, aranyhímzésekkel leterített állványok díszkötésű, arasznyi vastag fóliánsokkal, valamint más egyéb görög liturgiái tárgyak, eszközök állanak a legnagyobb összevisszaságban. Egyik kis mellékoltárnál éppen szakadár örmény szertartás volt folyamatban, mikor ott jártam, mely igen szálnalmas benyomást tett rám. 1810 óta ugyanis az örmények is birtokosai a templom egyik oltárának.

Hithű katolikus ember csak a legnagyobb szomorúsággal szemlélheti az egész földkerekség egyik legdrágább szentélyének ily méltatlan bitorlását. Mennyivel másképpen nézne itt ki minden, ha a bazilika egyedül jogos tulajdonosainak, a katolikusoknak a kezén maradhatott volna, és ha még ma is meglenne az a nyolc szép oltár, melyen mindennap éjfél-től délig mutatták be a szentmiséket. A Dominikánus Félix barát a XV. században még misézett ezeknél az oltároknál, melyeknek szépségeiről a legnagyobb elragadtatás hangján emlékezik meg; különösen kiemeli a körülméltetési oltárt, amelyen a kis Jézust tartó öreg Simeon alakja márványból volt kifaragva, és a Háromkirályok kápolnáját díszítő oltárt. A latinoknak Konstantin ősi bazilikájában ma egyáltalában nincsen oltáruk, csupán ahhoz van joguk, hogy a bazilikán átmenve szabadon használhatják a születési barlangba vezető lépcsős lejáratot, noha a bazilikával falszomszédos és teljesen a Ferencesek tulajdonát képező Szent Katalin-templomból is vezet külön lépcsőzet a szent barlangba és így a barátok rendszerint csak a saját lejárataikat használják.

Minden zarándoknak felejthetetlen élménye marad, mikor ünnepélyesen bevonulhat Jézus születési barlangjába; és bárhogy is lázadoznak egyes nagyképű „puritánok“ a külső dísz és formaságok ellen és bárhogy is korholják a katolikus Egyház fényes szertartásait, mégis igazuk ezeknek a farizeusoknak, kik maguk is jól tudják, hogy mióta ember él a földön, formaságok mindig voltak és lesznek is a világ végezetéig, mert az emberi természet egyenesen megkívánja és megköveteli ezeket.

Mily lélekfelemelően szép volt a mi bevonulásunk is minden alkalommal a kisded Jézus szent jászolyához. Gyertyáskörmenetbe sorakozva, élen a zarándokzászlónkkal, vidám karácsonyi énekeket énekelve és mély áhítattal szívünkben vonultunk le a Születési-bazilikán keresztül a születési barlangba. Nem lehet leírni azt a nagy lelki boldogságot, mely mindnyájunkat áthatott, mikor leértünk a világtörténetnek legnagyobb szent helyére és szemtől-szemben állottunk azzal a kis oltárral, melynek menzája alatt a fehér márványlapon elhelyezett csillag körül meghatódott, szent remegéssel olvastuk a főíratot: „HIC DE VIRGINE MARIA JESUS CHRISTUS

NATUS EST“. Ó, hány zarándoktérde hajolt meg már e csillag előtt, és mennyi forró hálakönny öntözte már e szent barlangnak fehér márvány padlóját a hosszú évszázadok folyamán! Szent áhítattal csókoltuk meg a hideg márványt és kegyeletes szívvel érintettük kegytárgyainkat a szent helyhez, buzgó imában adván hálát az isteni Gondviselésnek, hogy elvezérelt minket Betlehembe.

A mészkőbe vájt barlang falait ma már nem díszíti ragyogó mozaik, hanem bíborvörös damasztiszövésű függönyök borítják azokat, de azért mégis valami satátáságos meleg és bájos hangulat uralkodik benne. Az aszbesztiszövésű éghetien kárpitokat a francia köztársaság Mac-Mahon kormánya ajándékozta 1874-ben, tehát közvetlenül az után a merénylet után, mikor a görögök a barlangot kifosztották. A mindössze 12'30 m hosszú és 3'15 m széles barlangot éjjel és nappal 53 különböző nagyságú öröklámpa világítja meg, melyekből 19 a latinoké. Közvetlenül a születési hely fölött égő 15 lámpából pedig négyet a róm. katolikusok, ötöt az örmények és hatot a görögök gondoznak. Szomorú szívvel hallottuk, hogy a görögök, kik oly nagy álnoksággal szorították ki a Ferenceseket birtokaikból, még csak a latin föliratos csillagot sem akarták megtűrni az oltár alatt és azt 1847. október 31-én egyszerűen lefeszítették a márványról és eltüntették; persze nem tetszett nekik a latin fölírás, mely állandó néma vádlójuk volt elkövetett gonoszságuk és álnokságukért. Ötévi hosszú küzdelmükbe került a Ferences barátoknak, míg végre sikerült kieszközölniök, hogy az ellopott csillag helyére, persze a barátok költségére, egy másikat küldött a török kormány Konstantinápolyból Jeruzsálembe azzal az utasítással, hogy azt, maga a jeruzsálemi pasa helyezze vissza régi helyére. A lepecsételt titkos ládát a jeruzsálemi pasa, a kapott utasításokhoz híven, dívánja összes tagjainak jelenlétében, sajátkezűleg törte föl a születési oltár előtt, és a belőle kivett csillagot ünnepélyesen fölmutatta s aztán régi helyére illesztette és így 1852 karácsonya óta ismét ott ragyog a születési barlang oltára alatt a latin fölírásos csillag, melyről a XVI. században a Szentföldön járt Radzivil herceg már megemlékezett. A csillag visszakerült, de továbbra is a görögök maradtak urai a szentélynek. A Ferencesek gazdag irattárában ma is lehet látni a barátoknak

betlehemi jogait biztosító, ölnél is hosszabb, cifra, aranyos betűkkel írt, keleti fényűzéssel kiállított, piros selyem takaróba burkolt szultáni leveleket, vagy más szóval fermánokat, melyek bizony nem csekély összegükbe kerültek a jó barátoknak* de hasznukat aligha látták, mert hiszen akkoriban általános gúnybeszéd volt a keleten: „A fermánok a latinoké, de a szenté-lyek a görögöké.“

A születési oltár előtt kissé jobbra, két lépcsőfokon kell lehaladnunk, hogy a barlangszerű, külön kis üregben álló „napkeleti bölcsek oltárához“ jussunk, mely előtt a barlang oldalfalában vájt üregben volt a kis Jézusnak a jászolya, hol a napkeleti bölcsek hódolatukat bemutatták. A Ferencesek mindennap miséznek ennél az oltárnál és a nagy zarándokiások idején csaknem mindennap, éjféltől kezdve egyik szentmise követi a másikat, melyeket a világ minden részéből ide érkező zarándoklatok papjai mondanak. így történt akkor is, mikor mi magyarok itt jártunk; az éjféli első misét a kalocsai érsek mondta, míg a többi papzarándokaink egymásután miséztek egészen reggelig oly módon, hogy mikor az egyik pap lement a Casa-Novából a barlangba misézni, mindjárt felköltötte az utána következőt, hogy mire a misét befejezi, az éppen felköltött pap is leérhessen az oltárhoz.

Mindenkor felejthetetlenek lesznek előttem azok a kedves esték, melyeket Betlehemben eltölthettem. A hódoló bevonulás mély benyomásainak hatása alatt mindnyájan már előre örültünk a karácsonyi éjféli misének. A Casa-Nova barátságos ebédlőjében jókor fogyasztottuk el vacsoránkat, hogy legalább néhány órai böjtöt tarthassunk az éjféli mise előtt, melyen szentáldozáshoz is akartunk járulni. Vacsora után a tetősétányon végeztük el esti rószafűzér ájtatosságunkat és énekelünk bele a szép, csillagos éjszakába. Ó, mily szent áhítattal imádkoztuk: „Kit te Szent Szűz, Betlehemben a világra szültél ...“ Lassan feljött a hold is és ráterítette csillogó-villogó lágy ezüst fátyolát Betlehem bájos tájaira. Ezüstös fényben fehérlettek előttünk a városka házai és körülöttünk minden és nem sok fantázia kellett hozzá, hogy a bájos, hangulatos képet szempiliáinkon keresztül szemlélve, szép, havas karácsonyi tájat lássunk magunk előtt; hiszen nemsokára megyünk az éjféli karácsonyi misére!

Előttünk, lent a völgyből, a pásztorok mezejéről távoli kutyaugatás hallatszott föl, sőt még egy-két pásztortüzet is látunk, így lehetett ez az első karácsony éjjelén is, mikor megtörtént az örvendetes nagy esemény. Az éjjeli holdfénynek titokzatos, ezüstös, lágy párájába odaképzeltük az angyalok vidám seregét is, úgy, amint azt éppen az evangéliumból olvastuk:

„és pásztorok valának azon a vidéken, szabad ég alatt tanyáztván, és őrt állván az éjszakában nyájuk felett. Egyszer csak ott termett az Úr angyala, mellettük és Isten fényessége körülragyogá őket és megfélemlének nagy félelemmel. És monda nekik az angyal: Ne féljete: mert íme nagy örömet hirdetek nektek, mely lészen az egész népnek, minthogy ma született nektek az Üdvözítő, ki az Úr Krisztus, Dávid városában. És ez nektek a jel: találni fogtok egy kiseddet, pólyákba takarva és jászolba fektetve. És azonnal mennyei seregek sokasága vette körül az angyalt, mely dicséré Istent, mondván: Dicsőség a magasságban Istennek és a földön békesség a jóakarató embereknek ...“ (Luk. 2 Fej. 8-14).

És milyen kedves volt, mikor éjfél előtt néhány perccel, karácsonyi énekeket zengve, gyertyás körmenetben vonultunk le a szent születési barlangba. A Casa-Nova boltíves, széles folyosói csak úgy visszhangozták szívből fakadó énekünket, mely betöltötte a Szent Katalin-templomnak mély sötétségbe borult boltíveit is, mikor azok alatt elhaladva, mélységes hódolattal hajtottunk térdet a tabernákulumban jelenlevő ugyanazon Úr Jézus előtt, kinek születési jászolyához igyekeztünk. Az öröklámpának szelíden pislogó vörös fénye, mint az egykori fényes csillag a három királyoknak, nekünk is mutatta az utat, hogy hol keressük az isteni Gyermeket, csakúgy, mint az egész földkerekségnek katolikus templomaiban is oly nagy szeretettel hívják és irányítják az Istent keresőket Jézushoz, kinek bátorító és vigasztaló szavait ezen az emlékezetes szent éjjelen is hallani véltük: „Jöjjetek hozzám mindnyájan. . . . , és én megennyhítlek benneteket.“

Mélységes szent áhítattal térdeltük körül a napkeleti bölcsek oltárát, melynél az érsek megkezdte a szent misét és bizony nem maradt szem szárazon, mikor a barlang néma csendjében fölcsendült ajkainkon a „Mennyből az angyal...“ örökszép bájos éneke, melyet azután a többi kedves karácsonyi ének követett. A nehéz,

selyem függönyökkel teleaggatott alacsony barlang falai, tompán verték vissza énekünket, de annál nagyobb visszhangra találtak szíveinkben azok az ünnepi melódiák, melyek gyermekkorunk ezer szép emlékeit keltették életre bennünk. Hiszen még a legkisebb falusi templomban végighallgatott éjféli mise is mily kedves karácsonyi öröme tudja hangolni a szíveket, el lehet hát képzelni, hogy mily felejthetlen és kegyelmekben gazdag élményt nyújt az itt hallgatott szent mise és hogy mily mélyen vág be a szívekbe, az itt felolvasott evangéliumnak minden egyes szava. Az Úrfelmutatás ünnepélyes pillanatában, mint mennyei muzsikának hangjai csendültek szívünkbe az oltárcsengőnek kedves, ezüstös csengései-bongásai, mikor láttuk az Urat, a betlehemi kis oltárra csodálatos módon leszállani, ugyanott ahol 1900 évvel ezelőtt megszületett. Vájjon ki tudná mind azt a sok benyomást, kegyelmet és üdvös gondolatot leírni, mely itt beárad a szívbe, lélekbe és az értelembe? Ki tudná méltó módon ecsetelni azt a nagy lelki boldogságot, mely áthatja az embert, mikor itt magához veszi az Úr Jézusnak Szent Testét? Nem! Ezt leírni lehetetlen, ezt csak átélni és átérezni lehet és aki oly boldog volt, hogy itt csak egyszer is, szentmisét hallgathatott, azt bárhol is érje azután a karácsony szent éjjele, mindig maga előtt fogja látni a betlehemi kedves, szent barlangot, hogy fölújuljanak szívében-lelkében a szent helyen töltött órák kedves emlékei, tehát lélekben mindig ott lesz abban a kedves barlangban, melytől oly nehezen búcsúzik minden zarándok.

Meg kell még említenem, hogy a téglalap alakú barlangnak keleti keskeny végében áll a születési oltár, az ellenkező oldalon pedig, megvasalt nehéz tölgyfaajtó nyílik a kizáróan a Ferences barátok tulajdonát képező földalatti kápolnába, melyek szintén koronatanúi a születési barlang hitelességének, mert őrzi azoknak az emléket, kiktől tudjuk, hogy a kereszténység diadalra jutása után ide jöttek, hogy a betlehemi jászoly mellett töltsék életük hátralevő részét, üdvös elmélkedésekben,

A betlehemi csendes magányban élt hosszú éveken keresztül, a nagy egyházatya, Szent Jeromos és itt is halt meg 88 éves korában; ő nemcsak tanulni, tanítani és elmélkedni, hanem vétkeit siratni is jött Krisztus bölcsőjéhez. A főúri szár-

160. Rachel sírja a betlehemi úton

161. Kilátás a zarándokházzól Betlehemre.

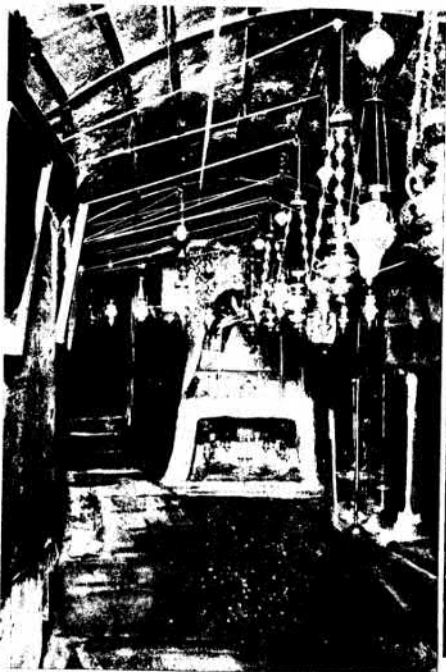
162. A Születési bazilika Betlehemben.

164. A betlehemi tejbarlang
kertiében.

163. A Születési bazilika belseje Betlehemben.

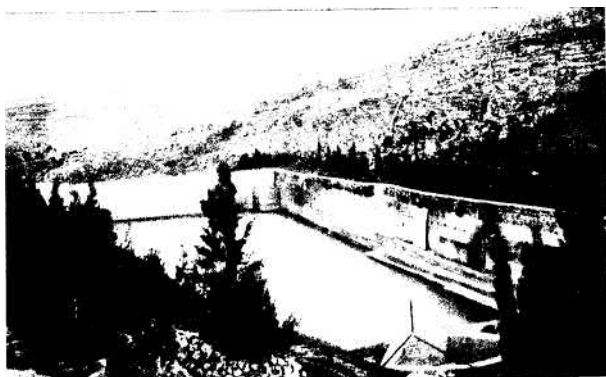
165. Ahol Jézus született.

166. Szűz Mária kútja
a betlehemi országúton.

167. A tejbarlang szentélye Betlehemben.

168. Salamon tavai Betlehem mellett.

169. Karácsonyi körmenet Betlehemben.

170. A Kis Jézus jászolszobra Betlehemben.

mazású arisztokrata nő, szent Paula is ide vonult vissza, hogy két zárdát is alapítson, egyet a férfiak számára, melynek vezetését Szent Jeromosra bízta, egyet pedig a nők részére, melyet ő maga vezetett és melyben sok hajadont gyűjtött össze, nemcsak az alsó- és középosztályokból, hanem a legfelsőbb körökből is, hogy magányukban imádkozzanak és a Szentírást tanulmányozzák.

A születési barlangból keskeny, kőbevágott folyosón keresztül jutottunk az első kápolnába, mely Szent Józsefnek van szentelve annak az intelemnek az emlékére, melyet álmában kapott, hogy a Szentcsaládnak Egyiptomba kell menekülnie. A kis oltár képe is ezt a jelenetet ábrázolja. A sziklába vágott öt lépcsőn kellett lemennünk, hogy az ugyancsak teljesen a sziklába vágott „Aprószentek-kápolnájába“ jussunk, melynek természetes kő mennyezetét vaskos sziklaoszlop támasztja alá. Az oltár képe a Heródes parancsára lemészárolt kisdéd mártírok megdicsőülését ábrázolja, mögötte pedig egy jókora, vasráccsal elzárt üreg látható, amelyet csak az Aprószentek ünnepén szoktak a barátok fölnyitni. A hagyományok szerint ebben az üregben helyezték el a kis mártírok csontjait. Miként a jeruzsálemi Szentsír-templomban, úgy Betlehemben is mindennap tömjénes illatú gyertyás körmenetet tartanak a barátok, sorba látogatva a szent emlékü helyeket. Mélyen megható az a jelenet, mikor a körmenet ideérkezik és a kis betlehemi gyermekek ártatlan ajkán felcsendül az ének: „Salve Flores Martyrum“:

„Üdv nektek, mártírok virágai, kiket az élet küszöbén learatott Krisztus üldözője, mint forgószél elsodorja a fakadó rózsákat,“

„Ó Krisztus első áldozatai, érette föláldozott kisdéd nyáj, kik az oltár alatt ártatlanul játszadoztok pálmákkal és koszorúkkal.“

E megható kis kápolnából, ismét egy keskeny folyosón mentünk tovább, melynek jobb oldalán, szikla fülkében álló kis oltár alatt van cremonai Szent Eusebiusnak, Szent Jeromos tanítványának a sírja, ki csak két évvel élte túl nagy mesterét, kinek halála után a betlehemi kolostor vezetését is átvette és 423-ben halt meg.

Ebből a folyosóból léptünk be abba a sírkamrába, mely-

nek hitelességéről maga Szent Jeromos kezeskedik hiteles okmányok alapján, melyekből kitűnik, hogy „Paulát a templom alatt temették el az Úr barlangja mellé“, De megtalálták a sír^kamra falán is a fölirotot:

„Látod ezt a keskeny, sziklába vágott sírt: Paula nyugvó helye ez, ki most már a Mennysország lakója.“ A kis barlangkápolnába belépve, két kis oltárt láttunk egymással szemben; a baloldalinak képe Szent Paulát és leányát, Szent Eustochiumot ábrázolja, amint holtan egymás mellett fekszenek. Szent Paula 404-ben, leánya pedig 419-ben halt meg. Rá egy évre pedig Szent Jeromos is követte őket, kiről egyik életrajz írója beszéli, hogy még életében elkészíttette saját sírját is, két hűséges munkatársa sírjának a közelében, mert ő is olt akart pihenni annak a cellának a közelében, melyben annyi sok éven át imádkozott, tanult és tanított. Szent Jeromos a szemben levő, másik oltár alatt nyugodott, melynek oltárképe a nagy egyházatyát ábrázolja, de kívánsága mégsem teljesedett, mert földi maradványait Rómába szállították a St. Maria Maggiore templomába. Kegyeletes megihletődéssel léptünk be ezután az utolsó kápolnába, mely közvetlenül az éppen leírt sírűreg mellett fekszik. Valamennyi között ez a legnagyobb és legmagasabb, mintegy 6X4 méteres s melyet részben már mesterséges falazással tetted szabályossá; egy meglehetősen nagy ablak is van rajta, mely a Ferencesek kolostorára nyílik. Egyszerű kis oltár, és Szent Jeromos emlékéét megörökítő latin fölírású márványtábla díszíti a kis helyiséget, melyben a nagy egyháztudós tolla alól kikerült a híres Vulgáta és a Szentírás kommentarjai. A IV. század Pázmány Pétere ebből a kis cellájából bocsátotta világgá azok az ékesen szóló iratait, melyekben kora tévedései ellen harcolt oly fényes eredményekkel.

A Ferencesek plébánia templomának a helyén, már a legrégebbi időkben is állott templom és igen valószínű, hogy Szent Paula helyezte a templomot az alexandriai szűz, Szent Katalinnak a védelme alá, ki előkelő, gazdag nő volt, a III. század első felében élt és amikor szemébe merte vágni Maximinus császárnak, hogy nemtelenül bánt el Alexandria tisztességes asszonyaival, minden vagyonától megfosztották és száműzték. A szép, tágas, háromhajós templomot mostani formájában már a Ferencesek építették, mert mikor kiűzték őket

a görögök Konstantin nagy bazilikájából, gondoskodniuk kellett a mintegy 4,000 főnyi hívükről. A templomban üvegszekrényben őrzik azt az életnagyságú, remekszép kis Jézuska szobrot, melyet karácsonykor a betlehemi Szentbarlang jászolyába szoktak fektetni és amelyet karácsony éjjelén a betlehemi érsek fényes körmenetben visz végig óriási tömeg részvételével a város utcáin. A szobrot már több évszázaddal ezelőtt a spanyolok ajándékozták a templomnak.

Nem messze a Születési-bazilikától van Betlehemnek egy igen kedves szentélye, az úgynevezett Tejbarlang, melyet nemcsak a keresztények, hanem a mohammedánok is igen gyakran föl szoktak keresni, mert már évszázadok tapasztalatai bizonyítják, hogy a Szent Szűz igen sok imát meghallgatott már ezen a helyen. Különösen csecsemős anyák jönnek ide nagy hittel és bizalommal, ha tejük elapad. A hófehér mészkőzetbe vájt barlangüregről azt tartja a hagyomány, hogy mikor Szűz Mária, a kis Jézust szoptatta, a tejnek néhány cseppje földre hullott és azóta fehérszínű az egész barlang, melynek porrá tört kőzetjét, italba keverve le szokták nyelni, de nem azért, mintha annak valami különös gyógyhatást tulajdonítanak, hanem csak bizalomból és tiszteletből, miként azt a lourdesi vízzel is tesszük. Több lépcsőfokon kellett lehaladnunk a kis barlang-kápolnába, melynek szép oltárát a kis Jézust tápláló Szűzanyának a szobra díszíti. A lépcső melletti falifütkében, dioráma szerűen színes szobrokkal van ábrázolva az a jelenet, mikor a Szentcsalád Egyiptomba menekült, mert eközben történt, hogy a Szentcsalád rövid ideig e barlangban tartózkodott. A kis szentélyt gondozó barát, szeretettel ajándékozott mindnyájunknak a Szűzanya szobrát ábrázoló szentképből és kis papirzsákban a porrátört fehér kőzetből, mely már Európában is több templomban a „Szent Szűz teje“ néven van elterjedve. A régi zarándokok följegyzései szerint már az V. században állott ezen a környéken két kis templom, melyeket a valószínűség szerint Szent Paula és Szent Eustochium építhettek; talán ezek egyikének rommaradványait látjuk ma is a Tejbarlang közelében, hoí a Ferencesek csinos kis kolostori építettek kecses kis harangtoronnyal, mely már messziről mutatja a Tejbarlangnak a helyét. Legutóbb, mikor novemberben ott jártam, nem győztem, betelni a barlang fölött díszlő szép virágoskert

gyönyörű pompájával, melyet példás rendben tartanak a barátok.

Ha az ember igazán alaposan akarná megismerni Betlehemnek érdekes, szép környékét, legalább is több napot kellene ott töltenie, de bizony csak igen kevés európai zarándok jut abba a helyzetbe, hogy ezt megtehesse. Volt azért alkalom néhány érdekes helyet fölkeresni, mint pl. a Betlehemtől délnyugatra fekvő érdekes forrásvidéket, mely a Földközi- és Holt-tenger közötti vízválasztó gerinc mentén fekszik, mindössze 5—6 km távolságra Betlehemtől. E források gazdag vizét már Salamon király is kihasználta, mikor azokat három óriási medencébe gyűjtötte össze, hogy részben a vízszegény Jeruzsálembé vezesse, részben pedig, hogy nagyszerű kertjeinek öntözésére használja. Valóban bámulja az ember a régi koroknak e nagyszerű technikai alkotásait, melyek még ma is megvannak. Itt van a híres „Fons Signatus“ vagyis a pecsételt, azaz zárt forrás, melynek vizét külön vezetéken vezették a 60 méterre! mélyebben fekvő Jeruzsálembé, hogy Salamon-tempломát vízzel ellássa. Azért nevezték pecsételt vagy zárt forrásnak, mert vizét mindjárt az eredetétől kezdve földalatti csatornán vezették egy földalatti nagy kőmedencébe, melynek oldalán még egy másik bővizű forrás, ma is közvetlenül ontja bele friss, tiszta vizét. E medencéből Jeruzsálemig is teljesen zárt vezetéken jutott el, illetve jut el még ma is a víz, mert ezek a források nagy szerepet játszanak most is Jeruzsálem vízellátásában. E forrásoktól 2 km hosszú völgy húzódik keleti irányban, melynek mindjárt a kezdeténél három óriási kőmedence sorakozik lépcsőzetesen egymásután. Salamon király készítette völgygátszerűen és részben a nyers sziklából vannak kivágva, részben pedig épített falak zárják körül a medencéket, melyekben az itteni források vizét gyűjtötte össze, de még az is volt a rendeltetésük, hogy a hegyoldalokról lefolyó esővizet felfogják. A látványosságszámba menő víztartányok, melyek a völgy lejtjének megfelelően, egymás fölött 40—50 méter távközkben emeletszerűen vannak elhelyezve, átlagban 70 méter szélesek, de míg a legfelsőbb medence hossza 116 m, addig a középsőé 129, a legalsóé pedig 177 m.

A legfelsőbb medence közelében erődszerű építmény vonja magára a figyelmet, rovátkás falaival és nagy kőtornyaiával;

Kalaat-El-Burak-nak nevezik ezt a XVII. században épült nagy kőkaszárnnyát, melyben külön védőrség tanyázott, hogy a medencékre felügyeljen. Legutóbb novemberben jártam az „Etám“ vidékén, ahogyan ezt a völgyet az ószövetség hasonlóvároskájára után elnevezték, és akkor csak alig 1—2 méter mély vizet találtam a 7—15 méter mély medencékben, de mondták, hogy a téli esős évszakban színültig megszoktak telni vízzel. Ezek a nagy vízfelületek igen szép látványt nyújtanak tavasszal, amint beléjük tükröződik a buja, zöld vegetáció, a karcsú pálmafák, a ciprusok és a virágzó gyümölcsfák, melyek innét kezdve mint egy hosszú kert húzódnak végig a völgy fenekén, élénk ellentétet alkotva a völgyfáiak kopár, barna szikláival. Már Flavius Josephus följegyezte, hogy az etami kertek szép környéke Salamon király kedvenc sétahelye volt és hogy milyen büszke volt nagy munkájára, mutatják következő szavai: „Felette igen nagy dolgokat cselekedtem . . . csinálék magamnak kerteket és almáskerteket, melyekbe ültetek mindenféle gyümölcsstermő fákat, csinálék magamnak halastavakat, hogy azokból öntözzem a gyümölcsstermő fáknak erdejét“. (Préd. II. 5-7.)

Egy másik alkalommal még meg is nevezte, hogy mi minden terem az ő kertjeiben, mint: gránátalma, alma, édes gyümölcsök, ciprusok, nárdusok sáfrány, jóillatú nád, mindenféle tömjéntermő fák, fahéj, mirrha, áloe és mindenféle drága fűszerszám. Végigmentem az egész völgyön, addig a pontig, ahonét áttekinthettem az Énekek Énekében is dicsőített, híres „Hortus Conclusus“ vagyis zárt kertnek a völgyét, melynek termékeny talaja és zárt, széltől védett területe valóságos paradicsomkert volt abban az időben és ahol művelik, még ma is az. A kopár sziklákról visszasugárzó meleg és a nagy vízbőség még a legegzőtikusabb növények tenyésztésének is nagyon kedveznek. A konyhakertekben minden fajta főzelék megterem és jellemző a föld termékenységére, hogy pld. a burgonyát évente ötször vetik és szedik föl ugyanazon a területen. A múlt század második felében, még egy ügyes angol-protestáns zsidó gazdálkodott Salamon király örökében, de azután a század végén Solero, délamerikai montevideói érsek vette meg a területet és telepítette le a Santa Maria deli' Orto apácákat az odaépített csinos kolostorban, melyhez a völgyön át egy újonnan

épült csinos Viadukt vezet. Sajnos, már nem volt időm, hogy a telepet és a kétségtelenül érdekes kerteket megtekintsem, de erősen ég bennem a vágy, hogy ezt a szép helyet is fölkeressem egyszer. Meg kell még említenem, hogy a legnagyobb vízmedence a Ferencesek tulajdonában van, míg a másik kettő a görögöké.

Végül szenteljünk még néhány sort a mai Betlehem városkájának is, mert hiszen a szent helyek meglátogatása után, minden zarándok szívesen és nagy érdeklődéssel néz körül egy kissé a városban is. Mindenekelőtt azt kell kiemelnem, hogy a legtöbb zarándok, ki csak rövid időt tölthet itt, nem viszi magával Betlehem fekvésének igazi, hű képét, melyet csak akkor láthatunk, ha kelet felől közelítjük meg és alulról tekintünk a város felé, mert csak akkor látjuk, hogy mily magas hegyen fekszik a 777 méter magasságban épült város. Ugyanis a várostói keletre egyszerre igen menedékesen lejt a terep a Holt-tenger felé és a termékeny vidék, majdnem minden átmenet nélkül olvad bele a Holt-tenger nyugati partját övező kopár, sziklás fensíkba, melyen csak a nomád beduin törzsek tanyáznak. Innét alulról tekintve a Születési-bazilika, a Ferencesek, örmények és görögök kolostorainak négyszögletes épülettömbjeivel úgy fest, mint egy nagy hegynek a csúcsán épült erődítmény, zöld oázistól körülveve.

Jeruzsálem felől érkezve, egészen más képet nyújt tehát a város, de igaz, hogy erről az oldalról meg jobban lehet látni azt a két domborulatot, melyen a város épült. Az alacsonyabb keleti halmon, annak lapos fensíkján áll a Születési-bazilika a kolostorokkal, míg a nyugati, valamivel magasabb emelkedésen állott a Jézus korabeli Betlehem. A régi és az újabb város között van Betlehemnek egyetlen nagy tere, mely tehát folytatása a Konstanlin-bazilika előtti kövezett térségnek, melyen minden zarándoknak meg kell fordulnia; itt van a legtöbb üzlet is.

Különösen vasárnap vagy ünnepnapon érdekes ezen a téren szemlélődni, mikor az asszonyok és leányok híres szépségű festői viseletükben a templomba vonulnak vagy onnan kijönnek; többnyire saját szövésű, gazdagon hímezett bordó-vörös ruhát hordanak, rövidujjú bársonykabáttal, mely alól a ruha bő ujjai festői ráncokban omlanak a kezekre; nyakukban többszörös vékony láncra felfűzött arany és ezüst érmekeket vi-

sélnek, míg a fejükön fezszerű magas sapkát hordanak, mely fölé még egy nagy, fehér selyemkendőt is kötnek olymódon, hogy azt az áruk alatt a nyaknál összetűzik, hogy ezáltal megrögzítsék a fővegre borított kendő szépen elrendezett rédözését, mely az arcot körülveszi, míg hátukon festői drapériákban omlik le hosszan. A leányok vörös fővege nincs eltakarva, hanem tele van tűzdelve aranypénzekkel, néha aranyérmékből összefűzött valóságos glorióla keretezi a lányok arcát. A férfiak még hordják ugyan a festői színes kaftánokat és az abájának nevezett bő köpenyeket, de sajnos az európai viselet, mind a nőknél, mind e férfiaknál erősen tért kezd hódítani.

Érdekes jelenség, hogy huszonöt évvel ezelőtt még tízezeren felüli lakosa volt Betlehemnek, de azóta állandóan csökken, úgyhogy ma, alig 7,000 ember lakja a várost; ezt azzal lehet magyarázni, hogy igen sokan vándoroltak ki nemcsak Amerikába, hanem tömegesen költöztek át Szíriába, Beirutba, Damaszkusba is, hol igen sokra becsülik a betlehemiek munkáját, ügyességét, különösen az építőipar terén. A lakosság zömét a latin katolikusok alkotják; rajtuk kívül még szakadár görögök, szírek, örmények, koptok, mohammedánok élnek itt és két zsidó is lakik a városban. Földműveléssel, állattenyésztéssel és házi iparral, meg kertészettel foglalkoznak. Mindig örömmel jártam végig az üzleteket, hogy gyönyörködjem a háziipar szép és ízléses termékeiben. Különösen kegy- és emléktárgyak előállításában nagy mesterek a betlehemi férfiak, melyeket fából, fémből, csontból, gyöngyházból és a Holt-tenger sajátságos feketeszínű mészkövéből állítanak elő. Különösen híresek a betlehemi gyöngyházfaragványok, melyeket köszörűkövel, reszelővel, lombfűrészsel és éles, hegyes tűkkel dolgoznak ki; néhány ilyen műhelyben bent is voltam, melyekből már messzire kihallatszik az a sajátságos, visító, síró hang, melyet a gyöngyházkagylók köszörülése idéz elő. Igen szépek és művészsiesek a gyöngyházzal kirakott feszületek, képek stb. Most is a legkedvesebb emléktárgyaim között őrzöm azt a remekbe készült, betlehemi állókeresztet, mellyel zarándoktestvéreim meglettek legutóbbi tavaszi zarándoklatunk alkalmával. Bár Betlehem utcái szűkek, zeg-zugosak, hol hegynek föl, hol meg lefelé vezetnek, de mégis összehasonlíthatatlanul tisztábbak, mint Jeruzsálemben; azt a sok rongyos és vak koldust sem látja itt

az ember, mint a Szentvárosban. A puszták fiai, a beduinok igen gyakran feljönnek ide, hogy juhaikat eladják és szükségleteiket beszerezzék. Néha egész tevekaravánok pihennek a főtéren, melyen csaknem mindig ott ugrándoznak és játszadoznak a tisztaarcú, vidám betlehemi gyermekek.

Az Úr Jézus születési városában is egyre szaporodnak a különböző közintézmények, mint iskolák, kórházak, árvaházak stb. Ebben is előljárnak a Ferences barátok, kik a pompás kényelemben berendezett Casa-Novájukon kívül, egy fiúiskolát és ingyenes gyógyszertárat is tartanak fönn. A leányiskola a Szent József-apácák vezetése alatt áll, kik még egy árvaházat és menhelyet is létesítettek; a Paulai Szent Vince nővérek kórházat, árvaházat és gyermekmenhelyet, a Szaléziánusok pedig elemi-ipariskolát és árvaházat tartanak fönn. A város legmagasabb pontján a Keresztény Iskolatestvérek telepedtek meg és ott van a noviciátusuk is. A várostól délre, egy különálló dombon van a Karmelita-apácáknak szép zárdája és alig 100 lépésre tőlük a betharrami Szent Szív atyák kis kolostora. A Ferences misszionárius atyáknak a Tej barlang közelében van ingyen rendelőjük és munkatermük. A görög szakadárók fiú- és leányiskolát, az örmények csak egy fiúiskolát tartanak fönt. Az angol uralom óta a protestánsok is erősen terjeszkednek, úgyhogy még a kis Betlehemben is, hol pedig mindössze alig 200 protestáns él, máris három iskolájuk van melyekből kettőt a berlini protestáns társaság épített, egyet pedig az angol protestáns misszió vezet. A legszomorúbb a dologban az, hogy még itt, a kis Jézus bölcsője mellett is akadnak olyan szegény katolikusok, kiket a csábító ígéretek levesznek a lábukról és ártatlan gyermekeiket képesek oryan iskolába járatni, mely őket elhidegíti Krisztus egy igaz vallásától. A sokkal nagyobb számban ott lakó mohammedánoknak csupán egy kis mecsetjük és egyetlen iskolájuk van. Érdekes megfigyelni a protestánsoknak azt a már szinte naívságig menő igyekezetét, hogy mindenütt az ő imaházuknak legyen a legmagasabb tornya; így van ez itt Betlehemben is, mert csakugyan az ő tornyuk emelkedik ki legjobban a város sziluettjéből, akárcsak Jeruzsálemben a Szentsír-bazilika mellett fölépített magas tornyuk. Pedig hiábavaló minden ilyen igyekezet, mert Krisztus csak egy Egyházat alapított és írva vagyon, hogy azon a pokol kapui sem vehet-

nek erőt, bármily magasra is építik tehát tornyukat, az egy igaz Egyházat megdönteni nem fogják tudni soha. Bár építkeznének egyszer már oly magasra, hogy onnét betekinthessék négyszázéves tévedésüknek hosszú, áldatlan útját, mely őket Krisztus Egyházától elszakította, hogy ismét visszatérhessenek arra az igazi ösvényre, mely valóban Út, Igazság és Elet!

Nehéz szívvel búcsúztam mindig Betlehemtől és sohasem mertem azt remélni, hogy ismét megláthatom és mégis már háromízben vezetett vissza az isteni Gondviselés a Megváltó jászolyához; és ha még egyszer megadatik nekem a nagy kegyelem, hogy ismét megláthatom Ephratának bájos, szép völgyét, kedves házait és ligeteit, talán még az eddiginél is nagyobb áhítattal fogom megtenni Jeruzsálemtől Betlehemig az utat, melyet Félix, ulmi Dominikánus atya, mikor a XV. században mezítláb zarándokolt Betlehembe, oly találóan nevezett el „szent útnak“, mert mint monda, ezen az úton zarándokolt: Ábrahám, Izsák, Jákob, Dávid, Salamon, Éliás, Elizeus, Ézsaiás, Jeremiás, Jézus, Mária, József stb.

Bár adná a jóságos Jézus, hogy az ő ezerkilencszázadik jubileumi szentévében minél többen vágyakozzanak legalább lélekben erre a szent útra, mely egyedül vezethet Krisztus országába, hol azután valóban Krisztus békéje honol, úgy mint azt az angyal hirdette az első karácsony éjjelén Betlehemben.

HAZATÉRÉS

Búcsúzás Jeruzsálemtől, utazás Kairóba.

Mikor szentföldi tartózkodásunk utolsó napja fölvirradt, rosszul esett ráeszmélnünk, hogy másnap reggel már búcsút kell mondanunk az Úr Jézus szent szülőföldjének, melyen pedig már oly otthonosnak éreztük magunkat. Addig, míg zavartalanul mélyedhettünk el a szent helyek áhítatában, nem is gondoltunk arra, hogy itt kell hagynunk ezt a drága földet, mely után annyit vágyakoztunk, de mikor a búcsúzás küszöbén állottunk és tudtuk, hogy rövid néhány óra múlva a Szentföldön töltött kegyelemteljes boldog napok már mind csak a múlté lesznek, bizony csak nehezen tudtunk megbarátkozni a gondolattal, hogy meg kell válnunk azoktól a szentélyektől és kedves bibliai tájaktól, melyek közelsége oly végtelen boldogsággal töltötte el szívünket, lelkünket és szinte már természetesnek tartottuk, hogy naponta ismételten is fölkereshetjük a Golgothát és a Szentsírt és hogy magunk előtt látjuk az Olajfák-hegyét.

Míg a Szentföldre nem értünk, addig csak képzeletünkben éltek mindezek a képek és fogalmak, de most, már alaposan megismert és megszeretett helyektől, melyek mindegyikéhez felejthetetlen mély benyomású átélések gazdag emlékei fűztek, kellett búcsúzkodnunk, azért esett oly nehezünkre a hazakészülődés. Itt is, ott is hallani lehetett a sóhajt: „csak legalább még egy hetet itt tölthetnénk“, mert mindenki vágyakozott volna még egyszer elmenni ide vagy amoda. Így történt azután, hogy az utolsó napon, valahogyan még nagyobb áhítattal róttuk a Szentváros utcáit és igyekeztünk annak minden részletét emlékünken megrögzíteni. Végig jártuk a Via Dolorosát, fölmentünk a Sion-hegyére, még egyszer a Getszemáni-kerttől is elbúcsúztunk és hosszasan időztünk a Golgothán és a Szentsírnál. Még az utolsó percben is akadtak utólagosan vásárolt kegytárgyak, rózsafüzérek, keresztek, szentképek stb.,

melyeket igyekeztünk legalább a Golgotha sziklájához és a Szentsírhoz érinteni és megáldatni.

Búcsúlátogatást tettünk a szentföldi custos atyánál és a pátriárka Ő boldogságánál, meg az osztrák-magyar zarándokházban, melynek igazgatója, Dr. Feliinger Ferenc püspök, a pátriárka helyettese, jeruzsálemi tartózkodásunk alatt mindig oly szíves volt hozzánk és oly fényes lakomákat adott tiszteletünkre. Búcsúvacsoránknál pedig mi láttuk őt vendégül a Dormitió apátjával és néhány Bencés atya társaságában és így a Casa-Nova tágas ebédlőjében a legvidámabb hangulatban telt el az utolsó est. Régi kedves szokása a Ferenceseknek, hogy a búcsú estén választékosabb ételeket szolgálnak föl, sőt még pezsgőt is bontanak ilyenkor. Ugyanekkor szokták szétosztani külön borítékokban a zarándokoknak szánt emlékeket is, melyek bőségesen tartalmaznak olyan kegytárgyakat és emlékeket, miket pénzért megvenni az üzletekben nem lehet. Ma is legkedvesebb szentemlékeim között őrzöm e borítékok tartalmát, a custodia hivatalos pecsétjével ellátott, a Getszemáni-kert olajfáiból készült rózsafüzéretet és keresztet és a szent helyekről származó földdel, vagy parányi kis kődarabkákkal ellátott ereklyegyűjteményt. A Dormitió apátjától is kaptam egy szép nagy aranyérmét, melyen többek között a Szűz Anya halála is ábrázolva van és az érme egyik oldalát négy mezőre osztó kereszt szárain a következő, nagyon megszívlelendő mondaszavainak kezdőbetűi olvashatók: a függőleges száron: „*Crux Sit Semper Mihi Lux*„, a vízszintes száron: „*Non Demon Sit Mihi Dux*“ (A kereszt legyen mindig világosságom, ne az ördög legyen vezérem).

Mint az apát mondta, annak idején II. Vilmos német császárnak is följánlottak egy ilyen bencés érme, melyet a császár ünnepélyes alkalmakkor büszkén viselt mindig mellén.

Utolsó rózsafüzér ájtatosságunkat a szép teli-holdas estén a Casa-Nova lapos fedélsétányán végeztük; lelki vezetőnk szép beszéde után mély meghatottsággal zengtük bele a szép csilagos estébe a Mária-énekeket és igen sokáig szemléltük a hold ezüstös fényében fürdő Szentvárosnak látképét. A keleti láthatáron az Olajfák-hegyének kopár sziklás oldala világított felénk, de csak a felső részét láthattuk, mert a város falai eltakarták az Agónia-bazilikát és az egész alsó részt; a Mória-

hegy sziklamecsetjének nagy kupolája mint hatalmas, éppen fölszállani készülő léggömb rajzolódott rá erre a fényesen csillogó háttérre; kissé jobbra pedig a Dormitio nemes körvonalait láttuk a bizonytalan homályban elveszni látszó háztenger fölött. Itt-ott egy egy lámpa fénye sugárzott ki a sötét árnyékba borult házak ablakaiból és teljesen néma, nagy csend honolt körülöttünk, melyet csak a S. Salvatore kolostor tornyának mély harangütései törtek meg.

Már jókor reggel igen mozgalmas volt a Casa-Nova környéke. Mindenki akart még egy, vagy több szentmisét is hallgatni a Golgothán vagy a Szentsírnál, hogy szentáldozáshoz is járulhasson, de már 72 8-kor teljesen útra készen, mindnyájan a reggelinél ültünk, mert időközben megjelentek a teherhordó arabok is, kik nagyszámú poggyászainkat a hátukon vitték le a Porta Novához, hol már vártak reánk kényelmes autóink, melyeken oly sok szép utat futottunk be az áldott földön.

Mint érdekes kuriózumot említem meg, hogy mikor bementem a jeruzsálemi állomásfőnökhöz jegyeinket megváltani, a derék ember éppen azzal foglalatzkodott, hogy magyar osztálysorsjegyeinek számait kereste nagy buzgósággal a nyerménylistában. Akkor még nem volt valutazárlet, de azt hiszem, hogy ma már nem játszik többé és meg kell elégednie a jeruzsálemi lutrival is.

Kedves ismerőseink és barátaink közül nemcsak a Ben-cés atyák és a Ferencesek voltak kint az állomásnál, hanem kijött az osztrák-magyar zarándokház rektora, Feliinger püspök és vicerektora, Lippay Lajos valamint a magyar konzuli teendőket ellátó Gelat Elias bankigazgató is.

Megható jelenet volt, mikor érseki vezérünk köré csoportosultunk és elimádkoztuk közösen a CXXXIII zsoltárt, hogy elnyerjük a hozzákötött 300 évi búcsút. Az állomás perronjárói éppen a Sion ormára esett a tekintetünk, miközben könnyes szemmel és meghatott szívvel rebegték ajkaink a zsoltár bevezető szavait: „Babilon folyóvizei mellett ott ültünk és sirtünk, midőn Sionról emlékezünk . . .“ „Ha elfelejtkezem rólad Jeruzsálem, legyen elfeledve jobbkezem! Torkomhoz ragadjon nyelvem, ha meg nem emlékezem rólad, ha nem teszem Jeruzsálemet fővigasságomnak.“

Mély meghatódottsággal hallgatták barátaink és az össze-

gyült idegenek a szívből fakadó éneket, mikor az áldott földön, a magyar zarándokok ajkán még egyszer felzokogott a „Boldogasszony Anyánk“, majd pedig felcsendült a pápai himnusz szép dallama. Mindnyájan a kocsik ablakainál állottunk, melyen zarándokzászlókat is kilengettük és miközben a magyar himnuszt énekeltük, zsebkendő és kalaplobogtatás közben szép csendesen megindult a vonat. . . Könnyes szemmel vettünk keresztet magunkra és szinte önkéntelenül tört ki belőlünk a sóhaj: „Vájjon meglátjuk-e még valaha ősi szent faladat, Jeruzsálem?!“

A vonat mindinkább fokozódó gyorsasággal gördült lefelé a hegyről Júdea kopár sziklái között. Még egy utolsó pillantást vethettünk az Olajfák-hegyére és amikor egy mély sziklavágásba kanyarodtunk be, egyszerre eltűnt szemünk elől a Szentváros.

A legközelebbi állomáson egy utolsó üdvözlést kaptunk még az ablakainkon berepülő illatos kis virágcsokrok útján, melyeket az arab gyermekek dobtak be, de persze nem ingyen, mert ugyancsak zajosan kiabáltak a baksisért.

Vágyakozva néztünk ki az ablakon, mikor Rafaim, vagyis az „óriások völgyének“ termékeny lapályán haladtunk keresztül, mert a betlehemi út menti Szent Illés kolostor jellegzetes épülete, az Úr Jézus kedves születési falujában töltött szép idők emlékeit juttatta eszünkbe, majd a „rózsák völgyének“ szép olajfa erdői között kanyarodtunk le a sziklás Bittir és a bibliai eseményekben oly gazdag Sorec-völgybe, melynek szeszélyes kanyargásait követtük, míg csak ki nem jutottunk a júdeai hegyek közül. Bittir környékén, hol egykor a Józua által meghódított gazdag kánaáni város állott, a zsidók egyik legszomorúbb emléké helyén haladtunk keresztül, melyet a kozibai ál-Messiás, Barkochba szította zsidó-lázadás tett örökké emlékezetessé, mert itt szűnt meg Isten választott népe, mint zsidó nemzet. Több mint fél millióra teszik azoknak a zsidóknak a számát, kik Hadrián császár uralkodása alatt 132-ben a rómaiak pallosa alatt véreztek itt el. Itt teljesedett be a nagy átok, hogy a zsidók nem fognak többé egységes nemzetet alkotni, hanem szétszóródnak az egész világon.

Többször, nagy hidakon kereszteltük a Sorec szakadékos medrét, melynek egyik barlangjában, Etámnál fogták el a

zsidók az ott rejtőző Sámson és adták át a filiszteusoknak, kiket azonban szétvert egy számár álkapcsával. Csupa bibliai hangzású állomások, mint Akkaron, a filiszteusok legészakibb fejedelemségének székhelye, hol egy ideig a zsidóktól elszakmányolt Frigyládát is őrizték, de mikor az csak szerencsétlenséget hozott rájuk, egy teljesen új ökrös szekérré tették föl, hogy vigyék az állatok oda, hová akarják; láttuk Bethsames város romjait is egy magaslaton, ahová a két ökör a Frigyszekrényt vitte és ahol egy nagy kő mellett megállottak, melyen az ujjongó zsidók a két ökröt, az összetört szekérből rakott máglyán, azonnal föl is áldozták. De Isten őket is megbüntette, hogy a Frigyszekrényhez nyúltak és mikor néhányan közülök holtan rogytak össze, megrémülve küldtek követeket a cariathiarimi főpaphoz és kérték, hogy vitesse el a Frigyszekrényt.

De ki tudná felsorolni ennek a vidéknek gazdag történelmi emlékeit, melyekről mi sem elmélkedhettünk sokat, mert hiszen csak futó pillantásokat vethettünk egy-egy nevezetesebb pontra. A Sorec-völgyéből kiérve, egyenesen északnak fordultunk a termékeny dombvidéken, Delila hazájában és nemsokára megpillantottuk Ramlehnek jellegzetes ősi építményét, a 40 vértanúnak magányos tornyát és a 8.000 lakosú város festői házcsoportjait, melyben már megfordultunk, mikor Jeruzsálemből Jaffába mentünk autón. A régi Arimethia, a híres Ráma városa ez, hová a Ferences barátok már a XIII. században befészkeltek magukaf, mert itt született arimethiai József is, ki újonnan vágott sziklasírját Jézus eltemetésére rendelkezésre bocsátotta; az ő és Nikodémusnak az emlékére van szentelve a Ferencesek szép plébánia temploma, melynek kolostorában ütötte föl főhadiszállását a nagy Napóleon, is mikor Jaffát ostromolta. A kolostorban feküdtek a francia sebesültek is és itt kellett vértanú halált halniok a Ferences barátoknak is, kiket a muzulmánok a franciák elvonulása után mind lemészároltak. Néhány perc múlva Lydda állomásra, Szent György-vitéz vértanúnak szép olajfaerdők, narancs és banán ültetvények övezte városába futott be vonatunk. Lyddát már szintén ismertük, mert falai között olvastuk föl az Apostolok Cselekedeteiből (IX. 32—34) azt a jelenetet, mikor az apostol-fejedelem, a nyolc év óta inaszakadt Érieást meggyógyította. In-

nét hívták el Joppéba (Jaffa), hol föltámasztotta a szegények jótékony angyalát, Tabitát.

Most csak futó pillantást vethettünk a városra, mert hamarosan beérkezett a Haifából jövő express, melynek fönntartott kocsjában kényelmesen elhelyezkedtünk, hogy most már fokozott gyorsasággal rohanjunk Sáron termékeny síkságán, a filiszteusok régi földjén keresztül, Egyiptom felé. Mind közelebb jutottunk a tengerhez, melynek mindig változatos és szép panorámájában sokat gyönyörködtünk, míg csak este 6 óra tájban el nem értük a szuezi csatornát.

Hosszúra terjedne, ha részletesen leírnám ennek a szép útnak minden részletét és a keresztül utazott vidéknek gazdag történeti emlékeit, miért is csak annyit említhetek meg, hogy a Jeruzsálem — kairói utazásunk is oly gazdag és színes volt látnivalókban és tapasztalatokban, hogy mindnyájan legkedvesebb emlékeink között őrizzük utazásunknak ezt a szakaszát is. A szép sudár pálmaligetek, a dús vegetációjú oázisokból kikandikáló karcsú minaretek, az agyagházakból épült falvak, az egyes állomásokon sürgő-forgó színes élet, melynek változatos képeit a sivatag okkersárga homokja, az ultramarin tenger és az égbolt ragyogó kékje keretezte be, mindvégig lekötötte figyelmünket.

A nagy luxussal berendezett étkező-kocsiban éppen az ebédnél ültünk, mikor Raffiánál átrobogtunk a Palesztina-egyiptomi határon. A hosszú hófehér taláros, vörös selyemöves, sötétbarna és fekete pincérek stílszerűen illettek bele azokba a tájakba, melyek a gyorsan tovaszárguló mozgó ebédlőnk nagy tükörelakain megjelentek. Jobbról a végtelen tengernek, a sárga homokos partokon tajtékos fehér hullámokban megtörő sötét-kékje, néhány magános palmafával, balról meg a beláthatlan homoksivatag finom redőzetű, sárga homokdombokkal úgy, amint a legutolsó szélfuvallat fölborzolta azokat. Messze a déli lét-határon a Sínei-hegyvidék sziklás vonulatát is megfigyelhettük. Itt-ott egy-egy kisebb tevekaraván haladt a vasút mellett vezető ősi karaván úton, melyen egykor a Szentcsalád is vándorolt, majd El-Arisch, Pelusium, El-Kantara, mindmegannyi állomásai voltak a Szentcsaládnak és az előttük már évezredekkel erre vonult népeknek, hadvezéreknél és seregeknek is. Nagy érdeklődéssel szemléltük a Vulgáta említette Pelusiumot, mely már az ókor-

ban és őskorban is Egyiptomnak a kulcsa volt, mert itt torkolt a tengerbe a Nílus deltájának legkeletibb ága és már Ezechiás próféta is Egyiptom erősségének nevezte azt. A világháborúban is nagy szerepet játszott, bár a szuezi csatorna megnyitása óta, a Pelusium körül elterült nagy iszapos tó helyén is sivatag keletkezett és így, azóta inkább El-Kantara vidéke nyert a jelentőségében, mert ez az egyetlen pont, ahol a csatornán át lehet kelni. A nevének is „híd“ a jelentése, mely a Menzaleh és Bullahi-tavak között, mint természetes földnyelv választotta el egymástól a két tavat. A szuezi csatorna építésekor persze ezt a földnyelvet is átvágták, de mégis ez maradt az egyetlen kedvező átkelési hely, mert Port Said-tól El-Kantaráig, a csatorna nyugati védtöltése magában a Menzaleh-tóban van építve és El-Kantarától délre pedig a Bullah-tó és annak mindkét partjának mocsarai akadályozzák az átkelést.

A csatornán nem vezet át vasúti híd, hanem gőzkomppal bonyolítják le az utas- és teherforgalmat is az ázsiai és afrikai part között. Itt estünk át az egyiptomi vámvizsgálat szekatúráin is, és csak a legerélyesebb föllépésem tudta megakadályozni, hogy összes koffereinket fenekestül föl nem túrták, hanem megelégedtek néhány táskának a fölnyitásával. Érdekes véletlen, hogy éppen elsőnek került sorra egy nagy kartondoboz, mely szemet szűrt a vámhivatalnoknak és amelyből csakhamar előkerült egy gyöngyházzal kirakott hatalmas kereszt, melyet nekem nem lett volna szabad látnom, mert hiszen éppen nekem volt szánva, majd a búcsúzáskor. Már ki is állították róla az elvámolás borsos számláját, de akkor megmondtam erélyesen a vámigazgatónak, hogy mi se csempészek, se síberek nem vagyunk, és vannak koffereinkben olyan tárgyak is, melyeket megvámolhatna, de mivel azokat igazán nem szándékozunk Egyiptom területén eladni, hát engedjen át szép szerével, mert ha ezt nem teszi, többet erre bizony nem jövünk. Ez az ártatlan fenyegetés szinte váratlan sikerrel járt, mert a potrohos, vörös fezes egyiptomi finánc kétszer ráköpött a már kiállított vámnyugtára, majd azt darabokra tépve eldobta, minket pedig nagy udvariasan tovább engedett.

Mielőtt átkeltünk volna a csatornán, még volt időnk egy bárnak virágos terrasán egy pohár hűsítőt is meginni, miközben szívesen tettem eleget a poggyász vállalkozó kérésének,

hogy fejezzem ki írásban is, hogy működésükkel meg voltam elégedve, mert valóban mintaszerű szervezettséggel kapkodták le a vasútról 75 drb poggyásznkat és láttak el minden szolgálatot még az egyiptomi parton is. Mialatt a szuezi csatorna *partján időztünk, haladt el előttünk Port Said* felé egy hatalmas Japán hajó, Szuezi felé pedig egy angol és egy *holland hajó*. A lemenő nap bíborvörös sugarai festették helyenként vérvörösre a csatorna liláskék vizét, mialatt átkeltünk rajta, és amikor a túloldalon fölkapaszkodtunk a magas partra és visszatekintettünk, gyönyörű látványt nyújtott a végtelen arabiai sivatag e tündéri megvilágításban, velünk szemben pedig a szép zöld pálmaligetek mögé alábukó nap óriási tűzkorongja.

Nagy zakatolással és dübörgéssel robogott be Port Said felől, a hatalmas gép vontatta hófehér express, melyen még mintegy 20 kilométert száguldoztunk a szuezi csatorna mentén, miközben utolértük a lassan haladó hollandi hajót, melynek fényes lámpái hosszú sávokban tükrözödtek a csatorna sötét vizében. Vájjon kik és hova utaztak rajta? Talán éppen e percben ültek le a fényesen kivilágított pompás éttermekben az estélyi ruhás hölgyek és urak, akár csak mi, a színes selyem ernyős lámpáktól megvilágított, orchideákkal és más egzotikus virágokkal díszített, választékos ízléssel terített kis asztalainkhoz. A suhogó fehér selyembe öltözött vörös turbános és vörös öves személyzet nagy tisztelettel hallgatta végig közösen elmondott asztali imánkat, majd megindultak a hosszú ezüst tálakra rakott pompás ételekkel, melyekben bizony alapos pusztítást vittünk véghez. Izmaileh városkánál, hol nyugatnak fordultunk, mondtunk búcsút a szuezi csatornának, mely itt ismét egy nagy tavon, a Timasahon vezet keresztül, melynek szép partján, a csatorna megnyitása után keletkezett Izmaileh is fekszik. Itt is Ferences atyák állanak őrt azon az úton, melyen a Szentcsalád is haladt, plébániát, iskolát, és kórházat tartanak fönn és hirdetik az evangéliumot. Most már nem sokat láttunk mindebből, de én már nappal is jártam erre, mikor egyszer Kairóból PortSaidba utaztam. El is beszéltem zarándoktársaimnak e vidék sok érdekességét és fölhívtam figyelmüket arra, hogy most, a választott népnek őshazájában, Gessennek (Gosen) a földjén járunk, hol Ábrahám is élt, hol a testvéreitől eladott József, mint egyiptomi alkirály uralkodott

és ahol Mózes is született, és amely területen az első századokon oly erőteljesen lüktetett a keresztény élet, hogy az első nagy szerzetes kolostorok is itt keletkeztek a szerzetesek ezreivel. Közei négyszáz éven át élt itt a Jákob családjából 2 millióra szaporodott zsidó nemzet, míg azután az isteni Gondviselés oly csodálatos módon Palesztinába, az ígélet földjére, vezette. Mily csodálatosak és kifürkészhetlenek Istennek útjai! Vájjon melyik más nemzet a földön dicsekedhet ily kiváltságos nagy múlttal, de egyúttal áldástalanabb és dicstelenebb jelenlét is, mint Izrael népének 4,000 éves késői ősei, kiket az Egyház, nagypénteki könyörgéseiben méltán illet a „háládatlan“ jelzővel.

A hajdan virágzó nagy paradicsomkert, ma már csak kopár sivatag, melynek régi fényét csak a Nílusnak az a mesterséges nagy csatornája tükrözi vissza, melyet azért létesítettek, hogy a szuezi csatornát építő nagy munkás hadsereget ivóvízzel ellássák. Ennek a csatornának a mentén robogtunk tova, mely vízvonal mintegy 2 km széles üde zöld sávot rajzolt bele a sivatag sárga homokjába. Gyönyörű vegetáció, pálmák és kertek díszlenek mindenfelé, melyeket az időközben feljött ezüstös holdfénynél is jól láthattunk, A sötét zöld sávból élesen világítottak ki a barátságos hófehér házak, minaretek és tornyok, sőt itt-ott, hatalmas gyárkémenyek. A mintegy 30 km hosszú, keskeny oázison áthaladva, a Nilus deltájának buja termékenységgű, a vízvonalak és csatornák ezreitől behálózott területére érkeztünk és vad iramban száguldoztunk a népes falvak, telepek és városok mellett. Csak Zagazig és Benha, ívlámpás nagy állomásain állottunk meg egy-egy percre. Minél jobban közeledtünk végcélunkhoz, annál sűrűbben jelentek meg a fényreklámok hatalmas izzó betűi és képei, melyekből leggyakrabban a Shell-benzin nevét olvastuk.

A kairói pályaudvar hatalmas üvegcsarnokában várt reánk a magyar konzul és a magyar kolónia néhány vezető tagja, meg természetesen a Bristol-szálloda előzékeny igazgatója és néhány perc múlva már robogtak is autóink a késő éjjeli órák ellenére is igen népes város fényesen kivilágított utcáin keresztül a hotelbe, melynek ormán hatalmas magyar lobogó lengett tiszteltünkre.

Ahol a Szentcsalád Egyiptomban élt.

Sokat vitatkoztak a tudósok fölötté, hogy vájjon az Egyiptomba menekült Szentcsalád mennyi időt töltött a fáraók országában és, hogy annak melyik vidékén tartózkodott. A legrégebbi hagyományok azt tartják, hogy a Kairótól északnyugatra fekvő Matarijeh környékén telepedett le és nem kevesebb, mint 7 esztendő-t töltött ott. A hagyományokon és más föl jegyzéseken kívül is, még annyi sok más ész- és tárgyi ok tanúskodik' Matarijeh mellett, hogy annak hitelességét józan ésszel kétségbe vonni nem lehet, csupán arra vonatkozóan merültek föl újabban eltérő vélemények, hogy a Szentcsalád talán sokkal kevesebb ideig lakott volna Matarijehben, mint azt a hagyományok állítják. Ez azonban csak az évszámok játéka, mely a lényegre semmiféle befolyást nem gyakorol, mert akár téves a mi jelenlegi időszámításunk kiinduló pontja, akár nem, tény az, hogy a gyermek Jézus Matarijeh környékén huzamosabb ideig tartózkodott, mindaddig, míg csak Heródes halála után vissza nem térhetett szülőföldjére.

Matarijeh földje is szent tehát, mert rajta élt a gyermek Jézus Szent Anyjával és nevelő Atyjával, Szent Józseffel. Szentnek is tartották mindig és a régebbi korok szentföldi zarándokai még a legnagyobb veszélyek ellenére is mindig fölkeresték a Szűzanya fáját és forrását a híres balzsamkertben, mely a kelet szent helyeinek legrégebbi jegyzékében is mindig föl volt véve, mint ahol sok búcsút lehet nyerni és, mert úgy tartották, hogy e nélkül, valahogyan nem lett volna teljes zarándokjárásuk az Úr Jézus szent szülőföldjén. Nem vagyunk tehát tapogatózásokra utalva, mert ha a Szentcsalád szegényes, vályogból és sárból épült háza már régen el is enyészett a föld színéről, de megmaradt számunkra a csodálatos forrás és közelében az ősrégi sykomor fügefa, melyek pontosan jelölik még ma is azt a helyet, hol a Szentcsalád tartózkodott, melynek szent emlékét csodálatos módon megőrizték a nemzedékről nemzedékre szálló szent hagyományok, melyeket még a keresztes háborúkat megelőző hat évszázad sem tudott elhomályosítani, pedig ezek a századok voltak azok, melyek a legsötétebb fátyolt borították a keresztyének történetére. A keresztes vitézek, mikor Egyiptom földjére léptek, mindenütt megtalálták a keresztyének között a Szent-

családra vonatkozó kedves hagyományokat, mint ahogyan azokat az első századig visszanyúló apokrif evangélium is följegyezte:

„Amint a szent vándorok Egyiptom hegyeit és városait maguk előtt látták, bementek Sotine (Heliopolis) városába, de mivel nem volt ott ismerősük, kinek vendégszeretetét igénybe vehették volna, beléptek az Egyiptom Capitoljának nevezett templomba, melyben 365 bálvány állott, melyek előtt a pogányok naponta mutattak be áldozatokat. És történt, mikor a Boldogságos Szűz Mária gyermekével oda belépett, hogy az összes bálványok arcukkal a földre zuhantak és széttörték. így teljesedett be Izaiás próféta jövendölése, hogy az Úr egy könnyű felhőn fog bevonulni Egyiptomba és a bálványok össze fognak omlni előtte.“

A további följegyzésekből tudjuk, hogy mikor a város kormányzója, Aphrodisius ezt látta, odament Szűz Máriához és imádta a karján levő kis Jézust, mondván: Ha ez a kisedem nem lenne Isten, úgy a mi bálványaink nem borultak volna arca előtt, hogy őt Istenüknek elismerjék, és ha mi nem cselekszünk hasonlóan, úgy haragjának és bosszújának tesszük ki magunkat. Ez az előkelő fiatal pogány, Jézus halála után keresztény és később Beziérs első püspöke lett. Érdekes fölemlíteni azt is, hogy a Szentatyák, a próféta szavainak: „Fiamat Egyiptomból hívtam“, nemcsak szószerinti, hanem misztikus jelentőséget is tulajdonítottak, mert bár e szavaknak szószerinti értelme a Mózes idejében Egyiptomból visszahívott zsidó népre vonatkozik, mégis, pl. Szent Mátyás kifejezetten mondja: „... És Szent József, Heródes haláláig Egyiptomban maradt, hogy beteljesedjék amit az Úr a próféta szájával mondott: „Fiamat Egyiptomból hívtam“ (Mátyás II. 15.).

De beteljesedett a próféta ama jövendölése is, hogy Egyiptomban oltár fog épülni az igaz Istennek, (Izaiás XIX. 19) mert Flavius Josephus zsidó történetíró följegyzéseiből tudjuk, hogy mikor IV. Antiochus szír-király Júdeát elfoglalta, a jeruzsálemi főpap fia *Onias*, Egyiptomba ment Ptolomaioszhoz, és engedélyt kért tőle, hogy a jeruzsálemi templom mintájára, Matarijehban templomot építhessen, hogy az ott lakó zsidók együttesen imádkozhassanak. A templom föl is épült és a körülötte keletkezett zsidó várost *Onion*-nak nevezték. A Krisztus előtt 155-ben épült zsidó templomot, Kr. u. 75-ben Vespasianus császár romboltatta

le, hogy az akkor, a római uralom ellen föllázadt zsidókat meg* fenyítse. Teljesen bizonyos tehát, hogy amikor a Szentcsalád Egyiptomba érkezett, a templom még állott és az is bizonyos, hogy abban az időben Matarijeh környékén igen sok zsidó lakott. Ez a körülmény is magyarázatát adja annak, hogy az isteni Gondviselés miért irányította a Szentcsalád útját éppen erre a vidékre, hol hitsorsosai között könnyebben iriztosíthatta magának a megélhetést, Ösmervén az ott élőknek nyelvét, szokásait. És ha kissé még részletesebben szemügyre vesszük a helyzetet, megtaláljuk a logikus magyarázatát és létalapját a Szűzanya fájához és a közelében fakadt csodálatos forráshoz fűződő kedves hagyománynak.

Ugyanis, a mai Matarijeh-től csupán néhány kilométerre volt Egyiptomnak legrégebb városa *On*, görögül Heliopolis, melyet szent néven *Pi-Ra*, vagyis „A nap lakása“-nak neveztek és nemcsak a bálványimádásnak volt a közponja, hanem itt székeltek a királyok és a kormány is. A tudomány és világbölcsesség nagy centruma volt, hol az uralkodásra hivatott hercegek is nevelkedtek. A papok nagy tömege tanulta itt a bölcsesítetést a csillagászati tudományokat; Plató itt készítette elő halhatlan műveit, Solon a törvényeit és itt tanult Mózes is, kit a Szentírás is „egyiptomi tanuló“-nak nevez. A ma is látható nagy, mesterséges dombon díszlett ez a fényes város, mely azonban időszámításunk kezdetén már elhagyatottan, félig romokban állott. A Szentcsalád tehát nem gondolhatott arra, hogy e pogány papok lakta város romjai között telepedjen le és az említett On-onba sem mehetett be, melynek temploma az isteni parancsok ellenére épült föl, amennyiben azok szerint, az igaz Istent csak az egyetlen jeruzsálemi templomban volt szabad imádni. Így juthatott el a Szentcsalád a zsidó lakta Matarijehbe és pihenhetett le a falun kívül egy árnyékos nagy sykomor fa tövében, melynek vastag törzse a kedves legenda szerint szétnyílt, hogy Isten Anyjának kényelmesebb pihenő helyül szolgálhasson addig is, míg Szent József föl nem építette a szerény kis házacskát vályogból, nádból meg sásból, úgy mint az alsó Egyiptomban még ma is szokásos. Ekkor fakasztotta a kis Jézus, a fa közepében a forrást is, hogy a vízellátás gondjaitól mentesítse Szent Anyját. Az isteni Gondviselés Matarijehbe vezette tehát a Szentcsaládot és ilyen módon az isteni Megváltó távol szülőhazája-

tói is, a zsidók között élhetett, hogy teljesítse égi Atyjának megbízását, ki őt csak Izrael házának nyájaihoz küldte. És mind ez nem csak pusztá föltevés, hanem oly logikusan fölépített igazság, melyet az újabban megejtett ásatások is a legerősebben alátámasztanak. Alig néhány évtizede, hogy fölfedték Matarijeh környékén azt a nagykiterjedésű ókori zsidó temetőt, melynek csontvázaiból és az azokra akasztott táblákból kétségtelenül meg lehetett állapítani, hogy mily tömegesen éltek itt a zsidók.

A Szentcsalád egyiptomi tartózkodásáról, már egész kis könyvtárakat megtöltő köteteket írtak össze a világ minden kultúr nyelvén és megemlékeznek róla a legrégebbi korok zarándokai is, kik igen értékes rajzokkal és följegyzésekkel világítottak bele ebbe az érdekes kérdésbe.

Mindezek előrebocsátása után érthető tehát, hogy bár már búcsút mondtunk a Szentföldnek és a fáraók titokzatos földjét taposták lábaink, mégis mikor a Heliopolis- Matarijeh-i kirándulásra készültünk, mindnyájunkon erőt vett ismét az a kedves szent izgalom, melyben az Úr Jézus szent szülőföldjén oly sokszor részünk volt, mikor egy-egy újabb történelmi szent hely meglátogatására indultunk.

Matarijeh falucska mindössze 10 km távolságra fekszik északnyugatra Kairótól és így igen hamar kiérkeztünk a helyszínre. Mikor legutoljára jártam itt, a tavasz pompájában virult Kairó és egész környéke. A város virágdíszes házai és kertjei gyönyörű szép látványt nyújtottak és amikor kiértünk a városból, az egyenes utak mentén, kilométer hosszúságokon virágba borult fák úgy festettek, mintha színes virág felhők lebegtek volna fölöttünk. Mint egy illatos szép tündéralom csodálatos képei suhantak el mellettünk az egzotikus fák virágsátrai alatt a legváltozatosabb színes képek, mialatt végig száguldoztunk a Heliopolisba vezető nyílegyenes út pompás aszfaltján. Szébbnél-szebb villák és kertek mellett rohantak autóink, mindenütt csak virág és virág, melyeknek ily nagytömegű szintobzódását, talán még nem láttam sehol sem; képviselve volt itt a színeknek minden árnyalata a halvány rózsaszíntől a tűzpirosig és a pasztel kéktől a legsötétebb viola színig. Átrobogtunk új-Heliopolis érdekes és művésziesen épült városán is, melyet 1906-ban egy belga részvénytársaság építtetett teljesen mór-stílusban, fákkal szegélyezett széles utakkal, gyönyörű parkokkal,

művészi házakkal és középületekkel. A szintén mór-stílusban épült katolikus templom, egy szép nagy téren áll. Kairónak az üdülőhelye ez a 40 méterrel magasabban fekvő érdekes város, melynek gyönyörű pálmái között, nagy park közepén van a híres Palace Hotel, mely vendégeit hatalmas luxus autóbusszokkal szállítja ki és be a városba. Elegendő a szálloda nagyszerű terraszán meginni egy csésze feketét, hogy az ember igénybe vehesse gyors és kényelmes ingyen alkalmatosságait, melyek a kairói Opera elől indulnak meglehetősen sűrű egymásutánban. Sokszor élnek is a kairói bennszülöttek ezzel az olcsó kirándulási alkalmammal, melyre még a hajón tett figyelmesség egy német könyvkereskedő útitársam, ki már 20 év óta él Kairóban és minden évben ősszel átlátogat Európába.

Az érdekes város megtekintése után, folytattuk utunkat és csakhamar megpillantottuk az igénytelen kis Matarijeh falucskát a dúsan zöldelő síkság közepén, mely oly sok csatának és küzdelemnek volt a színhelye; 1517-ben a törökök is itt vívták meg azt a harcot, mely őket Egyiptom urává tette és 1800-ban Napóleon tábornoka, Kléber is itt verte meg 10,000 francia katonával a 60,000 főnyi egyiptomi sereget, mely után diadalmasan vonult be, de csak rövig időre, Kairóba.

Autóink kopott, fehérre meszelt fal mellett állottak meg, melynek kis kapuján belépve, narancsfáktól szegélyezett úton érkeztünk el a mintegy 3 m átmérőjű kör alakú kőmedencéhez, melyből összetákolt fakerék segítségével, két körben járó ökor húzta föl a tiszta friss vizet. Piszkos kaftánba öltözött turbános fellahok sűrögtek-forogtak a medence mellett és nógatták állataikat az egyhangú sétára. Csak úgy nyekergett-nyikorgott az esetlen primitív kerékművezet, mely szünet nélkül öntötte merőlapátjaiból a vizet egy medencébe, melyből hosszú facsatornákon folyt a víz tovább a kertek öntözésére, úgy mint azt a magyar-kertészeinknél látjuk. Ezt a sós talajban fakadó, édesvízű forrást, már a legősibb időktől fogva, minden korok generációi nagy tiszteletben tartották, mert egészen az első századig nyúlik vissza az a kedves legenda, hogy a Szentcsalád, mikor ide érkezett, hiába kért és keresett vizet, hogy égető szomjúságát eloltsa, nem tudott sehogyan sem vizet találni. A Szűz Mária ölében pihenő kis Jézus ekkor a nagy fa árnyékából, ahol pihentek, ide mutatott és íme egy tiszta vízű forrás bugy-

gyant föl a talajból. A mohammedánok is mindig szentnek és csodálatosnak tartották ezt a forrást és egészen a XIV. századig „Ain Schems“-nek, vagyis a „Nap forrásának“ nevezték és mint a krónika mondja, sok csodálatos gyógyulás is történt vizénél, mint azt a középkori zarándokok leírásai is megerősítik.

Ugyancsak ezekből a leírásokból tudjuk, hogy a forrásnak nagy kör-medencéje már a XV. században is megvolt. Matarijeh lakosai, 1483-ban beszéltek Félix barátoknak, hogy a forrás régebben önerejéből buggyant *föl a felszínre és kis* patakocská alakjában folyt tovább, de mióta köralakú medencét vájtak körülötte abból a célból, hogy vízmennyiségét növeljék, a víz már nem jön föl a föld színére, azért építették melléje a vízhúzó kereket. Tény tehát, hogy a forrás már a középkorban olyan állapotban volt, mint azt ma láthatjuk, csupán az a nagy nyitott terem tűnt el mellőle, melyben a Szűzanya[^]iszteletére egy kis medence volt annak emlékére, hogy ott fürösztötte a kis Jézust és mosta ruháit; a terem falában pedig egy kis fülkében égő mécses láttak a középkori zarándokok azon a helyen, ahol a Szentcsalád imádkozott. Érdekesen írja le Félix, hogy miként töltötték el az éjjelt a forrás mellett, a fallal körülvett udvarban és hogyan énekelték hajnalban az officiumot, majd szentmisét hallgattak, ittak a vízből és végül meg is fürödtek a forrás közelében épült 300 embert befogadó nagy medencében.

Nem győzi eléggé dicsérni a forrás melletti elkerített balzsamkertből kiáradó nagyszerű illatot, mely kertbe azonban csak igen nehezen lehetett bejutni, mert az, a szultán birtokában volt. Nagy rimánkodására 6 arany fizetése után, végre mégis kinyitotta a kertész az erősen elrekeszelt és lakatokkal elzárt kertajtót. „A kertbe lépve egy nagyon öreg fügefát láttunk, — írja a XV. századbeli zarándok — törzsében nagy üreggel, mely előtt két lámpa égett; egyenként mentünk be az üregbe, hogy elimádkozzunk egy Ave Mariát ott, hol egykor a Szentcsalád megpihent. A fa tele volt hússzínű gyümölccsel, melyet itt fáraó-fügének neveznek. Sok más csodálatos fát és növényt láttunk; mutattak egy nagy bokrot is, melyet leírni is nagyon nehéz. 16 láb hosszú levelei voltak, melyek egy sima, nád-szerű törzsből nőttek ki, a tetején óriási szőlőfűrthöz hasonló gyümölccsel, ökölnyi bogyókkal. Vezetőnk egy bogyót széjjel

vágott és a növényrostokban Krisztus feszületének elmosódott képét láttuk. Az arabok banánfának nevezik, míg a keleti keresztények, zsidók és mohammedánok azt tartják, hogy a paradicsom-kertben állott tudás-fája is ehhez a fajtához tartozott. Illatos virágágyak között jutottunk el a még külön is körülkerített balzsamkerthez, melynek ajtaja erősen el volt torlaszolva“.

Félix barát mintegy 500, balzsamot termő, embermagasságú bokrot talált itten, melyeket a mi köszméte-bokrainkhoz hasonlított; levelei 7 hegyűek voltak és nem győzi *eléggé* magasztalni azt a fölséges illatot, mely az ujjak között szétdőrsölt kis galyacskákból kiáradt.

Hogy hogyan és mikor kerültek ide ezek a balzsamfák, azt nem lehet megállapítani, de érdekes, hogy az arabok még ma is balzsamkertnek nevezik a matarijehi kertet, noha a fák már régen kipusztultak, sőt Egyiptomban is teljesen ismeretlenek, csupán Mekka és Medina között található még néhány kertben, de azok sem az igaziak, mint amilyenek itt díszlettek. Flavius Josephus jegyezte föl, hogy régi zsidó hagyomány szerint Salamon királynak Athiopia királynője ajándékozott balzsambokrokat, melyek azután Júdeának nagy kincseivé váltak. Tény az, hogy Jézus születése előtt, a Jerikó melletti Engaddi kertjeiben termeltek balzsamot, de már a VIII. században nyomát sem lehetett találni.

Mondják, hogy a balzsamfa a Szentcsaláddal együtt jött Egyiptomba és vannak keresztény írók, kik szerint a balzsamfa abból a forrásból keletkezett volna, melyben a Szűzanya akis Jézust fürösztötte. Mások meg azt mondják, hogy a buja Kleopátra királynő féltékeny volt Heródesre a híres júdeai balzsam miatt, miért is Engaddiból balzsambokrokat és földet hozatott Heliopolisba, hol a növények 30 éven át csak éppen, hogy vegetáltak, de termést nem hoztak mindaddig, míg csak rá nem vezették az ültetvényre a szent forrásnak vizét. Általános volt ugyanis a hit, hogy a balzsambokor csak akkor tudja megteremni a drága kenőcsöt, ha azt a forrás vizével öntözik. És ez a hit korántsem volt csak önkényes föltevés, mert az arab írók több esetről emlékeznek meg, melyek ezt igazolják. Régi zarándokok írásaiban még azt is olvassuk, hogy a balzsambokor csak az esetben fakadt meg, ha azt keresztény ültette. Sichemi Rudolf, a XIV. században látott is egy keresztényt,

aki balzsamot termelt és készített oly tudással, melynek titkát egyedül csak ő bírta. „Inkább meghalok, semhogy a titkot másnak, mint a fiannak eláruljam“, mondta egyszer a kalifának, ki tőle ezt ki akarta csikarni. Ki tudja, hogy vájjon a matarijehi balzsam nem előképe vagy megvalósulása-e annak a mondásnak, melyet az isteni Bölcsesség adott Szűz Mária ajkaira: „Illatozom mint címet és mint jóillatú balzsam. .. olyan az illatom, mint a ke veretlen tiszta balzsam.“ (Ecclesiast XXIV. 20, 21). Valamint a Jézus sebeiből kiáradó szent kegyelmek megóvják lelkünket a romlástól, úgy őrzi meg a testet is a balzsamfának ember kezek ejtette sebeiből kifolyó balzsama is.

A balzsam szüretelésére a szultán tisztjei ügyeltek föl és halállal büntették, ki balzsamot merészelt lopni. A szultán minden évben megajándékozta az első balzsam-termésből négy hatalmas szomszédját: a kínai császárt, az abesszíniai negust, a tatár khánt, a török szultánt és még azokat a fejedelmeket, kiket különösen ki akart tüntetni.

AbdAllatif XII. századbéli híres arab orvos leírásaiból tudjuk, hogy akkoriban a balzsam mintegy három hektárnyi területen termelt a forrás körül és, hogy mily körülményes munka volt a balzsam-szüret. A balzsam-fának igen vékony, vörösszínű külső héja alatti vastag, zöld, belső héját kellett nagy ügyességgel megkarcolni, mert ha ez nem úgy történt, mint kellett volna, akkor egyáltalában nem csurgott ki az olajos balzsam, melyet a kéz ujjjaival vettek le áfáról és gyűjtöttek össze előbb egy szarvba, majd pedig üvegekbe. A szüret rendszeren decemberben volt, amikor az üvegeket föld alá ásták és csak a legnagyobb nyár közepén állították ki a napra, hogy a balzsam megérjen. A vízszerű és földdel kevert folyadék tetején összegyűlt olajat mindennap le kellett szedni, melyet azután titkos módszer szerint főztek. A szüretelt folyadék mennyiségének csak mintegy $\frac{1}{10}$ része volt a tiszta balzsam, melyből évente csak mintegy 10 kilogrammot nyertek, de volt idő, mikor oly nagy területen termelték, hogy 1 métermázsa balzsamot is kaptak. Az egykorú följegyzések szerint a XVI. század vége felé a balzsam-ültetvény erős pusztulásnak indult, melyet hiába igyekezett Egyiptom akkori prefektusa, ki Szűz Máriának nagy tisztelője volt, Mekkából hozatott balzsam-bokrokkal megmenteni, mert ezek is csakhamar elpusztultak. 1610-ben már csak 7 bokor

volt a matarijehi kertben, melynek utolsóját 1615-ben sodorta el a Nílus áradása.

Csak az öreg sykomor fügefa áll még mindig, szétágazó, görbe, repedezett törzsével a régi helyen, mint az eredeti fának törvényes dédunokája. A ma ott látható fa, tehát nem azonos azzal a fával, melyet a középkor zarándokai ott tiszteltek, valamint az sem volt azonos azzal, mely alatt a Szentcsalád tényleg pihent, hanem egyik elpusztuló fát, a réginek ősi gyökeréből kinövő másik fa követte. De a zarándok számára mindez mellékes, mert mi nem a fát tiszteljük Matarijehben, hanem a Szentcsalád emlékét, mely e helyhez fűződik. A kairói múzeumban látható egykorú rajzok tanúsítják, hogy még a XVI. században a fának fordított ypszilon A alakja volt. Amikor 1656-ban az egyik fele letört, a Franciskánus barátok bevitték azt kairói templomuk sekrestyéjébe, hol azt azóta is tisztelik. A másik fele is csak néhány évtizedig állott még, mert 1694-ben az is kidőlt és ezt is a Ferencesek vették őrizetbe. A ma is látható fának a törzse több, mint 7 m kerületű, melynek egyik fele egészen jobbra hajlik és lombjával hatalmas területet árnyékol be. Hozzája hasonló Ficus Sycomorust sokat lehet látni Egyiptomban és Palesztinában is a nedvesebb helyeken. Fája szívós tömött, úgyhogy a múmiák szarkofágjait többnyire sykomor fából készítették. Sok ilyen szarkofágot láttunk a kairói múzeumban és bámultuk, hogy milyen épségben maradtak meg azok 4,000—5,000 év múltán is.

Néhány szóval még azokról a templomokról akarok megemlékezni, melyek a Szentcsalád tiszteletére a forrás és a Szűzanya fája közelében állottak. A legrégebbi templom nyomaira, a koptok egyházi naptárában akadunk rá, melyben jún. 15-ére „A heliopolisi Szűzanya és a csodálatos forrás temploma felszentelésének emlékűnnepé“ van fölvéve. Bővebb adatok, sajnos, nincsenek e templomról, de bizonyára nagyobb és díszesebb templom lehetett, mert 431-ben az efezusi zsinaton, a heliopolisi püspök is részt vett. Nincs tehát kizárva, hogy átmenetileg Matarijeh is püspöki székhely volt, de meg ha csak valami kis kápolnáról lett volna szó, nem ünnepelték volna évszázadokon keresztül a templom fölszentelésének emlékét. Az Egyiptomban tomboló vallási és politikai viharok persze elseperték a matarijehi templomot is és mivel a kairói pasák

a forrást és a balzsamkertet mindig birtokukban tartották, a keresztények még csak nem is gondolhattak arra, hogy a templomot újra építsék.

Végül azonban mégis sikerült a kairói európai kereskedőknek a forrás és a fa között egy kis kápolnát építeni, mely a sion-hegyi Ferences guardian felügyelete alatt állott és minden szombat-, vásár- és ünnepnapon miséztek benne. A kápolna még a XVI. században is megvolt, de már annyira rossz karban, hogy a custos atya P. Bernardint kiküldte Matarijehbe, hogy a kápolnát igyekezzen helyreállítani. A kairói kereskedők meg is ígérték támogatásukat és a matarijehi pasa is szívesen megadta az engedélyt, mert nagyon szerette a pomás, jó forrásvizet és nagy tisztelője volt a matarijehi Szűznek. Az építkezés már csaknem teljesen kész volt, de mivel a kereskedők nem folyósították a megígért pénzüsségeket, a florenci Marsiglio Aquisti kereskedő, ki az építkezés ügyeit intézte, igen kellemetlen helyzetbe került. Csodálatos módon úgy szabadult ki a bajból, hogy az utcán egy mohammedán gyermektől ritka nagyságú keleti smaragdot vásárolt fillérekért. Amikor megtudta, hogy mily nagyértékű követ adott el neki a gyermek, kárpótolni akarta és mindenütt kereste, de többé nem tudta megtalálni, miért is a Szűzanya ajándékának tekintette a drágakövet, melynek értékéből az összes kiadásokat fedezni tudta. Ez a váratlan fordulat annyira felbőszítette a szószegőket, hogy a keresztényeket halálosan gyűlölő Mahomet Scirifit pasánál följelentették a kereskedőt, hogy engedély nélkül keresztény templomot építtetett és abban a szultánt sértő föliratot helyezett el, mikor a kőre a következő szavakat vésette: „Ezt e kápolnát Isten nevében restauráltatta 1597-ben Marsiglio Acquisti“. A pasa láncra verve börtönöztette be a derék kereskedőt, a Ferences barátok ügyészét, de a Szűzanya ismét segítségére jött, mint ő maga mondta, mert sikerült magát fényesen igazolnia és nem csak, hogy kiszabadult a börtönből, hanem oly jól kezdett neki menni, hogy hamarosan ő lett a leggazdagabb kereskedő, míg az őt beáruló konzul pedig elvesztette állását és igen sokszor szorult rá Marsiglio könyöradományaira. Sajnos, a kis kápolna nem sokáig állhatott, mert már 1660-ban a mohammedánok kiűzték belőle a keresztényeket és mecsetté alakították át, de mivel nem viselték gondját, csakhamar elpusztult.

Több mint másfél századon át nem volt templom a balzsamkertben, míg azután a kairói Jezsuita atyák telket vásároltak a régi balzsamkert helyén, hol csinos kis kápolnát és Lourdesi-barlangot építettek szép virágokkal és egzotikus fakkal díszített kertjük közepén, mely csakhamar oly kedves búcsújáró helye lett a kairói katolikusoknak, hogy a kis kápolna szűknek bizonyult, úgyhogy mindig a szabadban kellett misézniök. A ma is álló csinos templomot 1902-ben kezdték építeni a régi kis kápolna mellett és miközben az alapokat ásták, igen sok faragott kő és oszlop maradvány került a fölszínre, jelölve annak, hogy az új templom is a hagyományok által megszentelt helyen áll. A templom falait igen szép freskók díszítik, melyek a Szentcsalád menekülését, valamint megtelepedését Matarijehben ábrázolják.

Ó-Kairóban, a ko-pt-negyedben is van egy földalatti régi kápolna, annak emlékére, hogy a Szentcsalád ott élt. Valaha a Ferences barátok tulajdonában volt és meglátogatása búcsúval van egybekötve. Ez a második szentély egyáltalában nem áll ellentétben azzal, hogy a Szentcsalád Matarijehben élt, mert hiszen közben azért, csakugyan tartózkodhatott rövidebb, hosszabb ideig a régi Babilóniában, vagyis a mai Ó-Kairóban is, de mint láttuk, igen sok és nyomós körülmény szól amellett, hogy a Szentcsalád Matarijehben telepedett le.

Vájjon hogy volt, mint volt, ki tudná azt ma már megmondani? Az itt lejátszódott események egyetlen néma tanuja a Matarijeh mellett álló hatalmas obeliszk, mely már közel 5,000 év óta áll azon a helyen, hová felállították. Ez a 21 m magas karcsú kőoszlop az egyedüli egész alsó- és középs-Egyiptomban, amelyik még ma is sértetlenül áll a helyén, bár a Nilus áradásainak az iszapja már csaknem 4 m magasságot temetett el belőle és az emberi kapzsiság levette hegyéről a 200 mázsát nyomó rézsisakját is. Az obeliszk négy oldalán bevéssett hieroglifák tanúsága szerint, Usortesen király állíttatta ide Krisztus születése előtt 2760 esztendővel, vagyis Flavius számításai szerint, Ádám teremtése után mintegy 1308 évvel. A vízözön idejében tehát ez az obeliszk már közel 1000 éves volt és majdnem 400 évvel azelőtt, hogy Ádám tizedik nemzetségéből Noé megszületett, már állott. Ez a magasbanyúló kőoszlop látta csaknem mind a harminc egyiptomi dinasztia

uralomra jutását és elmúlását, látta a görög és római uralom fényét és pompáját, látta a betlehemi fényes csillag föltűnését és nemsokára rá az isteni Kisdedet Szűz Anyja ölében Egyiptomba érkezni. Daliás társai már mind elpusztultak, pedig hosszú sorokban állottak mellette, hogy a napisten templomát díszítsék. Részben ledőltek és a Nilus iszapja nyelte el testüket, részben pedig diadalmas hadvezérek és imperátorok parancsára hajóra kellett szállniok, hogy messze idegen országokba vándoroljanak. A kelet-római császárság idejében négy obelisztk vándorolt innét Rómába, hol a Szent Péter terén, a Lateráni-bazilika előtt, a Piazza del Popolón és a Monte Citorio állanak, és Istanbulba, Parisba, Londonba és New-Yorkba is innét keltek útra, a ma is ott *álló* obeliszkek.

így múlik, változik a világon minden, már rövid 4—5,000 év leforgása alatt is. Csak egy nem változik meg soha, a keresztnek szent jelvénye, melyet a Szent Péter-bazilika előtt álló nagy obelisztk tetejére is kitűztek és az a világot megváltó nagy igazság, melyet ennek az obeliszknek hosszú testére véstek:

„CHRISTUS VINCIT. CHRISTUS REGNAT.
CHRISTUS IMPERAT.“

E fölött elméldtünk a matarijehi csendes kis szentélyben is a fáraók titokzatos földjén és elgondoltuk, hogy a mammonnak hány modern Heródese tartja ma is rettegésbe a föld népeit és teszi pokollá embertársainak az életét, és hány helyen épültek föl újból az aranyborjú és mammonnak az oltárai, melyek oly boldogtalanná teszik az egész világot! De megvigasztalt a tudat, hogy eljön az idő, mikor a modern Heródesek emlékét is csak szívtelen, kegyetlen gonoszságuk fogja még őrizni és össze fognak omlani az aranyimádat oltárai is, miként a heliopolisi bálványok is arca borulva összetörtek az Egyiptomba bevonuló kis Jézus előtt, mert végül is diadalmaskodnia kell az igazságnak, hogy: „Krisztus győz, Krisztus uralkodik és Krisztus parancsol!

Kairói élmények.

A szentföldi zarándok, ha csak teheti, okvetlenül látogasson el Egyiptomba is. Nemcsak azért, hogy a Heródese bosszúja elől odamenekült Szentcsalád útját követve, Matari-

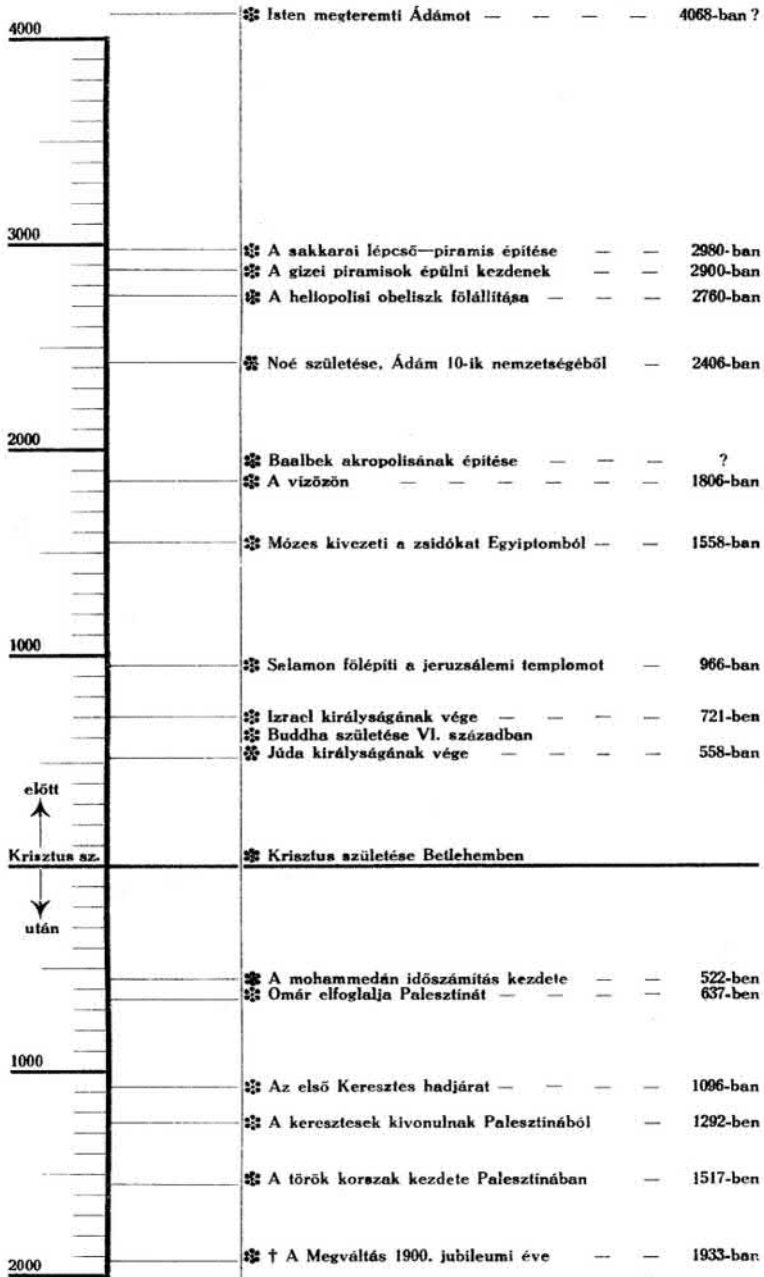
jehbeis elzarándokolhasson, hanem mert Egyiptomnak történelmi őslétköre, többezeréves múltjával és érdekesnél érdekesebb emlékeivel, valahogyan a legszorosabb kapcsolatban van Palesztina földjével. Az ószövetség legrégebb számai is Mezopotámiából Ábrahám, majd Jákob útján a fáraók ősi földjére vezetnek, mely nemcsak bölcsője, hanem kiinduló pontja is volt Isten választott népe csodálatos megindulásának és ama hosszadalmas bolyongásainak, meg harcainak, mely őket az ígéret földjére, Palesztinába vezette, mintegy 2,510 évvel Ádám teremtése után és 1558 évvel Krisztus születése előtt, a XVII. egyiptomi dinasztia korában, hogy ott, az ószövetség keretein belül, ápolói és fölnevelői legyenek az egy igaz Isten-hit gyöngye palántájának, melynek majd az újszövetség áldott gyümölcsét, magát az Úr Jézust, a Messiást, a világ Megváltóját kellett megteremnie, az egész emberiség számára. Egyiptom földjén nőtt Jákob nemzetsége, alig 215 év leforgása alatt 70 főről közel 2 millióra és ugyancsak a Nilus partján született meg az Istenküldötte nagy vezér, Mózes, hogy azután a választott népet Isten csodálatos gondviselő kezének oltalma alatt, Palesztina földjére vezesse.

Mindezekkel tehát foglalkoznunk kell, mert az újszövetség igazi nagy értékét csak akkor tudjuk mérlegelni és megbecsülni, ha az ószövetség történetében is nyomról-nyomra követjük az irgalmas és bölcs Isten gondviselő kezének irányítását, kifoghatatlan jóságát, melyet a választott nép bár napról-napra a legcsodálatosabb módon élvezett és mégis oly sokszor és rútul visszaélt azzal. E nép történetében mindjárt a kezdettől fogva, mint vörös fonál húzódik végig a háládatlanság, melyre tehát, mikor legnagyobb jótevőjüket, Istennek Szent Fiát a Golgothán keresztre feszítették, csupán a koronát tették föl.

Ahányszor csak Egyiptom földjére léptem, mindig megcsapott az ószövetség letűnt évezredeinek titokzatos, mély lehellete, mely mindannyiszor azt a nagy kérdést is fölébresztette bennem, hogy vájjon mióta is él ember ezen a földön? Mert hiszen vannak vélemények, melyek évtizezredekéről, sőt évszázadok és évmilliókról beszélnek. Egyiptom legrégebb emlékei, papiruszai és kövei, csupán 4,500—5,000 évre nyúlnak vissza a Krisztus születése előtti időkbe és ez az időhatár nagyban és egészben födi azt a 4,000 esztendőt, ameddig az emberiségnek a Messiás eljövételére várakoznia kellett. Ugyanis ha

ÁTTEKINTÉS AZ Ó- ÉS ÚJSZÖVETSÉG ÉVEZREDEIRŐL

néhány esemény időrendi beállításával, a Genézis és Flavius adatai szerint.

a mostani időszámítási egységet, a 365 napos évet vesszük alapul, akkor a Genézis, valamint Flavius Josephus írásainak összevetéséből, elég pontosan ki lehet számítani, hogy Isten az első embert Krisztus születése előtt, az 5-ik ezredévben teremtette és mivel Ádám előtt nem lehetett ember a világon, nyilvánvaló, hogy mindössze csak 6—7,000 év óta él ember a földön. Ha tehát ezt a nagy kérdést, melyről már oly sokat vitázott a tudomány, ilyen megvilágításba állítjuk, akkor az teljes harmóniában van annak a megfontolásával is, hogy az Isten végtelen bölcsesége és jósága nem hagyhatta teremtésének koronáját, az embert, évmilliókon keresztül teljesen elhagyatottan és gyámolítatlanul a földön, hanem csak 4,000 esztendeig, mint azt a Genézis is mondja (lásd az Áttekintést). E számítások szerint tehát az emberiség egész története csak ennek a 6—7,000 évnek a keretei között mozog és így, egészen fantasztikus dolog 100,000 éves, sőt még ennél is idősebb emberi csontvázakról beszélni, mint némely antropológus pl. az 1911-ben délnyugat Angliában, Ipswich közelében talált csontvázra mondotta, hogy az még a jégkorszak előtti időkből származik. Ez mind csak tapogatózás az elmúlt évezredek sötétségében, mert hiszen az ősidő egész története csak a geológia és geognózia fölfedezésein, tehát csak gyanítgatásokon és hipotéziseken épült föl. Hogy maga a föld milyen idős, az egészen más kérdés, de az ember származására vonatkozóan szépen mondotta a nagy tudós, Reinke: „Der Würde der Wissenschaft entspricht allein, zu sagen, dass sie über der Ursprung des Menschen nichts weiss“. (A tudomány méltóságához csak az a kijelentés méltó, hogy az ember származásáról semmit sem tud.)

A tudomány komoly képviselői is elismerik tehát, hogy az ember származására egyedül csak a hit ad fölvilágosítást, mely csak egyedül képes arra, hogy erős szárnyain oly magaslatokra vigye föl az embert, hová a tudomány elérni sohasem fog tudni.

Ilyen megfontolások mellett léptünk mi is, a letűnt évezredek nagy múzeumába, a fáraók titokzatos földjére, melynek érdekes építményei és kincsei között járva, az Adventnek négyezeréves pogány sötétsége volt a háttére szemlélődéseinknek. Mi itt is az Úr Jézus örök igazságait kerestük és találtuk

meg, mert mindent a keresztény világnézet derűs szemüvegén szemléltünk s így, még a pogány emlékek látása is csak megerősítette hitünket, reményünket és szeretetünket a Megváltó Úr Jézus iránt.

Sajnos nem foglalkozhatom részletesen mindazzal a sok érdekességgel, amit Egyiptomban láttunk és mivel a matarijehi látogatásunkról már külön fejezetben számoltam be, most még csak főbb vonásaiban akarok néhány élményünkről már csak azért is írni, hogy az egész zárandoklatunkról adott kép összefüggése csorbát ne szenvedjen.

Már maga a megérkezés is igen érdekes élmény volt, amikor a közel millió lakosú város fényesen kivilágított utcáinak, a késő éjjeli órák ellenére is igen élénk és színes forgataga közepette vonultunk be a szép Ezbekieh-park melletti „Bristol“ szállodába, mely oly nyugodalmas kényelmet és pompás ellátást nyújtott, hogy mindnyájan kellemesen emlékezünk vissza az ott eltöltött kedves napokra. Persze egészen más volt a benyomásunk most éjjel, mint volt egyszer, mikor Alexandria felől érkeztünk meg a sivatagi naplementének csodálatos aranyfényében tündöklő városba. A gyorsan száguldó hófehér expresszről akkor már első tekintetünk a gizei piramisokra esett, amint a lemenő nap aranysárga, párás ködéből némán és titokzatosan integettek felénk. A nap óriási fénylő korongja éppen a piramisok mögött készült leáldozni és így, azoknak sötét-lilaszínben mutatkozó oldalait fénylő, keskeny aranszegéllyel keretezte körül, mintha csak mesterségesen lettek volna kivilágítva a hatalmas kolosszusok kontúrjai. De azért az éjjeli megérkezésnek is megvan a maga különleges varázsa, mert az ívlámpák ragyogó fényében talán még különlegesebben hat az utcák nyüzsgő, színes forgalma, egzotikus alakjaival és érdekes jeleneteivel, mint nappal. Az igazi, jellegzetes kairói élet ugyanis csak este kezdődik, amikor mindenki kitódul az utcákra, terekre és parkokba, hogy élvezze a kellemes esti levegőt. Amint lemegy a nap, egyszerre megtelnek a kávéházak és vendéglők terraszai a legszínesebb publikummal és az Ezbekieh-park hatalmas pálmái és más egyéb egzotikus fái alatt is nagy tömeg hullámzik végnélküli sorokban a nagy zenepavillon körül, melyben vörösfezes katonazenekar játsza álmosmelódiájú és a mi fülünknek nagyon is egyhangúnak tetsző darabjait. Csak különleges-

ségül említem föl, hogy egyszer amikor hosszabb ideig ácsorogtam a pavilion körül, hogy hallgassam a zenét és megfigyeljem az érdekes közönséget, egyszerre csak a karmester letette kis pálcáját, valamit odaszólt a zenészeknek és azután a legnagyobb nyugalommal elővette kis angol pipáját, jól megtömködte finom egyiptomi dohánnyal, rágyújtott és a következő pillanatban már ott sétált ő is, hatalmas termetű fehérbumuszos barátjával a pavilion körül. A zenekar azért egy pillanatra sem szüntette be a játékát, hanem rendületlen kitartással, mintha mi sem történt volna, tovább fújt egy mindig ismétlődő, alig pár taktusból álló melódiát, mely csak akkor változott meg, amikor néhány perc múlva a karmester úr ismét átvette a vezetést. Az érdekes megfigyelésnek nem tudtam más magyarázatát találni, mint azt, hogy talán az arab kottákon olyan jelzések is vannak, hogy pl.: „ezt a melódiát öt percig“ vagy „amazt három percig“, mely idő alatt azután az igentisztelt karmester úr haza is mehet, ha ugyan nem nagyon messze lakik. Korántsem akarom azért lebecsülni a keleti zenét, melyet nagyon is meg lehet érteni és amelyet azért is értékelek, mert valóban a nép lelkéből fakad; megfelelő milliöben pedig a hosszant elnyúló, reszketős melódiákat még európai fül is élvezni tudja és mindenesetre, még mindig szebbek ezek a jól hangszerelt, egyszerű melódiák, mint egy jazz-zenekarnak sokszor háttorzongtató, szörnyű és fals hangkaosza.

Amióta Konstantinápolyt, a mai Istanbult, Kemál pasa megreformálta és ezzel letörölte arculatáról azt a sajátságos és jellemző színes keleti hímport, mely az idegeneket úgy vonzotta, az egész földkerekségen Kairó lett a mohammedánságnak legnagyobb és legszínesebb városa, melyben még a maga eredetiségében csillog a keleti életnek minden szépsége, romantikája és érdekessége.

Milliónyi lakosságának zömét a mohammedánok alkotják, kik között csak mintegy 50—60 ezer európai, főleg görögök és olaszok élnek, de azért képviselve vannak a városban az ó- és újvilág összes nemzetei is. Nagyszámban laknak itt beduinok, törökök, szírek, arabok, örmények, szudániak, különböző néger törzsek, perzsák, indusok és elszórtan japánok, kínaiak. Ezért olyan színes az utcák képe, melyeken még az építkezés tekintetében is a legnagyobb végletek találkoznak egy-

mással. Vannak nagyszerű, pompás városrészei és középületei, palotasorok szegélyezte széles körutai, villákkal, remek parkokkal és luxusszállodákkal, melyek mind díszére válnának bármelyik európai világvárosnak is; de vannak azután rozoga házakból álló városnegyedei is, olyan szűk, kanyargós, keskeny utcákkal, melyekbe a nap sohasem süthet be, mint pl. a „Saryé“-ba, a bazárok városának sötét, zeg-zugos sikátoráiba. Az üzleteknek is minden változatát megtaláljuk, a legmodernebb nagy áruháztól a sátoros kirakóvásárig. Talán sehol a világon nem lehet látni az öltözetek és viseletek oly különféleségét, mint ebben a nílusparti nagy metropolisban, melyben öt világrész népei és nemzetei adnak egymásnak találkát. Itt nem csodálkoznak az emberek semmin sem és még fényes nappal is feltűnés nélkül végig lehet menni az egész városon csupán egy tarka kávésabrosszal a hátunkon, lakkcipőben vagy mezítláb, trópusi sisakkal vagy cilinderral a fejünkön, mert akkor sem néz ránk senki sem kíváncsian vagy gúnyolódva.

Mint a keleten mindenütt, Kairóban is az utcai árusok jellegzetes és elmaradhatatlan alakjai, és szereplői a város életének. Jókor reggeltől éjfélig mindenütt meg lehet találni őket. Egész mozgó bazárokat cipelnek magukkal ezek a hosszúkfátános, fezes vagy turbános nyurga legények és jaj annak, akit egyszer hatalmukba kerítettek, mert csak igen nehezen szabadulhat meg tőlük. Ha nem kell a szőnyeg, meg a keleti hímzés, hát azonnal tíz kéz is nyújtja az ember orra alá az illatos egyiptomi cigarettákat, édességeket, elefántcsontból faragott dísz tárgyakat, sétatálcát, illatszereket, krokodilbőrt, legyezőt, légycsapót, bőrárúkat, skarabeuszokat, antik pénzeket, szobrokat, képeket, albumokat és ki tudná megmondani, hogy még micsoda minden más apróságot. Bejönnek a kávéházakba és vendéglőkbe is és addig nem hagynak békét, míg csak nem vesz tőlük az ember valamit. Amikor a Bristol szálló földszintes terraszán vacsoráltunk, akkor is körülállották a virágokkal díszített rácsot és valóságos kirakóvásárt rendeztek a tagadhatatlanul ízléses, szép szőnyegekből, hímzésekből és térítőkből. Persze mindenért hallatlan magas árat kérnek és sokszor kapnak is. Aki már ismeri őket, az mindjárt azzal kezdi az alkut, hogy a bementett árak az ötödét ígéri nekik és akkor

biztos lehet benne, hogy megkapja, ha nem is mindig az ötödéért, de legalább a negyedéért.

Igen jól festenek a gyöngy és elefántcsont árusok, kiknek nyakáról 30—40, különböző hosszúságú gyöngy, borostyán, gyöngyház vagy elefántcsontból készült füzér is lóg le, melyek leghosszabbjai csaknem a földig érnek; a válluk meg színes selyem fejkendőkkkel, finom sálokkal és kötegekbe kötött *strucc*-, ibisz- és kócsagtollakkal van megrakva, úgyhogy sokszor alig látszanak ki belőle. El lehet képzelni, hogy különösen este, a lámpák ragyogó fényében, a nyüzsgő, mozgalmas utcai élet közepette, mennyi színt és élénkséget visznek bele az amúgy is egzotikus keleti képbe, ezek az utcai árusok, kikről részletesebben nem emlékezhetem meg, mert hiszen egész fejezeteket kellene róluk írni.

Kairó utcáin mindig lehet látni valami érdekeset, akár az előkelő városnegyedekben, akár pedig a külvárosokban, hol keleti szokás szerint minden az utcán zajlik le, mindenkinek a szeme láttára. A város legelőkelőbb korzóján, a fényesen kivilágított kirakatok előtt hullámzó tömegben ott lehet látni a világot járó turistát és az egyszerű fellahot, a hiányos öltözetű szudáni négert és négernöket, az ajkukról lelógó nagy ezüst, vagy elefántcsont karikákkal, láb- és karperecekkal. Nem egyszer láttam igen előkelő mohammedán nőket, luxus autóból kiszállani, amint selyemharisnyás bokájukon nyolc-tíz arany, vagy ezüst bokaperec is villogott. Kissé komikusan hatott a látvány, de mégis, legkevésbé tudtam megbarátkozni az egyiptomi nők orrán viselt, mintegy 5 cm. hosszú rézhengerrel, melyhez, felül a fejfátyol, alsó végéhez pedig az arcfátyol van erősítve, oly módon, hogy a szemek egészen szabadok maradnak. Rettenetes penitencia lehet a szánandó teremtések számára, ezt a kellemetlen kínzóeszközt egész életükön át az orrukon viselni, mert a henger rézfogai, akár csak egy órakeréké, mélyen belevágnak homlokuk és orruk bőrébe is.

Ahányszor ezekkel a szerencsétlen teremtésekkel találkoztam, mindig a legmélyebb sajnálkozással voltam irányukban, kiknek fogalmuk, sőt talán még csak sejtelmük sincsen arról, hogy a kereszténység mily magas piedesztálra emelte föl a nőt és hogy mily alacsony, szinte állati sorsban kénytelenek élni ők. Egyszer Kairótól jó messze, a Nilus partján voltam ta-

nuja, hogy két kamasz arab kölyök hogy verte és ütötte az édesanyját, egy vézna, sovány, szegény asszonyt, kit azután mi mentettünk ki az elvetemült, durva fickók brutális karmai közül.

Kairó utcáin is lépten-nyomon találkozunk a tevékkel meg fürge szamarakkal és a város kellős közepén is megtaláljuk a a teve és a számár-standot.

A legezotikusabb látnivaló Kairóban is a vásár-negyedben tárul az ember szeme elé, a „Khan Chalil“-ban, mint ahogyan itt a bazárok városrészét nevezik. Itt is napokat kellene eltölteni, hogy az ember mindent kedvére megszemlélhessen. Az alig 2—3 méter széles szűk sikátorok mindkét oldalán, teljesen egymásba olvadó, végtelen hosszú, nyitott kirakat-sor húzódik, mert bolt bolt mellé sorakozik és a sok kiaggatott holmitól még az eget is alig lehet látni; ezért világítanak még nappal is ezekben a helyiségekben. Szinte erőszakkal tesséklik be az élelmes kereskedők boltjukba az európaiakat, de a legtöbbször nem is nagyon kell fáradniok, mert pl. mi is szívesen mentünk be, nem is egy ilyen boltba, hogy gyönyörködünk az érdekes és szép árúcikkek ízléses kiállításában. Van ezekben minden, amit az ember szeme-szája kíván, el és el nem képzelhető használati- és dísz tárgy, a gyöngyökkel és aranyfonállal hímzett törökpapucstól, a gyöngyházzal és elefántcsonttal berakott ébenfa bútorokig, valamint a szőnyegszövés, a művészi hímzés, a réz-, az arany-, ezüstműveseknek és az ékszeriparnak káprázatosan szép termékei. Persze mikor beléptünk, azonnal hozták itt is a hűsítőket, a teát, feketekávét és illatos cigarettákat akár vásároltunk valamit, akár nem. Nagyon szerettem az ócska könyvesboltokban is lapozgatni a megsárgult díszes pergamentek között és gyönyörködni a Koránnak ragyogó szép iniciáléiban, valamint az érdekes kötésű régi könyvekben és képekben.

Az indiai bazároknak egészen külön negyede van, hol a távol kelet színes és egzotikus alkotásaiban gyönyörködhetünk.

A vásárnak e színes forgatagában láttam egyszer azt is, hogy az utcai gyümölcsáros, ha már nagyon belepte a por a gyümölcsöket, hogyan nyalja szép fényesre a friss datolyát és szőlőt, mert hát minek is mosná le az édes nedűt a minde-

nütt bőségben található vízcsapoknál, mikor olyan jól esik neki is az a kis édesség, melyet ha lenyalt, oly kívánatosak, oly „tiszták“ és szép fényesek lesznek gyümölcssei. Ezt tudva, figyelmeztettem mindig zarándokaimat, hogy az utcán gyümölcsöt sohase vásároljanak.

Kairó igen sok utcájának jellegzetes keleti vonást adnak a díszes mecsetek égbe törő, karcsú, hegyes toronyépítményei, melyek legtöbbször igen díszesen, kőiaragványokkal gazdagon ellátva vannak kiképezve. A széles árkádos építészeti formával is igen gyakran találkozunk, melyek néhol egész utcasoroknak minkét oldalán futnak végig és az árkádok alatt a legkülönbözőbb boltok, kávéházak és bárók előtt, az oda kirakott, kiakasztott színes árúk és székek meg asztalok között mindig igen élénk élet nyüzsög. Ezek az árkádok is sajátos színezetet adnak Kairó igen sok utcájának.

Most pedig, minekutána már egy futó pillantást vetetünk a város utcai életére, mielőtt áttérnék néhány érdekesebb eleményünk rövid leírására, meg kell jegyezmem, hogy zarándokéletünket Kairóban is tovább folytattuk. Naponta korán reggel a Ferencesek pompás templomában hallgattunk szentmisét és csak a szállodánk terraszán elköltött pompás reggelink után indultunk napi programjaink megvalósítására. Ez a Szt. Józsefnek szentelt hatalmas nagy templom is, volt királyunk I. Ferenc Józsefnek bőkezűségét hirdeti, mert hiszen az építésnek csaknem teljes költségeit ő viselte. Ahányszor ebbe a templomba mentünk, mindig csak épültünk a kairói hívek ájtatosságán. Az iskolás gyermekek a legpéldásabb rendben hallgatták a szentmisét és feltűnően fegyelmezetten viselkedtek. A Ferences barátok nem kevesebb, mint 5—6 nyelven prédikálnak, de azért a missziók ügye csak igen lassan halad előre a mohammedánok nagy zárkózottsága miatt. Az egyik Ferences barát beszélte el, hogy ő már 30 éve van Kairóban és bár sok mohammedán barátja is van, még sem fordult elő még egyszer sem, hogy csak egy is eljött volna hozzá a zárdába és ahányszor csak megkísérelte hitről és vallásról beszélni, mindig a legmerevebben elzárkóztak még attól is, hogy őt meghallgassák.

Mielőtt távolabbi kirándulásokra indultunk, első utunk a világhíres „*Antikchane*“-be, vagyis az egyiptomi múzeumba

vezetett, melynek klasszikus szépségű, görög-római stílusban tartott hófehér épülete a Nílusnak lassú lomhasággal hömpölygő, kávébarna vize mellett szép, pálmás parkban áll. A múzeum alapítása a hírneves francia egyiptológus, A. Mari ette nevéhez fűződik, ki a XIX. század derekán, 1821-től 1881-ig, hatvan éven keresztül fejtett ki nagy tevékenységet és gyűjtötte össze annak a páratlanul érdekes anyagnak a legnagyobb részét, mely a mai díszes múzeumban helyet foglal és melyet a szintén francia *Dourgnon* épített 1897—1902-ig, 5 millió frank költségen.

Mi sajnós csak néhány órát töltöttünk ebben az érdekes múzeumban, melyben Egyiptom egész őskorának a kultúrája egészen Krisztus születéséig tárult szemünk elé, tehát a mi korunktól mintegy 6—7,000 évre visszamenően. A múzeum anyaga oly nagy szakértelemmel és áttekinthetően van a mintegy 40 teremben és széles folyosókon elhelyezve, hogy azt igen könnyen át lehet tekinteni. A fáraók 40 dinasztíájának mintegy 5,000 éves uralmát 5 nagy korszakba, osztották be, nevezetesen:

1. A történelem előtti idő: Kr. e. 5—4000 évig; az I.—II. dinasztia kora.

2. A memphisi idő: Kr. e. 2895—2540; a III.—X. dinasztia kora.

3. A közép idő, thébai idő: Kr. e. 2160—1580; a XI—XVIII. dinasztia kora.

4. Új időszak, második thébai idő: Kr. e. 1557—945; a XIX.—XXIV. dinasztia kora.

5. Késői idő, idegen uralom: Kr. e. 712—382; a XXV.—XXX. dinasztia kora.

És végül egy külön osztályban még a görög-római idő emlékei Kr. e. 332-től egészen a Kr. utáni 395. esztendőig vannak bemutatva, vagyis attól a kortól kezdve, hogy Nagy Sándor elfoglalta Egyiptomot és megalapította Alexandriát. Ebben a korszakban Nagy Sándor hadvezérének Ptolomaiosnak dinasztíája uralkodott 300 éven át, mely dinasztíát azután a rómaiak követték, mikor is Egyiptomot a kelet-római birodalomhoz csatolták.

A rövid idő alatt természetesen nem mélyedhettünk el ezeknek az érdekes és tanulságos dolgoknak a tanulmányozásába, mert mindenki *Tut-Anch-Amon*, a XVIII. dinasztia fia-

tal fáraójának káprázatos kincseit akarta alaposabban szemügyre venni, melyeket a legföltöbbször gonddal őriznek teljesen külön termekben.

Természetesen nem bocsátkozhatom e kincsek részletes tárgyalásába, mert hiszen vaskos köteteket írtak már ezekről össze, csupán azt jegyzem meg, hogy ezek tanulmányozása, csupán a katalógus szerint is, több napot venne igénybe. A legbelsőbb terembe, hol a legértékesebb arany kincsek vannak kiállítva, csak huszonötösével engedik be a múzeumi örök a látogatókat. Az ember igazán nem tudja, hogy ezeken a kincseken mit csodáljon jobban, a formák és plasztika tökéletes vonalvezetéseit-e, vagy pedig a közel három és fél ezredéves ékszeripar bámulatos technikai készségét. Bámulatos precíz és szép munka, a fiatal fáraó 4 mázsát nyomó színarany koporsója, valamint az aranylemezekből készült csodálatos finomságú halotti maszkja. A koporsón színes email lemezekből nagy ízléssel és technikai tökéletességgel van kirakva a fáraó képe, homlokán a kígyós és sasos kendővel, amint kezében tartja a hatalom jelvényeit, a kampós botot és a korbácsot.

Tut-Anch-Amon múmiája nincs a koporsóban, de az előtte levő óriási nagy teremben jó néhány hatalmas fáraónak láttuk a teljesen kibontott, összeaszott múmiáját, noha meg kell jegyezni, hogy néhány év óta már ezek sem hevernek üvegszekrényeikben, hanem elfedték a közönség szemei elől azokat, de addig, hosszú éveken át, bizony csak mint egyszerű múzeumi számok szerepeltek a katalógusban. Hasznos és gazdag elmélkedésre nyújtottak nekünk alkalmat ezek a múmiák is, melyek míg éltek, százezrek és milliók rettegetek hatalmuktól és mikor meghaltak, sok sok ártatlan embernek kellett velük együtt meghalni a befalazott sírkamrákban. És íme, most itt fekszenek összeaszott porhüvelyek, megfosztva minden ékességüktől és mérhetetlen kincseiktől, melyeket pedig csak azért vittek magukkal a sírba, hogy majd odaát is fényben és pompában élhessenek tovább.

Nem hiszem, hogy csak valaha is előfordult volna, hogy valaki a kegyeletnek csak egyetlen szál virágát is odatette volna a nagy fáraók koporsójára, vagy csak egy Miatyánkot is elimádkozott volna a lelkük üdvéért. Ezzel szemben mily szép és megható, a keresztény katolikus kegyeletnek meg-

nyilvánulása, a már szintén sok évszázaddal ezelőtt meghalt szentjeink és vértanúink iránt, kiknek sírjait még ma is illatos, friss virágokkal ékesíti föl, akár csak a csupán évtizedekkel meghalt szentek sírjait is, kegyeletes imádsággal veszi körül. Ott van például a Kis Szent Teréz sírja Lisieuxban, melyről sohasem hervadnak el a virágok és nap mint nap, a nemzetközi zarándokok sokasága térdel körülötte, hogy buzgó imában kérje az egyszerű kis apáca hathatós közbenjárását, ki míg élt, semmi hatalma nem volt és íme most, a leghatalmasabbak is esedeznek kegyeiért, mert nem mulandó földi értékeket és drágaságokat vitt magával a sírjába, hanem életszentiségének örökértékű nagy kincseit, melyek kizárólagos és megingathatatlan értékű valutái Isten túlvilági országának, melybe semmiféle másegyéb földi hatalommal és kincssel bejutni nem lehet.

Amikor kijöttünk a múzeumból, csak úgy kóválygott a fejünk a letúnt ezredévek sok, érdekes maradványaitól, de azért mégis, az örökkévalóság szédületes perspektívája mellett, melybe előbbi elmékedéseink során bepillantottunk, nagyon kicsinyre zsugorodott össze az a rövid néhány évezred, melyben a büszke nagy fáraók e földön itt uralkodtak.

Ugyanezek a gondolatok és megfontolások irányították szemlélődéseinket akkor is, mikor a gizei piramisokat és a sakkarai sírmezőt kerestük fel egy csaknem egész napos kirándulás keretében.

A Nílusnak termékeny buja zöld völgyét nyugaton a líbiai sivatagnak mintegy 60—80 m magas fensíkja kíséri, mely többé kevésbé meredek peremmel ereszkedik alá a Nilus völgy síkságába. Az ősi egyiptomiak, ezt a Nilus áradásaitól teljesen védett fensíkot választották ki temetkezési helyöklül, mert a sivatag száraz finom homokja is igen alkalmas volt arra, hogy a múmiákat és sírépítményeket megóvja az enyészettől. Ennek az ősrégi temetőnek a titkai sokáig voltak eltemetve a sivatag homokjában és csak a XVIII. század eleje óta kezdték föltárni annak kincseit. Az európai nagym nemzeteknek archeológiai expedíciói, szinte versengtek egymással a sikerért. Különösen a franciák, angolok és a németek kezdtek nagyszabású munkába és azóta ez nem is szünetel, mert még napjainkban is rendkívüli érdekes sírok, sírkamrák és értékes drágaságok kerülnek

a kutatások nyomán felszínre. És ki tudja, hogy még mi mindent rejt magában, a Nilus nyugati partjait, mintegy 30 km hosszúságban kísérő titokzatos nagy temető, melynek sárga homokjából, hat nagy piramis csoport meredez föl az egyiptomi égbolt csodálatos azúrjába. E piramis csoportokból a két legértékesebbet és legnevezetesebbet tekinthettük meg alaposabban, nevezetesen a gizeit, mely északról számítva a második és a sakkarait, mely Kairótól mintegy 30 kilométerre délre, az utolsó előtti csoportot alkotja.

Átkelve a Nílusnak nagy vashídján, a híres állatkert és botanikus kert mellett elhaladva, csakhamar elértük a Nilus partján fekvő Gize falucskát, melytől kezdve virágos fáktól szegélyezett, mintegy 6 km hosszú nyílegyenes pompás úton rohantunk egyenesen a piramisoknak, melyek hatalmas, háromszegletes körvonalaikkal annál magasabbra nőttek, minél inkább közeledtünk feléjük. Sorra hagytuk el az út mentén csilingelő zsúfolt villamos kocsikat, melyek különösen holdvilágos estéken nagy tömegekben hozzák ide ki, még a kairói bennszülötteket is, hogy gyönyörködjenek abban a különlegesen titokzatos képben, melyet ilyenkor nemcsak a piramisok, hanem Kairó látképe is nyújtanak. Hogy a piramisok lábához juthassunk, föl kellett kapaszkodnunk a mintegy 60—70 m magas, kb. 30 katasztrális hold terjedelmű meredek partú fensíkra, melyen azok állanak. A kissé előugró fensíknak a tövében Kafr-el-Haram falucska festői házcsoportjai és magas pálmafái valamint a „Mena House“ nagy luxus hotelének szép virágos zöld oázisa, vittek bele csak egy kis élénkséget abba az álmos sivár képbe, mely közvetlen közelből elibénk tárult.

A Mena House hoteltől kezdve, serpentinekben kanyarodtunk föl a fensíkra és amikor alig száz méterre a Cheops piramistól autóinkból kiszállottunk, a bő kaftános turbános arabok és négerek egész hada vett körül bennünket, majd nagy hangon, élénk gesztusok közepette, egymást taszigálva, lökdösve, ajánlkoztak vezetőül vagy kínálták föl közlekedési alkalmosságait, tevéjüket, szamarukat vagy kétkerekű, öszvér vontatta kordélyukat. A forró homokban fekvő fölcicomázott tevék, egykedvűen kérődztek és csak akkor kezdtek el éles rikácsoló hangon trombitálni, mikor már a hátukon ülve, a vezetőjük fölkelesre nógatta azokat. Azt hiszem, hogy Napóleon, Bismark,

Lloyd George és a többi államférfiak, nem nagy megtiszteltetésnek vennék, ha tudnák, hogy ezek a jámbor arabok, tevéiket és szamaraikat róluk nevezik el aszerint, hogy az idegent, kinek azt fölkinálják, milyen nemzet fiának vélik. Mi is csakhamar fölkapunk szamarainkra és tevéinkre, azután neki indultunk, hogy egy kis körsétát tegyünk a piramisok körül, melyek az összesek közül a legjobb karban tartottak és a legnagyobbak is. Három piramis áll itten lépcsőzetesen egymás mögött, nevezetesen a Cheops, a Chefren és a Menkevre, egymástól mintegy 200 — 200 méter távolságra. Ezt a három piramist a IV. dinasztia uralkodói építették Kr. előtt 2900—2750 körül, tehát mintegy 4,800 évvel ezelőtt és már akkor is, mikor a Szentcsalád tekintete pihent rajtuk, már közel 3,000 éves időségek voltak. Szinte meghökken az ember, mikor megáll annak a hatalmas kötömegnek a lábánál és föltekint a lépcsőzetesen egymás fölé rakott, köbméternél is nagyobb térfogatú kőkockák rettenetes halmazára, melyek a Cheops piramisonál 147 m magasságig nyúlnak föl. A gúla szabályos négyzet alapjának egy-egy oldala 240 m hosszú.

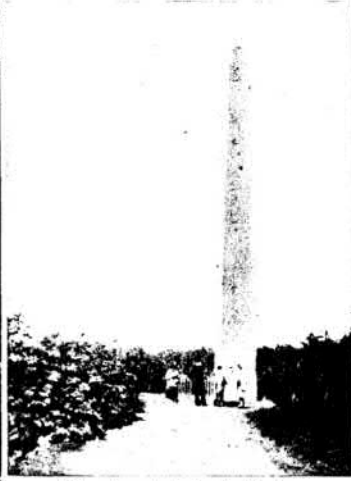
Mikor ezeket a hatalmas építményeket szemléltem, valahogyan mindig magam elé képzeltem azokat a szerencsétlen embertömegeket, melyek ezeket az óriási köveket egymás tetejére rakták. Milyen fárasztó és szinte emberfeletti munka lehetett ez; mert hiszen minden egyes követ a Nilus másik partjáról, a Mokkatan magaslat kőbányáiból, mintegy 14 km távolságból kellett ide áthozni. Mint a följegyzések mondják, a Cheops piramis építése 20 éven át szakadatlanul tartott, de abban az időszakban, mikor a földművelési munkák szüneteltek, minden évben 3 hónapon keresztül több, mint 100,000 ember végezte a robot munkát, a munkafelügyelők kegyetlen ostorcsapásai alatt görnyedezve. Szinte hihetetlen az a nagy kőmennyiség, mely csak ebben az egyetlen piramisban is föl van halmozva, mert nem kevesebb, mint közel 3 millió köbmétert tesz ki annak térfogata. Ennek az óriási nagy kőmennyiségnek az elszállításhoz, nem kevesebb mint 45,000 vasúti kocsira lenne szükség, mely óriási szerelvénynek a hossza 315 kilométert tenne ki és ebből a kőanyagból, a trianoni határokon köröskörül, egy olyan falat lehetne építeni, melynek vastagsága 1, magassága pedig 2 méter lenne. És mindez, csak egyetlen piramisnak az anyaga!

Bármily érdekes is lenne a fáraók e gigantikus síremlékeiről és az érdekes látottakról bővebben is megemlékezni, mellőznöm kell a részleteket, mert igen nehéz lenne határt szabni azok leírásának, miért is csupán még azt jegyzem meg, hogy az összes piramisok helyzete teljesen egyforma, vagyis két-két párhuzamos oldaluk, pontosan kelet-nyugat, illetve észak-déli irányban van betájékolva. A tudósok, a Cheops piramison végzett pontos mérések útján, sok igen érdekes dologra jöttek rá, mint pl. arra is, hogy a piramis alapsíkjának a kerülete, egy olyan kör kerületével egyenlő, melynek sugara a piramis magasságával egyenlő, melyből tehát jogosan lehet következtetni arra, hogy a piramis építője már akkor pontosan ismerte a Ludolf-féle számot, melyről az európai bölcsek, egészen a XV. századig semmitsem tudtak. Az is érdekes megfigyelés, hogy a piramis alapjának kerületét 365 részre osztva, egy olyan hossz-mértéket kapunk, mely pontosan, a föld tengelyének a húszmilliomod része. Ezt az egységet igen találóan „Piramis méterének nevezték el a tudósok, mert a Cheops piramison végzett legkülönbözőbb mérések és észleletek is mind arra mutattak, hogy a piramis építője, ezzel a mértékegységgel dolgozott. A piramis éleinek, valamint a sírkamrába vezető folyosónak a lejtőszöge is arra mutatnak, hogy ez a hatalmas építmény, nemcsak temetkezési helyül szolgált, hanem egy kőbe faragott nagy tudományos emlékmű is volt, melyről igen sok mindent le lehetett olvasni. A sírkamrákba vezető szűk folyosó lejtőszöge pl. pontosan 23 és fél fok, ami megint arra mutat, hogy az ősegyiptomiak a földtengely elhajlását is ismerték már, mert ha a piramis sötét belsejéből a folyosón át kitekintünk, még fényes nappal is éppen az északi sarkcsillagot lehet látni.

A zarándoktársaságból mindössze csak öten indultunk neki, hogy megmásszuk a Cheops piramist. Amikor az arabok megtudták ebbeli szándékunkat, illetve meglátták kezemből a 20 piasztérés (2.50 pengős) jegyeket, melyek följogosítottak a mászásra, ismét körülvettek és hangos kiabálások között ajánlkoztak vezetőkkül. Alig tudtam a tülekedő muzulmánok között rendet teremteni, míg végül is kiválasztottam belőlük öt markos legényt a többiek nagy méltatlankodására, mert azt hitték, hogy ötünk számára legalább is nyolcat vagy pláne tízet fogok fölfogadni, hogy az egyik húzassa, a másik meg tolhassa a má-

171. A szentcsalád temploma Matarich-ben.

172. Az utolsó obeliszk Heliopoliszban.

173. Szűz Mária fája Matarich-ben.

174. A lépcsőpiramis Sakkarában.

175. Érseki vezérünk a piramisoknál.

Í76. A Cheops piramis tovehen.

177» A Cheops piramis csúcsán.

178. Mikor lejtöttünk a piramisról.

179. A Gizehi piramisok 4 km távolsághól.

180. Naplemente a Földközi tengeren.

szót. Okulva a múltnak tapasztalatain, a leghatározottabban kikötöttem, hogy míg csak a csúcsról le nem érünk ismét a földre, azt a szót, hogy „baksis“ ki ne merjék ejteni, mert különben semmit sem fognak kapni. Ezeknek a piramis legényeknek, kik jó baksis fejében az idegenek gyönyörködtetésére gyorsasági rekord mászásokat is szoktak rendezni, az a rősz szokásuk, hogy már útközben is minden szusszanónál baksisért szoktak könyörögni, ami bizony egy cseppet sem kellemes a szédületes magasságban a meredek, keskeny párkányzatokon. Már háromszor voltam fönt ezen a piramison és a sakkarai sírmezőn, Ónos király piramisát is megmásztam, de azért ha a sors még erre vezérelne, ismét föl fogok mászni reá, hogy élvezhessem azt a különlegesen érdekes kilátást, mely onnét nyílik. Pedig hát nem valami nagyon kényelmesen lehet oda följutni, a méter magas meredek lépcsőkön, melyeket a piramis egyes rétegei alkotnak oly módon, hogy minden következő réteg, annival van hátrább rakva, hogy éppen csak egy keskeny párkány keletkezett, melyen az ember megvetheti a lábát. A rendes mászóút a piramis délkeleti élén vezet föl a magasba, de azért helyenként elég hosszú utat kell megtenni az egyes rétegeken, míg eléri az ember azt az alkalmas és már kitaposott helyet, hol a következő rétegre könnyebben föl lehet jutni. A fele útján, egy pár négyszögméternyi terraszon megpihentünk, mert bizony csak úgy ömlött rólunk az izzadság a 40 fokos melegben. Már innét is igen szép volt a kilátás, mely azonban csak akkor tárult teljes pompájában szemünk elé, mikor végre fölértünk a piramisnak 147 m magas csúcsára, mely már nem is csúcs, hanem egy kb. 9 négyszögméter nagyságú, többé kevésbé lapos hely, nagy faragott kövekkel, melyek teli s tele vannak vésve nevekkel és mindenféle idegen írásjelekkel. A látogatók köbe vésett névjegyei ezek, melyeket nyomban a megrendelés után, többnyire a kísérő arabok szoktak jó baksisért elkészíteni. Bár akad a sok turista között olyan is, ki vésővel és kalapáccsal fölszerelve mássza meg a piramist, hogy a világtörténelemnek erre a nagy kőlapjára, saját kezűleg vésse be nevét. Csak az a baj, hogy ezeket a kőlapokat, az élelmes arabok is forgatni szokták, mert ha látják, hogy már megteltek a kövek a vésésekkel, hát még idejében gondoskodnak róla, hogy a megtelt követ a másik oldalára fordítsák, vagy ha az már teljesen megtelt, egyszerűen

mélységbe zúdítják, hogy így, egy friss kő felületén újabb működési teret biztosítsanak maguknak. Nem az évezredek vasfogai harapták tehát le a Cheops piramis csúcsát, hanem az éppen leírt módon csökkent lassan lassan a piramis, melynek eredeti magasságát, egy a piramis-csúcs terrasznál fölállított, közel 9 m magas vasárbóc mutatja. A piramis oldalait hajdan szép csiszolt fehér mészkőlapok borították, mint azt a szomszédos Chefred piramisnak épségben megmaradt csúcsán jól megfigyelhettük és mint azt, könyvem 177. számú képén is jól lehet látni. Nem győztünk betelni a kilátás különleges szépségeivel különösen a színeknek csodálatos változataival; messzire beláttunk a Nílusnak termékeny és buja zöld völgyébe, mely mint egy óriási zöld kígyó kúszik végig az okkersárga líbiai és arab sivatagok között. Északkelet felől, Kairó nagykiterjedésű háztömegei fehérlettek felénk a karcsú minaretek egész erdejével. A város háttérét a Mokkatan-hegynek szakadékos vörös sziklái és a Nilus deltának üde zöldje alkotta, melyből itt is, ott is fölcillantak az öntözőcsatornák fényes ezüst szalagjai. A város fölött, a hegyen álló alabástrom mecsetnek két karcsú magas hófehér tornya éles körvonalakban rajzolódott a csodálatos intenzitással tündöklő kék égboltra. A keleti égbolt arany-sárga párja teljesen összeomlott az arabiai sivatag végtelen, sárga homoktengerével, míg az északi és nyugati láthatár mély kékje, déli irányban, fokozatosan, ragyogó bíborlilába ment át. Az égboltnak ez a csodálatos színe a líbiai sivatag arany-sárga homokjával fantasztikus kontrasztot alkotott. Messze délen, teljesen jól ki lehetett venni az abusiri, sakkarai és dahsuri piramis csoportokat, melyek hamisíthatatlan egyiptomi jelleget adtak az egész gyönyörű képnek. De igen érdekes volt a közvetlen alattunk, a piramisok körül elterülő ásatásoknak, síroknak és apró piramisoknak a szemlélése is, mert innét a magasból, valóban kitűnően áttekinthettük az egész gizei sírmezőt a hatalmas szfinksszel együtt. A Mena House hotel épületei is igen jól festettek innét a magasból, amint kifehérlettek a hatalmas park szép pálmái és virágágyaiból.

Lélekfőlemelő szép pillanat volt, mikor fölcsendült ajkainkon a magyar himnusz, majd pedig a „Boldogasszony Anyánk.” Lent maradt társainknak zsebünkkel integettünk, kik nemcsak ezt vizsgozták, hanem az ő ajkukon is fölhasant az

ének, melyet egészen jól hallottunk, bár ők maguk, amint föl-
 integettek a szédületes mélységből, csak mint apró pontocskák
 tűntek föl a sárga sivatag homokján.

És mialatt énekeltünk, tekintettünkkel Matarijeh szép zöld
 oázisát simogattuk végig, majd gondolataink az aranyos reg-
 geli ködpárán keresztül törve, az ain-karimi kedves szentély-
 ben kalandoztak, mikor itt a legmagasabb piramis csúcán
 is, beteljesülni láttuk Szűz Máriának ottan tett kinyilatkozta-
 tását, hogy őt boldognak fogja hirdetni minden nemzedék. A
 kíséretünkben volt arabokra is átragadt lelkesedésünk és együtt
 énekeltek és együtt éljeneztek velünk.

A lefelé mászás talán még kellemetlenebb volt, mint a
 fölmenetel, de azért hála Istennek minden baj nélkül érkeztünk
 le társainkhoz, kik közül igen sokan sajnálták, hogy nem tar-
 tottak velünk. Az arab legények pedig bőkezűségünkől ta-
 pasztalhatták, hogy ebben az esetben is beigazolódott a köz-
 mondás igazsága, hogy: „hallgatni arany“.

Bejártuk ezután a piramisok egész környékét és a sok érde-
 kesség között, különösen a hatalmas szfinkszet csodáltuk meg,
 mely oly jellegzetes vonást ad a gizei piramisoknak. Egyetlen
 hatalmas kőből van kifaragva ez a monstruózus, mintegy 70
 m hosszú és 20 m magas, fekvő oroslán, melyre alkotóik, va-
 lószínűen a Chephren piramis építői, a fáraó fejét vésték ki.
 A hatalmas fejet szépen keretezi körül a királyi kígyóval díszí-
 tett fejkendő. Hogy milyen óriási méretű, ez a messziről teljesen
 arányosnak mutatkozó szobor, azt már abból is meg lehet ítélni,
 hogy az arc legnagyobb szélessége 4 méteren jóval fölül van,
 míg az orra csaknem $\hat{}$ m, a szája pedig közel 2 és fél méter
 hosszú. Ha az emberi gonoszság és barbárság, — mint pl. a
 mamelukok idejében is, mikor a szfinksz arcát akár csak később
 Napóleon katonái is, egyszerűen céltáblának használták, —
 meg nem rongálta volna ezt az ősrégi emléket, hát még mais
 teljes eredeti díszében állana előttünk. Az egyiptomi műemlé-
 keket védő bizottság, most ezt a nagy szobrot is restauráltatja,
 így tehát érthető, hogy miért szednek oly drága díjakat a láto-
 gatóktól. A szfinksznél természetesen mi is lefényképeztettük
 magunkat, teve és számárháton és este, mikor a vacsoránál
 ültünk, már prezentálta is az élelmes fényképész a jól sikerült
 nagy képeket. Nem is lehet rossz üzlet ez a mesterség, mert

hiszen egész éven át, de főleg főidényben, novembertől márciusig, rengeteg idegen fordul meg itten, kik mindnyájan szívesen és önként rójják le a „szfinksz-csoportkép“ adóját. Meg is jegyezte közülünk valaki, hogy boldog világ lenne, ha valahogyan a hazai adózást is ilyen biztos alapokra lehetne helyezni.

De az igazságtalanul és indokolatlanul kivetett pótdát már mi sem akartuk megfizetni és a legnagyobb fölháborodással utasítottuk vissza a tevehajcsárok hangos és határozott követeléseit, mikor még azért is külön baksist akartak tőlünk, mert egymást is fényképeztük teve- és számárháton.

A fárasztó piramis-mászás után, jól esett egy kicsit megpihenni, az előkelő Mena House hotel árnyas szép kertjében az illatozó virágágyak és egzotikus növények között terített hófehér asztalkáknál, hogy pótoljuk a mászásnál elvesztett nedvességet. Mert bár szép és érdekes volt ez a kis „hegyi“ kirándulás, de azért most még szebbnek és kellemesebbnek tűnt föl, a kényelmes nádfonatú székekben hátradőlni és úgy szemlélni a pálmalevelek és virágos bokrok alkotta keretben mutatkozó vén piramis csúcsát.

Már bizony 10 óra felé járt az idő, mikor ismét nekiindult kis, autó-karavánunk, hogy Memphist és a sakkarai sírmezőt fölkeressük. Meg akartuk takarítani a piramisoktól Gize faluba vezető nyilegyenes utat és egyenesen neki vágunk délnek az egyik Nilus-csatorna gáttöltésén, de bizony majdnem, hogy ráfizettünk vagy 50 kilométert a 10 kilométeres rövidítésért. A dolog ugyanis úgy történt, hogy mikor már vagy 12 kilométert haladtunk simán előre, egy hídnál az utat elzárva találtuk, mert mint a hídon túli útszakaszon láttuk, nagy javítási munkálatok folytak. Arab kocsivezetőink a leghevesebb vitába keveredtek az egyenruhás egyiptomi tisztviselővel, ki mindenáron azt követelte, hogy forduljunk vissza. Ekkor támadt az a mentő gondolatom, hogy a mindig magamnál hordott angol követségi ajánló levelet vettem elő, melyben világosan benne volt a fölszólítás, hogy a hatóságok mindenben, ahol csak lehet, minket támogassanak. Erélyes föllépésem sikerrel is járt, mert nem volt nehéz a tisztviselőnek megmagyaráznom, hogy ő is a hatóságnak egyik szerve, és ha minket visszaküld, akkor nemhogy támogatna, hanem igen érzékenyen hátráltat, tehát a támogatását, már csak azért sem tagadhatja meg, mert az út-

javítás ellenére is van még annyi hely az út mentén, hogy mi szépen tovább mehessünk, vagyis a támogatás valóban lehetséges, úgymint azt az írás mondja. A megsemmisítő érvek hatottak, és egy barátságos kézszorítás után, máris vígan robogtunk tovább Memphis felé. E rövid fejezet keretében persze nem térhetek ki mindazokra az érdekes részletekre és megfigyelésekre, melyekben most és máskor is már részem volt ezen a kiránduláson és így kénytelen vagyok a látottakat csak nagy vonásokban vázolni. Első állomásunk Memphis volt, melynek szép pálma erdejeiben nagy érdeklődéssel szemléltük a kiásott ősi romokat és elgondolkoztunk az idők múlásán, mely kérlelhetlenül temet el még milliós városokat is, mint amilyen az ó-korban ezen a helyen is állott. Itt díszlett hajdan az a Tényes nagy templom, melyet Egyiptom első történelmi királya *Menés* építtetett Kr. születése előtt három és félezer esztendővel. Ez a híres *Ptah* templom volt az ország harmadik legnagyobb temploma és így csakhamar virágzó város keletkezett körülötte. Itt állottak a fáraók fényes királyi palotái is, mert már az I. dinasztia idejében, a fáraóknak kedvenc tartózkodási helyé volt Memphis, mely nevét alapítója nevének — *Men-Nefru-Mire* — rövidített *Menés*, illetve *Menfe* formájától nyerte.

Az ásók és csákányok még sok érdekes dolgot hozhatnak napfényre. Memphisben, hol régen a híres „fehér fal“ erődítmény is állott, alsó és felső Egyiptom határán. Az eddig talált kincsek mind a kairói múzeumban vannak elhelyezve és a kiásott téglák és kőhegyeket is mind oda szállították és építési anyagul használták föl. Ma legnagyobb nevezetessége Memphisnek II. Rhamzes király hatalmas méretű kő szobrainak maradványai, melyek mint a letűnt ezredévek nagy kőhalottjai fekszenek temetetlenül, némán a szép zöld pálmalombok alatt. Régen, a *Ptah* templom bejáratát díszítették ezek a 16 méter magas szobrok. Ujabban két szép szfinksz is előkerült a föld mélyéből, melyek bár sokkal kisebbek, mint a gizei, de az egyiknek különösen nagy értéket adott az, hogy finom alabástromból volt kifaragva. Ezt is el szállították Kairóba, úgyhogy mikor utoljára erre jártam, már csak a kőből faragott szfinkszet találtam egy szép pálma liget fái alatt, legelésző juhoktól körülvéve. Memphis, alig egy kilométerre a Nílustól, egy teljesen önálló, hegyhátszerű domborlaton feküdt, úgyhogy, mielőtt fölkapaszkodhattunk a líbiai

sivatag magas peremére, a sakkarai sírmezőhöz, előbb ismét le kellett ereszkednünk a mintegy 25—30 m magas domb-ról a Nílus síkságára. Éppen a gyapot termés betakarítása volt folyamatban és lépten-nyomon találkoztunk a termést beszállító tevekaravánokkal. Igen érdekes látvány nyújtottak, a szinte torony magasságig megrakott tevék, úgyhogy első pillanatban nem is tudtuk, hogy mik azok a felénk mozgó magas hatalmas tömegek, melyekből a tevéknek csupán az orruk látszott ki, mert a gyapotnak ágas-bogas könnyű száraz kórói, mindkét oldalon is csaknem a földig lógtak le az állatokról

Több helyen láttuk azt az érdekes műveletet is, amint a csatornák vizéből a földeket elárasztották, valamint a jellegzetes víz húzó kerekeket, a „sakkije“-ket, melyeknek sajátságos nyikorgása, a fellahok nyújtott dallamú énekével oly elmaradhatatlan ősi zöngéje a Nílus völgyének.

Rövid negyedóra múlva már ismét a legsivárabb sivatag képe tárult szemek elé, mikor a meredek peremének futóhomokkal befűjt szerpentinjein fölkapaszkodva, a Mariette House közelében autóinkból kiszállottunk. Egész Egyiptomnak legérdekesebb és legnagyobb sírmezőjén állottunk, mely a Nílussal párhuzamosan, mintegy 7 km hosszúságban és másfél km szé-, íességben húzódik éppen szemben a Nilus túlsó partján fekvő Heluánnak szép zöld oázisával.

Mariette francia egyiptológus, hervadhatlan érdemeket szerzett magának e nagy temető csodálatos kincseinek föltárásával, mert amikor 1851-ben, a sakkarai sírmezőnek egyik még ma is legérdekesebb látnivalóját, a Serapheum-nak vagyis a „szent bikák“ eltemetési helyének csodálatos földalatti birodalmát fölfedezte, az egyiptomi kormány őt bízta meg az összes ásatások vezetésével, mely mesterségét harminc éven át folytatta szakadatlanul. Azt a kis házat is, melynek most szellős, nyitott nagy verendáján, az illatosán párolgó, forró arab kávét szűrölgöttük, az ő emlékére neveztek el. Ez a kis épület a kiinduló pontja az összes látnivalóknak és itt kell megváltani a megtekintésekre jogosító belépti jegyeket is. Mialatt itt megpihentünk és élveztük a minden irányban elibénk tárult érdekes képeket, egy ócska gramfon álmos arab zenéje szolgáltatta a még álmosabb, sivár sivatagi képekhez stílszerű zenét, mely oly jól illett a különleges hangulathoz, mi itt erőt

vesz az emberen. Hiszen Egyiptom ősi múltja, letűnt évezredeknek a nagy temetőjében állottunk, melynek kiemelkedő címere nem a kereszt, mint a mi temetőinké, hanem az a 60 méter magas nagy lépcsős piramis, mely egykor az ősrégi kor nagy fáraóját, a III. dinasztia *Zoser* nevű királyának múmiáját rejtette magában. Ez a piramis a legrégebb épített köemléke Egyiptomnak és ezért irányultak már a Mariette House terraszáról is fényképgépeink feléje. Sajnos arra sohasem volt időm, hogy ezt a piramist is megmásszam, hanem be kellett érnem a közelében fekvő valamivel alacsonyabb *Ónos* király piramisával, melynek csúcsáról pompásan áttekinthettem nemcsak a sakkarai sírmezőt, hanem a líbiai sivatag peremét is, egészen Gizeig, sőt még attól északra, az *Abu-Roash-i* piramis csoport is egészen jól látszott.

Amikor kijöttünk a Mariette-House-ból, megint valóságos csatákat kellett vívniunk a tevék, szamarak, és a sivatagi kétkerekű kis kocsik, hevesen gesztikuláló és kiabáló tulajdonosaival. A csatát ők nyerték meg, mert a mély és forró homokban bizony elég fárasztó a járás és így, márcsak az egzotikum kedvéért is, csaknem valamennyien fölkaptunk valamilyen alkalmatosságra.

Első utunk a Serapheum-hoz vezetett, hogy megtekintsük azokat a földalatti üregeket, melyekben már az ősi egyiptomiak, szent állatjaikat, a bikákat temették. Nemcsak életükben tisztelték „szent“-nek ezeket az állatokat, hanem kimúlásuk után éppen istenítették azokat, mert *Osiris*, vagyis a halálistennek nevezték a dögöket. Ezért fordítottak oly nagy gondot eltemetésükre is, hogy II. *Rhamses* idejében, maga *Chamwesel* uralkodó herceg vetette meg alapját a bikatemetőnek azzal, hogy egy földalatti 100 m hosszú folyosót készíttetett, mely azután az idők folyamán, különböző elágazásaival félkilométernél is hosszabbra bővült ki, mint azt ma is látjuk.

Nagy kőtámfalaktól védett menedékes úton, bokáig érő homokban haladtunk néhány méter mélyre, míg elértük a Serapheum bejáratát, melyből már pincyszerű hűs levegő csapta meg arcunkat, noha ott sem volt alacsonyabb a hőmérséklet, mint 26°. Az elmaradhatlan baksisok lefizetése után, vékony kis viaszgyertyákat nyomtak a markunkba, melyek gyér fényénél, megindultunk a széles lépcsőkön a föld mélyébe. A boltíves

folyosókról, minteg 25—30 négyszögméteres sírkamarák nyílnak jobbra és balra, melyekben a kb. 30 köbméteres óriási szarkofágok állanak. Micsoda nagy munka lehetett ezeket a hatalmas kőkoporsókat az egydarab vörös vagy feketemárványból avagy mészkőből kifaragni, melyeknek oldalai díszes faragványokkal vannak gazdagon ékesítve. Ezekbe fektették az ékszerekkel és drágaságokkal földíszített, bebalzsamozott és drága illatos olajokkal megkent bika dögöknek finom gyolcsokkal körülcsvart testeit. A legtöbb szarkofágnak meg van a nehéz és díszes kőfedele is, mely azon módon van félretolva, ahogyan azt a bikasír-rablójc-, Isten tudja hány évszázaddal ezelőtt ott visszahagyták. Hogy a sivatag mély homokján keresztül hogyan cipelték ide le ezeket a 65,000 kg nehéz monstrumokat, mégcsak elképzelni sem tudjuk.

Itt megértettük Mariettének érdekes sorait, melyek a Serapheum feltárásáról írt érdekes könyvében található, mint azokat itt idézem: „Bevallom, mikor 1851. november 12-én behatoltam az első bika sírba, megdöbbenés és csodálkozás vett erői rajtam. Egy kriptára bukkantam, mely megmagyarázhatatlan módon elkerülte a kirabolatást. II. *Rhamses* idejében 3,700 évvel ezelőtt falazták be azt a sírt és azóta nem változott itten semmisen. Annak az egyiptominak, ki az utolsó téglát a falba illesztette, tisztán ki lehetett venni újjanyomait a mészben és az egyik sarokban szétszórt homokban, ott voltak meztelen lábainak nyomai is“.

A Serapheumban mindnyájunkat megfogott és mély gondolkozásra készítetett, mikor csalhatatlan nyomait láttuk annak, amit a vezető is mondott, hogy a „szent bikák sírjaihoz“ akkoriban nagy tömegekben zarándokoltak el az ősi egyiptomiak, gazdag ajándékokkal és heteket töltöttek vezeklésben és imádságban a dögöknek tetemeinél. Mindjárt a bejáratnál számos fogadalmi táblát láttunk befalazva és megtekintettük a kis cellákat is, melyekben a zarándokok éltek és a nyílásokat a falon, melyeken át az ételt nekik benyújtották. Eszünkbe jutott, hogy mennyien vannak a mai „felvilágosult“ modernnek között, kik lemosolyogják, ha a lélek és valláskultusról vagy pláne lelki gyakorlatos háziról beszél nekik az ember; pedig hát mindez nem új találmány, sőt még csak nem is a kereszténység hozta magával, hanem oly régi, mint maga az emberiség, mert maga a Teremtő

Úr Isten oltotta be az ember lelkébe a forró vágyat és reményt egy szebb, boldogabb túlvilági élet után.

Vájjon mi egyéb más volt ez a Serapheum is, mint a lélek kultuszának céljait szolgáló vallásos intézmény, hová elzarándokoltak messze földről az emberek, hogy elmélkedjenek az élet és halál titokzatos nagy problémáiról és hogy kikönyörögjék maguknak a túlvilági élet nagy boldogságát. Persze csak a pogányság nagy sötétségében tapogatóztak, de azért, az egyáltalában nem változtat a nagy lényegen és igazságon, hogy már az őseMBER is megérezte a lélekkultusz szükségességét és azt a maga módja szerint gyakorolta is. Mind e fölött elmélkedve, a mélységes hála és vidám öröm töltötte be szívünket, lelkünket, hogy nem abban a sötét korban kellett leélni életünket^ hanem ma élhetünk, amikor már nem kell tapogatóznunk, mert a világ Megváltója szent tanításainak nyomán, eltéveszthetetlenül és tisztán áll előttünk az az út, mely a túlvilági élet boldogságához vezet. íme! Szentföldi kegyelmekkel megtöltek zett lélekkel, még a „szent bikák“ sötét kriptájában is mily üd-
vös indítások gerjednek a lélekben.

Fölkerestük azután *Ptahhotep* főállamhivatalnoknak és *Ti* királyi főépítő mesternek a mastabáit, azaz sírkamaráit, melyekben szintén sok érdekes és tanulságos dolgokat láttunk. Különösen érdekes *Ti*-nek a mastabája, hol nem győztük bámulni íz egyik szoba falát borító szép relief képeket. Ezek az előkelőbb mastabák kőből épült, valóságos földalatti lakások benyomását teszik az emberre, széles folyosókkal, szépen faragott ajtófélfákkal és színes képekkel díszített szobákkal. Az alapgondolat mindegyiknél egy és ugyanaz, vagyis törekedtek a megholtak emlékét képekben és írásban megörökíteni. Az egész elrendezésből kívülágik, hogy az ősegyptomiak a halottak emlékét nagy tiszteletben tartották. Erre mutat az a díszes, nagy előcsarnok is, melyben a halott tiszteletére az emlékünnepeket tartották és a halotti áldozatokat bemutatták. Már ennek a nagy előcsarnoknak a bejáratán is ott ékeskedik *Ti*-nek a képe, parókával és rövid köténnyel, egyik kezében hosszú bottal, másik kezében pedig egy baltaszerű szerszámmal ábrázolva, melyek nyilvánvalóan viselt hivatalának (királyi főépítő mester és a királyi piramisok felügyelője) a jelvényei. Gazdag ember lehetett, mert a falon, egész sereg képen van föltüntetve, hogy

falvainak lakossága miként hordta sírjához az élelmiszereket és ajándékokat. A nagy előcsarnok kellős közepéről lépcsőkön mentünk le hosszú, szűk folyosón keresztül a tulajdonképeni sírkamrába, melyben most csak az üres kőszarkofág áll. A nagy előcsarnoknak a falait borító képek sajnos már anyyira megkoptak, hogy csak alig lehet valamit azokból kivenni, de annál bámulatosabb épségben maradtak meg az egyik kisebb teremnek a falán azok a rendkívül változatos tárgyú, szép relief képek, melyek az akkori kor életét tárják elénk, iparával, kereskedelmével, földművelésével, vadászataival és más egyéb szórakozásaival. A képek színei is oly élénkek, mintha nem is négy és félezer évvel ezelőtt, hanem csak mostanában valamikor festették volna azokat. Különösen nagy érdeklődéssel szemléltük azokat a képeket, melyek a Nilus delta mocsaraiban lefolyt életet, a halászatot, a ma iárfogást, a vadászatot és a víziló harcát a krokodílussal muta'ják be. Csodálatos ezeknek a régi síroknak a világa, melybe az ember ha csak kissé is belemélyed, hát kedvet kap rá, hogy akár heteken és hónapokon át tanulmányozza azokat.

Amikor kijöttünk a mastabákból, már ott vártak reánk a sivatag élelmes régiségárusai, kik mindenféle apróságokkal, patinás régi pénzek, szobrocskák, cserépből készült múmia szarkofágok, kövekre és cseréplapokra vésett és festett hieroglifákkal, valamint különböző anyagokból készült és különböző nagyságú skarabeuszokkal egészen jó vásárt csináltak, mert mindenki vett tőlük valamit. Különösen a skarabeuszokat keresték, mely undok kis bogárkának a jelvénye, a hieroglifákban is olyan gyakran szerepel és a múmiák nyakán is tucatszámra függöttek ezek a szent bogarak, melyek éles megfigyeléseken alapuló eszmetársítás folytán kerültek bele az ősegyiptomi vallásba. Ugyanis nagyon szerették a napistent, „Re-Harachte“-t, ennek a kis szemét-bogárnak a képében ábrázolni, mert miként ez a kis bogárka egy kis golyóbist, melybe a tojását rakta, szokta maga előtt hengergetni, úgy a napisten is skarabeusz formában maga előtt hengergeti a gömbölyű napcsillagot.

Már bizony régen elmúlt dél, mikor újra autóinkba ültünk, hogy most már egyhuzamban visszabogjunk a pompás, jó úton Kairóba.

Egy alkalommal abban a különleges élvezetben is részem volt, hogy itt Memphis környékén résztvehettem egy nagy datolyaszüreten, amikor a toronymagasságú pálmafákra hihetetlen ügyességgel iölküszott bennszülöttek nagy kosarakban eresztették le a hatalmas datolyafürtöket, melyeket a fák alatt sürgőforgó színes népség azonnal megszedett és hatalmas garadába gyűjtött össze, a földre terített gyékényeken. Mivel más nem volt nálunk, hát a tiszta zsebkendőinkbe kötöttük a jószívvel adott édes gyümölcsöt, melyért csodálatos módon még baksist sem akartak elfogadni a derék arabok, kik közül az egyik, néhány szót magyarul is tudott, mert egyszer két hónapig élt Budapesten, mely nagyon tetszett neki. Úgy látszik, hogy kellemes emlékei indították arra, hogy minket magyarokat megvendégeljen.

Érdekes és tanulságos volt a nagy Nilus-gátnak a megtekintése is, mintegy 25 kilométerre északra Kairótól, amelynek segítségével a Nilus vízállását állandóan szabályozni lehet, ami nemcsak, még a legnagyobb szárazság idején is lehetővé teszi a földek öntözését, hanem a nilusi hajóknak állandó közlekedését is biztosítja. A kairóiaknak kedvenc kirándulóhelye ez a „Nil-Barrage“, azaz a hatalmas és látványosságzámba menő, számos zsilippel ellátott, óriási gát, melynek környékén híres, szép park is van, egzotikus szép növényekkel, mesterséges tavakkal és a díszkertészet minden remekével, hol mi is felejthetetlen szép délutánt töltöttünk az egyik kioszknak virágos szép terraszán.

Sajnos nem terjeszkedhetem ki további kirándulásainkra és azokra az érdekes látnivalókra, melyekben még részünk volt, de már így is túlléptem azt a terjedelmet, melyet a Szentföldről írt könyvemben Kairónak szántam. Néhány kairói élményünk leírásával csupán egy kis ízielítőt akartam adni erről az érdekes városról és annak környékéről.

Elutazásunk előtti estén a citadella magaslatán, a két karcsú tornyos „alabástrom-mecset“ udvaráról élveztük végig a szép naplementét és most is előttem van ennek a színes keleti városnak a képe, úgymint akkor láttam. A hanyatló nap óriási fényes korongjának aranya végigömlött a nagykiterjedésű város házfedelein és ragyogó színpompában tündöklött az egész vidék. A líbiai sivatag aranysárga égboltjára élesen rajzolódtak a karcsú minaretek egész erdeinek körvonalai és a sudár pál-

mafák szépen ívelt hegyes levelei; a sivatag magas pereme, mint arannyal szegélyezett hosszú sötét sáv húzódott végig a Nilus zöld völgye fölött és e hosszant elnyúló vonalakat csak a piramisok háromszegletes, szabályos kontúrjai tették oly misztikusan változatossá.

Közvetlen alattunk, a kalifák és mamelukok sírvárosának fantasztikus kupolái bíborvörös fényben ragyogtak és a házak ablakai pedig élesen verték vissza a lemenő napnak utolsó sugarait, mintha csak, valamennyi, vörös ívlámpákkal lett volna kivilágítva. Azután egyszerre sötétedett el minden, de már a következő pillanatban kigyulladtak a város lámpáinak tízezrei és a színesen izzó fényreklámok tarka foltjai. És amint ott állottunk és néztük a szép képet, a néma csendben a mecset karcsú tornyáról lehangzott a müezzin vontatott, lassú kiáltása: „Allahu akbar, Allahu akbar, Allahu akbar, aschhadu anna la ilaha aílallah wa Muhammadun rasulullah, hajjá alasalah“ (ez utóbbit kétszer): „Isten a legnagyobb. Én tanúsítom, hogy Allahon kívül nincs Isten és Mohammed az ő küldötte. Gyertek imádkozni“.

Az alkonyati szellő lágyan csengő-bongó harang szavát hozta a város felől és a csillagos Égre tekintve imádkoztuk az Avét, majd arról ábrándoztunk, hogy vájjon mikor fogja az alabástrom mecset müezzinjét is fölváltani a katolikus harangnak messzehangzó érces szava.

Hazatérés Európába.

Letelt az időnk és búcsúznunk kellett a fáraók országától is, mert nyolc napot még Olaszországban is akartunk tölteni. Jókor reggel még szent misét hallgattunk a Ferencesek szép, Szent József-templomában és utoljára vettük magunkhoz az Úr Jézusnak szent Testét azon a földön, hol életében is tartózkodott. A Kairóban töltött három nap alatt nagyon megkedveltük a keletnek színes, érdekes életét és erős vágy támadt bennünk, alkalomadtán ismét visszatérni ide, mert hiszen éppen csak hogy belekóstolhattunk Kairó érdekességeinek csodálatos világába.

A pályaudvar hatalmas üvegcsarnokában ritmusosan, szinte türelmetlenül pöfékelt és minden ízében rezgett, remegett, fújt, az alexandriai express hófehérre lakkozott szerelvényének hatalmas mozdonya, akárcsak a nemes paripa a startnál, mikor már alig várja, hogy indulhasson. A legnagyobb kényelemmel sétálgattunk ki-be a kocsikba, melyek lesüllyesztett pályán állottak, úgyhogy padlójuk egyszintben volt a Perron síkjával. A legszínesebb keleti élet nyüzsgött, zajlott körülöttünk; a hosszú taláros, vörös fezes vagy turbános karcsú legények nagy hangon kínálgatták áruikat, pompás gyümölcsöt, virágot, csokoládét, édességeket, újságokat, könyveket, legyezőket, sálakat, gyöngykorokat, régiségeket. Igen nagy fogyasztásnak örvendett a pompás arab feketekávé, de a frissen letört, zöldlevelű galylyakon függő óriási narancsokat, friss fűgét, ananászt és jégbe-hűtött illatos gyümölcszörpöket is nagyon kerestük, mert a legjobb alkalom volt, hogy a még zsebünkben maradt egyiptomi aprópénzünkön túladjunk, ámbár még Alexandriára is tartogatni kellett egy keveset.

A kairói pályaudvar mindig emlékezetes marad előttem annak a kis epizódnak a révén, mely akkor történt, mikor először életemben jártam itt. Ugyanis öt társammal a reggeli vonattal Port Saidba kellett utaznom, hogy ott ismét elérjük hajónkat, melyről három nappal ezelőtt szállottunk le Alexandriában, hogy Kairót megtekinthessük. A baj, a jegyváltás körül keletkezett, mert csak nagy nehezen tudtam ráakadni a pályaudvaron kívül levő pénztárra, miközben az idő úgy eltelt, hogy teljes futással kellett igyekezniem vissza a pályaudvarra. Futásomnak igazi hajtórúgója és ösztönzője az a tudat volt, hogy ha erről a vonatról lemaradunk, akkor lekésünk a Jaffába induló hajónkról is, melyen pedig összes poggyásainkat valamint a zarándokok egy részét is visszahagytuk. Már alig voltam 100 lépésnyire a pályaudvartól, mikor a menedékes úton lefelé futva, az egyik kanyarodónál feldöntöttem a váratlanul előttem termett, hófehérbe öltözött trópusi sisakos, gumibotos angol rendőrt, miközben még az a szerencsétlenség is ért, hogy kizárólag fogantyúja a nagy lendülettől, mellyel egyensúlyomat fönntartottam, leszakadt és messze repülve gurult le a lejtős kövezeten. Bármilyen komikus is volt a valósággal burleszkbe illő kép, a hátán fekvő és lábait az égnek tartó rendőr, egy

pillanat alatt átláttam az újabb veszedelmet, mely azzal fenyegetett, hogy igazolásra szólítanak, mert hiszen minden, még legcsekélyebb idővesztés is a vonatról való biztos lemaradást jelentette volna és így ez a tudat még vadabb futásra ösztönzött.

De szerencsém volt, hogy nem tartóztattak föl és így éppen abban a pillanatban érkeztem a vonat utolsó kocsjához, mely előtt társaim is várakoztak, mikor a vonat már éppen megindult. Persze, ruhám csurom víz volt, mintha csak vízből másztam volna ki, de hála Istennek, valóban kint voltam a vízből, mint a német közmondás azt mondja. Annyira el voltam fulladva, hogy percekig tartott, míg szóhoz tudtam jutni, hogy elmeséljem izgalmas kalandomat társaimnak, kik persze jót mulattak az eseten és szeretettel borítottak rám egy gumiköpenyeget, hogy meg ne hüljek a sebesen haladó vonat külső perronján, ugyanis boldogok voltunk, hogy legalább ide kapaszkodhattunk föl a túlsúfolt vonatra. Azt hiszem, hogy míg élek, nem fogom elfelejteni ezt a furcsa kis kalandot, és most is, ha Kairóról szó esik, mindjárt ez jut az eszembe.

Akárcsak Jeruzsálemben, itt is sokan búcsúztattak a pályaudvaron, élen a magyar konzullal és a magyar kolónia több tagjával, kik hatalmas rózsacsokorral kedveskedtek Erzsébet főhercegasszonynak és mikor a vonat a magyar himnusz hangjai mellett szép csendesen megindult, riadó éljenzés közepette intettek búcsút.

M.ég egy pillantást vethettünk Kairó érdekes házrengetegére, a fellegvári alabástrom mecset két karcsú tornyára, majd később a gizei piramis csoportra, azután eltűnt szemünk elől a fáraók csodálatos városa. Most már teljes gyorsasággal robbogott a minden kényelemmel berendezett express vonat, hogy rövid három óra alatt, a 209 km távolságra fekvő Alexandriába röptessen. Alsó Egyiptomnak legtermékenyebb vidékén, a Nilus deltájának öntözőcsatornáktól keresztül-kasul szegdelt dús terményű földjei között mindig akad valami újszerű látnivaló, mint például a magas kukorica és gyapot földek között tovasikló vitorlás bárkák és karcsú törzsű pálmaligetek, melyekről messzire levirítottak a sárga és vörös színű nagy datolyafürtök. E különleges és jellegzetes vonások nélkül, sok helyen akár abban az illúzióban is ringathattuk volna magunkat, hogy valahol a magyar alföldön járunk. Benha városánál a Nílusnak

hatalmas Damietta ágán, Tanta-nál pedig a nem kevésbé széles Rosetta ágán robogtunk keresztül hosszú vashidakon, miközben érdekes látványt nyújtottak a hídon, közvetlen mellettünk elhaladó színes tevekaravánok. Ilyenekkel különben az egész úton ismételten találkozunk. Grotoszok és szokatlan foltozatok alkották a toronymagasságú terhekkel megrakott és méltóságteljes léptekkel tovahaladó tevék s a közeli városokba igyekvő kisebb-nagyobb színes csoportok. Néha egy-egy autó is elszurrant a vasutat kísérő országúton. Nagyszámban láttunk vályogból épült, tető nélküli, kocka alakú házakból álló iellah falukat, mohammedán temetőket, karcsú mecsettornyokat, melyek mind oly titokzatosan hatottak és mint egzotikus álmokképek rohantak el mellettünk a színes, mozgalmas képek. Szinte sajnáltuk, mikor berobogott vonatunk az alexandriai pályaudvar nagy csarnokába, hol már vártak reánk a Lloyd Triestino emberei, kiknek segítségével simán átestünk a vámvizsgálat formalitásain úgy, hogy még maradt néhány órai időnk, hogy autón bejárjuk Alexandria nevezetesebb pontjait és kényelmesen elkölthessük utolsó pompás keleti ebédünket.

Nagy volt a sürgés-forgás a kikötőben és alig tudtunk szabadulni a sok egzotikus árustól, kik valóban oly olcsón adták portékájukat, a bádogdobozos, finom egyiptomi cigarettákat és a nálunk szultán kenyernek nevezett finom, illatos Rachatot, hogy jó néhány dobozzal került le azokból zarándokaink kabinjaiba. Örömmel és meglelégedéssel vettük szemügyre a 13,000 tonnás „Esperia“-t, mely impozáns méreteivel és elegáns külsejével a legnagyobb bizalmat keltette bennünk, amiben azután nem is csalódtunk, mert a hajó egész berendezése oly pazar és fényűző volt, hogy mindnyájunkat elragadott.

Délután pontban 3 órakor élesen búgott bele a hajó szirénája az afrikai forró levegőbe, azután elkezdtek az olajmotorok dolgozni és az óriási hajótest szép lassan megindult a kikötő kijárata felé. A hajó zenekara víg indulót játszott, miközben mindjobban eltávolodtunk a zsebkendőjüket és kalapjaikat lobogtató, parton maradt színes tömegtől. Felejthetetlen tarka képet nyújtott az azúrkék tengeren úszkáló hajók sokasága a legkülönbözőbb nemzetek színes lobogóival, háttérben pedig az okkersárga afrikai partok, karcsú pálmaligeteikkel és Alexandria hosszant elnyúló házrengetegével, mely-

nek keleti szélén, az európai villanegyednek, „Ramle“-nek kedves házai és luxus palotái mosolyogtak felénk az üde zöld berkekből. Az angol-egyiptomi lobogót viselő ürge motorcsónakok, mint gyorsan sikló vízi pókok cikáztak körülöttünk, hóihér barázdákat szántva a sötétkék tenger sima felületén. A hajó legmagasabb hátsó fedélzetéről gyönyörködtünk a mozgalmas színes képben, mely mindinkább eltűnt szemeink elől, mert mikor a nagy hullámtörő védgát utolsó világítótornyát is elhagytuk, hajónk orrát északnyugatnak fordítva, teljes gőzzel nekivágott három napig tartó útjára, a nyílt tengernek.

Nemsokára megszólaltak az ozsonnát jelző gongok és letelepedtünk a pazar fényel és pompával berendezett éttermek barátságos és dúsan megrakott asztalainál. Hajónk valóban egy úszó, előkelő luxus szálloda volt, melynek összes helyiségei finom ízléssel és művészettel voltak berendezve. A már megszokott szép zárandokéletünket, kezdve a reggeli szent miséktől az estéli rózsafüzér ájtatosságunkig, hazafelé menet is folytattuk és ezeken nem egyszer a hajó utasai és személyzete is nagy számban jelentek meg. Kényelmes székeinken végig heveredve zavartalan boldogságban élveztük az örökké szép tengernek varázslatos és változó bájait, miközben az elmúlt hetek nagyszerű élményeiről beszélgettünk.

Már 24 óra óta hasította szakadatlanul hajónk orra a Földközi-tenger hullámait, amikor utóiéért bennünket a kairói magyar konzul üdvözlő rádiógrammja, melyet mi hasonló úton vizsgoztunk. Csodálatos titokzatos erők, melyek mindezt lehetővé teszik! A világ, az emberi elmét és a tudományt dicsóíti és magasztalja érte, pedig a hála és köszönet Istent illeti, mert még a legcsodálatosabb találmány is, egyedül az 0 nagyságát hirdeti, mert hiszen ő teremtette meg az emberi elmét is, mely szeret mindjárt oly gögös lenni, ha itt ott, sikerül föllebbenteni egy-egy csücskét annak a fátyolnak, mely Isten csodálatos alkotásait és a természetben működő titokzatos erőket takarja és amelyek lehetővé tették korunk legcsodálatosabb találmányának, a rádióknak is a megvalósítását. Sokszor órákat töltöttem a hajó rádiótisztje mellett és élveztem, hogy hogyan vette föl az érintkezést még a legtávolabb fekvő országokkal is.

Külön könyvben kellene beszámolnom 6 heti zárandokutunk

utolsó két hetéről, mely nemcsak természeti szépségekben, sok sok érdekes látnivalóban, kellemes nemes szórakozásokban, hanem vallási és lelki kegyelmekben is igen gazdag volt, mert hiszen oly sok és nevezetes szentélyben és kegyhelyen fordultunk meg olaszországi utunk alatt, hogy ez valóban egy egészen különálló nagy zárandoklatnak is beillett. Zárandoklataink során, Szicília szigetén három ízben is időztünk, nevezetesen Syrakuzában, Catániában és Messinában; és voltunk Nápolyban, Monte-Cassinóban, Rómában, Assisiben, Loretóban, Anconában, Bologna, Pádua és Velencében.

Tehát csakugyan egy egész kötetet megtöltené annak a sok felejthetetlen élménynek a földolgozása, melyekben Itália szép földjének ősi kegyhelyein részünk volt, de sajnos csupán néhány szóval emlékezhetek meg csak a legfőbbekről, hogy legalább nagy vonásaiban vázolhassam zárandokutunk szép befejezését. Valóban kivételes, nagy élmény és csak keveseknek adatik meg az a nagy kegyelem, hogy a kereszténység ős bölcsőjénél megtöltekezett lélekkel, az Úr Jézus szent szülőföldjéről megtérve léphessen Olaszország földjére.

Mindössze 4 éjjelt és 3 ½ napot töltöttünk a hajón. Bájos szép élmény volt átkelésünk a messinai-szoroson; naplementekor haladtunk el a füstölgő Etna mellett, melynek hatalmas hegytömbje, a szivárvány minden színében tündöklő tenger vizében tükröződött, majd következett a tündérien kivilágított messinai-szoros a csillagszerűen ragyogó, pislákoló apró fénypontok megszámlálhatatlan sokaságával, melyek mint hosszú tűzfolyó tükröződtek bele a tenger sötét vizébe. Vacsora után a Stromboli tűzcsóvás kitöréseiben gyönyörködtünk, amint a folyton működő kráter pokoli tüze izzó vörös fénnel világította meg az eget. Fönséges szép látvány volt az is, mikor a nápolyi öböl képe bontakozott ki szemünk előtt, Capri, Sorrento és Amalfi vidékén. A kobaltkék tükörsima tenger vizéből lágy pasztel színekben emelkedtek ki mindinkább az olasz partok szeszélyesen tagolt, távoli kék párás hegyei. Tündöklő kék tónusban olvadt össze az egész kép és nem lehetett megállapítani, hogy hol végződik a tenger és hol kezdődik a kék égbolt. Mintha nem is tengeren, hanem egy óriási repülőgépen úsztunk volna a légben. Csodálatos szép kép volt! Hátunk mögül egy hatalmas, japán lobogós óceánjáró gőzös közeledett és nem-

sokára el is haladt mellettünk kölcsönös zsebkendő lobogtatás közepette; megelőzött bennünket és így, egy jó félórával megnövelte a mintegy másfélórás késésünket.

Reggel 7 órakor futottunk be a nápolyi kikötőbe, melyhez szintén egy kedves kis emlékünknél fűződik. Ugyanis legutóbbi zarándokutunkon Erzsébet főhercegnő nem vett részt, hanem kedves meglepetésül ott várt minket a mólón, hogy legalább olaszföldi zarándokutunkon hozzánk csatlakozhasson. Amikor a hajó magas fedélzetéről megláttuk őt, udvarhölgye kíséretében, riadó éljenzésben törtünk ki, majd pedig zarándokzászlónk lengetésével és a magyar himnusszal üdvözlöttük.

Bejártuk Nápoly sok nevezetességét, gyönyörködtünk szépségeiben, de legjobban mégis annak a nagy kegyelemnek örvendeztünk, hogy tanúi lehettünk a Szent Gennárió hatalmas székesegyházban, Szent Januárus püspök vértanú megalvadt vére csodálatos forrásának. Ez a nagy csoda évente rendszerint kétszer szokott megisméltődni, nevezetesen a vértanú halálának napján és annak oktávján. Este az egész város gyönyörűen ki volt világítva, zene és énekkarok járták be a népes utcákat és tereket, hogy hódoljanak a szent püspök emlékének.

Majd fölkerestük a híres Val di Pompei kegytemplomát, melynek káprázatos fényű drágakövekből kirakott Szűzanya képe előtt, ünnepélyesen hálát adtunk szerencsés partraszállásunkért, majd Pompei megtekintése után fölmentünk a Vezúv kráterébe is, hol sokáig szemléltük a csaknem szabályos időközökben égnek lövelt gomolygó kénköves füstfelhőket, a ki-kitörő hatalmas tűzoszlopokat és a legutolsó lávának pusztító útját, mely mint két óriási fekete kígyó húzódik le a meredek hegy oldalán a virágzó szőlőskertek és falvak közé. A lávának megkövesedett, mintegy 20 méter széles és 4 méter magas folyama még így, megmerevedett állapotban is félelmetes hatást gyakorolt reánk. Szörnyű részleteket hallottunk ott a helyszínén az akkor, még alig egy év előtti rémnapokról. Innen fönről jól láttuk azt a falut is, melynek lakossága az Oltáriszentséggel az élén vonult ki a helység felé közeledő szörnyű tűzfolyam elé, mely azután minden természeti törvény ellenére, közvetlenül a falu előtt irányt változtatott és így megmenekült a legkegyetlenebb pusztulástól. Mintha csak a pokol előcsarnokában jártunk volna, a megkövesedett sárgás-barna színű, fantasztikus alakú

látatömegek között. Lépteink alatt rejtelmesen kongott a meleg talaj és ha botunkat belevágtuk, fehér gőzfelhő tódult ki a földből, melynek mélyéből rotyogás, fortyogás hallatszott. Szentföldi ihlettel szemléltük a titokzatos hatalmas természeti erők félelmetes tombolását, melyek Urának és Parancsolójának szent szülőföldjéről jöttünk ide.

Áhítatos szép órákat töltöttünk az ősrégi Monte Cassinó-i Bencés kolostorban is, melynek tiszteletreméltó falai között elmélkedve, átérettük a szerzetesrendek alapításának mélységes nagy elgondolásait és az azokban rejlő nagy örökértéket, a gondolatnak főséget: elmélyedni Krisztusban és a földi életet teljesen beleállítani az örökélet szédületes végtelen távlatába!

Az Örökvárosban eltöltött hét, erősen kimélyítette és megerősítette bennünk a Szentföldön nyert kegyelmek gazdag kincseit és mondhatom, hogy soha sem gyakorolt reám Róma oly mélységes benyomást, mint amikor a Szentföldről megtérve jártuk szentélyeit, ősi emlékeit, melyek mindmegannyi illatos szép virágai annak a terebélyes fává növekedett kis palántának, melyet az isteni Mester az ő szent szülőföldjén ültetett el tizenkilenc századdal ezelőtt.

Amikor a Colosseum véres emlékű romjai között, gyertyáskörmenetben hódoltunk a keresztény vértanúk szent emlékének, visszaszállott gondolatunk a Kidron-patak mellé, Szent István első vértanú megköveztetésének színhelyere, a Getszemáni-kert susogó sápadt levelű olajfái közé, a Golgotha megrendítő csendes szentélyébe és amikor a katakombák mélyén szent áhítattal vettük magunkhoz az Úr Jézusnak szent Testét, a kafarnumi ősi zsinagóga és a Coenaculum boltíves termének szent evangéliumi levegője ülte meg lelkünket és eleven erővel dobant bele szívünkbe a csodálatos szent bizonyosság, hogy a Szentföld isteni Vándora, a betlehemi Kisdéd, a názárethi Ifjú, a tanítványok kedves Mestere, a Golgotha keresztjén kínszenvedett, sírjából dicsőségesen föltámadt és az Olajfák-hegyéről Mennyekbe fölment Úr Jézus van velünk itt is, valóságos Testével, Vérével. Mily fölemelő, vigasztaló, erősítő és abszolút megnyugtató szent tudat! Jézus mindenütt velünk van a legméltóságosabb Oltáriszentségben, úgy amint azt nekünk megígérte. Az öröm és hála könnyei csordultak ki szívünk legmélyéből a mártírok szent csontjai között, mikor itt is elrebegették ajkaink a Golgotha ke-

resztjénél oly mélységesen átérzett hálaimát: „Áldunk és imádunk Téged Jézus, mert Szent Kereszted által megváltottad a világot.“ Eleteemben már sokszor bevonultam Szent Péter-templomába, de sohasem fogta meg lelkemet ez az élmény oly mélyen, mint most, mikor szentföldi zarándokzászlónk alatt, élünkön érseki vezérünkkel, ünnepélyesen bevonultunk Szent Péter sírjához. Mikor a bevonulás közben, ős zarándokszokás szerint hangosan imádkoztuk a Credót, megelevenedett előttünk egész szentföldi utunk és élénk közvetlenséggel újultak föl lelkünkben a názárethi szentélyben, Betlehem születési barlangjában, a Via Dolorosán, a Golgotha keresztjénél, majd a Szent-sírnál és a Mennybemenetel szentélyénél átélt kegyelemteljes órák minden édes szent emlékei. Es amikor térdre borultunk az apostol-fejedelem sírjánál, kicsordultak ismét a könnyek szemünkéből, melyeken keresztül a szép kék Genezáreth-tó bájos partjai jelentek meg előttünk, hol oly kitörő lelkesedéssel ünnepeltük az első pápa kinevezését, ki ezen a helyen, hol most térdeltünk, szenvedett vértanúhalált oly módon, mint azt neki Krisztus ott megjövendölte. Mikor pedig fölemeltük tekintetünket a Szent Péter sírja fölött domboruló hatalmas kupola fölírására: „Tu es Petrus . . .“, Fülöp-Cezárea vadregényes vidékére szálltak vissza gondolataink, hol oly erősen megfogta lelkünket az Egyházalapításnak fonséges nagy ténye és szent büszkeség töltötte el lelkünket, mikor Krisztusnak akkor, ott kimondott szavait, most itt láttuk ragyogni a Világegyház leghatalmasabb templomának magas kupoláján, az immár 1,900 év óta beteljesedett isteni ígéket: hogy a pokol kapui nem vehetnek erőt rajta,

Az apostol-fejedelem sírjánál mondott szentmiséje közben, érseki vezérünk is erről beszélt, oly szent lelkesedéssel, meggyőződéssel és hévvel, ahogyan csak az tud beszélni, aki megfürösztötte lelkét a Szentföld krisztusi szent légkörében.

Római tartózkodásunk fénypontja volt a pápai kihallgatás, mely oly közvetlen és bensőséges volt, hogy mindnyájunkat mélységesen megfogott, meghatott. Valahogyan a szívünkbe markolt az a kétségtelen nagy bizonyosság, hogy az első apostol-fejedelem törvényes utódja előtt állunk, ki hatalmát, a pápák megszakítatlan hosszú során keresztül közvetlen az Úr Jézustól nyerte. Érsekünk szép üdvözlőbeszéd keretében nyújtotta

át szerény kis ajándékunkat, a Getszemáni-kert Krisztus-olajfáiból készült feszületet, melynek hátlapján ezüstlemezre vésettük be hódolatteljes följánlásunkat.

Sohasem felejttem el azt a megható, szép jelenetet, mikor a Szentatya keblére szorította, azután megcsókolta a keresztet és könnyes szemekkel köszönte meg ajándékunkat, mondván: „irigyellek, hogy láttatok az Úr Jézus szülőföldjét, hová én is mindig vágyakoztam“. Fölemelő, szép beszédet intézett ezután a pápa hozzánk és még abban a szerencsében is részesültünk, hogy fesztelenül elbeszélgetett velünk a Szentatya, zarándoklaltunk élményeiről. Az audiencia végén nagy lelkesedéssel énekeltek el a pápai himnuszt és azóta is, a fülemben csengnek a Szentatya szavai: hogy bár még sokat kell szenvednünk, de Magyarország föl fog támadni, ha mindnyájan oly igaz szeretettel ragaszkodunk hitünkhöz, mint azt nálunk látta.

De elteltek a római szép napok is és nehezen búcsúztunk barátságos hotelünktől is, melynek vezetősége valóban mindent elkövetett, hogy jól érezzük magunkat penziójában. Nagy búcsúvacsorát rendezett tiszteletünkre és kedvesen voltunk meglepve, mikor láttuk különös gonddal megterített szép asztalainkat, a pápai, az olasz és magyar kis selyemzászlócskákkal teletűzdelt nagy tortákat, valamint a magyarnyelvű díszes menükártyákat, melynek utolsó számaként nagy betűkkel: „Pezsgő Magyarország föltámadására“ szerepelt. A kedves figyelmet azal köszöntem meg a derék olasz családnak, hogy szentföldi kegytárgyakkal ajándékoztam meg nemcsak a család minden tagját de még a nagymamának is jutott egy rózsafüzér. Ugyanígy ajándékoztam meg a penzió egész személyzetét, melynek minden egyes tagja térdelve vette át és csókolta meg a neki juttatott kegytárgyat. És mindez Róma közepén, az elegáns „Terminus“ szálloda penziójában történt. Milyen szép is az, mikor a katolikus ember nem szégyenli hitét megvallani.

Szentföldi zarándokutazásunkat Páduában fejeztük be, hol, miként már Nápolyban és Rómában, itt még többen elváltak, hogy külön utakon térjenek haza. Szent Antal sírjánál hallgattuk az utolsó érseki közös szentmisét és járultunk mindnyájan a szentáldozáshoz. Ünnepeles „Te Deum laudamus“-t zengtünk az Egek Urához, hogy hálát adjunk azért a sok-sok kegyelemért, melyben egész hosszú utunk alatt részünk volt és azért, hogy mindnyájunkat szerencsésen hazavezérelt.

Bensőséges és nagyon kedves volt a búcsúzkodásunk az ebéd alatt, hol megköszöntük érseki vezérünknek áldozatos jó-ságát, hogy zarándoklatunk élére állott és így a zarándoklat nagy sikerét biztosította. Köszönetet mondtunk Ó királyi fen-sége Erzsébet főhercegnőnek is, hogy zarándoklatunkhoz csat-lakozott és mélységes áhítatával mindig oly jó példával járt elől és hogy szelíd vidámságával valóságos éltető, derűs napsugara volt kis társaságunknak. Hálás szavakkal köszöntük meg a mi aranyszájú lelki vezetőnknek is a fáradozásait, hogy szép sza-vaival és mélyenszántó gondolataival oly sokszor belenyúlt lel-künkbe és szívünkbe, hogy azoknak legfinomabb húrjait meg-pengesse. Végül pedig jó zarándoktestvéreim, még szerénysé-gemről sem feledkeztek meg, hogy a technikai vezetésért hálá-jukat kifejezzék. Könnyekig meghatottan vettem át érsekünk ke-zéből azt a hatalmas, remekbekészült, gyöngyházzal kirakott jeruzsálemi feszületet, melyet mindenkor legdrágább emlékeim között fogok megőrizni, azzal a bronzból készült, művészies Szent Antal szoborral együtt, melyet ugyancsak egy szentföldi zarándoklat után kaptam itt Páduában.

Megfogadtuk ez alkalommal azt is, hogy a zarándokszel-lemet továbbra is ápolni fogjuk és minden évben legalább egy-szer össze fogunk jönni és ha az isteni kegyelem megengedi, ismét el fogunk zarándokolni a Szentföldre.

Bár Nápolyban és Rómában már többen elváltak tőlünk, de azért zarándoktársaságunk zöme, még mindig együtt volt. Amikor a késő délutáni órákban Triesztbe érkeztünk, ismét ün-nepélyesen vonultunk be a Canale Grande menti S. Antonio-templomba, honnét hat héttel ezelőtt elindultunk és áhítatos li-tánia keretében adtunk hálát a jó Istennek a sok-sok kegye-lemért, melyben egész utunk alatt, nap, mint nap részünk volt. A Te Deum laudamust érseki vezérünk mondta és lelkiveze-tőnk itt tartotta meg utolsó szép beszédét, mely most is köny-nyeket csalt mindnyájunk szemébe, mint oly sokszor, egész utunk alatt.

Szinte rosszulesett rágondolnunk, hogy holnap már nem hallgathatjuk a már annyira megkedvelt szép lelki elmélkedé-seket, mert hiszen néhány óra múlva, annyi felé oszlunk széj-jel, ahányan vagyunk.

De azért éreztük, hogy az a zarándoktestvéri kötelék, mely

bennünket hat héten keresztül oly kedvesen és megértően fűzött egybe, nem fog meglazulni közöttünk sohasem. És csakugyan, a legnagyobb szeretettel ápoljuk azóta is ezt a kedves, testvéri köteléket és amikor arra csak alkalom kínálkozik, össze-összejövünk, hogy föllevenítsük az együtt átélt zárandokutunk minden kedves emlékét. Alig néhány héttel hazaérkezésünk után, majdnem teljes számban jelentünk meg a szentgelérthegyi sziklakápolnában, melynek falába ígéretünkhöz képest elhelyeztük a Boldogságos Szűzanyánknak hálát adó fehér márványtáblánkat, melyet érseki vezérünk áldott meg szép, tartalmas beszéd keretében. Legutóbb pedig ez év szeptember hó 8-án, igen szép számban vettünk részt Kalocsán a jubileumi Szent Imre-templom fölszentelésén, mely templomnak jobboldali kápolnafülkéje, hű mása a Dormitio „Magyarok Nagyszszonya“-kápolnajának. Oly jól esett zárandokzászlónk alatt körülállani annak kedves márványoltárát és ha csak rövid percekre is, de abban az illúzióban ringatni magunkat, mintha valóban a jeruzsálemi szent Sion-hegyén állottunk volna. Az igazi krisztusi demokrácia melegét éreztük akkor is szívünkben, mikor a kalocsai érsek fehér asztalánál társadalmi és rangkülönbség nélkül, igazi szeretetlakomára gyűltünk egybe, mert éreztük, hogy az Úr Jézus szent szülőföldjének kegyelem és áldásdús légköre, valóban Krisztusban testvérekké forrasztott minket egybe és ha a zárandokutazás szép napjai el is múltak, de annak szép emlékei és kegyelmei, utolsó lehelletünkig élni fognak bennünk.

Befejező szavak.

A könyvet befejeztem, és amikor letettem kezemből a tolat, úgy éreztem, hogy nem fáradtam hiába, mert miközben annak sűrű sorait róttam, lélekben és képzeletben ismét az Úr Jézus szent szülőföldjén voltam s így újra átéltem zárandoklataink minden szépségét, áhítatát, gazdag kegyelmeit meg ezernyi szép emlékeim egész özönét. És, ha mindent nem is tudtam leírni, de mégis ezekből merítettem és adtam az olvasónak jó szívvel és szeretettel. E könyv megírása tehát valóban

fölerlt egy újabb szentföldi zarándoklattal, melynek nyomán oly élelken elevenedtek föl bennem a Szentföldön tényleg átélrt élelényeim és mély benyomásaim, hogy nem egyszer, íróasztalom mellett is kicsordultak a könnyek szemeimből. Hálát mondok a jószágos Úr Jézusnak ezért az ötödik szentföldi zarándoklatomért is, még pedig nemcsak azokért a nagy lelki örömökért és kegyelmekért, melyek a visszaemlékezés és elmélyedés nyomán ömlöttek szívembe és lelkembe, hanem azért is, hogy mindezt alkalmas formában megírhattam és a nehéz viszonyok közepette ki is adhattam. Ez utóbbi kegyelemért még külön is hálát kell adnom, mert hiszen ez által teljesezésbe ment az a már rég óta táplált forró vágyam, hogy a Szentföldön nyert gazdag kegyelmi kincseket megoszthassam azokkal is, kik bár mindig vágyakoztak, de oda soha el nem juthattak, azokban pedig, kik eddig talán nem is igen gondoltak rá, felkölthessem a vágyakozást és érdeklődést az Úr Jézus szent szülőföldjének látása iránt.

Mert sajnos, még igen sok katolikus is akad, ki a zarándoklatok nagy értékeit nem ismeri, és ismételten beszéltem olyanokkal, kik nem értették, hogy mit is keresünk mi a Szentföldön, mert hiszen, az csak nyilvánvaló dolog, hogy az Úr Jézusnak minden nyoma már régen elenyészett ott és ha mégis mutogatnak ilyesmiket, hát az, mind csak kitalálás és ráfogás. A hagyományokat nem tisztelő nem katolikus véleményekről pedig nem is szólok, mert hiszen sajnos azokat már nagyon jól ismerjük és csupán azért érintettem ezt a pontot, mert éppen a közel múltban jelent meg az ereklyéket és a hagyományok tiszteletét valósággal pellengérrre állító két kötetes könyv,; mely nagy részletességgel, de annál kevesebb hitelességgel sorakoztat föl szinte hajmeresztő adatokat és véleményeket, melyek alkalmasaknak mutatkoznak arra, hogy a gyengébb hitűekben valósággal destruálják az ereklyék és a szent hagyományok tiszteletét. Jelen könyvem éppen az ellenkező célt szolgálja, mert hiszen abban több helyen is igyekeztem rámutatni az ereklyék és a szent hagyományok tiszteletének szükségességére. Most csak még anyit említek meg, hogy a hagyományokat és az ereklyéket csak az nem tiszteli, akit ítéletében nem a józan ész vas-logikája, hanem a rosszindulatú elfogultság vagy pláne gyűlölet és felületesség vezet. Hogy valaki föl tudjon emelkedni

a hagyományok és ereklye-tisztelet fönséges magasságába, ahoz a józan észen kívül, bizonyos fokú lelki műveltség és elfogulatlan tárgyi ismeret is szükséges, melyek megadják a hitnek azt a csodálatos mélységét, melybe azután erőtlenül és megsemmisítve zuhannak bele a skepsisnek minden mondva-csinált érvei és kísértései.

Ha az Úr Jézusnak egyetlen szent emléke sem maradt volna fönt Palesztinában, még akkor is szent lenne az a föld mindnyájunk számára és még akkor is érdemes lenne oda elzarándokolni, hát még így, mikor lépten-nyomon ráakadunk a szent hagyományok és keleti szívósággal megőrzött tradíciók útján, mindazoknak a szent emlékeknek a helyszínére, melyeknek tiszteletében a hívő világ meginogni sohasem fog.

Távol állott tőlem a szándék, hogy e könyvemmel irodalmi babérokra pályázzam, mert hiszen írásomat teljes egészében, mint hálám és köszönetem látható jelét az Úr Jézusnak ajánlottam föl, tehát, ha akadtak benne oly részletek is, melyek az olvasó lelkét megfógták, az nem az én érdmem, hanem az Úr Jézusé, akit illet minden hála és köszönet, még a olvasó részéről is. Könyvem megírásánál az alázatosság, a hit, remény és szeretet vezette tollamat még akkor is, mikor az abszolút krisztusi igazságok el nem fogadóiról írva, bírálatokba, elmékedésekbe, vagy elítélésekbe bocsájtkoztam. Szerény munkámat első sorban is katolikus hittestvéreimnek szántam, tehát, ha mások is lapozgatnak abban, szeretettel kérem őket, hogy ne ütközzenek meg azon, hogy könyvemet nem a liberalizmus, hanem a megalkuvást nem ismerő katolikus krisztusi hit szellemétől áthatva írtam meg.

Nem is írhattam másképpen, mert akkor meg kellett volna tagadnom önmagam, hiszen egész életemben küzdöttem a liberalizmusnak mindennel megalkudni tudó szelleme, az „így is jó“ meg az „amúgy is jó“ tetszős, de alapjában véve erősen destruktív elveknek gyakorlati alkalmazása ellen, mert mindig tapasztaltam, hogy ezek mellett az igazság sohasem érvényesülhet. Már pedig, ha azt akarjuk, hogy a világ és az egész emberiség sorsa jobbra forduljon, éppen az abszolút krisztusi igazságot kell minden vonalon diadalra vinnünk, ennek pedig egyedül, csak az Úr Jézus Krisztus a letéteményese, ki maga mondta, hogy Ő az Út, Igazság és Élet. Úgy éreztem tehát,

hogy amikor az Úr Jézus szent szülőföldjéről írok, akkor nem lehetek tekintettel semmiféle mellékkörülményekre, hanem minden fenntartás nélkül úgy kell leírnom az igazságot, mint ahogyan azt megingathatlan mély meggyőződéssel átérzem, hiszem és vallom. Tudtam és éreztem azt is, hogy az igazságot kimondani, azt nyíltan megvallani, koránt sem erény, hanem csupán szent kötelesség, ellenben csak a fél igazság megvallása, már megalkuvás, gyávaóság és farizeuskodás. Áthatott teljesen az a nagy igazság, hogy ha elfogadom Krisztust, akkor el kell fogadnom minden fenntartás nélkül összes tanításait és parancsait is a legutolsó pontig, mert ebben a kérdésben középúton haladni nem lehet. Pedig, sajnos nagyon sokan vannak, kik ilyen liberális módon akarnak megalkudni a helyzettel, és csak kevesebben olyanok, kik száz százalékos meggyőződéssel akarják és törekszenek is Krisztust követni. Ennek a Krisztus-követésnek nagy szükségességére akartam e könyvemben is rámutatni, mert az a meggyőződésem, hogy mindaddig, míg az igazi és megingathatlan Krisztushit és maga az eucharisztikus Jézus áll a világ tengelyében, addig nincs az emberiségnek mitől félnie, de mihelyt ez a hit megrendül, vagy csak el is homályosul, akkor kérlelhetlenül rászakad az egész világra a katasztrófa. A társadalmakat, népeket és nemzeteket csupán ember alkotta törvényekkel föntartani nem lehet, mert ezek megtartásának éppen az isteni törvények a legnagyobb garanciái. Szomorúan tapasztaljuk napjainkban is, hogy hova süllyed a világ, ha az emberek Isten nélkül akarnak élni. Ott vannak előttünk a rettenetes példák, Oroszországban, Spanyolországban és Mexikóban, hol már minden képzeletet meghaladó mélyre süllyedtek az erkölcsök és oly vérfagyasztó kegyetlenségek vannak napirenden, milyenekre még a legsötétebb pogánykorokban sem találunk példát. Mintha csak a bábeli zűrzavar átka nehezedne újra a világra, hogy az emberek sehogyan sem akarják, vagy talán már nem is tudják egymást megérteni. A legridegebb önzés és az aranyborjú imádata választja el az embereket, népeket és nemzeteket egymástól, kik nem mint egy közös Mennyei Atyának a gyermekei, mint testvérek az Úrban, tisztelik és szeretik egymást, hanem a legnagyobb gyűlölettel állanak szemben egymással és az áldatlan nagy túlekedésben, készek még egymás testén át is előretörtetni. És ebben a sza-

kadatlan harcban nincs szájalom, könyörület és irgalom egymás iránt, ha pénzről és anyagi haszonról van szó. Még a legdurvább és minden emberi méltóságot megcsúfoló kegyetlenkedéstől sem riadnak vissza, mert Isten bölcs parancsát: „amit nem akarsz, hogy cselekedjenek veled, te se cselekedjed másokkal“ egyszerűen félredobva, képesek a legnyilvánvalóbb igazságot is a sárba taposni, csak hogy célukat elérhessék.

Kihűlt a szívekből a szeretet, megingott a hit, és a reménytelenség már a kétségbeesés Örvényébe kergeti az embereket. A világ elpártolt Jézustól és ezért nem tud már tisztán látni sem. Egyes nemzetek, aranyat aranyra halmoznak és nem törődnek vele, ha körülöttük az egész világ is tönkre megy, csak ők boldoguljanak, pedig hát ők sem tudnak menni semmire sem, mert az arany egymagában még nem boldogíthat senkit sem. Szépen tanította Jézus a hegyi-beszédében, hogy nem lehet két, pláne oly ellentétes úrnak, mint Isten és a Mammon, egyszerre szolgálni» mert hiszen egyiknek a parancsa homlok-egyenest ellenkezik a másikéval. Isten minden parancsa a halhatatlan lélek megmentését célozza, míg Mammon Ő felségének szótárában ez a szó, hogy „lélek“ teljesen ismeretlen fogalom. Ezért tanította már az Úr Jézus is: „hogyan ahol kincsöd vagy, ott leszen a szíved is“. Ezért nem volt és nem is lehet eredménye sohasem, a nagy szemforgatások között összehívott világkonferenciák szinte már beláthatlan sorozatának sem, mert az arany-hordókba zárt szívek, nem képesek összedobbanni és igazán átérezni a világ nagy nyomorúságát, hogy kölcsönös, őszinte és ha kell még a legnagyobb áldozatok árán is, de igazán segítsenek a világ során. E kemény anyagi szívekből már régen kihalt az isteni Gondviselésbe vetett bizalom és hit, mely pedig egyedül serkentheti csak az embert becsületes munkára és nyugtathatja meg, hogy ha mindenki megteszi kötelességét, az Isten áldása sem maradhat el. De hogyan várjuk az Isten áldását, ha mindenütt háttérbe szorítjuk az egyedüli nagy Törvényhozót, kinek bölcs tanácsai, parancsai és törvényei, még a legnehezebb gazdasági, szociális, társadalmi és más nagy világproblémákat is egyszerre és könnyen meg tudnák oldani.

És Isten, végtelen irgalmát és jóságát, ennek ellenére sem vonta meg tőlünk, mert hiszen elhalmozza ma is ezt a gonosz,

háládatlan, rossz világot, minden földi kinccsel és terménnyel és csakúgy süt le ma is az életet adó napsugár az égből, mint régen, tehát nem az Istenben, hanem az emberekben kell keresnünk a hibát, hogy ez a nagy káosz és áldatlan állapot rászakadt a világra. Még a mai nyomorúságos helyzetünkben is, az emberiség legnagyobb jóltevője nem az lenne, ki képes volna az üres kasszákat és zsebeket csengő arannyal megtölteni, hanem inkább az, ki az emberek szívében ismét föl tudná gyújtani a szeretetnek, minden nehézséget és akadályt felperzselni tudó szent tüzét. A kihűlt szívekről azonban a közönyösség hideg jégpáncélját csak a mélységes igazi hit képes leolvasztani, azért kell tehát minden eszközzel árrá törekednünk, hogy elsősorban is a világ megrendült hitét és bizalmát ébresztgessük és erősítsük, hogy azután ennek a révén újra éledjen a szívekben nemcsak a szeretet, hanem az édes reménység is, egy szebb és jobb jövő iránt. Ezt a szerény könyvemet is ennek a nagy és szent célnak az érdekébe és szolgálatába állítottam be, miért is a jóságos Istenhez intézett azzal a forró fohással zárom soraimat, hogy vajha ezek az igénytelen sorok is, minél több ember szívében gyújtanák lánggra az igaz, mély hitnek magasan lobogó szent tüzét és így minél többen fordítanak tekintetüket és szívüket a Golgotha jubiláló keresztje felé, mely egyedül képes arra, hogy helyreállítsa a lelkek nyugalmát és visszaadja a világnak igazi áldásdús békéjét. Bár jönne el mielőbb ez a boldog idő, hogy valójában Krisztus békéje uralkodjék Krisztus országában, hogy azután az egész világ mély hittel és igaz meggyőződéssel zenghesse a hálának keresetlen szavait:

„Áldunk és imádunk Téged Jézus, mert Szent Kereszted által megváltottad a világot.“

Úgy legyen!

Kelt Felsőgödön, 1933 október havában.

Pilismarón BOZÓKY GYULA
ny. vezérkari ezredes, szentföldi confráter.

A keresztben alul látható ezüst táblába a következő sorok vannak bevésve:

„Ezt a keresztet a bűnbánó és hódoló magyar nemzeti zarándoklatnak résztvevői 1929. szeptember hó 13-án, pénteken délután 3 órakor bensőséges, mély áhitattal kísérték, illetőleg vitték végig vállaikon Jeru-

A zarándoklaton résztvettek:

Dr. Csizsárik János c. püspök, megh. miniszter, a m. kir. külügyminiszter képviselőjében
 Dr. Madarász István c. apát, min. tan., a m. kir. kultuszminiszter képviselőjében
 Dr. Ágoston Géza kormányfőtan., árvasszéki elnök, a magyar főváros képviselőjében
 Erzsébet főhercegnő Ő kir. fensége
 Dr. Avedik Félix járásbírószági elnök
 Dr. vitéz Baksa József főorvos
 Bárányos Mária
 Pilismaróti Bozóky Gyula ny. vk. ezredes
 Pilismaróti Bozóky Gyuláné
 Dworák Antal gyáros
 Dworák Antalné
 Dr. Fábián Gáspár műépítész
 Fáy Árpád főgymn. tanár
 Farkas Anna
 Ft. Feichtinger Mátyás igazgató
 Dr. Fekete László kir. közj.
 Ft. Gáll Antal missziós lelkész
 Dr. Katona Lajosné egyet. tan. özvegye
 Ft. Kálovics Rezső bencés tanár
 Kossányi Odönné tábornok neje
 Dr. Kubinyi Kálmán ügyvéd

zsálemben Krisztus Urunk keresztútján, végül pedig a Szent-sirhoz érintve, ott megáldatták.

A zarándoklatot Gróf zichi és vásónkeői Dr. Zichy Gyula kalocsai és bácsi érsek vezette, ki a keresztet 1930. március hó 23-án a plébánia ideiglenes templomában ünnepélyesen megáldotta és elhelyezte.

Lukachich Ferenc rt. igazgató
 Magyar János ny. plébános
 Ft. Dr. Mosonyi Dénes p. p. apátkanonok
 vitéz Német Imre vk. őrnagy
 Dr. Paulovits Sándor szentsír lov.
 Ft. Podhorányi József p. p. kanonok
 özv. Reök Istvánné szentsír lov.
 özv. Schorsch Ferencné, Almási—Franka Margit udvarhölgy
 Strack János bankigazgató
 Strack Jánosné
 Dr. Rónaszéki Trux Jenő min. o. tan.
 Dr. Vass Tibor p. ú. tanácsos
 Bárányos Mária

A keresztet a jeruzsálemi S. Salvatore kolostorának műhelyében készítette, onnan hazahozatta és a Szent Kereszt iránti mélyeséges tisztelete jeléül a budapesti Szent Kereszt-templomnak adományozta az egyházközség első világi elnöke:

Dr. Rónaszéki Trux Jenő miniszteri osztálytanácsos.

Imádunk Téged Krisztus és áldunk Téged, mert Szent Kereszted által megváltottad a világot!”

*) Ettől az oldaltól kezdve a számozás a könyvben foglalt képes oldalak hozzáadásával történt